

15.05
13.53

**Вісник
Прикарпатського
університету**

серія

ЕКОНОМІКА

**Випуск 6
2008**

1

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВІСНИК

Прикарпатського університету

Серія
Економіка

ВИПУСК 6

НБ ПНУС

761843

Івано-Франківськ
Плай
2008

Друкується за ухвалою Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Редакційна рада:

д-р філол. наук, проф. **В. В. Грешук** (голова ради), д-р філос. наук, проф. **С. М. Возняк**, д-р філол. наук, проф. **В. І. Кононенко**, д-р істор. наук, проф. **М. В. Кугутяк**, д-р пед. наук, проф. **Н. В. Лисенко**, д-р філол. наук, проф. **В. Г. Матвійшин**, д-р фіз.-мат. наук, проф. **Б. К. Остафійчук**, д-р хім. наук, проф. **Д. М. Фреїк**.

Редакційна колегія:

Романюк Михайло Дмитрович (головний редактор) – доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету, завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

Мойсеєнко Віра Іванівна (відповідальний секретар) – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

Бандур Семен Іванович – доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, перший заступник голови Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України;

Брич Василь Ярославович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Тернопільського національного економічного університету;

Васильченко Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

Грішнова Олена Антонівна – доктор економічних наук, професор кафедри теоретичної і прикладної економіки Київського національного університету імені Т. Шевченка;

Петруня Юрій Євгенович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ);

Семенов Василь Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри регіональної економіки та екології Одеського державного економічного університету;

Стещенко Валентина Сергіївна – доктор економічних наук, професор, завідувач відділом демографічної економіки Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України;

Ткачук Ірина Григорівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Рецензенти:

Лісогор Л. С. – доктор економічних наук (Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, м. Київ);

Шаульська Л. В. – доктор економічних наук, професор (Донецький національний університет).

Згідно постанови президії ВАК України від 09.03.2006 р. № 1-05/3

«Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка» включений до переліку

наукових фахових видань України.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Семенов В.Ф.

МІЖРЕГІОНАЛЬНІ ДИСПРОПОРЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

У статті розглядаються та оцінюється питання, що пов'язані з соціально-економічним розвитком регіонів України. Аналізується співвідношення їх економік і характеризуються міжрегіональні диспропорції у економічному та соціальному становищі. Пропонуються заходи по удосконаленню державної регіональної політики стосовно пом'якшення міжрегіональних диспропорцій.

Ключові слова: регіон, регіональна економіка, регіональний розвиток, міжрегіональні диспропорції, регіональна економічна політика, економічний та соціальний розвиток.

I. Вступ. З просуванням України шляхом економічних перетворень на перший план висувається новий підхід до регіону як до суб'єкту економіки, що значною мірою визначає розвиток національної економіки. Диспропорції регіонального розвитку потребують дієвої регіональної економічної політики, яка передбачає регулювання процесу ринкових перетворень та активізацію внутрішніх регіональних факторів соціально-економічного розвитку. Регіони повинні прагнути до спеціалізації та поділу праці. В Європі сьогодні вже говорять не про конкуренцію країн, а про конкуренцію регіонів. Відома ідея німецьких економістів 60-х років (Гірш) „Пошук власної професії регіону”.

На міжрегіональному диспропорцію впливають три основних фактори: природно-географічні, соціально-економічні та науково-технічний прогрес, а також ступінь кваліфікації робітників, рівень їх заробітної плати. Актуальними є пошуки шляхів, міжрегіональних диспропорцій.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню проблем диспропорціонального розвитку регіонів присвячені роботи В. Гейца, М. Долішного, В. Данилишина, Л. Чернюк,

Е. Лібанової та багатьох інших. Критичний аналіз опублікованих з даної проблематики наукових праць, теоретичних концепцій, методичних розробок і рекомендацій свідчить, що міжрегіональні диспропорції вивчені недостатньо, зокрема не приділено відповідної уваги вивченню факторів інтенсивного економічного розвитку регіонів, оцінці співвідношення внутрішніх і зовнішніх факторів та їх впливу на пом'якшення міжрегіональних диспропорцій.

II. Постановка проблеми. Окреслена проблематика торкається також низки питань, пов'язаних з прискоренням економічного розвитку за рахунок внутрішніх, у тому числі нематеріальних ресурсів. Це тісно пов'язано з інтенсивними змінами, які відбуваються в структурі споживання та нагромадження за рахунок ендогенного розвитку, використання новітніх технологій, запровадження сучасних підприємницьких мереж, зростання якості людського і ресурсного потенціалів.

Отже, метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування шляхів пом'якшення міжрегіональних диспропорцій, підвищення рівня життя населення усіх регіонів України.

III. Результати дослідження. Існуючі в літературі дослідження економічних показників регіонів України показують на те, що диспропорції у розвитку регіонів посилюються. На основі цієї негативної тенденції дослідники розділяють регіони на активні, депресивні та ультрадепресивні [1]. Серед активних усього сім-вісім регіонів: Київ, Київська, Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Одеська, Львівська, Полтавська області.

Між цією групою областей та іншими існує величезна різниця майже за усіма економічними показниками. Так, якщо у 1996 році співвідношення мінімального та максимального регіональних ВВП на душу населення

становило 1:2,7, то у 2002 році воно було 1:5,9. Змінюються також динамічні показники розвитку. За даними експертів Інституту реформ у 2004 році відбулися помітні переміщення в розподілі регіонів за індексом зростання. Найбільшою мірою уповільнилися темпи росту регіональних економік Вінницької та Чернівецької областей. Перша з них стрімко опустилася з попереднього 3-го місця на 24-е, друга – відповідно з 5-го на 22-е. На Вінниччині помітно уповільнилися темпи росту внутрішніх та іноземних інвестицій, введення житла, роздрібного товарообігу і суттєво збільшилася чисельність безробітного населення. У Чернівецькій області причиною послаблення позицій у динамічному рейтингу стало зниження індексу промислового виробництва, сповільнення темпів росту роздрібною торгівлі, різке падіння темпів росту інвестицій в основний капітал та обсягу підрядних робіт. Натомість відчутно прискорилися у динаміці зростання Кіровоградська, Запорізька, Херсонська і Луганська області. Кіровоградщина зробила відчайдушний „стрибок” одразу з 16-го місця на 1-е, Запорізький регіон завдяки поліпшенню динамічних характеристик піднявся на 14 сходинок вгору (з 23-ї на 9-ту позицію), Херсонська – з 25-го місця на 12-е, а Луганщина – з 17-го місця на 5-е. Справжнім локомотивом Луганщини, який забезпечив місце регіону в першій п’ятірці рейтингу, стало зростання прямих іноземних інвестицій у 2,6 рази. У Запорізькій області зафіксовано один з найвищих по Україні показників зростання введення в експлуатацію житла у порівнянні з найбільшим скороченням обсягів нового житла за 2003 рік. Зріс також темп зростання роздрібного товарообігу. Для Херсонської області характерно прискорення динаміки зростання товарного експорту у півтора рази, що особливо контрастує з найбільшим його скороченням серед регіонів України за підсумками 2003 року. Відчутно підвищився темп росту інвестицій в основний капітал підприємств області. Підвищення динамічності Херсонщини не знаходить свого підтвердження у таблиці інвестиційного рейтингу – область лишається аутсайдером. Темпи зростання Кіровоградської області пояснюються передусім високою динамікою інвестицій в

основний капітал, залученням іноземних інвестицій, двократним збільшенням обсягу виконаних підрядних робіт.

Ріст регіональної економіки Закарпаття обумовлений подвійним збільшенням довгострокових банківських кредитів та обсягу підрядних робіт, високими темпами скорочення безробітних, зростання депозитів населення, а також приросту промислового виробництва. Серед найвпливовіших факторів динаміки м. Києва особливо вирізняються темпи зростання реалізованих послуг населенню, довгострокових кредитів банків та інвестицій в основний капітал, стрімке зростання показника довгострокового кредитування економіки (у 2,8 рази) та депозитів фізичних осіб (на 62%).

Державний комітет статистики зафіксував у 2002 році рекордний для України показник залучення прямих іноземних інвестицій у \$1,07 млрд., що на 32% перевищує обсяги 2001 року. Однак ще більше пожвавлення спостерігалось і на „зустрічній смузі”: нерезиденти вивезли капіталу на \$368,8 млн. Або на 38% більше, ніж у 2001 році. В основному така ситуація була обумовлена розірванням нерезидентами інвестиційних договорів, загальна сума яких виросла порівняно з 2001 роком втричі (до \$158 млн.). Відтак, образно кажучи, у 2002 році на кожних \$3 вкладених інвестицій припадало \$1 офіційно вивезеного капіталу. Кумулятивний обсяг прямих іноземних інвестицій (ППІ) в Україну за останніх 10 років (на 01.04.2003 р. – \$5,6 млрд.) є співставним з величиною іноземних інвестицій у польську економіку лише за останній рік. А рівень залучення іноземних інвестицій на одного мешканця Чехії (\$3603), Словенії (\$2754) чи Естонії (\$2647) найближчим часом залишиться для України (\$111) недосяжним.

Нерезидентами США за останні 10 років було вкладено в українську економіку \$898 млн. (16,9% загального обсягу), Великобританії – \$511 млн. (9,6%), Нідерландів – \$399 млн. (7,5%). Російські компанії інвестували \$323 млн. (6% всіх залучених інвестицій). Однак, найбільші обсяги ППІ (17,6%) надійшли у вітчизняну економіку з „офшорів”: Кіпру (\$603 млн.) та Вінгирських островів (\$337 млн.).

Про нерівномірний розподіл іноземних інвестицій між регіонами свідчить той факт, що 80% від їх обсягу залучено у підприємства восьми регіонів та м. Києва, у тому числі Київ – 35%. Київська область – 8%, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька – по 7%, Одеська – 5%. Львівська, АР Крим – по 4%, Харківська – 3%.

Зважаючи на різний екстенсивний потенціал регіонів, більш коректно використовувати не абсолютні, а відносні показники, співвідносячи обсяг залучених прямих інвестицій з іншими показниками. За даними Інституту реформ, Крива Лоренца, якщо використати для ілюстрації нерівномірності в розподілі іноземних інвестицій показує нерівномірність розподілу прямих іноземних інвестицій, порівняно з регіональним валовим внутрішнім продуктом. Чим більший „вигин” кривої, тобто чим далі лежить вона від лінії рівномірного розподілу (діагоналі), тим більш нерівномірно залучають регіони іноземний капітал [3].

Останнім часом відбувається процес вирівнювання притоку прямих іноземних інвестицій в регіони, що говорить про розширення інвесторами присутності в інших областях. За обсягами прямих іноземних інвестицій на одну особу місто Київ є явним фаворитом (\$705 на особу). Однак, нюанс полягає в тому, що де-юре реєстрація іноземного капіталу відбувається за місцем розташування головного офісу, який крупний інвестор найчастіше розміщує в столиці. Останні місця серед регіонів за питомими обсягами ППІ посідають Чернівецька (\$16,7 на особу), Хмельницька (\$20,2 на особу) та Луганська (\$20,6 на особу) області. При цьому, за останній рік Запорізька область, змогла збільшити цей показник наполовину, а в Сумській області він покращився взагалі втричі. Негативна динаміка спостерігається в Харківській та Черкаській областях.

За питомою вагою ППІ на душу населення є меншою 25 дол., в Україні проживає 16% населення. Водночас, на регіони з максимальними показниками (понад 122 дол.) припадає лише 13% мешканців. Такий розподіл значною мірою пояснюється більшою чисельністю населення у старопромислових регіонах, які,

як вже згадувалося, за рахунок існуючої інфраструктури залучили порівняно більші обсяги інвестицій.

Невтішними є тенденції приросту прямих іноземних інвестицій. Так, за 2002 рік чистий приріст ППІ у столицю склав \$307 млн., а в Черкаській області обсяг прямих іноземних інвестицій зменшився на \$3,1 млн. При цьому від’ємні значення приросту ППІ зберігаються на Черкащині практично уже протягом чотирьох років. Регіон залишив крупний інвестор Reemstma, а також знизилась частка іноземного капіталу в одному з найбільших підприємств хімічної промисловості України АТ „Азот”. Приріст в обсягах ППІ, що є вищими за \$30 млн., спостерігався лише у 6 регіонах (крім м. Києва) – Одеській, Львівській, Запорізькій, Дніпропетровській та Донецькій областях і АР Крим. За останні три роки значно активізувався притік іноземного капіталу у південні регіони (Запорізьку, Одеську області, АР Крим), а також в Житомирську, Луганську та Івано-Франківську області. Виходячи з цих тенденцій можна зробити висновок про подальше збереження високої динаміки залучення інвестицій у ті ж таки регіони: Київ, Донецьку, Дніпропетровську, Київську та інші потужні області.

В сучасній науковій літературі дискутуються питання про економічний та соціальний розвиток регіонів. На теоретичному рівні важливою є проблема регіонального розвитку під яким розуміється, насамперед, позитивна динаміка його показників, як економічних, так і соціальних. У нашій країні регіональний розвиток викликає багато питань. Особливо це стосується нерівномірного розподілу доходів між регіонами, відмінностей у динаміці зростання регіональних економік та впливу цих відмінностей на якість життя населення. В умовах ринкових трансформацій в Україні цілі райони економічної діяльності стали нежиттєздатними. Таке становище є дестабілізуючим і може призвести до негативних наслідків. Наприклад, виникнення сепаратистських рухів, загострення суспільних відносин. Через це метою регіонального розвитку є вирішення проблем значних відмінностей, найперше – у рівнях економічного добробуту та якості життя населення, пом’якшення або

ліквідація міжрегіональних диспропорцій. Відомі різні підходи, які постійно змінюються. Так у середині минулого століття в промислово розвинутих країнах головними напрямками регіонального розвитку було подолання регіональних криз, пов'язаних з проблемами певних видів промисловості, таких як вугільна, металургійна та кораблебудування. Здебільшого застосовувався підхід „згори-вниз”, тобто інтервенціоністський підхід, що ставив за мету вирішення проблем за допомогою прямих інтервенцій у виробничу сферу з конкретними стимулами та завданнями щодо зміцнення підприємств. Цей підхід виявився більш (Франція) чи менш (Італія) ефективним, проте успіх у будь-якому випадку залежав від обмеження конкуренції, так що органи влади могли діяти в захищеному національному середовищі.

Наприкінці ХХ століття зміни в економічній структурі та запровадження інноваційних технологій (розвиток електроніки, комунікаційних та інформаційних технологій) у поєднанні з посиленням міжнародної конкуренції та процесів глобалізації вимагали гнучкішого підходу. Наслідком динамічного зростання на базі поширення інноваційних технологій стало те, що ефективність діяльності дедалі більшою мірою пов'язувалася з територією, на якій працювали ці фірми. Підхід „згори-вниз” погано відповідав цій ситуації і поступився місцем „горизонтальному підходу”, згідно з яким основними ставали умови, що забезпечували ефективнішу та більш відповідну діяльність (наявність інфраструктури, якісне обслуговування тощо). Зростання рівня інтернаціоналізації та взаємозалежності ринків також сприяли зменшенню значення підходу „згори-вниз”, що ґрунтувався на прямій інтервенції.

Зазначені підходи розвинулися в два загальні підходи до політики регіонального розвитку. Мета „активної” політики регіонального розвитку – змінити структуру економіки. Ця політика здебільшого застосовується тоді, коли вважають, що ринкових сил недостатньо для вирішення проблеми диспропорцій у розвитку. Активна політика передбачає, зокрема, такі заходи: 1) підвищення рівня продуктивності праці в регіонах з низьким рівнем роз-

витку шляхом вкладання державою інвестицій в освіту та інфраструктуру; 2) забезпечення умов для стрімкого розвитку економіки за рахунок збільшення масштабів діяльності шляхом створення стимулів щодо зайнятості та інвестицій для нових підприємств і стратегічного інвестування у виробничі фонди тощо заохочення зусиль щодо місцевого розвитку, спрямованих на забезпечення належних умов для створення і функціонування малих і середніх підприємств.

Мета „пасивної” політики регіонального розвитку полягає в поліпшенні регіонального розвитку з впровадженням заходів, що сприяють ефективнішій роботі ринкових механізмів, усуваючи бар'єри для рухливості праці та капіталу й забезпечуючи кращий обмін інформацією та технологіями між регіонами. Як приклади пасивної політики регіонального розвитку можна навести реформування ринків праці й житла та фінансових ринків, створення сприятливішого середовища для місцевих і зовнішніх інвестицій, забезпечення можливостей перекваліфікації та вивчення інформаційних технологій. Більшість країн застосовує поєднання активної та пасивної політики.

Слід сказати, що з боку уряду спостерігаються окремі кроки щодо пошуку нових механізмів, які б активізували внутрішній потенціал регіонів. Проблема регіонального розвитку – це вирішення задачі підвищення ефективності виробництва, стимулювання нової просторової організації, формування специфічних моделей територіальної організації виробництва.

Сучасна фірма, особливо мале підприємство не може розвиватися незалежно від середовища, де воно оперує. Все більше таких фірм об'єднуються в локальні підприємницькі мережі. Територія для таких мереж (промислових округів, мережених фірм, кластерів) стає важливим фактором розвитку підприємств, значною мірою впливає на його конкурентні можливості, сприяючи скороченню видатків та розвитку інноваційного потенціалу.

Все це знаходить своє відображення у концепції ендегенного розвитку. Ця модель базується на максимальному використанні місцевих ресурсів – робочої сили, акумулю-

ванні на місцевому рівні капіталу, підприємницького потенціалу, специфічних знань виробничого процесу і можливостях виконання специфічних професійних завдань. Іншим аспектом моделі ендегенного розвитку є здатність місцевої економіки контролювати процес накопичення на локальному рівні.

Базою для регіонального розвитку стає також наявність системи виробничих взаємозв'язків та схильність місцевої підприємницької спільноти до розвитку коопераційних зв'язків між окремими секторами виробництва, а також здатність місцевого виробничого та економічного потенціалу до оновлення та інновацій.

Ендегенний розвиток – це створення умов для постійного розширення використання місцевих ресурсів, особливо, робочої сили. Такий розвиток означає відмову від імперативу загального економічного зростання та загальної ефективності як основи розвитку і відсталості.

Регіональний розвиток тут не в залученні факторів зростання із зовні, а у створенні умов для формування місцевого потенціалу цього зростання. Провідну роль при цьому відіграє місцеве середовище. Саме тут повинна формуватися необхідна для підтримки виробничого потенціалу на конкурентному рівні система розподілу інформації серед виробників відносно виробничих технологій, ринків збуту і інших стратегічних питань, створюються підприємницькі мережі і коопераційні зв'язки. Місцеве середовище визначає стан ринку робочої сили, формує специфічні виробничі відносини, створює умови для відтворення професійних навичок і розповсюдження професійних знань. Суттєву роль мають відіграти також місцеві форми регулювання соціальних відносин.

Формування нової моделі розвитку регіональної економіки вимагає перегляду напрямків регіональної політики. Настав час зміщення акцентів регіональної політики з державного регулювання до вироблення регіональної соціально-економічної політики на рівні регіону (області), яка б забезпечувала мобілізацію внутрішніх ресурсів, які виступають стимулом розвитку економіки.

Регіональна нерівність визначається не тільки рівнем інвестицій на душу населення

або кількістю безробітних, але й якістю навколишнього середовища, рівнем розвитку інфраструктури, доступу до капіталу, новим технологіям освіти. Фактом є великий соціально-економічний дисбаланс не тільки між регіонами, але й між їх субрегіонами. Так в розвинутих регіонах виникають ареали зі значним спадом, а у відсталих областях – виникають нові полюси зростання. У цьому контексті синергія нових коопераційних виробничих мереж і локального середовища може бути локомотивом зростання. Регіональний розвиток на субрегіональному рівні відбувається у тісному взаємозв'язку з політикою облаштування усєї території регіону, а не його агломерацій.

Нові пріоритети ставлять нову задачу – не захист найбільш слабких регіонів шляхом фінансових вливань, а забезпечення конкурентноспроможності слабких регіонів на світових ринках за рахунок ендегенних ресурсів. Важливе місце належить заходам по усуненню технологічної відсталості і розвитку властивості регіональної економіки не стільки генерувати, скільки сприймати та своєчасно запроваджувати різноманітні інновації.

Регіональний розвиток в нових умовах має бути спрямований на структурну перебудову регіональних економік, їх збалансоване й максимальне пристосування до нових умов функціонування.

IV. Висновки. Міцна економіка держави повинна формуватися на залученні внутрішніх ресурсних потенціалів розвитку регіонів, стимулюванні більш повного і ефективного використання місцевих трудових, інтелектуальних та інших ресурсів. Домінуюча роль держави по відношенню до регіональних інтересів повинна бути скоригована у бік передачі адміністраціям регіонів повної відповідальності за використання ендегенних ресурсів. При цьому має бути ліквідована дискримінація одних регіонів і преференції по відношенню до інших. Сучасна регіональна політика має бути направлена на усунення різноманітних факторів, що впливають на відставання регіонів, на регіональне оновлення та інновації, мобілізацію ендегенних ресурсів. Разом з усиленням регіоналізації в Україні мають місце й процеси просторової інтеграції економіки. Процеси регіоналізації та інтеграції

протистоять один одному. Існує небезпека регіонального сепаратизму, але й надмірна централізація теж згубна. Отже подальший регіональний розвиток пов'язаний з реалізацією принципу субсидарності у взаємовідносинах між центром і регіонами, з подоланням замкненості регіонів та відповідне посилення інтенсивності міжрегіональних зв'язків.

Таке змістовне наповнення регіонального розвитку буде сприяти ліквідації диспропорцій регіональних економік та розвитку стабілізаційних процесів в соціально-економічному житті суспільства. Розробки у даному напрямку досліджень мають велику перспективу, оскільки будуть сприяти, насамперед, проведенню адміністративно-територіальної реформи в Україні, ліквідації міжрегіональних диспропорцій.

1. Чужиков В. Регіональна диверсифікація виробництва // Регіональна економіка. – 2000. – № 1.

2. Регіони України: економіко-статистичне порівняння. – Львів, 2000.

3. Семенов В. Ф. Структурна перебудова економіки регіону як необхідна умова розвитку інвестиційних процесів // Вісник соціально-економічних досліджень. – Вип. 13. – 2003. – С. 115–119.

4. Семенов В. Ф. Сучасні форми розміщення продуктивних сил в контексті регіонального розвитку // Вісник соціально-економічного розвитку. – Вип. 11. – Одеса, 2002. – С. 239–242.

5. Статистичний щорічник Одеської області за 2003 рік. – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2004. – 491 с.

6. <http://www.odessa.gov.ua>.

The social-economic development of the regions of Ukraine is examined and estimated in the article. It is analyzed the level of regional development and characterized regional disproportion in the economic and social sphere. It is offered the ways of changes of the regional policy in relation to decrease the regional disproportion.

Баланюк І. Ф.

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА СЕЛІ

Обґрунтовано заходи, спрямовані на розвиток соціальної інфраструктури на селі. Розглянуто складові програмного забезпечення розвитку соціальної сфери.

Ключові слова: комплексна програма, соціальний розвиток, демографічна ситуація, підготовка кадрів.

І. Вступ. Визначальною складовою реформи АПК в Івано-Франківській області, де переважають сільські жителі (близько 60 % населення), повинна бути сталість та динамічність розвитку соціальної сфери села. Однак процес її формування та функціонування в умовах перехідного періоду складний і важкий.

Аграрні перетворення, розпочаті відповідно до Указу Президента України від 3 грудня 1999 р. “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” [1, 285–286], наразі не поліпшили умови життя сільського населення.

Депопуляційні процеси охопили майже

всю сільську територію області. Спостерігається перевищення смертності над народжуваністю. Протягом останніх семи років така тенденція склалась у більшості сіл області. Збільшується демографічне навантаження на працюючих осіб – трудовий потенціал скорочується, населення старіє. Майже не зростають реальні доходи селян, головним джерелом сукупного доходу яких залишаються надходження від низькопродуктивної праці в особистих підсобних господарствах. Загострюється проблема бідності, знижується життєвий рівень селян [2, 64–65]. Поширюється трудова міграція сільського населення, переважно – на приміських територіях. Серед мігрантів більшу частку складає населення віком 25–35 років. Населені пункти обезлюднюються, селянство втрачає духовність і культуру [2, 65].

Скорочення всіх видів фінансування об'єктів соціальної інфраструктури спричинило її занепаде і руйнацію: практично не відновлюється діяльність підприємств і закладів сфери обслуговування, припинилося

оновлення матеріальної бази. Усе це негативно позначається на соціально-демографічній ситуації на селі [2, 65].

Проблеми розвитку соціальної інфраструктури села досліджують науковці Романюк М. [3, 9–13], Грішнова О. [4, 23–29], Булавка О., Купалова Г., Орлатий М., Прокопа І., Саблук П., Юрчишин В. [5, 17–220], Березівський П., Більський Б., Магійович І. [6, 410–415], Прокопишак К., Олішук П., Дроздяк І., Сікора О. [7, 396–399], Біттер О., Гошко Т. [8, 415–419], Горьовий В. [9, 133–139], Єрмаков О., Крюковський А. [10, 129–133], Котляров Л. [11, 133–137], Лупенко Ю. [12, 133–137], Ціхановська О. [13, 131–133], Шкурка М. [14, 136–143] та ін. Однак регіональні аспекти вдосконалення управління соціальним розвитком села вивчені недостатньо і потребують подальшого дослідження. Особливо це стосується програмного забезпечення розвитку соціальної сфери.

II. Постановка завдання. Дослідження має на меті обґрунтування заходів, спрямованих на соціальний розвиток села, виявлення чинників його забезпечення в сільському господарстві.

III. Результати. Основною причиною занепаду соціальної сфери українського села є економічна криза 1990-х рр. Вона вплинула на скорочення бюджетного фінансування соціальної інфраструктури, зниження купівельної спроможності сільських жителів, низьку ефективність діяльності аграрних підприємств, які функціонують у сільській місцевості.

Безробіття і бідність сільського населення не стали предметом належної уваги з боку центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. Внаслідок фізичного зносу матеріальної бази сільськогосподарського виробництва зростає рівень травматизму, в тому числі зі смертельними наслідками, він залишається високим і в невикористаній сфері [2, 65].

На відміну від командно-адміністративної системи, де весь комплекс соціальних проблем на селі розв'язувався сільськогосподарськими підприємствами, в умовах становлення приватного сектора в АПК вони повинні розв'язуватися спільними зусиллями центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів

місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та населення (споживачів відповідних послуг). При цьому держава, згідно із законодавством, створює умови для подолання соціальних проблем.

Законом України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” [15, 111–118] передбачено державну підтримку розвитку соціальної інфраструктури на селі. Відповідно до статті п'ятої цього Закону, щорічно мають надаватися кошти в обсязі не менше одного процента від валового внутрішнього продукту України на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери та агропромислового комплексу. З них не менше 50 % на будівництво об'єктів невикористаного призначення у сільській місцевості. У ст. 6 цього Закону зазначено, що при спорудженні об'єктів соціальної інфраструктури села за кошти суб'єктів господарювання, вони будуть повертатися з державного та місцевого бюджету.

У перші роки дії Закону бюджетні асигнування на передбачені цілі забезпечувалися в повному обсязі, а в останні роки вони значно скоротилися [5, 9].

Зменшення бюджетних коштів на утримання та розбудову об'єктів соціальної інфраструктури посилює негативні процеси у функціонуванні мережі. Внаслідок цього вона скорочується, занепадає і руйнується [16, 90].

“Комплексна програма перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005–2010 роках і на період до 2015 року” є першим кроком до формування розвинутої соціальної інфраструктури на селі. Відповідно до неї, підприємства, організації, установи, надаватимуть послуги сільському населенню, що забезпечуватимуть зростання його добробуту, створення в кожному сільському поселенні належних умов праці, відпочинку та проживання людей.

Згідно із програмою, передбачено:

- збільшення зайнятості сільського населення в агроформуваннях різних організаційно-правових форм та особистих підсобних господарствах за рахунок нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської про-

дукції, її первинної переробки і збереження;

- урізноманітнення видів господарської діяльності в сільській місцевості, зокрема впровадження "зеленого туризму", особливо в гірських районах області;
- підвищення продуктивності праці, рівня заробітної плати працівників сільського господарства та застосування науково обґрунтованих норм праці;
- ефективне використання трудових ресурсів та робочого часу;
- запобігання ліквідації, а також відновлення діяльності раніше закритих та створення нових закладів соціально-культурного призначення в сільських населених пунктах;
- нарощування обсягів житлового будівництва на основі спеціальних програм його підтримки;
- збільшення обсягів будівництва інженерних мереж і споруд, насамперед у районах, де бракує джерел питної води та паливно-енергетичних ресурсів, розвиток систем розвідних мереж водо- і газопроводів з метою повнішого завантаження існуючих магістралей;
- відродження села з притаманними йому особливостями, звичаями та традиціями;
- поліпшення демографічної ситуації за рахунок зменшення смертності, зростання народжуваності та тривалості життя [2, 66].

Крім цього, комплексною програмою розвитку сільського господарства має забезпечуватися цільова підготовка фахівців для галузей АПК, зміцнення навчально-матеріальної бази та кадрового потенціалу аграрних закладів освіти, удосконалення змісту освіти та методичного забезпечення підготовки фахівців, забезпечення післядипломної освіти та підготовки кадрового резерву, удосконалення професійної освіти та підготовки робітничих кадрів.

Цільова підготовка фахівців для галузей АПК. Потребу в підготовці, перепідготовці й підвищенні кваліфікації кадрів на період, що охоплює програма, визначено з урахуванням структурних змін у виробничій і соціальній сферах, необхідності заміщення вакантних посад, плинності кадрів, перспективи розвитку галузей виробництва. На цій основі ґрунтуються проекти державного замовлення й визначається квота прийому сільської молоді до вищих навчальних закладів.

Програмою також передбачено відбір талановитої молоді, яка цікавиться питаннями державного управління, та її поглиблену підготовку, стажування, в тому числі й за кордоном, з метою подальшого зарахування до кадрового резерву на керівні посади агропромислового виробництва [2, 66].

Зміцнення навчально-матеріальної бази та кадрового потенціалу аграрних закладів освіти. В нових умовах поглиблення реформування аграрного сектора економіки змінюються форми співпраці аграрних закладів освіти, агропромислових підприємств, приватних та фермерських господарств, установ і організацій АПК із сільськими середніми школами шляхом створення на їх базі сільськогосподарських ліцеїв, гімназій, посилення профорієнтаційної роботи, широкого залучення сільської молоді до навчання й отримання вищої освіти, її ефективного відбору для підготовки майбутніх спеціалістів-аграрників.

Для організації практичного навчання студентів, підвищення кваліфікації фахівців визначено перелік базових господарств і підприємств агропромислового комплексу різних форм власності й господарювання. Передбачено залучення до цієї роботи провідних фахівців-виробничників, урегулювання правових та фінансових взаємовідносин підприємств, організацій і установ усіх форм власності з навчальними закладами в питаннях організації практичної підготовки й підвищення кваліфікації спеціалістів, проведення практичного навчання і стажування слухачів з числа кадрового резерву на заміщення посад керівників сільськогосподарських підприємств та посад державних службовців органів управління АПК.

Значно пошириться практика залучення до викладацької діяльності провідних фахівців науково-дослідних установ, підприємств і організацій агропромислового виробництва, науково-педагогічних кадрів провідних закладів освіти України та інших країн.

З метою зміцнення матеріально-технічної бази аграрних закладів освіти передбачено передати їм терміном на 3-5 років через "Облагролізінг" по одному зразку нової сільськогосподарської техніки, яка б у зимовий період зберігалась в навчальному закладі й використовувалась для підготовки фахівців та пере-

підготовки агрономів і механізаторів області, а решту часу працювала на полях учбових та інших господарств [2, 68].

Удосконалення змісту освіти та методичного забезпечення підготовки фахівців. Враховуючи необхідність впровадження сучасних інформаційних технологій у навчально-виховний процес та забезпечення належних умов розвитку інформаційного поля, програмою заплановано поетапне впровадження в систему аграрної освіти єдиної комп'ютерно-інформаційної мережі. Це дасть можливість сформувати і постійно поповнювати банк даних та здійснювати оперативний обмін інформацією з міжнародними центрами аграрної освіти, науково-дослідними установами та окремими фірмами [2, 68].

Забезпечення післядипломної освіти та підготовки кадрового резерву. В умовах ринкових перетворень в аграрному секторі особливого значення набувають питання перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Для покращення цієї роботи і більш широкого залучення кадрів передбачено:

- не рідше одного разу на три роки проводити підвищення кваліфікації фермерів на базі Івано-Франківського державного аграрного коледжу з видачею відповідного посвідчення;
- організувати при Тлумачькому аграрному коледжі Львівського державного аграрного університету обласний постійно діючий семінар бухгалтерів, а їх перепідготовку проводити один раз на два роки.

Виконання вищезазначених заходів забезпечить перепідготовку до 0,7 тис. чол. щорічно. На вказані цілі з державного бюджету до 2015 р. очікується надходження 800 тис. грн. [2, 68]

Удосконалення професійної освіти та підготовки робітничих кадрів. У період поглиблення реформування аграрного сектора економіки особливого значення набуває підготовка й перепідготовка кадрів масових професій для сільськогосподарських підприємств.

Складна демографічна ситуація на селі (через старіння населення) призвела до того, що із зайнятих в агропромисловому комплексі області 4,8 тис. чол. механізаторів 25 % – пенсійного та передпенсійного віку.

Розрахунки показують, що їх дефіцит до 2010 р. становитиме більше 50 % і буде зрос-

тати до 2015 р. Аналогічна ситуація і з іншими робітничими кадрами: деякі (ковалі, каменярі та ін.) вже зараз стали дефіцитними.

З огляду на ці обставини розроблено перелік професій робітників, які будуть готуватися в системі курсової мережі та безпосередньо на виробництві, визначено строки навчання, діапазон розрядів та джерела фінансування. На вказані цілі до 2015 р. прогноуються витрати з державного бюджету в розмірі 4,5 млн. грн. [2, 68-69].

IV. Висновки. Передача у комунальну власність закладів соціальної інфраструктури, що належали реформованим сільськогосподарським підприємствам, не підкріплюється відповідним наповненням місцевих бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для утримання цих закладів.

Проблема розвитку соціальної інфраструктури на селі у Івано-Франківській області вирішуватиметься за допомогою комплексного підходу. З цією метою в області розроблено, затверджено і прийнято до виконання спеціальну "Комплексну програму перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005-2010 роках і на період до 2015 року".

Програмою передбачено: будівництво та відновлення діяльності закладів соціально-культурного призначення, збільшення зайнятості сільського населення, нарощування житлового будівництва у сільській місцевості, відродження села, поліпшення демографічної ситуації, цільову підготовку фахівців для галузей АПК, зміцнення навчально-матеріальної бази та кадрового потенціалу аграрних закладів освіти, вдосконалення змісту освіти та методичного забезпечення підготовки фахівців, післядипломну освіту та підготовку кадрового резерву, вдосконалення професійної освіти та підготовки робітничих кадрів. Виконання зазначених складових комплексної програми, з одночасним бюджетним та місцевим фінансуванням, забезпечить поступовий розвиток соціальної інфраструктури на селі.

1. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки. Указ Президента України від 3 грудня 1999 року // Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних

підприємств / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ІАЕ, 2000. – С. 285-286.

2. Комплексна програма перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005-2010 роках і на період до 2015 року. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 80 с.

3. Романюк М.Д. Взаємовплив економічного і соціального розвитку регіонів: відмінності, шляхи подолання // Вісник Прикарпатського університету. Серія Економіка. Вип. 3. – Івано-Франківськ: Плай, 2006. – С. 9-13.

4. Грішнова О.А. Людський розвиток в системі пріоритетів регіональної соціально-економічної політики // Вісник Прикарпатського університету. Серія Економіка. Вип. 4. – Івано-Франківськ: Плай, 2007. – С. 23-29.

5. Реформування соціальної сфери села: організаційно-методичні засади / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 475 с.

6. Березівський П., Більський Б., Магійович І. Зайнятість та самозайнятість як механізм подолання безробіття // Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. – Львів: Львів. держ. агроуніверситет, 2005. – № 12. – С. 410-415.

7. Прокопишак К., Олішук П., Дроздяк І., Сікора О. Соціально-економічні трансформації в сільській місцевості // Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. – Львів: Львів. держ. агроуніверситет, 2005. – № 12. – С. 396-399.

8. Біттер О., Гошко Т. Проблеми міграції населення Львівської області // Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. – Львів: Львів. держ. агроуніверситет, 2005. – № 12. – С. 415-419.

9. Горьовий В.П. Сфера побутового обслуговування

сільського населення України в умовах ринкової економіки // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 133-139.

10. Єрмаков О.Ю., Крюковський А.М. Соціальна інфраструктура у розвитку сільських поселень // Економіка АПК. – 2006. – № 1. – С. 129-133.

11. Котляров Л.Д. Социальное развитие села на современном этапе // Економіка АПК. – 2007. – № 8. – С. 133-137.

12. Лупенко Ю.О. Добробут сільського населення в пореформений період // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 133-137.

13. Ціхановська О.М. Соціально-економічні проблеми використання ресурсного потенціалу села // Економіка АПК. – 2007. – № 8. – С. 131-133.

14. Шкурка М.С. Розвиток українського села: історичні аспекти та сучасні проблеми // Економіка АПК. – 2007. – № 8. – С. 136-143.

15. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві // Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ІАЕ, 2000. – С. 111-118.

16. Саблук П.Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в ХХІ столітті // Доповідь на Третій Всеукраїнських зборах (конгресі) вчених економістів-аграрників 29-30 березня 2001 року. – К.: ІАЕ, 2001. – 93 с.

Measures which are directed on the development of social infrastructure in the village are grounded. The components of programmed maintenance of the social sphere of development are considered.

Карлін М. І., Чайковський Р. Й.

ШЛЯХИ БОРОТЬБИ З ТІНЬОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ В ЗАХІДНОМУ ПРИКОРДОННОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Проаналізовано основні шляхи протидії тіньовій економіці в Західному прикордонному регіоні України. Авторами також виділено ряд завдань, які необхідно вирішити при детінізації економіки даного регіону.

Ключові слова: тіньова економіка, податкова політика, прихована зайнятість, прикордонний регіон, корупція.

I. Вступ. Проблема існування тіньових процесів в економіці в умовах глобалізації стає актуальною для країн світу як в цілому, так і для національних економік, а також для її ре-

гіонів. Прискорене зростання тіньового сектора, порівняно з офіційною економікою, характерне для всіх регіонів, але особливо помітне в прикордонному регіоні через активізацію міждержавних зв'язків. За оцінками Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), тінізація економіки за останні сім років зростала щорічно на 6,2 %, а загальне економічне зростання становило в середньому 3,5 %.

Процес детінізації економіки необхідно визначити пріоритетним напрямом не лише урядів окремих країн, а й регіональної влади прикордонних територій сусідніх країн. Про-

блемі аналізу тіньових процесів в Україні на державному та регіональному рівні присвячено праці таких українських економістів, як М. Я. Азаров, О. І. Барановський, З. С. Варналій, З. В. Герасимчук, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, М. І. Карлін, І. І. Мазур. Разом із тим проблема детінізації тіньової економіки саме в прикордонному з ЄС регіоні є малодослідженою, чому і присвячена дана стаття.

II. Постановка завдання. Здійснення ефективної політики протидії тіньовим процесам в економіці країни і, особливо прикордонного регіону – є, передусім, адекватне розуміння цілей, які необхідно досягти в легалізації тіньової економіки прикордонного регіону. Тому основним завданням нашого дослідження є розкриття специфіки тіньової економіки в прикордонному з ЄС регіоні України, визначення загальних пріоритетів, а також визначення шляхів щодо усунення причин існування тіньових процесів в економічному та соціальному середовищі в прикордонному з Європейським Союзом регіоні України.

III. Результати дослідження. Зважаючи на те, що тіньова економіка є основним джерелом життєзабезпечення значних прошарків західного прикордонного регіону України, сьогодні необхідно уникнути однобічного підходу до проблем тінізації й урахувати, які збитки буде завдано населенню даного регіону у разі посиленого скорочення тіньової сфери, оцінити можливості держави компенсувати ці втрати. Таким чином, принципової ваги сьогодні набувають методи легалізації тіньової економіки західного прикордонного регіону України, які б гарантували збереження людського потенціалу даного регіону через підвищення ефективності та прибутковості легального виробництва і збільшення на цій основі кількості робочих місць та підвищення реальних доходів населення.

Входження Польщі, Словаччини і Румунії до ЄС, а також входження Польщі і Словаччини в Шенгенську зону, ускладнило прикордонний бізнес для багатьох жителів Західної України, що вимагає від держави розробки нових підходів до працевлаштування частини з тих, хто тепер не зможе займатися так званим „човниковим” бізнесом.

Єдино можлива стратегія детінізації економіки західного прикордонного регіону Украї-

ни полягає у створенні більш вигідних умов господарювання у легальному секторі. Це досягається шляхом поєднання адміністративно-обмежувальних та економіко-правових заходів, перші з яких мають спрямовуватися на ускладнення тіньової діяльності, а другі – на створення сприятливого підприємницького клімату в регіоні з метою легалізації тіньової зайнятості та тіньових доходів населення.

Тому до основних пріоритетів регіональної економічної стратегії, які сприятимуть детінізації економіки західного прикордонного регіону України у стратегічному вимірі, слід віднести такі.

1. Стимулювання інвестиційних процесів (в тому числі й іноземних). Потрібно розробити податкові стимули до інвестиційного використання кредитних ресурсів фінансових установ, звільнити від оподаткування частку прибутку підприємств, яка витрачається на інвестування.

2. Контроль за регулярністю, повнотою виплат та своєчасною індексацією заробітної плати, соціальних платежів, стимулювання збільшення кількості робочих місць. З метою підтримки рівня доходів населення, що дозволило б зменшити схильність до діяльності у неофіційному секторі, потрібно якнайширше використовувати безготівкові розрахунки з населенням.

3. Запровадження прозорих та доступних механізмів кредитування реального сектору економіки та розв'язання платіжної кризи. Економіка прикордонного регіону потребує послідовної демонетизації насамперед за рахунок „довгих грошей”, безпечно здійснення якої може відбутися лише у тісному зв'язку зі збільшенням масштабів діяльності підприємств реального сектору.

4. Відкритість та доступність державного кордону. Ефективний контроль за перетином товарів та послуг через митний кордон між Україною та Республікою Польща, яка стала членом Шенгенської угоди в жодному разі не повинен зменшити економічні та соціальні взаємозв'язки між обома державами. Особливо актуальним питання щодо економічного та культурного обміну постає при підготовці до проведення Чемпіонату Європи з футболу в 2012 році в Україні та Польщі.

5. Підвищення професійного рівня управлінського персоналу підприємств західного прикордонного регіону України, забезпечення методичної та юридичної підтримки з боку держави у складанні бізнес-планів, інвестиційних проектів, які забезпечуватимуть максимально ефективно цільове використання спрямованих до цих підприємств ресурсів.

Подальше залучення до офіційного господарського обороту коштів, що обслуговують тіньові економічні операції або вивезені за кордон, потребує розробки спеціальної довгострокової регіональної політики легалізації тіньових капіталів некримінального походження з максимальним збереженням нагромадженого у цьому секторі позитивного технологічного, організаційного, фінансового та людського потенціалів. Для цього необхідно:

– запровадити на певний перехідний період (тривалістю не менше року) політику амністії щодо тіньового капіталу в прикордонному регіоні через відкриття йому шляхів для легального інвестування за одночасної протидії його поверненню в „тінь” [5, 412];

– передбачити повне звільнення від оподаткування легалізації коштів, які спрямовуються (у грошовій чи товарній формі) на інвестиційні потреби;

– законодавчо врегулювати правові гарантії непереслідування власників детінізованих некримінальних капіталів;

– всебічне використання зарубіжного досвіду у розробці ефективних механізмів боротьби з тіньовою економікою прикордонного регіону та розширення співробітництва регіональною владою з міжнародною спільнотою з метою запобігання подальшої тінізації економіки [1, 329];

– посилити контроль над впливом капіталів за межі України.

Зазначені заходи потребуватимуть прийняття відповідної Регіональної програми заходів щодо легалізації тіньового капіталу.

Важливою складовою протидії тінізації економіки прикордонного регіону є реформування системи оподаткування та необхідність внесення змін до Податкового кодексу. Реформування податкової системи відбуватиметься синхронно з упорядкуванням та оптимізацією державних видатків і вирішенням таких завдань:

– підвищення вартості робочої сили шляхом проведення реформи оплати праці та економічно обгрунтованого розширення пакета соціальних послуг і гарантій працюючому населенню; наближення розміру мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму для працездатних осіб; запровадження мінімальної погодинної заробітної плати; здійснення оплати праці працівників бюджетної сфери на основі Єдиної тарифної сітки, відповідно до тарифу і розряду на рівні законодавчо встановленої мінімальної заробітної плати;

– розроблення та запровадження у повному обсязі державних мінімальних соціальних стандартів;

– перехід від системи соціального захисту, що ґрунтується на наданні пільг, до політики зростання доходів та надання державної допомоги соціально вразливим верствам населення залежно від їх матеріального стану;

– забезпечення ефективної системи надання медичних послуг шляхом упровадження страхової медицини, що неможливе без фінансової підтримки держави;

– підтримка проведення структурних реформ в економіці;

– забезпечення необхідного адаптаційного періоду для переходу до ринкових умов діяльності дотаційних галузей виробничої сфери, зокрема, вугільної промисловості, сільського господарства;

– забезпечення державної підтримки реалізації інноваційних регіональних проектів у пріоритетних видах економічної діяльності;

– переорієнтація напрямів використання коштів державного та місцевих бюджетів на розвиток соціальної та транспортної інфраструктури, а також упровадження програм енергозбереження та охорони довкілля.

Все це означає існування низки бюджетних обмежень для проведення податкової реформи, які обумовлюють її переважно еволюційний характер без суттєвого перегляду податкових ставок і зменшення абсолютних сум податкових надходжень [4, 202].

Детінізація економіки безпосередньо пов'язана з подоланням виявів корупції, яка є однією з основ існування тіньової економіки прикордонного регіону. Стратегічними напрямками боротьби з корупцією є послідовна де-

мократизація всіх сфер суспільного життя, відкритість влади, прозорість та зрозумілість для населення державних рішень, діяльності управлінського апарату, розвиток громадської свідомості та активності у загальному контексті розбудови України.

Стан боротьби з корупцією та економічною злочинністю в західному прикордонному регіоні України, її результати дають достатні підстави вважати, що за роки незалежності у державі не було створено належних умов для системної протидії корупції. Внаслідок антикорупційних кампаній, що періодично здійснювалися, до відповідальності притягувалися чиновники найнижчого рівня і, як правило, за дрібні правопорушення. Попри гучні політичні заяви якісних позитивних змін у цій сфері не відбулося і після приходу нової влади в 2004-2005 роках. Поодинокі резонансні справи про зловживання владою або посадовим становищем окремих вищих посадових осіб, які мали місце в Україні останнім часом, не можуть свідчити про системну боротьбу з корупцією, оскільки їх поява є скоріше наслідком протистояння „кланових” або й політичних інтересів, аніж результатом цілеспрямованої системної діяльності правоохоронних органів.

Головні зусилля в боротьбі з організованою злочинністю мають бути спрямовані на руйнування її соціальної бази через створення таких умов як для фізичних, так і юридичних осіб, за яких останнім було б матеріально не вигідно здійснювати протиправні дії чи переносити свою діяльність до тіньового сектору економіки.

Вирішення проблем мінімізації корупційних виявів потребує встановлення суворого контролю за виконанням антикорупційних програм і рішень в усіх ланках державного апарату; створення надійного організаційно-правового, фінансового забезпечення діяльності правоохоронних органів і судів; проведення всемасштабної ревізії нормативно-правових актів міністерств, відомств, органів місцевої влади щодо їх відповідності Конституції України та антикорупційним законам України. Паралельно з рішучими діями правоохоронних органів із запобігання та подолання корупції необхідно розвивати і посилювати рівень суспільного контролю за діяльні-

стю посадових осіб прикордонного регіону з широким залученням громадськості та засобів масової інформації.

Серйозна боротьба зі злочинністю неможлива без подолання корупції в усіх ланках влади. Для цього необхідно насамперед усунути державних чиновників від безпосереднього керівництва приватним підприємництвом, посилити роль громадського контролю. Законодавчим шляхом необхідно обмежити види діяльності, що потребують ліцензування, патентування тощо, максимально спростити ці процедури з метою виключення дії „особистісного фактора”.

Оптимізувавши чисельність владних структур, слід забезпечити їх працівникам оплату праці, яка б гарантувала високий рівень життя. Позбавлення статусу державного службовця має бути відчутною втратою матеріального добробуту.

Важливо вилучити у державних органів виконавчої влади розподільчі функції. Використання бюджетних чи кредитних ресурсів на реалізацію регіональних проектів повинно бути організоване виключно на тендерному принципі з максимальною прозорою та гласною процедурою визначення переможців.

Необхідно розробити чіткий механізм ротатії керівних управлінських кадрів, який передбачав би залучення до управління найбільш професійно підготовлених осіб. Має діяти механізм зворотного зв'язку між тривалістю перебування на керівних посадах та результатами діяльності.

Важливо розробити систему державного контролю, яка давала б змогу своєчасно попереджати або у стислі терміни виявляти порушення законів у діяльності будь-якої підприємницької структури, посадової особи, відслідковувати міжрегіональні зв'язки кримінальних структур з виробництвом, фінансово-кредитною і банківською сферами, представниками всіх рівнів і гілок влади, політичних партій, народними депутатами тощо [6].

Істотне значення має включення до регіональних програм соціального і економічного розвитку розділів, що передбачають профілактику правопорушень і протидію чинникам, які породжують злочинність.

Ще однією складовою детінізації економіки західного прикордонного регіону слід виді-

лити необхідність створення спеціальних координуючих органів, спрямованих на боротьбу з тіншовим сектором економіки в регіонах, оскільки активні заходи повинні ініціюватися, перш за все органами виконавчої, законодавчої та судової влади.

Аналіз діючих схем структур, задіяних в боротьбі з тіншовою економікою в регіонах, свідчить про відсутність чіткої системи координуючих засад, різну підвідомчість правоохоронних структур та підрозділів, відсутність належного інформаційного забезпечення та чіткої системи контролю за прийняттям та реалізацією рішень, спрямованих на виявлення потоків тіншової економіки.

Доцільним до функції існуючих структур до яких відносяться виявлення та провадження фактів відмивання грошей, корупції та інших незаконних діянь, доповнити повноваженнями щодо детінізації економіки держави та її регіонів. Необхідно об'єднати Міжвідомчу координаційну раду з питань організації боротьби з контрабандою та Координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Раді національної безпеки та оборони України у Координаційний комітет по боротьбі тіншовою економікою при РНБОУ, оскільки повноваження цих структур дублюють функції, які формують напрями детінізації економіки регіонів держави [2, 166].

Актуальним завданням з детінізації економіки прикордонного регіону є відпрацювання механізмів:

– узгодженого виконання спільних завдань, ефективної взаємодії силових структур, місцевих органів влади, галузевих міністерств і відомств у боротьбі з організованою злочинністю;

– посилення оперативної діяльності з викриття злочинних угруповань, корумпованих зв'язків з кримінальними структурами вищих посадових осіб та інших відповідальних працівників, створення належних умов роботи оперативним та слідчим;

– забезпечення максимальної відкритості дій органів місцевої влади, у тому числі з використанням складових „електронних органів влади“;

– забезпечення для громадян та суб'єктів господарювання прикордонного регіону ре-

альної можливості оскаржити в судах незаконні дії чиновників.

IV. Висновки. Аналіз тіншової економіки як складного багатоаспектного і, водночас, об'єктивно обумовленого процесу, який формується у взаємодії політичних, економічних, правових і соціальних факторів, дає змогу виділити наступні висновки, на основі яких слід розробляти ефективну програму з детінізації регіональної економіки.

1. Для сталого ефекту необхідна комплексна система дій з викорінення причин та передумов „тінізації“ економіки, що повинна включати не лише силові та адміністративні методи. Необхідна нова стратегія детінізації економіки, що має полягати у першочерговому створенні сприятливих умов для легальної економічної діяльності.

2. Місцева регіональна виконавча влада має розробляти і запроваджувати засоби правового й організаційного характеру, які б забезпечили активну протидію кримінальній діяльності в економіці регіону.

3. Пріоритетним напрямом детінізації повинна стати трансформація фінансових, людських та організаційних ресурсів „тіншової“ економіки регіонів до офіційної економіки. Виведення з „тіні“ цих ресурсів сприятиме зростанню національного інвестиційного капіталу та матиме значний позитивний ефект для місцевих бюджетів.

4. Процес „детінізації“ повинен здійснюватися на засадах конверсії – неруйнівного залучення „тіншових“ капіталів регіонів до легальної сфери економіки на основі відповідної мотивації суб'єктів „тіншової“ економічної діяльності.

5. Продовження податкової реформи, спрямованої на зниження і вирівнювання податкового тягаря, спрощеної податкової системи, посилення податкового контролю за рівнем витрат виробництва, мінімізацію витрат виконання й адміністрування податкового законодавства.

1. Барановський О. І. „Відмивання“ грошей: сутність та шляхи запобігання. – Х.: Вид-во „Форт“, 2003. – 472 с.

2. З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіюк. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення. – Луцьк: Настир'я, 2006. – 244 с.

3. Грошовик Ю. Я. Організаційно-правові основи детінізації відносин у сфері зовнішньоекономічної

діяльності: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2004.

4. Карлін М. І. Державні фінанси України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 348 с.

5. Тіншова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.

6. <http://www.kraina2.org.ua/ru/material/66/>

The basic ways of counteraction are analysed to the shadow economy in the western frontier region in Ukraine. The row of tasks which must be decided at de-shadowing of economy of this region is also selected.

Гречаник В.П., Васильченко С.М.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ: УКРАЇНА І СВІТ

У статті розглядаються тенденції розвитку світового туризму, його роль та частка в структурі доходів світового експорту товарів і послуг. Проаналізовано стан та основні проблеми розвитку туризму в Україні, запропоновано низку заходів та шляхів по вдосконаленню розвитку туристичної галузі економіки України.

Ключові слова: міжнародний туризм, індустрія туризму, туристична галузь, туристична діяльність, туристичні потоки, туристичні послуги, туристсько-рекреаційний потенціал, туристична інфраструктура, суб'єкти туристичної діяльності, національний турпродукт.

I. Вступ. За останнє століття туризм перетворився на потужну високорентабельну індустрію, величезний комплекс у якому тісно переплелися економічні і соціальні інтереси. Розвиток туризму збільшує кількість робочих місць, розширює торгівлю, транспортні перевезення, спонукає до розбудови нових доріг, готелів, туристичних баз, розвитку ринкових відносин та міжнародного співробітництва. В економіці найбільш розвинених країн Західної Європи та Америки ця галузь посідає одне з чільних місць за обсягами доходів, кількістю створених робочих місць, надходжень до бюджету. Завдяки стрімким темпам зростання вже наприкінці минулого та на початку XXI століття туристична галузь стала лідером світової економіки. З туристичною діяльністю пов'язано близько 12% світового ВВП, понад 30% обсягів послуг світової торгівлі, 11% світових споживчих витрат, 7% загального

обсягу інвестицій та 5% податкових надходжень. Сьогодні у сфері туристських послуг зайнятий кожен десятий працівник, це понад 260 млн. осіб [1, 7].

II. Постановка завдання. Найбільшими країнами організованого туризму середини 90-х років минулого століття були: Франція (перше місце у світі: 60 млн. туристів і 23,4 млрд. дол. прибутку на рік); Іспанія (друге місце: 55 млн. туристів і 20,7 млрд. дол. прибутку); Італія (третє місце: 50 млн. туристів і 21 млрд. дол. прибутку); США (четверте місце: 46 млн. туристів і 56,5 млрд. дол. прибутку); Великобританія (п'яте місце: 19 млн. туристів і 13 млрд. дол. прибутку); Австрія (шосте місце: 19 млн. туристів і 14,8 млрд. дол. прибутку). Китай, Канада, Німеччина, Угорщина, Швейцарія, Греція, Болгарія обслуговували від 18,9 до 10 млн. туристів на рік, отримуючи щорічно від 15 до 0,5 млрд. дол. прибутку [2, 11-12, 19-20, 24-25, 27, 36, 39, 57, 74, 81-82, 88, 136, 299, 324-325]. У країнах колишнього СРСР туризм був розвинений слабо. Так, в Росії кількість організованих туристів в цей період складала 9,4 млн. осіб і 3,3 млрд. дол. прибутку. Україна, маючи дуже привабливі історичні пам'ятки, туристичні центри, природно-рекреаційний потенціал, також не досягла вагомих успіхів у сфері туризму. Прибутки від нього сягали 230 млн. дол. [2, 66, 77]. У статистичному щорічнику України за 1997 р. про туризм сказано дуже мало. Зокрема, поінформовано, що користуючись послугами туристичних фірм за кордон виїжджало 631 тис. громадян України, відвідало Україну 337 тис. осіб [3, 461]. Надані туристсько-екскурсійні послуги оцінювалися в 1996 р. – 87,3 млн. грн., а в 1997 р. – 63,4 млн. грн. [3, 283].

В 2002 р. США, отримавши 67 млрд. дол. доходу, залишаються безперечним світовим лідером в галузі туризму. Це значно більше ніж весь ВВП України. За США йдуть Іспанія, Франція, Італія, надходження яких становили від 34 до 27 млрд. дол. Серед рекордсменів за доходами найкращих результатів досягли Китай (Гонконг) і Австрія, зареєструвавши в 2002 р. двозначний показник зростання, відповідно 22,2; 14,6 і 11% [4, 11]. Світовий туризм стає найдинамічнішою формою міжнародної торгівлі, джерелом валютних надходжень, сприяє припливу іноземних інвестицій, розширенню сфери транспортної та відпочинково-розважальної інфраструктури, збільшенню робочих місць, зокрема, в економічно нерозвинених регіонах. Розширенню міжнародного туризму сприяли зменшення воєнних конфліктів, економічне зростання, розвиток освіти, культури, духовності, інформаційної сфери, збільшення грошових доходів населення тощо. За матеріалами СОТ вже в 2002 р. в світі було зареєстровано 702,6 млн. прибуттів осіб з метою туризму, з них в Європі – 399,8 млн. прибуттів (або 56,9%), Америці – 114,9 млн. прибуттів (16,4%), Східній Азії (Тихоокеанський регіон) – 125,4 (17,8%), Аф-

риці – 29,1. Близькому Сході – 27,6 у Південній Азії – 5,9 млн. прибуттів [4, 8].

Ще більш успішним для міжнародного туризму став 2004 рік. Кількість туристів сягнула рекордних 760,0 млн. осіб. Це майже кожний восьмий мешканець нашої планети. Темп зростання обсягу туристичного потоку порівняно з попереднім (2003 р.) роком склав 10% і виявився найвищим за останні 20 років. Найбільшу частку глобального потоку туристів залучила Європа (414 млн. чол.); Азію й узбережжя Тихого океану відвідали 154 млн. туристів; Африку – 33 млн.; Близький схід – 35 млн. осіб, або на 20 % більше попереднього. Кількість туристів, котрі відвідали Північну та Південну Америку, також зросла на 10% [1, 8].

Протягом останніх років залишається незмінною «десятка країн», котрі є, практично, лідерами міжнародного туризму. В залежності від кількості прийнятих іноземних туристів їх рейтинг відображено в таблиці 1.

Дані рейтингу засвідчують, що тільки Гонконг, Китай, Німеччина суттєво збільшили обсяг туристських потоків в 2004р. порівняно з 2002р., відповідно, на 32,1, 13,6 та 11,7%. Інші лідери міжнародного туризму – Іспанія, США,

Таблиця 1

Рейтинг країн за обсягом туристичних потоків (млн. осіб)*

№ п/п	Назва країни	2002	2003	2004	частка у світі, %, 2004 р.
	Всього	703,0	691,0	760,0	100,0
1.	Франція	77,0	75,0	75,1	9,9
2.	Іспанія	52,3	51,8	53,6	7,1
3.	США	43,5	41,2	46,1	6,1
4.	Італія	39,8	39,6	37,1	4,9
5.	Китай	36,8	33,0	41,8	5,5
6.	Велика Британія	24,2	24,7	27,7	3,6
7.	Гонконг	16,5	15,5	21,8	2,9
8.	Мексика	19,7	18,7	20,6	2,7
9.	Німеччина	18,0	18,4	20,1	2,7
10.	Австрія	18,6	19,1	19,4	2,6

*) Розраховано за даними [1, 8].

збільшили свої обсяги туризму тільки, відповідно, на 2,5 та 6,0%, а Франція і Італія – навіть дещо знизили їх. Які фактори сприяють росту міжнародного туризму і як ці фактори використовує Україна?

III. Результати дослідження. Міжнародний туризм більш успішно розвивається в промислово-розвинених країнах світу з більш високими доходами населення. Беручи до уваги темпи економічного розвитку Азіатсько-Тихоокеанського регіону, ступінь концентрації демографічного потенціалу і динаміку населення в найбільших країнах (Китай, Індія, Індонезія), а також випереджуючи темпи розвитку міжнародного туризму, слід очікувати, що в перші половині ХХІ ст. питома вага цього регіону суттєво збільшуватиметься. За прогнозними оцінками, в 2020р. Європа утримає домінуючі позиції (44,7% від загального числа прибуттів). Азіатсько-Тихоокеанський регіон вийде на друге місце (27,3%), випередивши Америку. Лідером світового туризму за кількістю туристичних прибуттів стане Китай (137,1 млн. осіб або 8,6% загальносвітового обсягу), а за виїздом туристів – Німеччина (163,5 млн. осіб або 10,2% світового обсягу) [4, 12-15].

Друга і основна якісна характеристика розвитку туризму – доходи. За даними ВТО, для 80% країн світу в'їзний туризм входить до пер-

шої п'ятірки основних статей експорту, у 40% країн — є основною експортною статтею. Ще у 40% країн доходи від туризму перевищують 1 млрд. дол. США на рік. Починаючи з кінця 80-х років минулого століття, доходи від міжнародного туризму зростали в середньому на 9% на рік і досягнули у 2002 р. 474,2 млрд. дол. [4, 4].

У 2003р. надходження від туризму склали уже 523 млрд. дол. або 10,3% більше ніж у 2002 році. При цьому на Європу припадає 54,8%, на Америку – 22,5%, на Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 17,2%. Рейтинг десяти країн, які мають найбільші надходження від туризму, наведені в таблиці 2 [1, 8-9]. Це засвідчує, що туристична діяльність стає вагомим і стабільним джерелом доходу.

Середньосвітові надходження від одного в'їзного міжнародного туриста на рік у 2003р. склали 757 дол. США або на 11% більше порівняно з 2002 роком. Найбільші надходження мали США, відповідно, 1566 дол. (102,2%), Німеччина – 1250 дол. (118,4%), Велика Британія – 923 дол. (109,0%), Іспанія – 807 дол. (124,9%), Італія – 788 дол. (116,6%), Австрія – 738 дол. (122,6%), Китай – 527 дол. (95,1%), Франція 493 дол. (116,0%). Світові доходи від туризму перевищили доходи від експорту автомобілів, хімічних продуктів, продуктів харчування, пасиви та інших важливих експортних позицій (див.рис.1).

Таблиця 2

Рейтинг країн за найбільшими надходженнями від туризму (млрд. дол. США) *

№ з/п	Назва країни	2002	2003	частка у світі, %, 2003 р.
	Всього	480,0	523,0	100,0
1.	США	66,7	64,5	12,3
2.	Іспанія	33,8	41,8	8,0
3.	Франція	32,7	37,0	7,1
4.	Італія	26,9	31,2	6,0
5.	Німеччина	19,0	23,0	4,4
6.	Велика Британія	20,5	22,8	4,3
7.	Китай	20,4	17,4	3,3
8.	Австрія	11,2	14,1	2,7
9.	Туреччина	11,9	13,2	2,5
10.	Греція	9,7	10,7	2,0

*) Розраховано за даними [1, 8].

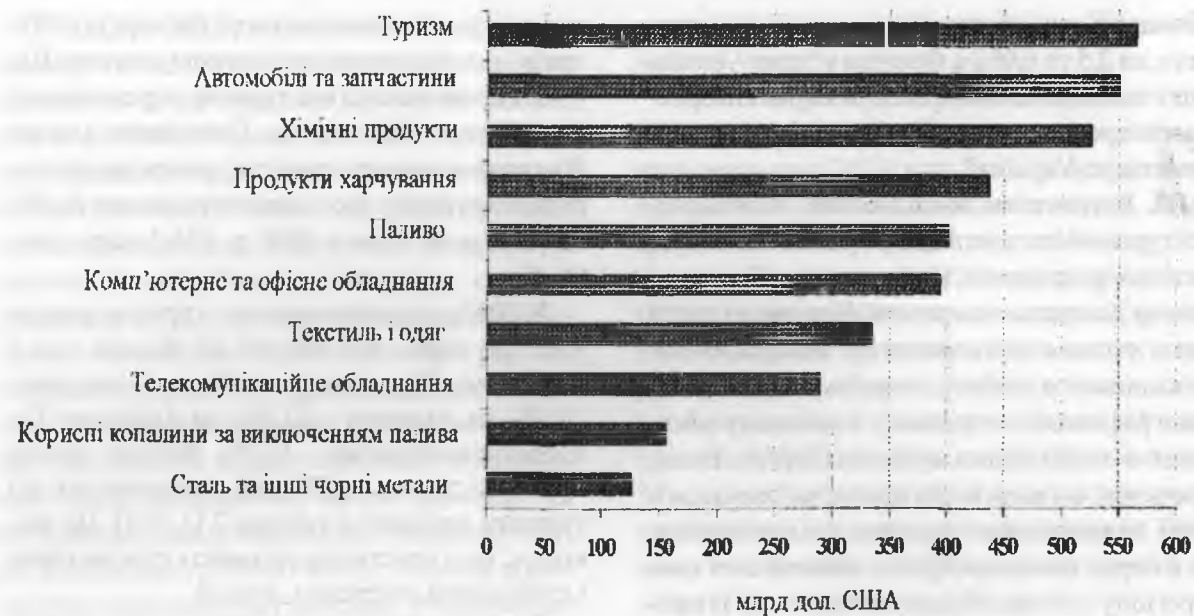

Рис. 1. Доходи від світового експорту товарів та послуг у 2002 р.
(за даними ВТО з урахуванням двох показників
International Tourism Receipts & International Fare Receipts) [4, 4].

Як бачимо, туризм стає не тільки важливою демократичною, інтернаціональною, комунікабельною але і високорентабельною сферою соціальної діяльності. За прогнозом ВТО, до 2010 р. очікується збільшення туристів до 1006,4 млн. осіб (кожний шостий мешканець планети), а в 2020 р. ця цифра досягне 1561,1 млн. осіб. Прибутки від туризму у 2010 р. становитимуть 922 млрд. дол., а до 2020 р. прогнозується збільшення до 2,0 трлн. дол. США. Витрати туристів на одну подорож зростуть з 675 дол (2002 р.) до 1248 дол. (у 2020 р.) [4, 15].

До основних тенденцій розвитку світового туризму на початку ХХІ століття належать: інтенсивний розвиток політичного, культурно-пізнавального, ділового, тематичного та пригодницького туризму і круїзи; посилення конкуренції, що вимагає від туристичної галузі підвищення якості наданих послуг, організації так званих поїздок «без турбот»; концентрації інвестицій і кооперації учасників ринку туристичних послуг; збільшення частки витрат на подорожі в сімейних бюджетах; зростання популярності індивідуального туризму тощо. Світовий туризм все більше і більше ставатиме важливим чинником розвитку людства.

Створенню привабливого для туристів іміджу країни сприяє реклама: публікації у за-

собах масової інформації, видання рекламно-інформаційних матеріалів, буклетів, туристичних журналів, участь у виставках, ярмарках, конференціях, проведення презентацій тощо. Недаром кажуть: «Той заробляє на туризмі, хто не шкодує на рекламу». Це підтверджують дані про витрати коштів на поліпшення рекламно-пропагандистської роботи в багатьох країнах світу. Наприклад, Японія витрачає на рекламу своєї країни майже 300 млн. дол. США, Австралія – 106 млн. дол., Франція та Туреччина – 65 млн. дол., Нідерланди – майже 50 млн. дол., Австрія – понад 30 млн. дол., Угорщина – 7 млн. дол., Росія – близько 4 млн. дол. В Іспанії, Сінгапурі, Таїланді, Тунісі, Польщі та багатьох інших країнах реклама національного турпродукту ведуться виключно за рахунок держави [4, 9].

Світовий досвід засвідчує, що індустрію туризму можна розвивати і в період економічних криз, оскільки витрати на створення одного робочого місця в галузі туризму у 20 разів менші, ніж у промисловості, а оборотність інвестиційного капіталу понад в 4 рази вища ніж в інших галузях господарства.

Україна, як незалежна держава, також заявляє про себе як про самостійного, перспективного партнера туристичної індустрії. Маючи вигідне геополітичне розташування, володіє значними туристсько-рекреаційним по-

тенціалом – сприятливими кліматичними умовами, рівнинним і гірським ландшафтами, багатством флори і фауни, великою кількістю історичних пам'яток культури та архітектури. На державному обліку перебуває понад 130 тис. пам'яток, функціонує 61 історико-культурний заповідник. Україна має розвинену мережу санаторно-курортних і закладів відпочинку. У 2005 р. їх налічувалося 3245, в яких було оздоровлено понад 3,3 млн. осіб. Найбільше санаторно-відпочинкових закладів розташовано в Криму [5]. За 2001–2003 рр. кількість суб'єктів туристичної діяльності в Україні зросла з 2652 до 3864 одиниць (45,7%).

З метою активізації розвитку туризму відповідно до Указу Президента України від 10.08.99 р. № 973 «Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року», Кабінет Міністрів України розробив і затвердив Державну програму розвитку туризму на 2002–2010 року (далі Програма). В Програмі акцентується, що туристична галузь набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки і соціальної сфери, є важливим чинником підвищення якості життя в Україні, утворення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені. Дещо упорядкована нормативно-правова база туристичної діяльності. Зокрема: прийнято 19 Законів України, одна постанова Верховної Ради України; видано 12 Указів Президента України, прийнято 4 Декрети та 34 постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, в тому числі «Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 роки» від 29.04.2002 р. № 583, та 16 інших нормативно-правових документів. Науковим центром Держтурадміністрації України розроблено ряд концепцій і заходів стосовно напрямів здійснення Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 роки. В кінці 2005 року Комітетом Верховної Ради з питань молодіжної політики, фізичної культури, спорту і туризму було проведено чергові депутатські слухання на тему «Про дотримання вимог законодавства та перспективи в розвитку туристичної галузі». На слуханнях акцентувалося, що практично в Україні втрачається вертикаль управління туристичною галуззю, нанівець зведено фінансування державної підтримки

туристичних заходів на міжнародному і загальнодержавному рівнях, що туристичний бізнес фактично втрачає орієнтири державної політики через відсутність дії з боку Державної служби та курортів. До вже прийнятих законодавчих та нормативних документів Комітет Верховної Ради з питань молодіжної політики, фізичної культури, спорту і туризму на підставі проведених депутатських слухань приймає чергове рішення в якому передбачено низку пропозицій і серед них знову говориться про розробку загальнодержавної програми розвитку туризму, але вже на 2006–2011 роки]. На сьогодні в країні діє понад 600 законів, Указів Президента, Постанов Кабінету Міністрів, відомчих нормативних актів, що стосуються туристичної сфери. Значна кількість постанов, рішень, ухвал, програм приймається на регіональному рівні.

У 2000 року чисельність працівників туристичної галузі України становила 113,3 тис. осіб, а в 2003 р. вже 174,5 тис. осіб, а з урахуванням тимчасової, зайнятості та надання туристичних послуг підприємствами інших галузей економіки – майже 1,86 млн. осіб. Налічується понад 4,5 тис. закладів для розміщення туристів на 620 тис. місць. В модернізацію старих і будівництво нових туристичних закладів вітчизняними і іноземними інвесторами було вкладено (2001 р.) всього 378 млн. грн., а консолідований обсяг туристичних послуг склав 0,2 млрд. грн., тобто 1,7 тис. грн. на одного зайнятого в туристичній сфері.

Для порівняння у Німеччині в кінці 90-х років загальна чисельність працюючих, які прямо чи опосередковано були залучені до туризму, становила 2,6 млн. осіб, а це у 2,5 рази більше ніж в будівництві (1155 тис. осіб), в 2,6 рази більше ніж у сільському господарстві і лісництві (992 тис. осіб), машинобудуванні (935 тис. осіб); в п'ять раз більше ніж у харчовій промисловості (544 тис. осіб); у 18 разів більше ніж у видобувній промисловості (140,6 тис. осіб). Кількість різноманітних закладів для розміщення туристів (готелі, гостьові двори, пансіонати, будинки відпочинку, літні будиночки, туристичні бази, санаторії, пансіонати з лікування тощо) складають 54247 (це в 12 разів більш, ніж в Україні), з кількістю 2,4 млн. ліжокмісць (в 4 рази більше, ніж в Україні). Надходження від туризму склали

270 млрд. DM, що за офіційним курсу майже у три рази більше річного обсягу ВВП України. Туристична галузь Німеччини за надходженнями посідає друге місце, поступаючись лише автомобільній промисловості. Такі традиційно сильні галузі німецької економіки як машинобудування, електротехнічних та харчова промисловість поступаються туризму і посідають 3, 4 і 5-е місця з обсягами відповідно 264, 255 і 226 млрд. DM [6, 176 – 177].

Не зважаючи на прийняті Укази, Постанови, Програми з розвитку туризму особливих успіхів в Україні ще не досягнуто. Спостерігається нестабільність та низька результатив-

ність туристичної діяльності. В 2003 р. порівняно з 1997 р. кількість обслужованих туристів зросла з 2,2 млн. до 2,9 млн. осіб (ріст 31,2% за п'ять років), у тому числі іноземних туристів збільшилося з 0,3 до 0,6 млн. осіб. Особливо зросла кількість осіб охоплених внутрішнім туризмом, (з 1,2 млн. до 1,9 млн. осіб), але число громадян України, що виїжджали за кордон, зменшилось (з 0,6 до 0,3 млн. осіб). За 2004 р. спостерігається деякий спад [7, 522]. Динаміка кількості туристів за категоріями та метою відвідування за даними статистичного щорічника України відображена в таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл туристів за категоріями та метою відвідування в Україні (тис. осіб). *

	Роки	Всього	У тому числі за метою відвідування			
			службова, ділова, бізнес навчання	дозвілля, відпочинок, спортивно-оздоровчий туризм	лікування	інші
Кількість туристів	1997	2170	809	1058	87	216
	2000	2014	634	1118	91	171
	2003	2857	766	1803	142	146
	2004	1890	492	1161	136	101
у т.ч. іноземні туристи	1997	337	105	200	6	26
	2000	378	120	207	22	29
	2003	591	161	377	24	29
	2004	436	135	242	43	16
громадяни України, що виїжджали за кордон	1997	631	209	339	8	75
	2000	285	85	157	1	42
	2003	344	52	255	5	32
	2004	442	47	352	4	39
туристи охоплені внутрішнім туризмом	1997	1202	495	519	73	115
	2000	1351	429	754	68	100
	2003	1922	553	1171	113	85
	2004	1012	310	567	89	46

*) Розраховано за даними [7, 522].

За останні роки знову дещо активізувався розвиток туризму. Кількість туристів, обслужованих суб'єктами туристичної діяльності в 2006 р. порівняно з 2004 зросла, зокрема в м. Києві з 1009,9 тис. осіб до 1423,8 тис., відповідно в Кримській АР – 334,9 і 335,6 тис. осіб, в Одеській – 98,5 і 127,3, в Івано-Франківській відбувся значний ріст, в 5,8 рази, з 56,3 до 325,2 тис. осіб, в Київській та Львівській областях загальний потік туристів зменшився. За цей же період у згаданих регіонах, крім Івано-Франківської та Одеської областей зменшилася кількість іноземних туристів. Натомість кількість громадян України, що виїжджали за кордон з усіх згаданих регіонів збільшилося. [8]. За останні одинадцять років в об'єкти туристичної індустрії с спрямовано понад 1,7 млрд. грн. інвестицій [5].

Аналізуючи вітчизняну статистику, слід звернути увагу та те, що достовірної інформації про стан туризму в Україні немає. В обліку туристів, зокрема між даними Держтурадміністрацією, Держприкордонслужбою та Держкомстатом України, є значні розбіжності (див. дослідження у джерелах: 4, 41; 7, 522; 9, 11; 10; 317). Ще більш разючі розбіжності щодо вартості наданих туристських послуг. Окремі автори називають обсяги туристського споживання за 2003 р. – 28,4 млрд. грн. [4, 41], за 2004 р. – 35 млрд. грн. [1, 9]; що Україна щорічно від туризму отримує 400 млн. дол. США [1, 9]. У статистичному щорічнику відзначено, що в 2003 та 2004 рр. туристичні агентства та бюро подорожей реалізували послугу відповідно на 526,7 та 796,7 млн. грн. в т.ч. населенню – 248,7 та 421,3 млн. грн. [7, 314], про прибутки від туризму взагалі дані відсутні. Очевидно, що такі розбіжності мають місце тому, що в Україні під виглядом туризму відбувається значна міжнародна міграція заробітчанства та різних форм контрабанди, і по-друге туризм в Україні ще не розглядається як суттєве джерело доходу. Тому облік і статистична звітність про туристичну діяльність в Україні потребують значного поліпшення. Зокрема:

а) **Звіт про обсяги реалізованих послуг** (Ф № 1 – послуги, річна, подається на 30-й день після звітного періоду. Подають юридичні особи всіх форм власності та їх відокремлені структурні підрозділи незалежно від

форми господарювання, для яких надання послуг є основним видом діяльності), в якому відображаються тільки «послуги туристичних агентств, туроператорів, екскурсоводів», а обсяг виробництва з «Надання туристичних послуг» визначається за величиною маржі, що є різницею між вартістю наданих послуг у продажних та закупівельних цінах і яка не включає вартість реалізованих туристичних путівок. Причому форма звіту, затверджена Держкомстатом України 18.07.2003р., а види послуг визначені наказом Держстандарту України ще в 1996 р. (наказ №441 від 22.10.1996 р.).

б) **Звіт санаторно-курортного (оздоровчого) закладу** (Ф № 1-курорт, річна. Термін подання для цілорічних 5 жовтня, а сезонні – через 5 днів після закінчення сезону. Подають санаторно-курортні (оздоровчі) заклади, що перебувають на самостійному балансі, а також підприємства і організації, на балансі яких є санаторно-курортний заклад, незалежно від підпорядкованості, форми власності та організаційно-правової форми господарювання). В інструкції щодо заповнення форми даного звіту є дві суперечливі вимоги, дослівно: «Не складають звіт сезонні дитячі оздоровчі заклади (табори), суб'єкти туристичної діяльності та спортивно-тренувальні бази. Заклади, що перебувають у відданні підприємств, установ, організацій України, але розташовані за її межами, також не звітують за формою № 1-курорт». Разом з тим вимагається, що «Наявність у санаторно-курортного (оздоровчого) закладу ліцензії на право провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності не є підставою для відмови від складання звіту за формою № 1-курорт». Форма звіту передбачає кількість осіб, оздоровлених закладом 1-2-а та 3-ри і більше днів, з виділенням окремо кількості дітей, постраждалих в наслідок аварії на ЧАЕС та оздоровлених іноземців, які тимчасово перебували в Україні, але не виділено кількість туристів, а серед оздоровлених, зокрема короткочасним перебуванням такі особи є. В даному звіті надзвичайно мало даних про фінансові показники, їх всього два: сума продажної вартості всіх путівок (курсівок) та фактичні витрати на один ліжко-день.

В звіті більше показників що характеризують сам заклад ніж про надані ним послуги для різних оздоровлених груп.

в) **Звіт дитячого оздоровчого закладу (табору) за літо 2007 року** (Ф. № 1-ОТ, затверджена Держкомстатом ще у 1999 р., річна, подається дитячими оздоровчими закладами (таборами) незалежно від форми власності та підпорядкованості після завершення роботи табору, не пізніше 1 вересня органам статистики за місцем знаходження). Відповідно до інструкції даний звіт складають і подають усі дитячі оздоровчі табори, містечка, комплекси, включаючи туристично-оздоровчі. По своїй суті цей звіт нагадує попередній (Ф. № 1-курорт). В ньому є загальні показники роботи закладу (кількість місць, кількість дітей, які відпочивали, чисельність працівників табору, матеріальна база, сума продажної вартості путівок, вартість одного людинодня), розподіл відпочиваючих дітей за регіонами та соціальним статусом (постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, сироти, інваліди тощо, але не виділено показників про дитячий туризм).

г) **Звіт про роботу готелю** (Ф. № 1-готель, річна, подають готелі, готельно-офісні центри, мотелі, кемпінги, молодіжні турбази та гірські притулки, гуртожитки для приїжджих та інші об'єкти для короткотермінового проживання). Звіт подається до 25 лютого по кожному готелю, окремо щодо міських поселень та щодо сільської місцевості. Він містить дані про характеристику підприємства; структурні підрозділи сфери сервісу; кількість обслужених приїжджених осіб, з виділенням іноземців та держав, з яких вони прибули; час перебування приїжджених; основні фінансові показники. Метою складання звіту, окрім одержання повної інформації щодо діяльності підприємств готельного господарства, є вивчення розвитку та впливу туризму на економічний стан регіонів. Однак фактично з показників звіту достовірних висновків про вплив туризму зробити не можливо, бо показники стосовно туристів окремо не виділяються.

Аналіз показників форм звітності засвідчує, що вона не дозволяє сформувати належну, всеохоплюючу, достовірну інформацію про туристичну діяльність. Тому в офіційних статистичних довідниках на основі поданої

звітності можна знайти тільки обсяги вироблених та реалізованих послуг туристичними агентствами та бюро подорожей. Послуги надані туристам іншими закладами «ховаються» ними в загальні показники і відображаються статистичними органами як «діяльність у сфері відпочинку та розваг, культури та спорту», «індивідуальні послуги», «готелі та інші місця для короткотермінового проживання» тощо.

Відносно показників зайнятості, середньомісячної заробітної плати працівників статистика об'єднує їх в економічну діяльність під показником «Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту» з виділенням «з них у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг». Стосовно показників про фінансові результати, то вони відображаються однією позицією, як «Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту». Про сільський, зелений, молодіжний та інші новітні види туризму взагалі поточна статистика відомостей не подає (див. річні та місячні статистичні довідники). Деяка інформація про туризм концентрується в Держтурадміністрації та Держприкордонслужбі України, але їх дані також є неоднозначні.

Враховуючи регіональні особливості, проблеми зайнятості сільського населення, екології доцільно активізувати розвиток зеленого туризму. Нажаль сьогодні статистика також не має інформації щодо розвитку сільського зеленого туризму, його інфраструктури та впливу на формування та розвиток споживчого ринку. З метою вивчення даної проблеми та отримання більш повної інформації щодо перспективного розвитку, пропонуємо розробити та впровадити на рівні Держкомстату України систематичне (через кожні 2-3 роки) вибіркоче обстеження домогосподарств, що надають або планують надавати послуги з сільського зеленого туризму. Розробити методу, згідно якої включати результати обстеження, до обсягу наданих туристичних в цілому послуг по регіону.

До негативних факторів, які впливають на перспективу комплексного розвитку туризму слід також віднести:

✓ відсутність якісних доріг і придорожніх мотелів, кафе, ресторанів, розважальних під-

приємств (як це є в Європі), які б забезпечували комфортне («Європейське») проживання та обслуговування туристів;

✓ територіальна диференціація у використанні рекреаційного потенціалу (неповною мірою використовується потенціал Херсонської, Запорізької, Миколаївської областей, Карпатський регіон, історичні місця Чернігівської, Полтавської, Сумської областей тощо);

✓ невідповідність міжнародним нормам і стандартам якісних характеристик, зокрема комфортності послуг. У переважній більшості вітчизняних готелів ціна за проживання сягає до 500 грн. і більше за одну добу, а сервіс обслуговування на два-три порядки нижчий європейського. Наприклад, ціна двомісного номера в літній період на південному березі Криму, перевищує 100 доларів США за добу, тоді як у готельних комплексах відповідної категорії Туреччини або Болгарії з помітно вищим рівнем сервісу вона на 30 відсотків нижча. Тому українські готелі не користуються попитом в іноземних туристів, а наші громадяни з низькими грошовими доходами не в змозі активно користуватися готелями, і відповідно, підтримувати їх розвиток;

✓ неефективність механізму регулювання цін на туристсько-екскурсійні, санаторно-курортні та готельні послуги, рівень та динаміка яких повинні визначатися забезпеченістю індустрії оздоровлення, відпочинку та туризму;

✓ низький рівень маркетингових досліджень у сфері туристсько-екскурсійної та санаторно-курортної діяльності, недостатність її інформаційно-рекламного забезпечення, передусім на зовнішньому ринку.

Для реального і успішного розвитку туризму в Україні необхідні нові підходи і вагомий інвестиції як для будівництва сучасних комфортабельних туристичних баз, так і відповідної туристичної інфраструктури. Для прикладу можна навести деякі дані по новоствореному туркомплексу «Буковель», який розташований біля м. Яремче (Івано-Франківська область). Це гірськолижний курорт, сучасний туристично-відпочинковий комплекс, де завдяки вдалому природному розміщенню і унікальним кліматичним умовам, сніг випадає рано і у великій кількості. Це дає можливість забезпечити чудове сніжне покриття яке збе-

рігається більше 5-місяців, з листопада до середини травня. За оцінками керівника гірськолижного курорту Олександра Шевченка «Буковель» позиціонується як курорт світового значення і в майбутньому він конкуруватиме з відомими австрійськими, канадськими, німецькими американськими курортами. Це має бути багатогалузевий найбільший у світі відпочинковий центр площею біля 4. тис. га з різноманітними послугами. Для здійснення цього грандіозного проекту потрібно до 2-х млрд. євро [11, 5].

За останні роки в гірськолижний «Буковель» вже вкладено понад 300 млн. грн. інвестицій. Збудовано 20 км. лижних трас, з цих 19,5 км – 100% осніжених. За 3-4 роки планується побудувати ще 100 км трас. Всі вони будуть осніжені, збалансовані, пов'язані. Не знімаючи лиж, туристи без жодних проблем зможуть з одного витяга переїжджати на інший. Відповідно до генплану розвитку курорту «Буковель» у скорому часі будуть збудовані фітнес-центр, болінг-клуби; готелі, котеджі, сімейні будиночки в яких зможуть розміститися до 12 тис. осіб. У найближчій перспективі буде збудовано водолікувальний центр мінеральними водами. Це може бути вагома альтернатива уже існуючим курортам такого типу, як Трускавець, Моршин. Лікуватимуть шлунок, нирки, підшлункову залозу. Для обслуговування туристів в «Буковелі» вже тепер залучено до 400 осіб, а біля 1 тисячі працюють на будівництві. Інвестують будівництво приватні особи, банки. Окупність таких проєктів 15-17 років [11, 5]. Щоб мати вагомий дохід від туризму в Україні необхідно вже в теперішній час щорічно інвестувати по 12-15 млрд. грн. щорічно. Тільки за таких умов Україна може розраховувати за 10-15 років на «приплив» реальних 10-11 млн. іноземних туристів та чистого доходу 3-4 млрд. євро. А якщо тримати такий темп розвитку туристичної галузі і надалі, то можна чекати, що за 20-25 років Україна зможе увійти в десятку туристично-привабливих держав Європи.

Івано-Франківська область, одна із небагатьох, яка доволі успішно розвиває туристичну індустрію. За 2005-2006 рр. збільшена кількість готелів з 28 до 37, відповідно номерів – з 1142 до 1290 та місць з 2092 до 2444. Майже на 70% збільшено сфери сервісу, автосто-

янки, сауни, заклади торгівлі. За цей же період кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності збільшилася з 56,1 тис. до 325,2 тис. осіб, або в 5,8 рази. Кількість іноземних туристів зросла з 2,3 тис. до 8,6 тис. осіб (в 3,7 рази). А туристів-громадян України, які виїжджали за кордон збільшилося тільки з 3,1 тис. до 5,1 тис. осіб [12, 443]

Для подальшого розвитку туризму, в області розроблена і діє «Програма розвитку туризму на 2002-2010 рр.» основною метою якої є: визначення стратегії основних заходів розвитку туристичної індустрії, забезпечення умов ефективного функціонування суб'єктів туристичної діяльності, залучення інвестицій та поповнення місцевих бюджетів. Наявна рекреаційна база області, які обслуговують туристів налічує 131 закладів на 13,5 тис. місць. останні роки яких явно недостатньо, тим більше що інфраструктура в багатьох з них не відповідає міжнародним стандартам. Тому одна із завдань сьогодення – нарощування лікувально-оздоровчих, туристичних, спортивних та відпочинкових закладів. З метою реалізації Програми розвитку туризму в області органами обласної держадміністрації:

а) втілюється проект-переможець всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування «Створення комплексної системи розвитку туристичної індустрії Івано-Франківщини», який передбачає розроблення комплексної довготермінової маркетингової стратегії області як туристичного регіону;

б) здійснено стратегічне розпланування території області під туристичну інфраструктуру готельного та придорожного сервісу, що дає можливість потенційним інвесторам ефективно вкладати свої кошти в цю галузь;

в) спільно з Туристичною асоціацією Івано-Франківщини створено туристичну геоінформаційну систему області, що дозволило об'єднати всю інформацію про туристично-рекреаційний потенціал Прикарпатського регіону (українською, англійською та російською мовами) та презентувати його на внутрішньому та зовнішньому ринках;

г) розроблено проектну документацію на відновлення та пристосування обсерваторії на горі Піп Іван (2028 м) під науковий, навчаль-

но-просвітницький та туристично-рекреаційний центр міжнародного рівня;

Стосовно розвитку мережі пішохідних туристських маршрутів, які в області дуже популярні, проведені роботи по відновленню туристського шляху в гірському масиві Горгани.

Особливу увагу приділено сільському та зеленому туризму, який в області має давню історію і відповідні умови, адже понад 40% населених пунктів, і зокрема сільських, розміщені в гірській місцевості. Тут туристів приваблює гірська екзотика, зручна система (без всяких процедур реєстрації) поселення, чисте гірське повітря, джерельна вода, гостинність, домашня атмосфера та невисокі і спів розмірні стосовно якості послуг ціни, що є немаловажним для туристів різних категорій.

На сьогодні в області офіційно налічується понад 300 садиб, які приймають туристів, з них понад 170 – займаються сільським, зеленим туризмом на постійній основі. Найпопулярнішими з них є 139 садиб в Яремчанській зоні, 88 садиб у Верховинському та 52 – у Косівському районах. В 2007р. обласна рада затвердила спеціальну програму сільського, зеленого туризму на 2007-2012 роки, а також передбачено запровадження категоризації садиб сільського туризму з метою їх класифікації та підвищення якості послуг. Для любителів автотуризму розроблено спеціальні туристські маршрути: «Золоте кільце Південної Галичини», які пролягають територіями 4 областей і проходять через такі історичні населені пункти: Галич – Маріямпіль – Зелене Устя – Кам'янець-Подільський – Хотин – Чернівці – Коломия – Івано-Франківськ. Видано путівник: «Гірськими стежками Карпат».

Функціонує і молодіжний туризм, який відрізняється багатогранністю і різноплановістю, це здебільшого екстремальний (альпінізм, скелелазіння, парапланетаризм, веслування на байдарках і каное, рейнджерський, гірськолижні види спорту) та пішохідний, з відвідуванням історичних та місць визвольного руху. Основні маршрути молодіжного туризму проходять між населеними пунктами Надвірнянського, Косівського, Верховинського, Богородчанського, Рожнятівського, Долинського районів та Яремчанської міської ради, по Карпатських горах та полонинах. На

території Богородчанського району побудовано наметове містечко на 200 осіб, На протяжці року в Карпатах перебуває понад 500 тис. туристів [13, 64-65].

Цікавою і своєрідною є Концепція Закарпатського туристичного шляху (ЗТШ), яку розробили експерти робочої групи швейцарсько-українського проекту FORZA розвитку лісового господарства в найзахідніших областях України. Проект передбачає запровадження у регіоні сталого багатофункціонального ведення лісового господарства з особливим наголосом на збереження довкілля та поліпшення життєвого рівня місцевого населення, у тому числі через екологічного та зеленого туризму [15].

В травні 2007р. Федерація футболу України та Всеукраїнська асоціація туристичних операторів презентували програму «Інвестиції – Туризм – Євро-2012», в якій задекларовано нові підходи до розвитку туристичної індустрії як однієї з складових успішної підготовки фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року. Під час вирішальної стадії Євро – 2012, власне, футбол займатиме лише невеличку частку уваги наших гостей з усієї Європи, яких у Польщі та Україні очікується близько мільйона. У проміжках між матчами їм потрібно забезпечити цікаве та пізнавальне дозвілля. І це завдання значною мірою мусять вирішити суб'єкти туристичного бізнесу. Тому вже сьогодні слід ініціювати конструктивну співпрацю ФФУ, ВАТО, їх регіональних структур з Всесвітньою та Європейською туристичними організаціями [16]. Правда, сучасний стан вітчизняної інфраструктури ще не відповідає вимогам міжнародних змагань такого рівня. Одним з головних етапів на цьому шляху є ініційована ВАТО та іншими громадськими туристичними організаціями розробка проекту закону «Про заходи з державної підтримки розвитку туристичної індустрії України» [16]. Передбачається, що згаданий закон удосконалив нормативно-правову базу та гармонізує її з міжнародними стандартами в цій галузі. Це дозволить збільшити ефективність реалізації туристичного та інвестиційного потенціалу України, активізує комплексний розвиток інфраструктури та просування національного турпродукту на міжнародний ринок.

IV. Висновки. Аналіз туристичних потоків засвідчує, що розвиток туризму в Україні має позитивну динаміку, але не відповідає світовим стандартам як за кількістю туристів так і за якістю їх обслуговування. Туризм в Україні ще не став окремою потужною галуззю економіки та джерелом наповнення бюджету. Великі бажання досягнути високих результатів туристичного розвитку наптовхуються на суттєві проблеми і малі можливості їх досягнення.

По-перше, наявна статистична інформація про туризм в регіонах, а відповідно і Україні ні за змістом, ні за формою та термінами надходження не задовольняє сьогоденні вимоги щодо потреб менеджменту та розвитку туризму. Враховуючи позитивні тенденції розвитку світового та національного внутрішнього туризму. Потрібна окрема всеохоплююча статистична (квартальна і річна) звітність, яку повинні подавати усі суб'єкти, що надають туристичні послуги, включаючи сільський та зелений.

По-друге, гальмом розвитку туризму є відсутність цілісної системи державного управління ним в регіонах. Заклади, які надають туристичні послуги, як правило, підпорядковані різним відомствам, що ускладнює їх координацію. Тому структура регіонального управління туризмом потребує індивідуального підходу та подальшого удосконалення. Дуже повільно зростають обсяги капіталовкладень в розвиток туризму. Наявна матеріальна база: дороги, сервісне обслуговування більшості туристичних закладів, не відповідає загальним міжнародним стандартам. Практично відсутні інноваційні проекти та наукові дослідження з питань розвитку туризму. Потрібно прийняття додаткових законодавчих актів та поліпшення статистичної звітності, яка б охоплювала всі аспекти розвитку туризму. Цей перелік до певної міри компенсується прийнятою Державною та регіональними програмами розвитку туризму на 2002–2010 роки, але їх виконання гальмується відсутністю достатніх інвестицій і уваги зі сторони державних органів влади.

По-третє і найголовніше – слабка матеріальна база для розвитку туризму. Готельне господарство, як основа для проживання туристів абсолютно не відповідає сьогоденним

потребам. Їх кількість постійно зменшується. За 1995–2003 рр. кількість готельних підприємств зменшилася з 1396 до 1218 (на 12,8%) і номерів в них відповідно з 62,4 тис. до 50,4 тис. (19,2%). Тільки за 2001–2003 рр. кількість підприємств готельного господарства зменшилася на 90 одиниць [7, 523]. Із 1218 підприємств готельного господарства – 776 готелів, 23 мотелі, 7 готельно-офісних центри, 9 кемпінгів, 26 молодіжних турбаз та гірських притулків, 1 клуб з приміщенням для проживання, 279 гуртожитків для приїжджих та 97 інших місць для короткотермінового проживання. В розрізі категорій, можна виділити готелі: 117 однозіркових, 82 двозіркових, 76 тризіркових, 16 чотиризіркових і 1 п'ятизірковий. Крім того, ця велика кількість готелів заповнюється всього на 24–30%, а середній час перебування одного гостя в готелях в 2003 р. становив всього 3 доби [4, 67–69]. В 2005 р. кількість готелів та інших місць для короткотермінового проживання скоротилася до 1192 [5].

По-четверте – вимагає суттєвого поліпшення харчування туристів. В теперішній час в Україні виробляється продовольчих товарів менше ніж на 2 гривні на одного мешканця на день та стільки ж непродовольчих товарів. Не вистачає якісних продуктів: м'яса, молочних продуктів, фруктів, овочів, цитрусових, добротних промислових товарів тощо, а залучати туристів і імпортувати для них споживчі товари економічно не вигідно.

1. Охріменко О.О. «Страховий захист: менеджмент, маркетинг, економіка безпеки (туристське підприємство)». – К.: Міжнародна агенція «Вес Zone». – 2005. – 414 с.

2. Юрківський В.М. Країни світу. Довідник. – К.: «Либідь», 1999. – с. 364.

3. Статистичний щорічник України 1997. – К., 1999. – 623 с.

4. Стан та перспективи розвитку туризму в Україні:

Щорічна доповідь (2003 р.). – К.: Державна туристична адміністрація. Науковий центр розвитку туризму. – 2004. – 182 с.

5. «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року». Постанова КМУ від 21.07.2006 р. № 1001 (електронна версія)

6. Гайдук А. Туризм у Німеччині: стан і тенденції розвитку // Регіональна економіка – 2000. – № 3. – С. 263.

7. Статистичний щорічник України 2004. – К., 2005. – 588 с.

8. Статистичні щорічники за 2006 рік м. Києва; АР Крим; Івано-Франківської обл.; Одеської обл.; Київської обл.; Львівської обл. (електронна версія).

9. Брижак П.М. Туристична галузь України – стан та напрямки подальшого розвитку. / Науковий вісник. Чернівецький торговельно-економічний інститут. Випуск III. Економічні науки. – Чернівці, 2005. – С. 527.

10. Мішенкова К.В. Особливості формування інфраструктури туристичної індустрії України в період ринкової трансформації економіки. / Науковий вісник. Чернівецький торговельно-економічний інститут. Випуск III. Економічні науки. – Чернівці, 2005. – С. 527.

11. Шевченко О. «Буковель» – Курорт світового значення. // «Західний Кур'єр». – 20.10.2005.

12. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2006 рік. Івано-Франківськ, 2007. – 502 с.

13. Звіт про роботу Івано-Франківської обласної державної адміністрації у 2006 році. – Івано-Франківськ, 2007. – 100 с.

14. Коніщева Н.Й. Удосконалення системи державного регулювання та управління розвитком туризму в Донецькій області. // Вісник ДІТІ. – 2006. – № 10. – С. 30–37.

15. Ядловський Я. Туризм із європейським сервісом. // Урядовий кур'єр. – 24.05.2007.

16. Як зустрічатимуть туристів. // «Голос України». – 24.05.2007.

The article considers the tendencies of the world tourism, its role and its share in the structure of the world's export goods and services income. It analyses the condition and the main problems of the tourism's development in Ukraine. The article pays attention to the problems of tourist's calculation, ensuring them with corresponding buildings and services. The author suggests some ways and measures as to the further development of tourism in Ukraine.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Здійснено аналіз сучасних тенденцій розвитку соціального діалогу як чинника розбудови громадянського суспільства, розглянуті міжнародні підходи щодо розширення його сфери та кола учасників, досліджено формування національної правової бази соціального діалогу, визначено найбільш важливі пріоритети та перспективи її удосконалення.

Ключові слова: соціальний діалог, громадянське суспільство, договірне регулювання, колективні трудові відносини.

I. Вступ. В Резолюції про трипартизм та соціальний діалог, прийнятій Міжнародною конференцією праці у 2002 році, відзначається, що „соціальний діалог стає стрижнем демократичних суспільств.” Цей документ надає особливого значення тому факту, що „соціальні партнери відкриті для діалогу” і „на місцях співпрацюють з неурядовими організаціями”, що поділяють ті ж цінності та цілі „в конструктивному порядку.”

Усвідомлюючи потенціал Міжнародного бюро праці в галузі співробітництва з громадянським суспільством, Генеральна конференція запропонувала Міжнародній організації праці (МОП) забезпечити, щоб з тристоронніми учасниками проводились консультації з питань відбору та взаємовідносин з іншими організаціями громадянського суспільства, з якими МОП може здійснювати співробітництво. Таким чином, МОП визначила за доцільне залучення до сфери соціального діалогу більш широкого кола учасників.

II. Постановка проблеми. Дослідженням з питань розвитку соціального діалогу присвячені роботи А.Арсенка, М.Годфрея, В.Жукова, А.Колота, В.Новікова, О.Новікової, В.Онїкєнка, Г.Осового, Р.Прітцера, Л.Ріхлі, Г.Чанишевої та інших. Втім, аналіз існуючих наукових розробок з питань соціального діалогу показує, що перспективи використання його механізмів, наявні можливості та переваги у цій сфері потребують більш глибокого дослідження в контексті сучасних тенденцій розвитку

світової спільноти, міжнародної економічної й соціальної взаємодії, що визначає актуальність обраної проблематики.

Метою даної роботи є аналіз стану і проблем використання механізмів соціального діалогу, його правового забезпечення та визначення основних напрямів подальшого розвитку.

III. Результати дослідження. У травні 2006 року, в рамках проекту МОП „Консолідація правових та інституційних засад соціального діалогу в Україні”, відбулося засідання круглого столу з питань законодавчого закріплення основ ведення соціального діалогу. До цього засідання були підготовлені матеріали, в яких узагальнені концепції та досвід соціального діалогу в інших країнах. Ряд висновків, зроблених у цьому матеріалі, зводяться до наступних.

З розвитком постіндустріального суспільства вузька форма соціального діалогу (традиційне ведення переговорів, консультації та інші форми взаємодії класичних соціальних партнерів у трикутнику „роботодавці-профспілки-держава”) виявляється недостатньою для врегулювання багатьох фундаментальних соціальних проблем. Шкала соціального діалогу в інституційному сенсі змінюється і розширюється, оскільки профспілки та роботодавці не можуть вичерпно представляти різноманітні інтереси усіх верств суспільства. Відтак, спостерігається розповсюдження практики соціального діалогу на всі структури так званого „третього сектору” – об'єднання громадян, інститути територіального, професійного, економічного самоврядування.

Отже, збільшення включення різноманітних соціальних суб'єктів до процесу досягнення узгоджених соціальних цілей є одним з найважливіших очікуваних результатів соціального діалогу в сучасному суспільстві.

В історичній ретроспективі в Україні існували окремі елементи соціального діалогу – колективні договори, організації профспілок, ради трудових колективів. Однак, якщо на рівні підприємства механізми співпраці між

соціальними партнерами були певним чином відпрацьовані, то на регіональному, галузевому, національному рівнях необхідно було створювати цілком нову для нашої держави правову та інституційну модель.

Можна вважати, що першою спробою інституціоналізації соціального діалогу в правовому полі стало прийняття у 1991 році Закону України „Про зайнятість населення,” в якому було унормовано створення координаційних комітетів сприяння зайнятості на засадах трипартизму та паритетної участі.

З прийняттям у 1993 році Закону України „Про колективні договори та угоди” та створенням Національної ради соціального партнерства при Президенті України (НРСП) в країні була сформована національна трирівнева система соціального діалогу в сфері договірної регулювання колективних трудових відносин.

У 1998 році набули чинності Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Цими Основами, а також законами з окремих видів страхування, прийнятими впродовж наступних п'яти років, були сформовані засади та механізми соціального діалогу в цій важливій для суспільства сфері. Також у 1998 році був прийнятий Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), Указом Президента створено Національну службу посередництва і примирення (НСПП) – постійно діючий державний орган, основним завданням якого є сприяння врегулюванню колективних трудових спорів (конфліктів), здійснення посередництва і примирення під час їх вирішення.

Таким чином, починаючи з 1991 року в національному правовому полі відбувалось розширення сфери використання соціального діалогу, були сформовані його засади у трудовому законодавстві та законодавстві із загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Сьогодні на принципах соціального діалогу в країні відбувається договірне регулювання колективних трудових відносин, на тристоронніх паритетних засадах працюють Український координаційний комітет сприяння зайнятості населення (УККСЗН), сформовано

органи управління фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, тимчасової втрати працездатності та від нещасних випадків на виробництві. Наприкінці 2005 року Указом Президента України „Про розвиток соціального діалогу” замість НРСП було створено новий консультативно-дорадчий орган в сфері соціального діалогу – Національну тристоронню соціально-економічну раду (НТСЕР).

Починаючи з 1998 року соціальні партнери здійснювали неодноразові спроби розробити і створити умови для прийняття законопроекту про соціальний діалог, який унормував би діяльність відповідних існуючих соціальних інституцій. Останній, узгоджений всіма сторонами варіант тексту проекту Закону про основні засади соціального діалогу в Україні, був підготовлений в межах реалізації проекту МОП у 2005-2006 роках.

У грудні 2006 року Президентом України до Верховної Ради України був внесений законопроект „Про соціальний діалог в Україні” (реєстр № 2748 від 14.12.2006), який був прийнятий у другому читанні 7 червня 2007 року, але не був підписаний Президентом, внаслідок чого даний Закон повторно внесений на розгляд Верховної Ради України Народними депутатами України VI скликання. Аналіз цього документу дає підстави говорити про здійснення спроби звуження сфери соціального діалогу та кола його суб'єктів, відсутність у ньому механізмів участі в соціальному діалозі інституцій громадянського суспільства. Зокрема, з тексту законопроекту фактично вилучено такий фундаментальний принцип організації соціального діалогу, як паритетність, а визначені форми соціального діалогу не включають контроль виконання прийнятих рішень. Ідеологія законопроекту ґрунтується, передусім, на врегулюванні функціонування тристоронніх соціально-економічних рад на національному та територіальному рівнях – з чотирнадцяти статей проекту Закону шість присвячені діяльності цих структур.

Проект Закону також передбачає перегляд існуючої в Україні системи соціального діалогу в частині визначення його рівнів, що входить у протиріччя із Законом України „Про колективні договори та угоди”. Якщо існуюча

законодавча база соціального діалогу встановлює три рівні укладення угод (державний, галузевий та регіональний), то законопроект передбачені лише національний та територіальний рівні. При цьому до врегулювання соціального діалогу на національному рівні включено галузевий рівень, сформульований як соціальний діалог „в межах певного виду економічної діяльності.” Подібна ревізія матиме наслідком руйнування на галузевому рівні одного з основних механізмів організації соціального діалогу, побудованої таким чином, що коло питань, охоплених договірним регулюванням, послідовно розширюється, а розмір гарантій, досягнутих під час переговорів, підвищується починаючи з національного рівня, де відбувається встановлення мінімальних соціальних стандартів, визначення рамкових параметрів та зобов'язань сторін, до рівня колективного договору, де спектр зобов'язань та гарантій має бути найбільшим.

Вищевикладене дає підстави вважати, що Україна, принаймні у правовому полі, намагається здійснити зміну пріоритетів у розвитку соціального діалогу на користь звуження його сфери та зменшення кола суб'єктів, у той час, як розвиток міжнародного трудового права відбувається у протилежному напрямку. З огляду на національні євроінтеграційні орієнтації, прагнення інтеграції до глобальних світових соціально-економічних і політичних систем, фундаментальними засадами яких є демократичні цінності та розвиток громадянського суспільства, такі законодавчі ініціативи не можуть бути визнаними позитивними.

Безперечно, розширення сфери соціального діалогу має як позитивні „здобутки”, так і негативні „ризики”. До перших, зокрема, можна віднести розбудову України як демократичної, соціальної держави з розвиненим громадянським суспільством, що вмє знаходити консенсус та враховувати інтереси всіх верств населення. Цей позитивний вплив може бути особливо відчутним на місцевому рівні, на який сьогодні перенесені акценти державної регіональної політики, і де розвиток соціального діалогу із залученням місцевих громад та органів самоврядування має відігравати вирішальну роль у розв'язанні життєво важливих проблем.

Стосовно ризиків розширення сфери соціального діалогу за межі класичних трудових відносин, доцільно говорити про ймовірність розмивання існуючих, класичних форм і суб'єктів соціального діалогу у трикутнику „уряд-профспілки-роботодавець”, визначальної „тріади прав” працівників – на зайнятість, оплату та умови праці, що може мати наслідком руйнування існуючої системи регулювання та балансування інтересів сторін.

З другого боку, боротьба за світове технологічне лідерство, нові виклики глобалізації вимагають адекватної відповіді національного ринку праці за такими напрямками, як забезпечення людського розвитку, підвищення конкурентоспроможності робочої сили та якості населення загалом. Реалізація визначених завдань вимагатиме від суспільства залучення всіх наявних засобів та механізмів впливу, в тому числі й розширення кола питань, що регулюються сьогодні в рамках соціального діалогу.

Слід зауважити, що наявність чи відсутність *на виробничому рівні* профспілок не обмежує можливості реалізації соціального діалогу, оскільки законом передбачено процедуру укладення колективного договору з іншими представниками працівників, а також у разі наявності в одній організації представників кількох різних профспілок. Крім того, кожний працівник, під час підготовки проекту колективного договору, має можливість подати до органу, що займається його розробкою, власні пропозиції щодо змісту цього документу. Таким чином, усі суб'єкти соціального діалогу, що діють на виробничому рівні, в межах існуючих механізмів і процедур мають змогу реалізувати власні завдання.

Починаючи з *галузевого рівня*, соціальний діалог набуває тристороннього характеру. Разом з представниками працівників та роботодавців, які діють на цьому рівні, стороною соціального діалогу виступає також держава в особі центральних органів виконавчої влади.

Існуючі механізми соціального діалогу у вигляді укладення галузевих угод сьогодні мають певні перешкоди, пов'язані, передусім, з недостатньою сформованістю галузевих організацій роботодавців, відсутністю чіткого механізму визначення сфери дії галузевих

угод. Крім того, перехід на міжнародні стандарти статистики (стандарт поширення даних Міжнародного валютного фонду), що здійснюється Україною на виконання відповідної Державної програми, в ряді випадків призводить до руйнування існуючих механізмів соціального діалогу, оскільки класифікації галузей народного господарства та видів економічної діяльності мають значні відмінності. В той же час, учасники або сторони соціального діалогу, як інституції, були утворені раніше саме за галузевою ознакою. Наведені перешкоди, зокрема, призводять до того, що галузеві угоди часто мають формальний характер, повторюючи норми чинного законодавства, якими встановлюються мінімальні гарантії в сфері оплати, умов праці та зайнятості тощо.

Перенесення акцентів державної політики з централізованого управління на регіональний рівень, що супроводжується передачею владних повноважень регіональним органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, відкриває найбільш широкі можливості для використання соціального діалогу та реалізації його завдань. Однак до цього часу саме цей рівень залишається найбільш «слабкою ланкою» в усій системі соціального діалогу.

Єдиним законодавчо визначеним сьогодні інструментом соціального діалогу на цьому рівні залишаються регіональні угоди. Практика свідчить, що вони фактично позбавлені будь-якого впливу на ситуацію в регіоні. Найбільш вагомими чинниками цієї ситуації є не сформованість інституцій, які мають виступати сторонами соціального діалогу і, як наслідок, невизначеність власне предмету таких угод.

За сучасних умов регіональні угоди укладаються між регіональним органам виконавчої влади, організаціями роботодавців та профспілковими об'єднаннями регіонального рівня, що останнім часом отримують статус регіональних профспілок, відповідно до норм Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Слід зазначити, що регіональні профспілкові об'єднання не можуть бути ефективною стороною соціального діалогу навіть за умови отримання ними статусу регіональних профспілок, оскі-

льки свого часу були утворені для координації діяльності обласних комітетів галузевих профспілок. Відтак, подібні новоутворені регіональні профспілки фактично не мають працівників, які є членами таких профспілок, а отже, мотивації щодо захисту їхніх прав та інтересів. Крім цього, існуючі на регіональному рівні механізми соціального діалогу не включають до кола учасників органи місцевого самоврядування, місцеві громади, громадські та неурядові організації, що діють на цьому рівні. Потребує уточнення й саме поняття «регіон», оскільки сьогодні воно використовується переважно як еквівалент терміну «область», що унеможливує участь у процедурах соціального діалогу суб'єктів міського, сільського та селищного рівнів. Все це значно звужує сферу використання можливостей соціального діалогу.

Окремі елементи соціального діалогу на національному рівні відпрацьовані та реалізуються в межах укладення Генеральної угоди між державою в особі центральних органів виконавчої влади, об'єднаннями організацій роботодавців та профспілок всеукраїнського рівня. Однак ця практика не може бути визнана достатньою, оскільки зобов'язання Генеральної угоди часто не мають стратегічного спрямування та послідовного характеру, а відповідальність у разі їх невиконання є, як правило, суто символічною.

IV. Висновки. Виходячи з цього, забезпечення реалізації основної мети соціального діалогу має здійснюватися шляхом:

створення позитивної мотивації усіх соціальних партнерів щодо розвитку соціального діалогу, формування необхідних передумов та поширення використання сторонами соціального діалогу, разом з колективними переговорами як основним його інструментом, таких засобів, як консультації, обмін інформацією, прийняття спільних рішень, застосування узгоджувальних процедур та ін.;

формування у суспільстві настанов на розбудову основних інституційних елементів громадянського суспільства, таких як, наприклад, структуровані належним чином організації роботодавців;

розвитку взаємодії сторін соціального діалогу з органами державної влади та місцево-

го самоврядування, засобами масової інформації, неурядовими й громадськими організаціями, місцевими громадами, іншими соціальними інституціями усіх рівнів.

Підвищення ролі таких органів, як Національна тристороння соціально-економічна рада (НТСЕР), її структур регіонального (територіального) рівня як тристоронніх органів соціального діалогу, та Національна служба посередництва і примирення (НСП) сприятимуть вирішенню вище визначених завдань.

Реалізація наведених вище напрямів удосконалення правового регулювання і практики соціального діалогу дозволить підвищити його якість, сформувати сучасну законодавчу базу

в цій сфері, створити передумови для забезпечення гармонізації національних стандартів якості трудового життя громадян з європейськими, вдосконалення системи взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства.

The article is devoted to the analysis of modern trends of development of social dialog as factor of building of civil society. The international approaches in relation to expansion of its sphere and circle of participants were considered. Forming of national legal base on social dialog is explored, and the most essential priorities and prospects of its improvement are defined.

Калашнікова Є.Д., Стефанишин Б.М.

ПРОДОВОЛЬЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНУ ЗА УМОВ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розкрито сутність економічної категорії «продовольче забезпечення» як складової продовольчої безпеки, висвітлено її трактування в економічній літературі, структуру й специфіку функціонування на регіональному рівні в умовах ринку та зв'язок з іншими категоріями.

Ключові слова: продовольча проблема, продовольча безпека, продовольче забезпечення, продовольче самозабезпечення регіону.

I. Вступ. Важливим чинником успішного соціально-економічного розвитку регіону є його належне продовольче забезпечення. Як важлива складова частина державної політики, продовольче забезпечення зачіпає різнобічні аспекти життєдіяльності окремої людини, родини, села, міста, регіону й держави в цілому. Вона поєднує вузлові проблеми макроекономічного розвитку й зростання з питаннями розвитку економіки регіону та місцевих муніципальних утворень. Продовольче забезпечення – це не тільки загальнодержавна, а в першу чергу конкретна регіональна проблема, пов'язана із забезпеченням життєдіяльності людини, що робить її дослідження особливо актуальною.

Вагомий внесок у теорію й практику про-

довольчого забезпечення у нашій країні внесли такі фахівці, як: Борщевський П.П., Балабанов В.С., Білик Ю.Д., Данилишин Б.М., Дейнеко Л.В., Дорогунцов С.І., Крисанов Д.Ф., Лисецький А.С., Онисько С.М., Саблук П.Т., Трегобчук В.М., Чернюк Л.Г., Пасхавер Б.Я. та ін. Визначаючи теоретичну і практичну цінність накопичених наукових здобутків, слід відзначити, що проблема продовольчого забезпечення в сучасних умовах розглядалась переважно в контексті продовольчої безпеки, функціонування агропромислового комплексу і ринків продовольчих товарів, тоді як усталеного підходу до створення чіткого системного дослідження питань продовольчого забезпечення за роки незалежності практично не проводилося. Це обумовлює актуальність визначеної теми, зростання її значущості як в контексті економічного, адміністративного реформування, так і в умовах інтеграції до світових економічних структур.

II. Постановка проблеми. Метою даної статті є аналіз важливих методологічних аспектів дослідження продовольчого забезпечення регіону, серед яких є висвітлення сутності категорії «продовольче забезпечення регіону», її зв'язок та співвідношення з такими категоріями як «продовольча проблема»,

«продовольча безпека», «продовольче самозабезпечення», дослідження та систематизація сучасних підходів щодо визначення ролі самозабезпечення та імпорту продовольства в продовольчому забезпеченні і формування системи індикаторів рівня продовольчого забезпечення регіону.

III. Результати. Продовольча проблема має давнє історичне коріння і постійно розглядається в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених як одна з першочергових глобальних проблем людства, так із точки зору невід'ємних складових національної економічної безпеки. Особливо активно ця проблема почала досліджуватися зарубіжними і вітчизняними вченими в середині 70-х років минулого століття у зв'язку з прогресивними соціально-економічними процесами, які відбувалися в молодих країнах, що одержали економічну і політичну самостійність. Ця проблема не обминула й Україну, яка з набуттям незалежності у 90-х роках зіткнулася не тільки з енергетичною та фінансовою, а й продовольчою проблемою. Загострення продовольчої проблеми було зумовлено низкою негативних тенденцій, серед яких найважливішими були: скорочення виробництва, зростання безробіття, різке згортання виготовлення сільськогосподарської продукції і випуску продуктів харчування, обвальне падіння купівельної спроможності українського населення, істотне зростання обсягів імпорту продовольчих товарів та ін. [1,247]. Такі негативні явища вимагали невідкладного пошуку шляхів ефективного її вирішення та формування науково обґрунтованого продовольчого забезпечення.

Слід зазначити, що термін „продовольче забезпечення», що вживався в умовах командно-адміністративної системи, в нових умовах господарювання набув нового змісту і потребує розкриття з огляду сутності як економічної категорії ринкової економіки, так і з точки зору методології його дослідження. На сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення самого поняття «продовольче забезпечення». Більшість дослідників, як правило, чітко не розмежовують категорії «продовольче забезпечення» і «продовольча безпека». Категорія «продовольча безпека» по різно-

му трактується в економічній літературі. Різні підходи щодо її визначення базуються на орієнтації або на імпорт продуктів харчування, або на самозабезпечення ними, або на поєднання імпорту й власного виробництва продовольчих товарів. Відповідно до найпоширенішого у світі визначення, продовольча безпека досягається шляхом забезпечення фізичної та економічної доступності продовольства.

Продовольча безпека, таким чином передбачає: фізичну доступність, економічну доступність продовольчих товарів і безпеку харчування.

Фізична доступність означає можливість одержання продовольчих товарів, які є в наявності на території країни в необхідному обсязі й асортименті (відповідно до прийнятих норм споживання), а їхнє надходження до споживача здійснюється безперебійно. Досягнення цієї умови забезпечується за рахунок державного контролю за зовнішніми й внутрішніми поставками, а також наявними запасами продуктів харчування.

Економічна доступність продовольства, визначається можливістю кожного громадянина країни незалежно від віку, майнового й посадового положення мати достатній рівень доходів для придбання мінімального набору продуктів харчування. Досягнення цієї умови забезпечується як за рахунок підтримки достатнього рівня доходів населення, так і за рахунок контролю за рівнем цін на продовольчі товари. В сучасних умовах не виключається також можливість самозабезпечення населення продовольством за рахунок особистих підсобних господарств і дачних ділянок.

Безпека харчування означає відповідність якості сировини й продуктів харчування встановленим вимогам і гарантію безпечного їх споживання. Одержуючи комплекс необхідних для нормального розвитку організму речовин, людина повинна бути впевненою в безпеці їжі, у відсутності в ній шкідливих для її здоров'я речовин. Підвищення інтересу до безпеки продуктів харчування на світовому рівні пояснюється зростанням числа захворювань, пов'язаних з харчовими отруєннями. Захворюваність, викликана неякісним продовольством, в свою чергу негативно впливає й на такі макроекономічні показники як стан

внутрішньої й зовнішньої торгівлі, доходи й зайнятість окремих категорій населення.

Продовольча безпека – це забезпечена відповідними ресурсами, потенціалом і гарантіями здатність держави незалежно від зовнішніх і внутрішніх умов (загроз) задовольняти потреби населення країни в цілому й кожного громадянина зокрема в продуктах харчування, питній воді й інших необхідних товарах, в певному обсязі, асортименті та якості, які здатні забезпечити його фізичний й соціальний розвиток, підтримувати його здоров'я і сприяти розширеному відтворенню робочої сили.

Аналіз стану продовольчого забезпечення в Карпатському регіоні свідчить, про недостатню самозабезпеченість регіону продуктами харчування, дефіцит яких може бути покритий або за рахунок міжобласного обміну, або за рахунок імпорту. Традиційно в структурі споживання населення переважають хліб і хлібопродукти та картопля. Натомість найгірше задовольняються потреби населення в овочах, олії та м'ясопродуктах. Навіть у більш благополучній Львівській області фізіологічні норми не задовільняються за більшістю видів продовольства (див. табл. 1) [2, 44].

Вирішення цих завдань на регіональному рівні, повинно здійснюватися на основі існуючих і потенційних можливостей виробництва сільськогосподарської продукції й продовольчих товарів регіону, а також головних ви-

мог забезпечення продовольчої безпеки – досягнення самозабезпечення й зниження імпортової залежності держави в постачанні певної групи продовольчих товарів. Тобто, йдеться про формування регіонального поділу праці у виробництві сільськогосподарської продукції й продовольства, а також кардинальної зміни організації сільськогосподарського виробництва. Вирішення проблеми самозабезпечення населення Карпатського регіону можливе за умови різкого підвищення продуктивності землі та тварин у зв'язку з обмеженості землі, придатної для сільськогосподарського виробництва. Цьому повинно сприяти державне регулювання виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції.

Регіональна продовольча безпека розглядається в економічній літературі з точки зору її соціальної та економічної сутності. Саме в гарантії безперебійного і достатнього (за медичними нормами) забезпечення населення регіону основними продуктами харчування простежується соціальна складова продовольчої безпеки. Економічна сутність продовольчої безпеки на регіональному рівні проявляється у двох аспектах: по-перше, у можливості захисту внутрішнього ринку від необґрунтованих імпортних поставок продовольчих товарів й підтримки економічного становища місцевих агровиробників; по-друге, у можливості зниження економічної залежності відповідної території від інших регіонів краї-

Таблиця 1

Споживання найважливіших продуктів харчування населення Карпатського регіону на душу населення (2000 р.), кг

Продукти харчування	Фізіологічна норма споживання		Споживання	
	раціональна	мінімальна	Україна	Львівська обл.
М'ясо та м'ясопродукти	75	45	32,5	31,5
Молоко і молокопродукти	370	292	197,7	260,3
Хліб і хлібопродукти	105	102	124,1	124,7
Цукор	38	28	36,5	35,3
Олія	13	6	9,3	8,7
Яйця, шт.	283	231	164	172
Картопля	122	93	134,5	144,1
Овочі	158	110	101,0	83,0

ни. Забезпечення продовольчої безпеки багато в чому залежить від наявності розвитку власних природних ресурсів, ефективного функціонування АПК, рівня підтримки вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції державою тощо. Надійність продовольчої безпеки полягає як у достатньому самозабезпеченні продуктами харчування, так і в наявності коштів для їх імпорту в необхідних обсягах за умов мінімальної потенційної вразливості продовольчого забезпечення населення в разі виникнення ускладнень з імпортом продовольчих товарів.

Як свідчить світовий досвід, надійна продовольча безпека держави забезпечується, якщо 75-80% споживання всіх видів продовольства припадає на вітчизняний ринок. При цьому виділяють пріоритетні види продукції, виробництво яких повинно стати предметом особливої уваги з боку держави. Країни з високим економічним потенціалом, інтенсивно включаючись у світовий ринок, дбайливо підтримують високий рівень самозабезпечення. Наприклад, в США і Франції цей рівень складає близько 100%, в Німеччині – 93, в Італії – 78; навіть бідна родючими ґрунтами Японія притримується 50-відсоткового рівня самозабезпечення [3,8]. Достатній рівень продовольчого самозабезпечення або продовольчої незалежності досягається тоді, коли по основних групах продовольчих товарів (м'я-

со й м'ясопродукти, молоко й молокопродукти, яйця, хліб і хлібопродукти, картопля, овочі та фрукти, олія, цукор, риба та рибопродукти) обсяги імпорту не перевищують 30% обсягів їхнього внутрішнього споживання. Виділені вище дев'ять груп продовольчих товарів забезпечують 90% калорійності харчування і є найбільш важливими й незамінними з точки зору збалансованості основних поживних речовин за кількісним і якісним складом.

Самозабезпечення, тобто продовольча незалежність, як необхідна умова продовольчої безпеки країни і регіонів, означає забезпечення основної частини населення продуктами харчування за рахунок внутрішнього виробництва. В сучасних умовах регіони України, здійснюючи політику самозабезпечення, намагаються забезпечити своє населення продукцією харчування місцевого виробництва. Про стан та динаміку споживання основних продуктів харчування домогосподарств Івано-Франківської області свідчать дані *таблиці 2* [4,372].

Слід відмітити, що для України в силу ряду об'єктивних чинників (кліматичні умови, технічний стан виробництва, обмеженість сировинних ресурсів тощо) повне самозабезпечення регіонів основними продуктами харчування на даний час неможливе. В Карпатському регіоні напружену ситуацію з продовольчим забезпеченням населення створюють обмеже-

Таблиця 2

Споживання основних продуктів харчування в Івано-Франківській обл.

(на одну особу за рік; кг)

	1990	2000	2005	2006
М'ясо та м'ясопродукти у перерахунку на м'ясо (включаючи сало та субпродукти)	42,4	29,8	32,8	35,4
Молоко і молочні продукти (в перерахунку на молоко)	359,2	295,0	302,7	302,4
Яйця, шт.	208	167	231	232
Картопля	193,2	171,9	186,9	180,8
Овочі та баштанні	93,0	72,3	83,7	90,4
Хлібні продукти	188,0	138,4	139,6	139,0
Фрукти, ягоди, виноград	43,9	22,5	31,0	31,4
Цукор	46,4	34,7	35,1	37,3
Олія	10,3	8,3	12,7	13,9
Риба	10,9	5,1	10	10,3

ність земельних угідь, низька їх родючість, недостатньо висока ефективність господарювання у сільському господарстві та висока густота населення. Потрібно відмітити, що орієнтація на імпорт продовольчих товарів є небажаною, так як це може призвести до подальшого відставання вітчизняного виробництва, посилення залежності від інших країн і одночасно не може гарантувати безперервне надходження продуктів харчування. Кращим, на наш погляд, було б розумне поєднання самозабезпечення й імпорту, диференційоване за окремими видами продуктів харчування, з перевагою самозабезпечення.

Важливою умовою вирішення даного завдання є створення умов для ефективного функціонування продовольчого забезпечення регіону, що потребує комплексного вирішення і неможливе без тісної взаємодії державних та місцевих органів влади, які регулюють виробництво, переробку, розподіл і реалізацію продовольчих ресурсів, займаються питаннями контролю та якості продовольства.

Визначаючи продовольче забезпечення як сукупність всіх відносин відтворювального процесу: виробництво продовольства, його розподіл, обмін і споживання, слід відмітити, що воно (забезпечення) також відображає організацію й регулювання комплексу відносин по формуванню продовольчих ресурсів, вироблених усередині країни й доповнюваних імпортом. Розподіл продовольства здійснюється між регіонами й усередині регіонів з урахуванням ресурсних можливостей виробників і постачальників, потреб, обумовлених фізичними обсягами й ринковою кон'юнктурою, створенням необхідних резервів. У забезпеченні продовольством істотну роль виконує обмін. Він визначає певні обсяги, асортимент і доступність продовольства для споживачів відповідно до рівня цін і доходів населення. Функціонування механізму обміну ґрунтується на відносинах розподілу й здійснюється ринком. Однак надійність і якість дії цього

механізму залежить від діяльності всієї ієрархічної системи управління щодо його організації. Стан обміну – це найважливіший індикатор, що характеризує налагодженість механізму продовольчого забезпечення. Споживання продовольства у відносинах забезпечення залежить від виробництва, розподілу й обміну, але ця залежність не пасивна. Через систему зворотного зв'язку вона активно впливає на всі попередні йому процеси відтворювальних стадій. Стосовно безпосереднього стримування споживання, то головне в ньому – це обсяги і якість продуктів харчування, їхня відповідність фізіологічним нормам за калорійністю, структурою і якістю продовольчих товарів, які споживаються.

IV. Висновки. Аналіз категорії „продовольче забезпечення» свідчить, що воно включає весь комплекс економічних, технологічних та організаційних заходів, які здійснюються державою та іншими суб'єктами ринку на рівні країни та регіонів з метою задоволення потреб населення у продуктах харчування, а також стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки, забезпечення належної якості й безпеки харчових продуктів і їх цінової доступності.

1. Крисанов Д.Ф. Економіко-екологічні проблеми харчової промисловості України. - Київ: Ін-т НАН України, 2002. – 247 с.

2. Онисько С.М., Литчук В.В., Березівський П.С., Вороний І.В. Регіональні особливості становлення і розвитку фермерства. Л. – «Українські технології», 2001. – с. 44.

3. Ушачев И.Г. Продовольственная безопасность России на пороге вступления в ВТО // Экономика сельскохозяйственных предприятий. – 2002. – № 5 – С. 7-11.

4. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2006 рік. І-Ф -2007. – с. 372.

Essence interpretation of the category «food providing» is given as making food safety, its features are exposed in the markets forms of management, and correlation with other categories.

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА РЕГІОНУ

У статті досліджено та проаналізовано особливості трансформаційних поетапних процесів розвитку регіонального агропромислового виробництва від періоду командно-адміністративної системи до перехідного етапу становлення ринкової економіки. Значна увага приділена дослідженню реформування трьохсферної моделі АПК регіону за 15 річний період після проголошення незалежності України.

Ключові слова: трансформаційні процеси, агропромислове виробництво, командно-адміністративна система, регіональний розвиток, перехідний період, ринкова економіка.

I. Вступ. У другій сфері агропромислового виробництва, тобто в аграрному секторі, продовжується процес формування та розвиток нових соціально-економічних відносин. На даному етапі в основному завершено паювання землі та майна, здійснюється процес їх персоніфікації. На основі реформованих підприємств сформовано різного типу агроформування різних форм власності та господарювання, розвиваються фермерські господарства, особисті селянські господарства та малі підприємства з виробництва харчових продуктів.

Під впливом ринкових відносин у новоутворених господарствах принципово змінюються підходи до потреб споживачів, формується нова концепція виробничої діяльності, постає необхідність приведення у відповідність змінам системи управління в основних видах економічної діяльності агропромислового комплексу. Внаслідок формування нових організаційно-правових форм, удосконалення соціально-економічних механізмів та управлінських принципів створюються умови для становлення та реалізації нового способу агропромислового виробництва.

Комплексному дослідженню цих проблем в умовах ринкових трансформацій присвяти-

ли свої праці вчені – І.Ф. Баланюк, П.І. Гайдучий, М.А. Лендел, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук та ін. Проте, незважаючи на значний науковий доробок з цих питань, дослідженнями не охоплено всього спектру відтворювальних процесів у продуктивних силах аграрного сектора АПК. Це, зокрема, стосується відтворювальних процесів у сільськогосподарському виробництві.

II. Постановка завдання. Важливість досліджуваної наукової проблеми, недостатність її розробки та складні завдання реформування агропромислового виробництва, передусім в аграрному секторі регіону, в умовах внутрі-регіональних особливостей є підставою для подальших досліджень у багатогалузевій сфері АПК.

III. Результати дослідження. Необхідність трансформаційних процесів у АПК в цілому, і в аграрній сфері зокрема, були викликані після проголошення незалежності України та потребою демонтування командно-адміністративної системи на нову парадигму поступового переходу до ринкової економіки.

З початку ринкових перетворень в аграрному секторі України було визначено і обгрунтовано три рівнопріоритетні стратегічні цілі трансформацій: забезпечення продовольчої безпеки країни; формування сталого, ефективного, експорторієнтованого сільського господарства; розвиток сільської місцевості. Головна мета трансформацій визначалася як “розбудова конкурентоспроможного аграрного сектора економіки шляхом створення умов для прискореного формування ефективного господаря-власника” [4, 50]. Ставиться завдання в ході подальших трансформацій насамперед становлення нового соціального укладу в сільській місцевості, а у перспективі – середнього класу в сільських громадах.

Економісти-аграрники (за період з 1990 р.) виділяють два етапи аграрної реформи в Україні – до грудня 1999 р. (час виходу Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного

сектора економіки” [7]) і після [3, 7-24], [4, 136-138]. Названі законодавчі акти, дослідження науковців з проблем агропромислового виробництва обумовили необхідність розробити поетапні схеми трансформації підприємств АПК Закарпатської області, які відображені на рис. 1, 2 та 3.

Виходячи із трьохсферної моделі агропромислового комплексу Закарпаття, який склався наприкінці 80-х років ХХ ст., з рис. 1 видно, *по-перше*, що навіть за відсутності підприємств з виробництва сільськогосподарської техніки в регіоні 1-а сфера названого комплексу була представлена багатогалузевими виробництвами, а саме: облісільгосптехніка та інші відомства, у підпорядкуванні яких перебувало 133

підприємства з ремонту тракторів і сільськогосподарських машин. Потужними системами у першій сфері були облміжколгоспбуд та облміжколгоспшляхбуд, а також обласне управління по меліорації земель, у підпорядкуванні яких відповідно було 13 райміжколгоспбудів і по 11 райміжколгоспшляхбудів та меліоративних організацій. До цієї сфери АПК нами віднесено також обласне ветеринарне управління та облплемоб’єднання, оскільки їхні районні структури забезпечували ветеринарне обслуговування та поповнення селекції племінної худоби для другої сфери, тобто аграрного сектора АПК. Такі ж функції вони здійснювали і щодо особистих підсобних господарств населення.

По-друге, аграрний сектор регіону – був представлений 132 колгоспами та 42 радгоспами і 3 рибгоспами, а також 261 тис. особистих підсобних господарств населення.

По-третє, до 3-ї сфери АПК нами включені харчопереробні підприємства, організації облгаготконтори та науково-дослідні заклади регіону. Наведені дані засвідчують, що на території області нараховувалось 106 підприємств м’ясної та молочної промисловості, 32 підприємства інших виробництв харчової промисловості (випуск хлібобулочних виробів та кормів для тварин).

Система облгаготконтори включала 13 підпорядкованих їй районних заготконтор та 582 заготівельні пункти.

Трьохсферна модель агропромислового комплексу Закарпаття у 1990 р. характерна для

періоду командно-адміністративної системи. Вважаємо, що таке дослідження структури АПК проведено в регіоні вперше.

Після проголошення незалежності України агропромисловий комплекс у процесі його реформування, як засвідчують наші дослідження, пройшов у своєму розвитку та становленні два етапи, з яких другий відображено на рис. 2.

Для першої сфери АПК характерним було те, що зменшувалась роль таких структур, як облісільгосптехніка, облісільгоспхімія, обласних будівельних та інших організацій в обслуговуванні підприємств 2-ї і 3-ї сфер. В подальшому вони припинили своє функціонування. Колгоспи і радгоспи, реформовані у колективні сільськогосподарські підприємства (КСП), перейшли на прямі зв’язки з підприємствами та організаціями з агросервісного обслуговування та з діючими госпрозрахунковими будівельними і меліоративними організаціями.

З рис. 2 видно що діяльність аналізованих трьох сфер АПК регіону підпорядковувалась управлінню сільського господарства і харчової промисловості облвиконкому, а з другої половини 90-х років ХХ ст. – облдержадміністрації.

Після виходу Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” (від 3 грудня 1999 р.) [7] прискорився процес реформування 2-ї сфери АПК – сільського господарства. Якщо у 1990 р. у 2-й сфері АПК функціонувало 177 колгоспів, радгоспів і рибгоспів та 261 тис. особистих підсобних господарств населення, то внаслідок реформування у 2001 р. нараховувалось 1803 сільськогосподарських підприємств, з яких 1763 недержавної та 40 – державної форми власності. Для цього етапу (2001 р.) характерним є подальше становлення фермерських господарств. Зокрема, у 2001 р. їх нараховувалось 1459, тобто на них припадала найбільша питома частка недержавних агроформувань (82,8%). Другу позицію у структурі недержавних сільськогосподарських підприємств займали господарські товариства – 164, або 9,3%. У кількісному відношенні підсобні та інші агроформування значно перевершували державні підприємства (їх нараховувалось 96, а держав-

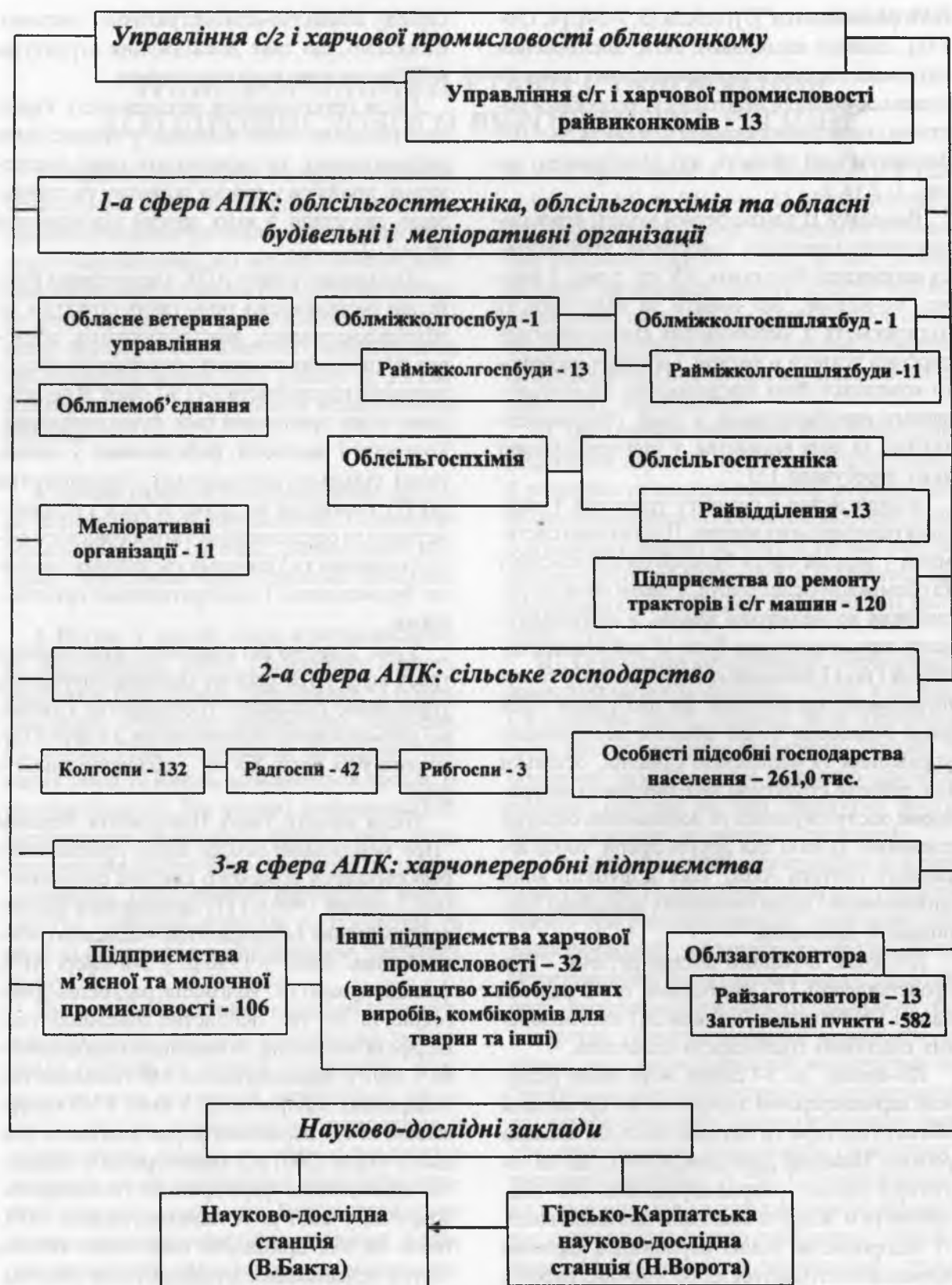

Рис. 1. Трьохсферна модель агропромислового комплексу Закарпаття у 1990 р.*

*Сформовано за джерелом: [2, 144].

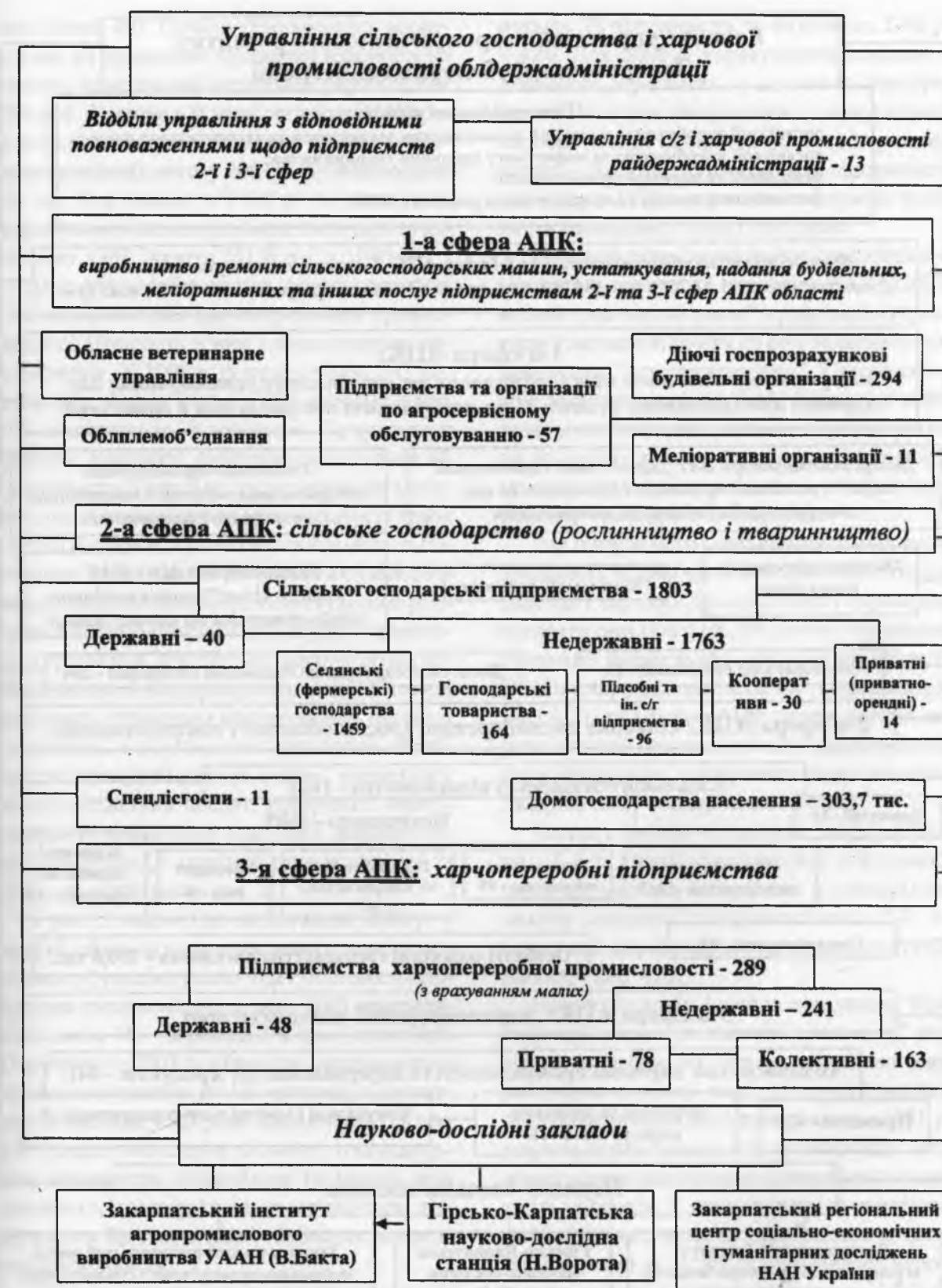

Рис. 2. Трьохсферна модель агропромислового комплексу Закарпаття у 2001 році*

*Сформовано за джерелом: [5, 108, 142].

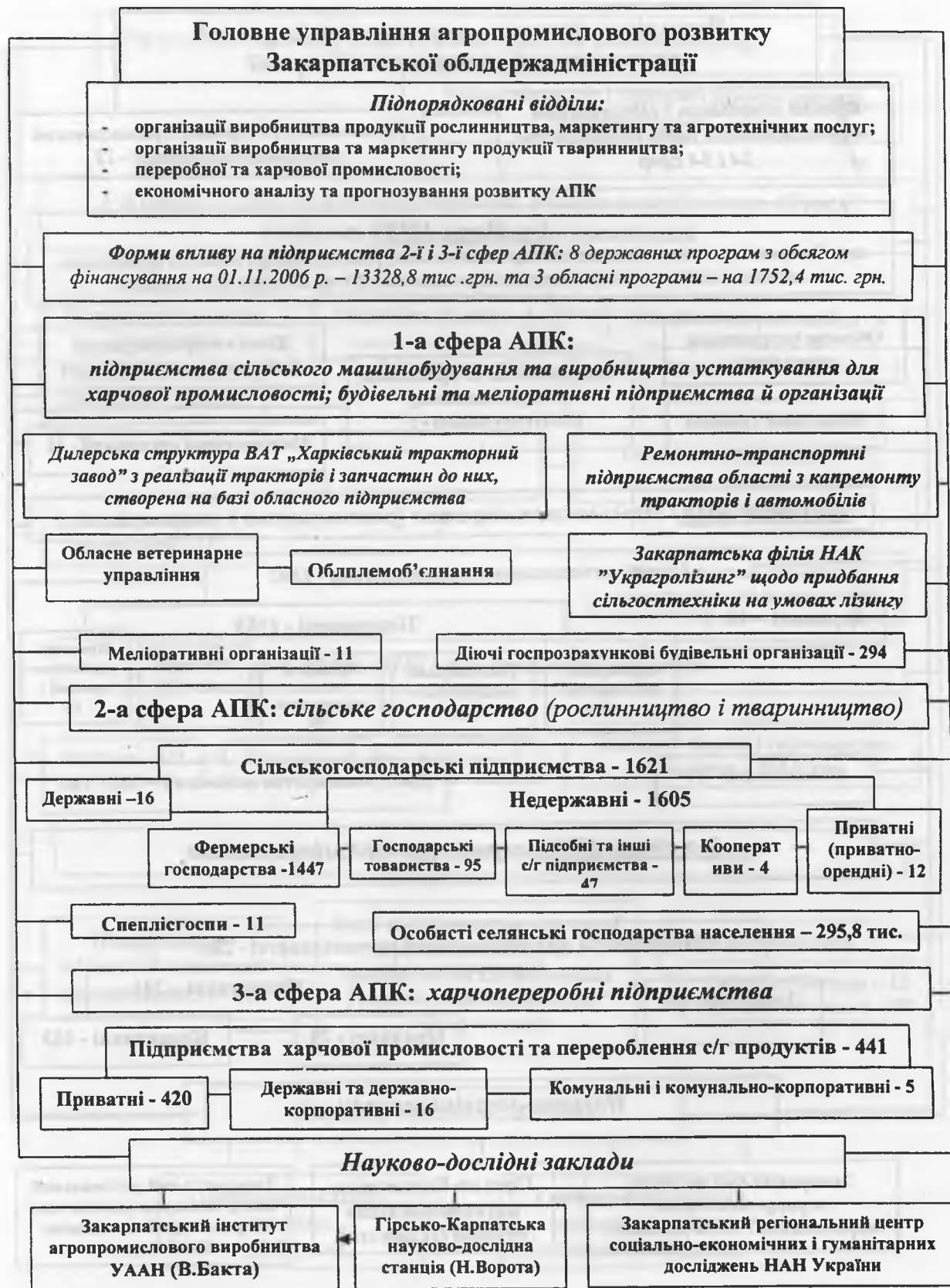

Рис. 3. Трьохсферна модель агропромислового комплексу Закарпаття у 2006 році*

*) Сформовано за джерелом: [6, 174].

них тільки 40). Почали створюватись кооперативи на принципах приватної власності на землю і колективної організації виробництва (30 од.). З'явилися й інші організаційно-правові форми підприємств, а саме приватні (приватно-орендні), яких у 2001 р. функціонувало 14 од. Порівняно з 1990 р. збільшилась кількість особистих підсобних господарств населення (303,7 проти 261,0 тис. у 1990 р.).

Аналогічно змінювались форми власності і на підприємствах харчопереробної промисловості. Більшість з них набули статусу недержавних. У 2001 р. функціонувало 241 недержавне підприємство із 289 в цілому, з них 163 колективні та 78 приватних. З державною формою власності функціонувало тільки 48 підприємств. Подальші дослідження засвідчують, що підприємства та організації усіх трьох сфер агропромислового комплексу області поступово адаптувались до ринкових умов господарювання. Видозмінилась регулююча роль провідної управлінської структури – головного управління агропромислового розвитку Закарпатської облдержадміністрації. У складі названого управління сформувались провідні підрозділи, а саме відділи: організації виробництва продукції рослинництва, маркетингу та агротехнічних послуг; організації виробництва та маркетингу продукції тваринництва; переробної і харчової промисловості та інші, що відображає рис. 3.

З рис. 3 видно, що на початок 2006 р. у другій сфері агропромислового комплексу області функціонувало 1621 сільськогосподарське підприємство, з яких 1605 недержавної і лише 16 – державної форми власності. Порівняно з 2001 р. кількість підприємств в цілому зменшилась на 182 одиниці, а державних більш ніж у 2,5 раза. Характерна тенденція і щодо зменшення кількості господарських товариств, підсобних та інших підприємств, кооперативів та приватних підприємств. Це стосується і особистих селянських господарств.

Протилежна тенденція характерна для 3-ї сфери АПК – підприємств харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів, де домінуючою формою власності стали приватні підприємства. Якщо у 2001 р. з такою формою власності функціо-

нувало 78 підприємств, то на початок 2006 р. – 420. Для 2006 р. характерною ознакою є діяльність державних та державно-корпоративних, а також комунальних і комунально-корпоративних підприємств, яких нараховувалось – 16 і 5 од., тобто кількість підприємств цієї сфери АПК з державною формою власності зменшилась більш ніж удвічі.

У першій сфері характерною тенденцією є створення дилерської структури ВАТ „Харківський тракторний завод” з реалізацією тракторів і запчастин до них на базі обласного підприємства „Агропромтехніка”. Створена також Закарпатська філія НАК „Укразролізинг” щодо придбання сільськогосподарської техніки на умовах лізингу. Функціонують ремонтно-транспортні підприємства з капітального ремонту тракторів і автомобілів.

Для підприємств і організацій різних видів діяльності, в тому числі для сільського господарства і харчової промисловості спроможні надавати свої послуги 294 діючих госпрозрахункових будівельних організацій області. У співпраці з підприємствами та організаціями 1-ї, 2-ї та 3-ї сфер АПК посередницькі дорадчі функції надають провідні відділи головного управління агропромислового розвитку Закарпатської облдержадміністрації.

Узагальнивши матеріали дослідження рис. 1-3 та іншої статистичної інформації, нами сформована табл. 1 для порівняльного аналізу діяльності товаровиробників 2-ї і 3-ї (в частині виробництва харчових продуктів, напоїв) сфер АПК.

Наведені у табл. 1 дані за методикою „Класифікації видів економічної діяльності” вказують, *по-перше*, на зменшення валового виробництва окремих видів продукції рослинництва на початок 2006 р. порівняно з 1991 р., зокрема зерна, плодів, ягід та винограду. Водночас значно нарощувалось виробництво картоплі та овочів. У тваринництві за аналізований період зменшилось виробництво м'яса (в забійній вазі) на 33,3% та збільшилось виробництво молока і яєць відповідно на 5,5% та 7,4%. Для другої сфери АПК (рослинництво і тваринництво) характерне збільшення товаровиробників у 2006 р. порівняно з 1991 р. більш ніж у 9 разів та особистих селянських господарств (ОСГ) – на 13,3%. Якщо на по-

Таблиця 1

Порівняльний аналіз діяльності товаровиробників 2-ї і 3-ї сфер
АПК Закарпатської області* (на початок року)

Товаровиробники сфер АПК за видами економічної діяльності	Код КВЕД (групи, підкласи)	Роки			2006 р. до, %:	
		1991	2001	2006	1990	2001
Валове виробництво продукції, тис. Тонн						
Рослинництво:	01.1					
Зерно	01.11.0	316,2	166,8	195,8	61,9	117,4
Картопля	01.11.0	337,5	478,0	543,4	161,0	113,7
Овочі	01.12.0	128,6	123,3	217,6	169,2	176,5
Плоди та ягоди	01.13.0	138,8	103,6	66,4	47,8	64,1
Виноград	01.13.0	28,5	41,9	27,2	95,4	64,9
Тваринництво:	01.2					
М'ясо (в забійній вазі)	15.11.0	66,7	45,0	44,5	66,7	98,9
Молоко	15.51.0	375,1	360,3	395,7	105,5	109,8
Яйця, млн.шт.	01.24.0	277,9	229,7	298,6	107,4	130,0
Всього товаровиробників, од.		177	1803	1621	915,8	89,9
ОСГ населення, тис. од.		261,0	303,7	295,8	113,3	97,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв (розділ 15 КВЕД), тис. тонн						
Виробництво м'яса	15.11.0	29,4	1,2	1,1	3,7	91,7
Виробництво м'ясних продуктів	15.13.0	9,5	1,6	0,8	8,4	50,0
Виробництво фруктових та овочевих соків та перероблення і консервування овочів і фруктів	15.32.0 15.33.0	31,0	6,9	42,5	137,1	615,9
Перероблення молока та виробництво сиру	15.51.0	46,5	1,1	4,6	9,9	418,2
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів	15.81.0	242,6	21,8	18,2	7,5	83,5
Виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	15.84.0	18,4	6,9	9,9	53,8	143,5
Всього товаровиробників, од.		138	289	441	319,6	152,6

*) Розраховано за джерелами: [1, 77, 82; 5, 115,117; 6, 34, 156] та даних рис. 1-3.

чаток 1991 р. функціонувало всього 177 товаровиробників (сільськогосподарських підприємств), то на початок 2006 р. кількість їх становила 1621. Така ж тенденція, але в меншій мірі характерна і щодо збільшення кількості ОСГ.

По-друге, значно масштабніше скорочення проявилось у виробництві харчових продуктів, напоїв. Зокрема, на початок 2006 р. порівняно з 1991 р. виробництво м'яса зменшилось у 26,7 раза; м'ясних продуктів – в 11,9 раза; перероблення молока та виробництво сиру – більш ніж у 10 разів; виробництво хліба та хлібобулочних виробів – у 13,3 раза; виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів – в 1,9 раза. Єдина позиція, де виробництво на початок 2006 р. значно випереджає 1991 р., стосується

ся випуску фруктових та овочевих соків (підклас 15.32.0) та перероблення і консервування овочів і фруктів (підклас 15.33.0). За аналізований період виробництво їх зросло майже в 1,4 раза.

Отже, трансформаційні процеси в усіх трьох сферах АПК на шляху до ринкової економіки обумовила розвиток нових форм господарювання, становлення різноукладності на основі домінуючої приватної форми власності. Процес ринкових трансформацій у розвитку нових форм господарювання в АПК регіону ще не завершений, і особливо це стосується особистих селянських господарств, які в подальшому повинні набути нових організаційно-правових форм.

IV. Висновки. Необхідність трансформаційних процесів в агропромисловому комп-

лексі в цілому, і в аграрній сфері зокрема, була визнана ще на початку 90-х років ХХ ст. Відповідно до трьохсферної моделі АПК для Закарпаття розроблені схеми цього комплексу (рис. 1-3) стосовно періоду командно-адміністративної системи (1990 р.) та двохетапного періоду реформування АПК області після проголошення незалежності України: 1-й етап з 1992 по 2001 рр., 2-й – з 2002 по 2006 рр.

Дослідження, проведені на основі порівняльного аналізу діяльності товаровиробників 2-ї і 3-ї сфер АПК Закарпатської області засвідчують, зменшення валового виробництва окремих видів продукції рослинництва та тваринництва на початок 2006 р. порівняно з 1991 р. при значному нарощуванні виробництва картоплі та овочів. При цьому особисті селянські господарства нарощували виробництво валової продукції, а сільськогосподарські підприємства – зменшували. Проте агроформування у 2005 р. порівняно з 1990 р. подвоїли виробництво продукції в розрахунку на 1 працівника. По-третє, функції постачання матеріально-технічних ресурсів для підприємств 2-ї і 3-ї сфер АПК було передано підприємницьким структурам.

В подальшому наші дослідження будуть спрямовані щодо особливостей трансформаційних процесів в агропромисловому виробництві в розрізі природно-економічних зон Закарпатської області, а саме: низинної, передгірної та гірської. Такі особливості у значній мірі ідентичні регіонам Українських Карпат.

1. Закарпаття'2001: Статистичний щорічник / Закарпатське обласне управління статистики. – Ужгород, 2002. – 521 с.

2. Народне господарство Закарпатської області в 1990 році: Статистичний збірник / Закарпатське обласне управління статистики. Ужгород, 1991. – 219 с.

3. *Онищенко О.М.* Аграрні трансформації України: оцінки, проблеми, прогнози // Економіка і прогнозування. – 2001. – № 3. – С. 7-24.

4. *Саблук П.Т.* Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в ХХІ столітті. – К.: Інститут аграрної економіки Української академії аграрних наук, 2001. – 638 с.

5. Статистичний щорічник Закарпаття за 2003 рік / Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2004. – 588 с.

6. Статистичний щорічник Закарпаття за 2005 / Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2006. – 591 с.

7. Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" від 3 грудня 1999 р., № 1529/99 // Урядовий кур'єр. – 1999. – 12 грудня.

The peculiarities of transformation step-by-step processes in the development of regional agrarian and industrial production from the period of management-administrative system to the transition stage in the marking of market economy have been studied and analyzed. Special attention is paid to the investigation of reformation of three-sphere model of the regional agrarian and industrial complex during its 16-year period after the proclamation of independent Ukraine.

Щербина І.Ф.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРАХУНКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ІНДЕКСУ ФІНАНСУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

У статті наводиться ґрунтовний аналіз української методики розрахунку регіонального індексу людського розвитку (РІЛР). На підставі аналізу зв'язку бюджетних видатків і механізмів та складових індексу фінансування людського розвитку здійснюється оцінка повноти охоплення факторів у розрахунку регіонального індексу людського розвитку. Досліджується коректність застосованих у методиці розрахунку РІЛР окремих складових на основі

діючої класифікації видатків бюджету. Пропонуються зміни до методики розрахунку РІЛР, які спрямовані на її удосконалення.

Ключові слова: індекс людського розвитку, фінансування, механізми перерозподілу, державний бюджет.

I. Вступ. За роки незалежності Україна пройшла період активної трансформації, що відзеркалювалося у методах державного управ-

ління та тенденціях соціально-економічного розвитку. Завершення зазначеного етапу, ознаменоване набуттям статусу країни з ринковою економікою, зміною зовнішніх (геополітичних) та внутрішніх умов потребує концептуального переосмислення цілей і завдань державної політики та створення дієвих механізмів їх досягнення, ґрунтуючись на розумінні, що сучасні принципи формування соціально-економічної політики демократичних держав орієнтовані на пріоритетність людського розвитку, тобто на забезпечення розвитку людини в інтересах людини і власними силами людини. Досягнення цієї мети передбачає створення сприятливого середовища – економічного, політичного, екологічного.

II. Постановка проблеми. Водночас, все ще залишаються нерозв'язаними проблеми методологічного та методичного характеру щодо уникнення регіональних диспропорцій людського розвитку, створенні можливостей гармонізації діяльності усіх гілок та рівнів влади для досягнення встановлених загальнодержавних пріоритетів в соціальній сфері у кожному регіоні.

Вирішення будь-якого питання державної політики має базуватися на об'єктивній та обґрунтованій оцінці сучасного стану та можливості моделювання наслідків регуляторного впливу. У контексті людського розвитку підвалинами для такої оцінки та моделювання слугує регіональний індекс людського розвитку (РІЛР), що обумовлює актуальність наукового переосмислення методології визначення цього індексу. В той же час, для виконання своїх регулюючих функцій держава, як суб'єкт громадянського суспільства використовує фінансові та матеріальні ресурси, в основному шляхом здійснення перерозподілу ВВП через бюджет. Враховуючи соціальну спрямованість державного та місцевих бюджетів України очевидно, що бюджет має визначну роль у державному регулюванні галузей, пов'язаних з основними аспектами людського розвитку. Отже, необхідність встановлення методологічних засад єдиної координаційної системи соціальної та бюджетної політики що обумовлює ідею удосконалення фінансового аспекту РІЛР, а саме регіонального індексу фінансування людського розвитку.

III. Результати дослідження. Як відомо, міжнародна методика розрахунку індексу людського розвитку (ІЛР) передбачає використання даних про стан здоров'я населення, рівень освіти і добробут, причому у значній мірі вибір складових та параметрів цієї методики обумовлено наявністю бази даних по широкому колу країн. В той же час незначна кількість складових методики ІЛР та особливості кожної країни призводять до неможливості застосування цього підходу з метою визначення Регіональних Індексів людського розвитку (РІЛР).

Українська методика розрахунку Регіонального Індексу людського розвитку (РІЛР), яка розроблена фахівцями Ради з вивчення продуктивних сил України Національної Академії Наук України передбачає врахування 9 основних аспектів людського розвитку, а саме:

1. демографічного розвитку;
2. розвитку ринку праці;
3. матеріального добробуту населення;
4. умов проживання населення;
5. рівня освіти населення;
6. стану охорони здоров'я;
7. соціального середовища;
8. екологічної ситуації;
9. фінансування людського розвитку.

Враховання перелічених аспектів людського розвитку у методикі визначення РІЛР забезпечує досить комплексний підхід до виявлення регіональних особливостей людського розвитку.

На думку автору забезпечення розвитку людського потенціалу як в сучасних умовах так і в майбутньому буде прерогативою держави, адже саме через механізми державного регулювання здійснюється перерозподіл накопичених суспільством матеріальних благ для реалізації таких основоположних аспектів концепції людського розвитку, як реалізація базових можливостей, справедливості, усталеності, безпека а також основних складових людського розвитку, таких як довге та здорове життя, рівень освіти, гідні умови життя тощо. Основним видом державного регулювання людського розвитку є бюджет, який є джерелом фінансування усіх основних галузей, які впливають на людський розвиток. Причому таке фінансування в основному

відбувається на місцевому рівні. Зазначене обумовлює актуальність проблеми удосконалення методології розрахунку регіонального Індексу фінансування людського розвитку (РІФЛР).

Для вирішення цієї задавання необхідно розглянути існуючу методологію розрахунку цього індексу із точки зору повноти охоплення їм відповідних показників людського розвитку та коректності його складових. Наступним кроком має стати визначення ролі та місця РІФЛР у системі оцінки людського розвитку України у цілому.

Отже, розглянемо методологію розрахунку індексу з точки зору повноти охоплення.

За існуючої методики вона включає в себе

такі основні параметри [2]: видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я, освіту та соціальний захист і соціальне забезпечення населення у розрахунку на 100 тис. жителів; питома вага видатків по кожній із зазначених галузей у сукупних соціальних видатках місцевих бюджетів; співвідношення соціальних витрат державного та місцевих бюджетів; сума соціальних трансфертів з державного бюджету в розрахунку на 100 тис. жителів; співвідношення соціальних трансфертів та соціальних видатків місцевих бюджетів.

Співставлення складових розрахунку ІФЛР з методикою розрахунку РІЛР свідчить, що в ІФЛР не враховуються бюджетні витрати, пов'язані із такими складовими регіонального

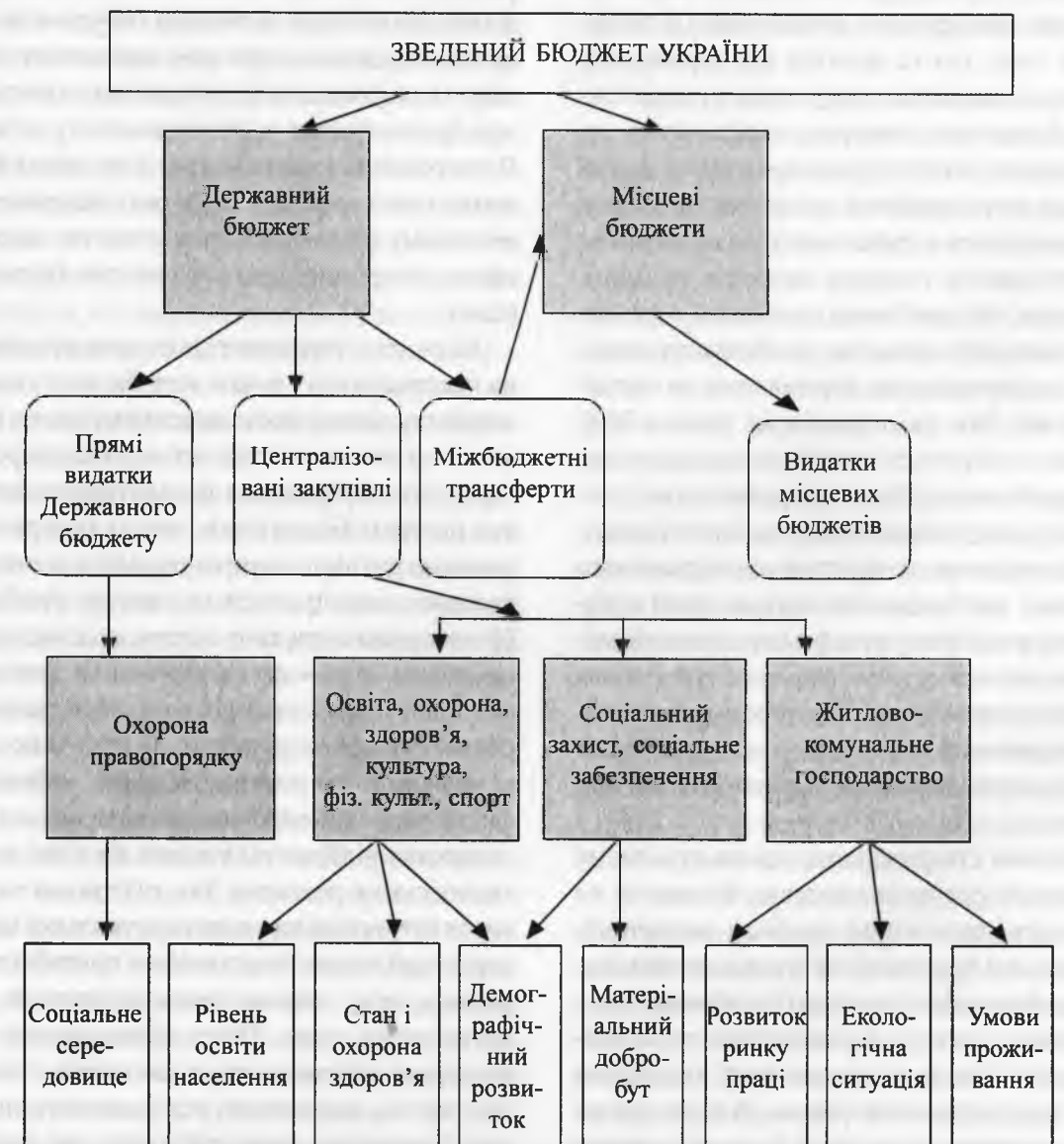

Рис. 1. Схема зв'язку бюджетних видатків і механізмів та складових індексу фінансування людського розвитку

індексу, як забезпечення населення гідними умовами проживання, поліпшення екологічної ситуації, розвиток ринку праці, соціальне середовище та демографічний розвиток.

Демографічний розвиток є похідною від комплексу заходів соціальної політики, у тому числі в усіх представлених в розрахунку РІФЛР складових, відокремити обсяги його фінансування неможливо та недоцільно, адже вони є складовими витрат на охорону здоров'я, освіти, екологію тощо. Тому, в частині демографічного розвитку методика розрахунку РІФЛР не потребує змін.

Витрати місцевих бюджетів на екологічні програми та проекти у сучасній інформаційній базі, основаної на звітності Державного Казначейства України про виконання бюджетів усіх видів, відокремити неможливо. Це відбувається тому, що на відміну від державного бюджету, де видатки плануються у розрізі окремих бюджетних програм, спрямованих на більш-менш чітко окреслену у назві таких програм мету, видатки місцевих бюджетів відображаються в узагальненому по окремих галузях (освіта, охорона здоров'я та інш.). Підвалини цієї проблеми полягають в різних методологічних підходах до бюджетування, які застосовуються на державному та місцевому рівні. Так, на державному рівні з 2002 року застосовуються елементи прогресивного та прийнятого у багатьох розвинутих країнах світу методу бюджетування, орієнтованому на досягнення конкретного вимірюваного результату від бюджетних витрат, який в Україні отримав назву програмно-цільовий метод. На місцевому рівні реформа зупинилася та кошти витрачаються по старому, постатейному принципу, орієнтованому виключно на утримання існуючої мережі бюджетних установ.

Можливо стверджувати, що на сучасному етапі вплив ресурсів місцевих бюджетів на вирішення екологічних проблем незначний, адже основні інвестиції на впровадження екологічно безпечних технологій відбуваються у приватному секторі, а ліквідацією та запобіганням глобальних екологічних катастроф опікується державний рівень. Але на думку автору питання екологічної безпеки щорічно набувають більшої актуальності, що потребує

консолідації усіх доступних фінансових ресурсів та збільшенню їх обсягу. В той же час вже сьогодні державні програми із запобігання техногенним та екологічним катастрофам, а також із ліквідації їх наслідків відіграють значний вплив на соціально-економічний розвиток тих регіонів, на території яких вони впроваджуються. Однак існуюча система бюджетування та звітності на державному рівні хоча і дозволяє із певною мірою точності відокремити видатки на екологічні програми у цілому, залишає поза увагою регіональний зріз таких видатків. Тому, із методологічної точки зору необхідно додати відповідний показник, а саме обсяг витрат державного та місцевих бюджетів у відповідному регіоні до розрахунку РІФЛР. Однак для цього необхідно внести зміни до методики побудови відповідних бюджетних програм державного бюджету та запровадити їх планування та звітність про їх виконання у регіональному розрізі. Відокремлення таких витрат у місцевих бюджетах можливе лише за умови поширення на місцевому рівні бюджетної системи застосування програмно-цільового методу бюджетування.

Відносно створення гідних умов проживання населення, то з точки зору бюджету цьому напрямку відповідають витрати місцевих бюджетів на житлово-комунальне господарство, через які відбувається фінансування житлових програм, благоустрою житла та територій адміністративно-територіальних одиниць, частково вирішуються екологічні проблеми (фінансування звалищ сміття, водовідводів), проводяться ремонт та утримання автодоріг та фінансуються інші заходи із збереження та розвитку інфраструктури. Таким чином, як відображено на рисунку 1, через здійснення фінансування галузі житлово-комунальне господарство відбувається вплив на різні аспекти людського розвитку. Так, підтримка та розвиток автомобільних доріг, комунальної інфраструктури сприяє інвестиційній привабливості регіону, тому певним чином впливає на розвиток ринку праці. Через фінансування благоустрою забезпечується санітарна очистка міст та сіл, озеленення, освітлення вулиць та при-будинкових територій тощо, що впливає на стан здоров'я населення. Отже, видатки

місцевих бюджетів на житлово-комунальне господарство на думку автору мають бути складовою індексу фінансування людського розвитку, причому як при здійсненні розрахунків у регіональному аспекті, так і при здійсненні розрахунку загального індексу фінансування людського розвитку по країні.

Для вивчення коректності застосування складових у методиці РІФЛР автором наведено рисі на якому у схематичній формі відображено зв'язки між видами видатків державного та місцевих бюджетів України, окремими бюджетними механізмами та складовими РІФЛР.

Безумовно, що на практиці такі зв'язки між бюджетними видатками та людським розвитком є більш складними, адже фінансування кожної галузі прямо чи опосередковано, більшою чи меншою мірою відображається одразу на декількох аспектах людського розвитку, окрім того перелік галузей є ширшим. Наприклад, фінансування за рахунок коштів державного бюджету програм підтримки сільського господарства певним чином впливає на розвиток ринку праці, зростання доходів населення, а отже і зменшення бідності і тому подібне. Наведена на рисунку 1 схема є спрощеною та відображає лише максимально пов'язані між собою елементи у контексті методики розрахунку РІФЛР.

Отже, через механізми перерозподілу, які не є темою цього дослідження, загальний бюджетний ресурс держави, тобто зведений бюджет України поділяється на дві головні складові: державний та місцеві бюджети. Ці види бюджетів уособлюють у собі два основних джерела фінансування галузей, які мають безпосередній вплив на формування РІФЛР.

Такими механізмами є:

1) видатки державного бюджету, які безпосередньо здійснюються міністерствами та відомствами. Таки видатки автором названо прямі видатки державного бюджету. Із точки зору РІФЛР до таких видатків необхідно віднести обсяг бюджетних програм на утримання органів правопорядку. Очевидно, що вони пов'язані із індексом соціального середовища та теоретично можуть бути складовою його розрахунку. В той же час, за відсутністю даних у регіональному розрізі, щодо обсягів таких

видів бюджетних витрат на утримання правоохоронних органів, які б були тісно пов'язані із людським розвитком, застосування цього компоненту здається наразі неможливим;

2) видатки державного бюджету проведені у формі централізованих закупівель, які мають чітко виражену регіональну спрямованість. Таки видатки здійснюються майже через кожне міністерство або відомство, однак оцінити їх обсяг можливо лише плановий обсяг таких витрат і лише по міністерствам освіти, охороні здоров'я, соціальному захисту населення. По зазначеним міністерствам у щорічному законі про державний бюджет передбачається затвердження обсягів централізованих закупівель у регіональному розрізі. На 2006 рік такий план складав 1251,2 млн.грн., на 2006 рік – 2597,6 млн.грн., на 2007 рік – 2196,6 млн.грн.

Таким чином, через застосування механізму централізованих закупівель частково формується матеріальний потенціал таких галузей як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, житлово-комунальне господарство. Ці галузі мають безпосередній вплив на окремі індикатори людського розвитку, як це відображено на рисі. Таким чином, автор вважає що обсяги централізованих закупівель мають стати складовою розрахунку РІФЛР;

3) між бюджетні трансферти в сучасних умовах є майже рівноцінним джерелом формування фінансового ресурсу місцевих бюджетів, порівняно із доходами. Так, частка між бюджетних трансфертів за 2006 рік склала 53,3%. У тому числі частка так званих соціальних трансфертів, а саме субвенцій на виконання державних програм із соціального забезпечення та соціального захисту населення склала у 2006 році 23% від загального обсягу між бюджетних трансфертів.

В той же час, з методологічної точки зору між бюджетні трансферти є видатками державного бюджету. У місцевих бюджетах вони відображаються у доходній частині, що відповідає їх сутності як ресурсу для здійснення видатків. Щодо видатків місцевих бюджетів, то вони відображаються у здійсненні розрахунку загального індексу фінансування людського розвитку по країні.

Для вивчення коректності застосування складових у методиці РІФЛР автором наведено рисі на якому у схематичній формі відображено зв'язки між видами видатків державного та місцевих бюджетів України, окремими бюджетними механізмами та складовими РІФЛР.

Безумовно, що на практиці такі зв'язки між бюджетними видатками та людським розвитком є більш складними, адже фінансування кожної галузі прямо чи опосередковано, більшою чи меншою мірою відображається одразу на декількох аспектах людського розвитку, окрім того перелік галузей є ширшим. Наприклад, фінансування за рахунок коштів державного бюджету програм підтримки сільського господарства певним чином впливає на розвиток ринку праці, зростання доходів населення, а отже і зменшення бідності і тому подібне. Наведена на рисунку 1 схема є спрощеною та відображає лише максимально пов'язані між собою елементи у контексті методики розрахунку РІФЛР.

Отже, через механізми перерозподілу, які не є темою цього дослідження, загальний бюджетний ресурс держави, тобто зведений бюджет України поділяється на дві головні складові: державний та місцеві бюджети. Ці види бюджетів уособлюють у собі два основних джерела фінансування галузей, які мають безпосередній вплив на формування РІФЛР.

Такими механізмами є:

1) видатки державного бюджету, які безпосередньо здійснюються міністерствами та відомствами. Таки видатки автором названо прямі видатки державного бюджету. Із точки зору РІФЛР до таких видатків необхідно віднести обсяг бюджетних програм на утримання органів правопорядку. Очевидно, що вони пов'язані із індексом соціального середовища та теоретично можуть бути складовою його розрахунку. В той же час, за відсутності даних у регіональному розрізі, щодо обсягів таких видів бюджетних витрат на утримання правоохоронних органів, які б були тісно розрізі галузей за функціональною ознакою кожної галузі [4]. Таким чином, у таких показниках, як сума видатків місцевих бюджетів на освіту, на охорону здоров'я та на соціальний захист та соціальне забезпечення на 100 тис.

населення, обсяги відповідних між бюджетних трансфертів вже враховано. Тому, на думку автору з методологічної точки зору недоцільно додаткове застосування при розрахунку РІФЛР таких складових, як сума соціальних трансфертів з Державного бюджету в розрахунку на 100 тис. населення та співвідношення соціальних трансфертів та соціальних видатків місцевих бюджетів;

4) видатки місцевих бюджетів є основним бюджетним механізмом з точки зору впливу на РІФЛР. Як наведено на рисунку 1 вони прямо пов'язані із переважною більшістю його складових. Тому, використання в існуючій методиці показників видатків на 100 тис. населення по освіті, охороні здоров'я та соціальному блоку є цілком коректним та не потребує змін. Щодо включення видатків на ЖКГ, про що йшлося вище при здійсненні аналізу повноти охоплення необхідних показників у існуючій методиці, то необхідність такої зміни методики також підтверджується схемою взаємозв'язків бюджетних ресурсів і механізмів із складовими індексу людського розвитку. Тому, із точки зору повноти охоплення і з точки зору коректності розрахунків видатки на ЖКГ мають бути включені до методики розрахунку РІФЛР.

Виходячи з наведених міркувань, автор пропонує наступні зміни до методики розрахунку регіонального індексу фінансування людського розвитку (табл.1).

Наступним питанням з точки зору коректності розрахунків РІФЛР, яке знайшло своє відображення у таблиці 1, є коректність даних про видатки місцевих бюджетів. Згідно Бюджетному Кодексу України основними складовими як державного, так і місцевих бюджетів є загальний та спеціальний фонди.

В досліджуваній методиці РВПС НАНУ на жаль чітко не вказано, які видатки місцевих бюджетів взято до розрахунку. Аналіз отриманих значень показників дозволяє говорити, що було використано дані про суми видатків загального фонду місцевих бюджетів. В той же час, частка видатків спеціального фонду зросла з 18,6% у 2004 році до 21,8% у 2006 році. Найбільшу частку у доходах спеціального фонду (58,2% у 2006 році) складають плата за послуги надані бюджетними ус-

Порівняння методики розрахунку Регіонального індексу фінансування людського розвитку РВПС НАНУ та пропонувані змін

Складові розрахунку РІФЛР за методикою РВПС НАНУ.	Складові розрахунку РІФЛР з урахуванням пропонувані змін.
Сума видатків місцевих бюджетів на освіту в розрахунку на 100 тис. населення	Сума видатків місцевих бюджетів ³ та централізованих закупівель ⁴ з державного бюджету на освіту в розрахунку на 100 тис. населення
Сума видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я населення в розрахунку на 100 тис. населення	Сума видатків місцевих бюджетів та централізованих закупівель з державного бюджету на охорону здоров'я населення в розрахунку на 100 тис. населення
Сума видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення населення в розрахунку на 100 тис. населення	Без змін
	Сума видатків місцевих бюджетів на духовний та фізичний розвиток в розрахунку на 100 тис. населення, з урахуванням централізованих закупівель з державного бюджету.
Питома вага видатків на освіту в сукупних соціальних видатках	Питома вага видатків на освіту в сукупних видатках місцевих бюджетів відповідного регіону на соціально-культурну сферу та ЖКГ, з урахуванням централізованих закупівель державного бюджету.
Питома вага видатків на охорону здоров'я в сукупних соціальних видатках	Питома вага видатків на охорону здоров'я в сукупних видатках місцевих бюджетів відповідного регіону на соціально-культурну сферу та ЖКГ, з урахуванням централізованих закупівель з державного бюджету.
Питома вага видатків на соціальний захист в сукупних соціальних видатках	Питома вага видатків на соціальний захист в сукупних видатках місцевих бюджетів відповідного регіону на соціально-культурну сферу та ЖКГ з урахуванням централізованих закупівель з державного бюджету.
Сума соціальних трансфертів з державного бюджету в розрахунку на 100 тис. населення	Не застосовується
Співвідношення соціальних трансфертів та соціальних видатків місцевих бюджетів	Не застосовується
	Сума видатків місцевих бюджетів на житлово-комунальне господарство в розрахунку на 100 тис. населення
	Питома вага видатків місцевих бюджетів на ЖКГ в сукупних видатках місцевих бюджетів відповідного регіону на соціально-культурну сферу та ЖКГ, з урахуванням централізованих закупівель з державного бюджету.

⁴ По усій таблиці «Сума централізовані закупівель державного бюджету» на будь яку галузь є сумою відповідних видатків державного бюджету загального та спеціального фондів.

тановами громадянам та внески громадян до благодійних фондів.

IV. Висновки. Таким чином, доходи спеціального фонду з точки зору людського розвитку є не тільки джерелом фінансування основних галузей соціально-культурної сфери, а і відображають фінансову участь населення у такому фінансуванні. В частині централізованих закупівель, що здійснюються з державного бюджету спеціальний фонд частіше за все означає спеціальне джерело для здійснення таких видатків, наприклад кошти позик міжнародних фінансових організацій. Тому, автор переконаний що для отримання максимально реалістичного показника РІФЛР необхідно застосовувати показник суми видатків місцевих бюджетів та централізованих закупівель державного бюджету по загальному та спеціальному фондам разом.

1. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. № 2542-ІІ, із змінами і доповненнями (www.rada.gov.ua).

2. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан 2002 Ліанова Е.М. і др., РВПС НАНУ за сприяння програми розвитку ООН в Україні, К., 2002.

3. Людський розвиток в Україні: 2003 рік (колектив авторів)/Щорічна науково-аналітична доповідь /За ред. Е. М. Лібанової. – К: Ін-т демографії та соціальних

досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 290 с.

4. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження класифікації доходів, видатків та кредитування державного та місцевих бюджетів» № 604 від 17.12.2001 із змінами та доповненнями.

5. Постанова Кабінету Міністрів України №1195 від 5 вересня 2001 р. із змінами та доповненнями

6. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2006 рік./Проект «Реформамісцевих бюджетів в Україні», RTInternational. – К.:2006. – 148 с.

7. Щербина І. Ф. «Тенденції виконання місцевих бюджетів у 2005 році: структура місцевих фінансів та інструменти їх зміцнення». Науково-практична конференція «Зміцнення матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування-пріоритетний напрям державної політики у сфері місцевого та регіонального розвитку». – Алушта, 18–21 вересня 2005 р.

The detailed analysis of the Ukrainian method of calculation of Regional Index of human development is pointed in the article (RILR). On the basis of analysis of connection of budgetary charges and mechanisms and constituents of index of financing of human development the estimation of plenitude of scope of factors is carried out in the calculation of regional index of human development. Correctness of applied is probed in Method of calculation of RIFLR of separate constituents on the basis of operating classification of charges of budget. Offered change to the method of calculation of RILR, which are directed on its improvement.

Гречаник Н.Ю., Кондур О.С., Майзель С.П.

МЕТОД ЦІНОВОГО АНАЛІЗУ РИНКУ ЖИТЛА (на прикладі Івано-Франківська)

Для ефективного функціонування на ринку нерухомості необхідно володіти ціновою ситуацією на ньому та структурою попиту і пропозиції. У статті висвітлено методику проведення аналізу ринку нерухомості у Івано-Франківську з метою визначення його тенденцій та вигідності вкладень у дану сферу.

Ключові слова: ринок нерухомості, середня ціна квадратного метра житла, вартість житла, фактори впливу на ціну, індекс вартості житла, індекс цінового очікування, індекс доходності, вкладення у нерухомість.

I. Вступ. Розвинутий цивілізований ринок житла характеризується:

– механізмом, який включає взаємодію основних складових – попиту, пропозиції та формування цін;

– налагодженою і розгалуженою системою ринкової інфраструктури, яка складається з інвестиційних компаній, іпотечних банків, страхових компаній, незалежних організацій експертної оцінки нерухомості, ріелторських структур та інших елементів;

– наявністю «ринку покупця»;

– наявністю на ринку конкуренції, під якою можна розуміти і конкуренцію між продавцями та покупцями;

– свободою взаємного вибору покупців та продавців.

Співставлення із вказаними параметрами

характеристик вітчизняного ринку житла свідчить про його наближення до ринкових стандартів. Проте ефективне функціонування ринкового механізму можливе за умов стабільних фінансової, грошової, валютної системи країни та якнайімовірнішому прогнозуванні.

Протирічливі прогнози ринку житла, характерні для оцінки існуючої ситуації на ринку, в більшості випадків неумисні, а наслідок недосконалості методик, які використовуються, а також неповноти і ненадійності даних. Тому для правильного аналізу ситуації на ринку нерухомості застосовуються різні методи аналізу: математичний, статистичний, маркетинговий та розрахунку середньозваженої величини.

II. Постановка завдання «Погода» на ринку житла визначається співвідношенням попиту і пропозиції та ціновою ситуацією. Вдалий аналіз останньої важливий для розвитку ринку житла.

Визначення середньої ціни квадратного метра житла за певний місяць розрахунком середньої арифметичної приводить до того, що процентна зміна ціни реально не відображає конкретну ринкову ситуацію. Наприклад, твердження «середня ціна квартири в місті виросла на стільки-то відсотків» розуміється, що на відповідний відсоток подорожчали усі квартири. Проте зміна середньої вартості квартир може бути пов'язана не стільки із зміною ціни на квартири, як з перерозподілом самої квартирної пропозиції на даному ринку. Коли в цю пропозицію попало більше дорогих (дешевших) квартир (проданих чи виставлених на продаж), ніж у базовому місяці, то середня ціна формально зростає (спадає). Ці статистичні коливання середньої ціни можуть сформувати хибне уявлення про здешевлення квадратного метра житла при очевидній тенденції зростання. Природно, що така невідповідність висновків на основі середньоарифметичних значень та справжньої ситуації суттєво дезорганізує учасників ринку нерухомості. Ця невідповідність виникає через те, що такі методи розрахунку прийнятні лише для груп товарів FMCG (від англ. fast moving consumer goods – товари щоденного попиту, широкого споживання), але не для ринку нерухомості.

Для ефективного моніторингу ринок нерухомості та успішної роботи на ньому необхідно вдало підібрати прості та доступні показники, які допоможуть правильно відслідковувати ситуацію та приймати рішення. Пропонується використовувати спеціальні індикатори. За допомогою них проведено ціновий аналіз ринку житла м. Івано-Франківська (ріелторською компанією «Прикарпатський дім») за даними наявних пропозицій сертифікованих учасників ринку нерухомості міста.

III. Результати. Ринок нерухомості, в своїй сутності, дуже інертний. При встановленні певної тенденції зміна ціни на нерухомість проходить не за один день, як на фондовому чи валютному ринках, а щонайменше за 1,5–2 місяці. Тому при веденні аналітики ринку нерухомості необхідно вдало зробити квартирну вибірку, а для цього треба правильно визначити генеральну сукупність, метод формування вибірки, обсяг вибірки. Зауважимо, що репрезентативність отриманих під час дослідження даних залежить не стільки від обсягу обраної вибірки, скільки від методу формування вибірки.

При розрахунку середнього рівня цін на житло вважатимемо, що виконуються наступні гіпотези.

1. Ринок нерухомості інертний і швидко не реагує на зміни в суспільстві. Це пов'язано з тим, що рішення про купівлю нерухомості не приймається спонтанно, бо це дорогий товар.

2. Найбільш адекватним показником для розуміння загально ринкових тенденцій є вторинний ринок житла, як ринок закінченого товару з невисоким рівнем ризику. До того ж на ньому збережена конкурентна умова.

3. В рамках одного міста зміна ціни (стабільність, зниження, зростання) на всі типи житла є пропорційною.

Факторів впливу на ціну об'єкту є безліч. Серед них можна виділити

– локальні: місце розташування, наявність об'єктів соціального призначення та освітніх закладів, загальна інфраструктура району, транспортне сполучення, ремонт, вигляд з вікон, фізичний стан будинку;

– економічні: рівень розвитку бізнесу, рівень доходів і життя населення, зайнятість населення;

– демографічні: ріст чисельності населення, вік населення, кількість та склад сімейних одиниць (сімейна одиниця – всі люди, які займають одну житлову одиницю, незалежно від того, чи зв'язані вони родинно), мобільність населення.

Зауважимо, що існує різний попит на квартири різного розміру. Це призводить до відсутності прямої залежності вартості нерухомості від її площі. Так, попит на однокімнатні квартири є найвищим. Його, в основному, формують молоді сім'ї, самотні люди, особи пенсійного віку, для яких дорого утримувати велике житло. За законами ринку високий попит зумовлює і високі ціни на ці квартири.

Вже двох- чи більше кімнатними квартирами цікавляться сім'ї залежно від свого достатку та кількості дітей. З діаграми, наведеної нижче, чітко видно збільшення вартості нерухомості при зменшенні площі квартири, хоч для великих 4-кімнатних квартир ця відмінність в ціні є не такою різкою, як для невеликих та великих однокімнатних квартир.

Крім моніторингу поточного рівня ціни потрібно визначати **індекс вартості житла** – відношення вартості 1 кв. м у звітному періоді до вартості 1 кв. м у базовому періоді. Цей показник характеризує тенденцію ринку нерухомості і дає кожному учаснику ринку унікальну можливість зробити власні висновки. Його можна використовувати як основний

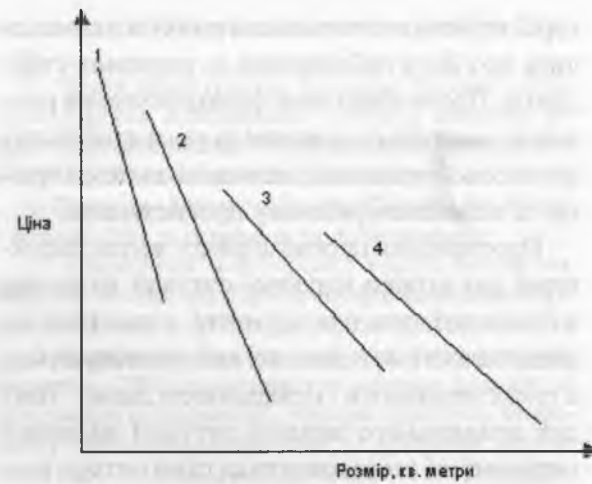

Рис. 1. Діаграма залежності ціни квартири від площі

показник для розуміння ринку і прогнозування ситуації на ньому. Наприклад, для оцінки інвестиційного потенціалу, вивчення сезонних закономірностей попиту, встановлення кореляції цінових тенденцій із економічними факторами.

Середньозважена ціна вторинного ринку нерухомості в місті Івано-Франківську на початок 2007 року становила 815 доларів за кв. метр, на кінець звітного року – 991 доларів за кв. метр. (див. рис.). Індекс вартості житла становить 1,22, що говорить про зростання ціни даного ринку нерухомості за 2007 на 22%.

Нижче подано графік коливання значень індексу за період (2007 рік). На вісі ординат

зазначено процентну зміну значення індексу за кожний місяць порівняно з попереднім.

На ринку існує така закономірність: продавець бажає продати якомога дорожче, покупець – купити якомога вигідніше. Виявити приховані тенденції допомагає **індекс цінового очікування**. Його значення показує відсоткову зміну ціни на наступний місяць. Великі додатні значення індексу відповідають інтенсивному росту цін, зниження ж до нуля означає стабілізацію ринку. Постійне від'ємне значення індексу свідчить про падіння ринку.

Прогнозування ринку важливе не лише для угоди купівлі – продажу квартир, але і для значних інвестицій в нерухомість та будівництво. Щоправда, коли мова іде про довготермінове прогнозування ринку нерухомості, то не можна використовувати індекс цінового очікування.

Незалежно від мети придбання нерухомості покупець хоче реально оцінити надійність вкладення коштів. Економічну вигоду інвестицій в нерухомість характеризує **індекс доходності** вторинного ринку житла. Він рівний відношенню річного індексу вартості житла до середньої відсоткової ставки по довготермінових банківських депозитах. Річний індекс вартості житла розраховують як відно-

шення вартості житла в кінці року до його вартості на початку року.

Логіка індексу доходності складається із зіставлення двох ефективних фінансових інструментів. Перший – вкладення значної суми грошей (здебільшого у валюті) у банківський депозит. Другий – купівля квартири з метою здачі її в оренду та збільшення її ціни у результаті перепродажу через певний час.

Індекс доходності, як і індекс вартості, є показником загально ринкових тенденцій. У випадку кожного окремого об'єкта (квартири, земельного чи будівельного проекту) можуть виникнути свої нюанси, що пов'язані з локальними факторами. Проте індекс доходності житла є інструментом, який допомагає учасникам ринку робити власні висновки. Це – показник економічної вигоди від вкладення коштів у житло. Він базується на основі доходного та ринкового методу оцінки нерухомості, відповідно з якими вартість квартири виправдана, якщо вона генерує дохід у вигляді:

- орендних платежів від можливої здачі в оренду;
- зміни вартості в залежності від зміни ціни на ринку;
- володіння і проживання у квартирі.

На компенсацію таких факторів, як інфляція, зміна курсу долара, впливає рівень реальної доходності. За номінальну доходність беруть довготермінові банківські валютні депозити, порівнюються з вкладами у нерухомість, вартість яких також вираховується у валюті. Індекс доходності житла розраховується у відносних одиницях. При розрахунку використовується усереднена ставка найбільших і стабільних банків України. У залежності від кон'юнктури ринку даний індекс показує, наскільки вкладення в нерухомість є вигіднішими, ніж вкладення коштів у банківські депозити.

Значення індексу доходності більше одиниці показує, наскільки вкладення в нерухомість вигідніше, ніж у банківські депозити. Причому настільки більша вигода, наскільки значення індексу більше за 1. Значення 0 є критично точкою, нижче якої нерухомість стає збиткова.

Поточне значення даного індексу у 2007 році складає 2,67 відносно середньозваженої ставки доходності за довгостроковими банківськими депозитами. Отже, купівля нерухомості є більш ніж у 2,5 рази вигіднішим вкладенням коштів, ніж збереження їх на банківському депозиті. Крім цього, доход від здачі житла в оренду генерує близько 8–10% вартості квартири в рік. Тому вкладення у нерухомість стають вигіднішими у 3,5 рази.

У ринковій економіці нерухомість є досить привабливим фінансовим активом. Це підтверджують розміри ставок доходності за різними видами активів. Нерухомість виключає той рівень ризику, якими володіють цінні папери, як альтернатива інвестицій. До того ж фондовий ринок в Україні розвинутий ще

дуже слабо. Точно оцінити інвестиційні активи, які існують в економіці, неможливо. Проте можна стверджувати, що нерухомість, тобто земля та все, що на ній знаходиться, займає найбільшу частину світового «портфеля» багатства та є одним з найпривабливіших фінансових активів, вартість якого постійно зростає. Обмеженість земельних ділянок, які разом із будівлями складають основу ринку нерухомості, призводить до того, що тенденція до зниження цін на нерухомість спостерігається надзвичайно рідко. Навпаки, в окремих випадках вартість об'єктів нерухомості з часом може підвищуватись, незважаючи на погіршення фізичних і функціональних характеристик.

IV. Висновки Вартість житла регулюється найперше економічними чинниками: платоспроможністю населення, рівнем зайнятості населення, інфляцією, вартістю енергоносіїв, будматеріалів, палива. Крім цього, не менш важливим є відставання пропозиції від реального попиту. Достовірність аналізу цінової ситуації можна одержати за допомогою індексу вартості житла та індексу цінового очікування. Економічні переваги інвестицій в нерухомість найбільш достовірно виявляє індекс доходності вторинного житла.

Annotation. For effective functioning on the real estate market is necessary to have information about price situation and the structure of demand and supply on it. The article deals with the description of the method that carries out the analysis of the real estate market in Ivano – Frankivsk for determining its trends and the advantage of the investments into this sphere. The investigation is the result of collaboration the specialists in different trends with the experience which is put into the basis.

Юрчишин О.Ю.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті висвітлено сутність поняття середнього класу населення країни, проблеми формування та розвитку середнього класу в Україні за умов трансформаційної економіки. Розкрито роль середнього класу як економічно-активної частки суспільства, що є основою його стабільності.

Ключові слова: середній клас громадянського суспільства, формування та розвиток середнього класу населення, середній клас як складне соціальне утворення.

I. Вступ. Протягом перших років державної незалежності в Україні відбулося розша-

рування суспільства, перегрупування його класового складу, виділення нових суспільних шарів. Становлення державності, процеси приватизації обумовили перехід від класової тріади радянських часів – робітники, селяни та прошарок інтелігенція до нового класового розподілу, в якому виділяють вищий, середній і нижчий (бідні шари) класи, а також декласовані шари населення. Проте у перехідних суспільствах важко точно визначити розмір середнього класу, окреслити його за сталими характеристиками. Тому тема даного дослідження досить актуальна не тільки в теоретичній потребі сучасної науки визначення та розуміння сутності і специфіки поняття середнього класу, а й для дослідження в практичному плані шляхів розвитку та формування середнього класу, що є основою сильної держави.

II. Постановка завдання. Актуальність досліджень економічної передумови середнього класу в контексті його ролі в громадянському суспільстві обумовлена також відсутністю великих монографічних досліджень в Україні, присвячених економічним аспектам проблеми. Разом з тим окремі змістовні розробки її ми знаходимо в працях ряду українських учених – політологів, філософів і соціологів, таких як А. Колодій, В. Полохало, Е. Головаха, Г. Коржов, В. Каспарук й ін. [1,2]. Розгортаючи тему даного дослідження бачимо, що саме визначення поняття «середній клас» піднімає проблему формування та розвитку середнього класу, що є основою стабільного суспільства.

III. Результати. На думку авторів «Основ демократії», «в Україні середній клас тільки почав формуватися» [3, 556]. Це молоді люди, середній вік яких переважно 35 років, для яких характерна соціальна та економічна активність, що створюють нові продукти, надають робочі місця, генерують технічні ідеї та є активними членами соціально-політичного життя держави. За даними останніх досліджень Київського інституту проблем управління ім. Горшеніна до середнього класу можна віднести не більше 9% населення (ці дослідження проведені в 2007 році), а за даними, що приведені В. Каспаруком, у 1997 році середній клас складав 12% населення [5],

а вчені з ДНАУ, керуючись даними за березень 2001 року, прийшли до висновку, що до середнього класу в нас належить приблизно 25 млн. чоловік. Наприклад, 70% киян відносять себе до «твердих середняків». А за результатами опитування, проведеного центром А.Разумкова, улітку 2002 року до середнього класу віднесли себе 45,6% українців [6].

Аналізуючи результати опитування, фахівці інституту проблем управління ім. Горшеніна склали портрет представника середнього класу на Україні. Так типовий представник середнього класу – це особа (5,9% від респондентів середнього класу) віком до 49 років (80,2%), яка працює в сфері торгівлі та послуг (42,3%) або будівництві (10,9%), або є керівником (вищої ланки – 11,8%, середньої 10,1%), або фахівець з вищою освітою (20,8%), власник підприємства, фірми (32,6%). У цілому 46,5% представників середнього класу вже мають власний бізнес (серед всього населення України цей показник становить 8,3%), а 26% – планують зайнятися ним у майбутньому (серед усіх – 12,5%) [7].

Середній клас досить складне соціальне утворення. Дослідники вирізняють у його складі «старі», або «традиційні» верстви (48,3%), котрі існували в усі епохи, – представники дрібного і середнього бізнесу та «нові» верстви (51,7%) – високооплачувані найняті працівники, що володіють культурним капіталом [4].

Продовжуючи думку про формування середнього класу, як економічно активної частини суспільства, необхідно звернути увагу на становлення підприємництва в державі. Малі та середні підприємства забезпечують гнучкість та стійкість економічної системи держави, наближують її до потреб конкретних споживачів, водночас виконують важливу соціальну роль, надаючи робочі місця та забезпечуючи джерело доходу для значних прошарків населення. Стандартними параметрами середнього класу є дохід на одну особу. Серед цих параметрів слід назвати наявність певних чинників: машина; квартира; побутова техніка, можливість відпочивати за кордоном. З проведених досліджень МЦПД – дослідження середнього класу в Україні, станом на 2002 рік, 53% представників середнього класу ма-

ють доходи від 601 до 1500 грн., а 22% мають доходи більше, як 1500,0 грн. Однак станом на 2004р по різних експертних оцінках, які приводяться в Інтернет виданнях, до середнього класу варто віднести людей, дохід яких починаються з 1500 грн. в іншому випадку, ця сума визначається рівно в 10 раз більше – 15000 грн.

Середні верстви населення відрізняються й структурою споживання рівнем особистого розвитку, типом свідомості. Розв'язання проблеми розвитку малого та середнього підприємства – це необхідна умова переходу всієї економіки до ринкових відносин, ефективної реструктуризації виробництва та підприємств, розв'язання проблем бідності, а саме зайнятості населення, підвищення зростання рівня життя населення.

Трактування поняття середній клас розвинутих економічних країн дещо відрізняється від країн посткомуністичного простору. Носіями науково-тенічного процесу на Заході завжди були представники нового середнього класу, переважна більшість яких є освіченими і висококваліфікованими найманими працівниками, а не власниками, чи само зайнятими. В зв'язку з тим, що до кінця не визначено саме поняття «середній клас» в економічній, соціально-політичній сферах науки нашої держави. Поняття середнього класу продовжує залишатися еквівалентом малого приватного бізнесу, який у західних країнах вважається найменш стабільною складовою середнього класу [8]. Про те завжди середній клас прийнято вважати гарантом політичної стабільності розвинених країн, і навпаки, в процесах становлення демократичних суспільств середній клас демонструє високий рівень соціальної активності та чинником змін та якісних перетворень.

Представники середнього класу, беручи участь в соціально-економічному житті держави отримують можливість впливати на її політику. При цьому вони підтримують розвиток підприємництва, ринкових відносин, малого та середнього бізнесу. Класові ідентифікації офіційної влади середнього класу, можемо побачити в універсалі національної єдності. Проголошено план дій для забезпечення національної єдності, також чітко виз-

начено окремим пунктом – п. 16 – становлення середнього класу через трансформацію політики доходів населення, розвиток підприємництва та забезпечення нових робочих місць [9].

IV. Висновки. Заторкнувши тему середнього класу, перед нами відкривається велике поле для досліджень того гаранта розвитку і зміцнення економічного стану держави та визначення її місця в світовій спільноті. Взавши за основу визначення середнього класу, як економічно активної частини населення, не можемо відкидати і формування середнього класу з наукової еліти, категорії населення з високою професійною кваліфікацією, що за знання і вміння отримують високий дохід. Та на жаль, економічні і правові умови для швидкого зростання середнього класу ще не створені. Малий та середній бізнес немає достатнього розвитку, а саме він дає можливість формувати та розвивати середній клас – основу стабільності суспільства, що дуже важливо в країнах які недавно почали своє становлення в ринковій економіці.

1. Колодій. На шляху до громадянського суспільства. – Львів: Вид-во "Червона Калина". – 2002. – 276 с.

2. Грінберг Н., Бенджамін Громадськість у полоні: Як масова думка активізує державну владу. – США: Нью-Йорк: Basic Book, 1986. – 320 р

3. Основи демократії. Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів/ За заг. Ред. А. Колодій. – К.: Вид-во "Ай Бі", 2000. – 684 с.

4. Матеріали Першої всеукраїнської міждисциплінарної конференції "Бар'єри та можливості розвитку малого та середнього бізнесу в Україні". Київ, 14-15 лютого 2005 року. www.fpu.org.ua

5. Каспрук В. Хто є хто в Україні: аналітичний огляд сучасного стану нашого суспільства.// Час. – 1997. – 17 січня

6. soskin.info/ea.php?pokazold=20030704 n=78 =2003.

7. www.interfax.com.ua./press-center/press-conference/33989

8. Гіденс Е. Соціологія.-К.: Основи,1999.

9. www.president.gov.ua | президент | універсал національної єдності

In the article essence of concept of middle class of population of country, problem of forming and development of middle class is reflected in Ukraine at the terms of transformation economy. To expose the role of middle class as economic-activity particles of company which is basis of his stability

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЇЇ ПРОЯВ У ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ

У статті обговорюються проблеми розвитку підходу до ролі людини в сучасній організації. Розкривається зміна парадигми стратегічного менеджменту в умовах нових поглядів на людський чинник в системі «менеджмент – маркетинг», запропоновано нове бачення на подальший підхід до теорії та практики управління людськими ресурсами в організаційній стратегії.

Ключові слова: управління людськими ресурсами, роль людини в організації.

I. Вступ. У сучасних умовах турбулентного середовища роль людських ресурсів постійно зростає. Україна входить в епоху етичного маркетингу, що в свою чергу, змушує керівництво будь-якої організації повертатися обличчям до потреб суспільства. Оскільки в сучасних умовах найважливішою конкурентною перевагою організації є її персонал, роль менеджменту в організації виходить на перший план. Митниця не є виключенням.

II. Постановка завдання. Управління (менеджмент) поступово стає одною з фундаментальних проблем розвитку сучасних організаційних систем. Виявляється, що вміння керувати може призвести будь-яку організацію до виживання у довгостроковому періоді, тоді як невдачі менеджменту викликають передчасну смерть організаційних структур. Основною конкурентною перевагою організацій починає ставати такий чинник, як «людський ресурс» «персонал», «людський капітал», «людський фактор».

III. Результати. Починаючи з другої половини ХХ-го ст. в обіг досліджень такі категорії, як «управління персоналу», «корпоративна культура», «організаційні знання», «управління людськими ресурсами». З розгалуженням науки управління (появою таких термінів, як «операційний «фінансовий менеджмент», «податковий менеджмент», «інвестиційний менеджмент», «екологічний менеджмент» та ін.) навіть почали ототожнювати

напрямок «менеджмент» з «менеджментом персоналу», «менеджментом людських ресурсів» [1].

Сучасні дослідники вважають людські ресурси (кваліфікований персонал, організаційні знання) головним джерелом конкурентних переваг успішних організацій. Проведений авторами статті аналіз діяльності як комерційних, державних організацій, підтверджують дану тезу. Наприклад, існує чіткий взаємозв'язок між якістю персоналу і рівнем організаційних знань (або організації) [10, 97-98] і її ефективністю. Дані стверджують, що виконанням стратегічних показників і впровадженням нових чи технологій та рівнем загальної освіти персоналу кореляція складає 0,5-0,6, то між системою професійної підготовки персоналу і цими показниками – 0,7-0,8.

Звідси можна зробити висновок, що будь-яка організація не може оминати необхідності людського чинника (розвитку знань та навичок працівників), оскільки вони впливають як на формування стратегії, так і на її реалізацію. Саме в цьому виключна роль управління здібностями персоналу, і саме тому про них слід вести мову в межах стратегічного менеджменту. Ще одна, не менш важлива причина – це те, що організації починають формувати бажане для себе середовище: тут ми будемо вести мову про розвиток ірраціонального інтелектуального запасу організації («HR. – human resource – людського ресурсу»), складеного, у свою чергу, працівниками, їхніми навичками та персональними вміннями [2].

У зв'язку з цим організація зацікавлена в управлінні кар'єрою (УК) свого персоналу і, головним чином, керівників. Якщо для людини кар'єра – це розвиток і просування в організаційному просторі, то з погляду організації – це, насамперед, питання заповнення, цілісності цього простору, що особливо важливо для професійно-посадової її складової, тобто організаційної структури. У такому розумінні кар'єри грамотно побудоване управ-

ління кар'єрним процесом (УКП) має важливе значення для функціонування і розвитку організації як фактор підвищення ефективності її діяльності, умова її стійкості та життєздатності в мінливому середовищі, рушійна сила, механізм його розвитку.

Фактично це означає, що управління кар'єрою стосується такої важливої проблеми, як задоволеність персоналу роботою в організації і пов'язаних з цим продуктивності праці; наступності професійного досвіду й культури організації; забезпечення безперебійного та раціонального заміщення ключових посад; адаптивність і маневреність в умовах швидких змін у змісті й поділі праці в умовах кризи; нарешті, воно пов'язане з питаннями внутрішнього збільшення професійного потенціалу й зовнішнього зростання організації.

Персонал завжди розглядався як один з ресурсів організації, причому часто його роль порівнювали з роллю будь-яких інших ресурсів. Так було прийнято. Сьогодні ж персонал виявився таким ресурсом, ефективність якого є головним чинником успіху організації. До двох третин витрат у сучасних корпораціях розвинених країн займають витрати, пов'язані з персоналом, тобто це заробітна плата та інші виплати на користь працівників. Зрозуміло, що керівник чи кадрова служба, що приймають до себе на роботу нового працівника, зацікавлені в тому, щоб він був професіоналом, і надалі мають розвивати його навички і вміння – в цьому і полягає, частково, сучасне розуміння категорії «управління людськими ресурсами» (див. табл. 1-2).

Вплив управління персоналу на досягнення організації ніколи не піддавався сумніву: жодна школа чи напрямок у менеджменті не зможуть цього заперечувати, оскільки зв'язок між рівнем персоналу та результатами діяльності організації очевидний (див. вище). Проте вплив на стратегію організації – дещо інше: тут буде йтися про окремий аспект, про те, чим є персонал по відношенню до неї, як вона впливає на людські ресурси (внутрішні і зовнішні) і навпаки [3].

У сучасних умовах вирішення завдання оптимального сполучення стратегічних інтересів і безпосередніх учасників зовнішньоекономічної діяльності вимагає підвищення

якості й ефективності управління в митній службі.

Керівник митного органу має формулювати стратегічні цілі для довгострокового періоду. Їх досягнення, як правило, супроводжується коригуванням митно-тарифної політики відповідно до одержаних проміжних результатів. Органи державної влади розробляють проміжні й тактичні цілі, а за необхідності й систему взаємопов'язаних тактичних цілей, послідовна реалізація яких сприяє досягненню кінцевої стратегічної мети. Потреба у визначенні проміжних тактичних цілей викликана тим, що інструменти митної політики в основному не мають безпосереднього впливу на стратегічну мету. Крім того, реалізація тактичних цілей в окремих випадках може мати і протилежний результат. Тому дуже важлива теоретична розробка моделей, які враховували б не тільки безпосередній вплив інструментів митно-тарифної політики на економічні показники, але й давали б змогу враховувати вплив інших чинників.

Концепція HRM (human resources management) «управління людськими ресурсами» набула популярності для аналізу як теоретиків, так і практиків управління в останню третину ХХ-го ст. (поруч з кроскультурним менеджментом, об'єктом дослідження якого є вивчення, зокрема, трудових цінностей різних культур) – і до сьогоднішнього часу залишається об'єктом ретельної уваги дослідників – всесвітньо відомих класиків (П. Друкер, Т. Пітерс, П. Сенге, Г. Мінцберг), «пострадянських» (О.С. Виханський, І.І. Прокопенко, В.В. Травін, Е.Є. Старобинський) і вітчизняних (А. Власова, Ж. Левицька, Л. Люльчак та ін.) – у сфері менеджменту. Суттєвою відмінністю предмету аналізу є його рівень – причинно-наслідковий зв'язки сучасних західних аналітиків (які звичайно працюють на замовлення багатонаціональних організацій) і технічні аспекти проблеми «доморослих» дослідників (інколи компелюючих західних аналітиків). Загалом, вивчення об'єкту аналізу людських ресурсів зводиться до вектору розвитку «управління кадрами – управління персоналом – управління людськими ресурсами» з огляду на дві протилежні тенденції в еволюції класичного менеджменту: «еконо-

Таблиця 1

Різні підходи до управління персоналом

Зміст елементів Елементи системи управління	Зміст елементів за класичним менеджментом персоналу	Зміст елементів за менеджментом людських ресурсів
Ресурси організації	Фізичний та грошовий капітал	Людський капітал, фізичний капітал, грошові ресурси
Витрати на персонал	Поточні витрати	Довготермінові інвестиції
Залучення персоналу	Грошові стимули	Активний пошук, реклама, соціальні пільги
Витрати на навчання	Мінімальні	Визначаються за критерієм «вартість - вигода»
Форми навчання	На робочому місці	Всі форми, включаючи загальну освіту
Соціальна інфраструктура	Відсутня	Формується за критерієм «вартість - вигода»
Стиль керівництва	Авторитарний	Визначається ситуацією
Регламентация виконання	Жорстка	Рівна міра свободи в організації праці
Організація праці	Індивідуальна	Індивідуальна, групова
Мотивація до праці	Індивідуальне матеріальне стимулювання, примус	Поєднання економічних і морально-психологічних стимулів, використання мотивів діяльності високого рівня
Горизонт (термін) планування	Короткотерміновий	Трудовий цикл людських ресурсів
Функції кадрових служб	Переважно облікові	Переважно аналітичні організаційні

Таблиця 2

Основні відмінності різних підходів служб управління до управління персоналом

Служба управління персоналом	Служба управління людськими ресурсами
Людина як фактор виробництва	Людина як особистість та особливий фактор реалізації цілей організації
Людина як стаття витрат	Людина як джерело доходів
Кадрова політика - справа адміністративних служб	Управління кадровою політикою як щоденна необхідність
Кадрова політика - справа адміністративних служб	Кадрова політика є справою лінійних менеджерів і адміністративних служб
М'якість курсу, відсутність менеджменту	Жорсткий курс, добре продуманий менеджмент

мічної людини» Ф. Тейлора і «соціальної людини» Е. Мейо [2, 57-58].

Узагальнюючи основні положення аналізу, можна вивести такі відмінності управління людськими ресурсами від управління кадрами і персоналом у контексті стратегічного менеджменту:

1. На відміну від управління персоналом, HRM переорієнтований з нужд працівників

на потреби самої організації в робочій силі, і пріоритети кадрового менеджменту визначаються у першу чергу результатами функціонального аналізу наявних і проєктованих робочих місць, а не існуючим кадровим потенціалом організації.

2. Набуття управлінням людськими ресурсами стратегічного виміру робить кадрову політику проактивною, на відміну від пасивної

і реактивної політики, характерної для традиційних моделей управління персоналом.

3. Відповідальність за реалізацію проактивної кадрової політики покладається також і на лінійних менеджерів (керівників структурних підрозділів), а це означає, що кадрова робота керівників всіх ланок управління інтегрується в систему кадрового менеджменту, яка лише і спроможна ефективно реалізувати таку політику.

4. Відбувається переорієнтація системи кадрового менеджменту на індивідуальну роботу з персоналом, а, відповідно, з домінуючих в управлінні персоналом колективних трудових цінностей на особистості.

5. Якщо традиційно менеджер персоналу повинен був намагатися економити на витратах, пов'язаних з відтворенням робочої сили (а тому був незацікавленим у довгострокових інвестиціях у людський капітал), то технологія HMR націлена на підвищення ефективності подібного роду інвестицій, які забезпечують постійний професійний ріст персоналу і покращення якості умов праці.

6. Якщо в управлінні персоналом вся увага концентрувалася виключно на рядових співробітників, то в HMR. акцент переноситься на управлінський штат: саме компетентність менеджерів виявляється головним елементом кадрового потенціалу сучасної корпорації.

7. Нова система кадрового менеджменту передбачає сильну і адаптивну корпоративну культуру, яка стимулює атмосферу взаємної відповідальності найманого працівника і роботодавця, намагання всіх працівників організації зробити її «найкращою компанією» за рахунок підтримки ініціативи на всіх рівнях, постійних технічних і організаційних нововведень, відкритого обговорення проблем. [1; 3; 4; 6; 7; 9;].

Проте, щоб усвідомити та зрозуміти парадигму «управління кадрами – управління персоналом – управління людськими ресурсами», слід звернутися до ретроспективної оцінки поглядів на людину в системі економіки («менеджмент – маркетинг») з тим, щоб спрогнозувати (можливе) майбутнє управління персоналом сучасних організацій – і не тільки (див. рис. 1).

Огляд еволюції поглядів наукової думки на роль людини у суспільному виробництві дозволяє зробити висновок про те, що у своєму розвитку проблема людини як об'єкту економічного дослідження на протязі ХХ-го ст. пройшла ряд етапів – від тейлоризму до використання в економічній практиці комплексного вивчення всіма напрямками суспільно-гуманітарних наук. Завдяки цьому сформувався різні категорії, за допомогою описувалися ті чи інші риси економічної поведінки особистості: «економічна» і «соціальна» людина, «людські відносини», «людські ресурси», «людський капітал», «якість життя», «людський фактор» та ін. Еклектичне змішування термінів, соціальних і природних феноменів, загальнолюдських проблем і реалій сьогодення, минулого і майбутнього часто призводило до того, що рамки досліджень не давали достатньої можливості для розуміння суті якості того чи іншого явища суспільного життя.

На наш погляд, еволюцію поглядів на людину в управлінні слід розглядати з точки зору «відчуження праці», міра якого залежить від розвитку науково-технічного прогресу [4]. Тому стає очевидним, що перехід від «економічної людини» Ф. Тейлора до «соціальної людини» Е. Мейо, поступове зведення їх підходів до «людського ресурсу» [5], а потім «людського капіталу» і «людського фактору» є нічим не іншим, як наслідком еволюції теорій та практики менеджменту і маркетингу.

Слід зауважити, що інструментарій системи Тейлора «homo economicus» і сьогодні використовується в організації та управлінні виробництва, постійно оновлюючись з врахуванням НТП і розвитком стратегічного менеджменту. Наприклад, класик менеджменту П. Друкер у середині 50-х рр. ХХ-го ст. говорив, що «Тейлоризм – це скеля, на якій ми будемо нашу дисципліну» [цитата за 8, 60]. Разом з тим, через десять років він же стверджував про те, що необхідно «менше уваги приділяти розвитку менеджменту як засобу пристосування індивіда до вимог організації,

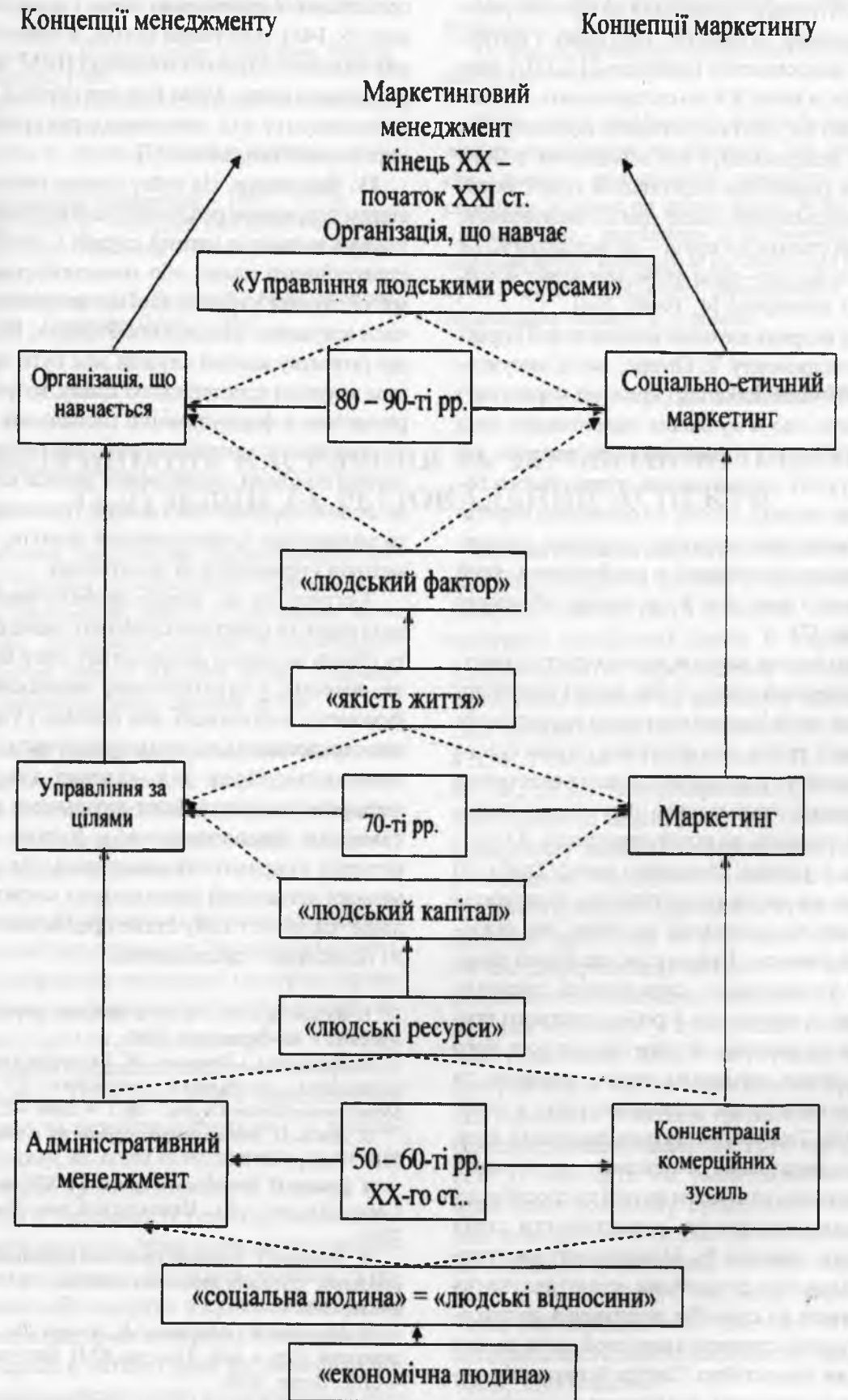

Рис. 1. Еволюція концепцій ролі людини в економіці у контексті розвитку менеджменту і маркетингу

а сконцентрувати управління на пристосування організації до запитів, очікувань і потенційним можливостям індивіда» [12,23], і знову ж таки, в кінці ХХ-го ст. приходять до висновку, що на протязі останніх сорока років аналізу менеджменту він помилявся в його суті, а в управлінні персоналом теорії мотивації спрацьовують лише для їх засновників, а єдиний стимул до праці – це механізм *KITA* (*Knock in the Ass – хоча грубо, але вірно: «Копняка під задницю»*) [4, 39-40, 264].

Йому вторить ще один класик теорії і практики менеджменту Т. Пітерс, який, висунувши теорію *dreamarketing* (мріючий маркетинг) стверджує, що в сучасних організаціях слід позбавлятися від «грамотних менеджерів», які не дотягують до розуміння стратегічного бачення організації, а тому є головними ворогами організаційного успіху, оскільки «головним ворогом організації є професіонал, який дещо знає і вмє але його знання обмежені вмінням» [7].

Таким чином, за умов нового етапу розвитку «відчуження праці» (див. вище) неотеїлоризм стає невід'ємною частиною управління персоналу, тобто, для практики стратегічного менеджменту сучасних організацій властивою складовою є «примусове» залучення і заохочення персоналу до цілей організації. З іншого боку, в умовах сучасного ринку (табл. 3) потрібна ще вища оперативність реагування персоналу та організації на зміни, що відбуваються навколо. Праця стає ще більш творчою, а динамічність середовища зменшує можливість втручання у роботу кожного працівника; це означає, що тим більша роль його професійних чи інших знань, навичок та умінь, які він їх має та використовує у своїй роботі [6]. Тож тим вища роль керівника в управлінні людськими ресурсами – він повинен не наказувати, вказувати на цілі та способи досягнення результатів, а наставляти своїх підлеглих, навчати їх. Менеджмент вимушений усілякими способами «наштотувати» працівників на способи досягнення організаційних цілей, сприяти тому, щоб вони до них доходили самостійно. Звідси й випливає розуміння найкращого працівника як професіонала. Саме ця його характеристика, яка випливає зі знань, у тому числі набутих у цій

організації, спричинених нею, і є вирішальною [5, 143]. Але такий підхід, в певній мірі, вже виходить за рамки концепції HRM, яку ми розглядали вище. Мова йде про перехід уваги менеджменту від «людських ресурсів» до «організаційних знань» [7].

IV. Висновки. На нашу думку, найважливішим напрямком реалізації цільовизначення та цілепокладання в митній службі є прийняття стратегічного плану, або концепції розвитку митної служби України, якої ще не прийнято за часи існування незалежної України. Концепція розвитку митної служби має бути загальним задумом стратегічного плану, котрий виражається у формулюванні глобальних цілей та пріоритетів митної служби щодо реалізації митної політики, задоволення запитів клієнтів на основі партнерства і довіри громадськості та визначення найважливіших шляхів, форм, методів і принципів їх досягнення.

З огляду на це, можна зробити висновок, що теорія та практика сучасного менеджменту стоять на порозі нового етапу сфер вивчення, зокрема, у стратегічному менеджменті – феномену «організації, яка навчає» і управління середовищем, та, в цьому контексті – можливого переходу від «human resources management» (управління людськими ресурсами) до «humanagement – human management» (управління людиною). На даний момент зазначений вище напрям висвітлений лише частково і тому стане предметом нашого подальшого дослідження.

1. Виханский О.С. Стратегическое управление: Учебник. – М: Гардарики, 2000.
2. Власова А., Левицька Ж. Еволюція концепції управління людськими ресурсами // Києво-Могилянська Бізнес Студія. – № 7. – 2004. – С. 57-61.
3. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика. – СПб.: Питер, 1999.
4. Дракер П. Задачи менеджмента в XXI веке: Пер. с англ.: Уч. пос. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000.
5. Лемберт Т. Ключові проблеми керівника. 50 перевічених способів вирішення проблем. – К.: Наукова думка, 2001.
6. Минцберг Г., Альстренд Б., Дэйлел Дж. Школы стратегий: Пер. с англ. /Под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2000.
7. Питерс Т. Представьте себе! Превосходство в бизнесе в эпоху разрушений. – Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005.
8. Пашкевич О.Н. Социально-экономические

концепции американского менеджмента. Минск: Наука и техника, 1979.

9. Попов С.А. Стратегическое управление. Модуль 4. – М.: Инфра, 1998.

10. Холл Р. Организации: структуры, процеси, результати. СПб.: Питер, 2001.

11. Davis K. Human Relations in Business. – N.Y., 1957.

12. International Management. – 1986. – № 28.

13. Lachman W. Wirtschaft und Ethik: Masstaebe wirtschaftlichen Handelns. – Neuhansen. Stuttgart: Haenssler, 1989

14. Roethlisberger F.G., Dickson W.J. Management and the Worker. – Cambridge (Mass.), 1956.

15. Show W.H. Business Ethics. – Wadsworth Publishing Co. Belmont, California, 1991.

16. http://www.nbu.gov.ua/Articles/Kultnar/knp58/knp58_138-149.pdf

In the article problems of a human being role in modern organization are discussed. The change of the strategic management paradigm in new conditions of views on human factor in the system «management - marketing» is discovered. A new vision on further approach to the theory and practice of the human resources management in the organization strategy is proposed.

Романюк Д.М.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЗА ЗАРОБІТНОЮ ПЛАТОЮ: ГАЛУЗЕВИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

У статті досліджено диференціацію населення України за заробітною платою як за видами діяльності, так і за регіонами проживання. Зазначено основні диспропорції нині діючої моделі оплати праці, вказано шляхи трансформації оплати праці.

Ключові слова: диференціація населення за заробітною платою, доходи населення, індекси реальної заробітної плати, розширення суспільства, регулювання диференціації доходів населення.

I. Вступ. Особливості нинішнього соціально-економічного розвитку України вимагають зміни пріоритетів соціальної політики держави у сферах реформування політики щодо заробітної плати та доходів населення в цілому, запобіганню подальшій соціальної поляризації суспільства. Проблема різкої диференціації населення за заробітною платою і за доходами в цілому, як один із негативних наслідків економічної кризи в Україні на початку становлення її державності, і сьогодні залишається досить гострою. Вона посилює поглиблення багатьох інших соціальних проблем та росту соціальної напруги в суспільстві. Навіть деяке загальне зростання рівня життя населення в Україні в останні роки не зменшило поляризацію в українському суспільстві, де найбагатші сильно віддалені від бідних, великі міста – від сільської місцевості, а регіони та області – від центру.

II. Постановка завдання. Проблемі диференціації доходів та шляхам її вирішення приділяється значна увага сучасних науковців, політиків, суспільних діячів. В Україні вивченням аспектів диференціації населення за заробітною платою та доходами займаються такі провідні вчені як Лібанова Е.М., Новиков В.М., Ревенко А.П., Куликов Г.Т., Гнибіденко І.Ф., Колот А.М., Черенько Л.М. та інші. Але основний акцент робиться переважно на кількісному аспекті. Диференціацію доходів розглядають переважно тільки як показник нерівності, тоді як економічна сутність даної категорії практично не розглядається. У той же час диференціація доходів є об'єктивним соціально-економічним явищем, що породжується існуючим у суспільстві укладом і є його складовою. Вона є об'єктивним процесом розподілу частки виробленого продукту, яка надходить у вигляді грошового доходу в розпорядження соціальних груп чи окремих осіб та залежить від умов виробництва та принципів розподілу суспільного продукту між членами суспільства. Як складова частина соціально-економічної системи диференціація, крім кількісних, має якісні характеристики, що властиві всій системі: стійкість, інтеграційність, компенсаційність, адаптаційність, замкненість.

Економічною основою диференціації грошових доходів населення переважно є диференціація заробітної плати, що обумовлена

соціально-економічною неоднорідністю праці. Таким чином, диференціація доходів не лише кількісний показник, а явище, що є частиною соціально-економічної системи. А тому диференціація грошових доходів населення – об'єктивне соціально-економічне явище, що є наслідком процесу розподілу суспільного продукту в грошовій формі між окремими особами чи соціальними групами, який визначається умовами виробництва та принципом розподілу доходів у суспільстві [1, 26].

В Україні посилення диференціації доходів населення протягом трансформаційного періоду пов'язане, перш за все, з різним їх походженням:

- а) від трудової діяльності;
- б) власності;
- в) капіталу;
- г) підприємницької діяльності.

Доходи розподіляються між власниками факторів виробництва у формі заробітної плати, ренти, відсотків та прибутку.

III. Результати. Досвід періодів трансформаційного спаду та економічного зростання засвідчив практичну відсутність помітних позитивних структурних зрушень на ринку праці в напрямі формування більш прогресивного типу зайнятості в Україні. Ринок праці України залишається незрілим, розбалансованим і малоєфективним. Протягом всього періоду після початку економічних реформ держава так і не змогла сформулювати цілісну концепцію політики на ринку праці. Головні зусилля були сконцентровані переважно на одній (причому незначній за вагою) складовій – регулюванні масштабів офіційного безро-

біття, яке на сьогодні складає близько 3% економічно активного населення.

Протягом зтяжнього трансформаційного періоду відбулися знецінення і поступова деградація трудових ресурсів. Базисною суперечністю ринку праці є економічно необґрунтована і соціально несправедлива занижена ціна праці. Як складова економічної системи заробітна плата вкрай неефективно виконує свої функції – відтворення робочої сили і стимулювання праці. Попри суттєве зростання середньої номінальної заробітної плати, відставання України від країн з розвинутою ринковою економікою за рівнем заробітної плати продовжує зберігатися. Крім того, незважаючи на прискорення темпів зростання реального ВВП, починаючи з липня 2006 року спостерігається стала тенденція до сповільнення приросту реальних зарплат (рис. 1).

Диспропорційність розмірів заробітної плати є одним з чинників надмірно високої поляризації доходів. Так, 25,5% працюючих одержують заробітну плату меншу прожиткового мінімуму, тобто понад 3 млн. громадян в Україні своєю працею не можуть забезпечити мінімального рівня споживання. Сьогодні Україна суттєво відстає від світових стандартів у сфері оплати праці. Так, згідно з міжнародними стандартами для країн Центральної і Східної Європи та СНД введено міжнародний критерій бідності. Відповідно до критеріїв Світового банку бідними вважаються особи, у яких вартість добового споживання складає 4,3 дол. США (в обрахунку за паритетом купівельної спроможності). Для порівняння: для країн з розвинутою ринковою економікою

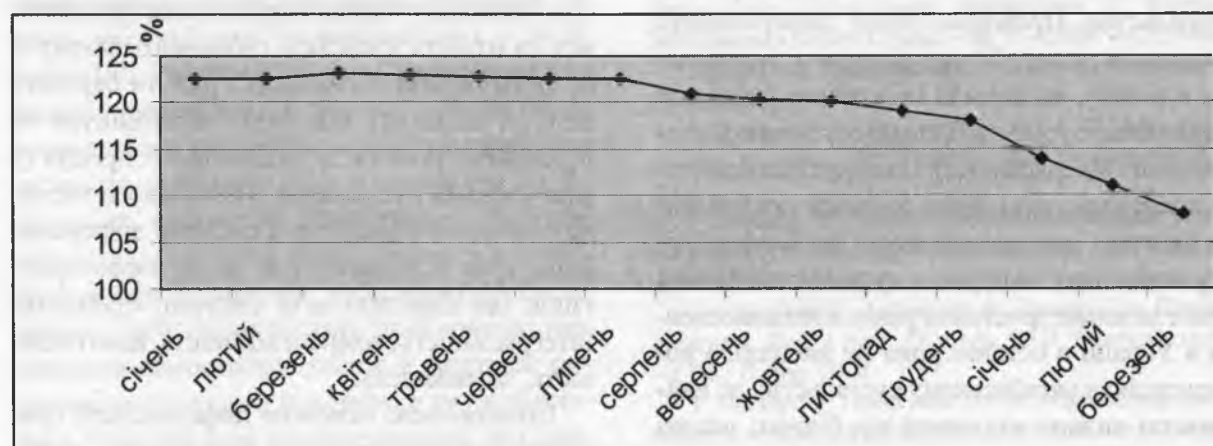

Рис. 1. Індекси реальної заробітної плати у 2006-2007 рр., % до відповідного місяця попереднього періоду

критерій бідності – вартість добового споживання в розмірі 14,46 дол. США. За цим критерієм до категорії бідних в Україні належать 26,7% населення, 14,7% проживають в злиденності. Майже половина населення країни – 46,8% – вважають себе бідними. За офіційними даними Державного комітету статистики України у грудні 2006 року частка населення, заробітна плата якого була нижча за прожитковий мінімум, становила 18%, а 13% населення була нарахована заробітна плата понад 2000 грн. Частка населення, що отримує заробітну плату нижче середньої по країні, сягає 57% (рис. 2). За такого рівня диференціації фактично немає економічних перспектив для становлення в країні середнього класу.

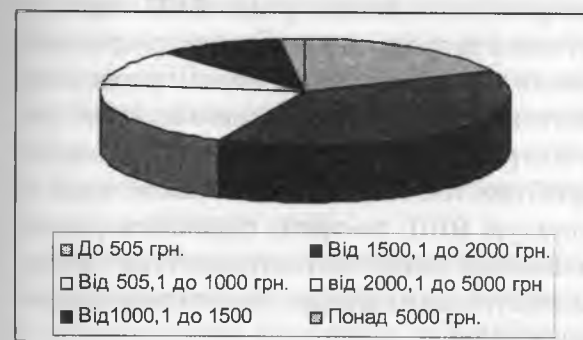

Рис. 2. Розподіл працівників за розмірами нарахованої заробітної плати в Україні, 2006 р., %

Соціальне розшарування в Україні характерне й тим, що до категорії бідних потрапили верстви населення, які за освітнім та фаховим рівнем у розвинутих країнах складають основу середнього класу та рушійну силу інноваційного розвитку країни. Становище, в якому опинилася ця група суспільства, ускладнюється подальшим зростанням диспропорції в оплаті праці, насамперед в організаціях, підприємствах та установах бюджетної сфери.

Висока диференціація заробітної плати безпосередньо пов'язана з міжгалузеву й внутрішньогалузеву нерівністю в оплаті праці незалежно від професійно-кваліфікаційного рівня працівників. Найбільш високі заробітки відзначені в сфері фінансів, найнижчі – у сільському господарстві. Низькою оплата праці залишається в таких соціально важливих сферах, як освіта та охорона здоров'я. Рівень середньомісячної номінальної заробітної плати у цих життєво важливих галузях (806,32 грн. та 657,90 грн. відповідно) – значно нижчий за середній по Україні. У грудні 2006 року частка працівників освіти і охорони здоров'я, яким була нарахована заробітна плата нижче прожиткового мінімуму, становила відповідно 21% та 19,9% (рис. 3).

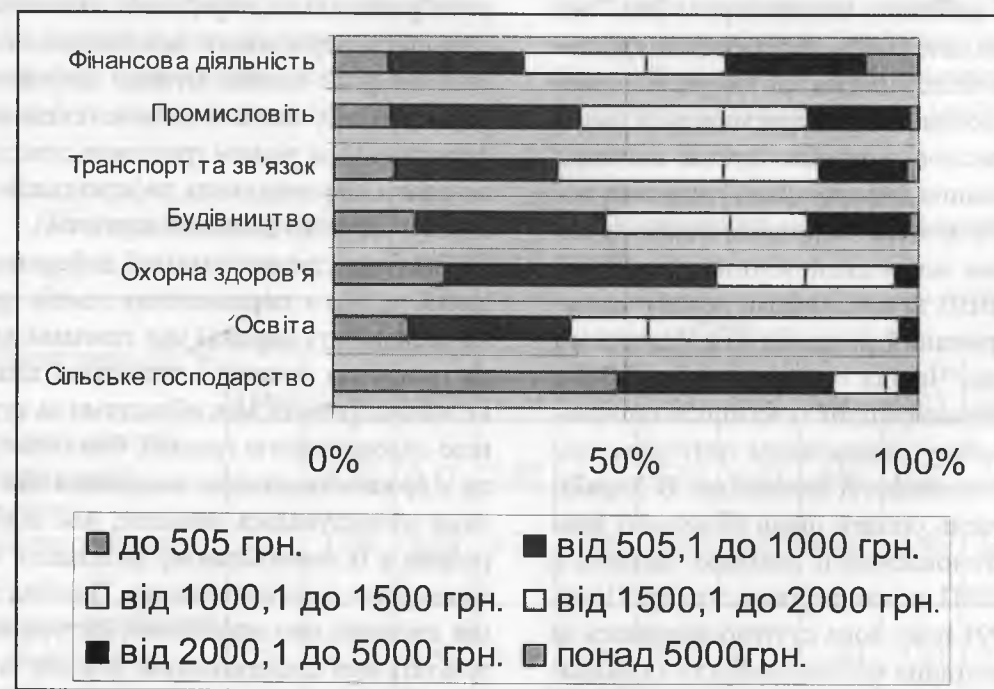

Рис. 3. Розподіл працівників за розмірами нарахованої заробітної плати та видами економічної діяльності (грудень 2006 р.), %

В установах освіти, де працівники мають високий кваліфікаційний та професійний рівень, у грудні 2006 р. лише 33,7% працюючих була нарахована заробітна плата понад 1500 грн., в установах охорони здоров'я та соціальної допомоги ще менше – 11,9%. Разом з тим серед зайнятих у сфері фінансової діяльності зазначена категорія складала 46,5%. Тобто рівень заробітної плати практично визначається належністю до певної сфери економічної діяльності, а не формується під впливом загально визнаних світовою практикою чинників, якими є кількість, якість та результати праці.

Відтак, якщо на початкових етапах пост-соціалістичних трансформацій диференціація доходів відігравала роль стимулу для економічного розвитку, наразі вона перетворюється на його гальмо. Висока частка населення з низькими доходами призводить до значних соціальних видатків бюджету, зростання вимог стосовно заходів соціальної політики, зниження платоспроможного попиту, слабкої інвестиційної спроможності населення та загроз соціальних конфліктів.

У результаті дослідження впливу складових грошових доходів населення на рівень диференціації доходів встановлено, що основний внесок у диференціацію грошових доходів населення здійснює оплата праці (60,7%). Встановлена залежність диференціації грошових доходів населення на три чверті від оплати праці та доходів від підприємницької діяльності підкреслює, що першочергове значення для регулювання диференціації грошових доходів має реформування системи оплати праці.

У системі макроекономічних пропорцій структура ВВП за категоріями доходу характеризує первинний розподіл між факторами виробництва. Частка оплати праці у ВВП є одним із найважливіших показників економічного добробуту та важливим критерієм соціальної орієнтованості економіки. В Україні низький рівень оплати праці більшості працюючих обумовлений її низькою часткою в структурі ВВП за категоріями доходу. Починаючи з 1991 року вона суттєво знизилась за рахунок зростання частки прибутку та змішаного доходу – у 2004 році в структурі ВВП прибуток перевищив частку оплати праці, що

є свідченням деформації пропорцій первинного розподілу доходів. Співставлення темпів зміни продуктивності праці, ВВП та реальної зарплати за роки трансформацій свідчить, що низька частка оплати праці в ВВП не пояснюється низькою продуктивністю. Протягом 1995-2005 рр. продуктивність праці зростала випереджальними темпами в порівнянні зі зростанням заробітної плати. Отже, для регулювання оплати праці з метою зменшення диференціації грошових доходів населення необхідно: по-перше, підвищити частку оплати праці в структурі ВВП, оскільки деформація пропорцій первинного розподілу доходів є основною причиною низького рівня заробітної плати більшості працюючих; по-друге, синхронізувати динаміку змін ВВП, заробітної плати та продуктивності праці: ретроспективний аналіз макроекономічних показників свідчить про відсутність тісного взаємозв'язку між рівнем продуктивності праці, розміром заробітної плати та часткою оплати праці у структурі ВВП; по-третє, підвищити рівень мінімальної заробітної плати, який сьогодні не забезпечує навіть фізіологічного прожиткового мінімуму.

Аналіз диференціації регіонів за рівнем економічного потенціалу і грошових доходів населення свідчить, що протягом 1996-2005 років регіональна диференціація населення за ознакою матеріального забезпечення відбувалась на фоні значно меншої диференціації областей за їх економічним потенціалом (диференціація за рівнем грошових доходів майже вдвічі перевищувала диференціацію областей за валовою доданою вартістю).

Особливістю регіональної диференціації за даний період є перевищення темпів зростання коефіцієнту варіації над темпами зростання грошових доходів і заробітної плати при незначній різниці між областями за купівельною спроможністю грошей. Фактично, різниця у грошових доходах населення між областями збільшувалась швидше, ніж відбувався розрив у їх економічному потенціалі й зростання рівня доходів громадян. Подібна тенденція свідчить про небезпечну ситуацію, в результаті якої диференціація доходів за областями супроводжується зниженням реального життєвого рівня населення. Починаючи з 2001

року, тенденції в регіональній диференціації доходів змінилися: при зростанні розривів у економічному потенціалі між областями відмінності в доходах зростали меншими темпами, основним чинником диференціації були відмінності в заробітній платі (табл. 1).

Для встановлення взаємозв'язку між розвитком економіки та рівнем диференціації грошових доходів було здійснено оцінку впливу макроекономічних показників на індекс Джині та розроблено економетричну модель. Було визначено кількісні параметри впливу на диференціацію грошових доходів населення таких макроекономічних показників, як середньорічний темп зростання ВВП, індекс споживчих цін, індекс реальних доходів населення, індекс реальної середньомісячної заробітної плати, питомої ваги соціальних трансфертів у ВВП, співвідношення мінімальної заробітної плати до величини прожиткового мінімуму, чисельності безробітних, демографічного навантаження на працююче населення, продуктивності праці.

На основі кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що інфляція й безробіття не є визначальними факторами диференціації грошових доходів в Україні, тобто зайнятість не є гарантією отримання відповідного рівня доходу. Причинами такої ситуації є, по-перше, ослаблення прогресивного впливу трансфертів на розподіл доходів через зниження частки окремих трансфертів (таких, як допомога сім'ям) та підвищення концентрації ча-

стки пенсій, по-друге, помилки у включенні чи виключенні з переліку отримувачів соціальної допомоги тих, хто у першому випадку не потребують, а в іншому – тим, яким допомога необхідна, що викликає потребу у застосуванні адресної соціальної допомоги. Такі результати аналізу свідчать, що тільки за умови ефективної державної політики, спрямованої на економічне зростання, підвищення доходів усіх категорій населення та реформування системи оплати праці, можливе зменшення диференціації доходів населення.

Постає проблема здійснення конкретних заходів щодо підвищення ролі держави в регулюванні диференціації грошових доходів населення.

По-перше, необхідно встановити мінімальну заробітну плату на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум, з урахуванням реального економічного зростання, збереження міжкваліфікаційних співвідношень в оплаті праці, передбачених галузевими угодами й колективними договорами підприємств. По-друге, з метою зменшення податкового тиску на доходи малозабезпечених верств працюючого населення та підвищення їх доходів доцільно застосовувати прогресивну шкалу оподаткування доходів фізичних осіб. По-третє, підвищення ефективності діючої системи трансфертних платежів можливо досягнути шляхом підвищення адресності соціальних виплат. Паралельно з реформуванням системи соціальних виплат та пільг, необхідно ство-

Таблиця 1

Показники диференціації за розмірами ВДВ, грошових доходів населення і заробітної плати

Коефіцієнт варіації, %	Роки										
	1990	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
За розміром валової доданої вартості	-	4,50	0,11	1,97	4,71	6,72	4,03	436	6,57	7,04	5,47
За розміром середнього грошового доходу	0,2	1,20	4,64	3,76	2,84	6,92	5,29	6,64	2,65	3,04	-
За розміром заробітної плати, на штатного працівника	23	9,52	0,53	3,32	4,90	7,31	6,70	4,94	2,91	2,30	1,11

Джерело: розраховано на основі регіональних показників за даними Держкомстату України

рювати умови для продуктивної зайнятості, що стане джерелом підвищення заробітної плати та доходів населення, економічного зростання, зменшення бідності та диференціації грошових доходів.

У позабюджетній сфері регулювання оплати праці та її диференціація відбувається шляхом реалізації соціального діалогу, що передбачає погодження дій уряду, роботодавців та найманих працівників. На сучасному етапі система соціального діалогу в Україні потребує удосконалення з метою подолання формалізму під час укладення угод і договорів, наповнення їх конкретним змістом відповідно до існуючих соціально-трудова відносин, створення надійних правових механізмів захисту інтересів найманих працівників.

Зростання рівня оплати праці та підвищення частки заробітної плати у виробленому продукті можна забезпечити на основі підвищення ефективності виробництва. Підвищення продуктивності праці на підприємствах недержавного сектору можливе шляхом визначення в колективному договорі показників приросту заробітної плати на кожний відсоток зростання продуктивності праці чи обсягу виробленої продукції. Підвищення оплати праці можна досягнути за допомогою законодавчо оформленої системи гарантованої участі працюючих у розподілі доходів підприємств чи перерахування надприбутку підприємств у бюджет за допомогою рентних (акцизних) платежів і податку на майно з урахуванням рентабельності. Це надасть можливість державі розширити податкову базу, зменшити кількість громадян, що потребують соціального захисту, збільшити відрахування до пенсійного фонду. Крім того, підвищиться споживчий попит населення, що є рушійною силою ринку. У кінцевому результаті з'являться можливості економічного зростання та формування потужного середнього класу.

Соціальними наслідками глибокого розширення суспільства в Україні є ще більша поляризація суспільства, посилення економічної незахищеності, підірив демократичних принципів, маргіналізація суспільства, а також зростання насильства й порушення соціальної рівноваги. Існування таких проблем вимагає посиленого втручання держави в ре-

гулювання диференціації грошових доходів населення України та вдосконалення діючого механізму її регулювання.

Механізм регулювання диференціації грошових доходів населення є цілісною системою доцільно спрямованих заходів впливу на процес розподілу та перерозподілу доходів населення у вигляді методів, інструментів та важелів, здійснюваних з метою згладжування надмірної диференціації та підвищення рівня життя населення. Організаційна будова механізму регулювання диференціації доходів населення має мати трьохрівневу структуру. На першому рівні діють методи регулювання (економічні, правові, погоджувальні та адміністративні), які виступають як способи впливу держави на розподіл і перерозподіл грошових доходів. Другий рівень – це інструменти механізму регулювання диференціації доходів, які є засобами, що застосовуються для виконання завдань, передбачених політикою розподілу й перерозподілу доходів. Третій структурний елемент – важелі, які діють у межах інструменту, вони впливають з нього та конкретизують його функціонування у механізмі регулювання диференціації доходів населення (розмір мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму, неоподаткованого мінімуму, ставка податку з доходів фізичних осіб, тарифні коефіцієнти, розміри соціальних виплат і пільг, норми та нормативи споживчих бюджетів, робочого часу тощо).

Перешкоди на шляху соціально-економічного розвитку зумовлені наслідками зазначених диспропорцій нині діючої в Україні моделі оплати праці. Це полягає, зокрема, в наступному:

а) надмірна диференціація в доходах громадян призводить до посиленого відтворення соціальної нерівності, розшарування та соціального напруження, зрештою – перманентної політичної напруженості;

б) високий рівень нерівності в суспільстві обумовлює високий рівень бідності, який, в свою чергу, призводить до маргіналізації суспільства і соціальної девіації;

в) стабільне збереження загального низького життєвого рівня через зниження заробітної плати збільшує потребу в соціально-економічних витратах держави, відволікаючи потенційні ресурси розвитку.

IV. Висновки. Виходячи з наведеного вище, в сучасних умовах задля радикального поліпшення економічних і соціальних тенденцій на ринку праці має бути здійснений комплекс узгоджених заходів. Провідними напрямками реформування ринку праці повинні стати трансформація оплати праці та удосконалення системи регулювання ринку праці. Для пом'якшення гостроти виявлених проблем необхідно:

1) доповнити практику регулювання оплати праці шляхом підвищення мінімальної заробітної плати; реформуванням заробітної плати у напрямі переходу від визначення ціни праці як вартості засобів для особистого споживання працівника до визначення реальної ціни робочої сили як вартості засобів, необхідних для повноцінного розширеного відтворення працюючої людини і членів її сім'ї;

2) перейти на модель економіки з високою вартістю робочої сили;

3) розширити можливості отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів;

4) виправити допущені викривлення в оплаті праці за видами економічної діяльності.

1. Бандур С.І., Заяць Т.А., Куценко В.І. та інші / Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / РВПС НАН України. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 619 с.

2. Гесць В.М., Александрова В.П., Артьомова Т.І. та інші / Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / Ін-т економічного прогнозування НАН України / За ред. В.М. Гейця. – К.: Фенікс, 2003. – 1006 с.

3. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / За ред. Е.М. Лібанової. – К., 2006. – 356 с.

4. Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект / За ред. С. І. Дорогунцова. – К.: Основи, 2005. – 400 с.

5. Закон України «Про оплату праці» // Закони України. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України. – 1997. – Т. 8.

6. Закон України «Про прожитковий мінімум» // Урядовий кур'єр. – 1999. – № 154. – 18 серпня. Основні показники соціального розвитку України (станом на 1 січня 2006 року та деякими подальшими змінами) // Київ: Федерація профспілок України. – 2006.

7. Мінімальна гарантована заробітна плата в країнах Європейського Союзу // Єдність. Інформаційний вісник Профспілки працівників освіти і науки м. Києва. – 2005. – № 6.

8. Праця в Україні у 2005 році: Стат. збірник. – К.: Держкомстат. України. – 2006.

In the article probed differentiation of population of Ukraine after pay both after the types of activity and after the regions of dwelling. Basic disproportions of presently operating model of payment of labour are marked, the ways of transformation of payment of labour are indicated.

Сус Т.Й.

ОРГАНІЧНЕ ЗЕМЛЕРОБСТВО ТА ЗАЙНЯТІСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Розглянуто проблеми становлення та перспективи органічного землеробства в регіоні. Здійснено прогноз зайнятості в сільському господарстві, виходячи з загальноєвропейських критеріїв зайнятості. Проаналізовано регіональні особливості вирощування екологічно чистої продукції. Запропоновано стратегію розвитку органічного землеробства в регіоні.

Ключові слова: зайнятість, органічне землеробство, екологічно чиста продукція, особисті селянські господарства, землезабезпеченість.

I. Вступ. Обсяг сільського соціально-трудова потенціалу, його формування та використання у суспільному виробництві, зокрема сільськогосподарському, є важливою умовою економічного зростання та забезпечення продовольчої безпеки України. Головною метою оптимізації використання сільського соціально-трудова потенціалу є сприяння з боку держави повній, продуктивній та вільно обраній зайнятості, основою якої повинна бути концепція гідної праці. Гідна праця – це, насамперед наявність можливостей працевлаштування для всіх бажаючих працювати за умов вільного вибору професії, місця прикла-

дання праці та рівності у праці, забезпечення продуктивної зайнятості [1, 4].

Стратегічним напрямком розвитку України є вступ до Європейського Союзу. При набутті країною повноправного членства в Європейському Союзі буде діяти система квотування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Безумовно, що в таких умовах особисті селянські господарства не зможуть конкурувати на ринку сільськогосподарської продукції. Відповідно загостриться проблема працевлаштування значної частини одноосібників, особливо в тих районах Івано-Франківщини, де, крім селянського господарства, населення немає інших можливостей для працевлаштування. Без аналізу та врахування сучасних світових тенденцій впровадження органічного землеробства в практику сільськогосподарського виробництва неможливо розробити стратегію сталого розвитку сільських територій та забезпечити конкурентоспроможність сільгоспвиробництва та високий рівень життя сільського населення.

Проблеми, що пов'язані з конкурентоспроможністю аграрного сектору та працевлаштуванням сільського населення особливо актуалізуються у зв'язку із вступом України до СОТ.

II. Постановка завдання. Науково-практичне обґрунтування регіональної стратегії сталого розвитку сільських територій в умовах зростання конкуренції серед сільгоспвиробників, за умов низької землезабезпеченості та працевлаштуваності в регіоні, є одним з найважливіших напрямків реалізації економічної політики на селі. Метою даного дослідження є аналіз моделі розвитку сільського господарства, розгляд впливу розвитку органічного землеробства на зайнятість сільського населення та перспективи аграрного сектору регіону в контексті вступу України в СОТ.

III. Результати. На сучасному етапі в умовах поступового переходу до повного самоврядування та соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад вважаємо, що формування регіональної політики повинно базуватися на наступних пріоритетах: забезпечення продовольчої самодостатності регіону; комплексний розвиток сільських територій (регіонів); розвиток екологічного землеробства; поглиблена переробка

сільгосппродукції; створення нових робочих місць на селі шляхом розвитку несільськогосподарських видів діяльності.

Стратегічними напрямками розвитку сільського господарства регіону є:

- поступова концентрація сільгоспвиробництва шляхом створення крупнотоварних сільгосп підприємств;
- оптимізація зайнятості та підвищення продуктивності праці в сільському господарстві до рівня країн Європейського союзу;
- підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва;
- розвиток тваринництва, зокрема вівчарства, в гірських районах області;
- екологічне землеробство.

За прогнозом Міжнародної організації праці, за умов вступу України в СОТ спостерігатиметься скорочення чисельності зайнятого населення, особливо суттєво – в сільському господарстві. З метою визначення потреби в робочих місцях на селі, доцільно визначити оптимальну зайнятість в аграрному секторі економіки, виходячи з загальноєвропейських норм.

Основним методологічним підходом при визначенні прогнозованої потреби в робочих місцях сільських жителів регіону на 2005-2010 рр. прийнято нормативний, а також індексний метод, оцінки рядів динаміки, метод екстраполяції, логічної оцінки загальносвітових тенденцій зайнятості в аграрній сфері. Для визначення оптимальної кількості робочих місць в аграрній сфері ми виходили з того, що за стандартами Західної Європи до товарних господарств відносяться ті, які мають в користуванні понад 50 га землі, а на одного зайнятого в сільському господарстві припадає в середньому 9,7 га [2, 3].

Виходячи з того, що земля в сільському господарстві є одночасно засобом праці і предметом праці, визначимо землезабезпеченість 1 працівника, зайнятого в аграрній сфері (див. табл. 1). Використовуючи показники землезабезпеченості зайнятих в сільському господарстві регіону, нами розроблено прогноз кількості робочих місць в аграрній сфері при досягненні рівня виробництва 1990 р. (коли він був найвищим), а також виходячи з загальноєвропейських норм зайнятості в сільському господарстві (див. табл. 2). Згідно даних

Землезабезпеченість сільськогосподарського виробництва, га посівної площі на 1 зайнятого*

Райони	Сільгосп підприємства та фермерські господарства				Особисті селянські господарства		
	1990	1995	2000	2005	1995	2000	2005
Богородчанський	2,20	3,71	4,54	6,18	1,54	1,17	1,32
Верховинський	0,04	-	-	-	0,19	0,17	0,14
Галицький	4,68	5,7	8,17	6,64	1,88	2,46	2,64
Городенківський	4,16	4,30	4,46	6,29	1,48	2,14	2,41
Долинський	2,75	4,13	2,76	2,96	1,17	1,46	1,62
Калуський	3,79	5,10	5,44	11,49	1,25	1,73	2,71
Коломийський	2,77	3,90	3,77	6,61	2,26	1,29	1,56
Косівський	0,41	1,34	0,70	0,82	0,40	0,45	0,46
Надвірнянський	3,30	5,07	1,57	4,33	0,95	1,11	1,13
Рогатинський	4,34	4,78	4,93	5,44	4,49	4,10	3,83
Рожнятівський	1,41	1,39	1,59	3,64	0,94	1,30	1,52
Снятинський	2,89	2,23	3,19	9,78	1,34	2,00	1,71
Тисменицький	3,96	4,30	4,48	9,13	2,08	2,20	2,40
Тлумацький	3,72	4,34	3,86	6,74	1,33	1,62	1,86

* Розраховано на основі даних головного управління статистики в Івано-Франківській області [4].

табл.2, в колективних та фермерських господарствах при вирощуванні трудомістких культур та розвитку тваринництва на рівні 1990 р.,

може бути створено 14,79 тис. робочих місць. В той же час в ОСГ, виходячи з наявної посівної площі, надлишок зайнятих становить

Прогнозована зайнятість населення регіону в сільському господарстві на період до 2010 рр., тис. осіб*

Райони	Сільськогосподарські підприємства			Особисті селянські господарства		
	Прогнозована зайнятість		Різниця між наявною і прогнозованою зайнятістю	Прогнозована зайнятість		Різниця між наявною і прогнозованою зайнятістю
	2005	2010		2005	2010	
Богородчанський	0,97	2,9	-1,93	7,84	6,35	1,49
Галицький	1,16	2,15	-0,99	7,35	3,05	4,30
Городенківський	2,34	3,93	-1,59	5,43	5,36	0,07
Долинський	0,38	0,36	0,02	8,73	3,84	4,89
Калуський	0,36	0,88	-0,52	8,32	5,59	2,73
Коломийський	2,14	5,61	-3,47	17,60	9,36	8,24
Косівський	0,25	0,55	-0,30	10,57	7,50	3,07
Надвірнянський	0,16	0,14	-0,02	15,53	5,37	10,16
Рогатинський	1,67	2,31	-0,64	3,77	3,28	0,49
Рожнятівський	0,17	0,46	-0,29	9,37	9,86	-0,49
Снятинський	1,34	3,75	-2,41	12,75	7,55	5,20
Тисменицький	1,13	2,67	-1,54	6,29	4,43	1,86
Тлумацький	1,46	2,84	-1,38	9,64	4,84	4,80
Всього	13,76	28,55	-14,79	123,19	76,38	46,81

* Розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [4].

46,81 тис. осіб, що підтверджує неефективне використання соціально-трудового потенціалу.

При вступі України до СОТ необхідно враховувати загальносвітові тенденції перерозподілу працездатного населення, яке задіяне в аграрному секторі, в бік його зменшення завдяки високим темпам зростання ефективності його використання. В постсоціалістичних країнах 20-30% населення зайнято в сільському господарстві, а в країнах індустріальної економіки кількість зайнятих в цій сфері знаходиться у межах 7-8% (у Великобританії лише 2%, Франції 6,8%) [2, 65]. Якщо виходити з сучасного стану середньої землезабезпеченості 1 працюючого в сільському господарстві країн ЄС (9,7 га), то місткість ринку праці аграрної сфери регіону складе 32,97 тис. осіб, що відповідатиме середнім загальноєвропейським нормам зайнятості в цій сфері (7,56% від числа зайнятих в галузях економіки).

Таким чином, для досягнення середньоєвропейських норм зайнятості в аграрній сфері необхідно підвищити врожайність сільськогосподарських культур та продуктивність праці при одночасному зменшенні числа зайнятих. Даний прогноз зроблено виходячи з традиційної моделі ведення сільгосп-виробництва, яка базується на його інтенсифікації та широкому застосуванні мінеральних добрив та засобів захисту рослин. В той же час політика сталого розвитку передбачає раціональне використання агропромислових ресурсів, захист навколишнього середовища та забезпечення впровадження екологічно прогресивних, адаптованих до місцевих умов технологій, реалізацію заходів з підвищення родючості ґрунтів.

В ширшому контексті, органічне сільське господарство – це практична реалізація в сфері аграрного виробництва загальної концепції “сталого (екологічно і соціально збалансованого) розвитку”, що задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Воно дозволяє в перспективі узгодити і гармонізувати економічні, екологічні та соціальні цілі в галузі сільського господарства [5, 4].

Агроєкологічна модель розвитку сільського господарства регіону дозволить:

- створити сучасний і конкурентоспроможний аграрний сектор як на внутрішньому так і на зовнішньому ринку, одночасно підвищуючи рівень зайнятості та доходів сільського населення;

- запровадити ефективне сільгоспвиробництво, де застосовуються екологічно сприятливі методи виробництва високоякісної продукції;

- успішно конкурувати особистим селянським господарствам при вирощуванні екологічно чистої продукції з іншими сільгосп-виробниками;

- впроваджувати енергозберігаючі та ґрунтозахисні технології;

- забезпечити населення екологічно чистими продуктами харчування;

- підвищити туристично-рекреаційний потенціал регіону шляхом зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Досвід розвитку органічного сільського господарства у світі свідчить про створення додаткових робочих місць у сільській місцевості, появу нових перспектив для малих фермерських господарств, підвищення життєздатності сільських громад та інші соціальні переваги, що є надзвичайно актуальним для Прикарпаття.

Органічне землеробство дотримується принципів, які обумовлені місцевими соціально-економічними, кліматичними та історико-культурними особливостями. Технології органічного землеробства стрімко поширюються в усьому світі. Так, лише в країнах ЄС кількість так званих “органічних” господарств за 15 років зростає більш ніж у 20 разів. Очікується, що до 2010 року в Європі під органічне землеробство використовуватимуться до 30% сільськогосподарських земель [6, 8].

Передумовою розвитку органічного землеробства в регіоні є:

- наявність екологічно чистих земель;
- достатня кількість сільських трудових ресурсів регіону;

- низька землезабезпеченість;
- зростання попиту на екологічно чисту продукцію;

- велика кількість особистих селянських господарств, які при мінімальних інвестиціях можуть перейти на органічне землеробство;

- загальносвітові тенденції бурхливого розвитку органічного землеробства та зростання смності ринку екологічно чистої продукції.

Для розробки стратегії розвитку сільського господарства в регіоні, перш за все, необхідно провести агроєкологічне зонування земель регіону для забезпечення сталого та раціонального землекористування з урахуванням природних умов, агробіологічних вимог сільгоспкультур, попиту на екологічно чисту продукцію.

Агроєкологічне зонування забезпечує комплексну характеристику клімату, ґрунтів, ландшафту, які є принципово важливими для оцінки всіх екологічно допустимих варіантів землекористування, що базується на органічному землеробстві і кількісно визначити потенційне виробництво різних сільгоспкультур при заданих рівнях управління і витрат ресурсів.

Стримуючим фактором розвитку органічного землеробства в Україні є відсутність відповідної законодавчої бази, яка визначає статус екологічно чистої продукції, а також немає національної системи сертифікації. Попит на екологічно чисту вітчизняну продукцію змушує національних сільгоспвиробників одержувати закордонні сертифікати, що є під силу тільки потужним сільгосппідприємствам.

На Прикарпатті середній розмір земельно-го паю складає 1,1 га, близько 94 тис. сільських жителів зайнято в особистому селянському господарстві. Землі, які вони обробляють можна віднести до екологічно чистих крім земель забруднених радіонуклідами в результаті аварії на Чорнобильській АЕС. Адже селяни практично не використовують хімічних засобів захисту рослин, крім інсектицидів для боротьби з колорадським жуком.

Для переходу на органічне землеробство необхідно такі ділянки сертифікувати та розробити технології вирощування екологічно чистих продуктів, в першу чергу трудові, зокрема ранніх овочів. Розвиток органічного землеробства дозволить розвивати тваринництво і поставляти на ринок екологічно чисту продукцію тваринництва та забезпечить внесення достатньої кількості органіки в ґрунт. Така модель розвитку дозволить значно послабити напруженість на

сільському ринку праці, забезпечити населення регіону та відпочиваючих екологічно чистим харчуванням. Проблему сертифікації продукції можна вирішити шляхом об'єднання зацікавлених в вирощуванні екологічно чистої продукції членів особистих селянських господарств в асоціацію (кооператив) виробників і сертифікувати продукцію асоціації (кооперативу) і зі спеціальним торговим знаком реалізувати в торгові мережі або через фірмові магазини.

Значний потенціал для залучення сільської робочої сили має переробна галузь, яка з розвитком органічного землеробства одержить стимул для свого розвитку та буде мати великі експортні можливості. Збільшення експорту екологічно чистої продукції визначається сусідством регіону з розвинутими європейськими країнами. Для цих країн вигідніше купувати значно дешевшу екологічно чисту продукцію, ніж розвивати власне виробництво.

IV. Висновки. Вирішення проблеми зайнятості сільського населення регіону та ефективності сільгоспвиробництва можливо лише за рахунок створення принципово нової галузі органічного землеробства. Реалізація даної моделі розвитку сільського господарства дозволить визначитися щодо моделі майбутнього розвитку сільських територій, враховуючи при цьому необхідність розв'язання проблеми зайнятості в особистих селянських господарствах. Агроєкологічна політика повинна бути спрямована на раціональне використання земельних ресурсів, захист навколишнього середовища та забезпечення населення екологічно чистою продукцією.

1. Достойный труд: Д-д дир-ра МОТ на 87-й сессии Междунар. Конф. Труда. – Женева: МБТ, 1999г.

2. Офіційний сайт організації економічного співробітництва і розвитку, розвитку місцевої економіки та зайнятості <http://www.oecd.org/tds/bis/leed.htm>

3. Радіонов Ю.Д. Про сільськогосподарське землекористування в Україні та інших країнах // Економіка АПК, 1998. – № 6. – С. 63-66.

4. Офіційний сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області <http://stat.if.ukrtel.net>.

5. Впровадження принципів сталого розвитку України на основі розробки еколого-економічної моделі розвитку сировинної галузі та збереження біоресурсів України в сучасних умовах / Звіт проекту ПРООН „Програма сприяння сталому розвитку в Україні” –

Інтернет-ресурс:

<http://www.undpsust.kiev.ua/Docs1u.htm>

6. M. Yussefi and H. Willer The World of Organic Agriculture 2003: Statistics and Future Prospects. Інтернет-ресурс: www.ifoam.org

The problems of becoming and prospect of

organic agriculture are considered in a region. The prognosis of employment is carried out in agriculture, coming from the European criteria of employment. The regional features of growing ecologically of clean products are analysed. Strategy of development of organic agriculture is offered in a region.

Якубів В.М.

ЕФЕКТИВНИЙ СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК – ПРІОРИТЕТ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Досліджено особливості спрямованості сучасної аграрної політики держави та обґрунтовано необхідність її коригування. Визначено основні пріоритети перспективного розвитку аграрної сфери, висвітлено цілі та очікувані ефекти від реалізації запропонованих напрямів.

Ключові слова: сільський розвиток, пріоритети, аграрна політика, сільська територія, сільськогосподарське виробництво.

I. Вступ. На сучасному етапі розвитку аграрних відносин у Карпатському регіоні спостерігається недостатність уваги процесам побудови і реалізації стратегічних планів функціонування суб'єктів господарювання. Для сьогоденного села характерною є ситуація, коли кожен суб'єкт з метою виживання сам для себе є і організатором будь-яких змін і їх виконавцем і відповідно споживачем. Тобто мета, засоби і заходи певних напрямів визначаються індивідуально. Тому очевидно, що для сільськогосподарських підприємств основною ціллю є отримання економічної вигоди, для селянина – забезпечення соціально-економічних благ. Водночас залишаються два потужні елементи, які подбати про себе не можуть і як наслідок знаходяться в стадії занепаду. Мова йде про сільську територію (перша складова) як багатофункціональну природну, соціально-економічну й виробничо-господарську структуру з наявним населенням, виробництвом, соціальною базою, відносинами, культурною спадщиною [1, 7] та про природно-екологічний ресурс (друга складова). Враховуючи визначальну важливість цих двох компонентів для людства загалом виникає

необхідність у терміновому вирішенні нинішніх проблем, шляхом обґрунтування і реалізації стратегічної програми комплексного розвитку села.

Проблеми ефективного розвитку сільських територій є об'єктом дослідження багатьох вчених-аграрників, зокрема: В.Г. Андрійчука, І.Ф. Баланюка, О.А. Біттера, Д.Ф. Крисанова, М.Й. Маліка, О.М. Могильного, П.Т. Саблука, А.М. Стельмашука, В.В. Юрчишина та ін. Однак регіональні аспекти сучасного етапу становлення сіл та сільського господарства в Карпатському регіоні та пов'язані з ними особливості розробки стратегічних напрямів сільського розвитку є недостатньо обґрунтованими.

II. Постановка завдання. Метою даного дослідження є уточнення і визначення основної мети сучасної аграрної політики держави та системи найважливіших її пріоритетів, виходячи з необхідності вирішення проблем сільського розвитку.

III. Результати. Повноваження щодо управління сільськими територіями покладені на місцеві ради, які згідно з Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні” [2] повинні забезпечувати збалансований економічний та соціальний розвиток сіл, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів. Окремі аспекти щодо планування і реалізації заходів з підтримки сільських територій здійснюються, проте без розробки науково обґрунтованої стратегії зорієнтованої на регіональні особливості та наявну ситуацію з визначеними конкретними засобами фінансування та умовами реалізації, швидкого розвитку сіл організувати практично неможливо.

Важливою передумовою розбудови аграрного сектора є обґрунтування мети та пріоритетів його розвитку.

Пріоритетним напрямком за О.М. Могильним є “всебічно виважений вектор ефективного функціонування сільського господарства, що в оглядовій перспективі може бути прогнозованим результатом складної взаємодії ринкового механізму, окремих стратегій суб'єктів агробізнесу та державних регуляторних заходів” [3, 339].

Визначення пріоритетів означає “підкреслення проблемності ситуації, конкретизації уваги на значному загостренні певної проблеми, її можливому переході у кризовий стан” [4, 14].

Спроби державної підтримки аграрного сектора спостерігаються уже на протязі тривалого часу, хоча очікуваного ефекту не приносять. Так, починаючи з 1990 року було прийнято низку нормативно-правових актів щодо здійснення аграрних і в т. ч. земельних реформ. Впродовж трансформаційного періоду об'єктами державного регулювання у сфері сільського господарства були певні аспекти цінової, податкової, кредитної політики, які спрямовувались на створення підґрунтя для існування агроформувань ринкового типу, заснованих на приватній власності на землю та якісно нових принципах господарювання.

При цьому не можливо не погодитись з висновком В.В. Юрчишина, що в державі не вдалось сформувати нормальну функціонуючу модель управління сільським господарством. Системна недосконалість управління розвитком аграрних відносин переросла в системну кризу в агропродовольчому секторі економіки [5, 17-19].

У дослідженнях О.М. Могильного з цього приводу узагальнено висновок, що “трансформаційна криза сільського господарства – це, перш за все, криза державного регулювання цієї галузі, а точніше його відсутності” [3, 48]. Саме відсутність системності у процесі планування і реалізації етапів аграрної реформи та нерациональний вибір пріоритетів зумовили отримання дещо несподіваних результатів трансформації, зокрема негативної спрямованості. Наголошення на несистемності та непрограмованості розвитку здійснюється тому,

що окремі акти та заходи щодо державної підтримки і регулювання сільського господарства відбувались.

Основними пріоритетами державної аграрної політики періоду реформувань були: трансформація відносин власності на землю, перетворення колгоспів у нові господарські структури. При цьому соціальний аспект практично залишався поза увагою. Сучасна державна аграрна політика, визначальні положення якої викладені у законі України “Про основні засади аграрної політики на період до 2015 року” передбачає наступні пріоритети [6]:

- гарантування продовольчої безпеки держави;
- перетворення аграрного сектора на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави;
- збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації;
- комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі.

Дослідник цієї сфери О.М. Могильний виділяє таку ієрархію пріоритетних напрямів державного регулювання сільського господарства [3, 353]:

- соціальна спрямованість;
- стабілізація виробництва;
- структурна збалансованість;
- інноваційно-інвестиційний розвиток;
- конкурентне середовище;
- конкурентоспроможність.

За висновком І.Ф. Баланюка визначальним пріоритетом аграрного розвитку є інтерес селянина [7, 76-78].

Погоджуючись з тим, що названі аспекти в усіх варіантах є важливими і актуальними, пропонуємо незначне їх коригування. Так, основною метою державної аграрної політики повинно бути забезпечення ефективного сільського розвитку. Пріоритетами при цьому є (рис. 1):

- покращання умов життя і праці селян;
- розвиток конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва;
- відтворення і зміцнення природно-ресурсної бази сільських територій.

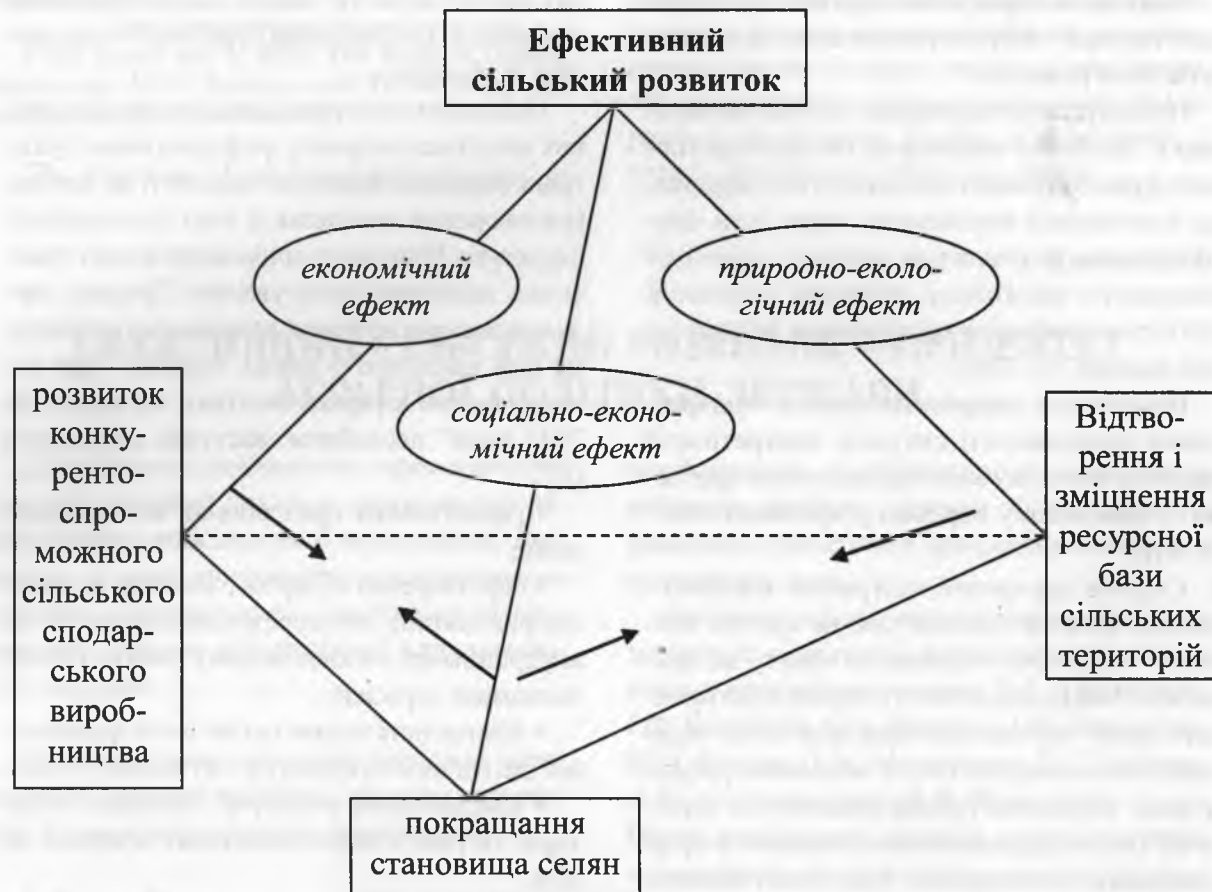

Рис. 1. Пріоритети аграрної політики держави

Усі виділені пріоритети є рівноправними між собою і вміщують субпідрядні елементи внутрішньої ієрархії. Це зумовлено тим, що дані три напрями є цілями однієї політики і дають результат тільки в комплексному поєднанні, оскільки за своєю суттю вони є взаємодоповнюючими складовими.

Тісні зв'язки між названими компонентами ієрархії системи ефективного сільського розвитку розшифровуються через їх сутнісне призначення. Для їх характеристики на рис. 1 виділено три види взаємодоповнюючих зв'язків.

1. Зв'язок "покращення становища селян – розвиток сільськогосподарського виробництва" – передбачає, що підвищення рівня життя селянства можливе за умови налагодження якісного і масштабного аграрного виробництва, яке з одного боку дає робочі місця, а з іншого – продукти харчування. У свою чергу, результативний розвиток агроформувань потребує по-перше, трудових ресурсів (селян), а по-друге, платоспроможного попиту на свою

продукцію, який реалізується через високий рівень соціально-економічного стану населення (і в т. ч. сільського).

2. Зв'язок "розвиток сільськогосподарського виробництва – відтворення і зміцнення природно-ресурсної бази сільських територій" – передбачає, що сільськогосподарські підприємства в ході своєї роботи основним ресурсом виробництва мають землю, певною мірою водні та інші природні засоби конкретної місцевості. Тому, з метою забезпечення отримання високої урожайності вирощуваних сільськогосподарських культур господарства зацікавлені у покращенні якісних характеристик ґрунтів, тобто зміцненні природно-ресурсної бази. Тобто агроформування повинні сприяти відтворенню екологічного потенціалу для того, щоб отримати від нього віддачу.

3. Зв'язок "покращення становища селян – відтворення і зміцнення природно-ресурсної бази сільських територій" – передбачає, що високий рівень життя селян може бути забезпечений при наявності нормальної природ-

но-екологічної ситуації, оскільки навколишнє середовище є важливим джерелом, що підтримує життєдіяльність людини. З іншого боку, процес відтворення і зміцнення природно-ресурсного потенціалу залежить від самого населення певної території, оскільки через такі фактори як: забруднення місцевості (викидання відходів), самовільна вирубка лісу, занедбаня невеликих річок і т. д., селяни погіршуючи стан природної бази створюють для себе незадовільні умови проживання.

У результаті побудованої на рис. 1 ієрархії пріоритетів, що відображені у вигляді піраміди, на вершині якої знаходиться основна мета державної аграрної політики, а на кутах – рівнозначні підцілі, утворюються також грані даної геометричної фігури, які теж наповнені економічним змістом. Кожна з граней показує характер окремого пріоритету, зокрема економічний ефект, що відповідає розвитку сільськогосподарського виробництва; соціально-економічний ефект – покращенню становища селян і природно-екологічний ефект – відтворенню і зміцненню природно-ресурсної бази. Такі сфери є відображенням основного очікуваного результату від реалізації пріоритетних цілей, тобто грань піраміди є певним максимумом або крайнім наслідком. Проте, в даному випадку спостерігається присутність коеволюційного підходу, який передбачає поєднання дії чи взаємообумовленість різних (суміжних) сфер. Так, геометрично це відображено у вигляді площин між гранями, на яких здійснюється приближення сутнісного значення від двох "ближніх" ефектів.

Таким чином якщо розглядати простий трикутник з кутами "розвиток сільськогосподарського виробництва – покращення становища селян – ефективний сільський розвиток", то загальним ефектом буде поєднання суто економічного з соціально-економічним і відповідно утворюються ще дві площини: інтеграція соціально-економічного з природно-екологічним ефектом та останнього з економічним. Таке явище простежується і на практиці, коли існує один визначальний наслідок і ряд супутніх.

Отже, і з логічної точки зору, і з геометричної, зрозуміло, що системна реалізація комплексу заходів, пов'язаних з досягненням

трьох названих пріоритетів створює синергійний ефект сільського зростання, тобто результат сукупної дії факторів перевищує їх поодинокі наслідки. І коеволюційно переплітаючи соціальну, економічну і природно-екологічну сфери досягається гармонійний розвиток сільської території в інтересах усіх її елементів.

При цьому, слід відмітити, що розглянута модель ієрархії пріоритетів визначається як система на яку не здійснюється зовнішній вплив. Це здійснено з метою підвищення якісного рівня дослідження внутрішньої сутності і зв'язків між виділеними цілями. Водночас це не означає, що система є самодостатньою і само організованою. Важливим реалізатором комплексу заходів спрямованих на досягнення поставленої мети є державні органи влади з відповідними установами і організаціями та органи місцевого самоврядування.

IV. Висновки. Таким чином запропоновані нами зміни щодо коригування мети і пріоритетів державної аграрної політики характеризуються двома основними позитивами. По-перше, передбачено розширення орієнтації аграрної політики з соціально-економічної на соціоекологоекономічну, шляхом включення ще одного пріоритету – відтворення і зміцнення природно-ресурсного потенціалу. По-друге, визначені підцілі являються взаємодоповнюючими, взаємообумовлюючими і взаємопов'язаними елементами однієї системи, що здатні забезпечити (в комплексному поєднанні у процесі реалізації) коеволюційний принцип у формуванні ефектів від досягнення пріоритетів, і як наслідок – синергійний ефект сільського розвитку.

1. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 3-10.

2. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21.05.1997 № 280/97-ВР // <http://zakon.gada.gov.ua>

3. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.

4. Крисанов Д.Ф. "Пріоритет" в системі наукових поглядів на "проблему" // Економіка АПК. – 1997. – № 7. – С. 13-17.

5. Юрчишин В.В. Стратегічні аспекти пореформеного розвитку аграрних відносин: Зб. наук. пр. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – С. 17-19.

6. Закон України "Про основні засади державної

аграрної політики на період до 2015 року" від 18.10.2005 р. № 2982-IV // <http://iu.org.ua/elgov/3/97/332/390/327.html>.

7. *Баланюк І.Ф.* Селянське питання у контексті розвитку аграрних відносин // Вісник Прикарпатського університету. Серія економіка. Випуск 4. – Івано-Франківськ: "Плай", 2006. – С. 76-78.

The features of orientation of modern agrarian policy of the state and grounded necessity of its correction are investigational. Certainly basic priorities of perspective development of agrarian sphere. Aims and expected effects are reflected from realization of the offered directions.

Розділ 2. ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРЬКОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

Лендел М.А., Готько Н.М.

ВПЛИВ СТРУКТУРНИХ ЗМІН І НОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АПК РЕГІОНУ НА ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ СЕЛА

У статті розкрито особливості структурних змін і форм господарювання в агропромисловому комплексі Закарпатської області і їх вплив на використання соціальних ресурсів села. Наголошено на необхідності державної бюджетної підтримки аграрного виробництва різноукладних суб'єктів господарювання. Матеріал викладено на основі соціологічного опитування керівників фермерських господарств.

Ключові слова: структурні зміни, нові форми господарювання, соціологічне опитування, державна бюджетна підтримка.

I. Вступ. Сільське господарство займає провідне місце в економіці Закарпатської області. У ньому створюється 15,9 % валової доданої вартості. У сільськогосподарських підприємствах зайнято 2 % працюючих. В особистих підсобних господарствах – задіяні близько третини економічно активного населення. Закарпаття є одним із регіонів України, в якому переважає сільське населення 62,9 % при 31,9 % у середньому в Україні. З набуттям чинності у грудні 1999 року Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" зазнали змін організаційні й економічні принципи ведення сільського господарства. Змінилося співвідношення площі сільськогосподарських угідь на користь господарств населення, розмір землеволодіння яких на сьогодні у 11,3 рази більший, ніж агроформувань. Позитивні результати у розвитку галузі відбулися саме завдяки господарствам населення, які на сьогодні виробляють 95,6 % валової продукції. Важливий крок зроблено у формуванні нової організаційної

структури аграрного сектора – сільськогосподарського підприємництва на засадах приватної власності на землю та інші засоби виробництва.

Ведення аграрного виробництва в області має свою специфіку і особливості. Вони полягають у тому, що регіон є малоземельним. Область характеризується вертикальною зональністю: тут наявні низинна, передгірська і гірська підзони. Дві третини території області – гориста місцевість. Все це знижує можливості нарощування виробництва сільськогосподарської продукції. Землеробство у гірській підзоні не має істотної перспективи розвитку. Пояснюється це не лише суворими погодними умовами, низькою родючістю ґрунтів, а й обмеженістю орних земель.

Проблеми аграрного господарювання, реалізація трансформаційних змін у розвитку аграрного сектора областей Українських Карпат знайшли відображення в дослідженнях науковців І.Ф. Баланюка, А.В. Балян, В.Г. Галанця, Ю.Е. Губені, Г.Д. Гуцуляка, П.С. Березівського, В.В. Липчука, Р.І. Михасюка, С.М. Онисько та ін. Однак, проблеми функціонування аграрних суб'єктів господарювання в умовах ринкових трансформацій потребують подальших досліджень.

II. Постановка завдання. Внаслідок реструктуризації сільськогосподарських підприємств, утвердження засад приватної власності в аграрній сфері країни, докорінно змінюються внутрішньогосподарські економічні відносини з урахуванням нових майнових і земельних відносин. Постає потреба забезпечення узгодженості між приватною власністю і різноукладними формами організації аграрного виробництва. Основним завданням дослідження є з'ясування впливу но-

вих форм господарювання на використання соціальних ресурсів села регіону.

III. Результати. Нині сільськогосподарським виробництвом у Закарпатті займаються 1640 агроформувань, з яких 88 – великі товаровиробники. Здійснюють свою діяльність 1457 фермерських господарств. На них припадає 2,6% сільськогосподарських угідь та виробляється 1,4% валової продукції сільськогосподарства. Характерною особливістю є те, що в сільській місцевості області успішно функціонують 298,2 тис. особистих селянських господарств. Отже, у загальному процесі якісних змін суспільства, у забезпеченні країни продуктами харчування важливе місце належить особистим селянським і фермерським господарствам.

Економічні наслідки аграрної, в т.ч. земельної реформи в регіоні яскраво відображують

результати господарської діяльності. Загальною тенденцією діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання є зменшення ними виробництва валової продукції і нарощування виробництва в особистих селянських господарствах (табл. 1).

- на фоні регіону Карпат України (1990 р.) виділялись агроформування Чернівецької та Львівської областей, які виробляли відповідно 59,2 та 50,8% продукції;

- починаючи з наступних років питома частка сільськогосподарських підприємств у виробництві валової продукції суттєво зменшилась. Зокрема, у 2000 р. частка виробленої валової продукції аграрними підприємствами регіону Українських Карпат склала 9,6%, а України – 34,0%. Найменша частка у виробництві продукції припадала на сільськогоспо-

Таблиця 1

Виробництво валової продукції сільського господарства [1, 140]

(у порівнянних цінах 2005 р., млн. грн.)

Категорії господарств, регіон	Роки					
	1990	2000	2004	2005	2006	2006 до 1990,%
Всі категорії господарств						
Закарпатська	2362,7	1834,4	2123,7	2103,1	2096,2	88,7
Івано-Франківська	3112,5	2274,7	2419,0	2403,7	2462,4	79,1
Львівська	5912,0	3958,0	4126,0	4058,0	4265,0	72,1
Чернівецька	2642,0	1662,0	1840,0	1863,0	1882,0	71,2
Разом по регіону	14029,2	9729,1	10508,7	10427,8	10705,6	76,3
Довідково: Україна	145875,0	77889,0	92531,0	92586,0	94895,0	65,0
Сільськогосподарські підприємства						
Закарпатська	1012,5	99,0	124,8	95,2	92,4	9,1
Івано-Франківська	1427,1	196,1	202,2	243,1	327,7	23,0
Львівська	3001,1	365,3	370,4	422,1	550,9	18,3
Чернівецька	1564,1	273,7	243,5	229,6	244,7	15,6
Разом по регіону	7004,8	934,1	940,9	990,0	1215,7	17,3
Довідково: Україна	101299,0	26478,0	32914,0	33802,4	37008,2	36,5
Особисті селянські господарства						
Закарпатська	1350,2	1735,4	1998,9	2007,9	2003,9	148,4
Івано-Франківська	1685,9	2078,6	2216,8	2160,6	2134,7	126,6
Львівська	2910,5	3592,4	3756,0	3635,6	3713,8	107,0
Чернівецька	1077,3	1388,4	1596,5	1633,8	1637,3	152,0
Разом по регіону	7023,9	8794,8	9568,2	9437,9	9480,7	135,1
Довідково: Україна	44575,8	51411,4	59616,7	58783,2	57886,4	129,9
Питома частка особистих селянських господарств у виробництві валової продукції, %						
Закарпатська	57,2	94,6	94,1	95,5	95,6	X
Івано-Франківська	54,2	91,4	91,6	89,9	86,7	X
Львівська	49,2	90,8	91,0	89,6	87,1	X
Чернівецька	40,8	83,5	86,8	87,7	87,0	X
Разом по регіону	49,9	90,4	91,0	90,5	88,6	X
Довідково: Україна	30,5	66,0	64,4	63,5	61,0	X

дарські підприємства Закарпатської (5,4%) та Івано-Франківської областей (8,6%);

- така ж тенденція притаманна і для наступних років. Зокрема, у 2006 р. сільськогосподарські підприємства регіону виробили лише 11,4%, а України – 39,0% валової продукції від усіх категорій господарств. Найменша питома частка її виробництва припадає на агроформування Закарпатської області (4,4 з 11,4% по регіону).

У процесі соціологічного обстеження (за організаційного забезпечення авторів), опитано 69 керівників фермерських господарств, або 14,6% від господарств, які представляють офіційну звітність в органи статистики у Закарпатській області.

Аналіз даних опитування свідчить, що внаслідок реформування колективних сільськогосподарських підприємств значна частина спеціалістів і працівників аграрного виробництва були звільнені з роботи. По-друге, на виконання Постанови Верховної Ради України “Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі” (березень 1992 р.) в процесі роздержавлення, перерозподілу і приватизації земель майже кожен сільський житель отримав близько 1 га землі. Відповідно до Указів Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва” (листопад 1994 р.) та “Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям” (серпень 1995 р.) кожен працівник колективного сільськогосподарського підприємства отримав відповідний майновий та земельний пай. Одержання земельних наділів в натурі, утвердження права на земельну частку (пай) в частині володіння, розпорядження і використання, сприяли кількісному зростанню фермерських господарств у регіоні. Їх кількість у 1996 р. зросла до 1178 одиниць, що на 508 господарств, або на 43,1%, більше проти показника 1994 р.

Розвитку фермерства сприяли менталітет і працелюбність закарпатського селянина, існуючі традиції господарського ставлення до землі. На запитання “Які мотиви спонукали Вас стати фермером?” 56,5% респондентів назвали – бажання мати власну справу і стати

землевласником. 34,8% зазначили мету – необхідність збільшення доходів сім’ї за рахунок фермерського господарювання. Кожен п’ятий з опитаних мотивом назвав – необхідність зміни місця роботи і безробіття.

Слід додати, що на початок зародження фермерського руху в країні, найбільш активно створювалися фермерські господарства саме в областях Українських Карпат. Наприклад, на 1 січня 1992 р. у Закарпатській області функціонувало 135 фермерських господарств з 2098 в Україні, або 6,4% [2, 6]. На кінець 1995 р. в чотирьох областях Українських Карпат функціонувало 3569 фермерських господарств, або 10,3% від усіх господарств України [3, 267].

Проведене соціологічне опитування респондентів у 2007 р. в Закарпатській області підтвердило, що соціальна база реформ на селі складається з представників різних категорій сільського населення, які маючи сформовані раніше, або отримані в процесі реформ соціальні якості, підтримують реформаторські зусилля уряду країни. За даними опитування 55,1% керівників фермерських господарств області мають середню спеціальну, незакінчену вищу та вищу освіту, 14,5% – загальну середню і професійно-технічну освіту. Серед фермерів 44,9% мають фахову освіту (економісти – 15,9%, агрономи – 11,6, зоотехніки і ветеринари – 11,6, інженери – 5,8%). Отже, в період реформування аграрних підприємств значна частина спеціалістів-аграрників очолили новостворені фермерські господарства.

Характерно, що з числа опитаних респондентів у 2007 р. 58% основним місцем роботи вважають фермерське господарювання, а 10,1% паралельно займаються торгівлею, 8,7% – частково працюють у державному секторі, 5,8% – додатково зайняті у промисловості. Вищевикладене свідчить про незавершеність формування і становлення фермерських господарств. Результати дослідження свідчать, що причиною такого стану є неспроможність задовольнити потреби сім’ї доходами від фермерського господарювання. Лише кожен п’ятий заявив, що дохід є достатнім для проживання сім’ї, а 43,5% вважають, що за рахунок фермерства грошових коштів недостатньо. Для задоволення матеріальних потреб

сім'ї 42,0% господарств окрім фермерства займаються роботою на стороні: здебільшого надають послуги односельчанам власною технікою в обробітку земельних наділів і земельних паїв – 24,6%; займаються ремонтом техніки – 2,7% фермерів. Майже половина керівників фермерських господарств (47,8%) займаються реалізацією виробленої сільськогосподарської продукції, 18,3% опитаних мають власні сімейні торгові заклади.

У процесі проведеного соціологічного опитування керівникам фермерських господарств було задано питання “Як Ви оцінюєте свій соціальний статус?”, на яке отримано наступні відповіді: фермер – 14,5%, фермер-підприємець – 23,2%, селянин-одноосібник – 29,0%, селянин-заможний – 8,7%, селянин-кооператор – 1,4%, пенсіонер (працюю в аграрній сфері) – 4,3%, вагаюся відповісти – 18,8%.

Наукові дослідження підтверджують, що сучасне фермерство як соціальна інституція ще не повністю сформоване. Соціальна самосвідомість наших респондентів в цілому викремилася з колгоспно-радгоспного менталітету. Хоча 14,5% респондентів належать до вікового відрізу 26-35 років, 20,3% – 36-45 років, 33,3% – 46-55 років, 15,9% – старше 55 років, тобто переважній більшості з них прийшлося пропрацювати в колгоспно-радгоспній системі, однак вони вирішили взяти на себе відповідальність за фермерське господарювання в нелегкий період політичного і економічного становлення державності України.

У відповідях респондентів відображена невідповідність поняття сучасного селянина-господарника соціальному статусу фермерства. Виключно фермерами вважають себе лише 14,5%, а фермерами-підприємцями – 23,3%, більше ніж четверта частина сільських господарів рахують себе селянами-одноосібниками. До того ж, лише 8,7% фермерів віднесли себе до заможних селян.

Характерно, що на запитання “Що Ви та члени вашої сім'ї робите для покращення рівня життя?” 59,4% респондентів відмітили зростання зусиль щодо розширення особистого підсобного господарства і реалізації лишків виробленої сільськогосподарської продукції, що сприяє поповненню сімейного бюджету.

Слід відмітити, що дві третини керівників фермерських господарств і членів їх сімей (75,4%) мають у своєму розпорядженні присадибні земельні ділянки, 60,9% з яких більше одного гектара, де вирощують в основному картоплю та овочі. 71,0% фермерів утримують велику рогату худобу, 84,1% – свиней, майже 70,0% дорослу птицю, кожен п'ятий розводить кролів.

Соціологічне опитування свідчить про трудову зайнятість селян повний світловий день. Кожен третій з опитаних фермерів заявив про інтенсивність щоденних трудових навантажень, оскільки вимушені додатково працювати за основним місцем роботи в особистому підсобному господарстві, а 20,3%, крім основної роботи, займаються комерцією і торгівлею різними товарами. Поширеним заняттям (34,8%) серед членів сімей фермерів, зокрема у гірській місцевості, є збір і заготівля “дарів природи” – дикоростучих плодів і лікарських трав, 7,2% займаються “зеленим туризмом”, приймають відпочиваючих, а 8,7% опитаних додатково працюють у сезонних бригадах, зокрема на будівництві житлових будинків і надвірних споруд.

Особливістю виробничого процесу у фермерських господарствах Закарпаття є надлишок трудових ресурсів при відносно низькому рівні механізації. 81,2% з опитаних фермерів мають власний трактор, 65,2% – сівалку. Проте, лише 18,8% мають у власному господарстві причіпні знаряддя для передпосівного обробітку ґрунту і догляду за просапними культурами. У розрахунку на 100 фермерських господарств приходиться в середньому чотири агрегати для внесення агрохімікатів, 16 вантажних автомобілів та 6 комбайнів. Вкрай низьким є коефіцієнт забезпеченості сільськогосподарського виробництва спеціальною технікою, зокрема зерновими комбайнами. У 2006 р. в області господарства усіх категорій вирощували зернові колосові на площі 46,7 тис. га. У розрахунку на 1 комбайн площа навантаження зернових в середньому складає 113 га, а в фермерських господарствах – 70,5 га. Враховуючи складність збирання зернових та зношеність техніки, дане навантаження значно більше за норму. Зволікання із збиранням зернових колосових призводить

до значних втрат урожаю і витрат на виробництво зерна.

Існує проблема технічної оснащеності, що є однією з основних у становленні та поширенні фермерства. Враховуючи, що сезонне використання комбайнів і спеціальної техніки є специфічною обставиною, яка впливає на ефективність їх експлуатації, доцільним є сприяння держави в організації на селі обслуговуючих механізованих станцій на основі кооперації, прокату і оренди фермерами техніки.

Незважаючи на певне становлення господарської діяльності фермерських господарств регіону, ресурсний потенціал останніх є недостатнім для ефективного функціонування. Порівняльні показники основних складових ресурсного потенціалу фермерських господарств України, в тому числі областей Українських Карпат, подано в *табл. 2*.

За аналізований період кількість фермерських господарств в Україні зросла на 8,7 тис. одиниць. Проте, в Івано-Франківській області за шестирічний період кількість фермерських господарств зменшилася на 90 одиниць. В областях Українських Карпат низький середній показник сільськогосподарських угідь в розрахунку на одне господарство. Якщо по Україні кожне фермерське господарство має у своєму використанні 92,1 га сільськогосподарських угідь (2006 р.), то у Закарпатській – лише 8 га, у Чернівецькій – 21,7 га, Івано-Франківській – 38,3 га, у Львівській – 46,2 га. Низькою є частка сільськогосподарських угідь, наданих фермерським господарствам у загальній площі угідь в областях.

Як засвідчують дані таблиці, фермерські господарства в недостатній кількості забезпечені сільськогосподарською технікою, що негативно впливає на продуктивність праці та використання трудових ресурсів.

Порівняльний аналіз свідчить про одновекторність у господарській діяльності фермерів. В основному господарства займаються вирощуванням рослинницької продукції. Відповідно незначні площі земель зайняті під кормовими культурами. На даний час ресурсний потенціал фермерських господарств незбалансований в напрямку поєднання необхідних за якістю трудових, земельних та матеріальних

ресурсів. У фермерських господарствах регіону Карпат має місце низька землезабезпеченість та слабка забезпеченість матеріальними ресурсами. Поряд з тим у названих господарствах є достатня наявність робочої сили відповідного професійно-кваліфікаційного рівня. Однак, через низку причин трудовий потенціал господарств не реалізований.

Майже в усіх областях регіону чисельність працюючих в одному фермерському господарстві складає від двох до чотирьох осіб. В основному у господарствах зайняті члени родини фермера. У перспективі із зростанням технічної оснащеності виробництва, вдосконаленням організації виробничих процесів відбуватиметься вивільнення працівників фермерських господарств. Знову постане проблема зайнятості сільського населення.

Враховуючи, що фермерство – це форма підприємництва, яка передбачає найм робочої сили, трудовий потенціал господарств може зростати внаслідок розширення земельних наділів та наявності матеріальних ресурсів. Оскільки на даному етапі на селі ще не завершена земельна реформа, відбувається становлення нових форм господарювання, форм власності, формуються напрямки спеціалізації фермерських господарств, трудовий потенціал села у повній мірі ще не задіяний. Вирішення згаданих проблем потребує прийняття нових відповідних законодавчих актів щодо активізації функціонування фермерських господарств.

На основі аналізу динамічних процесів формування фермерських господарств Закарпатської області в територіальному вимірі дає можливість зробити висновки. Найбільша їх кількість сконцентрована в чотирьох районах низинної підзони. Фермерські господарства низинної підзони господарюють на 5% всіх сільськогосподарських угідь, у передгірній – 1,7%, у гірській – на 0,3%. На кожне фермерське господарство низинної підзони припадає 8,2 гектари, в передгірній – 10,6, в гірській – 2,3 га сільськогосподарських угідь. Виняток становлять фермерські господарства Хустського району, на кожне з яких припадає 24,6 га.

Малі земельні наділи, які є у володінні фермерів області не дають змогу забезпечувати

Показники основних складових ресурсного потенціалу фермерських господарств [4, 217, 218], [5, 64-65], [6, 321-324] (на кінець року)

Показники	Україна		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька	
	2000 р	2006 р	2000 р	2006 р	2000 р	2006 р	2000 р	2006 р	2000 р	2006 р
	Кількість фермерських господарств, одиниць	34428	43150	1454	1468	632	542	1164	1258	626
Площа сільськогосподарських угідь, в тому числі ріллі, га	2157,7 1994,0	3972,8 3814,9	11,2 10,2	11,6 10,3	22,1 19,7	20,8 17,9	52,1 43,1	58,1 51,3	7,7 7,0	16,5 15,5
Припадає сільськогосподарських угідь в середньому на одне господарство, в тому числі ріллі, га	62,7 57,9	92,1 88,4	7,7 7,0	8,0 6,9	35,0 31,2	38,3 34,9	44,7 36,9	46,2 40,8	12,3 11,2	21,7 19,8
Частка сільськогосподарських угідь фермерських господарств, у загальній площі по області, %	5,6	10,8	2,6	2,9	4,2	3,3	4,6	4,6	1,7	3,7
Чисельність працюючих в фермерських господарствах, всього осіб в т.ч. жінок	141474 49451	132031 43475	2540 1169	2475 1080	2740* 1063*	2088 826	5253 1893	3725 1278	1727* 755*	1671 471
Наявність с/г техніки:										
- трактори	22118	31560	293	1118	496	437	1080	1041*	268	350
- зернозбиральні комбайни	4585	8120	17	122	115	147	291	315*	23	37
- сівалки	9982	15531	71	302	148	181	198	411*	93	93

* 2005 р.

економічну ефективність господарювання. На обмежених земельних площах відсутня можливість комплексного застосування високопродуктивних тракторів та інших сільськогосподарських машин. Формувати економічну систему машин для невеликого за розмірами фермерського господарства в сучасних умовах не доцільно і не вигідно. Також, згідно даних опитування 71,0% фермерів вирощують озимі зернові, майже така ж кількість – кукурудзу на зерно, 84,1% – культивують картоплю. Враховуючи, що зовсім незначна частина фермерських господарств вирощує кормові культури (конюшину і люцерну), застосувати науково обґрунтовані польові сівозміни фермери не мають змоги.

Важливою в аграрному виробництві є державна підтримка виробництва і, зокрема, через цільове бюджетне фінансування. Найбільшу питому частку в загальному обсязі бюджетних коштів за п'ять останніх років становить: бюджетна дотація тваринництва, а також підтримка виробництва продукції рослинництва (31,9%), закладання і догляд за молодими садами, виноградниками і ягідниками (25,2%), здешевлення кредитів комерційних банків (12,9%).

Привертає увагу стаття “Державне пільгове кредитування індивідуальних сільських забудовників”, де за аналізований період освоєно майже 6,5 млн. грн. бюджетних коштів, або 7,7% від загальної суми. Для Закарпатської області важливим є виділення коштів на відновлення виноградників і ягідників. За п'ять останніх років, у галузях садівництва та виноградарства області, зокрема на закладання і догляд за молодими садами, виноградниками і ягідниками, освоєно 21,2 млн. грн. державних коштів, або 25,2% всіх капіталовкладень.

Важливою складовою підтримки розвитку АПК є функціонування фонду підтримки сільськогосподарських підприємств, що знаходяться у складних кліматичних умовах. Проте, області виділено незначні бюджетні кошти (2,6%), в той час як половина агроформувань знаходяться в гірській та передгірній підзонах. Однак, із 617,0 тис. грн. державних коштів, виділених згаданим підприємствам у 2007 р., 392,0 тис. грн., або 63,5% не викори-

стано за призначенням. Ще менший відсоток бюджетних коштів спрямовано на часткову компенсацію вартості мінеральних добрив вітчизняного виробництва (1,3%) та на часткову компенсацію вартості складної сільськогосподарської техніки (2,6%, або 2,17 тис. грн.).

Аналіз освоєння бюджетних коштів, виділених Закарпатській області на розвиток сільського господарства та індивідуального будівництва у 2007 р. свідчить про нарощування державного фінансування. За останні п'ять років сума виділених коштів збільшилася майже у 15 разів, а у 2007 р. проти попереднього року сума виділених коштів склала 84,1 млн. грн., або зросла у двічі.

Разом з тим, у використанні бюджетних коштів аграрними підприємствами області є ряд упущень. Зокрема, з виділених у 2007 р. коштів станом на 5 грудня залишилися неосвоєними кошти на суму 7,8 млн. грн., або 9,3% від виділеної суми. Поглиблений аналіз, здійснений в процесі дослідження свідчить, що недоосвоєно кошти за статтями бюджетної тваринницької дотації та державної підтримки виробництва продукції рослинництва на суму понад 2,2 млн. грн. Значні дотаційні суми (1,7 млн. грн., або 79,3%) недоотримані в рахунок часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки та здешевлення кредитів комерційних банків (понад 3,0 млн. грн., або 28,0%).

Проведені дослідження окреслюють причини такого стану. Аграрні підприємства області у 2007 р. не освоїли дотаційні державні кошти у зв'язку із зменшенням виробництва запланованого обсягу продовольчої продукції, зокрема продукції рослинництва. Зменшили господарства і видатки на придбання складної сільськогосподарської техніки та оформлення кредитів комерційних банків.

Отже, тут наяву видно роль цільового бюджетного фінансування, з метою стимулювання державою аграрного виробництва, налагодження відповідного стимулювання товаровиробників, і зокрема особистих селянських господарств. Якщо врахувати, що нині в структурі валової продукції частка приватного сектору області становить 95,6%, цільове фінансове стимулювання нарощування виробництва

ва продовольства безумовно дасть відповідні результати.

Нині з боку комерційних банків кредитне фінансування сільськогосподарських виробників незначне. За даними опитування лише 10,1% фермерів за останні 2 роки отримали кредити за рахунок держави і 11,6% – скористалися кредитами комерційних банків, а 78,3% з опитаних не отримували жодних кредитів.

IV. Висновки. Соціологічне дослідження проблем становлення фермерського господарювання в Закарпатті підтвердило, що формування, становлення і розвиток фермерських господарств являє собою об'єктивний процес, який здійснюється за взаємодії соціальних, організаційно-економічних, природних, техніко-технологічних, екологічних та інших факторів. В політико-економічному визначенні фермер-орендар, або власник землі, який веде на ній господарство головним чином за допомогою найманої праці. Нині фермерські господарства вже стали однією з визнаних і рівноправних форм різноукладного господарювання на селі на основі приватної власності. Однак, як засвідчує практика, становлення фермерських господарств процес складний і тривалий, а питання забезпечення їх функціонування на перспективу відносяться до числа складних проблем аграрної економіки і розвитку сільських територій.

В сучасних умовах розвитку українського суспільства фермерське господарство може стати ефективним і конкурентоздатним на ринку лише за умов наявності відповідного земельного і матеріально-ресурсного потенціалу, достатньо високого інтелектуального потенціалу його керівника, який володіє необхідними знаннями в галузях агрономії, зоотехнії і аграрної економіки, експлуатації техніки, організації праці і виробництва. Крім того, важливе значення мають наявність соціальної інфраструктури, соціальні умови життя селянина, його житло, ментальність, прагнення і здатність до продуктивної праці.

Нові умови ринкового господарювання, утвердження різноукладності на селі вимагають нових підходів до оцінки сучасного стану фермерства і окреслення перспектив його розвитку. Потребують невідкладної уваги з боку владних і управлінських структур завдан-

ня переорієнтації фермерських господарств на потреби споживача, розширення товарності господарюючих суб'єктів, формування здорового конкурентного середовища в аграрному виробництві. Особливої значимості набуває вирішення питань поглиблення спеціалізації господарств, їх оптимальних розмірів, організації ринків збуту і переробки виробленої продукції, доведення її до споживача, розвитку інтеграційних зв'язків, забезпечення раціонального використання ресурсів праці і капіталу у фермерських господарствах з врахуванням подальших перспектив розвитку сільських територій.

Наукові дослідження свідчать, що подальший розвиток неможливий без вирішення проблем покращення матеріально-технічного забезпечення та агросервісного обслуговування фермерських господарств. Доцільним є створення фермерських кооперативів з спільного використання технічних засобів. Реалізація потреб фермерів у використанні техніки можлива двома етапами: перший – це створення товариства на основі нотаріально засвідченого договору без статусу юридичної особи, коли певна частка технічних засобів є спільною власністю, а при потребі може залучатися наймана робоча сила, другий – використання спільно придбаних технічних засобів, найманої робочої сили, створення юридичної особи, з обов'язковою організацією сервісного обслуговування фермерських господарств. Останній задум можна втілити лише за умов виділення і освоєння відповідних грошово-кредитних державних коштів або кредитів комерційних банків.

1. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Державний комітет статистики України. – К.: Видавництво "Консультант", 2007. – 552 с.

2. Онисько С.М., Липчук В.В., Березівський П.С., Вороний І.В. Регіональні особливості становлення і розвитку фермерства. – Львів: Українські технології, 2001. – 172 с.

3. Сільське господарство України за 2002 рік. Статистичний збірник. – К., 2003. – 319 с.

4. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 218 с.

5. Форми господарювання на селі (аналіз розвитку). – К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2006. – С. 64-65.

6. Сільське господарство України за 2006 р. – К., 2007 – 324 с.

The features of structural changes and forms of farming in an agroindustrial complex of Transcarpathian region and their influence on the use of the social resources of the village are inlighted. The necessity of state budgetary support of agrarian

production of the subjects of different structures is stressed. The material on the basis of the sociological questioning of the leaders of farming (peasants) economies is considered.

Копчак Ю.С.

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ПРОГНОЗУВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті акцентується увага на необхідності розробки прогностичної моделі визначення неплатоспроможності підприємств в умовах швидкозмінного ринкового середовища. Для визначення ймовірності настання фази неплатоспроможності підприємств запропоновано використовувати комплекс економіко-математичних моделей. Він міститиме алгоритми проведення кластеризації наявної сукупності підприємств та побудови дискримінантної моделі, що дозвлять розбити підприємства на платоспроможні та неплатоспроможні, а також визначити фазу неплатоспроможності підприємства.

Ключові слова: неплатоспроможність, виробничо-економічна діяльність, неплатоспроможне підприємство, економіко-математична модель, кластеризація.

I. Вступ. В сучасних умовах розвитку вітчизняного підприємництва провідну роль відіграє такий чинник як фінансова стабільність підприємств. Його роль суттєво посилюється в поєднанні з загостренням проблем з цінами на енергоносії, зниженні інвестиційної активності та зростанням цін на кредитні ресурси. Це призводить до зниження фінансових можливостей підприємства та зростання небезпеки настання фази його неплатоспроможності чи банкрутства.

Вивченню даних питань присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних фахівців, зокрема, Е. Альтман, І. Благун, І. Бланк, З. Боді, Р.Вестерфілд, В. Забродський, М. Кизим, Т. Клебанова, А. Ковальов, В.Пономаренко, О. Терещенко, Е. Хелферт, Р. Холт та ін. Проте багато аспектів даних досліджень залишилися ще не розв'язаними, зокрема, щодо розробки моделей прогнозування неплато-

спроможності підприємств, які дозволили б отримати практичні рекомендації для оцінки неплатоспроможності вітчизняних підприємств.

II. Постановка завдання. Кількісна оцінка фінансового стану підприємства, як окремо взята характеристика діяльності підприємства ще не дає відповідь на питання щодо достовірності настання найближчим часом настання фази неплатоспроможності чи банкрутства. У зв'язку з тим, що будь-яка соціально-економічна система, включаючи підприємство, схильна до дії зовнішнього середовища, що може негативно позначитися на платоспроможності підприємства, виникає проблема своєчасної реакції на її негативну дію. Дана стаття є спробою вирішення даних питань.

III. Результати. Для цієї мети пропонується використовувати комплекс економіко-математичних моделей. Як впливає з алгоритму, запропонованого в [6], для розбиття наявної сукупності підприємств на платоспроможні і неплатоспроможні необхідно використовувати кластерний аналіз. Відповідно до теорії кластерного аналізу, яка розроблена в роботах С.Айвазяна, Б. Дюрана, М. Жамбю, І. Мандела, В. Тамашевича, П. Оделла та ін. [1, 3, 4, 7, 8], існують два основні методи кластеризації: ієрархічний і неієрархічний, які мають у свою чергу різновиди. У табл. 1 наведена порівняльна характеристика основних методів ієрархічної і неієрархічної кластеризації, які найбільш часто використовуються в економічних дослідженнях і реалізовані в пакеті "STATISTICA 6.0" [2].

У відповідності запропонованій постановці задачі, розбиття наявної сукупності підприємств на платоспроможні і неплатоспроможні здійснюється за допомогою методу неієрар-

хічної кластеризації, зокрема, ітераційного угруповання *k*-середніх. Доцільність використання даного методу кластеризації підтверджуються дослідженнями І. Манделя [7], який провів експериментальне порівняння наступних основних алгоритмів класифікації: А1 – метод *k*-середніх; А2 – метод ближнього сусіда; А3 – метод дальнього сусіда; А4 – метод середніх; А5 – центроїдний метод; А6 – метод Уорда.

Дослідження І. Манделя підтверджують необхідність використання методу неієрархічної кластеризації *k*-середніх для розбиття наявної сукупності підприємств на підприємства платоспроможні і неплатоспроможні.

На рис. 1 представлений алгоритм проведення кластеризації наявної сукупності підприємств на основі ітераційного кластерного аналізу *k*-середніх.

Відповідно до даного алгоритму, на першому етапі проведення кластерного аналізу в *k*-середніх необхідно відібрати підприємства, що підлягають класифікації, і показники, що характеризують їх фінансовий стан. Такими показниками є ті, які характеризують всі три фази циклу кругообігу капіталу на підприємстві: залучення, розміщення і використання.

На другому етапі здійснюється сама про-

цедура кластеризації. Для цієї мети використовується пакет прикладних програм "STATISTICA 6.0", опис використання якого описаний в роботі [2].

На третьому етапі кластеризації проводиться інтерпретація одержаних кластерів підприємств. Ми пропонуємо задавати два кластери підприємств: які є платоспроможними і неплатоспроможними.

На завершальному етапі кластеризації здійснюється перевірка ефективності класифікації підприємств.

В багатьох роботах пропонується значна кількість формальних процедур оцінки надійності і достовірності проведеної кластеризації. Наприклад, І.Мандель в роботі [7] приводить 46 функціоналів ефективності класифікації. В. Тамашевич, розглядаючи проблему перевірки ефективності класифікації, запропонував для цих цілей використовувати три основні найпоширеніші функціонали: 1) сума квадратів відстаней до центрів класів; 2) сума внутрішньокласових відстаней між об'єктами; 3) сумарна внутрішньокласова дисперсія [8].

Розглянемо дані функціонали ефективності.

1. Сума квадратів відстаней до центрів класів:

Таблиця 1

Порівняльна характеристика основних методів кластеризації

Характерні особливості	Методи кластеризації		
	Ієрархічна		Не ієрархічна
	Агломеративні	Дивізівні	Еталонні (к-середніх)
Число кластерів	Не задано		Задано
Масив початкової інформації	Невеликий		Великий
Кластери, які перетинаються	Відсутні		Можлива присутність
Ступінь використання інтуїції	Висока при визначенні порогу коли необхідно припинити кластеризацію		Висока при виборі типу класифікаційних процедур і завдання початкових умов розбиття
Процес кластеризації	Послідовне об'єднання кластерів	Послідовне розбиття кластерів	Послідовне приєднання кластерів

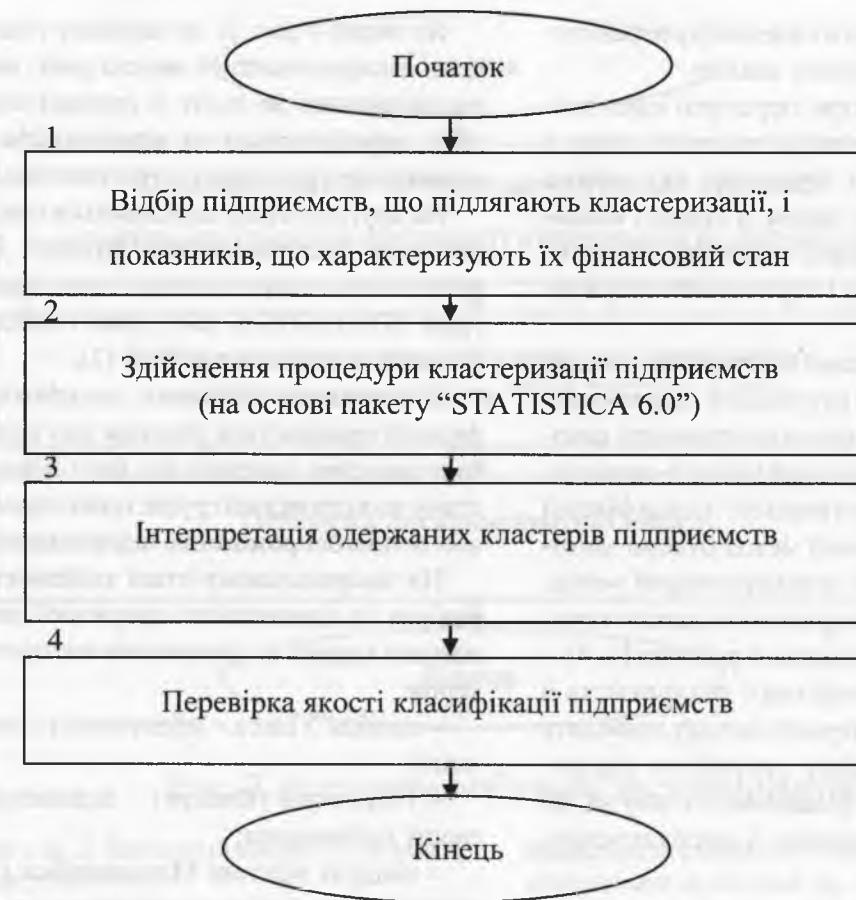

Рис. 1. Алгоритм класифікації підприємств на основі кластерного аналізу *k*-середніх

$$F_1 = \sum_{l=1}^k \sum_{i \in S_l} d^2(X_i, \bar{X}_l)$$

де *l* – номер кластера (*l* = 1, 2, ..., *k*);

\bar{X}_l – центр *l*-го кластера;

X_i – вектор значень змінних для *i*-го об'єкту, що входить в *l*-тий кластер;

$dd(X_i, \bar{X}_l)$ – відстань між *i*-тим об'єктом і центром *l*-го кластера.

Метою використання даного критерію класифікації є таке розбиття сукупності об'єктів на *k* кластерів, при якому значення *F1* було б мінімальним.

2. Сума внутрішньокласових відстаней між об'єктами

$$F_2 = \sum_{l=1}^k \sum_{i, j \in S_l} d_{ij}^2$$

При використанні цього критерію ефектив-

ності класифікації якнайкращим вважається таке розбиття, при якому досягається максимальне значення *F2*, тобто одержані кластери великої «густини».

3. Сумарна внутрішньокласова дисперсія:

$$F_3 = \sum_{l=1}^k \sum_{j=1}^p \sigma_{lj}^2$$

де σ_{lj}^2 – дисперсія *j*-тої змінної в кластері *S_l*.

У даному випадку розбиття, при якому сума внутрішньокласових (внутрішньогрупових) дисперсій буде мінімальною, слід вважати оптимальним.

Проте слід зазначити, що, на думку окремих вчених [9], формальні процедури оцінки надійності і достовірності проведеної кластеризації, у тому числі приведені вище, достатньо складні і не завжди виправдані. Тому вони рекомендують більш прості, неформальні про-

цедури, які забезпечують адекватну перевірку ефективності кластерного аналізу.

Ми пропонуємо при перевірці ефективності класифікації використовувати одну з таких неформальних процедур, яку можна сформулювати таким чином: в процесі класифікації необхідно використовувати різні методи кластерного аналізу і порівнювати одержані результати.

Основними методами кластерного аналізу при розбитті наявної сукупності підприємств на платоспроможні і неплатоспроможні використовується неієрархічний метод k-середніх. Для перевірки ефективності класифікації функції як перевірочний метод будемо застосовувати ієрархічний агломеративний метод. Теорія і методика використання даного методу кластеризації викладена в роботах [1, 4].

Проведення класифікації підприємств з використанням кластерного методу дозволить розділити досліджувану сукупність підприємств залежно від їх фінансового стану на дві групи: «платоспроможні» і «неплатоспроможні».

Для розпізнавання фази неплатоспроможності аналізованого підприємства, як це впливає з алгоритму, представленого в [6], необхідно побудувати дискримінантну модель.

Теорія побудови дискримінантних функцій викладена в роботах С. Айвазяна, Е. Альтмана, С. Арнольда, Дж.-О. Кіма, В. Мхітаряна, Ч. Мюллера та ін. [1, 5, 9]. Згідно з цими розробками, методи дискримінантного аналізу в першу чергу можна класифікувати на дві групи залежно від:

- 1) кількості груп, що класифікуються;
- 2) методу побудови дискримінантної моделі.

До першої групи відносяться методи, які використовуються для класифікації двох і більше груп. До другої групи відносяться наступні методи: прямий (стандартний) і пошуковий, який у свою чергу складається з двох методів – з включенням і виключенням змінних.

Метод дискримінантного аналізу для вирішення конкретної задачі вибирається залежно від постановки задачі.

Алгоритм побудови дискримінантної моделі представлений на рис. 2.

Як видно з рис. 2, на першому етапі побудови дискримінантної моделі дані, які використовувались до цього в процесі кластеризації, перевіряються на відповідність закону нормального розподілу і мультиколінеарність.

На другому етапі здійснюється сам процес побудови дискримінантної функції. Для цієї мети використовується пакет прикладних програм "STATISTICA 6.0", опис і використання якого викладено в роботі [2].

В результаті побудови дискримінантної функції приймається рішення про віднесення підприємства залежно від його фінансового стану до відповідної групи: платоспроможних або неплатоспроможних підприємств.

На завершальному етапі здійснюється перевірка на адекватність одержаної дискримінантної моделі за допомогою наступних критеріїв:

- лямбди Уїлкса – ефективність дискримінації;
- F-критерій (Фішера) – індикатор значущості наближення;
- квадрат відстані Махаланобіса і апостеріорна достовірність – ефективність функції класифікації.

IV. Висновки. Побудована за допомогою запропонованого вище алгоритму дискримінантна модель є основою для визначення інтегрального показника фінансового стану і-го підприємства в певний момент часу і прогнозування його зміни.

1. Айвазян С.А., Мхітарян В.С. Прикладная статистика и основы эконометрии. / М.: ЮНИТИ, 1998. / 1022 с.

2. Боровиков В. П. Программа STATISTICA для студентов и инженеров. / М.: Компьютер Пресс, 2001. / 302 с.

3. Дюран Б., Оделл П. Кластерный анализ: Пер. с франц. / М.: Статистика, 1977. / 128 с.

4. Жамбю М. Иерархический кластер-анализ и соответствия: Пер. с франц. / М.: Финансы и статистика, 1988. / 342 с.

5. Ким Дж.-О. Мьюллер Ч.У. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ: Пер. с англ. / М.: Финансы и статистика, 1989. / 216 с.

6. Копчак Ю.С. Метод визначення фази неплатоспроможності підприємств // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Науковий збірник / За ред. І.Г. Ткачук. / Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. / Вип. IV. / Т. 1. / С. 167-172.

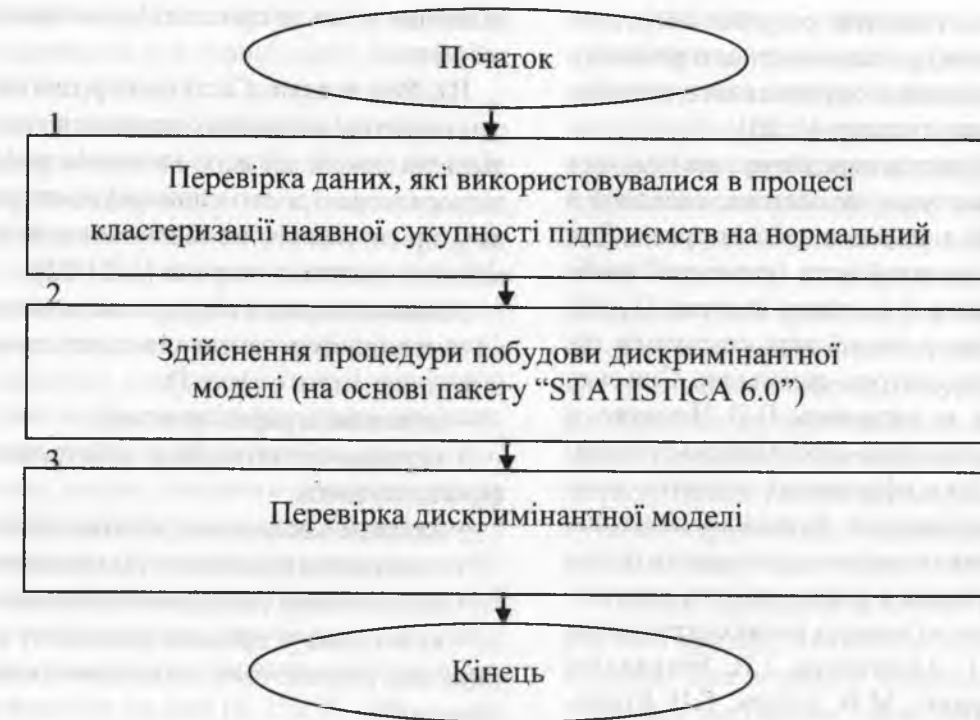

Рис. 2. Алгоритм побудови дискримінантної моделі

7. Мандель И. Д. Кластерный анализ. / М.: Финансы и статистика, 1988. / 176 с.

8. Многомерный статистический анализ в экономике / Под ред. В. Н. Тамашевича. / М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. / 598 с.

9. Arnold S. J. A test for clusters / Journal of Marketing research. / 1979. / November. / P. 545-551.

In the article, the necessity of development of prognostic model for definition of insolvency of

enterprises in conditions of quickly changing market environment is focused on. For definition of the probability of the arising phase of the enterprise's insolvency the complex of economic-mathematical models is offered. It will contain algorithms of clustering of available complex of enterprises and constructing the discriminant model which will make it possible to distribute the enterprises on solvent and insolvent ones, and also to define the phase of the enterprise's insolvency.

Шеленко Д.І., Мегедин Н.Р.

ПІДВИЩЕННЯ СИСТЕМНОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті висвітлена необхідність застосування системного підходу з метою покращення результатів діяльності сільськогосподарських підприємств області; виявлено та проаналізовано основні передумови досягнення системності їх розвитку.

Ключові слова: системність, розвиток, сільськогосподарське підприємство, агроформування, ресурсне забезпечення.

I. Вступ. В умовах мінливості сучасного ринкового середовища, особливо аграрного

ринку, передумовою досягнення високих результатів господарювання підприємства є спосіб його організації. Чимало науковців при цьому привертають увагу до сутності і важливості застосування системного підходу.

Системний підхід полягає у застосуванні сукупності методологічних принципів і теоретичних положень, які дають змогу розглядати кожний елемент системи в його зв'язку і взаємодії з іншими елементами; простеженні змін, що відбуваються в системі у результаті змін окремих її ланок; вивченні специфічних

системних властивостей; розробці обґрунтованих висновків про закономірності розвитку системи; визначенні оптимального режиму функціонування системи [1, 20].

Системний підхід передбачає, що будь-яка організація виступає як система, складена з частин, кожна з яких має свої інтереси. Для досягнення загальної мети організації необхідно розглядати її як єдину систему [1, 20]. Це твердження у повній мірі стосується також аграрного сектора економіки. Сільське господарство, за висновком О.О. Ніконова, є надскладною біо-соціо-економічною суперсистемою [2]. Його ефективний розвиток залежить від злагодженого функціонування цієї системи. Сутність системи, системного підходу, їх застосування в різних галузях економіки, досліджувало чимало вчених-аграрників, зокрема: В.Г. Андрійчук, І.Н. Бузудалов, М.В. Вишиванюк, М.В. Зубець, Е.Н. Крилатих, В.Я. Месель-Веселяк, О.О. Ніконов, О.М. Онищенко, В.В. Россоха, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, К.І. Якуба та ін. Однак питання системного розвитку сільськогосподарських підприємств залишились вивченими недостатньо.

II. Постановка завдання. Метою статті є виявлення передумов досягнення системності розвитку сільськогосподарських підприємств, аналіз їх впливу на функціонування агроформувань та пошук шляхів їх поглибленого впро-

вадження в дію на прикладі Івано-Франківської області.

III. Результати. Системний розвиток – це одночасно організаційно, економічно та соціально узгоджені дії всіх елементів реформи, підпорядковані досягненню кінцевого результату, орієнтованого на задоволення інтересів кожного селянина зокрема [3, 21-22].

Найважливішими передумовами досягнення системності розвитку сільськогосподарських підприємств є (рис. 1):

- державна аграрна політика;
- науково-організаційне забезпечення їх функціонування;
- належне законодавче забезпечення;
- планування діяльності підприємств;
- забезпечення ресурсним потенціалом;
- включення у процеси діяльності організаційних, економічних, соціальних складових (функцій);
- використання (запровадження) інновацій, новітніх розробок;
- просування товарів на ринку;
- здійснення їх моніторингу;
- інформаційне забезпечення.

Державна аграрна політика. З початку аграрної реформи (1990 р.) в Україні спостерігається зниження обсягів виробництва продукції сільського господарства та погіршення фінансового стану підприємств АПК.

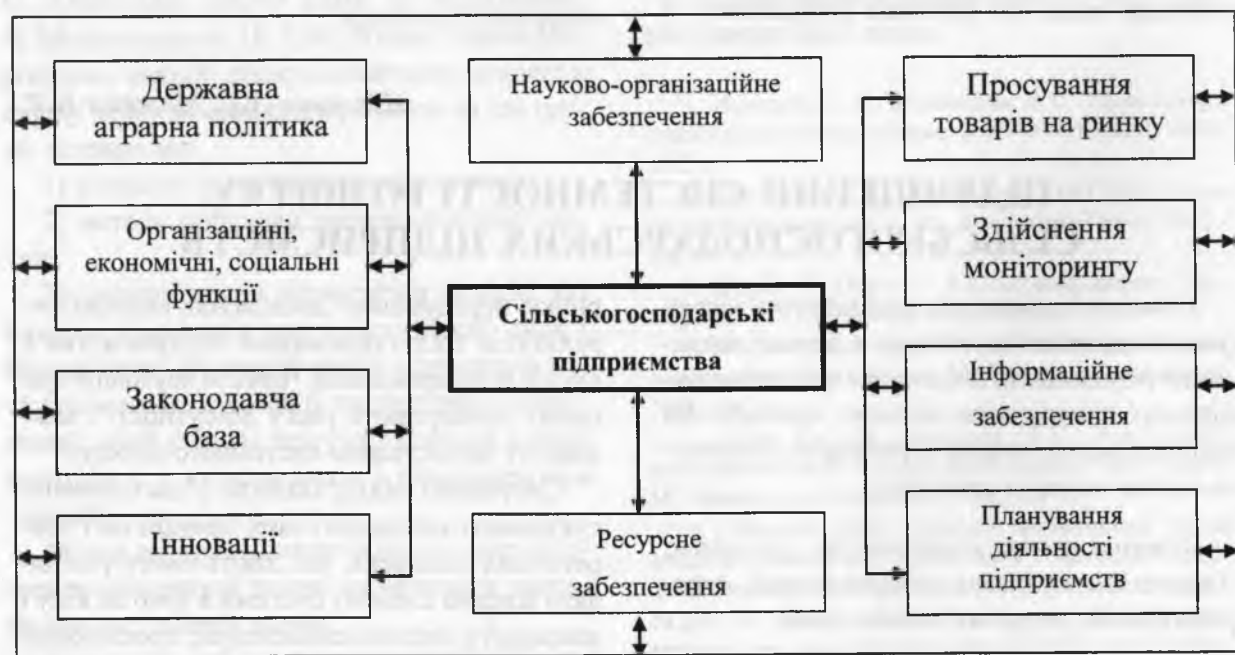

Рис. 1. Модель системного розвитку сільськогосподарських підприємств

Основними причинами падіння результатів господарювання в аграрній сфері за висновками М.В. Зубця, В.В. Юрчишина були:

- політична нестабільність у державі;
- недосконалість організації і механізмів здійснення реформи;
- розвал системи економічних механізмів регулювання сільського господарства [4, 10].

Тому виникає потреба в розробці новітньої аграрної політики, яка має вирішувати важливі завдання: закріпити і надалі розвивати позитивні надбання всіх складових аграрних відносин; створити організаційні, економічні, соціальні, умови успішного функціонування виробників усіх форм власності; сприяти утвердженню на селі приватного сектора; вивести на вищий рівень орендні відносини; відновити агропромислове виробництво до оптимальних розмірів, поліпшити соціальні умови проживання на селі [4, 11], [5, 14].

Формування новітньої аграрної політики держави має відбуватись на засадах системності. Суть їх полягає в тому, що елементи та взаємозв'язки системи державного управління аграрною політикою повинні бути достатньо опрацьовані в науково-прикладному відношенні, виконувати чітко визначену для кожного із них функцію, взаємодіяти на прогнозований кінцевий результат, мають відповідати внутрішній побудові системи, повинні перебувати у відносній рівності.

Держава в умовах сучасної політики і курсу Президента України до Європейського Союзу, спрямованого на соціально-економічний розвиток та подолання бідності, шлях до демократії, безпеки та процвітання, бере на себе зобов'язання в оновленні аграрного сектора та визначення нових цілей аграрної політики [6, 3-4].

Відповідно до завдань новітньої аграрної політики держава повинна створити сприятливі умови для успішного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах перехідного періоду. Розвиток аграрних підприємств є цільовою установкою держави. Тому державна політика щодо села, а також сільськогосподарських підприємств, які там функціонують, повинна сприяти їх системному розвитку.

Законом України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромисло-

вого комплексу в народному господарстві" передбачено, що розвиток аграрного сектора забезпечується державою шляхом здійснення організаційно-економічних і правових заходів: надання агропромисловим товаровиробникам права вільного вибору форм власності і напрямків трудової та господарської діяльності, повної власності на результати своєї праці, створення необхідної ресурсної бази для всебічного задоволення виробничих потреб і розвитку соціальної інфраструктури, регулювання відносин агропромислових товаровиробників і держави за допомогою системи бюджетного фінансування, кредитування, оподаткування, страхування із широким застосуванням комплексу пільг тощо [7, 111].

Основи державної політики стосовно аграрного сектора визначено також Законом України "Про державну підтримку сільського господарства України", який набрав чинності 1 січня 2005 р. [8]. Згідно із цим Законом, передбачено: державне регулювання цін окремих видів сільськогосподарської продукції та створення аграрного фонду (цим передбачено правила цінового регулювання, мінімальні та максимальні закупівельні ціни, товарні та фінансові інтервенції, адміністративне регулювання цін та бюджетна дотація); інші види підтримки виробників продукції та аграрного ринку (передбачаються державні заставні закупівлі зерна, кредитна субсидія, дерегуляція ринку продукції та заборона дискримінації прав її власників); державне регулювання ринку страхування сільськогосподарської продукції (де визначено порядок страхування продукції, а також формування та використання фонду аграрних страхових субсидій); державна підтримка виробників продукції тваринництва (визначається бюджетна тваринницька дотація).

Науково-організаційне забезпечення їх функціонування. У перехідний період до ринкових відносин економічною наукою обґрунтовано теоретичні та методологічні основи здійснення соціально-економічних перетворень в аграрному секторі України. Основні наукові розробки спрямовувались на роздержавлення та приватизацію землі, реформування колективних сільгоспідприємств, заснування нових організаційно-правових структур на принципово новій основі. Наукові розроб-

ки, втілені у нормативно-правових актах, стали підставою для перебудови земельних і майнових відносин, вдосконалення системи господарювання, розвитку різноукладності та створення різних агроформувань при переході до соціально-орієнтованого ринкового виробництва [9, 395].

Економістами-аграрниками розроблені рекомендації та дані пропозиції для створення та функціонування агроформувань на засадах приватної власності на майно і землю, обґрунтування розвитку цінової політики, удосконалення фінансово-кредитної та податкової системи, створення ринкового середовища і ринкової інфраструктури в АПК [9, 400].

Науково-організаційне забезпечення розвитку агроформувань полягає в розробці соціальних, економічних та правових механізмів системного розвитку сільського товаровиробника, орієнтованого на кінцевий результат. Завданням науково-організаційного забезпечення є розробка методів та шляхів перспективної діяльності аграрних підприємств, яка покликана забезпечити: розробку програми для успішного їх функціонування; надання достовірної інформації про стан аграрного ринку; обґрунтування оптимальних розмірів агроформувань, розробку ефективного механізму реалізації продукції; інноваціями, новітніми прогресивними економічними і технологічними розробками; проведення заходів з підвищення кваліфікації та атестації працівників; проведення моніторингу діяльності та розробку рекомендацій щодо нових механізмів господарювання, які б забезпечили адаптацію підприємств до мінливих ринкових умов.

Належне законодавче забезпечення. Ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств та їх структурних підрозділів залежить від належного законодавчого забезпечення. Зокрема діяльність агроформувань всіх організаційно-правові форми господарювання АПК регламентується: Господарським Кодексом України, Законом України "Про підприємництво", Законом України "Про господарські товариства", Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію", Законом України "Про фермерські господарства" та іншими. Дані закони передбачають: види і форми підприємств, порядок їх

створення, ліквідації та особливості їх функціонування; розкривають перелік прав, обов'язків та інтересів; створюють рівні правові умови для діяльності організаційних структур; забезпечують їх самостійність; визначають правові, економічні, організаційні, соціальні умови та інші положення.

На сьогодні законодавством недостатньо врегульована діяльність підприємств, ряд законів необхідно переглянути та внести доповнення. Потребують законодавчого оновлення існуючі непорозуміння при створенні, ліквідації та в процесі діяльності підприємств [10, 239].

Планування діяльності підприємств. Організація планування – це система заходів, яка спрямована на ефективну діяльність сільськогосподарських підприємств і є основою для їх роботи.

На сьогодні важливим питанням удосконалення організації планування агроформувань залишається обґрунтованість виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, врахування сезонного і багатогалузевого характеру діяльності аграрних підприємств, розвиток обслуговуючих підрозділів, внутрішнє споживання власної продукції. У зв'язку із цим план розвитку сільськогосподарського підприємства повинен бути оптимальним та врівноваженим.

Ефективність організації планування досягається за таких умов: загальної (всєбічної) обізнаності щодо діяльності підприємств; вивчення географічно-природних особливостей території розташування підприємства; складання програм, проектів, схем, графіків; вивчення організаційно-управлінської структури агроформування. Якомога чіткіше дотримання плану та контроль за його виконанням забезпечать максимізацію фінансових результатів діяльності підприємств.

Забезпечення ресурсним потенціалом. Потенціал підприємства – "це сукупність наявних у економічного суб'єкта ресурсів і можливостей, що можуть бути використані для поставленої мети". Невід'ємним фактором ефективної діяльності є узгодження співвідношень його складових ефективного господарювання [11, 38].

Оптимальне поєднання і вміле ефективне

застосування наявних ресурсів визначає становлення, успішність господарювання та рівень розвитку підприємства. Основними елементами ресурсного забезпечення агроформувань є: земля, людський капітал, матеріально-технічна база (основні фонди), запаси товарно-матеріальних цінностей (товарні ресурси), фінансові ресурси.

Загальноприйнятою є думка, що основним ресурсом кожного агроформування є земля. Виходячи з цього, в Україні створені форми господарювання, які відповідають вимогам різного бізнесу [11, 187-188], [13, 1, 6-9]: *крупного* (сільськогосподарські підприємства, середній розмір яких в Україні становить 939 га, в Івано-Франківській області – 640 га), *середнього* (фермерські господарства, середній розмір яких становить відповідно 80,3 га та 1031) та *дрібного* (господарства населення, середній розмір яких становить 1-2 га).

Визначальним чинником становлення і розвитку підприємства є людський фактор, або, правильніше кажучи, людський капітал.

Зокрема, К. Якуба зазначає, що людський фактор – в оптимальному поєднанні з природними і матеріально-технічними – є тією вихідною ланкою, яка формує основну рушійну

силу становлення, розвитку й ефективного господарювання всіх соціально-економічних укладів у сільській місцевості [14, 69].

Процес "створення" людського капіталу складний і безперервний, проблема вирішення питань його оптимального складу, якості, специфіки тощо в останні десятиліття набула глобального характеру. Ефективність формування людського потенціалу підприємства, перш за все, залежить від особливостей обраної керівником (чи менеджером) підприємства кадрової політики. П.Ф. Друкер наголошує на таких основних моментах: людину слід "розкривати", а не використовувати; вона завжди повинна мати стимул до праці; людину слід розглядати як активний конкуруючий ресурс, правильна організація роботи якого стає джерелом стабільності і високої продуктивності колективу; людина повинна знати свою реальну значущість для підприємства, а не мати "відчуття потреби"; її потрібно розвивати, стимулювати і направляти ріст індивідуальності. Власне спрямування такого розвитку визначає, чи буде людина – як особистість і як ресурс – справді розвиватися, чи, навпаки, деградувати, причому доти, доки її взагалі неможливо буде розглядати як ресурс [15, 262-272, 349].

Таблиця 1

Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області

Показники	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Кількість підприємств	197	157	143	129	84
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільському господарстві, осіб	13818	8804	7736	6334	5842
у тому числі:					
– в рослинництві, осіб	9217	5452	4533	3372	2347
– в тваринництві, осіб	4601	3352	3203	2962	3495
– на 1 підприємство, осіб	70	56	54	49	69
Середньорічна вартість активів, млн. грн.	382,5	257,5	252,0	291,5	525,1
Сільськогосподарські угіддя, тис. га	114,0	87,0	77,3	66,9	53,7
з них взято в оренду:					
– тис. га;	105,0	80,0	74,0	65,0	51,7
– частка у загальній площі, %	92,0	92,3	95,8	97,0	96,2

Показники ресурсозабезпеченості сільськогосподарських підприємств наведені у табл. 1 [13, 1, 6], [16, 1-2], [17, 1, 8], [18, 1, 8], [19, 1-2].

За останні роки у сільськогосподарських підприємствах простежується чимале зменшення наявних угідь. Так, у період з 2002 р. до 2006 р. їхня площа зменшилась більш ніж удвічі, що спричинене в основному різким скороченням кількості самих підприємств. Спостерігається тенденція до зниження чисельності працівників, зайнятих у сільському господарстві (відповідно на 36%, 12%, 18% та 7,8 % щорічно).

Відбувається зниження і якісного показника, так званого “вартісного вираження” трудових ресурсів: рівня освіти, опанування нових професійних знань та навичок тощо (Табл. 2) [20, 21, 22, 23].

Тенденція зниження трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств зберігається упродовж усього досліджуваного періоду (з 2003 по 2006 роки), причому щорічно в це зменшення становить у середньому 2 тис. осіб, що призвело до зростання попиту на робочу силу в галузі сільського господарства. Стрімко знижується кількість дипломованих працівників, а загальне підвищення кваліфікації та навчання новим професіям прац-

івників зберігається на рівні 1-2 % від загальної кількості. Серед причин такого занепаду – небажання висококваліфікованих фахівців працювати в сільському господарстві (оскільки тут найнижчий рівень заробітної плати серед усіх галузей економіки), вибір молодими спеціалістами перспективніших напрямів діяльності.

Визначальним чинником господарювання агроформувань є також матеріально-технічна забезпеченість, структура якої дедалі сильніше зношується, руйнується, потребує модернізації, а подекуди – і повного оновлення. Це, в свою чергу, вимагає значних капіталовкладень. Хоча в останні роки зростає інвестування в основний капітал (6 млн. грн. у 2000 р. до 122 млн. грн. у 2006 р.) [20, 170], [23, 154], лєвова їх частка здійснюється за рахунок власних коштів (75,9 % у 2001 р. і 50,2 % у 2006 р.), а також за рахунок залучення кредитів банків та інших позик (19,3 %) [23, 154].

Кількісне відображення стану парку сільськогосподарської техніки сучасних агроформувань наведено в табл. 3 [22, 116].

За останні 10 років відбулося згортання парку сільськогосподарської техніки. Зумовлене таке становище недосконалістю державного інвестиційного механізму, обмеженістю можливостей підприємств власними силами

Таблиця 2

Показники розвитку трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області

Показники	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Попит на робочу силу, осіб	84	132	85	106
Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян, осіб	4376	5638	7076	6517
з них частка жінок, %	43,7	44,3	42,6	42,4
Середньорічна кількість найманих працівників, тис. осіб	18,8	16,8	16,0	14,6
з них штатних, тис. осіб	18,5	12276	15,4	13,8
у тому числі мають вищу освіту за освітніми рівнями: – неповна та базова вища, осіб	2787	2466	2337	2125
частка у заг. кількості штатних працівників, %	15,0	15,2	15,2	15,4
– повна вища, осіб	69472	1533	1580	1691
частка у заг. кількості штатних працівників, %	3,75	9,4	10,3	12,2
Навчались новим професіям, осіб	242	129	164	138
Частка у заг. кількості працівників, %	1,3	0,8	1,1	1,0
Підвищили кваліфікацію, осіб	272	163	128	147
Частка у заг. кількості працівників, %	1,5	1,0	0,8	1,1

Таблиця 3

Матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області

Показники	1996 р.	2000 р.	2004 р.	2005 р.
Трактори, тис. шт.	7,6	5,1	3,0	2,8
Культиватори, тис. шт.	2,6	1,8	1,2	...
Сівалки тракторні, тис. шт.	2,2	1,6	1,1	1,0
Картоплесаджалки, шт.	345	146	88	81
Комбайни: – зернозбиральні, тис. шт.	1,3	1,0	0,7	0,7
– кормозбиральні, тис. шт.	584	341	197	173
– картоплезбиральні, шт.	100	25	16	13
Бурякозбиральні машини, шт.	269	173	107	93
Доїльні установки, шт.	724	385	171	159

проводити відновлюванні роботи, недосяжністю, отримання кредитів та ін.

Основними причинами зниження рівня агроресурсного потенціалу сучасних сільськогосподарських підприємств є відсутність досвіду практичної роботи в умовах ринкової економіки; недостатня кількість висококваліфікованих спеціалістів у галузі сільського господарства; низький рівень обізнаності з новітніми досягненнями сільськогосподарської науки та відсутність практичних навичок інноваційного розвитку в умовах, значної обмеженості ресурсами; нерозвиненість ринкової та соціальної інфраструктури у сільській місцевості, особливо дорадчого забезпечення товаровиробників; відсутність ефективних механізмів співпраці аграрної науки, освіти і сільського господарства [24].

Включення у процеси діяльності організаційних, економічних, соціальних складових (функцій). Організаційну складову підприємства можна визначити як вихідну, базову функцію. Суть її визначається забезпеченням чіткої злагодженої взаємодії елементів систем усіх рівнів та організації їхньої діяльності. На мікрорівні – це вирішення питань структурної побудови системи “підприємство”, формування виробничої горизонталі та управлінської вертикалі, організація взаємозв'язків між ними та формування внутрішньої культури і мікроклімату підприємства. Мезорівень включає організацію співпраці

підприємства та зовнішнього середовища (сільської території, району, області). На макрорівні – пошук і налагодження зв'язків між системами в масштабах цілої країни та в організації виходу підприємства на загальнодержавний ринок.

Економічна функція агроформувань спрямована на вирішення щонайменше трьох завдань: досягнення заданих обсягів виробництва взагалі та окремих його видів зокрема, прибуткове (рентабельне) господарювання й забезпечення розширеного відтворення [25, 45].

Соціальна функція визначається тим, що сільськогосподарське підприємство, окрім свого виробничого призначення, є ще сферою зайнятості значної кількості людей, а отже, – їхнього соціального існування. Також агроформування беруть участь у соціальному облаштуванні села і сільської території, в якій знаходяться (зазвичай це ремонт доріг, допомога із комунальним обслуговуванням та навчально-методичним забезпеченням освітніх закладів тощо).

Використання (впровадження) інновацій, новітніх розробок. Будь-яку сферу діяльності людини, особливо комерційну, сьогодні важко уявити без впровадження інновацій, остеронь інноваційного процесу. Завдяки новітнім технологіям підприємства та й цілі галузі економіки виходять із кризового становища. Інновації являють собою засіб, ресурс, за допомогою якого підприємство на-

буває конкурентних переваг серед інших. Забезпечення новітніми технологіями, передовсім, потребує аграрний сектор економіки. Сільськогосподарські підприємства вимагають не лише новітніх технологічних розробок, але також і значних нововведень у сфері управління та організаційної діяльності, в сфері реалізації своєї продукції тощо.

Просування товарів на ринку. З появою нових ринкових умов господарювання перед вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами, окрім питання основної діяльності (виробництва продукції), постало не менш важливе і складне – її реалізація, а отже маркетингова орієнтація підприємства. Результат вирішення цієї проблеми залежить від вмільої розробки комунікативної політики підприємства, зокрема пошуку найефективніших каналів збуту.

Маркетингова орієнтація аграрних підприємств охоплює: виконання робіт по виявленню попиту покупців на пропоновану сільськогосподарську продукцію і послуги шляхом комплексного вивчення стану ринку та перспектив його розвитку, вплив на ринок і споживчий попит за допомогою таких засобів, як реклама, стимулювання збуту з метою формування їх у необхідному для підприємства напрямі; розробку і вирішення питань тари і упаковки; управління асортиментом продукції; забезпечення необхідного рівня доходу та розробку системи цін; формування плану маркетингу; забезпечення контролю й управління функціями маркетингу [26, 72].

Здійснення їх моніторингу. Під моніторингом розуміють відстежування процесів, що відбуваються в будь-якій виробничій та іншій системі, з наступним аналізом їх соціально-економічної результативності. Основною метою моніторингу є активізація, відкриття простору для чинників і процесів, що стимулюють розвиток підприємства, та усунення або мінімізація чинників, що його гальмують [3, 177, 183]. Для детального відображення стану господарювання моніторинг агропідприємств повинен: по-перше, мати системний характер, тобто охоплювати всі сфери і процеси діяльності підприємства; по-друге, бути систематичним, що дасть змогу проаналізувати не окремі його етапи, а постійне фун-

кціонування; по-третє, мати незалежний характер, тобто охоплювати не лише виробничий рівень, а й організаційно-управлінський, що зробить можливим отримання об'єктивних результатів процесу господарської діяльності.

Здійснення інформаційного забезпечення. В умовах ринкової економіки передумовою ефективного господарювання новостворених агроформувань є наявність інформації, особливо з питань аграрної економіки, новітніх технологій і розробок тощо. Задоволення попиту сільськогосподарських товаровиробників на інформаційні послуги Законом України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" покладено на дорадчі служби [8]. Даним законом визначено основні положення щодо створення, завдань та мети їх діяльності. При цьому сільськогосподарська дорадча діяльність визначається як "сукупність дій та заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок прибуткового ведення господарства". Серед основних завдань виділяють: надання дорадчих послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо; надання дорадчих послуг органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань підготовки та реалізації планів соціально-економічного розвитку; поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки; сприяння розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості; робота з сільською молоддю, ініціювання та реалізація молодіжних програм [8].

IV. Висновки. На основі проведеного дослідження можемо зазначити, що процес розвитку сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області ще не набув ознак системності і потребує вдосконалення. Зокрема, ще не вдалося подолати наслідки недосконалої організації здійснення аграрної реформи; немає наразі чітко встановленого механізму налагодження соціально-економічних

відносин сільськогосподарських товаровиробників з органами влади та місцевого самоврядування; потребує нагального вирішення проблема ресурсозабезпечення сільськогосподарських товаровиробників; недостатньо налагоджена система введення в дію інновацій, новітніх технологій та результатів наукових досліджень; процес інформаційно-консультаційного забезпечення ще не набув широкого розвитку, а знаходиться на стадії впровадження і потребує подальшого вдосконалення.

1. Основи інформаційних систем: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. / В.Ф. Ситник, Т.А. Писаревська, Н.В. Єрмоїна, О.С. Краєва / За ред. В.Ф. Ситника. – К.: КНЕУ, 2001. – 420

2. Бузудалов И.Н., Крылатых Э.Н., Никонов А.А. и др. Аграрные отношения: теория, историческая практика, перспективы развития. – М.: Наука, 1993. – 405.

3. Вишиванюк М.В. Новый этап развития аграрной реформы в области. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 218.

4. Юрчишин В.В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізації // Економіка АПК. – 2003. – № 8. – 3–8.

5. Саблук П.Т. Розвитку АПК – надійність і стабільність // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – 11–16.

6. Звернення Президента України Віктора Ющенка до українського народу // Аспекти сільського розвитку. Вісник Інституту сільського розвитку. – 2005. – № 2–3. – 2–4.

7. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. – 2-ге вид., доп. / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. К.: ІАЕ УААН, 2000. – 634.

8. www.rada.gov.ua

9. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / За ред. В.В. Юрчишина. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 446.

10. Онищенко О. М. Аграрна криза: причини виникнення та шляхи подолання // Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). Видавничий дім альтернативних. – К.: 2001. – 235–253.

11. Россоха В.В. Потенціал аграрного підприємства: методологія дослідження // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – 35–40.

12. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного сектору України (результати і проблеми) // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: Матеріали Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. 9-10 листоп. 2005 – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 182-189.

13. Основні показники роботи сільськогосподарських підприємств (за організаційними формами господарювання) (включаючи фінансові показники) за

2006 рік. – Івано-Франківськ: Івано-Франківське гол. управління статистики, 2007. – 76.

14. Якуба К.І. Людський фактор у реформуванні аграрної економіки // Економіка України. – 2004. – № 5. – 69-75.

15. Друкер П.Ф. Практика менеджмента: Пер. с англ.:–М.: Издательский дом "Вильямс", 2003. – 398

16. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств (в розрізі господарств) (включаючи фінансові показники) за 2005 рік. – Івано-Франківськ: Івано-Франківське гол. управління статистики, 2006. – 73.

17. Основні показники господарсько-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств за 2004 рік. – Івано-Франківськ: Івано-Франківське гол. управління статистики, 2005. – 77.

18. Основні показники господарсько-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств за 2003 рік. – Івано-Франківськ: Івано-Франківське гол. управління статистики, 2004. – 49.

19. Основні показники господарсько-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств за 2002 рік. – Івано-Франківськ: Івано-Франківське гол. управління статистики, 2003. – 48.

20. Івано-Франківщина, Україна, Світ: Стат. щорічник / За ред. М.В. Кривоного. – Івано-Франківськ: Гол. управління статистики в Івано-Франківській обл., 2003 р. – 644.

21. Івано-Франківщина, Україна, Світ: Стат. щорічник / За ред. М.М. Колімбровського. – Івано-Франківськ: Гол. управління статистики в Івано-Франківській обл., 2005 р. – 590.

22. Івано-Франківщина, Україна, Світ: Статистичний щорічник // За ред. М.В. Кривоного. – Івано-Франківськ: Гол. управління статистики в Івано-Франківській обл., 2006. – 644.

23. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2006 рік. – Держ. комітет статистики України. – Івано-Франківськ: Гол. управління статистики в Івано-Франківській обл., 2007. – 502.

24. Розпорядження КМУ від 20.06.2005р. № 210-р "Про схвалення Концепції Державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності на 2006-2009 роки" www.minagro.kiev.ua

25. Шеленко Д.І. Сільськогосподарські підприємства Івано-Франківського Прикарпаття після реформи. – Івано-Франківськ: видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – 180.

26. Гоголю О.П. Маркетингове забезпечення діяльності підприємств на ринку свинини // Економіка АПК. – 2001. – № 12. – 71-75.

The necessity of using the systematical approach with the aim of improving the results of activity in agricultural enterprises of the region is inlighted in the article. The main preconditions of the achievement of their systematic development are found out and analysed.

Газуда М.В., Машика Ю.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В ОБЛАСТЯХ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті досліджено особливості відтворення населення в регіонах Українських Карпат через призму природного і міграційного рухів. Значна увага приділена питанням відтворювальних процесів в міській місцевості областей Карпатського регіону. Детально проаналізовано вплив цих факторів в розрізі природно-економічних зон Закарпатської області.

Ключові слова: відтворення населення, регіони Українських Карпат, природний рух, міграційний рух, міська місцевість, природно-економічні зони.

I. Вступ. Регіони Українських Карпат частково охоплює Карпатська гірська система, яка розміщена в центрі Середньої Європи. Вона представлена своєрідною дугою протяжністю понад 1300 км, з площею – 185,0 тис. км². Довжина Українських Карпат становить 270 км, ширина 70-100 км, а загальна площа з тісно прилеглими територіями – понад 37,0 тис. км², або 20,0 % від загальної Карпатської гірської системи. Вони охоплюють всю територію Закарпатської, 37,5 % – Івано-Франківської, 18,6 – Львівської та 15,8 % – Чернівецької областей.

У зв'язку з вертикальною зональністю значної території регіонів Українських Карпат і, особливо Закарпатської області, науковий інтерес представляє дослідження особливостей відтворення населення у цих регіонах. У дослідженні приділяється значна увага відтворювальним процесам на внутрірегіональному рівні, в розрізі природно-економічних зон області.

II. Постановка завдання. Впродовж 47-річного періоду (1959-2006 рр.) у регіонах Українських Карпат проявлялись неоднозначні режими відтворення населення. У зв'язку з цим, виникає доцільність дослідження відтворювальних процесів населення в цілому та міського, зокрема за аналізований період і, особливо після проголошення незалеж-

ності України. Тому, мета дослідження полягає у необхідності обґрунтування особливостей щодо відтворення народонаселення на міжрегіональному рівні, а також на внутрірегіональному рівні на прикладі Закарпатської області.

III. Результати дослідження. Природний приріст завжди мав вирішальну роль у формуванні зміни чисельності населення регіону Українських Карпат, тоді як вплив міграції залишався незначним. Тенденції розвитку населення в цілому по областях Українських Карпат, в тому числі в Закарпатській області, за період з 1959 по 2006 рр. проявлялися неоднозначно (табл. 1).

З табл. 1 простежуються наступні тенденції відтворення населення в цілому, в тому числі в міській місцевості:

- розширене відтворення всього населення характерне для всіх регіонів Українських Карпат та України до 1989 р., хоча тенденція такого відтворення мала спадний характер;

- у 1995 р. для Львівської і Чернівецької областей та України відтворення населення набуло звуженого характеру, за винятком Закарпатської та Івано-Франківської областей;

- у міській місцевості усіх чотирьох регіонів Українських Карпат відбувалося незначне розширене відтворення населення, а в Україні, навпаки – звужене. З 2001 по 2005 рр. звужене відтворення населення в цілому, було притаманним для всіх регіонів Українських Карпат, і значно масштабніше проявилось в Україні;

- у 2006 р. дещо менша спадна тенденція звуженого відтворення населення проявилась в Українських Карпатах в цілому, та в Україні, зокрема, за винятком Івано-Франківської області, де цей показник перевершив рівень попереднього року. Водночас у Закарпатській області спостерігалось незначне розширене відтворення населення, як в цілому, так і в міській місцевості. В Івано-Франківській області при скороченні природного приросту населення намітилась позитивна тенденція

щодо природного приросту міського населення. Природне скорочення населення як в цілому, так і в міській місцевості продовжувалось у Львівській та Чернівецькій областях, а також в Україні.

У зв'язку з цим, науковий і практичний інтерес представляють дослідження щодо впливу природного приросту (скорочення) на загальну кількість населення у 2005-2006 рр. (табл. 2).

З табл. 2 простежується вплив природного приросту (скорочення) та сальдо міждержавної і міжрегіональної міграції на зменшення населення на початок 2007 р. порівняно з аналогічним періодом 2006 р., який проявився в наступному:

- у цілому населення чотирьох областей Українських Карпат за 1 рік зменшилось на 15,9 тис. осіб, або на 0,3 %, а в Україні на 283,5 тис. осіб, або на 0,6 %;

- найбільший вплив на зменшення населення в усіх регіонах Українських Карпат здійсни-

ло природне скорочення, за винятком Закарпатської області. Зокрема, в усіх аналізованих областях зменшення населення за рахунок скорочення приросту становило 16,7, а в Україні – 355,9 тис. осіб;

- за рахунок міждержавної та міжрегіональної міграції населення України та трьох областей Українських Карпат не зменшилось, а навпаки дещо збільшилось, за винятком Закарпатської області, де воно за рахунок цього фактора зменшилось на 0,9 тис. осіб.

Отже, в цілому демографічна криза щодо звуженого відтворення населення за рахунок природного скорочення в усіх регіонах Українських Карпат не подолана, а в Україні її масштаби значні. У 2005 р. на кількість постійного населення Закарпатської області, на протилежність іншим регіонам Українських Карпат та України в цілому, на зменшення населення більше вплинула міждержавна та міжрегіональна міграція, ніж природне скорочення, а тому науковий інтерес представляє дослід-

Таблиця 1

Загальні коефіцієнти народжуваності та природного приросту населення регіонів Українських Карпат* (на 1000 наявного населення)

Роки	Регіони (області) Українських Карпат								Довідково: Україна	
	Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		кількість народжених	природний приріст (скорочення)
	Кількість народжених	Природний приріст (скорочення)	кількість народжених	Природний приріст (скорочення)	кількість народжених	Природний приріст (скорочення)	Кількість народжених	Природний приріст (скорочення)		
1959	27,2	18,7	24,4	15,8	22,7	14,9	20,9	13,4
1970	20,7	12,7	17,1	8,9	17,0	8,6	15,2	6,4
1979	19,2	9,8	15,6	5,8	16,7	6,3	14,8	3,7
1989	16,8	7,5	15,5	5,1	14,6	4,7	14,8	3,8	12,6	0,5
1995	13,4	1,7	12,6	0,8	11,4	-0,8	12,4	-0,3	9,6	-5,8
2001	10,9	-0,5	10,3	-1,8	8,9	-3,6	10,1	-2,4	7,7	-7,6
2005	12,6	-0,6	10,8	-2,7	10,1	-3,6	10,9	-3,2	9,0	-7,6
2006	13,3	0,5	11,3	-3,7	10,3	-1,2	10,2	-1,2	9,8	-6,4
в тому числі, у міських поселеннях										
1959	23,7	15,9	21,6	15,2
1970	18,9	11,2	17,0	10,8
1979	18,0	9,2	15,5	8,0
1989	15,8	7,4	15,9	8,2	13,7	5,5	14,0	5,3	12,7	2,5
1995	11,5	0,7	11,4	2,3	10,6	0,5	10,3	0,1	8,8	-4,8
2001	10,2	-0,9	8,9	-0,4	8,7	-2,1	8,2	-1,7	7,2	-6,6
2005	13,2	-0,1	10,8	0,1	9,9	-1,6	10,0	-1,8	8,9	-5,9
2006	13,8	1,3	11,3	0,6	10,3	-1,2	10,2	-1,2	9,6	-4,9

* Розраховано за джерелами: [1, 283, 284, 336], [2, 336], [3, 217, 218], [4, 378], [5, 52, 53, 56, 57], [6, 33, 35], [7, 335], [8, 352].

** У цій таблиці дані про населення наведено за 1979 р. за переписом на 17 січня, 1989 р. – за переписом на 12 січня, 2001 р. – за даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня, за інші роки на початок року.

Таблиця 2

Вплив природного приросту (скорочення) на кількість постійного населення*

Регіони Українських Карпат	Кількість постійного населення, (на 1 січня, тис. осіб)		Збільшення (зменшення) населення		В тому числі за рахунок:	
	2006 р.	2007 р.	тис. осіб	%	природного приросту (скорочення), тис. осіб	сальдо міждержавної та міжрегіональної міграції, тис. осіб
Закарпатська	1242,6	1241,0	-1,6	99,9	-0,7	-0,9
Івано-Франківська	1386,2	1382,6	-3,6	99,7	-3,8	0,2
Львівська	2558,8	2550,0	-8,8	99,7	-9,2	0,4
Чернівецька	905,1	903,2	-1,9	99,8	-3,0	1,2
Разом:	6092,7	6076,8	-15,9	99,7	-16,7	0,8
Довідково: Україна	46749,2	46465,7	-283,5	99,4	-355,9	72,4
<i>Регіони, % до України</i>						
Закарпатська	2,7	2,7	-0,5	x	-0,2	-1,4
Івано-Франківська	3,0	3,0	-1,3	x	-1,1	0,3
Львівська	5,5	5,5	-3,1	x	-2,6	0,6
Чернівецька	1,9	1,9	-0,7	x	-0,8	1,6
Разом:	13,1	13,1	-5,6	x	-4,7	1,1

* Розраховано за джерелами: [7, 331, 341; 8, 347, 356].

ження впливу цих факторів за 2006 р. на внутрірегіональному рівні Закарпатської області, територію якої повністю охоплює Карпатська гірська система (табл. 3).

Дослідження (табл. 3), проведені в розрізі природно-економічних зон регіону засвідчують про різнобічні тенденції у природному прирості населення:

- у низинній природно-економічній зоні як у 2005 р., так і в 2006 р. спостерігалось природне скорочення міського і сільського населення. Зокрема, у 2005 р. воно зменшилось більш ніж на 1,1 тис. осіб, а у 2006 р. – на 232,0 особи;
- демографічна криза за рахунок природного руху призупинилась у передгірній природно-економічній зоні, оскільки як у 2005 р., так і в 2006 р. для неї характерне розширене відтворення;
- для гірської природно-економічної зони характерне незначне звуження у 2005 р. та розширене відтворення населення у 2006 р., в обох випадках за рахунок найбільш висотних серед гірських – Рахівського і Міжгірського районів;
- аналогічна тенденція, яка проявилась у гірській природно-економічній зоні характерна і для Закарпатської області в цілому. Отже, природний рух населення у 2006 р. не спри-

чинив зменшення всього народонаселення в області, а також в передгірній та гірській природно-економічних зонах.

Розподіл мігрантів за потоками у розрізі природно-економічних зон та міських поселень і сільської місцевості у Закарпатській області відображає табл. 4.

З табл. 4 проявляються наступні особливості міграційних процесів у розрізі природно-економічних зон області:

- у низинній природно-економічній зоні міграційний приріст становив 0,2 тис. осіб, у т. ч. за рахунок внутрішньорегіональної міграції – 0,9, а за рахунок міжрегіональної – скоротився на 0,3, а міждержавної міграції на 0,4 тис. осіб;
- у гірській та передгірній природно-економічних зонах на протилежність низинній, всі потоки міграції мають від'ємне значення, у т. ч. і за рахунок внутрішньорегіональної, міжрегіональної та міждержавної міграції;
- зазначені природно-економічні зони спричинили від'ємне сальдо всіх потоків міграції в області, в т. ч. і міжрегіональної та міждержавної. Дана проблема вимагає вирішення її як на державному, так і регіональному рівнях;
- внутрішньорегіональна міграція не впливає на зміну загальнообласної чисельності населення, але має суттєве значення у її форму-

Таблиця 3

Природний рух та приріст (скорочення) населення Закарпатської області *

Райони і міста	2005 р.			2006 р.		
	народженних	померлих	природний приріст (скорочення)	народженних	померлих	природний приріст (скорочення)
	осіб			осіб		
Низинна природно-економічна зона						
м. Ужгород	1468	1450	18	1487	1365	122
м. Мукачево	980	1021	-41	975	934	41
м.Берегово (міська рада)	312	467	-155	320	438	-118
м. Чоп	107	107	0	90	107	-17
Берегівський	569	844	-275	606	749	-143
Виноградівський	1586	1646	-60	1750	1526	224
Мукачівський	1213	1505	-292	1311	1488	-177
Ужгородський	717	1025	-308	835	999	-164
Разом	6952	8065	-1113	7374	7606	-232
Передгірна природно-економічна зона						
м. Хуст (міська рада)	456	405	51	458	407	51
Іршавський	1283	1250	33	1366	1180	186
Тячівський	2130	1764	366	2223	1734	489
Хустський	1171	1121	50	1189	1159	30
Разом:	5040	4540	500	5236	4480	756
Гірська природно-економічна зона						
Великобerezнянський	319	505	-186	359	455	-96
Воловецький	268	336	-68	331	337	-6
Міжгірський	660	645	15	662	621	41
Перечинський	469	539	-70	450	489	-39
Рахівський	1366	1107	259	1374	1130	244
Свалявський	676	719	-43	744	781	-37
Разом	3758	3851	-93	3920	3813	107
Всього в області:	15750	16456	-706	16350	15899	631
Природно-економічні зони, % до області						
низинна	44,1	49,0	x	45,1	47,8	X
передгірна	32,0	27,6	x	32,0	28,2	X
гірська	23,9	23,4	x	23,9	24,0	X

* Розраховано за джерелом: [9, 378, 379], [4, 376, 377].

ванні у кожному місті обласного підпорядкування та адміністративному районі регіону.

IV. Висновки. Проведене наукове дослідження свідчить про неоднозначні тенденції у природному прирості (скороченні) населення в цілому, його впливу на чисельність населення за період з 1959 до 2006 рр. в регіонах Українських Карпат та України (за винятком Івано-Франківської області, де такі дані наводяться з 1989 р.).

Значна увага приділена питанням відтворювальних процесів в міській місцевості Українських Карпат. У Україні режими звуженого відтворення міського населення особливо загострилися з 1995 р., а в регіонах Українських Карпат з 2001 р.

У 2006 р. менш спадна тенденція звуженого відтворення проявилась в усіх регіонах Українських Карпат та в Україні за винятком Івано-Франківської області. Водночас у Закарпатській області спостерігалось незначне розширене відтворення населення як в цілому, так і у міській місцевості.

Досліджено та проаналізовано вплив природного приросту (скорочення), сальдо міждержавної та міжрегіональної міграції на загальну кількість населення у 2005-2006 рр. При цьому доведено, що демографічна криза в цілому стосовно зменшення населення за рахунок природного скорочення не подолана до 2006 р., за винятком Закарпатської області.

Ця область виділяється серед інших регі-

Таблиця 4

Розподіл мігрантів за потоками у 2006 р.* (кількість, осіб)

Міські поселення та сільська місцевість	Всі потоки міграції			В тому числі								
	прибулих	вибулих	міграційний приріст (скорочення)	внутрішньо-регіональна			Міжрегіональна			міждержавна		
				прибулих	вибулих	міграційний приріст (скорочення)	прибулих	вибулих	міграційний приріст (скорочення)	прибулих	вибулих	міграційний приріст (скорочення)
Низинна природноекономічна зона												
м. Ужгород	1955	2338	-383	1630	1703	-73	305	557	-252	20	78	-58
м. Мукачєво	1502	1420	82	1048	902	146	411	410	1	43	108	-65
м.Берегово (міська рада)	180	360	-180	115	221	-106	51	79	-28	14	60	-46
м. Чоп	158	208	-50	83	120	-37	74	72	2	1	16	-15
Берегівський	339	262	77	276	167	109	58	59	-1	5	36	-31
Виноградівський	665	716	-51	346	316	30	289	311	-22	30	89	-59
Мукачівський	1006	846	157	806	616	190	159	168	-9	41	62	-21
Ужгородський	1119	568	551	989	401	588	110	80	30	20	87	-67
Разом	6924	6718	206	5293	4446	847	1457	1736	-279	174	536	-362
Передгірна природноекономічна зона												
м. Хуст (міська рада)	188	352	-164	111	192	-81	65	137	-72	12	23	-11
Іршавський	473	836	-363	307	501	-194	165	285	-120	1	50	-49
Тячівський	453	937	-484	173	349	-176	265	539	-274	15	39	-24
Хустський	255	552	-297	122	181	-59	130	331	-201	3	40	-37
Разом	1369	2677	-1308	713	1223	-510	625	1292	-667	31	152	-121
Гірська природноекономічна зона												
Велико-березнянський	193	284	-91	120	144	-24	66	88	-22	7	52	-45
Воловецький	247	406	-159	134	230	-96	113	140	-27	-	36	-36
Міжгірський	190	460	-270	87	211	-124	96	221	-125	7	28	-21
Перечинський	222	289	-67	179	165	14	39	69	-30	4	55	-51
Рахівський	195	560	-365	83	138	-55	104	377	-273	8	45	-37
Свалявський	370	565	-195	241	293	-52	92	202	-110	37	70	-33
Разом	1417	2567	-1150	844	1181	-337	510	1097	-587	63	289	-226
Всього по області:	9710	11962	-2252	6850	6850	0	2592	4125	-1533	268	987	-719

* Розраховано за джерелом: [10, 28].

онів Українських Карпат щодо подолання негативних наслідків зменшення кількості населення у 2006 р. за рахунок природного приросту, водночас як в інших продовжується негативна тенденція. Всебічно проаналізовано особливості природного, міграційного руху та їх вплив на чисельність населення у розрізі природноекономічних зон області. Подальші наукові розробки будуть спрямовані на дослідження впливу адміністративно-територіаль-

них перетворень на чисельність сільського і міського населення регіону.

1. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2005 рік / Головне управління статистики в Чернівецькій області. – Чернівці, 2006. – 479 с.

2. Статистичний щорічник. Івано-Франківщина, Україна, Світ за 2005 рік / Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2006. – 613 с.

3. Статистичний щорічник Львівської області за

2005 рік / Головне управління статистики у Львівській області. Ч. 1. – Львів, 2006. – 366 с.

4. Статистичний щорічник Закарпаття за 2006 / Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2007. – 591 с.

5. Демографічний щорічник. Населення Закарпатської області / Закарпатське обласне управління статистики. – Ужгород, 2001. – 167 с.

6. Демографічний щорічник. Населення Закарпатської області / Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2005. – 100 с.

7. Статистичний щорічник України за 2006 р. / Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2007. – 551 с.

8. Статистичний щорічник України за 2005 р. / Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2006. – 575 с.

9. Статистичний щорічник Закарпаття за 2005 / Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2006. – 591 с.

10. Статистичний збірник. Населення Закарпатської області. Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2007. – 110 с.

The peculiarities of the reproduction of the population in the regions of Ukraine's Carpathia through the prism of natural and migration movements have been studied in this article. Considerable attention is paid to the problems of reproductive processes in the urban areas of Ukraine's Carpathia. The influence of these factors from the aspects of nature-economy zones of the Transcarpathian region are analyzed in detail.

Кучер С.Ф.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА СТРАТЕГІЯ ПРИМОРСЬКОГО МІСТА

У статті розглядаються актуальні проблеми створення зовнішньоекономічної стратегії приморського міста Бердянськ, яка ґрунтується на досвіді самостійної діяльності українських міст і організацій як суб'єктів міжнародної співпраці. Розкрито роль і значення соціальних зв'язків та міжнародного економічного співробітництва для міста як складного соціально-територіального утворення.

Ключові слова: концепція зовнішньоекономічної діяльності приморського міста, соціальна співпраця, міжнародне економічне співробітництво, маркетингова політика міста.

I. Вступ. Створення концепції зовнішньоекономічної стратегії приморського міста повинне базуватися на успішному світовому досвіді діяльності аналогічних по статусу, території і соціально-економічному положенню територіальних утворень і їх включенні в світовий розподіл праці. П'ятнадцятирічний досвід самостійної діяльності міст показав, що існують певні загальні і особливі його риси їх ефективної стратегії в цьому процесі.

II. Постановка проблеми. Міжнародна співпраця для приморського міста включає дві найважливіші категорії: соціальні зв'язки і

економічне співробітництво. Перші мають ширший спектр напрямів – технічну допомогу, освіту і науку, багатобічні культурні зв'язки. Економічне ж співробітництво міста припускає, в першу чергу, діяльність по створенню можливостей для успішного взаємовигідного двох- і багатобічного партнерства на рівні конкретних підприємств і організацій. Роль же соціальної співпраці полягає в підготовці нових можливостей і розширенні сфер, тобто створює умови для формування потенційних проектів і замовлень на майбутнє економічне співробітництво з боку українського і міжнародного співтовариства саме на даній території. Міста, будучи організаційно-економічною базою партнерства, гнучкі у виборі конкретних але однорідних форм, пов'язаних з діловою співпрацею. Для міста, як складної соціальної системи, необхідний облік всього спектру і комплексу можливих напрямів міжнародного спілкування для досягнення максимального кінцевого результату у вигляді розвитку міста.

III. Результати дослідження. Для приморського міста принципово важливим при виборі стратегічних напрямів міжнародної співпраці є проведення первинного стратегічного аналізу і виявлення чинників конкурентоспроможності, як на рівні проектів, тобто підприємств і організацій, так і для всієї соц-

іальної системи міста, з метою забезпечення її довготривалого і стабільного соціально-економічного розвитку як суб'єкта міжнародного розподілу праці.

Тому формування ефективної зовнішньоекономічної стратегії міста Бердянська вимагає розгляди його з ресурсами (більше 100 тисяч жителів) і географічним положенням, як одне з найважливіших центрів ділової активності Північного Приазов'я, а ширше, як міста, агломерації, що включає навколишні сільські райони і місто Приморськ. Формування такої агломерації повинно стати стратегічною метою міського розвитку і принести успіх владі. "При мінімальній сумі чистої фінансової вигоди місцеві органи влади приділяють більшу увагу ухваленню рішень про витрати засобів, оскільки відповідальність за якість надання послуг полягає на них" [1. 343].

Міжнародний досвід також вже довів наявність певного організаційного механізму рішення даної непрості, багато в чому, політичної проблеми. Рушійними силами і елементами цього механізму є інтереси в саморозвитку і досягнення ефективності діяльності галузевих кластерів, тобто груп або ланцюжків галузей, об'єднаних технологічними зв'язками від сировини до готового продукту, або що вносять істотний локальний технологічний внесок у виробництво продукту. Наприклад, в США вибір фірм, яким можуть надаватися пільги, пов'язанні з оцінкою необхідності залучення в місто підприємств певних областей (харчова, оброблювальна промисловість, венчурні підприємства). Місцеві органи влади повинні присилати пропозиції щодо податкових пільг по місцевих податках великим фірмам, які можуть створювати свої філіали на території міста [2. 48].

Саме інтереси як окремих підприємств, так і цілого міста можуть привести до організаційного оформлення і технічного рішення при створенні подібного демократичного об'єднання на основі принципів взаємодії. Позитивним фактом є те, що за останні роки створена і вже готова до активного використання технічна база майбутніх організаційних змін у взаємодії на міжнародній арені. Таким технічним засобом у всьому світі визнаний Інтернет, і його існування і все більш активне ви-

користання дає шанс і нашому місту на ефективне просування при відповідній стратегії. При такому підході у нас, як і скрізь, бізнес виступає двигуном прогресу, причому при ухваленні рішень уряд не може не враховувати інтереси населення, що повинно складати основу стратегії зовнішньоекономічної співпраці міста.

Форми активізації міжнародної активності міста. Створення стратегії зовнішньоекономічної співпраці спиратиметься, поза сумнівом, на той, що вже є і активно використовуваний в місті ресурсний потенціал, який використовується при роботі міжурядових, банківських структур і неурядових організацій. У останніх п'ять-шість років Бердянськ активно використовує зарубіжних експертів, перш за все в проєктах аналізу майбутніх інвестицій і технічної консультаційної допомоги. Стратегія розширення подібної діяльності включатиме декілька ключових аспектів, які можуть розроблятися і реалізовуватися, як самостійні програми або проєкти. До їх числа відносяться: розширення сфер і об'єму технічної допомоги, інвестиційна співпраця, реформування системи освіти.

Розширення сфер і об'єму технічної допомоги. Слід взяти до уваги, що по суті діяльності і прийнятої концепції міжнародні організації, особливо міждержавні, як наприклад, ТАСІС (технічна допомога співдружності незалежних держав), працюють в найбільш широкому територіальному аспекті, тобто концентрують ресурси і зусилля на достатньо великій території і /або працюють для певного галузевого кластера.

При такому положенні підготовка успішних проєктів неминуче вабить організаційне об'єднання з іншими територіями або створення фактичної агломерації. Таким чином, саме принципи концентрації міжнародної допомоги примушують керівників міста, що оцінили її ефективність, ухвалювати рішення про розширення територіальних і галузевих меж прийому подібної допомоги як однієї з істотних умов її отримання. При цьому не можна забувати, що крупні територіальні проєкти, окрім їх цільової спрямованості, для доказу їх життєвої необхідності для міста, повинні бути віддзеркаленням і частиною вже

досить території зовнішньоекономічної і внутрішньої стратегії, що пропрацювала керівництвом. Іноді робота міжнародних організацій пов'язана з докладним вивченням існуючого міського середовища бізнесу для запланованого інвестування або надання технічної допомоги, наприклад, робота Європейського банку реконструкції і розвитку. А для того, щоб вдалася адміністративно-територіальна реформа і реформа управління, необхідно провести бюджетну реформу. Це і є нерозривний комплекс реформ, який нам треба реалізувати, якщо ми хочемо бачити місцеве самоврядування самодостатнім [4, 7]. У таких випадках міські структури мають можливість координації і здійснення своєчасного моніторингу подібної діяльності з тим, щоб оцінити, якось, наскільки цілі, методи і терміни їх роботи відповідають прийнятій міській зовнішньоекономічній стратегії, так і сприяти формуванню пакету пропозицій для потенційних проєктів.

Інвестиційна співпраця. Успішність реалізації зовнішньоекономічної стратегії міста пов'язана з ефективним використанням власного інвестиційного потенціалу, причому як одного з пріоритетних напрямів можна розглядати маркетинг міста Бердянська, як моногалузевого міста на українському і зовнішньому ринках. Моногалузеві міста можна розділити на дві групи за ознаками наявності сезонності:

а) міста, створення яких було обумовлено близькістю природних ресурсів (харчові, туристські)

б) міста, які з'явилися в результаті переміщення масового виробництва спеціалізованих товарів і послуг з полі галузевих міст в міста з вузькою спеціалізацією (шахтарські, наукоємні) [3. 2].

Основа подібної маркетингової діяльності може скласти виклад існуючого успішного досвіду місцевих підприємців, що успішно працюють на міському рівні. Позитивний український досвід, а не будь-які пільги, обіцянки і описи перспективних результатів для інвестицій іноземних інвесторів є кращою рекламою для успішного залучення інвестицій, у тому числі і зарубіжних.

Достатньо обнадійливими для ділової активності, хоч і тривожними для місцевих ви-

робників, новинами останніх років є все більш наполегливі, і все більш успішні спроби проникнення транснаціональних і крупних національних корпорацій на ринок міст України. За останні два роки створені мережі розподілу (дистриб'юторські мережі) двох-трьох десятків таких компаній. Наявність подібної тенденції, що не дозволяє ефективно розвивати і підтримувати місцевого виробника – основного джерела місцевих податків і гаранта соціальної сфери – примушує міських керівників робити висновки про кваліфікацію діючих управлінських кадрів, необхідності підвищення її рівня і використовувати міжнародну співпрацю для вирішення в числі пріоритетних і цієї проблеми.

Реформування системи освіти. Ряд крупних міжнародних проєктів, виконаних в Бердянську, у тому числі і співпраця Академії управління і інформаційних технологій «APU» і Middlesex College (США) по впровадженню дистанційної освіти показали, що система освіти в числі перших повинна піддаватися реформуванню на основі нової парадигми, в мету якої є отримання реальних кваліфікаційних навичок, що особливо актуально для швидких змін в ринковому середовищі з її вимогами до постійного підвищення або зміни кваліфікації. Соціальний аспект міжнародної допомоги полягатиме у використанні результатів і технології впровадження тих успішних прикладів реформування системи освіти за кордоном, і, в першу чергу, в Західній Європі, які можуть бути адаптовані в Україні, що забезпечить ефективне використання обмежених місцевих фінансових ресурсів, доступних для використання при її реформуванні.

Міжнародні зв'язки також будуть каталізатором для зростання престижу і необхідності, для щоденної роботи, знання основних європейських іноземних мов. Можна припустити, що одним з неминучих стратегічних рішень при створенні концепції міжнародної співпраці стане активізація і затвердження суспільного пріоритету знання іноземної мови.

IV. Висновки. Таким чином, стратегія зовнішньоекономічного розвитку міста повинна передбачати рішення концептуальних проблем:

– достатнього територіального обхвату із створенням зовнішньоекономічної агломерації, здатної діяти як єдине ціле на світових ринках;

– розширення числа нових, координаційних, що діють і розповсюдження позитивного досвіду виконаних міських проектів в рамках технічної допомоги, Україні, що надається, міжнародним співтовариством;

– створення системи активної пропаганди позитивного досвіду ведення бізнесу і проведення маркетингової політики міста на світових ринках;

– створення основ для розвитку людських ресурсів, реформування системи освіти з метою створення умов для повного використання міського потенціалу на користь його жителів.

1. McLure Ch. Jr. The Tax Assignment Problem: Ruminations on How Theory and Practice Depend on

History// National Tax Journal. – Vol. 54. – № 2 (June 2001). – P. 339 – 364

2. Turnbull G. Local Tax Base Sharing: An Incentive for Intergovernmental Cooperation // Georgia FRP report. – Georgia State University Press. – October 2002. – 50 p.

3. Durant G., Puga D. Diversity and Specialization of Cities: Why, where and what does it matter?//CEPR Discussion Paper. – October 1999. – 25 p.

4. Ющенко В.А. Ми – одні з творців європейської культури, європейських цінностей // Аспекти самоврядування. – 2005. – № 3(29). – С. 6-7.

The issues of the day of creation of external economic strategy of seashore city Berdyansk, which is based on experience of independent activity of the Ukrainian cities and organizations as subjects of international cooperation, are examined in the article. A role and value of social connections and international economic cooperation is exposed for a city as difficult socially territorial unites.

Левада Д.О.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ (на прикладі Запорізької області)

У статті висвітлені основні проблеми формування регіонального ринку праці з урахуванням сучасних тенденцій демографічного стану. Визначені напрямки регіональної політики у сфері зайнятості населення Запорізької області.

Ключові слова: ринок праці, демографічний стан, зайнятість, безробіття.

I. Вступ. Однією з найбільш значимих та невідкладних проблем розвитку Української держави є оздоровлення соціально-економічної та демографічної ситуації і формування стабільного і ефективного ринку праці. Процеси депопуляції і старіння населення, суттєві зміни в структурі зайнятості, порушення основних співвідношень у формуванні та реалізації трудової активності, падіння продуктивності праці та зниження рівня життя населення вимагають створення такого соціально-економічного середовища, яке стимулювало б впровадження в практику комплексної стра-

тегії формування зайнятості населення та соціально-економічного розвитку регіонів.

Теоретико-методологічну та методичну основу дослідження склали законодавчі та нормативні акти Української держави про працю і трудові ресурси, соціальний захист населення у період трансформації економічної системи. Вагомий внесок у дослідженні ринку праці справили роботи вітчизняних економістів, які займаються проблемами трудових ресурсів, зайнятості, функціонування ринку праці, соціального захисту населення – С.І.Бандура, Е.М.Лібанової, В.В.Онікієнко.

II. Постановка завдання – аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення ринку праці регіонів, раціонального використання трудових ресурсів, вдосконалення механізму соціального захисту населення та оздоровлення соціально-демографічної і економічної ситуації на регіональному рівні.

III. Результати. Ринок праці адміністративної області є складовою частиною ринку праці країни. Він розуміється як сукупність

соціально-економічних відносин, що мають специфічні територіальні особливості, за допомогою яких здійснюється формування попиту і пропозиції на робочу силу в межах регіону. Саме робоча сила, як сукупність фізичних та духовних якостей, якими володіє та користується у процесі праці людина, є товаром на ринку праці [1]. Основоположні цілі функціонування ринку праці це, перш за все, забезпечення раціонального використання трудових ресурсів у галузевому та територіальному аспектах [2]. На нашу думку, методика суспільно-географічного дослідження ринку праці регіону, це: по-перше - вивчення головних чинників формування ринку демографічної ситуації та територіальної організації систем розселення, соціально-економічної інфраструктури регіону; по-друге – оцінка рівня та якості життя, умов їх праці; по-третє – системно-структурний аналіз власне ринку праці (попит і пропозиція на робочу силу, рівень зайнятості і безробіття, галузева структура і територіальна організація трудових ресурсів); по-четверте – прогноз та обґрунтування розвитку ринку праці регіону на перспективу.

Значна увага у методиці дослідження ринку праці повинна приділятися методам його регулювання. Вони дозволяють зняти соціальну напругу у суспільстві, забезпечують раціональне використання трудових ресурсів, позитивно впливають на соціально-економічний регіональний розвиток. На формування ринку праці Запорізької області найбільше впливають: демографічна ситуація, міграційний рух населення, система розселення, інфраструктура сільської місцевості, соціально-економічні та екологічні умови праці в господарстві. Найбільший вплив на формування ринку праці справляє демографічна ситуація, яка за останні роки значно погіршилася. Особливо негативним чинником відтворення трудових ресурсів Запорізької області є перевищення смертності над народжуваністю практично в 2 рази. Природний приріст населення коливається в межах – - 9,2 – 15,7 чол./1000чол. Тому при прогнозуванні розвитку ринку праці перш за все слід враховувати депопуляційні процеси [3]. До чинників, які впливають на формування територіальної

структури ринку праці, належить система розселення, яка є досить стійкою, матеріально та просторово організованою основою формування територіальної організації ринку праці.

Ринок праці Запорізької області характеризується певною територіальною та галузевою структурою. У структурі населення, яке не працює, важливе значення має визначення категорій непрацюючих. Серед них переважають жінки (58,3%) та молодь віком до 28 років (36,9%). Однією з найбільш вразливих вікових груп серед потенційних безробітних є випускники шкіл. Тільки 13% випускників СПТУ вважають, що мають достатні шанси отримати роботу. Серед випускників вузів таких осіб у 4,2 рази більше. Це свідчить про те, що рівень освіти є важливим чинником конкуренції на ринку праці. Разом з тим саме серед найменш освічених категорій населення рівень безробітних найменший. Це пов'язано насамперед з тим, що ця категорія населення є найменш чисельною на ринку праці. З іншого боку, у країні все ще дуже низький рівень механізації та автоматизації праці, отже попит на фізичну працю залишається досить високим [3].

З віковою, статеву, професійною структурою безробіття пов'язана структура звернень до центрів зайнятості. Серед них знову ж таки виділяються жінки (57,6%) та молодь (38,3%). Питома вага влаштованих на роботу відносно всієї кількості тих, хто звернувся до центрів зайнятості, склала 26,9%. Відзначається сезонність звернень безробітних до центрів зайнятості. Вона має два чітко виражені піки – на початку та в кінці року (зимовий) та в кінці літа (літній). Це пов'язано із скороченням штатів у бюджетних організаціях на початку – в кінці року, а також працевлаштуванням в кінці літа випускників різноманітних навчальних закладів. На початок 2004 р. на ринку праці Запорізької області на одне вакантне робоче місце претендувало 28 чоловік із числа тих, що зайняті пошуками роботи. Особливо катастрофічною ситуація виявилася в віддалених сільських районах: Оріхівському, Вільнянському, Приазовському.

Загалом перспективи покращання ситуації на ринку праці Запорізької області повинні ґрунтуватися на поєднанні заходів державно-

го, регіонального та місцевого рівнів в єдину систему регулювання ринку. Однією з важливих умов управління та регулювання ринку праці суспільно-географічними методами є його структуризація в територіальному, галузевому, віковому, освітньому, професійному та соціальному структурних зрізах. Програма забезпечення зайнятості має бути широкомасштабною і включати вирішення певного комплексу проблем, пов'язаних з розвитком регіону. Насамперед це такі підпрограми: розвитку на селі інфраструктури соціально-комунального призначення; економічної допомоги розвитку приватної власності; житлового будівництва; розвитку сільського господарства і раціонального природокористування в сільській місцевості. Важливими каналами фінансування цих програм мають бути: бюджетне фінансування (у всіх розвинутих країнах світу сільське господарство є дотаційним); інвестиції підприємств (надходження з прибутку, від приватизації, із спеціально створених фондів); кошти громадських організацій, приватних осіб, селянських спілок. Крім прямої фінансової підтримки, важливе значення має підтримка вітчизняного виробника на споживчому ринку; заборона ввозу неякісних закордонних продовольчих товарів за демпінговими цінами; забезпечення сприятливого інвестиційного середовища для закордонних інвесторів. Це буде сприяти розвитку агропромислового виробництва і, отже, створенню додаткових робочих місць.

У системі регулювання ринку праці важливе значення має соціальний захист. Він має здійснюватися у відповідності до структури безробітних або частково чи тимчасово непрацюючих. Насамперед це допомога жінкам, непрацюючій молоді та інвалідам. Державними органами управління та центрами зайнятості вже проводяться такі важливі заходи регулювання ринку праці, як: працевлаштування громадян на основі використання резервів та перерозподілу робочих місць; організація громадських робіт; професійна підготовка та перепідготовка кадрів у відповідності до попиту на робочу силу.

IV. Висновки. Запорізька обласна програма регулювання ринку праці уособлює заходи, які враховують демографічну ситуацію на

селі, старіння населення; забезпеченість жителів регіону об'єктами соціальної та виробничої інфраструктури, рівень матеріального забезпечення, роздержавлення, приватизацію, розвиток різних форм власності та організації виробництва, рівень зайнятості та безробіття.

Загальними заходами для області є підвищення рівня інженерно-комунікаційного облаштування регіону, збільшення обсягу соціально-побутових послуг, розвиток рекреації та екологічний захист, підвищення загальної культури життя, у тому числі відродження прогресивних національних традицій, звичаїв, свят тощо. Джерелами фінансування цих заходів можуть бути:

- впровадження податкових пільг для підприємців усіх форм власності;
- приватні пожертвування та кошти громадських фондів соціально-економічного спрямування.

• постійна цілеспрямована фінансова підтримка розвитку регіону державою;

Враховуючи відмінності у системі розселення, людності населених пунктів, інфраструктури, рівня та структури зайнятості, безробіття, необхідно диференціювати заходи наступним чином:

- особливої систематичної та всебічної підтримки виробництва, інфраструктури, транспортних комунікацій потребують села новостворених Великобілозірського та Розівського районів. Визначення Великої Білозірки та Розівки як центрів організації сільської території направлено на активізацію всіх напрямів життєдіяльності – виробництва, реалізації продукції, послуг, освіти та культури;

• для внутрішніх та північних районів – Оріхівського, Токмацького, Чернігівського, Пологівського, Гуляйпільського, Новомиколаївського, на наш погляд, необхідна інша група цілеспрямованих заходів регулювання ринку праці. Вони характеризуються віддаленим положенням по відношенню до головних міст – центрів розвитку Запорізької області – Запоріжжя, Мелітополя та Бердянська; традиційно важливих для степової зони водних джерел – Дніпра, Чорного та Азовського морів. Це зумовило недостатній розвиток шляхової внутрішньо- та міжгосподарської мережі, закладів громадського харчування, охорони здо-

воу та відпочинку. Саме в цих напрямках має розвиватися ринок праці, доцільна організація громадських робіт;

• заходи по раціоналізації ринку аграрної праці в південних районах області – Бердянському, Приморському, Приазовському мають враховувати їх унікальний рекреаційний потенціал. Розвиток рекреації має базуватися перш за все на високоякісному продовольчому забезпеченні. Часто воно здійснюється приватними підприємцями, малими фірмами, які не в змозі забезпечити рівень товарності продукції та обслуговування. Між тим спеціалізація на продовольчому забезпеченні рекреаційних зон допомогла б створити нові робочі місця в цих районах;

• у приміських районах – Мелітопольському, Запорізькому, Василівському, Кам'янському, Дніпровському, Новомиколаївському велике значення має організація та фінансування громадських робіт, в першу чергу природоохоронних – впорядкування селітебних ландшафтів,

будівництво сучасних автомагістралей з відповідною інфраструктурою, створення зон масового відпочинку для міських та сільських жителів. Створенню додаткових робочих місць будуть сприяти і структурні зрушення в спеціалізації сільського господарства та використанні сільськогосподарських робіт.

1. Богиня Д.П. Соціально-економічний аспект праці в регіонах з підвищеним рівнем безробіття// Україна: аспекти праці. – 1998. – № 1. – С.3-9.

2. Долішній М.І., Алушко С.М., Бандур С.І. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості. – Ужгород: Карпати, 1997. – 422с.

3. Економічна активність населення Запорізької області/ Статистичний збірник. – № 05-15/228. – 2005. – 216 с.

In the given article the basic problems of the regional market labour formation have been observed, taking into consideration the modern tendencies of demographic state in Zaporozhye region. The principal trends of the regional policy in the sphere of population employment have been singled out.

Угрин М.В.

РОЗВИТОК МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІ

У статті розглянуто галузеву структуру малих підприємств Івано-Франківської області, демографічні події, що відбулись за останні роки, обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) підприємств з різними видами діяльності та формами власності.

Ключові слова: стратегія розвитку, динаміка, попит, пропозиція, галузева структура.

I. Вступ. Сучасний стан економічного, політичного та соціального розвитку нашої держави зумовлює використання об'єктивної оцінки тих процесів і змін, які мають місце в період державотворення. Тому, діяльність підприємств малого бізнесу в ринкових умовах господарювання постійно потребує істотного вдосконалення системи управління виробництвом з використанням поточних розрахунків та глибоким економічним аналізом. Серед численних змін, що відбулись в Україні

з часу набуття політичної незалежності найпомітніше місце посідають зміни, що відбулись в процесі реформування підприємств та організацій в зв'язку із зміною форм власності та видів економічної діяльності. Історичний досвід суспільного розвитку стверджує, що в усіх випадках перемагає та соціально-економічна формація, яка забезпечує якісно вищий рівень суспільства порівняно з попередньою, яку вона змінює. В умовах ринкових економічних відносин основна увага приділяється розвитку підприємств незалежно від їх підпорядкування та форм власності, оскільки саме на цьому рівні створюються мета – матеріальні блага, надаються необхідні послуги.

Ефективне управління підприємством вимагає глибокого економічного аналізу, особливості якого є процес пізнання на основі інформаційного зображення явищ і процесів господарської практики. Чим детальніша і точніша інформаційна модель економічної системи будь-якого рівня, тим кращі можли-

вості формування вагомих пропозицій для її вдосконалення. Пізнавши внутрішню сутність економічних явищ і процесів, характер і закономірності їхньої зміни та розвитку, можна побудувати інформаційну модель економічної системи за відповідними потребами та можливостями. В економічно розвинутих країнах з ринковою економікою існує біля 200 різноманітних центрів по наданню консультацій та послуг з підтримки та розвитку малих підприємств. В основному це мережа консультативно інформаційних установ, дорадчих органів. В Україні дана мережа в стадії розвитку та існує у формі бізнес-центрів.

Для дослідження економічних явищ та процесів пріоритетним є опрацювання даних за фактами господарського життя, що вже відбулися. Тріада процесу пізнання виражає природу аналізу, які взаємопов'язані. Вона складається з таких економічних процесів: спостереження, абстрактне мислення та практика. Або збір та систематизація вхідної інформації, вихідна інформація та підсумки діяльності. Розвитку та проблемам малого бізнесу присвячені дослідження вчених З.С. Варналія [1], Н.І. Галан [2], О.Є. Кужель [3], Є.В. Мніха [4] та ін. Однак, в працях цих авторів досліджуються ці питання в цілому по Україні. Тому, проблеми та стратегія розвитку малих підприємств в кожному регіоні зокрема потребують дослідження.

II. Постановка завдання. Не дивлячись на підтримку розвитку підприємств малого бізнесу в Україні вони працюють в середовищі підвищеного ризику та невизначеності. Тому, для успіху в бізнесі незалежно від виду діяльності, форми власності та кількості працюючих вони повинні професійно займатись бізнес-плануванням, прогнозуванням та економічним аналізом. Відносно до Господарського кодексу України від 16.01.2003 р. № 436-IV суб'єктами малого підприємництва визнаються підприємства, в яких середня чисельність працюючих за рік не перевищує 50 осіб та обсяг річного валового доходу – 500 тис. євро.

Діяльність малих підприємств є предметом зацікавленості багатьох користувачів, які мають прямий і не прямий інтерес. В першу чергу для адміністрації самого підприємства з

метою визначення кількості споріднених за видом діяльності малих підприємств-конкурентів. Питання динамічних змін за видами економічної діяльності є предметом зацікавленості органів місцевого самоврядування в процесі розробки перспективних та поточних планів розвитку. Оцінка стратегії розвитку регіону, що відбулись в структурі підприємств з різними видами діяльності та формами власності в динаміці, питома вага робіт та послуг в загальному обсязі регіону – мета дослідження даної праці.

III. Результати. Останні 5 років тенденція значного збільшення кількості підприємств малого бізнесу призупинилась. В основному це зумовлено тим, що ринок насичений імпортованими товарами, а для виробництва вітчизняних, конкурентноздатних – відчутний брак професійних кадрів.

Саме географічне розміщення Івано-Франківської області сприяло швидкому наповненню ринку товарами та послугами іноземного виробництва. Тому, вибір виду економічної діяльності при реєстрації має велике значення.

На початок 2007 р. в регіоні функціонувало 7628 малих підприємств (без фермерських господарств, фізичних осіб, банків) з різними видами економічної діяльності. У порівнянні з 2000 р. кількість малих підприємств збільшилась на 1482 одиниці (24%). Питома вага економічно активних малих підприємств в області в загальному по Україні за підсумками 2006 р. становила тільки 2,5%.

На 10 тис. осіб наявного населення в області припадає на початок 2007 р. 55 малих підприємств, в той час як в середньому по Україні – 66 (табл. 1).

Приведені дані наглядно свідчать про те, що в областях, які межують з Івано-Франківською активніше йде процес створення малих підприємств тільки у Львівській та Закарпатській областях.

Аналізуючи діяльність малих підприємств області за видами економічної діяльності помітні зміни у 2006 р. в порівнянні з 2003 р. у збільшенні питомої ваги підприємств виробничої сфери з 33,8% до 34,6% і в свою чергу зменшення невиробничої сфери з 66,2% до 65,4%. Однак, ці структурні зміни незначні оскільки збільшення кількості підприємств

Таблиця 1
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення

(одиниць)

Регіони України	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Івано-Франківська	46	48	52	52	54	55
Закарпатська	51	52	52	60	63	63
Львівська	53	56	59	62	63	68
Тернопільська	30	32	37	38	39	41
Чернівецька	39	40	41	41	43	44
Україна	48	53	57	60	63	66

виробничої сфери відбулось за рахунок малих підприємств тільки будівельної галузі (з 8,9% в 2003 р. до 11,1% в 2006 лр.).

Як і в попередні роки найбільшу питому

вагу в невиробничій сфері становлять торгівля, ремонт автомобілів та предметів особистого вжитку – 35,4%. (табл. 2)

Досліджуючи діяльність малих підприємств

Таблиця 2
Кількість підприємств за основними видами економічної діяльності Івано-Франківської області

Види економічної діяльності	Роки							
	2003		2004		2005		2006	
	один.	%	один.	%	один.	%	один.	%
Промисловість всього	1384	19,0	1429	19,7	1398	18,8	1393	18,3
Будівництво всього	652	8,9	694	9,6	764	10,3	846	11,1
Сільське господарство, мисливство	422	5,8	400	5,5	403	5,4	384	5,0
Рибальство, рибництво	9	0,1	11	0,2	11	0,1	17	0,2
Виробнича сфера, всього	2467	33,8	2534	35,0	2576	34,6	2640	34,6
Торгівля, ремонт автомобілів	2879	39,5	2671	36,8	2653	35,6	2702	35,4
Діяльність готелів	312	4,3	306	4,2	317	4,3	333	4,4
Діяльність транспорту і зв'язку	254	3,5	268	3,7	308	4,1	306	4,0
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг	905	12,4	1006	13,8	1100	14,8	1183	15,5
Охорона здоров'я	80	1,1	84	1,2	91	1,2	96	1,3
Діяльність у сфері культури та спорту	272	3,7	278	3,8	285	3,8	260	3,4
Інші	118	1,7	112	1,5	115	1,6	108	1,4
Невиробнича сфера, всього	4820	66,2	4725	65,0	4869	65,4	4988	65,4
Всього по регіону	7287	100	7259	100	7445	100	7628	100

емств спостерігаються явища коли наростивши обсяги виробництва продукції (робіт, послуг), досягнувши законодавчо встановлених нормативів переходять в коло великих підприємств. Тому, спостерігається зменшення частки продукції малих підприємств в загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) в середньому по Україні, в Івано-Франківській області та в областях, що межують з нею (таб. 3).

мічно активних підприємств, що займалися операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям. У 2003 р. таких послуг було надано на суму 81,2 млн. грн., а у 2006 р. на 155,5 млн. грн., або майже у 2 рази більше. В розрахунку на одне підприємство цього виду діяльності це відповідно становить 89,8 тис. грн. та 131,8 тис. грн. (146,8%).

Слід зазначити, що збільшується в регіоні

Таблиця 3

Частка продукції малих підприємств в загальних обсягах реалізованої продукції (робіт, послуг) (у відсотках)

Регіони України	Роки				
	2002	2003	2004	2005	2006
Івано-Франківська	13,2	9,3	7,3	9,4	7,0
Закарпатська	18,1	14,2	9,2	11,2	10,9
Львівська	10,0	8,3	7,8	8,4	7,4
Тернопільська	15,6	16,1	12,8	13,1	12,3
Чернівецька	17,7	17,3	14,3	13,3	12,7
Україна	6,7	6,0	5,3	5,5	4,8

Обсяг реалізованої (робіт, послуг) малими підприємствами Івано-Франківської області за основними видами промислової діяльності становив у 2006 р. 267,2 млн. грн. проти 217,1 млн. грн. у 2003 р. (123,1%). В розрахунку на одне мале підприємство основним видом діяльності якого є промисловість становить відповідно 191,8 тис. грн. та 156,8 тис. грн. (122,3%).

Малими підприємствами Івано-Франківської області невиробничої сфери у 2006 р. основним видом діяльності яких є оптова та роздрібна торгівля, ремонт автомобілів, побутової техніки та предметів особистого вжитку обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) в діючих цінах склав майже 649 млн. грн. проти 531,5 млн. грн. у 2003 р. (122,1%). У розрахунку на одне економічно активне мале підприємство це становить відповідно 240,2 тис. грн. та 184,6 тис. грн. (130,1%). Найбільшу питому вагу (64,8%) становить в загальному обсязі наданих послуг оптова торгівля і посередництво в оптовій та роздрібній торгівлі.

Зросли обсяги реалізованих послуг еконо-

і кількість малих підприємств, що надають комунальні та індивідуальні послуги, та в сфері культури і спорту. Питома вага обсягу реалізованих послуг цими підприємствами в загальній сумі області незначна (1,8%). Однак, дані підприємства ще не визначились на ринку послуг.

IV. Висновки. Не дивлячись на проблеми, що стримують розвиток малого підприємництва в Україні та невизначеність за окремими видами економічної діяльності кількість їх щорічно збільшується, розширюється мережа підприємств по наданню нових видів послуг.

Визначаючи попит на товари та послуги спостерігається в динаміці перерозподіл малих підприємств за видами економічної діяльності. Так, у виробничій сфері зменшується кількість малих підприємств, що займалися виробництвом сільськогосподарської продукції та збільшується кількість підприємств будівельного спрямування. У невиробничій сфері зменшилась кількість малих підприємств в сфері надання комунальних та індивідуальних послуг та значно збільшилась

кількість підприємств, що здійснюють операції з нерухомим майном, орендою, інжинірингом.

Потребу у товарах та послугах диктує ринок та попит і платоспроможність населення. Ці умови та ряд інших факторів таких як законодавство, підтримка малого підприємництва органами місцевого самоврядування, фінансова стабільність та забезпечення кваліфікованими кадрами дають можливість ефективному розвитку малого підприємництва в Україні.

Велике значення мають державні цільові програми, що носять прозорий характер. Подолання негативних тенденцій у розвитку малого підприємництва в значній мірі залежить від вчасного та якісно проведеного економічного аналізу як за окремими напрямками діяльності, так і цілому по регіону.

1. Варналії З.С. Мале підприємництво: Основи теорії і практики – 2-ге вид., перевид. і доповнене. – К.: Знання, КОО, 2003. – С. 18-35.

2. Галан Н.І. Державна підтримка малих та середніх підприємств в Європейському союзі // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 112-118

3. Кужель О. Регіональні особливості підтримки малого бізнесу // Економічний часопис. – 1999. – № 8. – С. 17-18.

4. Мних Є.В. Економічний аналіз вид. 2-ге, перероб. та доп. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 9-11.

5. Мале підприємництво Івано-Франківщини у 2003-2006 роках. Статистичний збірник. – Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2007. – С. 5-42.

6. Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» // Авт. кол.: Гальчинський А.С., Заєць В.М. та ін. – К.: ВЦ Держкомстату України, 2004. – С. 16.

The structure of branches of small enterprises of Ivano-Frankivsk region, and the demographical events, which took place for the previous years, the quantity of the realization of products (job, service) of enterprises with different kinds of activity and property's forms are worked out.

Мацола М.М.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

У статті проаналізовано соціально-економічне становище сільських населених пунктів України, як передумови формування людського капіталу на селі. Запропоновано шляхи покращення добробуту сільських жителів.

Ключові слова: *депопуляція, людський капітал, зайнятість населення, безробіття, природний рух населення, добробут, соціальна інфраструктура.*

I. Вступ. Системна криза, яка спіткала Україну з переходом від командно-адміністративної до соціально-орієнтованої ринкової економіки спричинила глибокий соціально-економічний занепад села.

Сучасне соціально-економічне становище в сільській місцевості характеризується деградацією соціальної інфраструктури, спадом виробництва. занепадом сільського господар-

ства, значних диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили, поглибленням демографічної кризи. Занепад села викликає глибоке занепокоєння у суспільстві. Слід відмітити, що сільське населення - найбільш уразлива соціальна група, тому потребує постійної уваги з боку держави і соціального захисту у випадку існування несприятливої кон'юнктури на ринку робочої сили.

Занепокоєння викликає і той факт, що за період реформування економічних відносин на селі майже зникли мотиваційні чинники до праці та сільського способу життя, сільське господарство стало найменш привабливою сферою господарської діяльності, праця в особистих селянських господарствах малопродуктивною, а саме ведення особистого селянського господарства і обробіток землі базується на примітивній технології. Селяни практично не мають доступу до дешевих кредитних ресурсів, нових сільськогосподарських

технологій, техніки і знань. Теперішня соціально-економічна ситуація в українському селі настільки складна, що її поліпшення недостатньо зводити лише до подолання кризових явищ у соціальній інфраструктурі. Найгостріше стоїть питання незайнятості (безробіття) і бідності, що є головними причинами новітньої трудової діяльності селян. Зараз значна частина селян не мають роботи, гідного заробітку і через це не бачать перспективи проживання у селах.

На сьогоднішній день провідні вчені дійшли висновку, що традиційна модель економічного зростання вичерпала себе, тому що вона породжує значні соціально-економічні загрози для сучасних та майбутніх поколінь, а також тому що її контексту випав власне людський чинник [1, 41]. Сучасна модель соціально-економічного розвитку і, зокрема в сільській місцевості має базуватися саме на знаннях, інтелекті, творчих здібностях людини, які є практично невичерпними. Адже саме вони формують людський капітал, який є головною продуктивною силою сучасної економіки. Слід зауважити, що з початку 1990-х рр., тобто в час набуття Україною незалежності та проголошення її на формування соціально орієнтованої ринкової економіки, держава значною мірою самоусунулася від ролі організатора та координатора розвитку багатьох соціально-економічних процесів у сільській місцевості.

Основними найбільш важливими наслідками такого відсторонення держави від передумов формування людського капіталу стало значне зниження заробітної плати та доходів сільського населення порівняно з іншими групами населення до рівня неможливості відтворення кваліфікованої робочої сили, як здібності людського капіталу, погіршення демографічної ситуації, в сільських регіонах, як однієї з основ кількісного зростання носіїв людського капіталу. Такі негативні наслідки потребують необхідності комплексного аналізу проблем формування та використання людського капіталу в сільській місцевості, дослідження та приведення в дію тих факторів, які є визначальними за умов формування соціально орієнтованої ринкової економіки.

II. Постановка завдання. У даній статті головним завданням є оцінка соціально-еко-

номічного становища в сільській місцевості, передумов формування і використання людського капіталу, як основних чинників відродження українського села.

III. Результати. Останнім часом почали з'являтися повідомлення, які свідчать про позитивні зрушення у тих чи інших сферах життєдіяльності сільського населення. На всіх рівнях державної влади приймаються й рішення, спрямовані на подолання кризових явищ у соціальній сфері села. До політичних змін у загальній ситуації па селі ці зрушення поки що не призводять, але сама їх поява, як і чинники, що їх зумовили, заслуговують уваги і оцінки.

У 2006 р. в Україні налічувалось 28,6 тис. сільських населених пунктів в яких проживало 15,3 млн. осіб, що складає близько 33 % [3, 148]. У 1980 році цей показник складав 38,1%. Таким чином, національною особливістю нашої економічної системи є те, що третина людського капіталу країни знаходиться в сільській місцевості, що значно посилює важливість наукових досліджень формування і використання людського капіталу в сільській місцевості [2,63]. Варто зауважити, що неспроможність комплексного ресурсного забезпечення заходів щодо відродження українського села неможливо вирішити демографічні проблеми. На сьогоднішній день є гострою проблема демографічної кризи, яка торкнулася практично всіх сільських населених пунктів. Протягом 1991-2005 рр. чисельність сільського населення зменшилася на 1,8 млн. осіб [3, 9].

Скорочення чисельності сільського населення призводить до обезлюднення та вимирання сіл. Більшість населених пунктів, у яких зовсім не було народжених знаходяться у Сумській, Чернігівській та Полтавській областях. В останні роки майже 8 тис. деградуючих сільських поселень втратили можливість самовідтворення і понад 120 районів охоплено демографічною та поселенською кризою, що завдає непоправної шкоди аграрному сектору, призводить до утворення зон суцільної незаселеності в сільській місцевості.

Однією з основних причин скорочення чисельності сільського населення стали демографічні процеси (перевищення смертності над народжуваністю) [4, 164]. На сьогодні демо-

графічні процеси в сільській місцевості охопили усі регіони України і підвищення смертності над народжуваністю складає 10,9 особи (табл.1) у розрахунку на 1000 жителів. Найінтенсивніша вона у Чернігівській (24,5), Сумській (20,1), Полтавській (17,4), Черкаській (16,9), Київській (16,5), найнижча у Закарпатській (1,0), Рівненській (3,4), Чернівецькій (4,3), Івано-Франківській (4,3) областях [3, 181].

Соціально-економічне становище населення в прямій залежності перебуває від зайнятості, напрямків діяльності населення та наявності суб'єктів господарської діяльності [5, 64]. Щодо соціально-трудових відносин на селі варто відмітити їх значне погіршення. Так чисельність працюючих на підприємствах сільського господарства з 1990-2005 рр. скоротилась на 4 млн. осіб з 5 млн. осіб у 1990 до 1 млн. у 2006 році, а більшість виявлених працівників поповнили категорію самостійно зайнятих в особистих селянських господарствах та незайнятого населення. Як свідчать статистичні дані у 2006 році рівень безробіття серед сільського населення віком 15-70 років (за методологією МОП) становив 5,8 % від економічного активного населення відповідного віку. Кожен другий зареєстрований безробітний проживав на селі. Дещо менший у порівнянні з 2005 роком було у 2006 році навантаження незайнятого населення, яке звернулося за сприянням у працевлаштуванні до дер-

жавної служби зайнятості і на одне вільне робоче місце (вакансію) у сільськогосподарському виробництві і становило 27 осіб у 2006 році проти 31 особи у 2005 році.

Протягом останніх 5-ти років чисельність сільських жителів, які працюють за кордоном збільшилася на 59,8 тис. осіб і станом на 1 січня 2006 року склала 96,4 тис. осіб. Найбільш таких працівників з Чернівецької, Івано-Франківської, Тернопільської та Закарпатської областей.

Основою сучасної соціальної політики є забезпечення умов реалізації конституційних прав громадян на оплату праці. Згідно офіційної статистики нині майже чверть працівників сільськогосподарських підприємств отримують заробітну плату, нижчу за межу бідності, а близько 62% – меншу за прожитковий мінімум. Селянська праця залишається найменш оплачуваною порівняно з працівниками інших галузей економіки. Заборгованість з виплати заробітної плати минулих років працівником сільськогосподарських підприємств у 2006, склала 39,5 млн. грн., а сума несплаченої поточної заробітної плати – 63, 7 млн. грн. [3, 11].

На нашу думку дотримання державних соціальних гарантій й стандартів життя селян повинно бути критично важливим стратегічним напрямом сучасної аграрної політики. Особливістю структури сукупних ресурсів сільських домогосподарств у 2006 р. було те,

Таблиця 1

Динаміка природного руху сільського населення

Роки	Тисяч осіб			В розрахунку на 1000 жителів, чол.		
	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст (скорочення)	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст (скорочення)
1970	309,3	222,2	+87,1	14,5	10,4	+4,1
1980	257,7	271,9	-14,2	13,6	14,3	-0,7
1990	214,3	272,5	-58,2	12,7	16,1	-3,4
1995	199,5	316,2	-131,7	11,1	19,1	-8,0
2000	147,1	301,0	-153,9	9,2	18,8	-9,6
2001	139,2	295,6	-156,4	8,7	18,6	-9,9
2002	141,8	300,5	-158,7	9,0	19,1	-10,1
2003	142,2	305,5	-163,3	9,1	19,6	-10,5
2004	142,9	300,8	-157,9	9,3	19,6	-10,3
2005	141,8	310,4	-168,6	9,4	20,5	-11,1
2006	141,3	308,6	-167,3	9,3	20,2	-10,9

що на оплату праці припадало лише 26,8% що в 1,7 раза менше дореформеного періоду, а більшу частину доходу сільських домогосподарств становлять надходження від ведення особистого підсобного господарювання. Так у 2006 році доходи сільськогосподарських працівників від суспільного виробництва були приблизно в 1,2 раза меншими порівняно з доходами від особистих селянських господарств. Низький рівень грошового забезпечення селян не дає можливості отримувати їм повноцінне харчування. Так у 10% найменш забезпечених витрати на харчування становили у 2006 році 70% їхнього доходу.

IV. Висновки. Таким чином одним із головних завдань розвитку сільських територій має бути розширення можливості продуктивної трудової діяльності їх жителів на основі використання виробничих ресурсів села. стимулювання розвитку підприємництва, як в агропромисловому виробництві так і інших сферах економіки сільських територій Невідкладними заходами для стабілізації доходів сільського населення є збільшення реальних доходів (заробітної плати, пенсій), на надання державної соціальної допомоги через упорядкування пільг і субсидій, що надаються найменш захищеним групам населення, здійснення заходів щодо повнішого задоволення соціальних потреб людей, зниження податкового навантаження на малий і середній бізнес у сільській місцевості пільгове кредитування тощо.

Забезпечення сталого розвитку сільських територій можлива лише за умови створення ефективної системи управління та координації

комплексу реформ системи влади – адміністративної, територіальної, системи місцевого самоврядування. Для запобігання подальшого виникнення руйнівних процесів на селі необхідно активізувати опрацювання і поступове втілення в життя комплексу нормативно-правових, та організаційно-економічних заходів, які повинні ґрунтуватися насамперед на реальному попиті та пропозиції різноманітних послуг на макрорівні, тобто посиленні регулюючого впливу органів місцевого самоврядування на засадах організаційного поєднання функцій місцевих владних структур та регіональних і загально-державних органів влади у вирішенні завдань розвитку сільських територій.

1. *Бобылев С.* Развитие человеческого потенциала в России // Вестник Московского ун-та. Серия 6. Экономика. – 2005. – № 1. – С.41.

2. *Бородіна О.М.* Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 277 с.

3. *Розвиток сільських територій України.* – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 751 с.

4. *А.В. Лісовий.* Демографічні проблеми сільській населення. // Збірник наукових праць НАН України. – Київ, 2004. – 188 с.

5. *С.О.Гудзинський.* Макроекономічні аспекти трансформації умов сільської зайнятості у коротко- та середнь-строківій перспективі. // 36. наук. праць НАН України. – Київ, 2004. – 188 с.

Socio-economic position of rural settlements of Ukraine is analysed in the article, what preconditions of forming of human capital on a village. The ways of improvement of welfare of villagers are offered.

Цигилик І.І., Морицян В.Ф., Морицян О.М.

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ НА ПІДПРИЄМСТВІ В СИСТЕМІ ВНУТРІШНЬОГО ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

У статті розглядаються теоретичні основи проведення економічного аналізу на підприємстві, показники ефективності функціонування внутрішнього економічного механізму та методика економічного аналізу в системі внутрішнього економічного механізму.

Ключові слова: внутрішній економічний механізм, економічний аналіз господарської

діяльності, показники ефективності функціонування підприємства.

I. Вступ. Економічний аналіз господарської діяльності як наука – це система знань про методи дослідження господарської діяльності, економічних явищ і процесів у їх взаємозалежності за даними обліку, звітності та іншої економічної інформації.

Економічний аналіз є багатоцільовою функцією і охоплює всі сторони підприємницької діяльності. Він повинен передувати прийняттю науково – обґрунтованих рішень. Адже суть економічного аналізу на підприємстві в системі внутрішнього економічного механізму полягає в зборі інформації, аналізі даних і на основі результатів аналізу – прийняття рішень щодо підвищення ефективності діяльності підприємства з метою забезпечення виконання основних цілей підприємства і національної економіки в цілому.

II. Постановка завдання. При здійсненні економічного аналізу діяльності підприємства в системі внутрішнього економічного механізму необхідно особливу увагу звертати на збір даних, дослідження економічних показників, починаючи від організації і формування підприємства і на протязі всього часу функціонування підприємства. Цим і обґрунтовується актуальність вибраної теми і необхідності вивчення економічного аналізу господарської діяльності.

В статті розглядаються такі питання:

– Теоретичні основи проведення економічного аналізу в системі внутрішнього економічного механізму підприємства.

– Показники, які характеризують ефективність функціонування внутрішнього економічного механізму.

– Методика економічного аналізу в системі внутрішнього економічного механізму.

III. Результати. З розвитком людського суспільства змінюються потреби людей. Змінюється виробнича сфера, хоч не однаково і не одночасно у всіх країнах. Зростає добробут людей. Але в деяких країнах навіть з однаковими природними умовами люди живуть по-різному: одні багато, інші бідно. Це відбувається тому, що не скрізь виявляють і використовують наявні можливості – резерви підвищення ефективності виробництва, а це означає: не достатньо використовуються можливості збільшення виробництва продукції, поліпшення її якості, конкурентноздатності і виготовлення продукції, необхідної для задоволення потреб споживачів.

На даному етапі розвитку в нашій країні мають місце великі непродуктивні витрати, не достатньо використовувані ресурси, що при-

зводить до відставання в розвитку в порівнянні з високорозвинутими країнами.

Виходячи з цього, виникає необхідність вивчення і застосування в практиці економічного аналізу, як методу виявлення резервів підвищення ефективності виробництва, кращого використання матеріально-сировинних, трудових і фінансових ресурсів, фонду оплати праці, його зв'язок з кінцевими результатами.

Резерви виробництва завжди є і завжди будуть. Їх необхідно шукати, використовувати. Особливо це важливо тепер, коли ми від командно – адміністративної системи управління перейшли до ринкових економічних відносин.

В основі пошуків резервів виробництва повинно бути те, що кожна людина, кожний регіон і держава Україна в цілому повинні жити на власні ресурси.

Завдання економічного аналізу в системі внутрішнього економічного механізму підприємства – виявлення внутрігосподарських резервів підвищення ефективності виробництва і шляхів їх використання з метою забезпечення досягнення мети виробництва.

Мета виробництва, підприємницької діяльності, управління підприємством полягає в дотриманні і забезпеченні вищої якості життєвого рівня працівників і їх сімей за рахунок підвищення ефективності виробництва і збільшення обсягів самого виробництва.

Ця мета впливає із загальної мети кожної соціально – економічної формації. Адже в історичному розвитку перемагає та соціально – економічна формація, яка забезпечує вищий рівень життя народу у порівнянні з тією, яку вона заміняє. Тому, якщо ми хочемо нашої незалежності, то повинні працювати для того, щоб в Україні був забезпечений високий рівень життя у комплексі: соціальне забезпечення, політична свобода і культура повинні бути вищими, ніж були до початку нашої незалежності.

Предметом вивчення економічного аналізу господарської діяльності підприємства в системі внутрішнього економічного механізму є його фінансово-господарська діяльність, відображена у звітних, облікових та інших джерелах інформації.

Об'єктом економічного аналізу господарської діяльності є підприємство, об'єднання.

Аналіз виробничо-господарської діяльності підприємства в системі внутрішнього економічного механізму охоплює такі питання:

- виконання плану за узагальненими показниками;
- використання виробничих ресурсів;
- організаційно-технічний рівень виробництва та використання виробничих фондів і виробничих потужностей;
- ефективне використання оборотних коштів.

Для отримання змістовних і глибоких висновків економічного аналізу, слід ретельно продумувати організацію такої діяльності до її початку. Під організацією взагалі розуміють створення злагодженої постійнодіючої системи для виконання певних робіт або досягнення поставленої кінцевої мети. Організація аналітичної роботи включає розробку загальних засад і порядку проведення аналізу, планування роботи окремих її елементів і етапів; матеріальне, методичне і наукове забезпечення; загальне керівництво, прийом виконаних аналітичних робіт, їх оформлення та контроль за впровадженням у виробництво розроблених заходів із метою поліпшення діяльності підприємства.

Визначаючи зміст аналітичної роботи і термін її проведення, треба враховувати наявність інформації про матеріал для аналізу, трудомісткість збору й опрацювання іншої інформації і, нарешті, часу, який потрібний для виконання окремих етапів робіт. Рекомендується вирізняти п'ять головних етапів, з них найголовніші: попередній, основний та заключний.

На попередньому етапі здійснюється загальне ознайомлення із, станом справ, визначається ступінь виконання плану за основними показниками, робиться попередня оцінка роботи або стану справ. На цьому етапі також складається докладна програма аналізу, готуються макети таблиць, збирається і перевіряється готова інформація, визначаються виконавці і вирішуються інші організаційні питання.

Основний етап передбачає заповнення усіх таблиць, вивчення і опрацювання необхідної

додаткової інформації, визначення факторів і виконання розрахунків їх впливу на зміну величини показників, пошук резервів.

На заключному етапі узагальнюються наслідки аналізу і підраховуються зведені резерви виробництва, дається заключна розгорнута оцінка діяльності підприємства; розробляються конструктивні заходи з метою поліпшення роботи та використання знайдених резервів виробництва та підвищення ефективності всієї діяльності в системі внутрішнього економічного механізму.

Проведення економічного аналізу в системі внутрішнього економічного механізму сприяє підвищенню ефективності виробництва, збільшенню прибутку підприємства.

Прибуток є одним з основних показників ефективності роботи підприємства, так як кінцевий результат роботи підприємства в умовах ринкової економіки оцінюється обсягом одержаного прибутку і в усіх випадках є метою підприємницької діяльності.

Фінансовий результат діяльності підприємства відображається прибутком, який складається із прибутку від реалізації продукції, прибутку від іншої реалізації і позареалізаційних результатів, тобто від операційної звичайної і надзвичайної діяльності.

Прибуток є плановий і фактичний. Прибуток Pr від реалізації продукції визначається за формулою:

$$Pr = \text{Реал} - C/v$$

Pr – прибуток від реалізації, тис. грн.;

Реал – обсяг реалізованої продукції, тис. грн.;

C/v – собівартість реалізованої продукції, тис. грн.;

Сумарна величина прибутку від реалізації продукції не характеризує міру ефективності підприємницької діяльності та ступінь використання виробничих фондів, тому, крім абсолютної величини прибутку визначають рентабельність виробництва продукції, що вираховується відношенням суми прибутку, отриманого від реалізації продукції до повної собівартості реалізованої продукції, тобто, показує питому вагу прибутку по відношенню до собівартості продукції.

Крім визначення рентабельності, для характеристики ефективності виробництва про-

дукції визначають питому вагу прибутку в ціні одиниці виробу або сумі реалізованої продукції, тобто визначають прибутковість реалізованої продукції:

$$ПВПр = Pr / \text{Реал}$$

Вирішальний вплив на обсяг чистого прибутку має реалізація товарної продукції. На результат від реалізації продукції впливають різноманітні фактори. Завдання економічного аналізу прибутку – обмежити або зовсім усунути вплив негативних зовнішніх і побічних факторів та визначити суму прибутку, одержану внаслідок дії факторів, які відображають трудові зусилля працівників даного підприємства та ефективність використання ними виробничих ресурсів.

Підвищення продуктивності роботи підприємства буде сприяти поліпшенню фінансової діяльності підприємства в цілому.

Господарсько-фінансова діяльність підприємства характеризується взаємозалежністю і нерозривним взаємозв'язком всіх сторін і показників виробничої і фінансової роботи.

Комплексний підхід до дослідження факторів формування показників роботи підприємства базується на прийомах аналізу, які забезпечують виявлення і вимірювання реальних зв'язків, що можуть бути застосовані до вивчення різних сторін роботи підприємства та результатів його діяльності.

Основними прийомами економічного аналізу є:

- порівняння;
- групування;
- елімінування;
- ланцюгових підстановок;
- обчислення абсолютних різниць.

Використання наведених прийомів дає змогу на високому рівні оцінити результати діяльності підприємства.

Ефективне досягнення мети підприємства здійснюється шляхом планування, організації, мотивації і контролю за ресурсами, а система управління забезпечує умови, необхідні для реалізації поставлених цілей, при чому вирішальне місце належить економічним методам цілеспрямованої дії на об'єкт управління.

Багатогранність і взаємозалежність діяльності підприємства визначають необхідність проведення аналізу господарських операцій.

Цю роль в системі внутрішнього економічного механізму підприємства і виконує економічний аналіз.

В системі управління виділяється керуюча і керована системи. В менеджменті економічний аналіз виступає елементом зворотного зв'язку між керуючою і керованою системами. Керівний орган передає управлінську інформацію на об'єкт управління, який, змінюючи свій стан, через зворотній зв'язок повідомляє керуючому органу про результати виконання команди і про свій новий стан.

Для забезпечення функціонування системи управління необхідна різноманітна інформація, що надається обліком. Вся отримана інформація перевіряється; визначаються відповідність встановленим формам, правильність арифметичних підрахунків, співставність показників. Після цього інформація обробляється: відбувається загальне ознайомлення з документами, їх змістом; визначаються та порівнюються відхилення; визначається вплив факторів на об'єкт, що аналізується, виявляються резерви та шляхи їх використання.

IV. Висновки. Необхідність у проведенні аналізу в системі внутрішнього економічного механізму підприємства виявляється на таких стадіях як: попереднє вивчення господарських явищ і процесів, аналіз реального стану діяльності господарства, вибір варіантів господарських процесів, оцінка відповідності економічного аспекту в підготовлених варіантах рішень іншим аспектам управління, узагальнення або синтез результатів аналізу й обґрунтування управлінських рішень.

Основна мета аналізу в системі внутрішнього економічного механізму підприємства – виявити причинні зв'язки між подіями (отриманими кінцевими результатами, станом параметрів господарських процесів) і умовами, які призвели до даних подій або які можуть виникнути в майбутньому. Відповідно економічний аналіз забезпечує оцінку здійснення події (факту) і встановлення умов, за яких ці події відбулися, тобто готують необхідну інформацію для прийняття подальших рішень.

Аналіз проводиться не лише з метою констатації фактів і оцінки досягнутих резуль-

татів, але й для виявлення недоліків, помилок і оперативного впливу на процес виробництва. Саме тому необхідно підвищувати його оперативність і ефективність.

В сучасних умовах господарювання зростає роль економічного аналізу в системі внутрішнього економічного механізму підприємства, що зумовлене наступними причинами:

- 1) змінюються механізми господарювання, принципи та методи управління;
- 2) з'являються нові досягнення у методології та організації аналітичних досліджень;
- 3) створюються нові форми господарювання;
- 4) необхідним є встановлення основних закономірностей розвитку підприємства.

Отже, економічний аналіз в системі внутрішнього економічного механізму підприємства є важливим елементом та дієвим засобом виявлення внутрішньогосподарських резервів, основою розробки науково обґрунтованих управлінських рішень, інструментом контро-

лю за їх виконанням та результативністю роботи підприємства.

1. І. І. Цигилик, Н. В. Кірдягіна, Я. Р. Бибик Економічний аналіз господарської діяльності. – Івано-Франківськ: ІМЕ «ГА», 2005. – 180с.

2. І. І. Цигилик, Я. Р. Бибик, М. Я. Ємбрик. Економіка підприємства. – Івано-Франківськ: Видавництво «Полум'я», 2003. – 212 с.

3. І. І. Цигилик, Н. В. Кірдягіна, О. Мозіль Економіка і організація виробництва. Івано-Франківськ: ІМЕ «ГА», 2005. – 180 с.

4. І. І. Цигилик Контролінг. Івано-Франківськ: ІМЕ «ГА», 2006. – 144с.

5. І. І. Цигилик, В. Ф. Морицян, О. М. Морицян Регулювання, прогнозування і планування в системі внутрішнього економічного механізму.

6. І. І. Цигилик, В. Ф. Морицян Фінанси. Економіка. Право.

In this article theoretical bases of leadthrough of economic analysis are examined on an enterprise, indexes of efficiency of functioning of internal economic mechanism that method of economic analysis in the system of internal economic mechanism.

Купчак В.Р.

ДЕМОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

У статті висвітлено основні демографічні та економічні показники, що значною мірою впливають на розвиток туризму, який займає провідну роль в галузевій структурі економіки Прикарпаття. Виокремлено та розкрито найважливіші з них – це показники якісної характеристики населення і, зокрема: здоров'я, освіта, кваліфікація, народжуваність, шлюбність, вікова, статевая, етнічна структура.

Ключові слова: демографічні показники, народжуваність та смертність населення, шлюбність та розлучуваність, міграції та відтворення населення, освітній та професійний рівень, вікова і етнічна структура, питома вага населення працездатного і непрацездатного віку, коефіцієнт трудового заміщення, зайнятість населення.

І. Вступ. Період становлення ринкових відносин в економіці України характеризується

низкою негативних процесів в різних ділянках життєдіяльності держави. Кризові процеси в економіці не могли не вплинути на життєвий рівень населення, яке зі свого боку також часто виявлялось не готовим до життя в нових економічних умовах. За цей час кількість населення України скоротилась більш ніж на 5 млн. мешканців. Це зумовлено як міграційними процесами, так і демографічною кризою, яка викликана невпевненістю громадян у майбутньому, зниженням їх доходів та іншими чинниками. Тому дослідження взаємозв'язку демографічних та економічних процесів є актуальною науковою проблемою.

Теоретичні основи демоекономічних процесів відображені в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів, таких як С. Андреєва, Р. Андорки, А. Боярського, Е. Валкович, С. Єгорова, А. Коул, Г. Лейбенштейна, Е. Лібанової, Р. Нельсон, В. Онікієнка, В. Ростоу, А. Саградова, В. Стешенко, Б. Урланіса,

Г. Фельдмана та інших. Їх дослідження охоплюють різні аспекти демоекономічних процесів, вивчається взаємозв'язок демографічних та економічних категорій, визначаються основні демоекономічні показники.

II. Постановка завдання. Водночас низка важливих аспектів демоекономічних процесів в Україні потребує додаткових досліджень. Зокрема, це пов'язано з особливостями розвитку соціально-економічних процесів в різних регіонах країни. Різною є демографічна динаміка в містах та сільській місцевості, в промислових та сільськогосподарських регіонах тощо. Тому різну вагу матимуть і демоекономічні показники, що характеризують взаємозв'язок демографічних та економічних чинників таких як зайнятість населення, чисельність, його вікова та статевая структура, споживання, дохід на душу населення тощо.

Необхідно враховувати національну чи регіональну специфіку при дослідженнях, бо, наприклад, економічний аналіз схожих демографічних процесів в Південно-Східній Азії та Латинській Америці в період 60-80-их рр. минулого століття показав суттєві відмінності щодо економічного зростання чи споживання в цих регіонах. (можливо це до постановки завдання).

Для економіки Прикарпаття, особливо його гірських регіонів, провідною є туристична галузь. Тому метою даної статті є проаналізувати основні демоекономічні показники та виокремити серед них найважливіші щодо розвитку туристичної галузі економіки.

III. Результати. Дослідження взаємозв'язків демографії та економіки, які почалися ще в 19 ст. та періодично поновлювались окремими вченими на початку 20 ст., набули значного поширення в середині минулого століття, коли вчені-економісти з різних країн аналізували проблеми взаємозв'язків динаміки виробництва та населення. Це зумовлювалось розумінням того, що людський чинник є домінуючим в розвитку суспільства загалом, і економіки як його складової.

Вже наводився вітчизняний приклад демоекономічних проблем, що характеризувались різкою депопуляцією населення одночасно з економічною кризою, причому однозначно визначити домінування демографічної чи еко-

номічної складової є неможливо. В той же час дослідження фахівців з Фонду ООН з проблем народонаселення [12] показують, що існування багатодітних сімей та швидке зростання кількості населення стає на заваді економічному розвитку і сприяє поширенню бідності, сповільнюючи економічне зростання і збільшуючи споживання серед малозабезпечених прошарків населення. Тобто лише тільки кількісні показники, що характеризують демоекономічні процеси, не дають чіткої відповіді про характер взаємозв'язків демографічних та економічних показників. Необхідно враховувати якісні характеристики населення.

Аналізуючи населення як об'єкт економічної діяльності необхідно враховувати його динамічність та неоднорідність складу. Провідним (демографічним) чинником такого аналізу на думку більшості фахівців [2,4,5,6] є чисельність населення. Іншими важливими чинниками є статевая та вікова структура населення. Серед показників кількісної оцінки статевого складу населення є: чисельність чоловіків та жінок, їх питома вага в суспільстві, чисельність чоловіків в розрахунку на 1000 жінок та ін. Для аналізу вікової структури населення найбільш часто використовують класифікацію Г. Сундберга, який виділяє в складі населення три покоління людей: дітей (0-14 рр.), батьків (15-49 рр.) та прабаб'яків (50 р. і старші).

Візуальне уявлення про статево-віковий склад населення можна отримати шляхом побудови статево-вікової піраміди (рис. 1). [6]

При кількісному аналізі соціального складу населення переважно використовують такі показники, як чисельність певного суспільного прошарку жителів та її питому вагу. Для відображення співвідношення чисельності різних соціальних груп населення між собою додатково можна розрахувати показники координатії.

Для аналізу національної структури населення використовуються наступні показники: число народів, національностей, що мешкають на досліджуваній території, їх численність та питома вага в суспільстві. Важливе значення має розподіл населення за галузями економіки, що характеризується показниками чисельності та питомої ваги працюючих в кожній з економічних сфер діяльності.

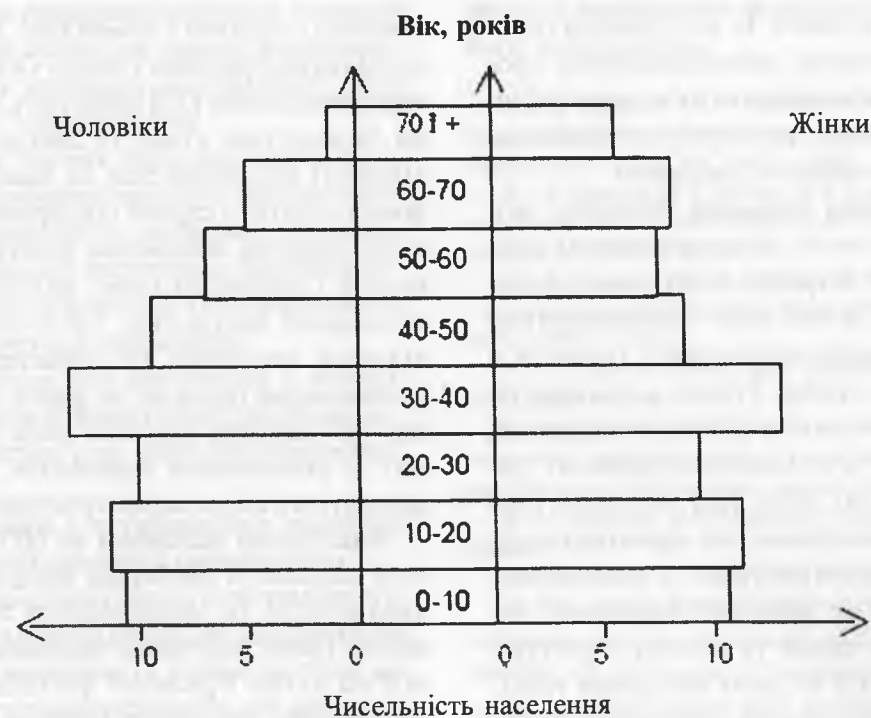

Рис. 1. Статеві-вікова піраміда

Серед інших кількісних показників, що деталізують вже згадані, варто виділити показники народжуваності та смертності населення, шлюбності та розлучуваності, міграції населення та відтворення населення. При дослідженні трудового потенціалу населення використовуються такі показники [6]:

питомої ваги населення працездатного та непрацездатного віку (%);

трудового навантаження, що характеризують навантаження на суспільство та економіку населенням непродуктивного віку (важливим також є аналіз структури трудового навантаження, тобто виявлення процесів старіння та молодшання населення);

коефіцієнт трудового заміщення, що характеризує процес оновлення зайнятого населення, його трудове заміщення;

зайнятості населення поділяються на абсолютні, що характеризують економічні можливості країни та відносні, що дозволяють оцінити міру залучення населення чи його окремих груп в економіку країни

безробіття населення також відповідно можна розділити на відносні та абсолютні.

При аналізі трудового потенціалу визначальною є оцінка продуктивної частини життя, тобто період економічної активності лю-

дини. З цією метою будуються спеціальні таблиці економічної активності.

Крім кількісних, важливими показниками є якісні показники, що характеризують населення. Необхідно також оцінити їх вплив на макроекономічні (ВВП на душу населення та середньорічні темпи його зростання) та мікроекономічні (поточні та пожиттєві доходи особи). Проблема економіки якості населення розглядалась низкою вчених, починаючи з 30-х рр. минулого століття. Певний час домінуючим був підхід, що спирався на особистісні характеристики окремого індивіда, які передавались у спадок.

Згідно сучасних досліджень [9] до характеристик якості населення належать здоров'я (і/чи смертність), освіта, кваліфікація (і/чи виробничий досвід), народжуваність та шлюбність.

Важливою характеристикою є середня тривалість життя при народженні. Даний показник враховувався представниками як радянської, так і західної науки. Б. Ц. Урланіс [11] вважав, що тільки при досягненні 28-річного віку людина повертає витрачені на нього державою кошти і для неї починається період підвищення виробництва продукції над споживанням. Не фокусуючи увагу на певному віці

А. Сміт [9] вважав, що оскільки тривалість людського життя є досить невизначеною, то людина повинна якомога швидше відшкодувати всі витрати на навчання та підготовку разом з принаймні звичайною мірою прибутку на капітал, що дорівнює цим витратам. Розвинувши даний підхід У. Фарр [9] розробив метод кількісної оцінки "економічної вартості людини", що передбачав розрахунок поточної вартості очікуваних середньорічних заробітків в кожному віковому періоді, враховуючи роль підвищення освітнього рівня та зміцнення здоров'я для збільшення вартості людського життя.

Освітній показник став визначальним в перших кількісних методах оцінки впливу людського капіталу на збільшення національного доходу, розроблених Шульцом та Денісоном [9]. Відмінність даних моделей в тому, що Шульц виходив з незалежності впливу праці та освіти на економічне зростання, а модель Денісона передбачає рівність показників еластичності випуску продукції за працею та освітнім капіталом. Освітній показник може бути деталізований через врахування загальних витрат на освіту, витрат на освіту на душу населення, на початкову, середню чи вищу освіту, процент грамотності, рівень охоплення людьми з різною освітою, кількістю учнів на даний час тощо.

Моделі, що враховували таку форму людського капіталу як здоров'я показали середній рівень кореляції між ВВП та показниками здоров'я, що пояснювалось низькою придатністю такого показника як ВВП для оцінки ситуації в сфері охорони здоров'я і викликає необхідність подальших досліджень у цій сфері. Теорії ендогенного зростання запропоновані П. Ромером та Р. Лукасом в 80-х рр. минулого століття показують, що підвищення продуктивності праці та капіталу визначається не екзогенним впливом науково-технічного прогресу, а ендогенним чинником, пов'язаним з поведінкою людини та її якісними характеристиками.

Вплив якісних характеристик враховано і при розв'язанні мікроекономічних проблем. Зокрема, в моделі Мінцера [9] при розрахунку поточних доходів індивіда враховували такі показники як тривалість навчання, досвід на

ринку праці та професійний досвід на даному робочому місці. Проведений аналіз показав, що між демографічними та економічними категоріями існує тісний зв'язок, який визначається різними показниками як кількісними, так і якісними. Врахування впливу цих показників є суттєвим як на макро-, мезо- так і на мікрорівні. Вже відзначалося про специфіку використання показників та оцінку їх впливу в різних країнах чи регіонах, тому при побудові прогнозних моделей розвитку економіки певного територіального утворення необхідним є врахування в першу чергу тих показників, які мають для них найбільшу вагу.

При визначенні найбільш вагомих демо-економічних показників для нашого регіону необхідно виходити з того, що в галузевій структурі економіки Прикарпаття одну з провідних позицій займає туризм. Хоча і загалом для постіндустріального суспільства характерним є пріоритетний розвиток сфери послуг, для Прикарпаття дана сфера економіки, особливо для її гірських районів є регіоноутворюючою. Важливим є дослідження взаємозв'язку демографічних процесів з економічними є ще й тому, що за оцінками спеціалістів [1] для регіонів де туризм – основне джерело доходу показник зайнятості в туристичній індустрії досягає 30-50% від всіх видів діяльності регіону. А в умовах практично масового безробіття та виїзду за кордон значної кількості працездатного населення Прикарпаття [10] ці процеси є надзвичайно актуальними для досліджень.

Необхідність вивчення демоекономічних взаємозв'язків підтверджується і фахівцями в економіці туризму, які серед чинників, що впливають на розвиток туризму провідні виділяють наступні [3,7,8]:

- політична, економічна та соціальна стабільність в країні;
- формування позитивного туристичного іміджу країни;
- визнання туризму як пріоритетної галузі економіки країни в цілому чи окремого її регіону;
- інвестиційна привабливість туристичної галузі;
- наявність туристичної інфраструктури та ресурсів для розвитку різних видів туризму;

– демографічна та соціальна структура населення.

– наявність висококваліфікованих туристичних кадрів тощо.

Безпосередньо в туристичній галузі існує велика потреба висококваліфікованих менеджерів, маркетологів та економістів інших профілів. В сфері обслуговування необхідним є залучення готельного персоналу та закладів харчування. Розвиток туристичної індустрії суттєво впливає і на інші галузі економіки, зокрема, торгівлю, транспортно-комунікаційну сферу, будівництво. Останні дві потребують залучення значної кількості фахівців інженерно-технічних спеціальностей. Потреба в фахівця технічного профілю існує також в зв'язку з необхідністю обслуговувати складні технічні комплекси, зокрема, гірськолижні підйомники. Розвиток сільського зеленого туризму є підґрунтям для провадження сімейного бізнесу, створення відповідних професійних династій, а отже суттєво впливає зміцнення відносин у родині.

Зростання тривалості життя безпосередньо пов'язане з появою інтересу до життя через існування перспектив розвитку, що суттєво зміцнює психологічний стан мешканців ще недавно депресивних регіонів. В межах регіону можна виділити окремі етнографічні райони, які є можуть стати осередками розвитку різних видів культурно-пізнавального туризму. Взаємозв'язок демографічних та економічних чинників варто враховувати при [3]: оперативному плануванні; розробці довгострокових прогнозів розвитку туристичної галузі, зокрема, при розробці цільових регіональних програм; мотивації туризму, маркетингу ринку туристичних послуг тощо.

IV. Висновки. Тому ми пропонуємо при аналізі демоекономічних процесів регіону, що формуються під впливом туристичної індустрії як найбільш потужного сектору економіки Прикарпаття, поряд з іншими особливу вагу надавати наступним показникам: освітньому (з поділом на показники вищої освіти (економічна та технічна), спеціальна технічна, спеціальна обслуговуюча (готельне господарство, заклади харчування, тощо), спе-

ціальна спортивна (інструктори водного туризму, гірськолижні, провідники)); здоров'я; етнографічному (обрядовість, народні промисли, фестивалі тощо). Визначення даних показників є необхідним для побудови демоекономічних моделей, що дозволять спрогнозувати важливі показники розвитку суспільства та економічного розвитку регіону та країни в цілому.

1. Азар В.И., Туманов С.Ю. Экономика туристского рынка. М.: ИПК госслужбы, 1998. – С. 139.

2. Власенко Н. С., Курило І. О., Лібанова Е. М., Осаулєнко О. Г., Остапчук О. Е. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 560 с.

3. Гуляев В.Г. Туризм: экономика и социальное развитие. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 304 с.

4. Демографічна криза в Україні: Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / НАН України; Інститут економіки / Валентина Стешенко (ред.). – К., 2001. – 560 с.

5. Демоекономічні дослідження / НАН України; Інститут економіки / В.С. Стешенко (відп. ред.). – К., 1995. – 93 с.

6. Егорова Е.А., Карманов М.В., Кучмаєва О.В. Экономическая демография. – М.: 2003. – 83 с.

7. Квартальнов В.А. Туризм. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 335 с.

8. Папирян Г.А. Международные экономические отношения. Маркетинг в туризме. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 160 с.

9. Саградов А.А. Экономическая демография. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 254 с.

10. Сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області <http://stat.if.ukrtel.net>

11. Урланис, Борис Цезаревич. Избранное. – М.: Мысль, 1985. – 255 с.

12. Quelles relations entre l'conomie et la demographie? // Problemes Econ. – P., 2003. – № 2811. – P. 29-30. Опубликовано в РЖ «Экономика» № 2, 2004, с. 147-150. Реферирование – С.Н. Куликова.

Basic demographic and economic indicators, which to a great extent influence on development of tourism which in the of a particular branch structure of economy of Prikarpattya occupies leading position, are reflected in the article. It is selected and exposed the major from them are indexes of high-quality description of population and, in particular: health, education, qualification, birth-rate, age-dependent, sexual, ethnic structure.

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ: СУЧАСНИЙ СТАН, МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

У статті розкрито особливості сучасного стану екологізації діяльності підприємств регіону та методичні підходи до її визначення, а саме оптимального розміру екологічно спрямованого податкового тиску на підприємства. Висвітлено ефективність застосування економічних інструментів екологізації, а також оптимальних витрат на заохочення екологізації, що пов'язані з переходами між рівнями екологічної безпеки.

Ключові слова: екологізація діяльності, ефективність економічних інструментів, екологічно спрямований податковий тиск, заохочення екологізації.

I. Вступ. Останніми роками Україна і всі країни світової спільноти в цілому ввійшли в затяжну та глибоку екологічну кризу. Подальше поглиблення цієї кризи змушує враховувати екологічну складову господарської діяльності та ставити її в ряд основних пріоритетів економічного розвитку країн. Масштаби екодеструктивних змін в різних регіонах є різними. В одних спостерігається незначне погіршення екологічної ситуації, в інших маємо говорити про екологічну кризу. В різних галузях і регіонах значно відрізняються можливості розв'язання екологічних проблем.

Аналіз досліджень з менеджменту екологічних інновацій [2] засвідчує про надання значної уваги засобам екологізації господарської діяльності підприємств різних галузей господарського комплексу країни. Однак майже не приділяється уваги такій актуальній темі, як оптимізації цих засобів залежно від ситуації в галузі чи регіоні. Значні відмінності можливостей застосування конкретних методів екологізації промислових підприємств спричиняють необхідність постійного моніторингу щодо екологізації діяльності підприємств на регіональному рівні.

II. Постановка завдання. Метаю роботи є дослідження сучасного стану докільця, охо-

рони навколишнього середовища та здійснення заходів по екологізації діяльності промислових підприємств регіону. Для досягнення мети поставлено завдання: формування підходів до визначення оптимального розміру екологічно спрямованого податкового тиску на підприємства та ефективності застосування економічних інструментів екологізації, а також оптимальних витрат на заохочення екологізації, пов'язаного з переходами між рівнями екологічної безпеки. Для отримання наукових результатів використано методи математичної статистики, економічного та абстрактно-логічного аналізу.

III. Результати. В різних умовах ефективність застосування економічних інструментів мотивації екологізації виробництва істотно відрізняється. Вона залежить від існування принципової можливості екологізації, від витрат, необхідних для її здійснення, від наявності альтернативних технологій різної екологічності та економічної ефективності, від можливості ухилення від екологічних платежів тощо.

Основним джерелом надходжень коштів від виробників неекологічних товарів є платежі за спеціальне використання природних ресурсів і збори за забруднення навколишнього середовища, які входять до переліку податків, що сплачуються в Україні. Збільшення частини екологічних податків у загальному їх обсязі, по-перше, призводить до зростання надходжень від них і надасть можливість активнішого впровадження заохочувальних інструментів, по-друге, мотивує розширення екологічно прийняттого виробництва, збільшуючи його ефективність порівняно з екологічно деструктивним. На *рис.1* показані зміни екологічності виробництва при різному рівні екологічно спрямованого податкового тиску.

Від ставок екологічних платежів та зборів залежать економічні результати діяльності підприємств. Чим більшими є ставки платежів

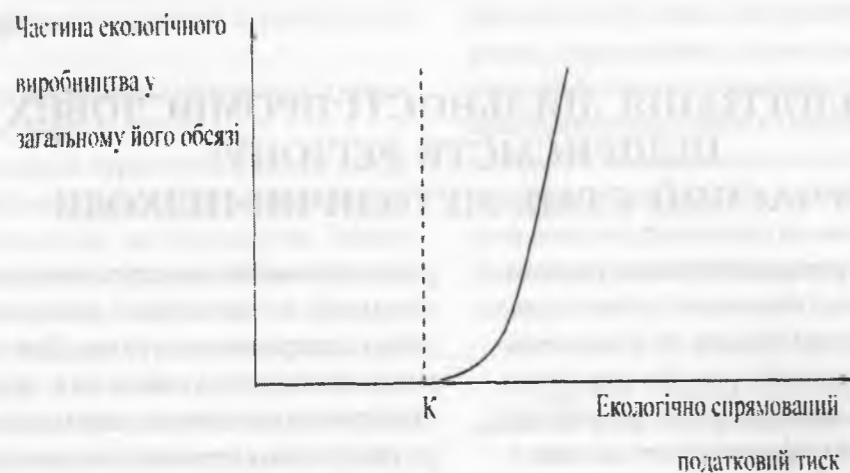

Рис. 1. Переорієнтування виробництва на екологічні товари при збільшенні частини екологічно спрямованих податків

і зборів, а також обсяги забруднюючих речовин, які привносять у довкілля підприємства, тим більшим є ризик того, що продукція, що випускається, виявиться збитковою. Тому при більшому екологічно спрямованому податковому тиску підприємства змушені відмовлятися від виробництва неекологічної продукції.

Збільшення екологічних податків необхідно проводити з обережністю: лише для суб'єктів господарювання, що використовують екологічно недосконалі технології, яким є екологічно досконалі альтернативи. В іншому випадку можна розраховувати тільки на зниження ефективності та обсягів виробництва, а не на його екологізацію.

Точкою K позначено критичний податковий тиск, при якому підприємство відмовляється від екологічно деструктивного виробництва на користь екологічно прийняттого. Ця точка різна як для конкретних підприємств, так і для кожного типу виробництва з різним рівнем досягнень НТП, від якого залежить можливість здійснення переорієнтування на екологічно прийнятне виробництво.

В точці K витрати, пов'язані зі сплатою екологічних податків, дорівнюють витратам, які підприємству необхідно зробити для зменшення екодеструктивного впливу. Існує дві ситуації:

- якщо $\Pi > B$, то знижується екодеструктивний вплив; (1)
- якщо $\Pi < B$, то сплачуються збори, платежі та штрафи, де Π – екологічні збори, платежі та штрафи;

B – витрати підприємства на зменшення екодеструктивного впливу.

Ці формальні викладки підтверджуються закордонним досвідом. Так, в Швеції податок на вуглець було встановлено вищий, ніж витрати на зменшення забруднення. Результат – зменшення забруднення на 6%. У Франції платежі за забруднення води нижчі, ніж витрати на зменшення забруднення. Ефект помірний.

Формули (1) у конкретних ситуаціях можуть бути доповнені іншими складовими. Наприклад, якщо зменшується екодеструктивний вплив з одночасним використанням відходів виробництва, що пов'язано з додатковим прибутком від їх переробки (продажу) E , то вони приймають вигляд:

- якщо $\Pi > B - E$, то знижується екодеструктивний вплив; (2)
- якщо $\Pi < B - E$, то сплачуються збори, платежі та штрафи.

Зміни надходжень від екологічних зборів та платежів при збільшенні екологічно спрямованого податкового тиску (нормативів платежів та зборів, бази оподаткування) показано на рис. 2.

Оптимальний рівень екологічно спрямованого податкового тиску, при якому матимемо максимальні надходження від платників екологічних податків і, відповідно, максимальні можливості для заохочення екологічно прийняттого та екологічно орієнтованого виробництва.

Ресурси краще зробити дорожчими, але іншими шляхами забезпечити підприємства

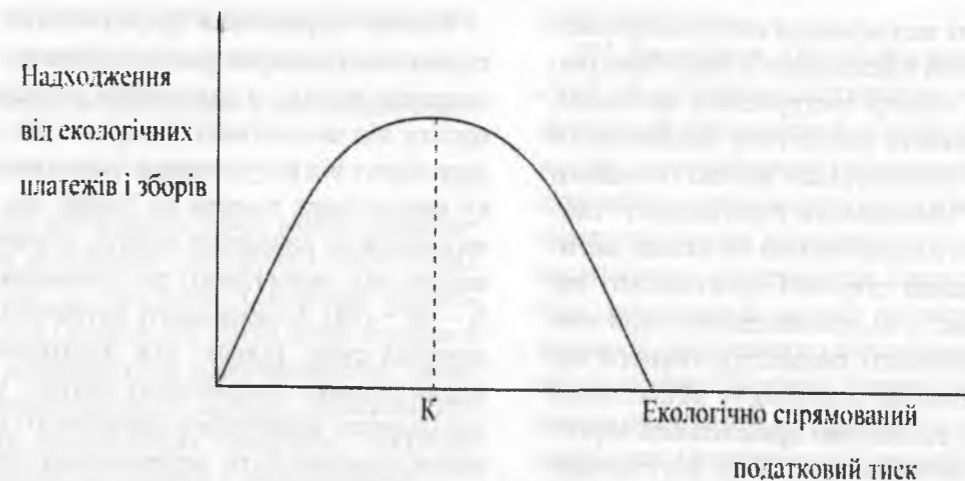

Рис. 2. Зміна надходжень від екологічних зборів та платежів при збільшенні екологічно спрямованого податкового тиску

чи споживачів коштами на їх оплату. Додатково витрачені і без того бідними нашими підприємствами і споживачами кошти до них і повернуться. Однак це заставить їх винаходити спосіб зекономити кошти на оплаті ресурсів на користь інших товарів.

При застосуванні економічних інструментів мотивації екологізації виробництва слід прагнути до максимального підвищення су-

купної ефективності виробництва в країні. Досягнення цієї мети залежить від співвідношення зміни ефективності екодеструктивного та екологічно прийняттого виробництва.

Можливі варіанти зміни ефективності виробництва при застосуванні економічних інструментів мотивації його екологізації показані на рис. 3.

Заштрихованою фігурою показана отрима-

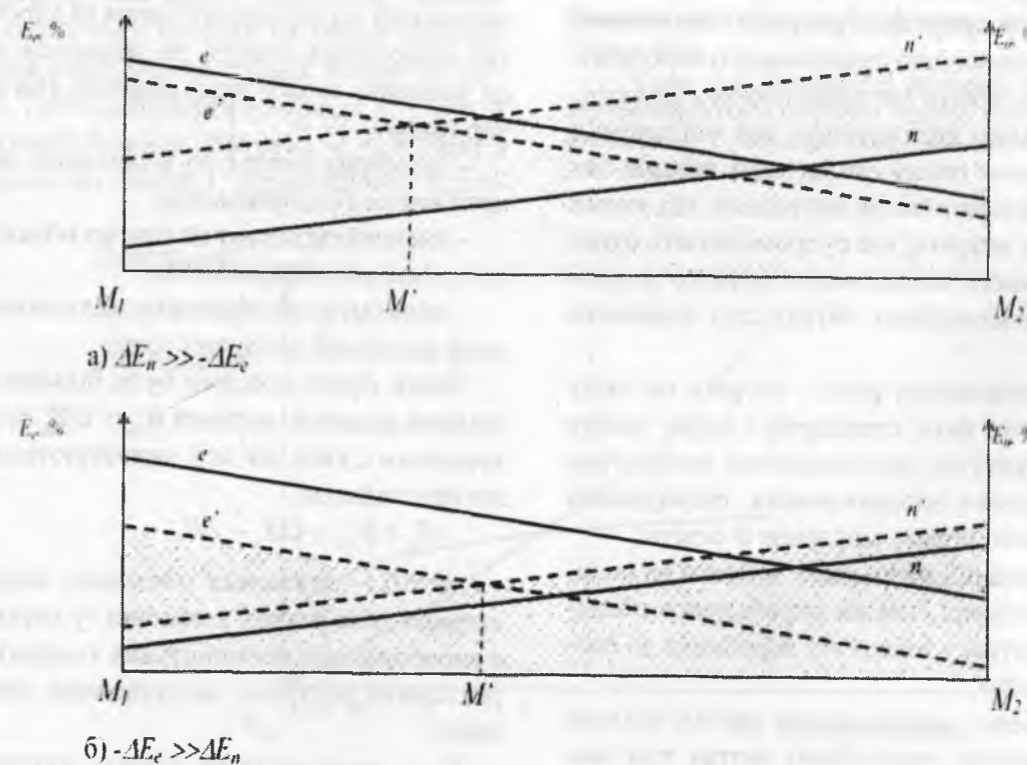

Рис. 3. Можливі варіанти зміни сукупної ефективності виробництва при застосуванні економічних інструментів екологізації

на в результаті застосування інструментів мотивації сукупна ефективність виробництва. При вдалому підборі інструментів мотивації, коли ефективність екологічно прийняттого виробництва збільшується значно більшими порівняно зі зменшенням ефективності еко-деструктивного виробництва обсягами, матимемо підвищення сукупної ефективності виробництва (рис. 3, а), при невдалому, коли зниження ефективності еко-деструктивного виробництва значно перевищує збільшення ефективності екологічно прийняттого виробництва, – її зниження (рис. 3, б), що є неприпустимим.

В першому випадку, доцільнішому з погляду економічної ефективності виробництва, спостерігається також менший обсяг вкладення коштів в еко-деструктивне виробництво порівняно з другим (див. рис. 3, б) із розглянутих випадків.

Розглядаючи тему застосування фінансових інструментів екологізації виробництва неможливо не звернути увагу на нецільове використання коштів, які надходять до держбюджету як плата за спеціальне використання природних ресурсів. Отримані від зазначеного джерела кошти слід спрямовувати на відновлення природних ресурсів і заохочення розвитку екологічно орієнтованого виробництва, і не допускати «розчинення» їх у бюджеті.

Необхідно враховувати, що управління формуванням ринку екологічних товарів пов'язане з операційними витратами, під якими розуміють витрати, що супроводжують отримання певного еколого-економічного результату. До операційних витрат слід відносити [3]:

– на державному рівні – витрати на зміну законодавчої бази, стандартів і норм, заміну інфраструктури, впровадження екологічно орієнтованого оподаткування; формування екологічного образу мислення й освіти;

– на рівні підприємства – витрати на оновлення продукції, заміни виробничого обладнання, доставку товару від виробника до споживача тощо.

Покажемо у формальному вигляді підходи до урахування операційних витрат при визначенні доцільності орієнтування виробництва на випуск екологічних товарів.

Метою управління формуванням ринку екологічних товарів повинно бути не акумулювання коштів, а отримання економічного ефекту від екологізації. Тому не слід розглядати ефект від регулювання формування ринку екологічних товарів як такий, що можна визначити як надлишок коштів, зібраних державою від зазначеного регулювання, тобто $H - (B + OB)$. Можна навіть витратити на заохочення суму, більшу ніж надходження за відрахуванням операційних витрат. Умовою доцільності зазначеного державного регулювання повинно бути перевищення економічного ефекту, отриманого суспільством саме від екологізації діяльності підприємств, над сумарними витратами $B + OB$ за відрахуванням надходжень H , тобто повинна задовольнятися умова

$$E \geq B + OB - H, \quad (3)$$

де E – ефект, отриманий державою від переорієнтування підприємств на виробництво екологічних товарів;

OB – операційні витрати держави.

Цю умову можна подати у наступному вигляді:

$$H + E \geq B + OB, \quad (4)$$

На рівні підприємства економічний ефект, отриманий від переорієнтування на виробництво екологічних товарів, не зводиться тільки до зниження екологічних податків. Він включає також:

– зниження виплат по лікарняним листам працівникам підприємства;

– зменшення витрат на ремонт обладнання та приміщень підприємства;

– економічний ефект від збільшення обсягів реалізації продукції тощо.

Такий ефект повинен бути більшим, ніж сумарні додаткові витрати $B_{cm} + OB_n$ за відрахуванням суми, на яку зменшуються екологічні податки:

$$E_n \geq B_{cm} + OB_n - \Delta\Pi, \quad (5)$$

де $\Delta\Pi$ – зниження платежів, зборів та штрафів, пов'язаних з меншим (у порівнянні з виробництвом неекологічних товарів) використанням ресурсів, забрудненням довкілля тощо;

E_n – економічний ефект, отриманий підприємством (без урахування $\Delta\Pi$);

B_{cm} – витрати на стимулювання споживачів;

OB_n – операційні витрати підприємства.

Цю умову можна подати у наступному вигляді:

$$\Delta\Pi + E_n \geq B_{cm} + OB_n. \quad (6)$$

На рівні споживачів також можна визначити умови доцільності придбання екологічних товарів, але це пов'язано з певними труднощами. Хоча і можна пов'язати вибір людини з теорією корисності чи раціональністю, однак він не завжди залежить від ціни, ефективності та інших економічних чинників, оскільки вибір людини не завжди є раціональним.

У короткостроковий період, коли державні механізми управління формуванням ринку екологічних товарів залишаються незмінними, показники, за якими проводиться обґрунтування переходу з одного рівня екологічної безпеки на інший, можна схематично представити у вигляді графіку (рис. 4). На рис. 4 зображено сумарні витрати і здобутки при орієнтуванні виробництва і споживання на екологічні товари.

Заштрихована область на рис. 4 показує область перевищення здобутків ($H + E$) над витратами ($B + OB$), тобто відповідність умові (4). Витрати, пов'язані з переходом з одного рівня екологічної безпеки на інший доцільні до точки перетинання кривих витрат та здобутків. Тобто доцільним є перехід до рівня II екологічної безпеки. Витрати ж, пов'язані з переходом на рівень I, перевищують відпо-

відні здобутки.

IV. Висновки. Проаналізовано сучасний стан та методичні підходи до екологізації діяльності промислових підприємств регіону, а саме до визначення оптимального розміру екологічно спрямованого податкового тиску на підприємства та ефективності застосування економічних інструментів екологізації, а також оптимальних витрат на заохочення екологізації, пов'язаного з переходами між рівнями екологічної безпеки. Впровадження запропонованих підходів дозволить винайти та спрямувати кошти в руслі, що найбільш відповідає сталому розвитку країни та екологічної безпеки кожного з її регіонів. Серед подальших перспектив наукових розробок цього напрямку – формування мотиваційного механізму екологізації інноваційної діяльності підприємств регіонів.

1. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: Підручник. – 3-тє вид., випр. і допов. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006.

2. Ілляшенко С.М., Прокопенко О.В. Менеджмент екологічних інновацій: Навчальний посібник. – Суми: Вид-во СумДУ, 2003. – 266 с.

3. Вайзеккер З., Ловинс З., Ловинс Л. Фактор четыре. Затрат – половина, отдача – двойная. Новый доклад Римскому клубу / Под ред. Г.А. Месяца. – М.: Academia, 2000. – 400 с.

4. Бохан А.В. Визначальні принципи екологізації підприємництва в сучасних умовах трансформації суспільства // Актуальні проблеми економіки, № 9, 2007. – С. 153-160.

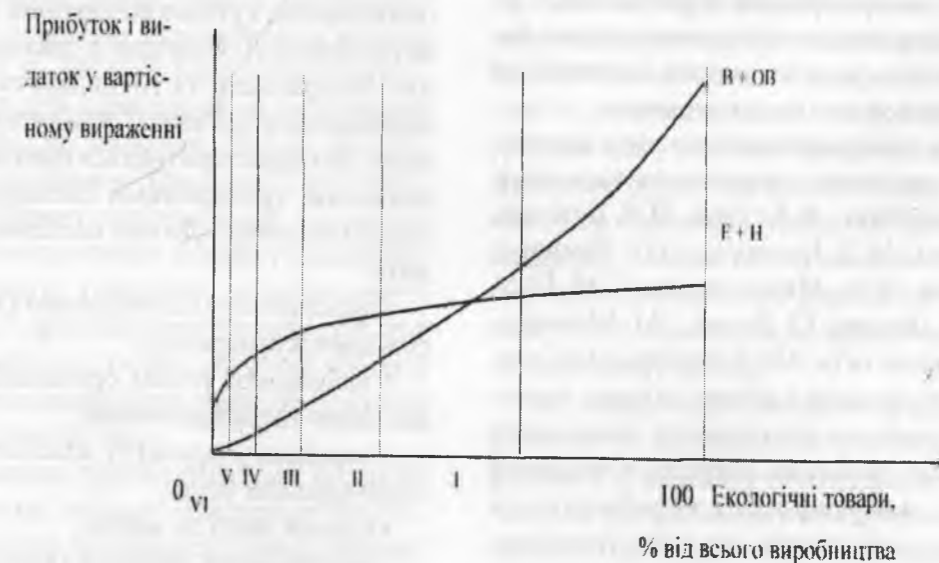

Рис. 4. Здобутки та витрати, пов'язані з переходами між рівнями екологічної безпеки

5. Аніщенко В.О., Маргасова В.Г. Еколого економічний аналіз в системі управління природо-користуванням на підприємстві // Актуальні проблеми економіки, № 6, 2007. – С. 39-47.

In the article the features of the modern state of ecologization of activity of enterprises of region and

methodical going are exposed near its determination, namely optimum size of the ecologically directed tax pressure on enterprises. Efficiency of application of economic instruments of ecologization is reflected, and also optimum charges on encouragement ecologizations which are related to the transitions between ecological strength securities.

Мельник Н.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ НА ПОРЕФОРМНОМУ ЕТАПІ ЙОГО РОЗВИТКУ

Визначено перелік основних характеристик диверсифікації виробництва в суб'єкті сільського господарства у сучасних перехідних умовах національної економіки.

Ключові слова: диверсифікація виробництва, сільське господарство, диверсифікаційні процеси, аграрні підприємства, господарства населення.

I. Вступ. У період переходу України від командно-адміністративної системи управління до ринкових відносин суб'єкти господарювання в різних галузях стикаються з багатьма проблемами. Найважливішою з них можна вважати їх виживання в сучасних умовах, оскільки майже всі сфери економіки зазнали занепаду під час перетворень. Сьогодні відбувається їх поступове відновлення. Один із його способів – диверсифікація виробництва. Суб'єкти підприємницької діяльності дедалі частіше вдаються до неї з метою адаптації до конкурентних умов господарювання.

Питання диверсифікаційних змін розкрили у своїх наукових дослідженнях такі вчені, як В.Г. Андрійчук, В.Х. Брус, Н.В. Бутенко, В.М. Дереза, М.Д. Корінко, О.О. Лемішко, Н.Г. Маслак, В.М. Миньковська, С.М. Подреза, С.М. Попова, І.І. Румик, Д.І. Шеленко, В.В. Юрчишин та ін. Але більшість із них розглядають їх процеси в різних галузях економіки. Це зумовлює актуальність подальшого вивчення цієї проблеми, зокрема, в напрямку розвитку диверсифікації виробництва в сільському господарстві, яке після трансформацій в національній економіці опинилось у кризовому стані.

II. Постановка завдання. Стаття має на меті визначення та розкриття особливостей диверсифікації виробництва в сільському господарстві у сучасних умовах перехідної економіки України.

III. Результати дослідження. В Новому тлумачному словнику української мови категорія “особливість” трактується як “характерна риса, ознака, властивість когось, чого-небудь” [1, 493]. Кожне економічне явище відзначається своєрідними рисами, що піддаються повним або частковим змінам під впливом людської діяльності чи перетворень у суспільстві. Не є винятком виробничі диверсифікаційні процеси в аграрному секторі, найбільший розвиток яких в Україні спостерігався в умовах централізованого управління. Економічні перетворення внесли свої корективи в диверсифікацію виробництва в сільському господарстві, суттєво вплинувши на властиві їй особливості. Сьогодні в діяльності аграрних підприємств та господарств населення відбуваються так звані “дедиверсифікаційні” зміни, що характеризуються притаманними їм ознаками, зумовленими специфікою перехідної економіки. До цих особливостей належать:

- зміни попиту на продукцію (в тому числі сільськогосподарську);
- виникнення різних організаційно-правових форм господарювання;
- передача у приватну власність сільськогосподарських угідь;
- оренда землі та майна;
- нестабільний розвиток галузі;
- впровадження нових технологій;

• забезпеченість матеріально-технічними ресурсами;

- забезпечення зайнятості населення;
- розвиток підприємництва;
- наявність конкурентного середовища.

Зміни попиту на продукцію (в тому числі сільськогосподарську). Сільське господарство завжди має на меті задоволення потреб населення у продуктах харчування та промисловості – в сировині. В умовах командно-адміністративної системи управління саме держава визначала рівень попиту та пропозиції на його продукцію. Перехід до ринкових відносин вніс певні зміни у стабільний розвиток галузі. Зокрема, різко знизився вплив централізованого управління на діяльність суб'єктів господарювання аграрного сектора, зросли можливості для експортно-імпортних операцій, виникли умови для стрімкого розвитку науково-технічного прогресу та запозичення його новинок з-за кордону тощо. Все це не могло не вплинути на смаки та вподобання споживачів сільськогосподарської продукції: відбулися зміни в напрямках та обсягах попиту сільськогосподарської продукції, які повинні супроводжуватись відповідними коригуваннями пропозиції для його задоволення. Ці обставини є одним із каталізаторів впровадження диверсифікації виробництва агроформуваннями та господарствами населення. Зокрема, розвиваються ті її напрямки (види), які забезпечують населення продукцією (товарами, роботами чи послугами), що задовольняє наявний рівень попиту. Прикладом може бути освоєння вирощування ріпаку, зміна цілей та обсягів його виробництва. Імпорт продуктів харчування на національні ринки призвів до зниження обсягів випуску відповідної вітчизняної продукції. Свої корективи в поширення диверсифікації в аграрному секторі внесла поява на ринку продуктивнапівфабрикатів, генетично модифікованих організмів, гормональних препаратів для відгодівлі свійських тварин, штучних волокон та інших замінників сировинних компонентів для промисловості тощо.

Також можна припустити, що не лише зміни попиту на сільськогосподарську продукцію зумовлюють особливості диверсифікації виробництва в аграрному секторі, але й відбу-

ваються зворотні процеси. Адже частина суб'єктів господарювання, більшість із яких – підсобні господарства, приймає рішення про вибір напрямків диверсифікаційних процесів з огляду на власні можливості для їх впровадження, а не на основі вивчення ринкових запитів. До того ж їх освоєння, як правило, має на меті задоволення власних потреб (зокрема, споживчих). Для реалізації використовується надлишок отриманої продукції, що зумовлює часткові коливання рівня попиту на ринку. Перехід до ринкової економіки спричинив зміни поглядів населення, зокрема, на задоволення їх соціальних та духовних потреб. Це вплинуло на попит, що, у свою чергу, зумовило розвиток відповідних видів диверсифікаційних змін в аграрному секторі, зокрема, опанування сільського зеленого туризму, створення нових магазинів, аптек, кафе, їдалень тощо. Водночас цей “прогресивний соціальний розвиток” людини впливає на її так звані “економічні потреби”. Це стосується вимог до натуральності та екологічної чистоти продуктів харчування. Для все більшої кількості споживачів вирішальну роль у виборі сільськогосподарської продукції відіграє не ціна, а її якість, що зумовлює відповідні диверсифікаційні зміни в аграрному секторі.

Виникнення різних організаційно-правових форм господарювання. Аграрна реформа на селі започаткувала розпакування сільськогосподарських земель та формування нових організаційно-правових форм господарювання. Крім цього, було здійснено поділ майна існуючих агроутворень між їх працівниками. Колективні сільськогосподарські підприємства та інші недержавні агроформування перетворились у нові для нашої країни аграрно-виробничі структури ринково-підприємницьких типів – приватні (приватно-орендні), господарські товариства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, фермерські господарства [2, 12]. Як наслідок, відбулася зміна відносин власності на селі.

Це, у свою чергу, не могло не вплинути на розвиток та напрямки диверсифікації виробництва в сільському господарстві: сьогодні рішення про доцільність вибору кожного з них залежать від самих новостворених організаційно-правових форм.

В аграрних підприємствах обрання видів диверсифікації виробництва належить до повноважень їхніх керівників, звісно, не без допомоги та підтримки всього персоналу, частину якого складають співвласники. Тепер вони несуть відповідальність не перед державою, а конкретними людьми, які довірили їм посаду, а також (частково) перед жителями певного населеного пункту.

Що стосується господарств населення, то в умовах перехідної економіки вони утвердились як окремі суб'єкти господарювання. Крім зміни правового статусу та умов функціонування, аграрні трансформації дали їм також нові матеріальні можливості для розширення. Це спричинює збільшення площ оброблюваних земель, покращення матеріально-технічної бази. На відміну від аграрних підприємств, де відбуваються так звані "дедиверсифікаційні процеси", в підсобних господарствах поширюються звичайні диверсифікаційні зміни виробництва. Вони, зокрема, проявляються в урізноманітненні вирощуваних сільськогосподарських культур (цукрових буряків, зернових культур, капусти тощо) і тварин (розведення коней, впровадження бджільництва, кролівництва, хутового звірівництва та ін.). Так, виробництво продукції овочевої групи повністю перебрав на себе приватний сектор. Реалізація господарствами населення отриманих продуктів сьогодні утвердилась як один із напрямків диверсифікації виробництва.

Що стосується впровадження фермерськими господарствами диверсифікації виробництва, то сьогодні не спостерігається великої кількості її напрямків. Ці суб'єкти господарювання, як правило, спеціалізуються на декількох з них, з огляду на наявні можливості, здебільшого – в галузі рослинництва. Тваринництво залишається, як правило, на рівні звичайного підсобного господарства.

Передача у приватну власність сільськогосподарських угідь. Розпаювання сільськогосподарських земель та їх передача у приватну власність селянам також є диверсифікаційним процесом у сфері аграрних перетворень (аграрного сектора). Він зумовлює особливості проходження диверсифікації виробництва на сучасному етапі розвитку сільськогосподарства. Сільські жителі частково

віддали належні їм паї сільські жителі (на добровільній основі) в користування іншим суб'єктам господарювання (аграрним підприємствам чи фермерським господарствам). Таким чином відбулися нові диверсифікаційні зміни в сільському господарстві – виникли орендні відносини. Решта земель залишилась у розпорядженні підсобних господарств. Після аграрних перетворень селяни почали вирощувати нові для себе сільськогосподарські культури. До них належать зернові та зернобобові (пшениця, жито, овес, ячмінь, соя тощо), цукрові буряки, капуста, перець, баклажани, лікарські рослини та ін. Також розширилися площі раніше освоєних культур. Вище згадані диверсифікаційні зміни виробництва в приватному секторі були настільки успішними, що сьогодні ці суб'єкти господарювання повністю перебрали на себе нішу забезпечення загальноекономічних потреб продукцією плодово-овочевої підгалузі сільського господарства. Крім цього, ведення сільського господарства в приватному секторі в сучасних умовах характеризується врахуванням підсобними господарствами такого агрономічного фактора, як сівозміни. Тобто з'явилась можливість планування напрямків диверсифікації сільськогосподарського виробництва, зокрема в рослинництві. Також почали урізноманітнюватися тваринницькі підгалузі – хутове звірівництво, свинарство, кролівництво, бджільництво тощо. Вся отримана підсобними господарствами продукція використовується не лише для власного споживання, але й для подальшої реалізації. Цьому сприяють збільшені площі оброблюваних сільськогосподарських земель. Проте сьогодні спостерігається різкий спад їх використання сільськими жителями – значні площі залишаються необробленими. Як наслідок, з одного боку, скорочуються масштаби (обсяги) впровадження диверсифікаційних процесів (у галузях рослинництва та тваринництва), а також кількість їх напрямків у кожному окремому підсобному господарстві. З іншого – наростає освоєння диверсифікаційних змін, які частково пов'язані з аграрним сектором чи взагалі не мають до нього стосунку. Причиною такої ситуації, як правило, є нестача чи відсутність необхідних капітальних вкладень і зниження можливостей для їх залучення.

Оренда землі та майна. Розпаювання земельних ділянок та майнових комплексів, передача їх у приватну власність зумовили певні проблеми із подальшими трансформаціями. Її вирішенням можна вважати зародження орендних відносин із відповідним, хоч не завжди досконалим, нормативно-законодавчим забезпеченням. Вивчаючи теоретичний та практичний аспект їх виникнення, можна припустити, що поява оренди – диверсифікація в аграрному секторі загалом. Що стосується впливу орендних відносин на диверсифікацію виробництва в сільському господарстві, то його можна розглядати з двох протилежних позицій – суб'єктів взаємодії, тобто орендаря, яким є сільськогосподарське підприємство чи фермерського господарства та орендодавця – власника земельних та майнових паїв.

Оскільки сьогодні кожна ділянка землі і найменша частинка майна в сільському господарстві – чиясь власність, то зародження орендних відносин є базою діяльності будь-якого агроформування чи фермерського господарства. Адже саме на основі оренди ґрунтується їх комплексне функціонування. З метою забезпечення системності господарювання ці суб'єкти приймають рішення про вибір напрямків своєї діяльності та впровадження диверсифікаційних змін виробництва. Що стосується конкретних видів диверсифікації, то деякі з них обираються на основі аналітично прогнозованих даних, а інші – спонтанно, під впливом певних обставин. Прикладом перших може бути рішення про забезпечення виробництва у сфері рослинництва власним (самостійно отриманим) посівним матеріалом чи надання послуг із зберігання зернових культур іншим аграрним підприємствам. Що стосується другої групи диверсифікаційних змін, то до них може належати збут надлишків отриманої продукції, які часто зумовлені розширенням обсягів існуючого виробництва. Якщо це продукція рослинництва, то причиною може бути висока врожайність деяких культур. Лише при виборі напрямків збуту суб'єкти господарювання приймають засновані на відповідних фактах рішення. Доцільно зазначити, що під поняттям "збут" у даному випадку ми розуміємо не лише реалізацію продукції, але й її використання для власних по-

треб або проведення платежу бартером. До останніх може належати розрахунок при орендних відносинах.

Сьогодні у більшості селян є можливість вибору між потенційними орендарями. Крім цього, як зазначає П. Саблук "як правило, громадяни передають свої земельні ділянки в оренду тим же підприємствам, з яких вони вийшли, з метою одержання земельного паю в натурі" [3, 93]. Саме ця отримана орендна часто дає підсобному господарству часто являється поштовх до впровадження диверсифікаційних процесів виробництва. Не знижує рівень освоєння їх нових видів і вихід із аграрного підприємства та самостійне господарювання селянина. Тільки тоді, як правило, на початкових етапах відбувається розвиток диверсифікації сільськогосподарського виробництва в напрямку рослинницьких підгалузей, оскільки що земля в таких господарствах населення є основним виробничим фактором. Проте з часом у них відбуваються інші види диверсифікаційних змін виробництва, адже залишається високий ризик великої залежності функціонування від одного чинника, до того ж такого "ненадійного", мінливого, як земельна ділянка. Під загрозою, як правило, опиняється домашній бюджет і добробут сім'ї.

Нестабільний розвиток галузі. Сучасні перехідні умови економіки України від командно-адміністративної системи управління до ринкових відносин характеризуються поступовим відновленням після занепаду всіх галузей. Це стосується й сільського господарства: крім появи в ньому нових організаційно-правових форм господарювання, змінилась також роль держави в їх функціонуванні. У колишній централізованій економіці суб'єкти аграрного сектора відчували велику матеріальну підтримку від держави, яка полягала у злагожденій системі постачання та збуту при здійсненні повного виробничого циклу. Сьогодні для них залишилась невелика частка допомоги у вигляді дотацій, субсидій, зниженні податкового тягаря та нормативно-законодавчого забезпечення тощо. Проте роль цих державних інструментів влади настільки незначна, що вони не забезпечують колишніх стабільних умов господарювання для агроформувань та господарств населення. Тому

суб'єкти аграрного сектора змушені постійно шукати шляхи виживання в умовах перехідної економіки України. Один із них – диверсифікаційні зміни, які освоюються в процесі виробництва. Завдяки диверсифікаційним процесам, аграрні підприємства та господарства населення проникають в інші галузі економіки. Це уможливорює отримувати доходи, що перерозподіляються для розвитку як диверсифікаційних змін, так і основних видів діяльності. Дуже часто освоєні напрямки диверсифікації частково пов'язані з операційним сільськогосподарським виробничим процесом і лише доповнюють його, таким чином забезпечуючи безперервність проходження. Саме впровадження навіть незначних диверсифікаційних змін у суб'єктів аграрного сектора дає їм можливість досягати стабільності власного розвитку, що забезпечує стабілізацію розвитку сільського господарства в цілому.

Впровадження нових технологій. Науково-технічний прогрес (НТП) являє собою “еволюційний і поступовий розвиток науки і техніки” [4, 219]. Він мав великі досягнення ще за часів командно-адміністративної системи управління, тільки напрямки їх застосування визначались на державному рівні. “Характерною рисою сучасного НТП є те, що він охопив всі сторони життєдіяльності суспільства” [4, 219]. Одна з причин – ринкові умови господарювання, що характеризуються відкритістю економіки. Тепер розвиток НТП відбувається як на території України, так і забезпечується імпортом технологій з-за кордону. З огляду на ці обставини формується чергова особливість диверсифікації виробництва у сфері сільського господарства. Вплив НТП на сучасний розвиток диверсифікаційних змін в аграрному секторі можна розглядати з двох позицій.

Перша наголошує значні технічні та технологічні досягнення. Вдосконалення сільськогосподарської техніки сприяє зниженню собівартості виробничих процесів, своєчасності їх виконання, вивільненню трудових ресурсів, а отже, розширює можливості впровадження диверсифікаційних змін. Також використання науково-технічних досягнень сприяє частковій переробці отриманої про-

дукції власними силами суб'єктів аграрного сектора, а також отриманню власного посівного та посадкового матеріалу. Швидкий розвиток технічного прогресу сприяє поступовому зниженню вартості його новинок, і тому вони стають більш доступними для придбання не лише аграрними підприємствами, але й господарствами населення (купівля тракторів, комбайнів тощо). Наявність відповідного матеріально-технічного забезпечення у суб'єктів сільського господарства сприяє впровадженню в них нових диверсифікаційних змін виробництва.

З іншого боку, НТП впливає на вибір напрямків диверсифікації виробництва в аграрному секторі економіки шляхом впровадження нових способів переробки сільськогосподарської продукції, а також створення її заміників. Зокрема, розвиток технології переробки ріпаку на паливо зумовив його швидке й широкомасштабне його вирощування аграрними підприємствами, що теж є диверсифікаційним процесом. Поява на ринку штучних волокон та низька вартість їх виготовлення у порівнянні з натуральними призвели до значного скорочення вівчарства та льонарства. Розвиток технології отримання штучних засобів (препаратів) для відгодівлі сільськогосподарських тварин сприяє швидкому розвитку тваринницьких підгалузей і водночас – зниженню обсягів рослинництва та заміні його окремих напрямків як кормової бази.

Забезпеченість матеріально-технічними ресурсами. Сьогодні у суб'єктів аграрного сектора рівень такого ресурсного забезпечення знаходиться на низькому рівні. Матеріально-технічна база в сучасних аграрних підприємствах, які утворились на місці колгоспів, а пізніше – селянських спілок, залишилась від колишніх агроутворень. Вона не тільки фізично, але й морально застаріла. Проте можливості її оновлення та заміни є не у всіх.

Що стосується господарств населення, то наявність у них сільськогосподарської техніки та інших засобів праці, пов'язаних із виробництвом в аграрному секторі, є результатом власних зусиль, спрямованих на їх придбання. Небагато селян змогли отримати у власність незначне технічне забезпечення сільськогосподарського призначення, внаслідок

док плати за майнові паї. Однак зношеності такої сільськогосподарської техніки дуже високий. У багатьох випадках вона давно підлягає списанню та ліквідації. Те саме стосується закуплених селянами машин та інших агрегатів сільськогосподарського призначення. Невелика їх частка була придбана у новому товарному вигляді. Решта куплена у тих же колгоспів під час їх реорганізації та розформування. Рівень матеріально-технічного забезпечення – важливий чинник вибору суб'єктами господарювання напрямків диверсифікації виробництва, особливо в галузі рослинництва. Зокрема, проведення так званих сортових диверсифікаційних змін чи диверсифікації в межах існуючої рослинницької підгалузі можливе при наявній сільськогосподарській техніці. Проте освоєння нового напрямку в рослинництві дуже часто потребує зовсім іншого матеріально-технічного забезпечення із новими функціональними характеристиками. Незважаючи на розвиток НТП та широкий вибір сільськогосподарської техніки, проведення сільськогосподарських робіт у господарствах населення здійснюється за допомогою свійських тварин, зокрема коней. Здебільшого вони не є власними. В екологічному аспекті це прийнятно. Проте в економічному – суттєво знижує продуктивність праці та якість виконання.

Забезпечення зайнятості населення. Різкий спад обсягів розвитку виробництва в сільському господарстві призвів до значного зростання безробіття в сільській місцевості. Це не могло не вплинути на бюджет більшості сільських сімей: перед селянами постала проблема подальшої реалізації власного трудового потенціалу. Кожен шукав вихід на власний розсуд. Якщо молодь мала більше можливостей для працевлаштування, то складніше було людям старшого віку, незважаючи на їх досвід спеціалістів в аграрному секторі. Не кожному з них вдалося перекваліфікуватись для роботи в іншій галузі. Велика частина сільського населення після усіх трансформацій емігрувала за кордон. Цей незаперечний факт уже можна вважати напрямком диверсифікаційних змін на селі. Більшість тих, хто залишився у сільській місцевості, й не долучився до процесів урбанізації, вирішили застосувати свої

уміння та навички в пореформеному відродженні сільського господарства. Хтось взяв участь у становленні нових агроформувань як засновник чи член трудового колективу. Інші вирішили розвивати наявне виробництво у власних підсобних господарствах. Тобто диверсифікаційні процеси виробництва за своїми масштабами охопили не лише агроформування, але й приватний сектор. Під впливом суб'єктивних та об'єктивних (зовнішніх та внутрішніх) причин невдовзі з'ясувалося, що доцільно урізноманітнювати як існуючі підгалузі рослинництва та тваринництва, так і освоювати нові, як правило суміжні, сфери економіки. Це зумовило підвищення кваліфікації працівників аграрного сектора, а також дещо збільшило рівень зайнятості. Крім того, на зниження безробіття вплинуло відродження, а точніше становлення, аграрних підприємств, завдяки диверсифікаційним процесам виробництва, а також початковий стрімкий розвиток фермерських господарств. Деякі підсобні господарства проте почали стрімкими темпами освоювати диверсифікаційні процеси в напрямку нових галузей, які стали для них основним видом діяльності, з огляду на самозайнятість та розміри отриманих доходів.

Розвиток підприємництва. Утвердження приватної власності зумовило зародження підприємницької діяльності, яка в “Економічному словнику” тлумачиться як “праця індивіда, заснована на розвитку особистісних факторів, розширенні знань про свої можливості, спрямована на досягнення найкращого результату у господарській діяльності, на отримання економічної вигоди і насамперед привласнення додаткового продукту” [4, 250]. При цьому вона може проявлятися лише тоді, коли у виконавця є хоча б один особистісний фактор і право на свободу такої діяльності [4, 250].

Можна стверджувати, що поява підприємництва стала одним із стимулюючих факторів розвитку диверсифікації виробництва в аграрному секторі. Водночас зумовлює особливості її освоєння в умовах переходу економіки України до ринкових відносин. Підприємництво дало багатьом людям змогу реалізувати власні бажання. Не початкових етапах утвердження приватної власності, зокрема на сільськогосподарські землі, деякі з них вирі-

шили спробувати себе у самостійній, ініціативній, системній діяльності з випуску продукції, надання послуг, торгівлі [4, 250].

У визначенні підприємництва підкреслено, що воно має на меті отримання прибутку [4, 250]. На нашу думку, не завжди потенційний економічний результат є поштовхом до підприємницької діяльності. Значний вплив здійснюють також соціальні фактори, зокрема, можливість самостійного прийняття рішень, втілення в життя задумів (ідей), незалежність від інших осіб чи встановлених правил, застосування на практиці власних умінь, знань та навичок тощо. Саме зародження підприємницької діяльності змістило центр управління виробничими диверсифікаційними змінами в сільському господарстві на рівень аграрних підприємств та підсобних господарств. Це розширило їх напрямки та масштаби проходження. Багато суб'єктів аграрного сектора поряд із основним сільськогосподарським виробництвом опанували також промислові галузі та сферу торгівлі та послуг.

Наявність конкурентного середовища. Конкурентне середовище – важлива відмінність сучасних умов господарювання суб'єктів різних галузей, в тому числі сільського господарства, від командно-адміністративної системи управління. Саме у ньому суб'єкти сільського господарства при освоєнні диверсифікаційних процесів виробництва і виборі їх напрямів відчувають повну свободу [5, 116]. Адже конкуренція це “боротьба між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва і збуту товарів та послуг, за привласнення найбільших прибутків” [4, 164]. Одним із методів цієї боротьби можуть бути диверсифікаційні зміни, а саме – диверсифікація виробництва в сільському господарстві. Зокрема, при трактуванні терміну “конкуренція” наголошується, що одним із методів конкурентної боротьби є “швидке оновлення асортименту продукції” [4, 165]. Проте це не означає, що в умовах командно-адміністративної економіки не існувало диверсифікаційних процесів в аграрному секторі. Навпаки, шляхом директивного всеохоплюючого планування [4, 162] вони широко розповсюджувались і досягли високого рівня.

Оскільки за останні роки сільське господарство значно занепало і тепер відбувається його поступове відновлення, то не можна констатувати наявність значної конкуренції, яку відчувають суб'єкти аграрного сектора. Так, вони господарюють в конкурентному середовищі, але диверсифікація виробництва при цьому радше є способом виживання в нестабільних умовах або одним із методів уникнення банкрутства.

Сьогодні стратегію свого подальшого функціонування кожен суб'єкт аграрного сектора визначає самостійно. Вона не довгострокова і диверсифікація виробництва займає у ній не останнє місце: точніше – це стосується вибору її конкретних напрямків. Якщо конкурентне середовище дає можливість вільного вибору конкретного виду диверсифікації виробництва для кожного суб'єкта аграрного сектора, то водночас воно створює певні перешкоди, оскільки характеризується мінливістю, нестабільністю, інфляцією та іншими кризовими явищами. Однак існує розв'язання проблем. Забезпечити недостатні власні ресурси можна здійснити шляхом залучення зі сторони. Їх злагоджене функціонування забезпечить виробничий процес. Уже відчутна конкурентна боротьба під час реалізації продукції, отриманої внаслідок освоєних нових напрямків диверсифікації виробництва в сільському господарстві. Навіть якщо конкретному суб'єкту аграрного сектора вдасться отримати у ній певну перемогу, це ще не гарантує ефективності обраного виду диверсифікаційних змін. Адже швидкі інфляційні процеси, різкі зміни цін та співвідношень між ними можуть звести всю роботу нанівець. Деякі диверсифікаційні впровадження мають свій період окупності, що робить їх ще більш ризикованими.

З огляду на все вищенаведене, можна стверджувати, що конкурентне середовище функціонування суб'єктів аграрного сектора при вільному виборі та реалізації напрямків диверсифікації виробництва, “накладає вимогу” доцільності розробки та детальної перевірки розмірів витрат і отриманих доходів.

IV. Висновки. Диверсифікація виробництва в сільському господарстві триватиме й на наступних етапах розвитку національної економіки. Якщо сьогодні вона здебільшого є

способом виживання аграрних підприємств та господарств населення в нестабільних умовах господарювання, то в майбутньому, на нашу думку, її все частіше застосовуватимуть як елемент стратегічного управління. Змінюватиметься також перелік вищевизначених особливостей диверсифікації виробництва в сільському господарстві, зумовлених середовищем перехідної економіки. Це свідчить про перспективи та актуальність подальших наукових досліджень в напрямку впровадження диверсифікаційних змін суб'єктами аграрного сектора.

1. Новий тлумачний словник української мови: У 3 т.: Т. 2. – К.: Аконт, – 2006. – 928 с.

2. Шеленко Д.І. Сільськогосподарські підприємства

Івано-Франківського Прикарпаття після реформи. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – 180 с.

3. Саблук П.Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє: У 3 т. – Т. II: Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. – К.: Ін-т аграрної економіки, 2001. – 484 с.

4. Економічний словник-довідник. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.

5. Мельник Н.Б. Чинники підвищення результатів диверсифікаційних процесів у сільському господарстві // Вісник Прикарпатського ун-ту. Економіка: Вип. 3. – Івано-Франківськ: Плай, 2006. – С. 113-120.

The list of the main characteristics of the production's diversification of the subjects of agriculture in modern transitional conditions of the national economy is worked out.

Федорняк Л.С.

МЕТОДИ ПЛАНУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто способи розрахунку потреби підприємств у працівниках, зокрема, методи планування управлінського персоналу агроформувань. На основі проекту методики обґрунтування та планування потреби регіонів у спеціалістах аграрної сфери, розроблено формули для обчислення даних категорій працівників.

Ключові слова: планування, персонал, методи, потреба у працівниках, агроформування, нормативи.

I. Вступ. Планування є важливою складовою формування персоналу та одним із факторів підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств. Вивчення питання планування та методів його здійснення займались М.Д. Виноградський, В.В. Вітвіцький, Л.П. Гавлінська, І.М. Демчак, В.О. Лук'янихін, Л.М. Луцишин, З.М. Метельська, М.І. Мурашко, Л.А. Швайка, С.В. Шекшня та інші. Запропоновані цими дослідниками способи визначення потреби у працівниках безумовно заслуговують уваги, однак і надалі відкритою залишається пробле-

ма вибору найбільш оптимального методу планування управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств.

II. Постановка завдання. Своєчасне забезпечення підприємства працівниками неможливе без попереднього планування. Метою дослідження є розгляд методів планування управлінського персоналу агроформувань.

III. Результати. Планування персоналу являє собою комплекс заходів, спрямованих на забезпечення потреб організації у працівниках необхідної кількості та якості відповідно до встановлених цілей.

Згідно Господарського кодексу України (ст. 64) “підприємство самостійно визначає організаційну структуру, встановлює чисельність працівників і штатний розпис” [1]. Для кожного підприємства в залежності від специфіки його діяльності встановлюється нормативна чисельність персоналу, і якщо фактична його кількість від неї відрізняється – це виливається у збитки для підприємства: у випадку, коли наявного персоналу недостатньо (менше нормативу) – це призводить до неповного використання виробничих потужностей та недовиконання робіт; якщо ж на-

впаки (спостерігається надлишок робочої сили) – збільшуються витрати підприємства і як наслідок – підвищується собівартість продукції та її ціна. Визначення загальної чисельності працівників та їхнього якісного складу є елементом планування діяльності підприємства.

Планування потреби підприємства у працівниках може бути короткотерміновим (оперативним) – терміном до одного року, середньотерміновим (тактичним) – від одного до трьох років, довготерміновим (стратегічним) – більше трьох років. Розрізняють планування кількісного (чисельності та структури) і якісного (професій, спеціальностей, категорій, кваліфікацій) складу персоналу, розрахунок якого слід проводити зважено, оскільки якісні показники завжди мають кількісний вираз.

Вихідними даними для обчислення кількості працівників є норми законодавства про працю, положення про структуру управління, штатний розклад, посадові інструкції, види робіт, організаційно-технологічна документація, виробничі програми, норми праці, показники звітів, плани соціально-економічного розвитку підприємства, плани зі збуту та виробництва.

На планування персоналу впливають зовнішні й внутрішні чинники. Основними зовнішніми чинниками є попит і пропозиція на ринку праці, рівень безробіття та інфляції, темпи економічного зростання, зміни у законодавстві, зокрема у трудовому та податковому, рівень науково-технічного прогресу, конкуренція на ринку. До внутрішніх чинників можна віднести цілі організації, рівень автоматизації й механізації робіт, обсяг та структуру виробництва, плинність кадрів, плани економічної та соціальної діяльності.

Існують різноманітні методи планування персоналу. Проте, перш ніж перейти до їх розгляду, необхідно з'ясувати сутність наступних понять:

- явочна чисельність персоналу – кількість працівників, які щоденно повинні бути на робочих місцях та забезпечувати здійснення виробничого процесу;
- спискова чисельність персоналу – загаль-

на кількість працівників підприємства (постійних, сезонних, тимчасових); явочна чисельність + відсутні на роботі;

– середньоспискова чисельність працівників визначається шляхом ділення спискової чисельності за обраний період на кількість днів у цьому періоді [2, 55];

– норми праці – це норми часу, виробітку, обслуговування, чисельності;

– норми виробітку – обсяг роботи, який необхідно виконати за встановлений проміжок часу робітником (робітниками) відповідної кваліфікації (кг, м, шт);

– норми часу – витрати робочого часу для виконання певного виду робіт (люд-хв., люд-год., люд-дні);

– норми обслуговування – обсяг роботи з обслуговування визначеної кількості об'єктів протягом певного часу;

– норми чисельності – кількість працівників встановленого професійно-кваліфікаційного рівня, необхідних для виконання передбачених видів робіт [3, 164-166].

Одним із широковживаних та універсальних методів розрахунку потреби в персоналі, який у своїх дослідженнях виділяють автори [3, 164], [4, 48], [5, 162-165], [6, 118-122], є нормативний. Він передбачає використання нормативів чисельності, керованості, обслуговування, навантаження. На підприємствах виробничих галузей (матеріального виробництва) застосовуються, як правило, нормативи чисельності (встановлюється залежність між кількісними та якісними показниками персоналу та техніко-економічними показниками діяльності підприємства), а в невиробничій сфері (освіта, охорона здоров'я) – нормативи обслуговування і навантаження. Розрахунок за нормами обслуговування полягає в обчисленні персоналу на основі кількості одиниць устаткування, що ними обслуговується.

Л.А. Швайка подає два способи, за допомогою яких може проводитись розрахунок чисельності промислово-виробничого персоналу (ПВП) – укрупнений та прямий. Метод використання норм обслуговування устаткування вона відносить до методів прямого розрахунку потреби в робітниках основних та допоміжних професій і на його основі пропо-

нує обчислювати потребу в основних робітниках, зайнятих на нормованих і ненормованих машинних операціях та допоміжних робітників, для яких встановлені норми обслуговування. На допоміжних роботах, для яких не встановлені норми обслуговування, облікову чисельність працівників Л.А. Швайка визначає на основі звітних даних, відкоригованих відповідно до виробничої ситуації [7, 149].

Метод планування чисельності персоналу за нормами обслуговування устаткування як один із способів визначення чисельності основних робітників наводить і Л.М. Луцишин [2, 56].

В.М. Данюк, В.М. Петюх, С.О. Цимбалюк вважають, що обчислення персоналу за нормами обслуговування можна застосовувати для планування чисельності працівників як фізичної так, і розумової праці. Поряд із розрахунком кількості робітників-погодинників або службовців на основі норм обслуговування, ними запропоновано методи розрахунку за робочими місцями й нормативами чисельності та метод на основі норм керованості, які вони розглядають як окремі (специфічні) випадки використання норм обслуговування. На їхню думку, потрібна чисельність працівників визначається кількістю робочих місць, а нормативи чисельності – нормами обслуговування [8, 134-135].

Метод розрахунку за нормами керованості передбачає визначення граничної чисельності підлеглих на одного керівника. Кількість керівників усіх рівнів визначається на основі середніх норм керованості (підпорядкованості) з урахуванням галузевих особливостей. Л.А. Швайка подає таку градацію керівників та підлеглих їм працівників: на одного керівника нижчої ланки припадає в середньому 25 робітників, на одного керівника середньої ланки – 10 спеціалістів, одному керівникові вищої ланки підпорядковується 6-8 керівників середньої ланки [7, 151]. В.О. Лук'янихін наводить наступні норми керованості: для вищих рівнів управління – 3-5 чол., для середніх – 8-10 чол., для низових – 12-15 чол. [3, 166].

Автори [9, 185] пропонують для визначення необхідної кількості співробітників встановити число всіх можливих відносин

(взаємозв'язків), у які керівник вступає зі своїми підлеглими.

Чисельність деяких категорій працівників доцільно розраховувати на підставі трудомісткості виконуваних робіт. Л.А. Швайка на основі трудомісткості планує кількість основних робітників, праця яких ґрунтується на нормованих ручних операціях та допоміжних робітників, зайнятих на роботах, на які встановлюються норми часу [7, 148-149]. М.І. Мурашко для обчислення раціонального складу організації також застосовує розрахунок на основі нормативної трудомісткості [4, 48].

Автори В.М. Данюк, В.М. Петюх, С.О. Цимбалюк вважають, що професійно-кваліфікаційний склад працівників можна визначити відповідно до карт трудових процесів [8, 48], а чисельність робітників-відрядників й погодинників доцільно розраховувати базуючись на даних про трудомісткість робіт [8, 133].

Л.М. Луцишин розглядає методи планування чисельності промислово-виробничого персоналу на основі коригування базової чисельності, індексів зростання обсягів виробництва і продуктивності праці, за трудомісткістю виробничої програми, нормами обслуговування устаткування, нормами виробітку. Планування чисельності допоміжних робітників-відрядників вона проводить аналогічно основним робітникам, якщо для них встановлені норми обслуговування чи норми виробітку, а виробничих робітників-погодинників та допоміжних робітників – залежно від кількості робочих місць у відповідності з технологією виробництва, нормами обслуговування та змінністю роботи [2, 55-58]. Л.А. Швайка чисельність непромислового персоналу визначає за тим розрахунком що й основних та допоміжних робітників, а необлікового – виходячи з розміру фонду оплати праці даної категорії працівників [7, 151].

Загальну потребу підприємства у персоналі можна розрахувати шляхом розподілу обсягу виробництва на виробіток одного працюючого. Для більшої точності автори М.Д. Виноградський, С.В. Беляєва, А.М. Виноградська, В.М. Шканова пропонують проводити розрахунки окремо по категоріях персоналу:

– робочого персоналу з урахуванням трудомісткості продукції, фонду робочого часу та рівня виконання норм;

– робітників-погодинників – виходячи із закріплених зон і трудомісткості обслуговування, норм часу та чисельності;

– учнів – на основі потреби в підготовці нових робітників і планових термінів навчання;

– обслуговуючого персоналу і пожежно-сторожової охорони – із врахуванням типових норм і штатних розкладів [5, 160]

Розрізняють загальну та додаткову потребу в персоналі. Загальна потреба являє собою чисельність спеціалістів і службовців на початок планового періоду та їх додаткову потребу. Додаткова потреба визначається як різниця між загальною потребою у персоналі та його фактичною наявністю на початок планового періоду. Додаткову потребу в спеціалістах і службовцях розраховують на основі затверджених штатів та очікуваного вибуття або заміни працівників на плановий рік. Розрахунок додаткової потреби у робітниках здійснюється окремо на кожний квартал і в цілому на плановий рік, оскільки їх вибуття та обсяг виробництва по кварталах є різними [5, 160-161]. М.Д. Виноградський, С.В. Беляєва, А.М. Виноградська, В.М. Шканова, В.О. Лук'янихін вважають, що при розрахунку додаткової потреби у персоналі (спеціалістах) необхідно враховувати:

– розвиток організації (галузі), що передбачає визначення приросту посад у зв'язку з розширенням виробництва або збільшенням обсягів робіт;

– часткову заміну практиків, які обіймають посади спеціалістів (фахівців);

– поповнення природного вибуття працівників, які займають посади керівників і спеціалістів (розміри природного вибуття не перевищують 2-4 % від загальної чисельності за рік) [3, 173-174], [5, 161].

Л.А. Швайка пропонує додаткову потребу в персоналі розраховувати після визначення планової чисельності та структури персоналу і складання балансу робочої сили [7, 151]:

Крім вищезазначених, використовують методи планування персоналу на основі коефіціє-

нта насиченості, штатно-номенклатурний, метод дохідності, екстраполяції, комп'ютерного моделювання, скоригованої екстраполяції, балансові, математико-статистичні й статистичні методи.

Метод визначення потреби у фахівцях (спеціалістах) на основі коефіцієнта насиченості використовується при обчисленні потреби у працівниках на довгостроковий період (на перспективу) і при відсутності докладних (деталізованих) планових показників. Нормативний коефіцієнт насиченості розраховується співвідношенням кількості спеціалістів на одну тисячу працівників або на один мільйон гривень [3, 167], [5, 161].

Штатно-номенклатурний метод застосовується при розрахунку потреби у фахівцях на термін до п'яти років. Він ґрунтується на показниках штатного розкладу, планових показниках діяльності підприємства, структурі управління, кількості й номенклатурі посад, що підлягають заміненню фахівцями. Метод дозволяє визначити кількісну (на основі штатних розкладів) та якісну (на основі номенклатури посад) потребу організації у фахівцях [5, 161].

Метод дохідності полягає у тому, що збільшуючи обсяг виробництва, організація має встановити, чи не перевищують витрати зумовлені використанням додаткової робочої сили дохід від її використання. Чисельність зайнятих (персоналу) буде оптимальною, коли заробітна плата дорівнюватиме граничній дохідності праці [4, 48-49].

Екстраполяція є доступним і простим методом, який полягає в проектуванні (перенесенні) теперішніх ситуацій та пропорцій у майбутнє. Даний метод не враховує можливі зміни зовнішнього середовища і організації, тому підходить для короткострокового планування. Для уточнення розрахунків використовують метод скоригованої екстраполяції, що є більш складним, оскільки крім проектування нинішньої ситуації на майбутнє враховує зміни чисельності працівників, продуктивності праці, цін та інших факторів.

При використанні методу комп'ютерного моделювання розробляють набори математичних формул, які дають можливість викорис-

товувати одночасно методи експертних оцінок, екстраполяції, враховувати інші фактори впливу. Комп'ютерні моделі автоматизують весь процес управління кадрами. Цей метод сприяє найбільш точному прогнозуванню потреб у персоналі, проте є досить дорогим і потребує спеціальних знань [4, 47-48], [10, 93].

Балансові методи ґрунтуються на врівноваженні ресурсів, що є у розпорядженні організації у даний час та потреби в них у плановому періоді і реалізуються через систему балансів. Балансовий розрахунок потреби в персоналі має включати планову та додаткову потребу в працівниках на початок і кінець періоду.

Математико-статистичні методи зводяться до оптимізації розрахунків на основі різноманітних моделей. Методи лінійного програмування дозволяють визначити оптимальні величини показників у взаємному їх сполученні шляхом розв'язування системи рівнянь і нерівностей [6, 118-122].

Статистичні методи поділяють на стохастичні й експертні. Стохастичні методи полягають в аналізі взаємозв'язку потреби в персоналі та факторами, які найбільше на неї впливають (загальна кількість працівників, вартість основних фондів, обсяг виробництва). При розрахунках беруться дані лише попереднього періоду і вважають, що потреба в персоналі на майбутнє буде розвиватися за тією ж тенденцією. Експертні методи ґрунтуються на використанні думок, оцінок та висновків експертів (незалежних або керівних працівників організації). При застосуванні даного методу можуть використовуватися індивідуальні (метод інтерв'ю, метод написання сценарію) або колективні експертні оцінки (метод комісії, "мозкова атака", матричний метод, метод "Дельфі") [4, 48], [8, 136], [10, 93].

Планування чисельності управлінського персоналу (працівників, спеціалістів, службовців) здійснюється на основі розробленого штатного розпису та структури управління і методу Розенкранца [5, 163], [8, 134].

Зважаючи на підвищення ролі менеджменту в управлінні сільськогосподарськими підприємствами, надзвичайно важливого зна-

чення набуває планування саме адміністративно-управлінського персоналу. З цією метою застосовувались "Рекомендації з штатної чисельності та нормативів на оплату праці керівних працівників, спеціалістів та обслуговуючого персоналу колгоспів та радгоспів Української РСР" [11], введені в дію з 01.01.1987 р. й пристосовані до умов України. Проте, зміна характеру господарських відносин в аграрному секторі, поява нових агроформувань різноманітних організаційно-правових форм власності зумовили потребу перегляду вказаних рекомендацій, внесення відповідних змін, викладених у проекті "Методики обґрунтування та планування потреби регіонів у спеціалістах аграрної сфери" [12].

Згідно рекомендацій [11] визначення потреби у спеціалістах здійснювалось за критеріями для окремих видів управлінської діяльності. До структури типових штатів і штатних нормативів входили 15 служб сільськогосподарських підприємств: адміністративне й оперативне керівництво виробництвом, агрономічна, меліоративна, зоотехнічна, ветеринарна, інженерно-технічна, планово-економічна служби; бухгалтерський облік і фінансова звітність; комплектування і підготовка кадрів; охорона праці, техніка безпеки і організація пожежної охорони; матеріально-технічне постачання і збут продукції; господарське обслуговування; служби ремонтної майстерні, авто гаража, капітального будівництва і ремонту [11].

Відповідно до проекту Методики [12, 6] перелік виконавців основних посад з управлінської діяльності включає керівників, бухгалтерів, економістів, агрономів, інженерів, зоотехніків, маркетологів. Тобто, у проекті Методики введено посаду маркетологів, яка не передбачена Рекомендаціями.

Визначення потреби регіонів в управлінських працівниках відбувається шляхом її узагальнення на підприємствах певного регіону відповідно до встановлених нормативів. Потреба у директорах (керівниках) визначається, виходячи із кількості агроформувань у регіоні – одна посада на підприємство, умовою зайняття якої є наявність фахової сільськогос-

подарської освіти, зокрема, для директорів агроформувань з вимогою освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” або “магістр”, для інтегрованого об’єднання (асоціації підприємств, агрохолдингу) – “магістр”, обслуговуючого кооперативу – “спеціаліст”, фермерського (селянського) господарства – “бакалавр” або “молодший спеціаліст”.

Нормативом для встановлення чисельності спеціалістів бухгалтерського, економічного напрямків, юрисконсультів та працівників кадрових служб є середньорічна чисельність працюючих. Так, потреба у спеціалістах бухгалтерського профілю (головний бухгалтер освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст”, “магістр”; бухгалтер – “спеціаліст”, бухгалтер-касір – “бакалавр” відповідного напрямку підготовки) – одна посада на кожні 40 чол. середньорічної чисельності працівників в сільськогосподарському виробництві регіону. Особливістю фермерських господарств є те, що ведення бухгалтерського обліку вони здійснюють за спрощеною схемою, а тому з цією метою можуть залучати бухгалтерів на договірній основі, звертаючись до бухгалтерів-практиків, аудиторських фірм або ж суміщати посади.

Посада економіста освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” або “магістр” для головного (провідного) економіста та “спеціаліст” для економіста відповідної підготовки вводиться, коли чисельність працюючих в агроформуванні перевищує 100 чол. [12, 7-15].

Посада юрисконсульта (“спеціаліст”, “бакалавр”) створюється в організації з чисельністю працівників більшою, ніж 300 чол. та ще одна додатково в регіоні на інші 15-20 агроформувань.

Працівники кадрових служб (менеджери з управління персоналом) “спеціалісти” або “бакалаври” передбачені для організацій з середньорічною чисельністю персоналу понад 150 чол.

Обсяг реалізованої продукції є критерієм для визначення чисельності заступників директорів агроформувань та маркетологів. Якщо обсяг реалізації продукції перевищує 1 млн.грн., то вводиться посада заступника директора агроформування освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” [12, 19].

Проектом Методики [12, 11-16] передбачено введення в штат сільськогосподарських підприємств спеціалістів-маркетологів: начальника відділу маркетингу асоціації, об’єднання – одного на 5-7,5 млн.грн. реалізованої продукції в регіоні з освітньо-кваліфікаційним рівнем “спеціаліст” або “магістр”; завідувачого відділом маркетингу агроформування – “спеціаліст” або “магістр” та маркетолога – “бакалавр” або “спеціаліст” – одного на кожні 1,0-1,5 млн.грн. продукції із загальної чисельності в агроформуванні.

Для визначення потреби в агрономах (головного (провідного) агронома, агрономів усіх спеціалізацій) нормативом є умовна збиральна площа, яка згідно проекту Методики [12, 8-15] становить 1,5-2,0 тис.га на одного працівника освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” або “магістр” відповідного напрямку підготовки.

Посади спеціалістів меліоративних служб створюються відповідно до встановленої кількості зрошувальних чи осушуваних земель – інженера-гідротехніка (“спеціаліст” або “магістр”) на кожні 200-500 га зрошувальних або 350-700 га осушених земель, а техника-гідротехніка (“молодший спеціаліст” чи “бакалавр”) на 100-200 га зрошувальних або 150-350 га осушених земель в регіоні [12, 20].

Критерієм для планування спеціалістів зоотехнічного напрямку є умовне поголів’я худоби. Посада головного (провідного) зоотехніка з освітньо-кваліфікаційним рівнем “спеціаліст” або “магістр” вводиться на понад 300 гол. умовного поголів’я худоби на підприємстві та на 600 гол. в регіоні; зоотехніки усіх спеціалізацій (“спеціалісти”) – на 400 гол. племінного стада, техніки штучного осіменіння (“молодший спеціаліст” чи “бакалавр”) – на 50-55 гол. маточного поголів’я худоби в регіоні.

Спеціалісти ветеринарної медицини – головний ветлікар (“спеціаліст” або “магістр”), старший ветлікар (“спеціаліст”), ветлікарі усіх спеціалізацій (“магістри”) по одному на 1000-1100 гол., фельдшера (“молодший спеціаліст”) – на кожні 300-350 гол. умовного поголів’я худоби в регіоні [12, 9-15].

Посади спеціалістів інженерно-технічного

напрямку – головного (провідного) інженера (“спеціаліст” або “магістр”) та інженера-механіка (“спеціаліст”) на кожні 30 од. сільськогосподарської техніки, головного (провідного) енергетика (“спеціаліст” або “магістр”), інженера-енергетика та інженера-електрика (“спеціаліст”) по одному на 500-1000 ум.од. електроустановок та більше 0,5 млн. кВт-год. електроенергії на виробничі цілі в агроформуваннях, техніків-електриків й техніків-механіків (“молодший спеціаліст” чи “бакалавр”) – 2 посади на одного інженера [12, 10-16].

Виконання функцій деяких працівників може здійснюватися шляхом суміщення посад або з використанням послуг дорадчих фірм (служб) у випадку, якщо критерії (чисельність працівників, обсяги реалізації продукції, кількість техніки, що обслуговується) для створення відповідної посади на підприємстві є меншими від нормативних. Згідно Методичних рекомендацій з встановлення штатної чисельності керівників, професіоналів та фахівців підприємств сільськогосподарства [13, 10] посада вводиться в штатний розпис, коли її потреба перевищує 0,5 одиниці і довантажується іншою роботою; якщо потреба менша – доцільніше використовувати консультації відповідних фахівців.

Виходячи з нормативів, наведених у проекті Методики [12] нами пропонуються наступні формули для обчислення управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств Π_y чисельність якого визначається на основі:

1. Середньорічної чисельності працюючих (спеціалісти бухгалтерського та економічного напрямків, юрисконсульти, працівники кадрових служб):

$$\Pi_y = \frac{\text{Ч}_c}{\text{Н}_{счп}}$$

де Ч_c – середньорічна чисельність персоналу підприємства;

$\text{Н}_{счп}$ – нормативна середньорічна чисельність працівників, яка обслуговується одним спеціалістом.

2. Обсягу реалізованої продукції (заступники директорів агроформувань та маркетологи):

$$\Pi_y = \frac{\text{O}_{рп}}{\text{Н}_{орп}}$$

де $\text{O}_{рп}$ – обсяг реалізованої продукції;

$\text{Н}_{орп}$ – нормативний обсяг реалізації продукції на одного працівника.

3. Умовної збиральної площі або кількості зрошувальних чи осушуваних земель (агрономи, меліоратори):

$$\Pi_y = \frac{\text{Y}_{пл}}{\text{Н}_{зп}}$$

де $\text{Y}_{пл}$ – умовна збиральна площа або кількість зрошувальних чи осушуваних земель на підприємстві;

$\text{Н}_{зп}$ – нормативна умовна збиральна площа або кількість зрошувальних чи осушуваних земель на одного працівника.

4. Умовного поголів’я худоби (зоотехніки, ветлікарі):

$$\Pi_y = \frac{\text{Y}_{пх}}{\text{Н}_{упх}}$$

де $\text{Y}_{пх}$ – умовне поголів’я худоби на підприємстві;

$\text{Н}_{упх}$ – нормативна чисельність поголів’я худоби, що обслуговується одним працівником;

5. Одиниць сільськогосподарської техніки (спеціалісти інженерно-технічного напрямку):

$$\Pi_y = \frac{\text{K}_t}{\text{Н}_{от}}$$

де K_t – кількість одиниць техніки чи електроустановок, що є на підприємстві;

$\text{Н}_{от}$ – норматив обслуговування техніки чи електроустановок одним працівником.

У Методичних рекомендаціях з встановлення штатної чисельності керівників, професіоналів та фахівців підприємств сільськогосподарства [13] наводяться методи розрахунку оптимальної чисельності названих категорій працівників, виходячи з конкретного докладання їхньої праці, її доцільності та ефективності, на основі критеріїв трудомісткості виконуваних функцій або певних

видів робіт. Згідно даних рекомендацій [13] чисельність працівників розраховується шляхом поділу річної трудомісткості об'єктів докладання праці на річний фонд робочого часу працівника. Трудомісткість об'єктів докладання праці керівників, професіоналів і фахівців визначається, як корисні затрати їх робочого часу на виконання певних видів діяльності (функцій), робіт і операцій, які визначаються шляхом сумування трудомісткості стаціонарних (прямих і непрямих) та мобільних (прямих й непрямих) робіт. Прямими визнаються затрати, які можна віднести на конкретний вид продукції (культуру, вид худоби, технічний засіб), а непрямими – ті, що стосуються комплексу вирощування культур, видів худоби, машин і потребують розподілу між об'єктами докладання праці працівників або обґрунтування нормативу з розрахунку на одне підприємство [13, 9-10].

Відповідно до методичних рекомендацій [13] потреба в управлінському персоналі розраховується шляхом додавання трудомісткості основних блоків докладання їхньої праці:

– працівників агрономічного профілю – виходячи з трудомісткості їхньої праці у виробничих підрозділах, в центральному апараті з організації роботи рослинницької галузі та обслуговування виробничих підрозділів і можливості бути в ролі керівників та їх заступників [13, 19-23];

– працівників зоотехнічного профілю – враховуючи трудомісткість їх праці в тваринницьких виробничих підрозділах, у центральному апараті з організації роботи галузі та виробничих підрозділів, можливості бути керівниками підприємств і їх заступниками [13, 25-29];

– працівників ветеринарного профілю – на основі їх трудомісткості в тваринницьких виробничих підрозділах, у центральному апараті з організації ветеринарної роботи та обслуговуючих виробничих підрозділах, можливості бути керівниками підприємств чи їх заступниками [13, 30-33];

– працівників інженерно-технічного профілю – підсумовуючи трудомісткість блоків ремонту, обслуговування та експлуатації машинно-тракторного парку, автомобільного парку і

електросистеми підприємства, матеріально-технічне постачання і можливість бути в ролі керівників підприємства та їх заступників [13, 33-37];

– працівників агроеліоративного профілю – за трудомісткістю їхньої праці у виробничих підрозділах, які мають зрошувані або осушені землі, у центральному апараті з їх обслуговування, можливості бути керівниками підприємства та їх заступниками [13, 37-39];

– працівників економічного профілю – базуючись на трудомісткості їхньої праці щодо централізованого обслуговування виробничих та інших госпрозрахункових підрозділів, можливості бути керівником підприємства або його заступниками [13, 39-40];

– працівників бухгалтерського профілю – з допомогою 2-х методів розрахунку, зазначених у “Міжгалузевих нормативах чисельності працівників бухгалтерського обліку” – на основі норм часу на виконання робіт усіх видів бухгалтерського обліку та залежно від загальної чисельності працюючих на підприємстві й кількості самостійних структурних підрозділів [13, 41-51];

– працівників інженерно-будівельного профілю – за трудомісткістю будівельно-монтажних робіт, виконуваних господарським способом [13, 51-52];

– працівників культурно-побутового обслуговування: фахівців культурно-побутових закладів – 2 працівники на 500 жителів села; фахівців дитячих дошкільних закладів – залежно від кількості груп [13, 52-53];

– працівників з кадрової роботи – розрахунок здійснюється за методикою, наведеною у “Міжгалузевих нормативах чисельності працівників, зайнятих доборою, розстановкою, підвищенням кваліфікації (перепідготовкою) та обліком кадрів” на основі визначеної нормативної чисельності відповідних працівників, поправочних коефіцієнтів, що враховують питому вагу робіт, виконуваних на ПЕОМ, робіт, пов'язаних з військовозобов'язаними на підприємстві, коефіцієнта, що враховує інтенсивність руху кадрів [13, 54-57];

– працівників загальногосподарського призначення – виходячи з конкретних умов виробництва, спеціалізації, наявності виробни-

чих підрозділів, обсягів реалізації та грошових потоків [13, 57];

Розрахунок резерву персоналу здійснюється шляхом множення загальної його потреби на коефіцієнт 1,1, враховуючи специфічні умови і особливості підприємства [13, 57-58]. Важливе значення має також планування підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, що відбувається через подачу заявки на підготовку кадрів до управління сільського господарства і продовольства райдержадміністрації, виходячи із такого розрахунку: розрахункова потреба – фактична наявність (на 1-ше січня) – надійде згідно із заявами минулих років – природне вибуття [13, 58, 91].

Таким чином, для визначення потреби в управлінському персоналі сільськогосподарських підприємств застосовуються норми навантаження, обслуговування і керованості, які є різновидами нормативного методу планування персоналу та методи на основі трудомісткості робіт.

IV. Висновки. Планування персоналу є частиною загального планування діяльності підприємства, що спрямоване на забезпечення відповідного кількісно-якісного складу працівників та здійснюється за допомогою низки методів: нормативного, штатно-номенклатурного, екстраполяції, скоригованої екстраполяції, комп'ютерного моделювання, балансових, математико-статистичних, статистичних методів, на основі коефіцієнта насиченості, за трудомісткістю робіт і нормами виробітку, на основі коригування базової чисельності, індексів зростання обсягів виробництва і продуктивності праці, методу Розенкранца та виходячи з фонду оплати праці. При плануванні управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств найбільш доцільним є використання методу на основі трудомісткості виконуваних робіт та нормативного.

1. Господарський кодекс України.–К.: Паливода А.В., 2005. – 180 с.

2. Луцишин Л.М. Планування діяльності підприємства: Навч.-метод. посібник. – Івано-Франківськ: Полум'я, 2004. – 160 с.

3. Лук'яничин В.О. Менеджмент персоналу: Навч. посібник. – Суми: Університетська книга, 2004. – 592 с.

4. Мурашко М.І. Менеджмент персоналу: Навч.-практ. посібник. – К.: Знання, КОО, 2002. – 311 с.

5. Виноградський М.Д. та ін. Управління персоналом: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 504 с.

6. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала: Пособие по кадровой работе. – М.: Юристы, 1998. – 496 с.

7. Швайка Л.А. Планування діяльності підприємства: Навч. посібник. – Львів: Новий Світ-2000, 2003. – 268 с.

8. Менеджмент персоналу: Навч. посібник / В.М. Данюк та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – 398 с.

9. Управление персоналом: Учебник для вузов / Под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 423 с.

10. Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации. Управленско-практическое пособие. – М.: Интел-Синтез, 1998. – 352 с.

11. Рекомендації з штатної чисельності та нормативів на оплату праці керівних працівників, спеціалістів та обслуговуючого персоналу колгоспів та радгоспів Української РСР, К.: Урожай, 1987.

12. Методика обґрунтування та планування потреби регіонів у спеціалістах аграрної сфери. Проект. – К.: Міністерство аграрної політики України. Департамент кадрової політики, аграрної освіти та науки. – 23 с.

13. Методичні рекомендації з встановлення штатної чисельності керівників професіоналів та фахівців підприємств сільського господарства / В.В. Вітвіцький, та ін. – К.: НДІ “Укргропромпродуктивність”, 2005. – 128 с.

The ways of calculation of an enterprise's needs in its workers, separately, the methods of planning of managerial personnel (staff) in agroformings are considered. The formulars for the calculation of the given categories of workers, which are based on the project "Methods of calculation and planning needs of the regions in their specialists of an agrarian sphere" are grounded.

Писар Н.Б.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА ЗА УМОВ ДИНАМІЧНОГО ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті висвітлюється актуальність логістичної системи в управлінні підприємством та її функціонування за умов динамічного зовнішнього середовища.

Ключові слова: логістична система, стратегічне управління, зовнішнє і внутрішнє середовище.

I. Вступ. Сучасний етап розвитку економіки характеризується нелінійністю протікання процесів. Динамічні зміни зовнішнього середовища, а також процес прогресуючої глобалізації, коеволюції і взаємопогоджуваного стійкого розвитку складних систем відображає істотне превалювання флуктуацій над періодичними впливами, що робить процес управління функціонуванням (а у ще більшій мірі – розвитком) складним, вирішення задач якого вимагає кардинально нових концептуальних і методологічних підходів.

На промислових підприємствах особливої актуальності набувають питання забезпечення виробництва матеріальними ресурсами й ефективного їх використання; вдосконалення системи управління запасами готової продукції, збутовою діяльністю і товарно-транспортними потоками.

II. Постановка завдання. Означені проблеми свідчать, що одним з напрямів забезпечення стратегічних переваг підприємства в умовах конкурентного середовища є:

- ✓ розробка логістичної системи, яка дозволяє побачити досліджуваний об'єкт як комплекс взаємопов'язаних підсистем, об'єднаних спільною метою і має розвинуті внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем;

- ✓ формування науково-методологічних підходів ефективного управління логістичною системою;

- ✓ удосконалення відомих теоретичних засад логістичної інтенсифікації;

- ✓ детального дослідження системологічних передумов функціонування логістичної системи під впливом зовнішнього середовища.

III. Результати. В більшості випадків для логістичних систем, як і більшості складних систем, притаманні такі властивості [6, 45]:

- **складність** – характеризується такими основними ознаками: наявність значної кількості елементів (ланок), складний характер взаємодії між окремими елементами, складність функцій, виконуваних системою, наявність складно організованого управління, вплив на систему значної кількості стохастичних чинників зовнішнього середовища;

- **ієрархічність** – підпорядкованість елементів нижчого рівня (порядку, рангу) елементам вищого рівня у контексті лінійного чи функціонального логістичного управління;

- **цілісність** – властивість системи виконувати задану цільову функцію, реалізована тільки логістичною системою в цілому, а не окремими її елементами, або підсистемами;

- **структурованість** – передбачає наявність певної організаційної структури логістичної системи, яка складається із взаємопов'язаних об'єктів і суб'єктів управління, що реалізує задану мету;

- **рухливість** – мінливість параметрів елементів логістичної системи під впливом зовнішнього середовища, а також рішень, прийнятих учасниками логістичного ланцюга;

- **адаптивність** – здатність логістичної системи змінювати свою структуру і вибирати варіанти поведінки відповідно до нових цілей і під впливом зовнішнього середовища.

За ознаками просторового обмеження логістичні системи поділяють на такі види [2, 168]:

Макрологістична система є великою логістичною системою управління потоковими процесами за участю декількох і більше незалежних суб'єктів господарювання, не обмежених у територіальному розрізі.

Мікрологістична система охоплює внутрішньовиробничу логістичну сферу одного підприємства, або групи підприємств, об'єднаних на корпоративних засадах.

Вивчаючи поведінку логістичної системи підприємства під впливом зовнішньоекономічних чинників, будемо досліджувати мікрологістичну систему. До мікрологістичної системи належать технологічно пов'язані виробництва, об'єднані єдиною інфраструктурою, які працюють на єдиний економічний результат. Мікрологістична система підприємства представлена нами у вигляді основних підсистем, або фаз логістики (рис. 1).

досліджень в роботі [6] нами запропоновано схему взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх впливів на систему і їх взаємодії (рис. 2).

Таким чином, зовнішнє середовище, здійснюючи на логістичну систему різноманітні впливи, підтримує основний принцип існування системи принцип нерівноваженості, що базується на виробництві внутрішньої ентропії (різноманітних управлінських впливів), обсяг якої необхідний для локалізації впливів, що надходять ззовні та прагнуть зруйнувати систему (потік негативної ентропії). При цьому внутрішні впливи, в залежності від кваліфікаційних характеристик топ-менеджерів,

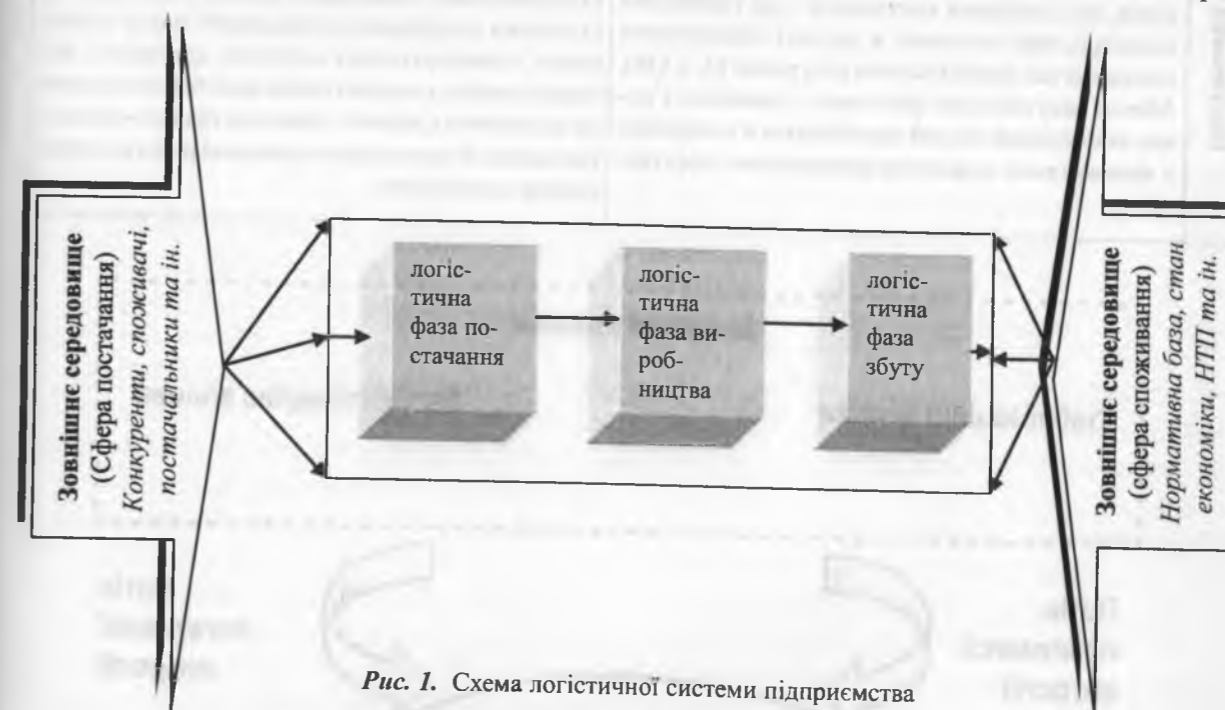

Рис. 1. Схема логістичної системи підприємства

Таким чином, тріада, або ланцюг *постачання-виробництво-збут* відображає теоретичний вектор існування логістичної системи. Розглянемо складові даної тріади. В умовах функціонування даної логістичної системи на підприємстві необхідно дотримуватися правила, яке полягає в тому, що розрахунки всіх параметрів виробничо-господарської діяльності потрібно вести ніби в зворотному напрямку. Короткий перелік основних логістичних операцій у розрізі логістичної системи наведено у табл. 1.

Оскільки поведінка системи в певній мірі визначається відповідними зовнішніми і внутрішніми впливами, то з використанням результатів

повноти інформації про процеси, існуючих можливостей системи і т. п., можуть носити як позитивний, так і негативний характер.

IV. Висновки. Розглянуто ефективність логістичної системи управління підприємством, яка зумовлена тим, що власне такий підхід до управління встановлює міжфункціональні компроміси підприємства, забезпечуючи вирішення проблем ефективної організації постачальницької, складської та збутової діяльності. Досліджено та схематично представлено вплив на функціонування логістичної системи як внутрішнього, так і зовнішнього середовища: динаміки зміни кон'юнктури ринку, рівня інфляції, законодавчого регулювання економічної діяльності тощо.

Таблиця 1

Короткий перелік основних фаз логістики

Виробництво	Метою виробничої логістики є оптимізація матеріальних потоків всередині підприємств, які створюють матеріальні блага або надають матеріальні послуги. Відповідно до концепції логістики побудова внутрішньовиробничих логістичних систем повинна забезпечувати можливість постійного узгодження і взаємного коректування планів і дій постачальницьких, виробничих ланок і ланок збуту всередині підприємства.	Координація з планом фізичного розподілу, оперативно-календарне планування переміщення незавершеного виробництва, внутрішньозаводські переміщення матеріалів, завантажувально-розвантажувальні й транспортно-складські роботи з незавершеним виробництвом, оперативне забезпечення виробничих підрозділів сировиною, матеріалами, напівфабрикатами, комплектуючими виробами, складування незавершеного виробництва, облік незавершеного виробництва.
Постачання	Підсистема закупівель організує вхід матеріального потоку в логістичну систему. Закупівельна логістика, або логістика постачання – це управління матеріальними потоками в процесі забезпечення підприємства матеріальними ресурсами [5, с.136]. Метою закупівельної логістики є адекватне і повне задоволення потреб виробництва в матеріалах з максимально можливою економічною ефективністю.	Координація з оперативно-календарним планом виробництва, вибір і проведення переговорів з постачальниками, планування потреб у матеріалах, складання оперативно-календарного плану постачання, транспортування сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих виробів, складування виробничих запасів, завантажувально-розвантажувальні й транспортно-складські роботи з предметами постачання.

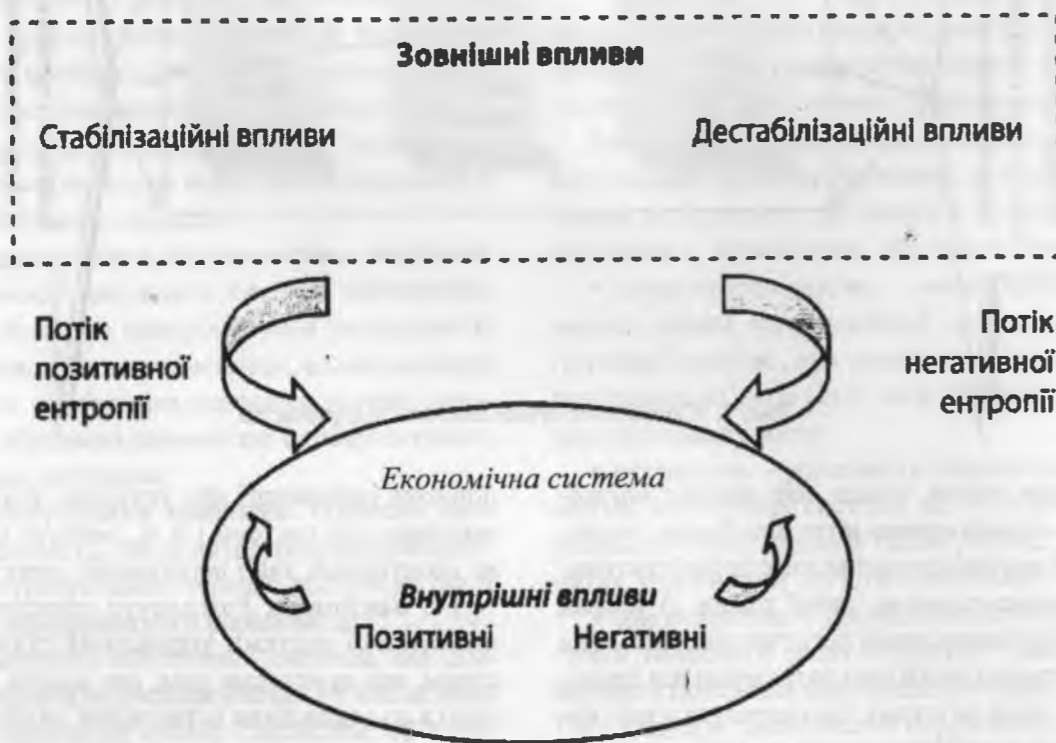

Рис. 2. Схема взаємозв'язку внутрішніх і зовнішніх впливів

1. Дудко В.Б., Шевченко О.М. Енергетичний аспект логістичної системи як критерій управління мікрологістичним матеріальним потоком // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №9. – С. 66 – 72.

2. Карп І.М. Роль інтегрованої логістики в управлінні підприємством // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 2. – С.166 – 171.

3. Карпенко А.В. Функціональний взаємозв'язок маркетингу і логістики – основа удосконалення мікро середовища підприємства // Економіка та держава – 2007. – № 8. – С.21 – 25.

4. Крикавський Є. В. Інтеграція маркетингу і логістики в системі менеджменту // Вісник Державного Університету «Львівська політехніка». Логістика. –

Львів: Вид. Державного університету «Львівська політехніка», 2000. – № 416. – С. 52 – 56.

5. Луценко І. Концептуальні засади і функції логістики // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету – 2003. – № 4. – С. 29 – 34.

6. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: (Монографія) / Раснева О.В. – Х.: ВД „ІНЖЕК”; 2006. – 496 с.

7. Твердушка Т.Б. Имитационное моделирование на предприятии // Корпоратив. системы – 2005. – № 1. – С. 49–51.

8. Тридід О. М., Таньков К. М. Стратегія ефективного логістичного управління промисловими виробництвами // Маркетинг та логістика в системі менеджменту: V Міжнар. наук-практ. конф. Львів.

Національний університет «Львівська політехніка» – 2004. – С. 319 – 321.

9. Тридід О. М. Стратегія логістичної діяльності промислового підприємства // Проблеми науки – 2005. – № 5. – С.12 – 15.

10. Якимшин П.Я. Логістичні задачі системного забезпечення організаційно-економічної стійкості підприємства // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» – 2005. – № 526 – С. 209 – 214.

In the article the processes is actuality of the logistic system in a management an enterprise and its functioning in conditions of dynamic external environment is investigated.

Розділ 3. СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ДЕМОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

Романюк М.Д., Калашніков Г.Д.

ЯКІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглянуто сучасні проблеми підвищення якості вітчизняної економічної освіти у контексті сучасних глобалізаційних процесів та формування єдиного освітнього простору. Висвітлено роль і значення самостійної роботи, самоосвіти студентів, оновлення змісту і методів вивчення професійних дисциплін, у тому числі іноземних мов і використання новітніх технологій як важливих складових подальшого вдосконалення економічної освіти у вищій школі та наближення її до світових стандартів.

Ключові слова: глобалізація, єдиний освітній простір, інтернаціоналізація освіти, інформаційні та комунікативні технології, самостійна робота, самоосвіта.

I. Вступ. На рубежі ХХ–ХХІ ст. перед людством постали і набули небезпечного розвитку й актуальності глобалізаційні процеси, які мають загальносвітовий розмах. Ці процеси пов'язані з формуванням принципово нових правил економічного і суспільного життя. Перехід людства від постіндустріальних до науково-інформаційних технологій, базується не на матеріальній, а на інтелектуальній власності, на знаннях як субстанції виробництва і визначається рівнем людського розвитку в країні, станом наукового потенціалу нації, рівнем кількості фахівців з вищою освітою.

Нові умови життя висувають нові вимоги і завдання щодо соціальних та професійних якостей людини, її місця, характеру, рівня кваліфікації, способу мислення та поведінки. Саме людина, її потенціал є рушійною силою економічного прогресу в сучасному інформативному суспільстві. Визнано, що наявність вищої освіти серед широких верств населення, особливо серед молоді, як ознаки високої кваліфікації робочої сили, є необхідною пе-

редумовою розвитку особистості. А тому кожна країна має формувати політику стимулювання набуття високої професійно-освітньої підготовки, навіть якщо це потребує вагомих бюджетних витрат. Набула поширення концепція безперервної освіти, яка трактує підвищення професійно-освітнього рівня як економічно доцільну діяльність людини протягом життя, що безперечно позитивно впливає на якість знань [1, 18].

II. Постановка завдання. Глобалізація стала важливою проблемою для вищої освіти взагалі і економічної, зокрема. Вона поставила перед вищою школою ряд ключових проблем, серед яких першочерговими і загальносвітовими є:

- а) вироблення стратегії інтернаціоналізації та транснаціоналізації освіти;
- б) збалансування локальних та глобальних процесів освіти;
- в) забезпечення високої якості освіти;
- г) використання інформаційних та комунікативних технологій;
- д) формування раціональної схеми співвідношення між інтенсивним розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх творчого засвоєння.

Викладене вище зумовлює потребу в подальшому розвитку і підвищенні якості освітньої діяльності вищої школи у тому числі університетської освіти у контексті формування єдиного освітнього простору. Проблема підвищення якості підготовки спеціалістів була і залишається стрижневою проблемою, яка охоплює всі види і форми навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. Різним аспектам розвитку вищої освіти присвячені роботи відомих українських вчених і, зокрема, Андрущенко В., Гейця В., Грішньої О., Долішнього М., Злупка С., Ко-

лота А., Лібанової Е., Новикова В., Савельєва Є., Чухна А. та інших.

Актуальність соціально-економічних процесів у сфері вищої освіти взагалі й економічної, зокрема, потребують подальших досліджень вітчизняної освіти з врахуванням особливостей глобалізації, входження у Болонський процес, Європейської інтеграції та інноваційної моделі розвитку.

III. Результати дослідження. Сучасна економіка визначається як економіка знань, в якій людський капітал стає основним виробничим ресурсом. Сучасну економіку знань як передумову економічного зростання постіндустріального типу можна сформувати за наявності відповідного людського капіталу. Як стверджує професор Колот А. М. «Якщо не аксіомою то фактом, який все більше визнає громадськість, є те, що ні фінансовий, ні фізичний капітал не відіграють нині провідної ролі, цю роль відіграє саме людський капітал, який є основою формування економіки знань. Неупереджений аналіз свідчить, що людський капітал є найбільш продуктивним і здатен забезпечувати сучасні конкурентні переваги. Цей капітал значною мірою формується саме у сфері освіти, що зумовлює як підвищення її ролі та значення, так і вимагає від освітньої діяльності змін та модернізації відповідно до вимог сьогодення» [2,13]. Нині у національному багатстві світового співтовариства він складає 64 відсотки, продуктивний – 20 відсотків, а фізичний – 6 відсотків [3,232].

Виходячи з сучасних науково-технічних, соціально-політичних та економічних реалій високорозвинуті країни світу в останні десятиліття успішно здійснюють реформування всіх ланок освіти, сутність якого полягає у формуванні єдиного освітнього простору та створенні уніфікованих стандартів і критеріїв освіти. Ця ідея була започаткована ще в 50-х роках минулого століття, коли провідними країнами Європи була підписана Римська угода (1957 р.), необхідність якої була зумовлена докорінними перетвореннями в економічних системах цих країн, спричинених глобалізацією, значно вищими темпами розвитку американської системи освіти та загостренням конкурентної боротьби на світовому ринку праці.

Важливе значення у формуванні європейського освітнього простору мали Лісабонська (1997 р.) і Сорбонська (1998 р.) декларації та Болонська (1999 р.) Конвенція. Саме остання стала стимулятором процесу реформування вищої освіти в Європі, в основі якого знайшли подальший розвиток ідеї співвідношення інтернаціонального та національного, гармонізації вітчизняних систем освіти, кваліфікаційних рівнів, соціально-політичного спрямування освіти, в першу чергу її мобільності, визнання та доступу до ринків праці, підвищення конкурентоспроможності європейської освіти стосовно освіти США.

У травні 2005 року до Болонського процесу приєдналась Україна, чим засвідчила європейський вибір свого розвитку. Такий крок нашої держави, яка ніколи не була серед відстаючих, а навпаки мала високий освітній потенціал, свідчить про її бажання йти в ногу з сучасними новітніми тенденціями в сфері освіти. Сьогодні у контексті міжнародної економічної інтеграції Україна почала поступове входження до європейського освітнього простору. Наша країна за індексом освіти (ІО), як складової індексу людського розвитку (ІЛР) посідає досить високе місце у світовому рейтингу країн. Якщо за ІЛР у 2006 році Україна займала 78 місце з 173 країн, що за індексом освіти перебувала на рівні Італії (18 місце), Ізраїлю (23 місце) і навіть вище відповідного показника Японії (11 місце за ІЛР) [3,9].

У 2006-2007 навчальному році мережа вищих навчальних закладів України налічувала 920 закладів, у тому числі 184 університети, 58 академій, 125 інститутів, 1 консерваторія, 199 коледжів, 210 технікумів, 143 училища. На кожні 10 тис. населення у ВНЗ I-IV рівнів акредитації навчалось 597 студентів (у т. ч. у ВПЗ державної і комунальної форми власності – 506 ст.). В структурі вищої освіти України на перше місце вийшли економічні спеціальності – 29,9 відсотка, а випуск економістів становить майже 21 відсоток із загального числа випускників ВНЗ.

Нова стратегія розвитку економічної освіти викладена в Концепції розвитку економічної освіти в Україні [4,5]. Вона визначає основні завдання і напрями трансформації всіх ланок системи економічної освіти з метою

економічного зростання та докорінних соціальних зрушень в нашій державі в контексті глобалізаційних процесів. Сучасна економічна освіта охоплює чотири блоки навчальних дисциплін, які формують сучасний світогляд і зумовлюють потребу в постійному оновленні соціально – економічних знань, умінь, навичок: а) загальноосвітній; б) фундаментальний; в) інноваційно-практичний; г) блок дисциплін спеціальної підготовки. Всі вони забезпечують комплексне багатоаспектне вивчення закономірностей економічної сфери суспільства і потребують постійного оновлення і вдосконалення навчальних програм.

Чіткого узгодження з новими цілями навчання і виховання у вищій школі потребує організація самостійної роботи і контролю якості знань студентів. Самостійна робота стає все більш вагомим у підготовці висококваліфікованих фахівців з економіки і вимагає суттєвих змін педагогічних методів та широкого застосування сучасних інформаційних технологій навчання. В нинішніх умовах жоден університет не може дати стільки знань, умінь і навичок, які б майбутній спеціаліст міг використовувати на протязі всього свого трудового життя. У зв'язку з цим необхідно виробити навички навчатися самостійно та усвідомлено, адже ніякі знання, не закріплені самостійною діяльністю, не можуть стати справжнім надбанням фахівця.

Самостійність проявляється лише завдяки конкретній праці індивіда з появою внутрішньої потреби у знаннях, пізнавальних інтересах захопленості. Самостійна робота здебільшого виступає якщо не єдиним, то одним з основних способів виховання самостійності не лише як сукупності умінь і навичок, а й як характерної для сучасного висококваліфікованого фахівця риси характеру. Самостійність у здобутті знань передбачає оволодіння сучасними методами бачення змісту та мети роботи, організації власної самоосвіти, по новому підходити до вирішення актуальних питань, проявляти пізнавальну і розумову активність, вміння самостійно орієнтуватися в стрімкому потоці соціально-економічної та науково-технічної інформації.

Залучення студентів до самостійної творчої роботи передбачається здійснювати у різних формах. Звичайно, основним джерелом

масової науково-методичної інформації для студентів – економістів залишається книга. Саме тому найважливішою формою самостійної роботи має бути робота над підручниками, навчальними посібниками, законами нашої держави та іншими нормативно-правовими актами, періодичними і спеціальними виданнями, дисертаціями, депонованими рукописами тощо. Важливими і необхідними для організації самостійної роботи студентів економічних спеціальностей є й інші джерела: різноманітні інформаційні видання і довідникова література, каталоги, картотеки і бібліографічні видання. Особливої уваги заслуговують такі форми самостійної роботи та методика їхньої організації як розв'язання економічних задач, виконання розрахункових, творчих та тестових завдань, здійснення власних спостережень, підготовка доповідей і виступи на студентських наукових конференціях, написання рефератів, захист курсових, дипломних та магістерських робіт.

Самостійна робота студента в сучасних умовах потребує глибокого переосмислення її змісту, чіткого планування і якісного наповнення, безпосереднього або опосередкованого керівництва і регулярного контролю за її результатами з боку викладача. Вона покликана стати однією з основних форм організації навчання у вищій школі, втілюватися в навчальний процес з перших днів навчання, поетапно поглиблюючись і удосконалюючись у поєднанні з іншими формами навчання. Грунтуючись на наукових засадах самостійна робота студентів-економістів має звільняти їх від шаблонності, сліпого наслідування застарілих догм, розвивати навички творчої роботи, виробляти вимогливість до себе, формувати нове економічне мислення і поведінку. Серед основних методичних умов організації самостійної роботи студентів з економічних дисциплін слід виділити оптимальне поєднання різних форм навчальної, практичної та наукової діяльності студентів, варіативності, індивідуалізації та диференціації завдань, широке застосування комп'ютерної техніки, як засобу пошуку та одержання економічної інформації.

З метою одержання більшого ефекту від самостійної роботи студентів слід розробити її науково-методичне забезпечення, підготу-

вавши навчально-методичну карту самостійної роботи студентів, як це втілюється в провідних університетах України. Необхідно забезпечити студентів методичними рекомендаціями з вивченням усіх навчальних дисциплін, роздатковими матеріалами, текстами лекцій, відео посібниками, проведенням індивідуальних консультацій. Неоцінену допомогу у цьому мають надати сучасні комп'ютерні технології, які покликані надавати багатократне збільшення «підтримуючої інформації» та формувати широке інформаційне середовище [5,69]. Глобалізація освітньої сфери проявляється у створенні сильної навчально-дослідницької бази вищих навчальних закладів, поглибленні фундаментальних знань, одержання яких сьогодні неможливе лише в «домашніх умовах». Сучасні інформативні технології, комп'ютерна техніка, новітні бази даних, створення Web-сторінок тощо збільшує доступність до літератури з обраної сфери діяльності в сотні разів. Найважливіше значення, звичайно, має використання Інтернету.

Підвищення якості економічної освіти в сучасних умовах неможливе без фундаментальної гуманітарної підготовки, економічної культури і вихованості, знання іноземних мов. Вміння спілкуватися з іноземними колегами і партнерами, користуватися необмеженими можливостями світових інформаційних систем, вивчати зарубіжний досвід, читати фахову літературу мовою оригіналу в наш час не тільки життєво необхідно, а й неможливо без мовних здібностей, достатньо глибокого знання іноземних мов, в першу чергу – англійської. Опитування бажаючих вивчати англійську мову показують, що 76 відсотків з них мають потребу в ній саме як користувачі для спілкування, листування, читання професійної літератури і використання комп'ютерної техніки.

Головна мета вивчення іноземної мови в різних закладах освіти і особливо економічних, полягає у формуванні у студентів комунікативної компетенції, основою якої є вміння, сформовані на основі мовних знань і навичок. Знання мови сприяє розвитку здатності використовувати її як інструмент спілкування в діалозі різних культур і цивілізацій сучасного світу, а також як засіб міжособистіс-

ної взаємодії в умовах багатонаціонального і полікультурного світового простору. Стратегічним напрямком сучасного розвитку світової і вітчизняної вищої освіти є її орієнтація на англійську літературу та англо-американську культуру бізнесу. І це не випадково, адже англійська мова – найпоширеніша міжнародна мова, якою у світі тепер розмовляє понад мільярд людей, а 350 мільйонів вважають її рідною. Це мова міжнародного спілкування, якою видається більш ніж половина технічних і міжнародних журналів світу, спілкуються на міжнародних з'їздах, симпозіумах і конференціях, спортивних і туристичних заходах, це мова новітніх технологій і комп'ютерної техніки. Саме англійська мова є мовою спілкування через систему Інтернет, а на світовому ринку праці попит на магістрів, що володіють англійською мовою значно вищий, ніж на тих, хто освоював відповідну програму рідною мовою.

Слід відмітити, що європейська вища освіта поступається американській і змушена використовувати їхні досягнення в економіці, бізнесі, культурі, військовій та інших сферах. Англійські програми підготовки спеціалістів різних галузей, особливо у бізнесі дуже поширені у світі, особливо в європейських університетах та школах бізнесу. Показовими у цьому плані є країни Європейського Союзу. Так, наприклад, нідерландські та німецькі університети широко пропонують англійські бакалаврські та магістерські програми, читають частину вузівських курсів англійською мовою. Підвищення якості підготовки економістів у вітчизняних вищих навчальних закладах неможливе без суттєвого покращення і оновлення змісту і методів викладання іноземних мов, особливо англійської.

Зміна соціально-економічного замовлення на володіння іноземними мовами визначила і нові підходи до вивчення їх. У економічних вищих навчальних закладах, поряд з традиційними (класичними) методами викладання іноземної мови, все більшої популярності набуває комунікативний метод засвоєння і володіння іноземною мовою як засобом висловлювання своїх думок. Цей метод успішно зарекомендував себе у західноєвропейських країнах, США та Росії і стає популярним і у

вищій школі України. Підготовку спеціалістів економічного профілю з англійської мови відповідно до вимог єдиного освітнього простору слід здійснювати в декілька етапів, поступово поглиблюючи її професійну спрямованість. Враховуючи запас знань, одержаних студентом у загальноосвітній школі, продовжувати вузівську підготовку потрібно з посилення професійної спрямованості, поглибленого засвоєння економічної термінології, складання термінологічних словників з фахових дисциплін англійською та українською мовами, вироблення навиків ділового (бізнесового) мовлення як під час проведення занять з англійської мови, так і в процесі вивчення інших фахових дисциплін, проведення модулів і навіть при вивченні окремих тем.

У подальшій перспективі студенти-економісти мають можливість вивчати ряд нормативних курсів, особливо прикладних, англійською мовою. Це сприятиме професійно спрямованому використанню іноземної мови до певної економічної спеціальності. Студенти економічних спеціальностей на основі достатнього володіння англійською мовою повинні вміти грамотно виконувати цілий ряд фінансово-банківських, обліково-бухгалтерських, статистичних операцій, готувати доповіді, писати наукові роботи і навіть захищати дипломні та магістерські роботи англійською мовою. Таким чином, основними засадами вивчення іноземної мови, в сучасних умовах мають стати комунікативна спрямованість, наступність, професійна орієнтованість та особисте прагнення студентів у самовдосконаленні і підвищенні своїх знань.

IV Висновки. Отже, стрижневою проблемою, яка охоплює всі види і форми навчально-виховного процесу в університетських навчальних закладах, була і залишається проблема якості підготовки фахівців. Економічна освіта в Україні у контексті формування світового освітнього простору зберігає традиційно високі показники вітчизняної вищої школи і нарощує свій авторитет та конкуренто-

спроможність відповідно до вимог часу, але для досягнення світових стандартів покликана здійснити ще цілий ряд важливих заходів щодо її вдосконалення. Якість вітчизняної економічної освіти в першу чергу залежить від педагогічної майстерності та професійності викладачів. У зв'язку з цим дуже важливо сформувати новий тип педагогічного та економічного мислення самих викладачів, «озброїти» їх такими методичними прийомами, використання яких в навчальному процесі дасть можливість тим, хто навчається, одержати знання, навички та певний досвід у сфері культури та моральних норм підприємницької діяльності, стратегічного менеджменту, маркетингових послуг, комерційного права, інноваційної діяльності – всього того, що потребує сучасний світовий освітній простір і єдині стандарти вищої освіти.

1. Лібанова Е. М., Палій О.І. Ринок праці та соціальний захист. – К., «Основи», 2004 – С. 18.

2. Колот А.М. Вища освіта як чинник формування людського капіталу: сучасний стан, тенденції розвитку // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. – Івано-Франківськ: Плай. – 2007. – Вип. 4 – С. 12-16.

3. Гесць В.М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. – К., 2003. – С. 232.

4. Ходикіна І.Ю. Університетська освіта в контексті інноваційного розвитку України // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К., 2006. – С. 9.

5. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта України, 23 січня 2004 року.

6. Колот А.М. Фундаменталізація та індивідуалізація економічної освіти як провідні тенденції її розвитку // Вища школа – 2006, № 1. – С. 69.

In the article the important problems of upgrading domestic economic education are considered in the context of modern global processes and forming of the unique educational space: role and value of independent work, self-education of students, update of maintenance and methods of study of the foreign as if the but use newest technologies as important constituents of subsequent perfection of economic education at higher school and approaching of it to the world standards.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЄЮ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Запропоновано функціональну модель системи управління інтелектуальним капіталом підприємства, де, як окремий функціональний напрям, виділено управління інтелектуалізацією трудової діяльності. Досліджено складові організаційно-економічного механізму управління інтелектуалізацією трудової діяльності. Уточнено принципи та специфічні функції управління інтелектуалізацією трудової діяльності.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, функціональна модель системи управління інтелектуальним капіталом, інтелектуалізація трудової діяльності, організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності.

I. Вступ. Зі становленням постіндустріальної економіки змінюються пріоритети в управлінській діяльності як на загальнодержавному, так і на організаційному рівнях. Дедалі більше увага органів державної влади зміщується в сторону управління інтелектуальним потенціалом нації, розробкою інноваційної політики розбудови економіки. А з появою та розвитком наприкінці ХХ ст. концепцій інтелектуалізації трудової діяльності та інтелектуального капіталу, одними з найактуальніших питань теорії і практики сучасного менеджменту організацій стає управління інтелектуалізацією трудової діяльності в контексті формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства.

Окремі аспекти дослідження інтелектуального капіталу підприємства, управління ним, процесів інтелектуалізації суспільства, економіки, трудової діяльності дедалі ширше висвітлюються у науковій літературі. Зокрема, у роботах таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як О. Кендюхов, А. Колот, Л. Лукичова, С. Міхнева, Т. Стюарт, В. Супрун, В. Черненко [2-4; 6-9] та ін. Однак дослідження, які б ґрунтовно та комплексно розкривали взаємовплив та взаємодію інтелектуального капі-

талу підприємства і процесів інтелектуалізації трудової діяльності, можливості та засоби управління цими процесами на підприємстві, у науковій літературі відсутні.

II. Постановка завдання. Необхідність обґрунтування взаємозв'язку інтелектуального капіталу та інтелектуалізації трудової діяльності, правомірності використання в управлінні інтелектуалізацією трудової діяльності на підприємстві організаційно-економічного механізму, уточнення основних його складових визначає завдання даного дослідження.

III. Результати. Прискорення темпів технічного розвитку та загострення конкуренції на всіх рівнях зумовили виникнення та дослідження категорії «інтелектуальний капітал», його формування, розвитку, використання. Формування і розвиток інтелектуального капіталу на підприємстві, передусім через зростаючі якості людського капіталу як його основної складової, створюють потенційні можливості інтелектуалізації. Водночас інтелектуалізація трудової діяльності передбачає домінування інтелектуальної праці, тобто тієї розумової праці, в якій переважає інтелект, а також якісні зміни у характері, предметах, засобах та суб'єкті праці. Таким чином, поняття інтелектуального капіталу та інтелектуалізація трудової діяльності як компонента однієї з базових категорій, якою є праця, пов'язані і взаємодіють через зростаючі якості людського капіталу та створюють передумови для подальшої інтелектуалізації трудової діяльності, економіки та суспільства.

Інтелектуалізація трудової діяльності позначається на діяльності сучасного підприємства в двох напрямках:

- як зовнішній макроекономічний чинник, породжений науково-технічним прогресом та процесами інтелектуалізації суспільства та економіки, вплив якого проявляється у стимулюванні на всіх рівнях науково-технічної та інноваційної діяльності, лібералізації та демократизації сфери праці, зростанні значен-

ня розвитку персоналу та інвестицій у людський капітал, утвердженні нової трудової моралі, підвищенні інноваційної наповненості праці тощо. У такому розумінні інтелектуалізація трудової діяльності не здійснює прямого впливу на оперативну діяльність організації, а визначає стратегічно важливі рішення, що приймаються її менеджментом;

▪ з іншого боку, інтелектуалізація трудової діяльності супроводжує усі стадії процесу створення інноваційної продукції через якісні зміни у предметах та засобах праці, в самого агента праці, тобто вона відбувається і в системі формування, розвитку та використання інтелектуального капіталу інноваційного підприємства. Це дає можливість стверджувати, що інтелектуалізація трудової діяльності постає як чинник внутрішнього середовища підприємства, що знаходиться в його межах і здійснює безпосередній вплив на виробництво продукції і надання послуг, є сферою безпосереднього впливу з боку менеджменту підприємства.

Окреслене ставить питання про необхідність виділення в системі управління підприємством підсистеми, яка б відповідала за керування інтелектуалізацією трудової діяльності в процесі формування і розвитку інтелектуального капіталу в інноваційній діяльності підприємства.

Розглянемо функціональну модель системи управління інтелектуальним капіталом, що демонструє, які функції має виконувати ця система для реалізації завдань у сфері формування та використання інтелектуального капіталу і дає можливість виділити підсистему управління інтелектуалізацією трудової діяльності на підприємстві (Рис. 1). Здійснення запропонованих у моделі функцій системою управління інтелектуальним капіталом дасть можливість суб'єкту господарювання сформулювати відповідні інформаційно-інтелектуальні ресурси, створити на їх основі інформаційно-інтелектуальні продукти і внаслідок їх використання у власній діяльності або реалізації на ринку отримати прибуток.

Управління інтелектуалізацією трудової діяльності є не тільки одним із функціональних напрямів управління інтелектуальним капіталом, а охоплює й усі інші напрями мене-

джменту інноваційного підприємства.

Тому підсистема управління інтелектуалізацією трудової діяльності є важливою складовою управління інтелектуальним капіталом та менеджменту організацій взагалі, що дає можливість на основі теорії та практики менеджменту підприємства побудувати механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності.

У ринкових умовах система менеджменту підприємства розглядається як своєрідний механізм прийняття та реалізації управлінських відносин, що включає в себе закони управління; функції та методи управління; інформацію; інструментарій і важелі управлінського впливу; організаційну структуру; технічні засоби збору, опрацювання і збереження інформації, що підвищують продуктивність управлінської праці; кадри управління.

Організаційно-економічний механізм Лисенко Ю. та Єгоров П. визначають як систему формування цілей і стимулів, що дають можливість перетворити у процесі трудової діяльності рух (динаміку) матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту [5, 86]. Однак автори в даному визначенні організаційно-економічного механізму не враховують такі важливі елементи механізму управління як його методи, інструменти і структура, хоча безумовно позитивним є розгляд організаційно-економічного механізму як системи.

Організаційно-економічний механізм включає підсистеми управління, регулювання, стимулювання, координації, мотивації тощо. У свою чергу, організаційно-економічний механізм управління підприємством – це система елементів організаційного та економічного впливу на управлінський процес, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на об'єкт управління і яка має вхідні посилки та результуючу реакцію.

Найважливішими елементами організаційного механізму системи менеджменту на підприємстві є: мета, принципи, функції, методи, кадри, рішення, техніка і технологія,

інформація, організаційна структура управління, наукова організація управлінської праці, правові основи управління, ірраціональні фактори управління та ін. Якщо в цій системі якийсь елемент виявиться малоефективним, то вплив недосконалості цього елемента буде відчувати вся система управління і, відповідно, вона буде менш результативною. Тому дуже важливо періодично звіряти міру відповідності один одному елементів системи менеджменту і в разі потреби вносити корективи. Економічний механізм управління ґрунтується на системі економічних законів, принципів, методів управління і таких важелів виробництва, як ціна, прибуток, фонди стимулювання, розвиток відносин власності, маркетингу та ін. [10, 503].

В управлінні підприємством головну роль відіграє економічний механізм, який значно впливає на формування і функціонування складових організаційного механізму. Водночас у практичній діяльності вони невіддільні один від одного, формують організаційно-економічний механізм управління підприємством і реалізуються у формі загального управління підприємством, а також управління різноманітними напрямками діяльності сучасного підприємства (управління виробництвом, управління персоналом, управління маркетингом та збутовою діяльністю, управління науково-дослідними та дослідно-конструкторськими роботами, управління фінансовою діяльністю підприємства та ін.), серед яких і діяльність з формування та використання інтелектуального капіталу.

Правомірність використання терміну «організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності» впливає з наступного. Об'єктом управління в даному випадку є інтелектуалізація трудової діяльності на підприємстві, метою якої є створення унікальних конкурентних переваг в процесі інноваційної діяльності та отримання економічного ефекту за умови якнайкращого задоволення суспільних потреб. Тому коли мова йде про організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності, економічна складова цього механізму буде полягати не тільки у методах, але і у цілях його функціонування. Відповідно організаційна складова наповнюється

більш широким змістом як організація економічних цілей взагалі, а не обмежується тільки організаційними методами управління, тобто вона містить у собі й організаційно-структурні, і соціально-психологічні, й адміністративні аспекти [2, 73]. Взаємопроникнення та взаємодія економічних та організаційних елементів механізму управління формують організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності.

Розглянемо більш детально передумови формування та основні елементи організаційно-економічного механізму управління інтелектуалізацією трудової діяльності на підприємстві. Управління інтелектуалізацією трудової діяльності – це сукупність впливів на цей процес для підвищення ефективності функціонування підприємства у відповідності до його цілей та стратегії інноваційного розвитку. Особливості управління інтелектуалізацією трудової діяльності на рівні підприємства впливають з особливостей самих об'єкту (процеси інтелектуалізації трудової діяльності) та суб'єкту (персонал) управління.

Персонал підприємства виступає і як суб'єкт, і як предмет в управлінні інтелектуалізацією трудової діяльності, тому співробітники компанії, які мають генерувати ідеї, адекватно реагувати на зміни, вирішувати проблеми в сфері управління інтелектуалізацією трудової діяльності, мають відповідати своєму призначенню за освітньо-кваліфікаційним рівнем, психологічними та іншими якостями. Серед особливостей суб'єктів управління в даному контексті варто виділити такі: високий рівень кваліфікації, розуміння сутності та специфіки об'єкта управління, здатність висувати нові ідеї та працювати у нових сферах науки та техніки без постійного контролю вищого керівництва, володіння такими особистими якостями, як новаторство та ініціатива, що стають важливими факторами успішної роботи. Тому забезпечення ефективного функціонування механізму управління інтелектуалізацією трудової діяльності визначається також і тим, як здійснюється планування, оцінка, відбір і розподіл необхідного персоналу.

Управління інтелектуалізацією трудової діяльності не може бути представлене діяльністю одного департаменту, натомість має

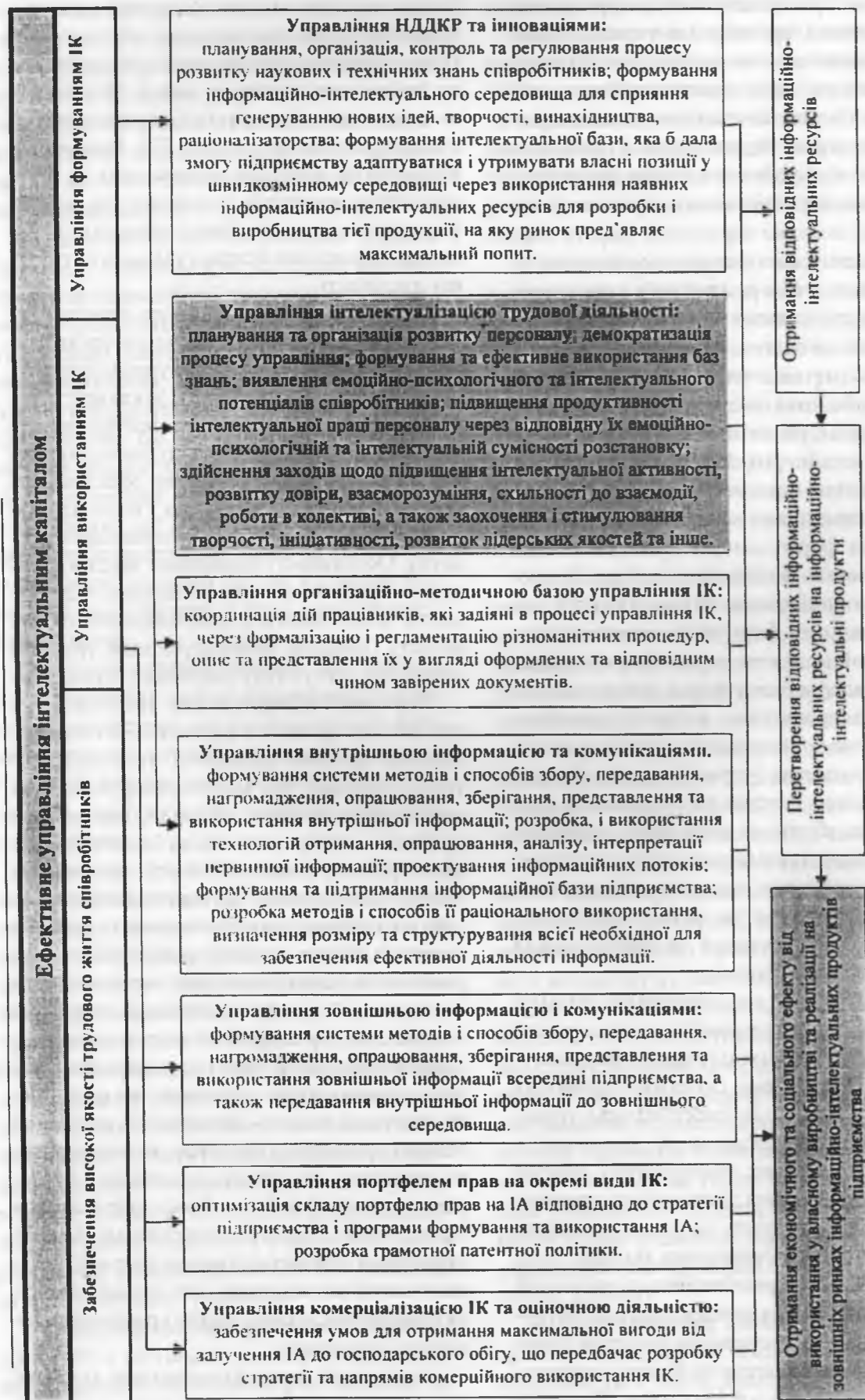

Рисунок 2.4. Функціональна модель системи управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Примітка. ІК – інтелектуальний капітал, ІА – інтелектуальні активи.

бути здійснена інтеграція роботи департаментів людських ресурсів, досліджень та розробок, інтелектуальної власності, інформаційного забезпечення, маркетингу та інших, а також вищого керівництва, щоб сприяти перетворенню колективних знань та досвіду працівників на інтелектуальний капітал підприємства в процесі інтелектуально-інноваційної діяльності.

В єдину систему об'єкт та суб'єкт управління інтелектуалізацією трудової діяльності, проміжні та кінцеві результати об'єднує організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності.

Організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності на підприємстві будемо розглядати як спосіб організації взаємодії системи елементів організаційного та економічного впливу на управлінський процес (суб'єкти, функції, принципи, методи, організаційна структура, інструменти, напрями управлінських впливів), в якій відбувається цілеспрямоване перетворення дії елементів управління на необхідний стан або реакцію об'єкту управління (процеси інтелектуалізації трудової діяльності) і яка має вхідні передумови та результуючу реакцію у вигляді соціального та економічного ефекту. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності на підприємстві зображено на рис. 2.

Функціонування організаційно-економічного механізму управління інтелектуалізацією трудової діяльності, як системи управління, має здійснюватись відповідно до науково обґрунтованих принципів управління, які визначають спосіб діяльності, взаємодії і виступають правилами, нормами управлінської діяльності.

Отже, виділимо такі принципи управління інтелектуалізацією трудової діяльності: неперервності та надійності, планованості, динамізму, наукової обґрунтованості методів управління, орієнтації на досягнення результату, залежності від результату, одноразової фіксації інформації біля джерела, координації процесу, що призводить до спільного результату, децентралізації при прийнятті рішень, вбудовування контролю в процес творчої діяльності.

Принцип неперервності та надійності проявляється у створенні таких організаційно-економічних умов, за яких досягаються стабільність і неперервність процесу інтелектуалізації трудової діяльності. Зазначене досягається через забезпечення надійності і погодженості функціонування керуючої підсистеми, наявністю зворотного зв'язку між всіма її структурними елементами та об'єктом управління, управлінськими процедурами і конкретними заходами щодо усунення відхилень.

Дотримання принципу планованості дозволить націлювати систему управління на вирішення як поточних, так і довгострокових завдань формування та використання інтелектуального капіталу підприємства через активізацію процесів інтелектуалізації трудової діяльності. Інтеграція механізму управління інтелектуалізацією трудової діяльності із загальним господарським механізмом підприємства, стратегією його розвитку і поточними завданнями можлива лише при здійсненні стратегічного, тактичного і оперативного планування.

Принцип динамізму дозволить досягти високої міри адаптивності до вимог зовнішнього та внутрішнього середовища при здійсненні управління процесами інтелектуалізації трудової діяльності.

Принцип наукової обґрунтованості методів управління передбачає наукове обґрунтування та перевірку практикою методів, форм і засобів управління інтелектуалізацією трудової діяльності.

У зв'язку з тим, що розробка наукоємної продукції у інтелектуальній інноваційній діяльності включає складні для організації та контролю творчі процеси, організація роботи співробітника ґрунтується на меті або результаті, а не завданні. Дотримання даного принципу передбачає доручення одному співробітнику або робочій групі виконання всіх стадій процесу, що дає змогу створити сприятливу атмосферу для творчої роботи та підвищує шанси на успішне її завершення.

Сутність принципу залежності від результату полягає в тому, що у випадку, коли спеціалісти зацікавлені у результаті, вони можуть виконувати всі стадії процесу самостійно, використовуючи експертні системи та бази даних. В цьому випадку зменшується потреба в

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності на підприємстві

оперативному контролю операцій, що робить функції контролю прерогативою вищого керівництва.

Принцип одноразової фіксації інформації біля джерела полягає у наступному. Сучасні інформаційні технології дають можливість заносити інформацію в бази даних, доступні всім зацікавленим користувачам. Враховуючи особливий інформаційний характер інноваційної праці, виникає можливість обмеження доступу до певних баз даних та застосування інструментів захисту інформації. Реляційні бази даних і системи обміну даними дають можливість легко вводити, збирати, зберігати та передавати інформацію. Шляхом одноразового введення даних джерелом інформації та інтеграції систем підприємство здатне попередити надлишкове введення даних, підвищити їх достовірність та необхідність виправляти помилки.

Принцип координації процесу, що призводить до спільного результату. Характерною рисою організації творчих видів роботи є паралельне опрацювання інформації. Різні творчі групи виконують одну й ту саму функцію або різні групи виконують різні функції, що призводить до одного (спільного) результату. Одночасне виконання різних етапів роботи економить час, але на етапі інтеграції та тестування часто виникають розбіжності. Дотримання принципу координації процесу, що призводить до спільного результату, дає змогу створювати зв'язки між паралельними функціями та координувати відповідні дії в процесі їх здійснення, а не після завершення всіх етапів роботи.

Принцип децентралізації при прийнятті рішень. Специфіка інтелектуальної творчої праці обумовлює високу міру відповідальності співробітників за рішення, які вони приймають. Сучасні інформаційні технології дають можливість фіксувати та опрацьовувати дані, а експертні системи здатні до деякої міри надати знання, необхідні співробітникам для самостійного прийняття рішень стосовно інтелектуального капіталу. Кількість рівнів ієрархії управління, таким чином, можна зменшити, а саму організацію зробити більш компактною. Причому змінюються також ролі керівника: з контролера та начальника він перетворюється на наставника.

Принцип вбудовування контролю в процес творчої праці виділимо на тій підставі, що, як уже зазначалося, творча трудова діяльність є достатньо складною з точки зору її контролю, а дотримання даного принципу дає можливість співробітникам здійснювати самостійний контроль проміжних результатів, що виступає альтернативою бюрократичним принципам.

Загальні функції управління інтелектуалізацією трудової діяльності, як і функції будь-якого управлінського процесу, передбачають здійснення заходів з планування, організації, координації, мотивації та контролю інтелектуальної інноваційної діяльності. Що стосується специфічних функцій управління інтелектуалізацією трудової діяльності, то варто виділити такі: планування та організація розвитку персоналу; демократизація процесу управління; формування та ефективне використання баз знань; виявлення емоційно-психологічного та інтелектуального потенціалів співробітників; підвищення продуктивності інтелектуальної праці персоналу через відповідну їх емоційно-психологічній та інтелектуальній сумісності розстановку; здійснення заходів щодо підвищення інтелектуальної активності, розвитку довіри, взаєморозуміння, схильності до взаємодії, роботи в колективі, а також заохочення і стимулювання творчості, ініціативності, розвитку лідерських якостей.

Методи управління інтелектуалізацією трудової діяльності поділяються на організаційні, економічні та соціально-психологічні. Адміністративні методи в управлінні інтелектуалізацією трудової діяльності не виділяємо, оскільки вони інакше називаються методами владної мотивації та зводяться перш за все до відкритого примусу людей до тієї чи іншої діяльності, або до створення можливостей для такого примусу, що не може мати місця в управлінні творчою інноваційною діяльністю людей та колективів наукоємних підприємств. Сутність організаційних методів управління інтелектуалізацією трудової діяльності полягає у створенні умов для здійснення даного виду діяльності підприємства, у його організації (проектуюванні, регламентуванні, цілепокладанні, забезпеченні необхідними інструкціями, які фіксують правила поведінки персона-

лу у різних ситуаціях тощо). Економічні методи передбачають прояв працівниками ініціативи та відповідальності за прийняті ними рішення на основі матеріальної зацікавленості в результатах своєї праці. Працівникам встановлюються лише цілі та загальна лінія поведінки, в рамках яких вони самостійно шукають найбільш прийнятні шляхи їх досягнення, а ініціатива та якісне і вчасне виконання завдань всіяко винагороджуються, і перш за все за допомогою грошових виплат. Однак дедалі більше і економічні методи демонструють свою обмеженість, особливо в управлінні діяльністю осіб переважно інтелектуальної праці, для яких гроші не є головним стимулом в роботі. І тут на допомогу приходять соціально-психологічні методи управління, які зводяться до формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, що сприяє більшій віддачі персоналу при виконанні роботи, та до виявлення і розвитку індивідуальних здібностей кожного, що дає можливість забезпечити самореалізацію особистості під час інноваційної праці.

Серед інструментів управління інтелектуалізацією трудової діяльності підприємства варто виділити організаційне, фінансове, кадрове, інформаційне та методичне забезпечення управлінського процесу.

IV. Висновки. Таким чином, управління формуванням та використанням інтелектуального капіталу є необхідним етапом у розвитку теорії та практики управління. Одним із найменш досліджених та розвинутих функціональних напрямів управління формуванням та використанням інтелектуального капіталу є управління інтелектуалізацією трудової діяльності, що викликає необхідність формування та впровадження системи управління інтелектуалізацією трудової діяльності на підприємстві. Одним із конкретних шляхів впровадження процесів управління інтелектуалізацією трудової діяльності на вітчизняних підприємствах є використання пропонованого організаційно-економічного механізму

управління. Водночас дослідження основних напрямів управлінських впливів інтелектуалізацію трудової діяльності, прояву її наслідків в контексті формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства потребує здійснення подальших наукових розвідок.

1. *Гришнова О.А.* Інтелектуалізація праці: українські проблеми на тлі світових тенденцій // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 7. – С. 24-27.

2. *Кендюхов О.В.* Кадрове забезпечення механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства // Економіка промисловості. – 2004. – № 1 (23). – С. 73-78.

3. *Колот А.* Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 4. – С. 4-9.

4. *Лукичева Л.И.* Управление интеллектуальным капиталом: [учеб. пособие] / Л.И. Лукичева. – Москва: Омега-Л, 2007. – 552 с.

5. *Лисенко Ю., Єгоров П.* Організаційно-економічний механізм управління підприємством // Економіка України. – 1997. – № 1. – С. 86-87.

6. *Михнева С.Г.* Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал // Инновации. – 2003. – № 1. (<http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>).

7. *Стюарт Т.* Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Пер. с англ. В. Ноздриной. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.

8. *Супрун В.А.* Интеллектуальный капитал: Главный фактор конкурентоспособности экономики в XXI веке. – М.: КомКнига, 2006. – 192 с.

9. *Черненко В.М.* Інтелектуалізація праці в сучасній інформаційно-інноваційній економіці // Формування ринкової економіки: 36. наук. праць. Спец. вип. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. – Т. 1. – Ч. II. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 935-944.

10. *Шегда А.В.* Менеджмент: Навч. посіб. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. – 583 с.

The functional model of the company intellectual capital system management is offered, where the labour activity intellectualization management is selected as the separate functional direction. The organization-economic mechanism components of the labour activity intellectualization management are studied. The principles and the particular functions of the labour activity intellectualization management are specified.

РИНОК ПРАЦІ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ: ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті розкривається сутність та особливості гендерної політики на ринку праці Івано-Франківщини, розглядається вікова диспропорція на користь жінок і, відповідно, вища їх зайнятість та рівень безробіття. Зазначено, що рівень оплати праці жінок майже на третину нижчий, ніж чоловіків. Хоча в загальній кількості державних службовців області переважають жінки, водночас їхнє представництво значно зменшується з підвищенням категорії посад, і навпаки – невисокі посади обіймають саме жінки.

Ключові слова: гендерна рівність, тривалість життя, рівень освіченості, зайнятість, вікова структура, безробіття, умови та оплата праці.

I. Вступ. Рівень цивілізації суспільства визначається становищем у ньому жінки. Гендерна рівність – це проблема рівного доступу до ресурсів, влади, всіх сфер життєдіяльності, рівних можливостей щодо самореалізації, в тому числі професійної, незалежно від статі [1,6]. Україна, враховуючи гендерний фактор, посідає досить високу позицію у світі (59 місце). Проте більш глибокий аналіз показує високий рівень освіти жінок та значне перевищення їх тривалості життя над чоловіками [2, 414-415, 482]. Рівень освіченості жінок віком старше 15 років практично дорівнює відповідному показнику чоловіків (відповідно 99,2% і 99,7%), а сукупний відсоток жінок, які вступили до навчальних закладів усіх рівнів, навіть перевищує цей показник для чоловіків (87% проти 84%).

Водночас дуже значними є відмінності в очікуваній тривалості життя при народженні. За даними 2005 року ці показники становили: 72,5 роки для жінок і 60,1 роки для чоловіків, тобто розрив перевищував 12 років на користь жінок. З іншого боку, значні гендерні диспропорції на користь чоловіків спостерігаються в рівні доходів. Хоча дискримінація в оплаті

праці існує навіть у високорозвинутих країнах світу, де при рівному внеску жінки отримують дохід менший, ніж чоловіки, в Україні гендерний розрив у рівні доходів дуже високий. Розрахунковий показник доходу, що зароблений в Україні жінками, становив (за ПКС) 3891 дол. США, а чоловіками – відповідно 7329 дол. Отже, середні доходи чоловіків перевищували середні доходи жінок майже в 2 рази. Існування таких значних відмінностей у рівні доходів є невиправданим з огляду на рівність освітньо-кваліфікаційного потенціалу жінок і чоловіків та високий рівень економічної активності та зайнятості жінок.

II. Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану гендерних особливостей на ринку праці Івано-Франківщини та шляхи формування основних напрямів надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у суспільно-політичній, культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці і винагороді за неї.

III. Результати дослідження. Чисельність постійного населення Івано-Франківщини на 1 січня 2006 року становила 1386,2 тис. осіб. Частка жінок в загальній кількості за останні 15 років не змінилась і складала 52,8 % або 732,6 тисячі, в тому числі в містах – 309,3, в селах – 423,3 тисячі осіб [3, 281].

Аналіз вікової структури показує, що у вікових групах від 0 до 21 року та 25-38 років кількість чоловіків більша, ніж жінок, адже хлопчиків народжується більше, ніж дівчаток (за 2005 рік відповідно 7646 і 7348). Однак, починаючи з 39 років і далі, жінки за чисельністю випереджають чоловіків. Спостерігається нерівномірність в чисельності чоловіків і жінок в працездатному віці та старшому за працездатний. Так, у працездатному віці жінок є на 6,7% більше, ніж чоловіків цієї вікової групи, а у віці старшому за працездатний жінок нараховується у 2,2 рази більше, ніж чоловіків [3, 291]. Внаслідок таких диспропорцій в цілому по області на 1000 жінок припадає 892 чоловіки. При цьому середній вік

жінок складає 40 років проти 35 років у чоловіків.

Є різниця і в тривалості життя чоловіків і жінок. В середньому жінки живуть 75 років, тоді як чоловіки – 65. Станом на 1 січня 2006 року в області проживало 427 жінок віком 95 років і старше і лише 104 чоловіки такого ж віку [3, 299]. За даними вибіркового обстеження населення з питань економічної активності, у 2005 році чисельність економічно активного населення віком 15-70 років становила по області 572 тис. осіб, серед них 49,3% склали жінки і 50,7% – чоловіки. Проте рівень зайнятості традиційно був вищим у чоловіків – 53,9% проти 49,4%.

Відслідковується на ринку праці і вікова дискримінація. Від 25 до 34 років – пік зайнятості чоловіків. Жінки в цій віковій групі менш активні у підприємницькій діяльності. Це пояснюється вагітністю жінок та доглядом за дітьми у цьому віці. Проте у віці 35-49 років підприємницька активність жінок значно зростає. Саме в цей час вони виростили дітей, мають досвід, знання, бажання працювати, реалізувати свої можливості. Але з їхнім працевлаштуванням і самореалізацією існують певні проблеми, тому, що на роботу, як правило, більш охоче приймають жінок молодшого віку.

У 2005 році на середніх і великих підприємствах області було зайнято 240 тис. працівників, з них більшу половину (53,7%) склали жінки. За видами економічної діяльності спостерігаються більш суттєві відмінності. Зайнятість чоловіків в області традиційно переважає у таких видах діяльності як будівництво, транспорт, *добувна* промисловість, оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, де понад 70% працюючих – чоловіки. Жінки більшою мірою зайняті у сфері послуг, торгівлі, фінансовій діяльності, освіті, охороні здоров'я. Для чоловіків на ринку праці характерна більш висока мобільність. Як за рівнем прийому, так і за рівнем звільнення з роботи показники чоловіків значно вищі, ніж у жінок. Так у 2005 році загальний коефіцієнт обороту чоловіків (розрахований як відношення кількості прийнятих та тих, які вибули, до середньооблікової кількості штатних працівників) становив 64,0%, а жінок – 36,2%.

Ризик залишитися без роботи при реорганізації, скороченні або ліквідації підприємства для жінок значно вищий, ніж для чоловіків. На виробництві скорочують передусім жінок, при прийомі, коли чоловік і жінка мають однакову фахову спеціальність, перевагу надають чоловікові. У 2005 році частка чоловіків, звільнених за скороченням, штатів становила 3,1%, а жінок – 5,2%.

Не зважаючи на те, що серед безробітних частка жінок дещо нижча, ніж чоловіків, тривалість жіночого безробіття вища. У 2005 році середня тривалість незайнятості безробітних жінок, обрахована за методологією МОП, становила 21 місяць (проти 17 у чоловіків) і в 2,1 раза перевищила термін пошуку роботи.

За останні п'ять років кількість безробітних жінок (за визначенням МОП) в області зменшилась майже на третину (на 30,2%), у 2005 році їх частка у загальній кількості безробітних склала 12,4 тис. осіб. Рівень безробіття скоротився за цей період з 12,6% до 7,9% і у 2005 році був нижчий, ніж у чоловіків на 4,7 в.п. Якщо у 2002 році співвідношення безробітних жінок і чоловіків становило по 50%, то нині воно складає відповідно 45% і 55%. За цей період жінки стали підприємцями, змінили професії. Спостерігається стрімке зростання чисельності жінок, які беруть участь у підприємстві або відкрили свою власну справу. За даними вибіркового обстеження домогосподарств, частка жінок, зайнятих у секторі самостійної зайнятості, зросла з 17,5% у 2000 році до 25,6% – у 2004р. Частина вивільнених із суспільного виробництва жінок займається фермерством або підсобним господарством. У 2005 році серед працюючих у фермерських господарствах області третину склали жінки, очолюючи восьму частину діючих в області фермерських господарств.

Серед зареєстрованих безробітних, навпаки, переважають жінки. На кінець 2005 року на обліку в державній службі зайнятості області перебувало 20,7 тис. жінок, що складає майже дві третини загальної кількості зареєстрованих безробітних в області. Це пояснюється тим, що жінки менше покладаються на власні зусилля в пошуках роботи, а частіше звертаються за допомогою у працевлаштуванні до служб зайнятості. Вони є мобільнішими і частіше погоджуються на зміну про-

фесії, підвищення кваліфікації. У 2005 році за допомогою у пошуках роботи до служб зайнятості області звернулося 62,0 тис. жінок, не зайнятих трудовою діяльністю. За сприяння служб зайнятості знайшли нове місце роботи 21,9 тис. жінок, це 47,1% загальної кількості працевлаштованих, при цьому рівень їх працевлаштування був нижчий, ніж у чоловіків і склав 35,2% проти 47%.

Законодавство про працю забороняє використання праці жінок на важких та шкідливих роботах. Проте, за даними обстеження умов праці, що проводились станом на 31 грудня 2005 року на підприємствах промисловості, будівництва, транспорту і зв'язку, сільського господарства, із 33,6 тис. жінок, зайнятих на підприємствах цих видів діяльності, 5,4 тис. або 16,1% працювали в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам. Ще й досі багато жінок виконує важку фізичну роботу. У 2005 році 2,6 тис. жінок (7,7% зайнятих у зазначених видах діяльності) працювали в умовах перевищення норм важкості та напруженості праці.

Серед жінок, що були зайняті в умовах, які не відповідають санітарно-гігієнічним нор-

мам, переважна більшість працювала у промисловості (86,6%), з них майже п'ята частина (18,4%) – під впливом перевищення гранично допустимих концентрацій шкідливих хімічних речовин.

У 2005 році кожний п'ятий потерпілий від нещасних випадків, пов'язаних з виробництвом, – жінка. Більше половини жінок (59%) одержали виробничі травми через організаційні причини.

Жінки і чоловіки мають однаковий доступ до освіти. З числа студентів, що навчалися у вищих навчальних закладах області всіх рівнів акредитації, на початок 2005/2006 навчального року, 32,4 тисячі (54%) становили жінки. Серед працюючих в області з вищою освітою майже дві третини (61,1%) – жінки, і хоча вони мають рівні з чоловіками права на працю та винагороду за неї, однак за статевими ознаками вона неоднакова. Рівень оплати праці жінок в області у 2005 році на 30,3% був нижче, ніж у чоловіків і становив 597 грн. на місяць.

У промисловості заробітна плата жінок становила у 2005 році 67 % зарплати чоловіків, у сферах, де понад три чверті працюючих

Середньомісячна заробітна плата жінок та чоловіків за видами економічної діяльності у 2005 році

Вид діяльності	з/п жінок, грн.	з/п чоловіків, грн.
Державне управління	895	1099
Охорона здоров'я	452	528
Освіта	584	694
Фінансова діяльність	939	1250
Готелі і ресторани	476	611
Торгівля	457	584
Транспорт	787	1128
Будівництво	658	713
Сільське господарство	397	400
Промисловість	718	1074
По області	598	857

складають жінки (фінансова діяльність, освіта, охорона здоров'я), як не парадоксально, вона також нижча, розрив в оплаті праці складає 15-24%. В органах державного управління, де жінок працює майже вдвічі більше, ніж чоловіків, заробітна плата жінок на 19% нижча. Це пояснюється тим, що рівень оплати, здебільшого, визначається посадою.

Низький рівень заробітної плати жінок зробив для багатьох з них найману працю економічно невигідною. Тому жінкам, котрі мають сім'ю і годувальника, вигідніше виховувати дітей та вести домашнє господарство, ніж ходити на роботу за мізерну плату. Ось чому значна частка жінок з категорії зайнятих переходить до категорії економічно неактивних. За даними обстеження домогосподарств з питань економічної активності населення, кількість жінок, зайнятих у домогосподарствах області зросла порівняно з 2000 роком в 1,5 раза, а рівень зайнятості жінок у віці 15-70 років знизився за цей період з 54,3% до 53,1%.

Разом з тим, чимало жінок (не лише одинокі матері) несуть основну відповідальність

на роботу за кордон.

Ставлення суспільства до можливостей жінки в політичній сфері, рівень його гендерної культури чітко простежується в статевому складі народних депутатів та депутатському корпусі. Так, у складі Верховної Ради жінки становлять всього 5%, у Радах місцевого рівня цей відсоток значно вищий (від 20 до 50%).

Аналогічна ситуація і в обласних органах виконавчої влади. Серед загальної кількості державних службовців області переважають жінки, водночас їхнє представництво значно зменшується відповідно до підвищення категорії посад.

Чим вище посада, тим менше можливостей має жінка зайняти її або, навпаки, невисокі посади, причому не тільки управлінські, обіймають саме жінки. Так, складаючи переважну частину в загальній кількості працюючих в органах виконавчої влади (73,5%) та місцевого самоврядування (68,3%), відсоток жінок на вищих керівних посадах в області значно нижчий, про що свідчать наступні дані:

	Державні службовці				Посадові особи місцевого Самоврядування			
	жінки	у %	чоловіки	у %	жінки	у %	чоловіки	у %
Керівники, всього осіб з них мають категорії	1041	57,6	765	42,4	740	52,3	674	47,7
посад:								
першу	-	-	1	100,0	-	-	1	100,0
другу	-	-	2	100,0	1	50,0	1	50,0
третю	5	20,0	20	80,0	-	-	23	100,0
четверту	41	29,7	97	70,3	96	18,0	436	82,0
п'яту	332	58,7	234	41,3	586	75,3	192	24,7
шосту	663	61,7	411	38,3	57	73,1	21	26,9

за забезпечення сім'ї, а тому не можуть дозволити собі залишатись безробітними, погоджуючись задля заробітку на будь-яку роботу, навіть за кордоном. За останні роки об'єктивною реальністю стала легальна і нелегальна трудова міграція, що спричиняє погіршення стану здоров'я, розлучення, розрив зв'язків зі своїми рідними. За даними опитування домогосподарств, у 2005 році з кожного 11 домогосподарства (які підлягали опитуванню) жінка змушена була залишити сім'ю і виїхати

Серед голів райдержадміністрацій – тільки 2 жінки (у Тисменицькій і Тлумацькій РДА). Лише 4 жінки очолюють головні управління облдержадміністрації. Із 28 начальників територіальних органів міністерств і відомств обласного рівня тільки дві жінки, які очолюють, відповідно, державну територіальну інспекцію праці та обласний центр соціальних служб для молоді. Більшість жінок – керівників органів виконавчої влади області (61,7%) мають найнижчу (шосту) посадову категорію,

Питома вага державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які займали посади керівників у 2000-2005 роках

Рік	жінки, %	чоловіки, %
2000	41,8	58,2
2001	51,0	49,0
2002	54,0	46,0
2003	53,6	46,4
2004	48,7	51,3
2005	55,3	44,7

в той час, як серед чоловічої статі – лише 38,3%.

Серед об'єктивних причин, які зумовлюють таке явище, напевно можна назвати лише різні можливості жінки і чоловіка поєднувати професійні та сімейні обов'язки. За відсутності соціальних послуг, їх нестачу компенсує саме жінка, матір, що зрештою обмежує її кар'єру.

Отже, загальна картина призначення на керівні посади гендерних підходів поки що не демонструє, хоча останнім часом помітні позитивні зрушення.

За останні три роки частка жінок-керівників в органах виконавчої влади області зросла на 1,8 в.п., а в органах місцевого самоврядування – на 1,4 в.п. і склала відповідно 57,6% і 52,3%. Участь жінок у житті суспільства з року в рік зростає. Навіть не обіймаючи високих державних посад, жінки все-таки впливають на державну політику, економіку, як в області, так і в державі в цілому.

Гендерна ситуація в Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаніка дещо краща серед трьох університетів області. Тут дві третини усіх працюючих складають жінки, проти 52% та 63% відповідно в технічному та медичному університетах. Серед докторів наук жінки складають 21,6% проти 19,3%. А серед кандидатів наук половина – жінки, проти третини в цілому по області.

IV. Висновки. Таким чином, реалії сьогодення засвідчують, що задекларована Конституцією України рівність, на практиці не завжди є такою, – українські жінки в реальному

житті не завжди рівні з чоловіками. Неоднозначне становище жінок на ринку праці: триваліше безробіття саме серед жінок, заробітна плата жінок значно нижча, ніж у чоловіків. Політична еліта в державі залишається загальною чоловічою.

Не спостерігається гендерних підходів і при призначенні на керівні посади.

Для досягнення гендерної рівності передовсім потрібно забезпечити стабільний розвиток економіки, підвищити рівень життя населення.

1. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222 – IV від 8 грудня 2004 року. – Харків: Парус, 2005. – 60 с.

2. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етичні аспекти / Автор колек. Власенко Н.С., Лібанова Е.М., Осауленко О.Г. та ін.; Державний комітет статистики України.

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – К. ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 558с.

3. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2006 рік. За редакцією Колібрівського М.М. Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2007. – 501с.

In the article essence and features of gender policy opens up at the market of Ivano-frankivschini. Age-old disproportion in behalf of women and, accordingly, their higher employment and unemployment rate is examined. It is marked that level of payment of labour of women almost on the third below, than men. Although women prevail in the general amount of civil servants of area, at the same time their representative office considerably diminishes with the increase of category of positions, and vice versa – low positions hug exactly women.

ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ХХІ СТОЛІТТІ

Досліджуються питання модернізації економічного механізму охорони здоров'я. Виділено чотири групи проблем: реалізація конституційних прав громадян на отримання медичної допомоги; підвищення ефективності використання наявних фінансових ресурсів медичної галузі; впровадження альтернативних видів медичної допомоги на основі ошадливих технологій; розвиток інституційних механізмів функціонування системи охорони здоров'я.

Ключові слова: фінансування охорони здоров'я, сімейна медицина, інституційний механізм, вартість медичних послуг, державне замовлення, автономізація медичних закладів.

I. Вступ. Протягом останніх п'ятнадцяти років в Україні не зроблено відповідних кроків щодо забезпечення сталого розвитку охорони здоров'я. Пряма залежність медичної галузі від бюджетного фінансування не дозволяє забезпечити надання якісної і доступної медичної допомоги. Державні витрати на охорону здоров'я коливаються у межах 3-3,5% ВВП і забезпечують фінансування медичної галузі не вище 40-50% від потреб. Такий рівень фінансування не відповідає регулятивним нормам Всесвітньої організації охорони здоров'я, за якими фінансування медицини нижче 5% ВВП призведе до руйнування галузі. У зв'язку з цим на сьогодні для України найбільш актуальним питанням у сфері охорони здоров'я є теоретична розробка основ переходу медичних закладів до нових організаційних форм роботи і економічних механізмів функціонування, стимулюючих прогресивний розвиток системи медичного обслуговування.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми реформування охорони здоров'я мають довготривалу історію. В середині 80-х і на початку 90-х років науковцями і практиками, працюючими у медичній галузі, пропонувались моделі функціонування переважно

децентралізованого характеру. Найбільш теоретично обгрунтованою виявилась страхова модель, яка розроблялась аналогічно європейської. Прихильниками запровадження державного соціального страхування були В.Бідний, В. Лехан, Б.Надточий, В.Новіков, Н.Малиш, Н. Орлова та інші науковці та практики [1]. У подальшому концептуальна постановка проблеми медичного страхування не набула практичної реалізації. Економічні питання медицини почали концентруватись навколо конкретних проблем економії бюджетних ресурсів, використання трудового потенціалу, інноваційного розвитку. Наприклад, стан і використання трудових ресурсів вивчались Л. Шевчуком [2].

З середині 2000 років активізувалась увага до кардинального визначення перспектив економічного розвитку всієї системи охорони здоров'я. Особливе значення надається проблемам ресекторизації медичної галузі, запровадженню інституту сімейного лікаря, удосконаленню бюджетного фінансування. Активно ці питання ставились Т.Бахтеєвою, Г. Гайдаєвим, М.Поліщуком, С. Спіженко, а також іншими авторами [3]. Окремо досліджуються проблеми економічного механізму медичних закладів, функціонуючих в автономному режимі. Даному аспекту приділена увага у статтях В. Рудого [4]. Відмічаючи наукову доцільність поставлених проблем, необхідно відмітити недостатній рівень їх взаємоув'язки, всебічної проробки економіко-організаційних аспектів, певної ізольованості від реальної економічної практики, що таїть у собі загрозу ризиків неконтрольованого розвитку охорони здоров'я по шляху тіньової економіки з негативними наслідками для медичного обслуговування населення.

II. Постановка завдання. На основі напрацьованих концепцій реформування охорони здоров'я населення України визначити шляхи модернізації системи медичного обслуговування населення з урахуванням державного, муніципального і приватного напрямків її

розвитку, конкретизувати інституційні аспекти функціонування економічного механізму, удосконалити показники оцінки діяльності медичних закладів.

III. Результати. Протягом 2000-2006 років фінансування охорони здоров'я зросло у 4 рази, у розрахунку на одного жителя – у 4,2 рази. Видатки Зведеного бюджету в 2006 році на охорону здоров'я становлять 19,74 млрд. грн., або 3,6% ВВП, що менше ніж у 1995 році, коли вони склали 4,8% ВВП. Фактично тенденція фінансування охорони здоров'я України має стагнуючий характер. Це підтверджується й динамікою витрат, розрахованих методом дефлятування. За розрахунками, витрати на охорону здоров'я у 2006 році дорівнювали 273 грн. У доларовому виразі на охорону здоров'я в Україні витрачається 85 дол. США (у 2000 році – майже 20 дол. США). Державні витрати на медичне обслуговування населення складають 40-50% від мінімальних необхідних потреб.

Співставлення суспільних витрат на медицину в Україні з аналогічним показником в інших країнах свідчить, що держава значно відстає не тільки від розвинутих держав, але й від держав з перехідною економікою, Куби. У Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині ці витрати вищі у 7-9 разів, Німеччині, Франції, Великій Британії Італії – 15-25 разів, США – 50 разів. На Кубі – у два рази. Не виконання статті 12 Закону України про охорону здоров'я, за якою передбачено спрямовувати на розвиток галузі не менше 10% ВВП, надає проблемі медичного обслуговування населення значення національної безпеки в таких важливих її складових, як соціально-демографічна і економічна політика.

Діяльність держави по охороні здоров'я населення має переслідувати базові цілі, спрямовані на послаблення й подолання негативних тенденцій у цій сфері. У якості останніх слід виділити наступні:

створення єдиного механізму реалізації конституційних прав громадян по отриманню безоплатної медичної допомоги за рахунок усіх джерел фінансування;

забезпечення збалансованості обов'язків держави по наданню безоплатної медичної допомоги населенню за рахунок асигнованих фінансових коштів;

підвищення ефективності використання наявних ресурсів охорони здоров'я;

впровадження й розвиток альтернативних видів медичної допомоги на основі ошадливих економічних технологій.

Стратегія реалізації цих цільових настанов повинна апелювати до ситуативної методології управління системою охорони здоров'я, яка передбачає створення відповідних нормативних показників для різних у медико-економічному плані об'єктів або процесів. Послідовність наближення до визначених цілей вимагає удосконалення бюджетно-кошторисного методу фінансування охорони здоров'я. Із цією метою, перш за все, потрібно визначити види й затвердити нормативи обсягів медичної допомоги, які надаються громадянам України безоплатно, а також нормативи фінансових витрат на одиницю обсягів медичної допомоги й побутові нормативи фінансування охорони здоров'я за рахунок бюджетів усіх рівнів.

Структура нормативів фінансових витрат на одиницю обсягів медичної має включати: норматив витрат на відвідування в амбулаторно-поліклінічний заклад, норматив витрат на 1 пацієнто-день у денному стаціонарі, норматив витрат на 1 виклик швидкої медичної допомоги та подушевий норматив фінансування медичної допомоги як узагальнюючий показник. Така структура нормативів дозволяє збалансувати обсяг, структуру медичної допомоги й необхідні для їх реалізації фінансові кошти. Дефіцит фінансових коштів є безумовною умовою для подальшого удосконалення організації медичної допомоги, у тому числі реструктуризації її обсягів, впровадження ресурсозберігаючих медичних технологій, залучення додаткового фінансування із місцевих бюджетів та інших джерел.

У нормативи фінансових витрат на одиницю обсягів медичної допомоги необхідно включати усі фінансові витрати лікувально-профілактичних закладів по усіх статтях витрат відповідно до економічної класифікації витрат (заробітну плату з нарахуваннями на оплату праці, придбання предметів постачання і матеріалів, оплату комунальних послуг та енергоносіїв). Визначення й впровадження нормативів фінансових витрат в охороні здоров'я багатofакторна проблема і потребує

комплексної оцінки організації, рівня доступності та якості надання медичної допомоги по усіх її видах.

З урахуванням аналізу динаміки фінансування охорони здоров'я в Україні, очевидно, що не тільки на рівні регіонів, але й на рівні держави вирішити проблему фінансування охорони здоров'я у найближчі роки неможливо. У зв'язку із цим на державному рівні уявляється необхідним вирішити питання удосконалення порядку фінансування системи охорони здоров'я. Одна із проблем полягає у реальному визначенні державних гарантій по охороні здоров'я населення, які забезпечуються бюджетним фінансуванням. В умовах, коли кошти консолідованого бюджету не покривають навіть собівартості медичного обслуговування населення, безоплатний принцип лікування дискредитує себе. Медичні заклади вимушені самостійно без законодавчого оформлення вводити платні форми лікування.

Очевидно, що розвиток альтернативної й приватної медицини не може не відбиватись на процесі формування бюджетної політики. Врахування нового явища сучасного етапу розвитку медицини та організації охорони здоров'я населення необхідно враховувати у перспективних планах розвитку й фінансування галузі. У цьому плані можливі різні схеми, включаючи пряму фінансову або інвестиційну підтримку приватної медицини й опосередковану через пільгову політику ціноутворення, надання цільової матеріальної допомоги населенню.

Друга проблема вбачається у механізмі надання трансферів і субвенцій регіонам, які не в змозі забезпечити за рахунок своїх коштів фінансування медичної допомоги на мінімальному рівні.

Третя проблема пов'язана з тим, що при модернізації фінансової моделі охорони здоров'я України важливо визначитись із інституційними умовами, які дозволяють реалізувати стратегічний вибір напрямів розвитку галузі, націлених на підвищення якості й доступності медичної допомоги. Справа в тому, що подальше збільшення витрат на охорону здоров'я, структура якої складається із амбулаторної, стаціонарної, швидкої медичної допомоги; профілактичного; спеціалізованого

лікування; аптечного обслуговування хворих, має проводитись за умови розробки чіткої програми дій по оптимізації системи медичного лікування населення і адекватного бюджетного фінансування.

Структурна перебудова охорони здоров'я має орієнтуватись на підвищення ролі і місця у медичному обслуговуванні населення первинної медико-профілактичної допомоги на засадах сімейної медицини. Зараз профілактичне лікування займає в системі охорони здоров'я лише 5%. Решта 95% належить спеціалізованій медичній допомозі, з них 80% – стаціонарній (третій рівень) і 15% – спеціалізованій амбулаторній допомозі (другий рівень). Вартість лікування на третьому і другому рівнях у 2-2,5 раза вища, ніж на первинному рівні. Між тим аналіз роботи закладів охорони здоров'я показує, 30-40% пацієнтів перебуває у стаціонарах не за профілем і строк їх лікування значно довший, ніж це визначається сучасними медичними технологіями. За оцінками медичних працівників, у 90% випадків стаціонарна медична допомога може бути надана на первинному рівні [3, 16]. Зміна функцій системи охорони здоров'я з переважно лікувальної на переважно профілактичну може дати економію бюджетних коштів до 2-2,5 млрд грн.

Паралельно з переорієнтацією медичного обслуговування населення на профілактичну діяльність структурного удосконалення потребує й система стаціонарних закладів. На сьогодні в Україні кількість стаціонарів у розрахунку на кожну 1000 населення вдвічі більша, ніж у Західній Європі, і втричі, – ніж у Польщі [3, 17]. Розгалужена система стаціонарів утруднює оснащення їх належним устаткуванням, вимагає надмірних фінансових ресурсів, і тому потребує відповідної реорганізації з позицій її оптимізації.

Реформування медичного обслуговування населення на засадах сімейної медицини сприятиме економії коштів, що спрямовуються на лікування населення. Виходячи із досвіду країн, де сімейна медицина функціонує більше десяти років, можна констатувати, що економія бюджетних коштів становить до 25% бюджету охорони здоров'я. Це забезпечується економією 5-7% вартості за рахунок пере-

дачі частини функцій вузько профільних спеціалістів сімейним лікарям; 2-3% – за рахунок координації в етапності надання медичної допомоги; 9-10% – за рахунок впровадження стаціонарнозамінюючих форм: денних стаціонарів і стаціонарів вдома; 7-8% – за рахунок оптимізації мережі, кадрів і ліжкового фонду.

Аналіз результатів роботи амбулаторій сімейного лікаря в Україні свідчить, що фінансування одного мешканця в районі обслуговування амбулаторії сімейного лікаря обходиться у 2,5 рази дешевше, ніж у поліклініці. Сімейна форма організації первинної медичної допомоги найбільшою мірою відповідає як економічним, так й гуманістичним принципам медицини: рівності, справедливості, доступності, результативності. Перші кроки по розвитку первинної ланки медичної допомоги на засадах сімейної медицини зосереджуються переважно на підготовці кадрів. Слід зазначити, що вирішення цих завдань створює передумови для запровадження сімейної медицини, проте не забезпечує ефективного функціонування її як перспективного напрямку охорони здоров'я. Стратегія переходу до первинної медичної допомоги на засадах сімейної медицини повинна включати, крім кадрових, питання зміцнення матеріально-технічної бази і питання організаційного характеру, заснованих на нових інституційних підходах. Досвід впровадження служб сімейні лікарі свідчить про незадовільне забезпечення їх найнеобхіднішим медичним обладнанням. Майже 30% сімейних лікарів не мають санітарного транспорту, 33% – електрокардіографів тощо. Для проведення цілісної реформи охорони здоров'я у межах проголошеної моделі потрібно додатково залучити мінімум 10 млрд грн. [3, 17].

Аналітичні оцінки вказують, що при дефіциті фінансування охорони здоров'я раціональність реформи піддається ризикам. За даними ВООЗ, для забезпечення медичної допомоги на належному рівні необхідно виділяти 30 дол. на одного мешканця. Це вважається мінімально необхідною сумою. В Україні у 2006 році асигновано 428 грн. на особу. При цьому сьогодні з бюджету медичної галузі спрямовується на утримання гос-

подарства медичних закладів 80% коштів і лише 20% – суто на хворого. Отже, з всього обсягу фінансових ресурсів року безпосередньо на лікування витрачається 17 грн. (менше 4 дол.), решта спрямовуватиметься на забезпечення функціонування лікувального закладу. Реформуванню профілактичного сектору охорони здоров'я перешкоджають також фактори правового, організаційного, психологічного порядку.

Не забезпеченим залишається правовий статус сімейного лікаря і, перш за все, його прав і обов'язків. Лікар сімейної медицини має широкий перелік зобов'язань, які вичерпно характеризують його функції щодо надання якісних медичних послуг. Зокрема він повинен:

надавати кваліфіковану, в тому числі невідкладну, медичну допомогу в обсязі кваліфікаційної характеристики фахівця зі спеціальності „Загальна практика – сімейна медицина” в умовах амбулаторно-поліклінічного закладу та вдома;

у передбачених випадках забезпечувати консультування хворих завідувачем відділення, лікарями інших спеціальностей амбулаторно-поліклінічного закладу, за домовленістю – спеціалістами інших лікувально-профілактичних закладів;

проводити підготовку хворих до госпіталізації та забезпечити своєчасне їх направлення на стаціонарне лікування;

використовувати у своїй роботі сучасні методи профілактики, діагностики, лікування та реабілітації хворих при різних захворюваннях;

здійснювати профілактичну роботу, спрямовану на виявлення факторів ризику, ранніх і прихованих форм захворювань;

організувати і проводити комплекс заходів щодо диспансеризації населення дільниці (виявлення, взяття на облік, проведення лікувально-оздоровчих заходів) і спостереження за станом його здоров'я;

проводити санітарно-протиепідемічну роботу на дільниці;

здійснювати санітарно-освітню роботу серед населення дільниці;

проводити експертизу тимчасової непрацездатності хворих, за наявності показань на-

правляти їх на лікарську консультативну комісію;

систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію та рівень медичних знань медичної сестри загальної практики – сімейної медицини;

вести обліково-звітну медичну документацію;

забезпечувати консультування населення дільниці з медико-соціальних і медико-психологічних питань і питань планування сім'ї;

організувати надання медичної допомоги населенню в екстремальних ситуаціях.

Права сімейного лікаря передбачають виконання прагматичних статутних функцій, які властиві будь-якій громадській організації. Виключенням є положення про право проводити підприємницьку діяльність за спеціальністю „Загальна практика – сімейна медицина”. Перелік прав і зобов'язань лікаря сімейної медицини свідчить про їх невідповідність. Права у своїй основі мають оперативну спрямованість на упорядкування діяльності медичних лабораторій. Зобов'язання – медико-санітарні та організаційні завдання, які потребують певного економічного забезпечення. Таким чином, зобов'язання і права лікаря загальної практики – сімейної медицини не доповнюють один одного, а отже, є незбалансованими.

Нереалізованим залишається один із важливих принципів права на охорону здоров'я, а саме права пацієнтів на вибір лікаря і лікувального закладу. „Основами законодавства України про охорону здоров'я 1992 року передбачається вільний вибір громадянином лікаря і лікувального закладу (ст. 6 (п. 9)), ст. 34 („Лікуючий лікар”), ст. 38 („Вибір лікаря і лікувального закладу”).

Аналогічне право зафіксоване також у новому Цивільному кодексі України 2004 року, де у гл. 21 „Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи” встановлено право на вибір лікаря, яким особам може користуватися з 14 років (ст. 283, 284 Цивільного кодексу України).

Ці положення певною мірою неузгоджені і протирічать деяким наказам МОЗ України. Так наказ МОЗ України встановлює, що медична допомога надається лікарями загальної

практики за сімейно-територіальним принципом. Законодавче закріплення гарантії надання кваліфікованої медичної допомоги відповідного контингенту населення обмежує право вільного обрання лікарняного закладу. Тому було б доцільним внести доповнення до чинних законодавчих актів МОЗ України, які б забезпечували реалізацію права для пацієнтів вільно обирати сімейного лікаря і медичний заклад.

Декларативною є можливість функціонування закладів сімейної медицини різних форм власності та різних організаційно-правових форм. Причиною цього є відсутність нормативних положень про їх організаційно-правовий статус і господарські повноваження.

Водночас ст. 17 „Основ законодавства України про охорону здоров'я”, новий Господарський кодекс України (2004 р.) заохочують підприємницьку діяльність різних типів існуючих закладів первинної медико-соціальної допомоги, проте через правову невизначеність господарських повноважень закладів сімейної медицини підприємницька активність суб'єктів сімейної медицини гальмується. У зв'язку із цим вважається необхідним прийняття окремого законодавчого акту з метою визначення організаційно-правового статусу закладів сімейної медицини, які різняться за формами власності та типами діяльності.

Одним із головних принципів медичної діяльності вважається право пацієнта на власну думку щодо змісту і процедури медичного лікування. Це положення аж до відмови від медичного втручання закріплено у ст. 43 „Згода на медичне втручання” Основ законодавства України про охорону здоров'я, а також у ст. 284 Цивільного кодексу України, де встановлено право дитини, яка досягла 14 років, надавати медичну допомогу за її згодою.

Проте на практиці не існує юридичного оформлення відмови пацієнта від лікування. Для того щоб принцип інформованої згоди пацієнта і презумпція його згоди на медичне втручання були реалізовані, необхідно опрацювати необхідні відповідні механізми перерозподілу відповідальності між пацієнтом і лікарем.

Наведене свідчить, що необхідно вживати низку інституціональних заходів для прискорення

втілення сімейної медицини практику лікування населення і підвищення життєдіяльності цієї форми надання медичних послуг. Реформа охорони здоров'я, невідкладним елементом якої є впровадження сімейної медицини, передбачає контрактні відносини між споживачем і надавачем медичних послуг, що передбачає застосування певних універсальних механізмів обміну між контрагентами медико-економічної діяльності.

Одним із основоположних моментів цих взаємовідносин є розробка індикаторів, які відбивають вартість медичних послуг. Для різних вікових груп населення (діти, дорослі, літні) встановлюються такі специфічні індикатори відповідно стану здоров'я. Такі індикатори корегують вартість послуг залежно від медико-демографічних характеристик населення. Застосування і моніторинг різних індикаторів, що проектується, дозволяє оцінити якість і особливості надання медичних послуг. Проектом GVG/СІІ/ЕРОС Європейського Союзу „Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я в Україні” пропонуються наступні індикатори (коефіцієнти) вартості медичних послуг. Вони можуть бути скориговані при їх реалізації.

Таблиця 3

Проект коефіцієнтів (індикаторів) вартості медичних послуг

Групи населення	Вік	Індикатор
Діти (x)	0-7	1,3
Дорослі (y)	7-65	1,0
Похилі (z)	Старше 65	1,8

Враховуючи дані таблиці, можна розрахувати обсяг фінансування медичних послуг за наступною формулою:

$$V = (x \cdot m \cdot 1,3) + (y \cdot m \cdot 1) + (z \cdot m \cdot 1,8),$$

де V – обсяг фінансування,

m – базова розрахункова величина витрат у розрахунку на одного пацієнта.

Водночас забезпечення ефективного використання ресурсів медицини навіть за умов дефіцитного фінансування дає змогу зменшити його негативні наслідки і забезпечити можливість достатнього фінансування найпростіших медичних потреб суспільства. Невипад-

ково всі європейські та інші розвинені країни в процесі проведення реформ охорони здоров'я надають пріоритет поліпшенню ефективності використання коштів понад їх збільшенням.

Забезпечення ефективності використання фінансових ресурсів і одночасне поліпшення якості медичної допомоги вимагають відповідних мотиваційних механізмів. Умовами для їх створення, як свідчить сучасний світовий досвід, є перехід від бюджетної (державно-інтенгрованої) моделі функціонування системи охорони здоров'я до контрактної. Така модель засновується на наступних положеннях:

розділені функцій платника та постачальника медичних послуг;

використанні економічно мотивованих постачальників послуг: фізичних і юридичних осіб різних форм власності;

державної закупівлі медичних послуг, що входять до пакету державних гарантій забезпечення населення безоплатною медичною допомогою.

Автономність медичного закладу передбачає високий рівень управлінської і фінансової самостійності, що надає можливість будувати господарські і правові відносини на договірній основі; здійснити реальну конкуренцію між постачальниками медичних послуг; зацікавити постачальників у високої результативності, економічності і якості своєї роботи; підвищити відповідальність платника послуг за якість фінансування медичних закладів; залучити пацієнтів закладів охорони здоров'я до захисту своїх прав як споживачів медичних послуг.

Запровадження контрактної форми функціонування державних і комунальних закладів охорони здоров'я забезпечується за умови їх реорганізації в державні та комунальні некомерційні або в окремих випадках в комерційні підприємства. Фізичним особам – постачальникам медичних послуг надається право здійснення приватної медичної практики.

Нова організаційно-правова форма господарювання в системі охорони здоров'я має базуватись на блок-контракті. Механізм його застосування не передбачає наявності обов'язкових тарифів на кожну конкретну послугу та

складне комп'ютерно-інформаційне забезпечення. Простота блок-контракту і його висока мотиваційна роль як потужного інструменту підвищення ефективності використанні фінансових ресурсів і поліпшення якості медичного обслуговування громадян сприяли розповсюдженню зазначеної форми контрактних відносин в розвинених країнах, приклад яких можливо використати й в Україні.

Пілотні проекти функціонування закладів охорони здоров'я на принципах автономізації свідчать про їх економічну доцільність. Підтвердженням цього є економія 100-140 тис. грн на кожні 4 млн. бюджетних коштів[4].

Практичне втілення контрактної моделі, заснованої на принципах автономності медичних закладів, передбачає цілий ряд заходів:

- підготовку управлінського персоналу;
- переводу закладів охорони здоров'я на нові стандарти бухгалтерського обліку і методи управління;

- розробку і наступну практичну реалізацію проектів статутів медичних закладів із статусом державного та комунального підприємства;

- складення макетів договорів на закупівлю медичних послуг для різних рівнів медичного обслуговування, які включають первинну медико-санітарну допомогу, стаціонарну, спеціалізовану амбулаторну;

- визначення вартості медичних послуг та єдиних тарифів на них на основі застосування уніфікованих методики розрахунків;

- чіткої структуризації мережі державних і комунальних медичних закладів з розмежуванням фінансування первинної, стаціонарної та спеціалізованої медичної допомоги;

- встановлення сприятливого порядку реєстрації та діяльності державних і комунальних некомерційних підприємств як неприбуткових організацій і внесення у зв'язку з цим відповідних змін до закону про оподаткування.

IV. Висновки. Підсумовуючи висновки структурної реорганізації системи охорони здоров'я, реформування бюджетної моделі її функціонування на основі принципу децентралізації, можна сформулювати наступні стратегічні завдання, які потребують наукового обґрунтування з метою їх подальшої реалізації. У стислій формі вони зводяться до та-

ких положень:

- провести реструктуризацію галузі охорони здоров'я і спрямувати фінансування на потреби пацієнтів;

- створити на основі індивідуальної чи групової практики ефективний інститут лікарів загальної практики(сімейних лікарів) як розпорядників фонду первинної медичної допомоги;

- здійснити чітке функціональне розмежування закладів охорони здоров'я за первинним, вторинним та третинним рівнями надання медичної допомоги, а також високотехнологічної спеціалізованої допомоги і визначити джерела їх фінансування;

- розробити тарифи медичної допомоги, які повинні бути єдиними для патологій, незалежно від форм закладів охорони здоров'я;

- прийняти стандарти і протоколи надання медичної допомоги, а також інші документи аналогічного характеру з метою співставлення планових і фактичних витрат на медичну допомогу;

- надати закладам охорони здоров'я права самостійного господарювання, розмежувати функції замовника й надання медичних послуг;

- запровадити конкурентну форму замовлення медичних послуг;

- привести у відповідність з європейськими та світовими стандартами кількість медичних спеціальностей і систему підготовки фахівців;

- розширити інформацію про стан здоров'я населення за рахунок введення у статистичну практику комбінованих показників;

- створити відповідне правове поле для здійснення комплексного реформування системи охорони здоров'я, підготувати нові закони і нормативні акти і удосконалити існуючі.

1. Бідний В., Орлова Н. Медичне страхування. – К.: – 2000.

2. Шевчук Л.Т. Медико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу і регіональний аналіз. – Львів. – 2003.

3. Как создать конкурентноспособную экономику// Украинская Медицинская Газета. – 2006. – № 11. – с.17.

4. Рудий В. Реформа системи охорони здоров'я. – Украинская Медицинская Газета. – 2006 р. – № 2. – с. 12.

The questions of modernization of economic mechanism of health protection are explored. Four groups of problems are selected: realization of constitutional rights for citizens on the receipt of medicare; increase of efficiency of the use of present

financial resources of medical industry; introduction of alternative types of medicare on the basis of prudent technologies; development of institutional mechanisms of functioning of health protection system.

Юрчишин І.І.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ

У статті розглянуто зміст і природу таких економічних категорій, як "соціальна політика" та "соціалізація економіки", уточнено теоретичні положення щодо такого суспільного інституту, як соціальна держава та визначено вплив соціальної політики на економічний розвиток держави.

Ключові слова: соціальна політика, соціалізація економіки, економічна ефективність

I. Вступ. Розвиток і функціонування соціальної інфраструктури та інвестування в неї коштів є нагальною проблемою, яка пов'язана з ліквідацією в Україні таких негативних соціально-економічних наслідків, як економічний спад, інфляція та безробіття. Питання забезпечення та фінансування різноманітних соціальних потреб залишається на сьогодні врегульованим не повною мірою. Побудова в Україні правової, демократичної, соціальної держави – стратегічний напрям всіх сучасних державотворчих процесів. Протягом років незалежності наша держава досягла значного розвитку в галузі економічних та соціальних перетворень.

Однак, незважаючи на значні зусилля науковців та практиків, позитивні зрушення у соціальній сфері, проблеми залишаються, а їх вирішення відкладається на невизначений термін. Саме побудова соціальної держави активізує проблему не лише людського фактора, нових економічних відносин, а й соціальної орієнтації економіки за умов ринкових перетворень. Все це висуває на передній план проблему соціалізації економіки, розвитку її системи заради людини та якнайповнішого задоволення культурних, духовних та матері-

альних потреб. Соціалізація та проведення соціальної політики в комплексі забезпечують підвищення рівня інтегральної (загальної) ефективності функціонування економічних систем.

II. Постановка завдання. Державна соціальна політика як процес посилення соціальної спрямованості економічного розвитку досліджується в економічній літературі впродовж усього періоду становлення та розвитку економічної теорії. Цій темі присвячені роботи таких зарубіжних вчених як: Т.Ганслі, Г.Беккер, М. Блеунт, Дж. Мінцер, Р.Бар, М.Блауг, Р.Гейлбронер, Л.Тароу, С. Долан, Дж. Сакс і інші. Значний внесок в поглиблення цієї теми зробили такі вітчизняні вчені, як: І. Лукінов, М. Долішній, Е. Лібеннова, О. Грішнова Л. Безчасний; С. Злупко., І. Мандибур, В. Куценко, Гришкін В.О, С.Вовканич, Г.Башнянин, М. Романюк та ін. Проте здебільшого соціалізація та соціальна політика аналізувалася в економічній літературі з позицій соціологічних обстежень впливу на так звані соціальні результати функціонування, розвитку тих чи інших систем, зокрема на людину як основний суб'єкт будь-якої господарської діяльності. В даній статті здійснюється спроба змістити центр ваги в дослідженні процесів соціальної політики та соціалізації економічних систем на вивчення їх впливу на власне економічні результати економічної (зокрема виробничої) діяльності. Аспекти впливу процесів соціалізації та соціальної політики на економічну ефективність функціонування та розвитку господарських систем у сучасній економічній літературі досліджуються дуже рідко. Сьогодні відсутні або майже відсутні значні дослідження, в яких би соціалізацію та соціальну політику розглядали у зазначеному

вищі аспекти. А тому метою даної статті є визначення основного змісту понять «соціальна політика» та «соціалізація економіки» та аналіз впливу процесів соціалізації та соціальної політики на економічну ефективність функціонування економічних систем.

III. Результати. З набуттям Україною незалежності, формуванням нової стратегії розвитку державної статистики, втіленням євроінтеграційної політики відбулися якісні зміни у підходах до визначення категорії рівня життя та структурні зміни в оцінці життєвого рівня населення. На даному етапі розвитку в українському суспільстві здійснюється перехід від категорії життєвого рівня, що характеризує ступінь задоволення потреб, до категорії, яка визначає можливості суспільства із забезпечення життя, діяльності та всебічного розвитку людини. Переосмислення ролі цієї узагальнюючої категорії особливо в рамках міжрегіональних і міжнародних порівнянь вимагає нових механізмів статистичної оцінки та характеристики життєвого рівня населення[1].

Однією із найхарактерніших особливостей функціонування та розвитку сучасних економічних систем є їх соціалізація і соціальна політика, як процес використання певної частини чистого грошового доходу на потреби соціально-матеріального і соціально-духовного розвитку людини, колективів і суспільства в цілому. Отже, соціальна політика – це система правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру із цілями економічного зростання. Тобто, це є діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Згідно статті 3 Конституції Украї-

ни утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Модель соціальної політики Української держави має представляти собою симбіоз лібералізму та соціальної орієнтації. Перший дає можливість в умовах відсутності достатніх фінансових коштів у держави створити умови для самореалізації і самозабезпечення економічних суб'єктів. Друга складова передбачає формування раціональної системи соціального захисту населення[3]. В умовах соціально-ринкової трансформації держава має виступити соціальним амортизатором перетворень і одночасно проводити активну соціальну політику на нових, адекватних ринковим вимогам засадах.

Соціалізація економіки як економічна категорія, що відтворює зміст соціальних процесів сьогодення, виступає як способом насадження форми людського співжиття або суспільно-економічною формою забезпечення соціальних змін, так і заходом щодо соціальної реорганізації суспільства. Як процес соціалізація визначається всеохопною спрямованістю на забезпечення готовності членів суспільства до відповідних вимог суспільних інститутів і створення умов для реалізації суб'єктами економіки активної компоненти самозабезпечення добробуту. Як захід соціалізація пов'язується з пом'якшенням соціальних конфліктів і наданням соціальності ринково-трансформаційним процесам на національних теренах. Соціалізація не є атрибутикою виключно сучасного етапу або якоїсь однієї лінії розвитку. Вона мала місце з тою чи іншою мірою задіяння її складових в усі часи існування людства.

Сучасна структура і механізм функціонування національної економіки виступають підґрунтям подання соціалізації економічної системи у вигляді блоку із соціалізації продуктивних сил, соціалізації виробничих відносин і соціалізації господарського механізму. Усі складові соціалізації економіки у реальній дійсності тісно пов'язані між собою і, більше того, перебувають у постійній взаємодії. Унаслідок цього заходи щодо здійснення процесу соціалізації економічної системи мають виходити з можливих наслідків соціалізації її окремих детермінант. Соціалізація, розмежову-

ючись за форматом усупільнення, відтворює його масштаби в міру потреб часу. Вивільнення держави від виконання часом зайвих, другорядних і необов'язкових для неї функцій зі звуженням меж соціалізації відкриває можливості концентрації її зусиль на вирішенні тих соціальних проблем, які стосуються всіх членів суспільства і вирішити які кожний окремо не в змозі. З позицій забезпечення добробуту населення відносно більші результати досягаються частковою соціалізацією з задіянням ринкового механізму господарювання із соціальним спрямуванням, де соціальні вимоги є як безпосередньою метою суспільства, так і певним обмеженням під час реалізації економічних завдань.

Світова практика переконливо свідчить, що в розвинених країнах розвиток дедалі частіше визначається якістю життя, свободою участі особистості у господарському процесі, а не тільки темпами зростання виробництва. Соціальний захист населення є одним з важливіших напрямків державної політики. Запровадження та дотримання високих соціальних норм і стандартів гарантує належний рівень якості життя всім категоріям населення. Остаточним критерієм оцінки економічних процесів можна вважати не ріст валового внутрішнього продукту, а зростання якості життя населення.

Політика економічного зростання повинна органічно поєднуватися з реалізацією ключових завдань соціального розвитку – зупиненням процесів зростання бідності та майнового розшарування населення, створенням цивілізованого ринку праці та забезпеченням ефективною зайнятості, випереджаючих темпів підвищення реальних доходів населення, насамперед заробітної плати та пенсій.

Твердження, що економічне зростання і соціальна справедливість речі несумісні, оскільки споживання незаможними верствами населення скорочує заощадження, які можна було спрямувати в економіку, є безпідставним. Будь-яке споживання – це вже інвестиції у певну галузь економіки. І хоча неможливо максимізувати водночас економічне зростання й рівень соціальної справедливості, але, очевидно, можна досягти збільшення цих показників одночасно. Споживання є основним

фактором, що впливає на економічне зростання, і тому є рівноцінним фактором реалізації соціальної політики.

Вивчення функціональної ринкової економіки свідчить, що соціальна сфера не лише не є утриманкою матеріального виробництва, а, навпаки, робить суттєвий внесок у збільшення національного доходу послугами, що надаються населенню. Вони постають особливими самостійними споживчими цінностями, що мають вартість і ціну.

Політика економічного зростання повинна органічно поєднуватися з реалізацією ключових завдань соціального розвитку – зупиненням процесів зростання бідності та майнового розшарування населення, створенням цивілізованого ринку праці та забезпеченням ефективною зайнятості, випереджаючих темпів підвищення реальних доходів населення, насамперед заробітної плати та пенсій.

Доведено, що набуття державою істинних ознак соціальності пов'язується з розбудовою «соціальної держави». У класичному варіанті подібний суспільний інститут виступає системою, здатною до збалансування життєвого рівня переважної частини населення України через стимулювання і розширення обсягів прямої підтримки прагнень до самозабезпечення та адресної диференційованої допомоги малоактивним через об'єктивні причини громадянам. Вибудовані на ґрунті соціальності і соціально орієнтовані в майбутньому господарські системи реально враховують у своїх суспільних конструкціях і спрямовують на задоволення різноманітних людських потреб такі фундаментальні категорії, як праця і власність, влада і свобода, внесок і винагорода, дохід і допомога[4].

Через глибокий зв'язок і вплив соціально-ринкових трансформаційних потоків на розшарування населення за рівнем життя, оплати праці, доходів вони мають дати позитивний соціальний ефект у разі зменшення соціальної диференціації українського суспільства і розширення середнього соціального прошарку.

Розвиток держави із соціальним підтекстом вимагає у перехідний період не послаблення, а відповідного посилення її ролі. Вона має залишити економіку лише так і тоді, коли бу-

дуть сформовані повноцінні ринкові механізми з соціальною спрямованістю. В ідеалі функціонування держава має являти собою процес здійснення різноманітних дій, які, загалом, зводяться до економічних і соціальних, що окреслює еволюцію і визначає організаційний механізм забезпечення соціальної спрямованості розвитку.

Індикаторами якісного і кількісного характеру в сучасних соціально-економічних умовах України та найближчій перспективі і найбільш вагомими у блоці соціальних параметрів визначено доходи населення, рівень і структуру споживання матеріальних благ і послуг, забезпеченість житлом і житлово-комунальними послугами, зайнятість населення, доступність і рівень медичної допомоги та здоров'я населення. Економічні чинники визначають: форму володіння і розпорядження засобами виробництва, політику фінансування і підтримання розвитку суб'єктів економіки, міру втручання та ефективність державного регулювання економічних процесів, обсяг і стан основних виробничих засобів та правові засади функціонування суб'єктів економіки.

Соціальна держава як продукт відповідної стадії суспільного розвитку виступає у класичному варіанті як система збалансування життєвого рівня переважної частини населення країни через стимулювання і розширення обсягів прямої підтримки прагнень до самозабезпечення та адресної диференційованої допомоги малоактивним через об'єктивні причини громадянам, які поки що або вже не здатні до самостійного життєзабезпечення, з недопущенням зниження їх соціального статусу. Перехід економіки в систему координат соціальної держави пов'язується з еволюцією усвідомлення суспільством суті стрижньового процесу власного розвитку, закладеного у зміні співвідношення можливостей індивіда і збагачених суспільних функцій, у поєднанні з новими рольовими статусами, тобто поступкою індивідуалізму у випадку капіталізму або усупільнення з позицій соціалізму індивідуалістично-суспільній формі забезпечення основ життєдіяльності[4].

Основними напрямками здійснення державної соціальної політики є:

- правове забезпечення соціального захисту населення, прийняття відповідних законодавчих та нормативних актів;
- прямі державні витрати із бюджетів різних рівнів на фінансування соціальної сфери (розвиток освіти, науки, медичне обслуговування, охорона навколишнього середовища тощо);
- соціальні трансферти у вигляді різного роду соціальних субсидій;
- впровадження ефективної прогресивної системи оподаткування індивідуальних грошових доходів населення;
- прогнозування стану загальнонаціональних і регіональних ринків праці; створення мережі центрів служб зайнятості й бірж праці;
- встановлення соціальних і екологічних нормативів і стандартів; контроль за їх дотриманням;
- державні програми з вирішення конкретних соціальних проблем (боротьба з бідністю, освітні, медичні, екологічні та інші);
- державний вплив на ціни та ціноутворення;
- обов'язкове соціальне страхування в різних формах;
- пенсійне забезпечення;
- підготовка та перепідготовка кадрів; організація оплачуваних громадських робіт;
- соціальне партнерство [5].

Функціонування держави являє собою процес виконання дій, спрямованих на задоволення потреб суспільства. Кінцевий результат функціонування держави як системного утворення, який власне відтворює наслідки розвитку, розпадається на матеріально-речові, економічні та соціальні досягнення. Подібне різноманіття результатів визначає необхідність спільного розгляду соціальних, економічних, технічних, екологічних та інших чинників.

IV. Висновки. З розвитком економіки, стабілізацією грошової, кредитної, фінансової, валютної сфери в Україні відбувається становлення і розвиток соціальної політики держави. Разом з трансформацією економіки відбувається створення системи соціального захисту населення з метою компенсації негативних проявів ринкової економіки. За роки незалежності розроблено і впроваджено в дію політику соціального захисту, страхування та

забезпечення населення. Створено необхідні умови для нормального її функціонування, для постійного доповнення і вдосконалення. Але разом з цим в соціальній сфері виявляються риси її недосконалості та невідповідності сучасним потребам людей зокрема це стосується співвідношення між мінімальною заробітною платою, розміром пенсій, стипендій та прожитковим мінімумом.

1. Дзюба І.В. Статистичні індикатори соціально-економічного становища населення України: Автореферат канд.д. – К,05. – С. 1

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. – К.: Феміда, 1996.

3. Соціальний захист населення як один із важливіших напрямків державної політики – Інтернет сторінка // <http://www.mlsp.gov.ua>.

4. Гришкін В.О. Науково-методологічні основи соціалізації економіки і забезпечення соціальної динаміки суспільства: Автореферат докт. д. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 14-15.

5. Державне регулювання соціальних процесів – Інтернет сторінка // <http://www.rada.org.com.ua>.

The author interprets content and nature of such economic categories as «social policy» and «socialization of the economy», investigates the theoretical notions of such social institution as social state and determines its influence on the economic development of the state.

Романюк Т.М.

МІЖДЕРЖАВНА МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА СТАН ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

У статті розкрито сучасні тенденції та обсяги міждержавної трудової міграції населення України, її легальні та нелегальні форми, структуру трудової міграції. Визначено як внутрішні, так і зовнішні чинники, які зумовлюють масову зовнішню трудову міграцію українців, а також її соціально-економічні наслідки. Обґрунтовуються основні засади державної політики у цій сфері.

Ключові слова: міждержавна трудова міграція, внутрішні та зовнішні чинники, структура трудової еміграції, нелегальні та легалізовані мігранти, позитивні та негативні наслідки міждержавних трудових міграцій, концепція національної міграційної політики..

I. Вступ. Сучасні глобалізаційні процеси характеризуються суттєвою активізацією міжнародної міграції. При цьому її структура та обсяги дедалі дієвіше впливають на стан національного людського капіталу – головної конкурентної переваги у сучасній глобальній економіці. А тому дослідження особливостей міжнародної трудової міграції як її основного компонента набуває особливої актуальності для України з метою адекватної реакції держави через формування та здійснення актив-

ної національної міграційної політики. За роки державної незалежності України, особливо починаючи з 2004 року, вже 14 років поспіль Україна перетворилася на вихідний пункт потужної трудової міграції, ставши країною донором-робочої сили для країн Європи та інших континентів. Нині в країнах Європейського Союзу працює щонайменше двох мільйонів українських громадян, причому в деяких країнах, зокрема в сусідній Польщі, наші співвітчизники стали однією з найбільших груп працівників-іноземців.

Водночас, за даними звіту Світового банку «Міграція і грошові надходження у Східній Європі та колишньому Радянському Союзі» (2007 р.). Україна посідає 4 місце у світі за кількістю іммігрантів. Вона потрапила до першої десятки країн світу, її випередили лише Сполучені Штати, Росія і Німеччина. Проте маємо визнати, що структура імміграції на даному етапі є нерациональною. Станом на 1 січня 2005 р. кількість біженців в Україні становила 2459 осіб, з яких: з Європи – 201, Азії 1933, Африки 318. В'їзд іммігрантів в Україну відбувається найчастіше з країн ризикової міграції (Туреччина, Китай, Іран). Серед основних категорій нелегальних мігрантів за громадянством основну кількість становлять громадяни Китаю – 25%; Індії

25%; Пакистану – 7%; Афганістану – 7%; Іраку 6%; В'єтнаму – 5%; Ірану – 4%; Сирії – 3%; інших країн 13%.

II. Постановка завдання. Зовнішня трудова міграція є природною реакцією населення на негативні зміни у соціально-економічному житті суспільства в період структурних перетворень в економіці, за умови нерозвиненості та деформованості внутрішнього ринку праці, масового галузевого і регіонального безробіття. У той же час значні масштаби, динамізм, залучення до трудової міграції населення більшості регіонів та річних соціальних груп, тривале збереження негативних тенденцій у розвитку внутрішнього ринку праці створили умови для перетворення цього явища з природно-адаптаційного та внутрішньорегіонального на системне та загальнодержавне. Причому найбільші потенційні загрози для національних інтересів України це явище ще містить саме з огляду на стратегічну перспективу – через проблеми забезпечення національної економіки якісними людським капіталом, збереження та відтворення демографічного потенціалу нації.

III. Результати. Слід зазначити, що сьогодні Україна практично немає довгострокової стратегії та дієвих механізмів, які б могли принципово змінити ситуацію на внутрішньому ринку праці, вплинути на мотивацію трудових мігрантів, передусім збільшити конкурентоспроможність національного ринку праці. План дій щодо реалізації в 2007-2008 роках «Основних напрямів проведення державної політики зайнятості на період до 2009 року», затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 року має по своїй суті декларативний характер та передбачає серед основних заходів «доопрацювання законопроектів...», «активізацію роботи...», «підготовку пропозицій...», «вивчення питання...» тощо [1].

Україна до останнього часу не приєднувалася до жодної з конвенцій щодо захисту прав трудящих-мігрантів (Конвенція Міжнародної організації праці «Про зловживання у сфері міграції та про забезпечення трудящим-мігрантам рівних можливостей» від 24 червня 1975 року, «Європейська конвенція захисту трудящих-мігрантів» від 24 листопада 1977

року та інші). Підписані ж з окремими країнами двосторонні угоди (у т. ч. з Польщею 16 лютого 1996 р.) часто є лише деклараціями, в яких не враховуються реальні проблеми трудових мігрантів.

Між тим тривожними тенденціями 2006 року на внутрішньому ринку праці стали зменшення попиту на кваліфікованих спеціалістів та зростання – на низько кваліфіковану працю, дефіцит робочої сили в окремих галузях, зокрема в будівництві та серед окремих робітничих професій. При збереженні подібної тенденції сегмент ринку низько кваліфікованої праці в Україні у майбутньому може бути заповнений нелегальними трудовими мігрантами з країн Азії, Африки, сусідньої Молдови, інших країн СНД.

Некерованість, стихійність процесу, відсутність достовірної інформації стосовно загальної чисельності та якісного складу громадян України, які працюють за кордоном, ускладнюють можливість оцінки масштабів зовнішньої трудової міграції та прогнозування її наслідків. Складність дослідження даного явища пов'язана з існуванням двох якісно різних площин: з одного боку – це легальна трудова міграція, яка є нечисленною, з іншого – масова нелегальна трудова міграція. Кількість заробітчан-нелегалів та легалізованих мігрантів може бути визначена лише досить приблизно за різними методиками соціологічних опитувань та експертними оцінками, пілотними обстеженнями Міністерства праці та соціальної політики та окремими вченими.

Чинники, які зумовлюють зовнішню трудову міграцію українців, передусім мають економічний характер. Якщо в період 1994–2000 років мотивація трудових мігрантів з України визначалася насамперед неможливістю знайти будь-яку роботу, то на початку XXI ст. основним мотивом стало бажання поліпшити рівень добробуту у зв'язку із значним подорожчанням життя в Україні. Серед внутрішніх чинників, які мають як загальнодержавний, так і регіональний аспекти виділимо наступні:

- 1) високий рівень галузевого та регіонального безробіття в умовах структурних трансформацій в економіці, довготривале зниження попиту на окремі спеціальності;
- 2) суттєве зниження рівня добробуту, фактичне зuboжіння більшої частини населення

в окремих регіонах і особливо у сільській місцевості серед окремих соціальних груп, потреба в коштах на придбання житла, освіти дітей, відкриття власного бізнесу, які неможливо реально і легально заробити в Україні;

3) невідповідність між рівнем оплати праці та фактичною вартістю життя в Україні;

4) суттєво нижчий рівень оплати праці в Україні, ніж у країнах працевлаштування;

5) монопольне становище роботодавців, які зацікавлені у збереженні низької оплати праці, тінізації значного сегменту ринку праці в Україні, незабезпеченні соціальних гарантій для працівників;

6) неефективна політика держави щодо формування конкурентних переваг національного ринку праці, створення умов для легальної зайнятості, формування потреби в соціальних гарантіях на основі реальної оплати праці.

Зовнішні чинники в основному визначають переважно стан та особливості зовнішнього ринку праці. Це, зокрема:

- зростання попиту на низькокваліфіковану працю в будівництві, сільському господарстві, сфері послуг у більшості країн Європи, який не задовольняється власною робочою силою;

- значно вищі рівні оплати праці, ніж в Україні та вигідніші умови працевлаштування;

- наявність різного за обсягом тіншового сектору економіки в країнах-реципієнтах, що робить можливим поширення нелегальних форм трудової міграції (в Росії, Греції, Іспанії, Італії, Португалії, Німеччині, країнах Центральної та Східної Європи);

- можливість легалізації на перспективу подальшої зміїни місця постійного проживання;

- сталий попит на українських заробітчан на ринку як нелегальних, гак і легальних трудових мігрантів в приймаючих країнах (професійні, культурні, ментальні ознаки).

Останніми роками у зовнішній трудовій міграції набувають розвитку тенденції залучення до неї дедалі більшої кількості сільського населення, молоді, жителів малих міст, поширення цього явища в цілому по усі регіони; зміна характеру міграції із «човникового» на «гастарбайтерський»; розширення географії приймаючих країн; зростання терміну

перебування за кордоном; збільшення частки жінок серед трудових мігрантів. Основним чинником, який сприяє формуванню наведених тенденцій, залишається низька оплата праці в Україні та безробіття. В масштабах України регіони з найвищим рівнем безробіття досі є основними «експортерами» робочої сили. Принагідно зазначимо, що у 2006 р. погодинна оплата праці в Україні складала 0,8 євро проти 5 євро в Польщі, і 30 євро у Німеччині і Франції. Трудові мігранти у Польщі, які працюють на сезонних роботах чи на будівництві, отримують набагато вищі зарплати, які сягають близько 40 дол. за годину, тобто до 1000-1300 дол. за місяць. Цей показник набагато перевищує дохід, який отримують громадяни України в Росії (360-700 дол.).

Структура трудової еміграції громадян України умовно представлена трьома групами, що суттєво відрізняються за умовами, статусом та тривалістю працевлаштування, професійною, статеві-віковою, освітньою структурою мігрантів, сферами зайнятості, географією країн-реципієнтів:

1). Офіційна (легальна) трудова міграція, за якої українські громадяни виїжджають за кордон з метою участі в трудовій діяльності та є легальними трудовими мігрантами для країн-реципієнтів; переважна більшість знаходить роботу за кордоном за допомогою комерційних бюро, агентств, інших організацій, які здійснюють в Україні ліцензовану посередницьку діяльність щодо працевлаштування;

2). Неофіційна (прихована) легалізована трудова міграція, за якої цілями виїзду за кордон декларуються туризм, відвідування родичів тощо; більшість таких мігрантів фактично працевлаштовуються та згодом легалізуються в приймаючих країнах і набувають офіційного статусу трудових мігрантів;

3). Неофіційна (прихована) нелегальна трудова міграція, за якої при виїзді за кордон також декларуються цілі туризму, відвідування родичів, тощо, проте фактично громадяни України в приймаючих країнах працевлаштовуються нелегально; серед цієї категорії мігрантів значна частка осіб, які нелегально працюють у тіншовому секторі економіки країн-реципієнтів, передусім це сфера особи-

стих господарств, протизаконна економічна діяльність та цілком законна економічна діяльність, в якій країна зацікавлена, але не має дієвих механізмів щодо виведення її із тіні; до цієї групи можна віднести також міграцію кримінальної природи торгівлю людьми та примусову працю.

Загальна чисельність українських трудових мігрантів, які працюють за кордоном, оцінюється, за різними джерелами, в середньому від 3 до 7 млн. осіб [2]. Ця кількість включає нелегальних, легалізованих та легальних трудових мігрантів. За експертними оцінками, легальні трудові мігранти становлять не більше 1% загальної кількості громадян України, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування. Незважаючи на формування стійкої тенденції збільшення чисельності цієї категорії мігрантів, останніми роками вона залишається нечисленною в масштабах України. Так кількість громадян України, які легально були працевлаштовані за кордоном, у 1998 році становила 24 397 осіб, у 2002 році – 40 683 особи, а у 2006 році – 63 369 осіб [3]. Як свідчить статистика, більша частина легальних трудових мігрантів з України – це моряки, спеціалісти з суднобудування та судноремонту, які працюють за професією.

За експертними оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, загальна чисельність громадян України, які бодай один день на рік працювали за кордоном, становила (станом на 2005 рік) 2-2,7 млн. осіб. При цьому понад 1 млн осіб – в Росії, 300 тис. – у Польщі, від 200 до 800 тис. – в Італії, до 200 тис. – у Чехії, 65-150 тис. – у Португалії, від 100 до 400 тис. – в Іспанії, 35 тис. – в Туреччині. Серед нелегальних та легалізованих мігрантів переважна більшість зайнята в будівництві та сільському господарстві (для чоловіків), у сільському господарстві та у домашній прислузі (для жінок). За категоріями працівників серед нелегальних мігрантів основну частку становлять особи, які працюють не за професією, на робочих місцях, які не потребують високої кваліфікації чи спеціальної професії.

3-поміж них переважають особи, які мають загальну середню та середню спеціальну освіту (майже 80%), тоді як серед легальних – навпаки, особи з вищою освітою.

У статевій структурі всіх категорій трудових мігрантів суттєво переважають чоловіки (їхня частка – понад 90%). Для нелегальних мігрантів частка жінок є дещо вищою, ніж для легальних, і становить 7-10%. Аналіз вікової структури свідчить, що серед нелегальних мігрантів найвищою є частка осіб у віковій групі від 28 до 40 років. Ця вікова група найбільш економічно активного населення становить до 50% загальної чисельності нелегальних заробітчан. Серед легальних мігрантів (чоловіків) чисельно переважають особи старші 40 років, що зумовлено орієнтацією роботодавців на певний рівень досвіду та професійної кваліфікації.

Зовнішня трудова міграція має й матиме неоднозначні та довгострокові як позитивні, так і негативні наслідки в економічній та соціальній сфері країни. Серед позитивних відзначимо такі:

- зовнішня трудова міграція надлишкової на певний момент робочої сили розглядається як один із способів використання надлишкового трудового потенціалу, зменшення рівня безробіття та соціального напруження на національному ринку праці;
- надходження в Україну значних коштів, зароблених за кордоном, дозволяє говорити про формування специфічного виду інвестування економіки країни (за різними оцінками від 1 до 5 млрд. дол. щороку);
- накопичення досвіду життя та роботи в іншому соціально-економічному середовищі, в ринкових умовах, формування європейської системи цінностей;
- формування нових осередків української діаспори, розширення їх географії.

Водночас негативними наслідками та загрозами національним інтересам є наступні:

- 1). Погіршується вікова структура населення – зростає чисельність населення похилого віку і скорочується – молоді. Демографічний прогноз на 2010 р. зазначає, що для України кількість громадян, старших 65 років, досягне 22,8% кількості осіб віком 15-64 роки;
- 2). Погіршується співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням. Зменшується також чисельність економічно активного населення працездатного віку (у 2006 р. – 20,5 млн осіб проти 21,2 млн осіб

у 2000 р.), що призводить до глибоких незворотних деформацій у демографічній структурі людського капіталу, сферах зайнятості й освіти. За експертними оцінками, упродовж найближчого десятиріччя співвідношення між чисельністю осіб працездатного віку та осіб віком понад 60 років зміниться з 3:1 до 2:1;

3). Порушується морально-психологічний клімат у суспільстві та підривається такий важливий соціальний інститут, як сім'я. Бажання заробити на поточне споживання та утримання сім'ї, забезпечення дітей освітою, квартирою, побутовими зручностями супроводжується «соціальним сирітством», або проблемою ще одного «втраченого покоління»;

4). Відбувається «відплив інтелекту», що є однією з найвагоміших проблем у контексті перспектив науково-технічного прогресу. Довготривалі стажування та контракти поступово переростають у право на постійне проживання, а в окремих випадках – і в отримання громадянства країни перебування. Це стосується вчених, висококваліфікованого технічного персоналу та інших громадян України, які виїхали і продовжують виїжджати через неефективну мотиваційну політику на всіх рівнях. Вже на сьогодні за кордоном працює до 30% українських вчених. Втрати у сфері науки, зумовлені «відпливом інтелекту», оцінюються в сумі більше 1 млрд. дол. США на рік. Відбувається подальше старіння наукових кадрів. За даними 2005 р., середній вік науковця в установах НАН України становив 50,3 року, у т.ч. кандидата наук – 51,3, доктора наук – 60,2 року;

5). Наростає нестача на вітчизняному ринку праці висококваліфікованих фахівців. Попит на висококласних фахівців, зокрема лікарів, менеджерів середньої та вищої ланки, технічного персоналу, програмістів залишається актуальним для багатьох країн. Перевага одноразової інвестиції у відносно «недорогого» за західними мірками готового фахівця над вартісним і тривалим процесом його підготовки є цілком економічно обґрунтованою. Водночас тривала зайнятість у сфері низькокваліфікованої праці у приймаючих країнах призводить до втрати кваліфікації, професій, набутих раніше в Україні;

6). Негативний вплив приватних трансфертів мігрантів є інфляційним чинником за

рахунок значного припливу іноземної валюти на макrorівні та деформації регіонального ринку зайнятості на мікрорівні. Остання спричинена зростанням цін на внутрішньому ринку, що насамперед стосується нерухомості, в той час як купівельна спроможність загальної маси населення залишається досить низькою;

7). Найбільшу загрозу становить зовнішня міграція кримінальної природи, яка пов'язана з поширенням впливу міжнародного криміналітету – за приблизними даними, близько 400 тис. українських жінок потрапили до сфери нелегальної секс-індустрії через насильство чи обман злочинних угруповань, які постачають нелегалів з України [4].

Негативні наслідки та подальше поглиблення диспропорцій призведуть до погіршення інтегрованих показників соціально-економічного розвитку країни, подальшої втрати конкурентоспроможності країни та погіршення стану національної безпеки загалом. Водночас, враховуючи ситуацію на внутрішньому ринку праці, передусім рівень оплати праці в Україні, збільшення розриву між рівнем заробітної плати та вартістю життя, збереження високого рівня безробіття в окремих регіонах, Україна не може ефективно впливати на масштаби зовнішньої трудової міграції своїх громадян. Тому практичні заходи мають бути спрямовані на зменшення негативних наслідків цього явища.

У зв'язку з цим концепція національної політики у сфері регулювання міждержавної трудової міграції повинна формуватися у двох напрямках:

- формування умов для підвищення конкурентоспроможності національного ринку праці та створення умов для зменшення масштабів зовнішньої трудової міграції;
- забезпечення захисту інтересів громадян України за кордоном та створення умов для поширення легальної трудової міграції.

IV. Висновки. Таким чином, основними завданнями державної політики у сфері регулювання міждержавної міграції населення України в сучасних умовах є:

- а) реалізація загальнодержавної програми врегулювання проблем, пов'язаних з трудовою міграцією. Зокрема, проведення масштабного дослідження обсягів трудової міграції та

оцінки соціально-економічних наслідків; обґрунтування проблемно-цільової програми фінансування системних заходів у регіонах України щодо запобігання негативним наслідкам міграційних процесів та стимулювання повернення населення у місця його постійного проживання;

б) поглиблення міжнародних зв'язків з питань зайнятості населення, активізація міжнародної співпраці в регулятивних процесах у сфері міграції, підписання двосторонніх угод між Україною та країнами масового перебування українців;

в) посилення державного контролю за виданням ліцензій, які дозволяють організаціям займатися працевлаштуванням за кордоном, наявністю належним чином укладеної угоди з відповідними іноземними агенціями; проведення перереєстрації комерційних суб'єктів господарювання, які одержали такі ліцензії; забезпечення матеріальних гарантій та юридичної відповідальності таких компаній за дотримання умов контракту; виявлення та припинення діяльності структур, які вербують нелегальних мігрантів, злочинних угруповань, які займаються торгівлею людьми;

г) сприяння пошуку офіційних роботодавців за межами України для профорієнтації потоків надлишкової робочої сили; повідомлення населення через засоби масової інформації щодо наявності вільних робочих місць за межами держави та умов працевлаштування; проведення облдержадміністраціями, обласними службами зайнятості заходів щодо розширення можливостей легального працевлаштування за кордоном (міжнародні ярмарки вакансій);

д) популяризація обласними службами зайнятості інформації про трудове законодавство основних країн-реципієнтів українських трудових мігрантів, включаючи положення відповідних міждержавних та багатосторонніх угод, умов працевлаштування, вимоги до діяльності посередницьких структур з працевлаштування, загрози та наслідки нелегального працевлаштування за кордоном, у державних засобах інформації. Така інформація має поширюватися на різних рівнях, зокрема серед студентів, у місцях перетину кордонів, у місцях оформлення віз та закордонних пас-

портів, на рівні сільських рад у регіонах масового поширення нелегальної трудової міграції;

е) розробка механізмів надання правового захисту і соціальних гарантій в Україні трудовим мігрантам на час їхнього перебування за кордоном за умови повернення на батьківщину; відкриття на базі дипломатичних представництв у приймаючих країнах консульських центрів для трудових мігрантів, у тому числі й нелегальних; взаємодія з осередками українських діаспор для залучення їх до роботи з надання інформаційно-консультаційних послуг нелегальним українським мігрантам, які перебувають у цих країнах; надання допомоги на державному рівні щодо захисту інтересів трудових мігрантів у вирішенні трудових конфліктів з іноземними роботодавцями;

є) надання трудовим мігрантам, які перебувають за кордоном, можливості реєструватися в службі зайнятості в Україні для отримання інформації про можливе працевлаштування при поверненні з-за кордону;

ж) створення сприятливих умов для використання коштів, зароблених за кордоном українськими трудовими мігрантами, для розвитку власного бізнесу через надання консультацій з бізнес-планування та організації підприємництва.

1. План дій щодо реалізації в 2007-2008 роках «Основних напрямів проведення державної політики зайнятості на період до 2009 року» Затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 року № 156-р.

2. Розбудова діалогу між державними установами та громадськими організаціями щодо попередження нелегальної міграції: Матеріали круглого столу // Проект «Зміцнення потенціалу в управлінні міграційними процесами в Україні», Київ – 20 березня 2007 року.

3. Населення України – 2002: Щоріч. аналіт. доп. – К.: Ін-т демографії та соц. досліджень НАН України; Держ. ком. статистики України – 2003 – 376 с.

4. Корисні поради потенційним трудовим мігрантам // Людина і праця. – 2006. – № 6. – С. 17.

5. Романюк М.Д. Соціальна політика та її вплив на міграційний рух населення України // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерській відділ ЦІТ, 2007 – С. 3-11.

6. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи // За ред. О.В. Позняка. – Умань, 2007 – 276 с.

Modern tendencies and volumes of intergovernmental labour migration of population of Ukraine are exposed in the article, its legal and illegal forms, structure of labour migration. Certainly both internal

and external factors which predetermine mass external labour migration of Ukrainians, and also its socio-economic consequences. Basic principles of public policy are grounded in this sphere.

Михайлюк А.В.

ОЦІНКА ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано якісні характеристики трудового потенціалу. Велику увагу приділено розвитку трудового потенціалу в регіональному аспекті, оскільки дана проблема є найменш досліджена з погляду оцінки науково-методичної бази вимірювання кількісних і якісних характеристик трудового потенціалу.

Ключові слова: *трудоий потенціал, розвиток трудового потенціалу, демографічна політика, кількісні та якісні характеристики трудового потенціалу.*

I. Вступ. Однією з гострих і важливих для сталого соціально-економічного розвитку України є проблема збереження і розвитку трудового потенціалу. Перехід до нової моделі суспільного розвитку у системі світових взаємин обумовлює важливість та своєчасність досліджень зазначеної проблеми. „Ситуація, що склалася, вимагає розроблення науково обґрунтованого бачення дальшого розвитку трудового потенціалу, яке може бути покладено в основу практичних дій, спрямованих на кардинальне поліпшення стану справ у цій сфері. Серед них основними мають стати: створення належних умов для повноцінного відтворення трудового потенціалу і професійно-інтелектуального розвитку; створення можливостей для продуктивного його використання через відповідне економічне підґрунтя, збалансований регіональний розвиток, впровадження системи стимулів до праці, забезпечення умов праці і життя, а також реалізація соціальних гарантій зайнятого і незайнятого населення в умовах формування ринкових відносин, що створить передумови для поліпшення всіх параметрів формування трудового потенціалу.” – наго-

лошується в Указі Президента України „Про основні напрями розвитку трудового потенціалу на період до 2010 року” [1]. За останні роки знизилась тривалість трудового життя і відбулося руйнування трудового потенціалу країни. Сьогодні за показниками середньої очікуваної тривалості життя при народженні сучасна Україна посідає одне з останніх місць у Європі.

II. Постановка завдання. Важливість розвитку трудового потенціалу у регіональному аспекті обумовлена двома обставинами. По-перше, через значні регіональні розбіжності в режимах відтворення населення показники по країні в цілому мають частково фіктивний характер. По-друге, внесок окремих територій у відтворення населення й формування трудового потенціалу в державі суттєво різняться. Катастрофічна демографічна ситуація в Україні та її регіонах, відсутність дієвої регіональної демографічної та соціальної політики зумовили необхідність комплексного дослідження розвитку трудового потенціалу. Оцінка трудового потенціалу відбувається за допомогою кількісних і якісних характеристик. Мета статті: проаналізувати якісні характеристики розвитку трудового потенціалу в регіональному розрізі.

III. Результати. Якісні показники трудового потенціалу складаються з статистичних та доповнюються характеристиками соціологічних спостережень. Можливості участі працездатного населення в трудовій діяльності залежать від якісних характеристик. Важливим показником якісного рівня трудового потенціалу є стан здоров'я населення, оскільки від фізичного і психічного здоров'я залежить трудова активність людей в усіх сферах діяльності. Здоров'я людини є природною основою трудового потенціалу, а рівень професійної

підготовки визначає місце і напрям залучення її в трудовий процес.

Підвищена увага науковців до проблем фізичного розвитку людини обумовлена низкою причин.

По-перше, в Україні наявна демографічна криза, про що свідчать надто низькі показники природного приросту населення. (рис.1) [5].

По-друге, здоров'я населення під впливом несприятливого екологічного середовища, низьких матеріальних можливостей суспільства щодо відтворення трудового потенціалу, психологічних навантажень на людину дедалі погіршується.

По-третє, не працює державний механізм регулювання демографічних процесів у суспільстві, прийняті законодавчі акти з демографічної політики не мають реальних підстав до її ефективного впровадження, оскільки відсутня економічна база реалізації демографічних орієнтирів.

Державне регулювання демографічних процесів у країні повинно бути засноване на

вивченні територіальних особливостей стану здоров'я населення, оскільки регіональна диференціація за показниками захворюваності, смертності населення є вагомою, території відрізняються особливими умовами розвитку трудового потенціалу. Найглибші порушення демографічного відтворення населення спостерігаються у промислово розвинутих регіонах, зокрема в Донецькій області. Донеччина є однією із найпотужніших виробничих ланок національної економіки, де наявні демографічна, екологічна катастрофи, що призводять до втрат трудового потенціалу.

Здоров'я як якісний показник трудового потенціалу оцінюється за певними показниками, серед яких найбільш інформативною характеристикою є рівень загальної захворюваності. Для підвищення об'єктивності аналізу рівня захворюваності населення одночасно з аналізом статистичних узагальнень доцільно додатково застосовувати дані соціального обстеження „Базова захищеність населення України”, проведеного Держкомстатом України. У 2004 р. рівень загальної захворю-

ваності населення порівняно з 1990 р. підвищився на 7,8%, з 2001 р. – на 3%, що обумовлено як низкою соціально-економічних чинників, так і зростанням у складі населення питомої ваги осіб похилого віку. За рівнем захворюваності області України чітко розподіляються на чотири групи: м. Київ, Вінницька, Черкаська, Волинська, Чернігівська області, м. Севастополь – з високими показниками захворюваності населення (високий рівень загальної захворюваності 1,9 випадків на 1 людину), Дніпропетровська, Київська, Івано-Франківська області – з середніми показниками загальної захворюваності населення (1,7), Чернівецька, Донецька, Одеська, Тернопільська, Закарпатська, Львівська, Полтавська, Житомирська, Сумська, Хмельницька, Кіровоградська, Херсонська, Рівненська, Луганська області – з низькими показниками (1,5), Запорізька, Миколаївська, Харківська області, АР Крим – з найнижчими показниками (1,3) (рис. 2).

Високий рівень захворюваності ускладнює процеси якісного відтворення трудового потенціалу, перешкоджає його збереженню, можливості розвитку і ефективного використання. Результати соціологічного спостереження

свідчать, що у третини населення є хронічні хвороби, внаслідок яких суспільство зазнає значних втрат трудового потенціалу. Майже не хворіють лише 20% респондентів. Нерозвиненість системи медичної допомоги, низький рівень купівельної спроможності громадян зумовлюють ту обставину, що отримати за місцем проживання медичну допомогу незалежного рівня можуть лише 34%. Особливе занепокоєння викликає загострення загальної ситуації в країні – збільшується кількість інфекційних захворювань, серцево-судинних і онкологічних хвороб, поширюється алкоголізм і наркоманія, значно підвищилась смертність від зовнішніх причин (нещасні випадки, вбивства, самовбивства тощо).

Наприклад, у 2005р. перше місце займають хвороби системи кровообігу (62,5%), друге – злоякісні новоутворення (11,7%), і третє – травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин (8,9%).(табл. 1.) [3]

Специфічні особливості має динаміка інвалідизації і виробничих травм в Україні, особливо серед населення працездатного віку. Станом на 2004 р. рівень первинної інвалідності серед дорослих становив 52 нових випадки на 10 тис. дорослого населення, а серед осіб

Приріст (зменшення) населення (січень-жовтень) (%)

	До початку звітного року	
	2006	2007
Україна	-0,51	-0,48
АР Крим	-0,27	-0,23
Вінницька	-0,70	-0,64
Волинська	-0,15	-0,09
Дніпропетровська	-0,58	-0,57
Донецька	-0,77	-0,74
Житомирська	-0,78	-0,68
Закарпатська	-0,11	-0,05
Запорізька	-0,63	-0,61
Івано-Франківська	-0,20	-0,15
Київська	-0,55	-0,60
Кіровоградська	-1,06	-0,99
Луганська	-0,94	-0,92
Львівська	-0,27	-0,25
Миколаївська	-0,50	-0,52
Одеська	-0,47	-0,13
Полтавська	-0,78	-0,83
Рівненська	-0,15	-0,13
Сумська	-0,97	-0,98
Тернопільська	-0,49	-0,48
Харківська	-0,50	-0,49
Херсонська	-0,67	-0,66
Хмельницька	-0,69	-0,62
Черкаська	-0,77	-0,72
Чернівецька	-0,16	-0,12
Чернігівська	-1,13	-1,10
м. Київ	0,54	0,49
Севастополь (м/р)	0,06	0,07

Приріст, зменшення (-) населення

Рис. 1. Показники природного приросту населення

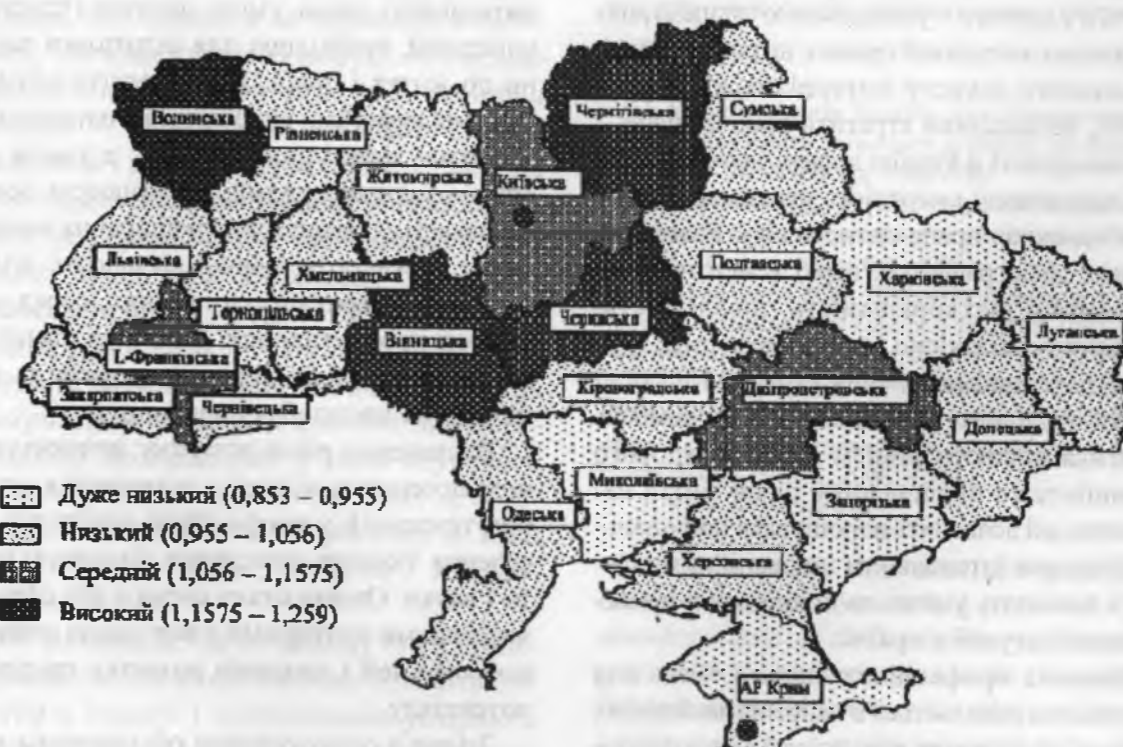

Рис. 2. Рівень загальної захворюваності осіб на 100 тис. населення, 2004 р.

Таблиця 1

Структура смертності населення України, %

Причини смерті	2000 р.	2004 р.	2005 р.
Всі причини включаючи:	100,0	100,0	100,0
- злякисні новоутворення	12,9	12,0	11,7
- хвороби системи кровообігу	60,9	62,2	62,5
- хвороби органів дихання	5,0	3,7	3,6
- хвороби органів травлення	2,9	3,7	4,0
- нещасні випадки, отруєння, травми та ін.	9,7	9,4	8,9

працездатного віку – 55 на 10 тис. Головними причинами інвалідизації населення стають хвороби системи кровообігу, новоутворення, травми, отруєння та інші наслідки зовнішніх чинників. Аналіз ефективності системи охорони праці та здоров'я у регіональному розрізі свідчить про те, що у 2004 р. порівняно з 1992 р. у регіонах України відбулося значне скорочення кількості травмованих на виробництві, що зумовлено не стільки поліпшенням системи охорони здоров'я, скільки, з одного боку, значною реструктуризацією підприємств, а з другого – ускладненою процедурою освідчення заподіяної травми, низьким рівнем соціального захисту потерпілих на виробництві, небажанням втратити робоче місце.

Інвалідність в Україні досить часто обумовлює передчасну смертність населення, особливо чоловіків працездатного віку. Взаємодія прямих демографічних втрат (смертність) з непрямими (захворюваність, інвалідність, травматизм) кількісно і якісно деформує трудовий потенціал населення України. Кількісні втрати трудового потенціалу мають компенсуватися високим рівнем якості трудового потенціалу та підвищенням рівня життя населення, які дозволять нарощувати національне багатство інтенсивним інноваційним шляхом і визначать умови до поліпшення демографічної ситуації в країні.

Цінність професійних знань і вмінь для суспільства виявляється в найрізноманітніших формах, зумовлених складністю і багатомірністю функцій професійної підготовки і може

бути виражена в економічному і соціальному значенні. Світовою практикою доведено, що освітній рівень забезпечує близько 40% темпів економічного зростання. У Західній Європі цей компонент визначає близько 75% приросту національного багатства. Рівень професійної підготовки є основою успішної трудової діяльності, він формує, організовує трудовий потенціал, визначає напрям його використання і стає інтелектуальною базою підвищення професіоналізму і процесу творчості. Освіта – процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь, навичок і способів поведінки, необхідних для підготовки людини до життя і праці. Рівень освіти обумовлюється вимогами виробництва, науково-технічним і культурним рівнем, а також суспільними відносинами. Ефективність освіти визначається масштабами поширення знань та інших результатів творчої діяльності. Згідно з даними американських вчених, серед усіх джерел продуктивності освіта за ступенем важливості поділяє друге-третє місце за економією на масштабах виробництва.

Визначення рівня розвитку інтелектуального потенціалу потребує оцінювання основних тенденцій у професійній підготовці населення України, показників діяльності освіти і науки. Оцінка стану справ у цій сфері за наведеними критеріями є важливою ознакою можливостей і напрямів розвитку трудового потенціалу.

Згідно з соціологічним обстеженням «База захищеність населення України», роз-

поділ відповідей щодо професійної підготовки свідчить про досить високий рівень професійної підготовки в Україні: майже 83% респондентів пройшли курс навчання за якою-небудь професією, ремеслом (що на 1,8% вище, ніж у 2000 р., і на 0,8% – ніж у 2002 р.). Регіональні оцінки демонструють відмінності у рівнях підготовки кадрів. Так, найнижчий рівень професійної підготовки мають Тернопільська (75% респондентів пройшли підготовку за якою-небудь професією), Хмельницька (75%), Чернівецька (75,7%) області.

Оцінювання якісного стану трудового потенціалу має проводитися не тільки за рівнем освіченості населення, а й за якістю освіти. Науковий потенціал суспільства є основою науково-технологічного розвитку країни, її національною гордістю і надбанням. Наукові кадри формують трудовий потенціал, впливаючи на його властивості безпосередньо як елітні носії, та через інноваційну перебудову суспільства, головною ознакою якої є розвиток освітнього компоненту трудового потенціалу, вплив на його якісні характеристики. Рівень наукового розвитку регіонів вимірюється за низкою показників, головними серед яких є чисельність наукових кадрів та їхня якість (вік, володіння сучасними методами наукових досліджень, спроможність до інновацій, мобільність, наукова продуктивність). В Україні зосереджений значний науковий потенціал (близько 74 тис. фахівців, які мають ступінь кандидатів і докторів наук, тобто 15 осіб на 10 тис. населення), рівень реалізації якого обмежується організаційно-економічними причинами, серед них найвагоміші – відсутність фінансового підґрунтя виконання науково-дослідних робіт, недостатня матеріальна забезпеченість науковців, освітян, низький рівень стимулювання наукової діяльності. Значні регіональні диспропорції у рівні наукового потенціалу демонструють такі дані: за абсолютною чисельністю докторів наук м. Київ посідає перше місце, останнє – Кіровоградська область.

IV. Висновки. На сучасному етапі трансформації соціально-економічної та політичної систем в Україні і забезпеченню успішного функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки вкрай необхідною є розробка

та реалізація заходів активної досконалої державної демографічної регіональної політики.

Основні напрями розвитку трудового потенціалу на регіональному рівні мають передбачати:

✓ забезпечення сприятливих умов для всебічного розвитку сім'ї та її членів, найповнішої реалізації сім'єю своїх функцій, заохочення сімей, особливо молодих, мати дітей;

✓ поліпшення стану здоров'я населення і зниження його смертності, особливо в працездатному віці;

✓ забезпечення доступної та безоплатної повної загальної середньої освіти у державних та комунальних навчальних закладах і надання можливостей отримання якісних знань в системі недержавних навчальних закладів;

✓ визначення і забезпечення підтримки регіональних та галузевих пріоритетів, що стимулюють процес створення нових, додаткових та збереження наявних високопродуктивних робочих місць;

✓ підвищення територіальної мобільності населення з метою перерозподілу робочої сили між трудонедостатніми та трудонадлишковими регіонами;

✓ стимулювання інвестування екологічно чистих технологій та створення безпечних умов праці.

1. Указ Президента України „Про Основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року” № 958/99 від 3.08.1999р.

2. Варналій З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети Соціально-економічного розвитку. //Монографія. // К. Знання України, 2005 р. – 498 с.

3. Коваленко М.В. Динаміка показників стану здоров'я населення України за 1995-2005 роки. Аналітично-статистичний посібник. – К., 2006 р.

4. Івано-Франківщина Україна Світ за 2005 рік. Статистичний щорічник. За ред. М.М. Калімбровського.- Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006. – 590 с.

5. www.ukrstat.com.ua

In the article was analyzed qualitative characteristics of the working potential. Great attention is paid to the development of the working potential in the regional aspect, as the given problem is less investigated from the point of view of the mark of the sciertifis – methodological basis of the measurement of guanlitative and qualitative characteristics of the working potential.

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ ТА ПРОФЕСІЙНО-КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ ПРИКАРПАТТЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено, проаналізовано і подано авторське бачення вирішення проблем сільської молоді в сфері освіти та професійної підготовки молодого покоління до праці в усіх галузях народного господарства.

Ключові слова: освіта, школа, професійна підготовка, освітянські послуги, освітянин, заклади освіти, трудові ресурси.

I. Вступ. Реформування та розвиток виробництва в напрямі ринкових відносин обумовлюють зростання дефіциту в молодих кваліфікованих кадрах, які є основним джерелом формування повноцінних працівників для підприємств різних форм власності. Це, в свою чергу, потребує своєчасного виявлення та використання всіх можливих резервів інтенсивного поповнення трудового потенціалу молоді. Одним з основних джерел цього поповнення виступає професійна підготовка молодого покоління до праці в усіх галузях народного господарства. Це багатогранна проблема, яка включає цілий комплекс як теоретичних, так і практичних завдань. Тут важливе значення має організація добре налагодженої системи освіти, цінність якої для суспільства та його розвитку виявляється у найрізноманітніших формах, зумовлених складністю і багатомірністю її функцій [2].

В Законі України “Про освіту” зазначено, що “освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави” [1]. Саме освіта та наукові знання виступають умовою суспільного прогресу, стабільності в державі, її національної безпеки. Адже освіта і національна безпека мають спільну основу, ім’я якої – духовність, тобто сукупність універсальних здібностей людства, істина, моральна чистота [3, 12]. Рівень тих знань та навиків, якими наділяє сучасна система освіти молоде покоління на кожному етапі навчання, характеризує якісну сторону трудових ресурсів. Незва-

жаючи на гарантовану Конституцією України доступність набуття освіти громадянами держави, сільська молодь перебуває в значно гірших умовах стосовно можливості здобуття освіти, ніж молодь міст. Адже умови сільського життя дуже часто створюють перепони їх освітньому процесу. Тому на сучасному етапі постала необхідність організації безперервної системи освітніх ланок, спрямованої на широкий і повний розвиток особистості, формування в молодих людей стійких мотивів до набуття і удосконалення знань протягом всього життя, а також введення в дію механізмів, які б забезпечували доступність освіти.

II. Постановка завдання. Проаналізувати рівень доступності молодій людині соціальних послуг по навчанню, вихованню, професійній підготовці. Дати об’єктивну оцінку та суб’єктивні висновки щодо формування регіонального ринку освітянських послуг та сфери освіти в регіоні для сільської молоді.

III. Результати. Освіта в регіоні набула національного характеру як за змістом, так за формами роботи. В області розроблена регіональна концепція української школи Прикарпаття. Науковці та практики суттєво впливають на оновлення змісту освіти. Здійснено різноаспектні напрацювання в реалізації інваріантної та варіативної частин навчальних планів шкіл, вони мали вихід на всеукраїнський рівень.

Так, успішно впроваджується ідея гуцульської школи. В основу цього явища покладений задум регіоналізації, адаптації загальнодержавних доктрин, концепцій, освітніх програм, очікуваного державного стандарту змісту освіти до місцевих умов та потреб. Автори і учасники реалізації концепції “Гуцульська школа” врахували культурологічні, природні, економічні особливості краю. Створена регіональна науково-дослідна лабораторія “Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство”. Напрацьована й апро-

бована програма з гуцульствознавства, видані книжки серії “Бібліотека гуцульської школи”, навчальні посібники “Плай”, хрестоматія “Джерела”, “Мій рідний край” (посібник про природу, господарство, населення Гуцульщини), “Різьба та інкрустація”, довідники “Гуцульські говірки”, “Гуцульщина в літературі”, “Населені пункти Косівщини”. Видаються регіональний науково-педагогічний журнал “Гуцульська школа” і газета “Освітнянський вісник”. Важливим є те, що шкільні програми, підручники, дидактичні посібники, способи і методи роботи пронизані мудрим природним для учнів гуцульським світобаченням, світовідчуттям, формою комунікації, зокрема, обрядами, ритуалами, традиціями, святами.

Освітняни Прикарпаття спрямовують свою діяльність на реалізацію положень чинного законодавства щодо забезпечення безперервної освіти, удосконалення навчально-виховного процесу, збереження та зміцнення існуючої матеріальної бази. Важливим є вдосконалення та приведення у відповідність до потреб населення мережі усіх навчальних закладів області. Простежуються нові тенденції у системі дошкільної освіти: набули поширення навчально-виховні комплекси “дитячий садок-школа”; на базі дошкільних навчальних закладів загального типу організуються спеціалізовані групи короткочасного перебування; організаційно змінюються зміст і форми дошкільного виховання. Однак, через певні соціальні обставини, кількість дошкільних навчальних закладів дещо зменшилась. На даний час функціонує 285 дошкільних закладів, в яких виховується більше 17,5 тис. дітей.

Освіта загалом зберегла свій потенціал. Галузь має розгалужену структуру. У 764 загальноосвітніх школах усіх типів і форм власності на початок навчального 2006 року навчалось 187,5 тис. учнів. Основна частка припадає на школи I-II та I-III ступенів відповідно – 35 і 41%, I ступеня – 14% [7]. На базі загальноосвітніх шкіл створюються навчально-виховні комплекси – 6%, гімназії та ліцеї – 3%, школи для дітей з вадами розумового та фізичного розвитку – 1%. Базові школи також реорганізуються у навчальні заклади вищого ступеня, що є характерною ознакою змін у системі освіти області. Реформування еконо-

міки, зміни, що відбуваються на промислових підприємствах, будовах, у сільському господарстві зумовили необхідність оновлення системи професійно-технічної та вищої освіти.

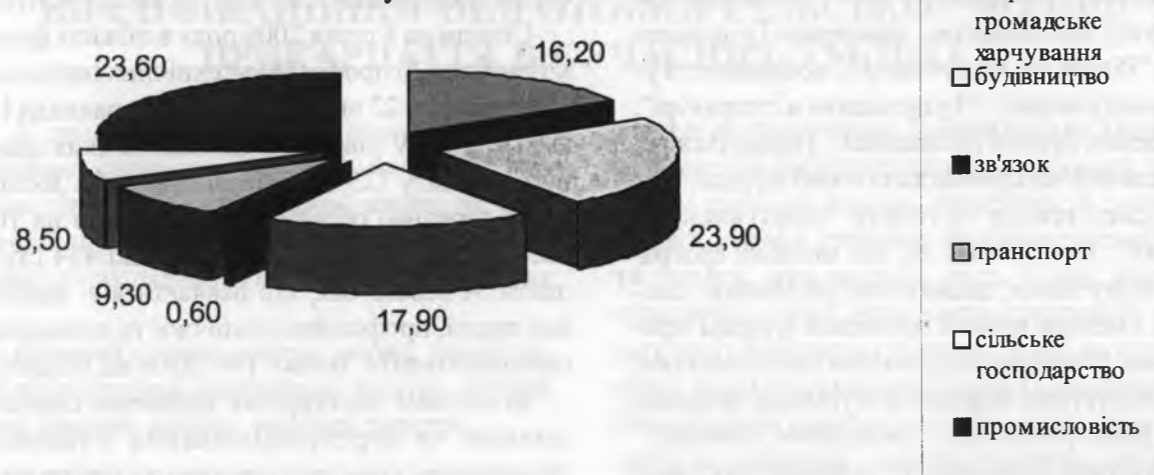
Станом на 1 січня 2006 року в області функціонувало 20 професійно-технічних навчальних закладів, 22 вищих навчальних заклади I-II та 9 – III-IV рівнів акредитації, в яких здобувало освіту 72337 учнів та студентів. Якщо взяти середньо обласний показник, то на 10 тис. населення припадає приблизно 434 студенти. А всього тих, хто навчається в закладах вищої, професійно-технічної та загальної середньої освіти, майже 19% жителів області.

За останнє десятиріччя здійснено спеціалізацію та перепрофілювання училищ. Збільшилась кількість складних та інтегрованих професій з 37 до 40 з урахуванням регіональних потреб економіки. Профільним навчанням у сільській місцевості охоплено 8009 учнів, що складає 60,6% від загальної кількості учнів старшої школи. Найбільше учнів охоплено технологічним, суспільно-гуманітарним, природничо-математичним та філологічним профілями.

Вживаються заходи щодо кадрового забезпечення навчальних закладів, особливо тих, які розміщені в сільській місцевості, підвищення фахового і освітнього рівня педагогічних працівників (він був і залишається одним із найвищих в Україні). В даний час повну вищу освіту мають 95,9 % вчителів сільських шкіл, які викладають основи наук у 5-11 класах, та 88% всіх педагогічних працівників цих загальноосвітніх навчальних закладів, що на один відсоток перевищує відповідний показник минулого року. В 2006 році зараховано на навчання на умовах цільового прийому та за рахунок регіонального замовлення 170 випускників сільських шкіл для здобуття педагогічних спеціальностей у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації області.

Встановлено, що в 2006 році, відповідно до п. 2 Порядку встановлення квоти підготовки фахівців для агропромислового комплексу і соціальної сфери сільської місцевості у вищих навчальних закладах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 1999 року № 1159 “Про підготовку

Питома вага учнів профтехучилищ, що навчалися у 2005-2006 році за галузями економіки

фахівців для роботи в сільській місцевості”, управлінням освіти і науки облдержадміністрації надіслано в Міністерство освіти і науки України пропозиції щодо встановлення квоти прийому сільської молоді області до вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку педагогічних працівників в обсязі 114 чол.

А також головним управлінням агропромислового комплексу облдержадміністрації підготовлено і надіслало Міністерству аграрної політики України пропозиції щодо вдосконалення механізму підготовки спеціалістів для сільськогосподарських підприємств і їх закріплення на виробництві, засад підтримки молодіжного фермерства шляхом часткової компенсації відсоткової ставки кредитів комерційних банків, в тому числі наданих сільській молоді на придбання, будівництво чи реконструкцію житла та виробничих приміщень сільській місцевості.

Міністерству аграрної політики України надіслано розрахунки щодо потреби в області у кадрах для агропромислового виробництва на 2006-2009 рр. за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодший спеціаліст і спеціаліст, зокрема, щорічно: агрономія – 57 чол.; зооінженерія – 27 чол.; механізація та електрифікація сільського господарства – 88 чол.; будівництво – 6 чол.; харчова технологія – 81 чол.; економіка і підприємництво – 112 чол.; менеджмент – 35 чол.; ветеринарна медицина – 50 чол.; комп’ютерні науки – 5 чол.; право – 34 чол.

Зацікавленими структурами облдержадміністрації узагальнено пропозиції районів та обґрунтовано потребу у підготовці спеціалістів у сільськогосподарських вузах за державний рахунок, зокрема, з числа молоді з числа сільської місцевості за квотою, у: Подільському державному аграрно-технічному університеті – 27 чол.; Львівському державному аграрному університеті – 21 чол.; Львівській державній академії ветмедичини – 12 чол.; Вінницькому аграрно-технічному університеті – 3 чол.

За замовленням сільських господарств заплановано підготовку окремих фахівців у вищих навчальних закладах Міністерства освіти і науки України – Львівському національному університеті імені Івана Франка, Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Чернівецький державному університеті імені Юрія Федьковича, Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу, Тернопільській академії народного господарства, до 40 чол. щорічно.

Та на жаль планування ринку освітніх послуг Прикарпаття дещо відрізняється від реалій сьогодення. Сприяє цьому і попит населення області, який не відповідає потребам регіональної економіки. Так, на сучасному регіональному ринку освітніх послуг провідне місце посідають економічні та юридичні спеціальності (Таблиця 1). Високий попит на них серед молоді пояснюється розвит-

Таблиця 1

Підготовка фахівців I-IV рівнів акредитації за галузями знань на початок 2005-2006 навчального року

	Прийнято	Навчається	Випущено
Всього	16157	60437	12801
у тому числі за галузями знань:			
освіта	1897	6774	1565
культура	949	3488	677
гуманітарні науки	867	3511	647
соціальні науки	1098	1254	333
економіка, комерція та підприємництво	4806	17278	4029
Право	1564	4975	1138
природничі науки	770	3783	629
математика та інформатика	419	1598	167
інженерія	2625	10712	2077
транспорт	82	263	73
медицина	1525	5654	1275
архітектура	61	118	-
сільське господарство, лісництво та рибальство	361	1029	265

ком підприємництва: для відкриття власної справи, гарантії успіху необхідно мати або юридичну, або економічну освіту. Але мрії не завжди збуваються і замість вдалого підприємця чи отримання перспективного місця роботи випускники стають безробітними.

Достатньо на ринку освітніх послуг галузей освіти, інженерії та медицини, а катастрофічно не вистачає математиків, інформатиків, фахівців галузей архітектури, сільського господарства, лісництва, транспорту.

З метою подолання диспропорції між попитом на робочу силу і її наявністю, служба зайнятості активізувала роботу щодо підготовки спеціалістів на замовлення роботодавців. І це дає певний позитивний результат.

IV. Висновки. Та попри всі здобутки освіти області та ринку освітніх послуг, на сьогоднішній час сільська молодь потерпає в цій сфері найбільше.

Час минає, а проблем менше не стає. Розшарування суспільства на багатих і бідних позбавляє реальних перспектив значну частину молодих людей, які мають долати на шляху до самореалізації і життєвого успіху багато більше перешкод, ніж їхні більш заможні ровесники. На тлі невисокого рівня життя в країні, найбільш прошарки молоді змалечку виявляються позбавленими мінімально необхідних життєвих благ – достатнього і різно-

манітного харчування, солодошів, розваг, а з роками – належної освіти, доступної роботи.

На наш погляд, в Україні поки не сформована нова система виховання, і головне – сімейне виховання відірване від системи навчання та професійної підготовки. Сучасна школа поки неналежно протистоїть відкритому користолобству, споживацьким інтересам, жадобі швидкого і легкого збагачення. Вважаємо, що в умовах кардинальних змін політичних і соціальних орієнтирів все гостріше постає питання підготовки молодого фахівця до нових реалій. Стосовно цього, метою всієї виховної роботи, освіти, професійної підготовки повинно стати формування в кожному молодому спеціалісті глибокого осмислення і усвідомлення своєї ролі в суспільстві, готовності до максимальної реалізації закладеного в ньому професійного і духовного потенціалу. Особливо важливо при цьому існування певного набору особистісних характеристик і моральних якостей, тобто поєднання воедино професіоналізму, компетентності з чесністю, порядністю, справедливістю, гуманізмом.

Тому, на сучасному етапі, крім суто загальноосвітніх, спеціальних знань, сучасній молодій людині необхідна комп’ютерна підготовка, знання державної та однієї-двох іноземних мов. В цьому випадку майбутнє за гімназіями, ліцеями, багатьма вищими навчальни-

ми закладами, в тому числі і недержавними, які намагаються, зберігаючи національні культури і традиції, брати все краще, найбільш прогресивне з освітніх систем світу. Адже українська система освіти зможе підготувати справжнього господаря лише в тому випадку, коли, не відкидаючи національні традиції, візьме на озброєння нові освітні технології.

1. Закон України "Про освіту" / Закони України. Т. 1. / Верховна Рада України, Інститут законодавства. – К., 2006. – С. 414-433.

2. І. Каленюк. Цінність освіти як предмет економічного аналізу // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 3. – С. 31-34.

3. В. Куценко, В. Удовиченко, І. Опалєва. Освіта як фактор стабільності та національної безпеки України // Економіка України. – 1998. – № 1. – С. 12.

4. Куценко В., Данилишин Б. Ринок освітніх послуг: основні тенденції та шляхи модернізації // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 8. – С. 28-34.

5. Лаврук О.С. Соціальна сфера та її роль у закріпленні молоді в аграрному секторі // Збірник наукових праць Луганського державного аграрного університету / За ред. В.Г.Ткаченко. – Луганськ: Вид-во "Елтон". – 2002. – № 14(26). – С. 341-345.

6. Населення Івано-Франківщини. Статистичний збірник Івано-Франківської області за 2006 рік // Головне управління статистики в Івано-Франківській області. Загальне керівництво О.В. Костюк. – Івано-Франківськ, 2006. – 89 с.

7. Молодь Івано-Франківщини. Статистичний збірник Івано-Франківської області станом на 2.11.2006р. // Головне управління статистики в Івано-Франківській області. Загальне керівництво О.В. Костюк. – Івано-Франківськ, 2006. – 66 с.

In this article we investigate, analyzed and submit the vision of the decision of problems of rural youth in sphere of education and vocational training of young generation to work in all structures of a national economy.

Ренела Н.П.

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті висвітлюються сучасні тенденції і аспекти чинників трудової міграції та їх вплив на формування регіонального ринку праці. З'ясовано економічні і соціальні наслідки міграції.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, чинники трудової міграції, ринок праці, зайнятість, трудові ресурси.

I. Вступ. За період демократичних перетворень українське суспільство стало свідком і учасником цілого ряду політичних, культурних та соціально-економічних трансформацій, що змінили ситуацію у різних сферах життєдіяльності. Структурні зміни, які супроводжувались спадними тенденціями в господарському комплексі посилили напруження в соціальній сфері і негативно вплинули на рівень життя населення всіх регіонів України.

Сьогодні населення України постійно зазнає сукупного впливу економічної, демографічної та соціальної криз, які підсилюють одна одну і не дають нашій державі вийти на шлях суттєвого підвищення якості життя і сталого

економічно-соціального розвитку. В таких умовах міграції населення є важливим чинником суспільного розвитку. Здійснюючи вплив на економіку, народонаселення та інші соціальні системи, міграції сприяють їх ефективному функціонуванню. В умовах ринкової економіки і формування ринку праці вони є засобом активної підтримки територіально-галузевої збалансованості трудових ресурсів у національному господарстві.

II. Постановка завдання. Незважаючи на численні наукові розробки, проблема трудової міграції залишається актуальною. Метою даного дослідження є: розгляд причин, чинників та умов міграції, взаємозв'язок між ними; класифікація та економічні наслідки. Окрім того необхідно також встановити причини, які сприяють міграції та запобігають їй.

III. Результати. Щоб розібратися в тому, чому активізуються міграційні процеси треба розглянути чинники і умови виникнення міграції, або, іншими словами, причини міграції. Причинами міграції є поєднання суб'єктивних і об'єктивних умов, взаємозв'язок яких викликає переміщення робочої сили [1,

169]. Л.Л. Рибаківський визначає чинники, як якусь сукупність умов і обставин, які, завдяки особливому поєднанню і взаємодії, впливають на територіальну рухливість населення [2]. Чинник – це змінна, яка визначається не тільки явищем, на яке він діє, але і умовами що його породжують. Вони впливають на рухливість населення, як правило, комплексно, але це не виключає нерідко різноспрямований характер їх дії.

Набір міграційних чинників часто має не тільки яскраво виражене регіональне забарвлення, але і змінюється разом з розвитком соціально-економічних перетворень територій, статево-віковою, національною структурою населення і політичною обстановкою.

Таким чином, чинники міграції можна визначити як сукупність явищ і подій, під впливом яких виникають і протікають переміщення. А визначити чинники міграції населення, означає встановити причини, що примушують населення шукати нове місце проживання, і умови, які дозволяють їм здійснити переміщення.

У науковій літературі зустрічається різноманітна класифікація чинників міграції населення. Таке різноманіття може бути пояснено тим фактом, що серед учених немає єдності в поглядах як на кількість чинників, так і на їх класифікацію. Окрім того, достатньо широко представлені угруповання чинників міграції і їх структура. Для нашої країни в період після розпаду СРСР і до теперішнього часу найбільших масштабів набула саме трудова міграція. Тому подальший аналіз доцільно здійснювати саме у контексті трудової міграції. При розгляді угруповання чинників, що викликають трудову міграцію, в якості основних можна виділити економічні фактори, а всі інші наприклад, етнічні чи релігійні, повинні розглядатися через призму економічної ситуації [3, 27-64], [4].

Міграція населення обумовлена різними об'єктивними і суб'єктивними причинами, тому міграційні чинники можна розділити на ті, серед яких найбільшу роль грають суб'єктивні відчуття і на ті, де вирішальними є об'єктивні причини, що не підкоряються волі індивідів. З одного боку, на міграційну активність населення впливають зміни в мате-

ріальних умовах життя суспільства, розвитку способу виробництва, а з іншого боку, явища соціального, етнічного і психологічного характеру. Чинники, що є імпульсом для ухвалення рішення про міграцію, називаються стимулами міграції. Міграційні процеси все більше визначаються динамікою ринкових перетворень, ситуацією у сфері зайнятості, можливостями працевлаштування, територіальними відмінностями в рівні життя населення. У структурі причин міграції скорочується вплив шоків чинників, пов'язаних з розпадом СРСР, і збільшується вплив інших наприклад, економічних, демографічних, екологічних.

Аналіз основних чинників трудової міграції населення в країні дає можливість оцінити кількісні міграційні зв'язки з сусідніми державами, уточнити якісні характеристики мігрантів за демографічними, соціально-економічними показниками.

Масові переселення людей виникають тільки через гостру необхідність. Отже, в основі міграцій лежать дуже важливі причини, але все їхнє різноманіття розглядається в межах економічних, демографічних, природно-кліматичних, політичних та соціальних груп [5, 73], [6]. Економічні – під їх впливом величезні маси людей покидають домівки та переїжджають із регіону в регіон чи взагалі в іншу країну. Кризові явища в економіці виробництва, які супроводжувалися спадом, наростанням інфляції, зростанням безробіття (особливо прихованого) привели, у свою чергу, до зниження життєвого рівня населення і критичного стану соціальної сфери. У деяких регіонах нашої країни міста опинилися у виключно скрутному становищі. Через це жителі цих міст почали шукати нові можливості і поповнили ряди мігруючого населення.

Тому рівень і якість життя, що постійно знижуються, сприяють підвищеній міграційній активності. Таким чином, в основі переохоронених вище міграційних причин лежать переважно соціально економічні чинники, а точніше – їх кризовий «режим роботи». В умовах перехідного періоду розвитку економічної і соціально-політичної ситуації міграційні процеси суперечливі і нестійкі. За оцінками деяких авторів причини, що викликають міграцію, мало нагадують стресові.

Більшість виїздів з регіону пов'язано з особистими, сімейними обставинами – позбувшись важливого, іноді основного джерела доходів, люди були змушені мігрувати, це стало стратегією виживання багатьох сімей [7]. Можна припустити, що переважно всі особисті і сімейні обставини продиктовані економічними причинами, оскільки соціально економічна захищеність служить вирішальним чинником в рівній мірі як для країни в цілому, так і для кожної людини зокрема.

Таким чином, економічні інтереси і матеріальні стимули, займають значне місце в психологічних установках на міграцію, виступають не самостійно, в чистому вигляді, а переважно у формі своєрідного «життєвого силогізму», сильно просякнута емоціями і етнічними стереотипами.

До демографічного чинника можна віднести територіальні відмінності в структурі населення за статтю, віком, кількісному складі сімей, які здійснюють істотний вплив на режим відтворення робочої сили і на її здатність до територіального пересування. Так в районах, де багато населення в активному працездатному віці, інтенсивність міграції істотно зростає. До чинників міграції також можна віднести і вплив навколишнього середовища, що включає кліматичні умови, ландшафт і екологічну обстановку. Слід також розглянути і причини, що викликають переміщення населення з села в місто. За основу для розгляду цього питання можна взяти міграційну модель М.П. Тодаро [8].

Модель виходить з припущення, що міграція належить до категорії економічних явищ і рішення про неї може бути для індивідуального мігранта цілком виправданим, незважаючи на наявність міського безробіття. У цій ситуації мотивом ухвалення такого рішення служать не стільки відмінності в рівні існуючих заробітків в селі і в місті, скільки очікуваний дохід на новому місці. Мігрант зіставляє можливості ринку робочої сили в міських і сільських районах, щоб отримати максимум вигоди від міграції. Її очікуваний розмір визначається різницею в оцінці сільської і промислової праці, а також ступенем вірогідності отримання в місті роботи. По суті теорія стверджує, що люди (що працюють і шукають ро-

боту) порівнюють очікувані доходи в рамках осяжного тимчасового періоду в місті (різницю між доходами і витратами міграції) з середніми доходами в аграрному секторі. Якщо перші виявляються більше, то ухвалюється рішення про міграцію.

Традиційна економічна теорія стверджує, що подібний процес, унаслідок дії закону пропозиції і попиту у міграційних потоках, повинен вести до скорочення в розривах оплати праці між містом і селом. Проте у даному випадку такий висновок, невірний. Більшість країн, що розвиваються, уражені хронічним безробіттям, мігранти не можуть розраховувати на негайне отримання добре оплачуваної роботи. Ймовірніше, що багато мігрантів, залишаються або повністю безробітними, або будуть вимушені задовольнятися випадковими тимчасовими заробітками.

Міграційна модель М.П. Тодаро враховує чотири групи чинників, які є причинами міграції:

1. Головною причиною є отримання економічної вигоди, насамперед фінансової, яка зіставляється з витратами. В цьому випадку важливу роль відіграє психологічна мотивація.

2. Рішення мігрувати обґрунтовується швидше очікуваними, ніж фактичними відмінностями між рівнями оплати праці в місті і в сільській місцевості. Основними визначаються дві змінні – реальні відмінності між розмірами заробітної плати і вірогідність отримання роботи в міському секторі.

3. Вірогідність отримання роботи в місті знаходиться в прямій залежності від рівня зайнятості в ньому і в оберненій від рівня міського безробіття.

4. Можливість і навіть доцільність міграції в місто понад його можливість поглинати додаткову робочу силу є наслідком істотних відмінностей в очікуваних рівнях доходів в місті та селі. Високий рівень міського безробіття неминучий через серйозні диспропорції в економічних можливостях міських і сільських жителів в більшості країн, що розвиваються.

Розглядаючи чинники міграції населення, можна прослідкувати їх вплив на формування регіонального ринку праці. Основним з них є економічний чинник. Він впливає на якість

життя населення. В умовах значного безробіття міграція – ефективний спосіб регулювання ринку праці [9]. На ринку праці в даний час склалася досить суперечлива ситуація. Незважаючи на активне вивільнення робочої сили і високий рівень безробіття, в деяких регіонах спостерігається нестача трудових ресурсів, яка частково заповнюється за рахунок мігрантів із сільської місцевості. На сьогодні вже не безробіття є головною проблемою вітчизняного ринку праці, а низька оплата праці. Мобільність робочої сили є якісною характеристикою трудових ресурсів, оскільки її достатньо складно виміряти за кількісною ознакою. Міграція населення здійснює різноманітний вплив на ринок праці. Перебуваючи в певній взаємодії з ринком праці, міграція населення, впливає на кількісну і якісну структуру трудових ресурсів, на чисельність і склад безпосередніх учасників ринку праці – працедавців і найнятих робітників – вільних осіб, що мають право на розпорядження здібністю до праці, для яких робота є головним джерелом існування.

Тому велике значення при дослідженні міграції населення необхідно приділяти зокрема її розподілу за статтю, віком, кількісним складом сімей, професійним рівнем, досвідом попередньої міграції. Ці показники дозволяють більш повно і різносторонньо оцінити вплив міграції не тільки на чисельність, але і на якісні показники робочої сили. Насиченість ринку праці працівниками певного профілю чи невідповідність пропозиції на окремі види праці є передумовами для залучення робочої сили як з інших регіонів, так і з інших країн. Розглядаючи причини, які спонукають населення до міграції, необхідно також розглянути і об'єктивні чинники, що протидіють міграції. Під такими чинниками, слід розуміти труднощі, пов'язані, по-перше, з самою зміною робочого місця (переїздом в інше місто, перенавчанням), по-друге, з адаптацією до нового підприємства, місця проживання, виду праці. Найчастіше люди мігрують в місто, в які раніше прибули їх родичі і друзі [10]. Будь-яке переміщення пов'язане з витратами духовних і фізичних сил, а також матеріальних засобів. Коли ці витрати істотні, вони можуть служити перешкодою навіть до

трудового переміщення, що обіцяє певний вираш.

З одного боку, міграція населення сприяє розширенню виробничого досвіду людини, розвитку нових потреб, з іншого боку, відбувається втрата фонду робочого часу – тимчасова перерва в роботі, пониження ефективності праці працівників, в результаті зниження продуктивності праці як у момент відходу з попереднього місця роботи, так і на перших порах після прибуття на нове місце роботи. Тобто, можна сказати, що прагнення людей до зміни свого соціального положення можуть бути реалізовані тільки за наявності відповідних можливостей зміни роботи, підвищення кваліфікації, переходу до праці із сприятливішими умовами і так далі.

Отже, мігранти можуть отримати тільки те, у сфері праці, що на сьогоднішній момент їм пропонує суспільство. З України виїжджає досить великий потік висококваліфікованого населення в працездатному віці, яке є дешевою робочою силою. Рівень освіти вимушених мігрантів значно вищий, ніж рівень населення тих країн куди їдуть мігранти. Кваліфікаційний склад мігрантів відображає їх освітню структуру [1].

Менше можливостей у некваліфікованих робочих. Багато підприємств, особливо сільських, віддають перевагу вимушеним мігрантам над місцевими працівниками, оскільки це достатньо дешева, кваліфікована і дисциплінована робоча сила. Мігранти стикаються з певними проблемами на ринках праці. Основною з них є проблема невідповідності праці основної професії і рівню кваліфікації мігрантів. Завдяки цьому знижується їх професійно-кваліфікаційний рівень. Унаслідок переїзду часто виникають переміщення усередині кваліфікаційних груп. Серед фахівців високої кваліфікації близько 10% виконують роботу низькокваліфікованих працівників, серед фахівців і службовців – 13%, а також знижується статус у кожного п'ятого кваліфікованого робочого. Ситуація на ринках праці зараз несприятлива для висококваліфікованих кадрів, особливо для технічної інтелігенції.

Розглянута структура чинників міграції дозволяє говорити про те, що ускладнення міграційних процесів обумовлене зниженням

ролі суспільно-організованої форми територіального руху населення і посиленням індивідуально-психологічних механізмів, а також формуванням групи чинників, серед яких провідне місце займають економічні чинники і зростає роль неекономічних чинників.

IV. Висновки. Трудові міграції відіграють роль певного компенсатора низького рівня життя в Україні, який дозволяє трудовим мігрантам вижити та пристосуватись до складних соціально-економічних умов. У цьому контексті переміщення населення стають певним способом життя для значної частини українських громадян і одночасно обумовлюють демографічні та економічні втрати. Для розв'язання проблем трудової міграції в Україні необхідно, перш за все вирішити питання підвищення рівня оплати праці; по-друге розв'язати соціальні питання пов'язані із збагаченням змісту роботи, дотриманням умов колективних договорів і угод щодо цього.

Багатоаспектний вплив трудових міграцій на різні сторони життєдіяльності населення вимагає активізації зусиль щодо захисту інтересів громадян України, врахування особливостей міграцій в соціально-економічному розвитку регіону. Ключові моменти вирішення проблеми трудової міграції та подолання їх негативних наслідків полягають у розробці нормативно-правових документів, які б забезпечили можливість оцінки реальної ситуації на локальному, регіональному та загальнонаціональному рівні, сприяли впорядкуванню міграційних потоків як у західному, так і у східному напрямках. Прийняття цільових урядових рішень прискорить стабілізацію на окремих локальних, регіональних і національ-

ному ринку праці. Особлива увага має бути направлена на оцінку міграційних потоків для регіонального розвитку з позицій комплексно-пропорційного розвитку території, успішність якого визначає стабільність національного господарства.

1. Демографічні дослідження. Випуск 25: зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки. Редкол.: В. Стешенко (відп. ред.) та ін. – Київ, 2003. – 302 с.
2. Рыбаковский Л.Л. Исследования миграции населения в России. — М.: Институт социально-политических исследований РАН. 2000. – 437 с.
3. Зовнішні трудові міграції населення / За ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – 206 с.
4. Миграция населения. Вып. 2: Трудовая миграция в России. Приложение к журналу «Миграция в России». М., 2001. 191 с.
5. Драгунова Т. Просторовий аналіз міграційного процесу в м. Києві // Статистика України. – 2004. – № 1. – С. 72–79.
6. Топилин А.В. Фактор миграции и демографический кризис в России. Экономист, М., – 2001. – № 11.
7. Пирожков С., Малиновська О., Марченко Н. Зовнішня міграція в Україні: причини, наслідки, стратегії – Київ: Академпрес, 1997. – 128 с.
8. Michael Todaro, Internal Migration in Developing Countries: A Review of Theory, Evidence, Methodology and Research Priorities (Geneva: International Labor Organization, 1976).
9. Ринок праці та соціальний захист: Навч. посіб. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 491 с.
10. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / НАН України. Інститут економіки; за ред.: В. Стешенко – Київ, 2001. 560 с.

The modern aspects of reasons of labour migration and their influence are shown on forming of regional labour-market. The economic and social consequences of migration are found out.

Боборикін С.В.

ГНУЧКІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

У статті висвітлюється значення такого соціально-економічного явища як гнучкість ринку праці. Розкриваються теоретичні засади, виокремлюється системна складова гнучкості і, відповідно, завдання, які вирішуються з врахуванням підсистем гнучкого ринку праці.

Ключові слова: гнучкість ринку праці, система гнучкого ринку праці, функції гнучкості ринку праці.

I. Вступ. Соціально-економічний стан країни в цілому і регіону зокрема визначається в значній мірі рівнем розвитку ринку праці.

Починаючи з 70-их років ХХ століття, коли в більшості розвинених країн Заходу простежувалася нова криза перевиробництва, а також посилювалася криза зайнятості, увага вчених і практиків була сконцентрована на виявленні тенденцій в галузі ринку праці й на розробці заходів стимулювання зайнятості, а також розвитку ринку праці в напрямі більшої гнучкості. До цього часу темпи економічного зростання були порівняно високими та стійкими; інфляція була мало відчутна, а зайнятість — повна. Успіхи в ці роки пояснювались проголошенням політики повної зайнятості як головної політики багатьох держав. Ринок праці в цей період відзначався такими характеристиками: гарантія зайнятості (забезпечувалась політикою повної зайнятості та добре розробленою системою соціального страхування); стабільність зайнятості (завдяки розробці правил, які строго регламентують звільнення, встановлення значних витрат підприємців в разі звільнення працівників, чия кваліфікація не задовольняє вимогам виробництва, та виплати їм великих вихідних грошових допомог); забезпечення трудящих стабільними доходами (узаконоваванням статусу профспілок та їхніх прав, розробкою систем оподаткування і допомоги, які гальмують процес поляризації доходів); стабільність змісту роботи (строгим дотриманням встановлених класифікацій робіт та їхньої адекватності тарифікації працівників); безпека роботи (дотримання правил техніки безпеки на робочому місці, регулювання режиму роботи).

Такий ринок праці називався жорстким. В галузі ринку праці було встановлено багато обмежень стосовно положень трудового законодавства, укладання колективних угод, практики встановлення розмірів мінімальних тарифних ставок і структури надтарифних елементів заробітної плати, регулювання режиму роботи, форм працевлаштування, процедур найму та звільнення, соціального забезпечення, умов створення власного бізнесу [3]. Це призвело до негативних наслідків: високих витрат на робочу силу (прямих та побічних); гальмування мобільності робочої сили; перешкоджання встановленню раціональних режимів роботи (тривалості робочого часу, графіків роботи, використання змінної та понадурочної роботи).

Без сумнівів, проблема співвідношення гнучкості та жорсткості ринку праці є досить актуальною як для України, де ринок праці лише проходить період свого становлення, так і для індустріально розвинених країн, які активно використовують гнучкість у реальній дійсності.

II. Постановка завдання. Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблем становлення національного ринку праці засвідчує, що проблема гнучкого ринку праці як багатокомпонентної складної системи недостатньо досліджена, хоча значні теоретичні здобутки з цього питання можна відстежити у працях таких відомих вчених як С.Бандур, В.Васильченко, О.Грішнова, Е. Лібанова, В.Петюх та інші. Тому метою даної роботи є переосмислення наявних теоретичних засад з гнучкості ринку праці з метою подальшої розробки науково-практичних заходів з її використання в соціально-економічній, виробничій та правовій політиці.

III. Результати дослідження. Як відомо, під гнучкістю ринку праці треба розуміти комплекс заходів соціально-економічного, виробничого та юридичного характеру для пристосування діяльності підприємства до мінливих умов господарювання. Результатом заходів з гнучкості є створення в певній мірі більш або менш гнучкого ринку праці. В сучасних вітчизняних теоретичних працях гнучкий ринок праці характеризують з інституційної точки зору як інститут надання будь-яких форм реалізації економічної (трудова) активності, що передбачають вихід за межі нормальної тривалості робочого дня (тижня) і цілорічної зайнятості, підписання тимчасових (зокрема короткочасних) трудових контрактів тощо.

Проте підійдемо до характеристики гнучкого ринку праці з іншої сторони. З точки зору системного аналізу гнучкий ринок праці – це складна система, яка складається з підсистем гнучких форм зайнятості, підсистем гнучких витрат на робочу силу та підсистем всіх форм мобільності робочої сили [4]. У свою чергу для ідентифікації та вирішення проблем соціально-економічного, виробничого, правового кадрового та ін. характерів доцільно надалі проводити декомпозицію підсистем гнучкого ринку праці.

Схема декомпозиції системи гнучкого ринку праці показана на *рис. 1*.

Використовуючи складові підсистеми гнучких форм зайнятості, можна вирішити наступні завдання:

1. вони надають можливість вибору працездатному населенню між робочим часом та відпочинком;

2. вони допомагають підприємцям маніпулювати кількістю та якістю робочої сили, яка використовується на підприємстві, виходячи з потреб розвитку виробництва та економічної ситуації, що склалась, не створюючи соціальної напруженості при звільненні працівників;

3. вони дають змогу ефективно розв'язувати проблеми праці жінок, пенсіонерів, працюючих студентів, іммігрантів;

4. вони допомагають збільшити (або зберегти при скороченні обсягів виробництва) число зайнятих, не збільшуючи при цьому число робочих місць;

5. зменшити рівень безробіття в депресивних регіонах зі слаборозвинутою промислово-виробничою інфраструктурою шляхом самозайнятості та (або) відкриття власного бізнесу.

Щодо підсистеми гнучких витрат на робочу силу, то в Україні з початком ринкових реформ простежується тенденція до переходу від фіксованої заробітної плати до системи додат-

кових виплат, коли частка загального доходу працівника, яка залежить від дії ринкових сил, значно помітніша порівняно з тарифною частиною заробітку [2]. В умовах ринкової економіки доцільніше всі витрати на робочу силу (дохід працівника підприємства) розподіляти за такими напрямками: 1. Оплата за тарифними ставками та окладами. 2. Ринкова компонента. 3. Доплати та компенсації. 4. Надбавки. 5. Премії. 6. Соціальні виплати. 7. Дивіденди. В Україні в останні роки в структурі заробітної плати знизилася тарифна складова, що призвело до деякого зростання гнучкості у витратах на робочу силу. В організаційному плані гнучкість певною мірою забезпечувалась послабленням ролі тарифної системи оплати праці, введенням безтарифної системи оплати праці тощо. На жаль, процес посилення гнучкості заробітної плати супроводжується надмірним збільшенням частки доходу, не забезпеченого результатами діяльності, тобто зростанням продуктивності праці та зниженням витрат виробництва; посиленням інфляції; руйнуванням мотиваційного та стимулюючого механізму заробітної плати. Тому в Україні довелося відмінити деякі правові заходи посилення гнучкості, зокрема це стосувалось індексації заробітної плати та свободи підприємств у сфері формування фондів споживання. Зміни на ринку робочої сили в Україні в напрямі

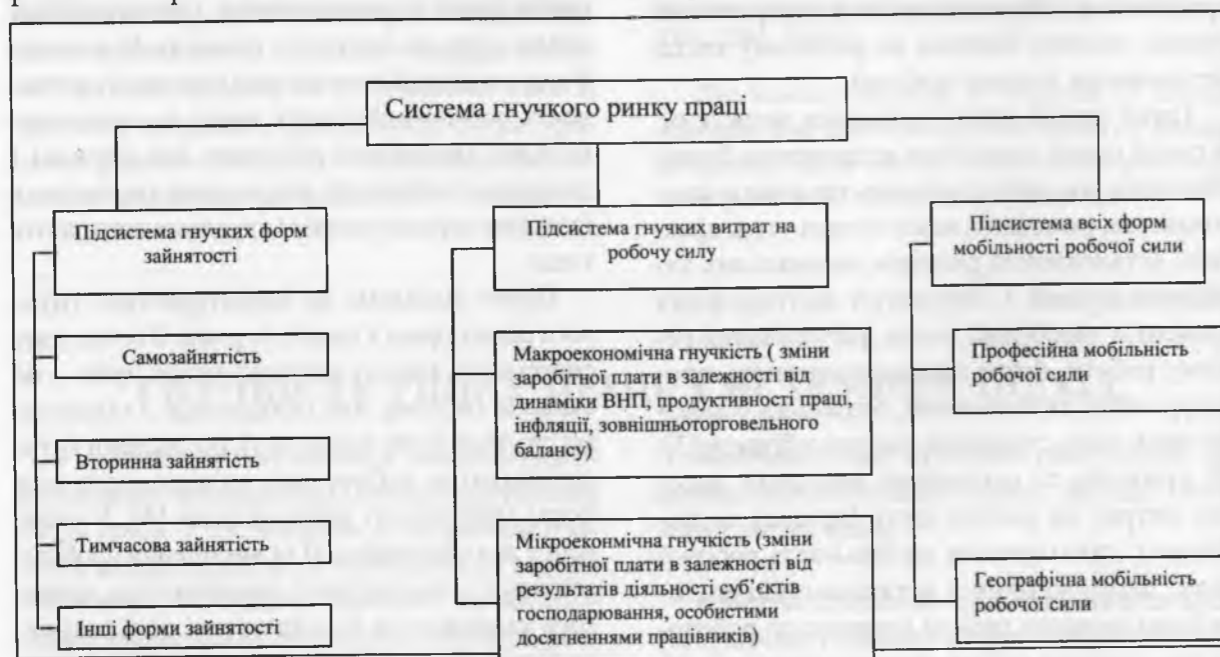

Рис. 1. Декомпозиція системи гнучкого ринку праці

посилення жорсткості стосувались встановлення мінімальної заробітної плати.

Третя підсистема – географічна та професійна мобільність робочої сили – означає створення умов для її рухливості між регіонами, підприємствами та професіями. Це можливо при відміні режиму прописки в Україні, достатньому розвитку ринку житла та ефективної системи безперервного навчання, яке дає змогу розширювати можливості виконання широкого кола суміжних функцій та операцій. Професійна мобільність забезпечує взаємозамінність працівників у періоди «пікових» навантажень, відпусток, хвороб і дозволяє виконувати кілька видів робіт протягом робочого дня, знижуючи при цьому монотонність роботи і підвищуючи інтерес до неї. В результаті підвищується продуктивність праці і заробітна плата. Географічно та професійно мобільні працівники мають ширші можливості для працевлаштування.

Як відомо, законодавством України встановлено певні обмеження гнучкості з метою соціального захисту найбільш вразливих верств населення. Ці обмеження стосуються форм зайнятості та організації робочого часу. Зважаючи на необхідність надання додаткових гарантій зайнятості для окремих категорій працездатних громадян у працездатному віці, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці, законодавством України встановлено деякі обмеження свободи підприємців у галузі працевлаштування таким категоріям населення:

а) жінкам, які мають дітей віком до шести років;

б) одиноким матерям, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів;

в) молоді, яка закінчила або припинила навчання в середніх загальноосвітніх школах, професійно-технічних закладах освіти, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і якій вперше надається робоче місце, дітям (сиротам), які залишилися без піклування батьків, а також особам, яким виповнилося п'ятнадцять років і які за згодою одного із батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу;

г) особам передпенсійного віку (чоловікам по досягненні 58 років, жінкам – 53 років);

д) особам, звільненим після відбуття покарання або примусового лікування.

Для працевлаштування зазначених категорій громадян місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад за поданням центрів зайнятості бронюють на підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від форм власності, з чисельністю понад 20 чоловік до 5% загальної кількості робочих місць за робітничими професіями, в тому числі з гнучкими формами зайнятості.

Підприємства, установи і організації, незалежно від форм власності, мають зареєструватися в місцевих центрах зайнятості за місцезнаходженням як платники зборів до державного фонду сприяння зайнятості населення, щомісяця в повному обсязі надавати їм інформацію про наявність вільних робочих місць (вакантних посад) і дані про працівників, які працюють неповний робочий день (тиждень), якщо це не передбачено трудовим договором, або не працюють через простої виробництва з незалежних від них причин, і в десятиденний термін – про всіх прийнятих працівників згідно з формами державної статистичної звітності та первинного обліку, затвердженими Державним комітетом статистики України. Несвоєчасна реєстрація або відмова від неї, неподання статистичних даних або подання їх недостовірними чи із запізненням тягнуть за собою накладення на службових осіб штрафу в розмірі, передбаченому законодавством України.

Жорсткі заходи держави, які обмежують свободу підприємців у галузі визначення витрат на робочу силу, передбачено рядом законодавчих актів стосовно заробітної плати, обов'язкового соціального страхування (включаючи страхування на випадок безробіття), обов'язкового державного пенсійного страхування.

Згідно із Законом України «Про оплату праці» держава здійснює регулювання оплати праці працівників підприємств усіх форм власності через встановлення розміру мінімальної заробітної плати та інших державних норм і гарантій, встановлення умов і розмірів оплати праці керівників підприємств, заснованих на державній, комунальній власності, праців-

ників підприємств, установ та організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету, регулювання фондів оплати праці працівників підприємств-монополістів згідно з переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України, а також шляхом оподаткування доходів працівників.

При кожній виплаті заробітної плати загальний розмір усіх утримань не може перевищувати 20%, а у випадках, передбачених законодавством, — 50% заробітної плати, що належить до виплати працівникам. Не допускаються утримання з вихідної допомоги компенсаційних та інших виплат, на які згідно з законодавством стягнення не поширюється.

Найголовніше є те, що виплати до соціальних фондів, пов'язаних із наймом працівника, не залежать від результатів господарської діяльності господарюючого суб'єкта. Існує багато інших суттєвих елементів жорсткості ринку праці, закріплених на державному рівні.

Таким чином, вирішення завдань в кожній підсистемі нашою думкою про те, що найважливішою проблемою є визначення оптимального співвідношення гнучкості та жорсткості на ринку праці. Саме розробка показників гнучкості ринку праці в конкретних умовах соціально-економічного розвитку та подальших заходів держави і суб'єктів господарювання з її реалізації для досягнення цілей загальнодержавного та регіонального розвитку є одними з найважливіших факторів розвитку національного ринку праці, які повинні відображатися в працях провідних науковців.

IV. Висновки. В результаті проведеного дослідження потрібно зазначити, що в контексті системного підходу гнучкість ринку праці виконує дві найважливіші групи функцій:

1. Стабілізуюча – зниження наслідків безробіття в умовах зниження попиту на робочу силу під час спаду ділової активності на макrorівні та в умовах виникнення труднощів у розрахунках із заробітною платою підприємств на мікрорівні. Цю групу функцій дають змогу реалізувати насамперед такі форми гнучкої зайнятості як неповна зайнятість, тимчасова зайнятість, при цьому потрібно враховувати місцеві особливості економічного розвитку, тобто найбільш чутливими до реалізації цих функцій будуть регіони з розвинутою промислово-індустріальною інфраструктурою та переважаючим жорстким ринком праці.

2. Стимулююча – створення нових робочих місць та стимулювання попиту на працю в тих регіонах, де спостерігається стійка депресивність у розвитку в зв'язку з відсутністю або недостатністю промислового потенціалу, в результаті чого виникає надлишкова пропозиція робочої сили, а також негативні процеси, пов'язані з географічною трудовою міграцією працездатного населення.

1. Заставний Ф. Депресивні регіони України: аналіз, оцінка проблеми // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 76-90

2. Петух В.М. Ринок праці: навчальний посібник. – К:КНЕУ, 2000. – 288 с.

3. Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М. Соціальна політика (друге видання доповнене та перероблене). – К.:Вид-во УАДУ. – 2003.

4. Системний аналіз: конспект лекцій. – Івано-Франківськ. ІФНТУНГ, 2006. – 114 с.

The value of such socio-economic phenomenon as flexibility of labour-market is lighted in the article. Theoretical principles open up, the system is selected and functional constituents of flexibility and, accordingly, task, which decide taking into account these components at the market of labour.

Сікерко Л.П.

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

У статті розкривається сутність процесу людського розвитку, проаналізовано формування концепції людського розвитку. Наведено звіт індексу людського розвитку України за 2006 рік за методологією Програми розвитку ООН.

Ключові слова: процес людського розвитку, індекс, концепції та прогноз людського розвитку, чисельність населення.

I. Вступ. На початку XXI століття змінюється світ, ми є цьому свідками. І світ не

просто змінюється, його змінність перетворилася на константу історичного процесу. Найбільш успішними стають суспільства, що мають високий рівень знань та інтелекту. Ми сьогодні можемо впевнено сказати, що основним вимірником розвитку суспільства і разом з тим основним важелем стає розвиток особистості, власне людський розвиток. Не копаліни, не географічне положення є вирішальним чинником економічного розвитку сьогодні, а людський розвиток: освіта і технології, які роблять країну конкурентоспроможною на світових ринках. Тому була необхідність проведення економічних реформ для зростання добробуту населення України, що зумовило обрання концепції сталого людського розвитку, як основи подальшого розвитку суспільства.

Людський розвиток за своєю суттю є складним комплексним поняттям, що включає в себе різні напрями і сторони життєдіяльності населення і людини зокрема. В центрі людського розвитку знаходиться людина як всебічний розвиток здібностей та задоволення її потреб.

II. Постановка завдання. Людський розвиток приділяє значну увагу взаємозв'язкам різних поколінь тобто сучасного способу життя та доцільності його передачі майбутнім поколінням.

Кожна людина ставить перед собою низку завдань серед яких має прожити довге життя, не хворіти, бути освіченою, користуватися політичними та економічними свободами, правами людини, суспільною повагою до особистості тощо. А це все є процесом розширення вибору та досягнення рівня добробуту.

Значний внесок у вивченні теоретичних та практичних аспектів дослідження людського розвитку належить зарубіжним вченим – А. Сену, А. Льюїсу, Г. Беккера, С. Валентею, О. Кузнецовій, Л. Несторову. В Україні дослідженнями людського розвитку займається велике коло науковців, які приділяють значну увагу проблемам формування людського розвитку. Серед них В. Антонюк, О. Грішнова, Е. Лібанова, А. Колот, В. Куценко, Л. Тертична та інші.

У працях вище названих науковців недостатньої уваги приділено саме процесу людсь-

кого розвитку, що зумовлює необхідність проведення дослідження його сутності. Тому метою даної статті є дослідження сутності процесу людського розвитку та обґрунтування основних його критеріїв.

III. Результати дослідження. Життєвий рівень у всіх країнах різний. Кожна людина не має однакових прав на власну діяльність, на одержання всіх тих можливостей, які їй надає держава. Все це залежить від певного середовища та певних умов. На нашу думку, цим середовищем можна вважати – політичне, соціальне, економічне, духовне та екологічне. Порівнюючи ці умови в різних країнах, можна знайти шляхи їх поліпшення за допомогою показника людського розвитку.

Основною метою розвитку розуміють зростання якості життя всього населення. За минулі роки економічного зростання значно поліпшилися такі показники як освіта, тривалість життя, дитяча смертність, політична та соціальна стабільність тощо. Тому пріоритети людського розвитку протидіють в погоні за виробництвом ВВП і споживанням, сприяють збереженню та відновленню довкілля. Людський розвиток, який має за мету забезпечення гідного життя для всіх людей, сприяє подоланню бідності, а отже подоланню нерівності, становленню і розвитку демократії, збереженню соціальної та політичної стабільності в суспільстві [1, 293].

Нашу країну було вперше включено в розрахунки Індексу людського розвитку (ІЛР) у Доповіді за 1993 рік. Тоді, за розрахунками за 1990 рік, вона посідала цілком пристойне 45-те місце, а абсолютне значення зведеного індексу дорівнювало 0,844. Десятирічна криза зумовила різке зниження показників середньодушового ВВП й істотне скорочення тривалості життя. А найгірші рейтингові показники у нас припали на 1995 рік (Доповідь 1998 року) – 102-ге місце.

Після того, як Україна здобула незалежність, держава пройшла крізь дуже важку соціально-економічну кризу, під час якої зменшився рівень життя людей і погіршилися всі економічні показники. Але, за офіційними даними, з 1999 року почалося економічне зростання. Це економічне зростання повинно було призвести до підвищення життєвого

рівня більшості українців. У 2005 році Доповідь піднесла нам вельми несподіваний сюрприз. Замість прогнозованого поліпшення й підняття на дві-п'ять сходинок Україна опинилася на 78-му місці з індексом 0,766.

Причина цих малоприємних змін пов'язана з компонентом тривалості життя. У попередній доповіді її було по Україні представлено цифрою 69,5 року, а в останній, за 2005 рік, різким зниженням до 66,1 року, тобто за один календарний рік цей дуже консервативний показник знизився на 3,4 року. Для нормальних умов таке навряд чи можливе в будь-якій країні. Щоб прослідкувати динаміку змін основних показників людського розвитку в незалежній Україні, Програмою розвитку ООН (ПРООН) було запропоновано методіку для визначення рівня людського розвитку в країні [5].

У 2007 році Україна зайняла 76-е місце в світовому індексі людського розвитку. Про це повідомив на прес-конференції координатор системи ООН, представник ПРООН в Україні Френсіс О'Доннелл, представляючи доповідь ООН про розвиток людини 2007/2008. Він нагадав, що в 2006 році Україна зайняла 77-е місце в цьому рейтингу. За словами О'Доннелла, Україна входить до групи країн з середнім рівнем розвитку людського потенціалу згідно з індексом людського розвитку.

У п'ятірці країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу знаходиться Ісландія, Норвегія, Австралія, Канада, Ірландія. У групі країн високого розвитку людського потенціалу 12-е місце займає США, 64-е – Білорусь, 67-е – Російська Федерація. Замикає список з 177 країн Сьєрра-Леоне [6].

Концепція людського розвитку розглядає розвиток людини, як основну мету та критерій суспільного прогресу. Основні цілі людського розвитку формуються у трьох напрямках: перший-можливість прожити довге життя, підтримуючи хороший стан здоров'я, другий-доступність знань, одержання освіти, третій-наявність засобів, що забезпечують гідний рівень життя. Звичайно, розуміння людського розвитку не закінчується на цьому: це також широкі можливості вибору в усіх сферах життя, політична, економічна та соціальна свобода, можливості займатися творчою та

виробничою діяльністю, відчувати повагу до себе і мати гарантію прав людини. Однак, якщо не реалізовано три основні положення стосовно здорового життя, освіти та гідного рівня доходів, то більшість інших цілей залишаються недосяжними. Матеріальний добробут розглядається лиш як одна з базових можливостей вибору, але він не є найвищою метою [2, 100].

Концепція людського розвитку як особлива теоретична система й орієнтована на практику державного управління, її методологія виходить з визнання неможливості звести суспільний прогрес до зростання грошового доходу чи примноження матеріального багатства. В її основі лежить принцип, згідно з яким економіка існує для розвитку людей, а не люди – для розвитку економіки [2, 84].

Концепція людського розвитку приділяє пильну увагу взаємозв'язкам різних поколінь, зокрема прийнятності сучасного способу життя та доцільності його передачі майбутнім поколінням. Оскільки справедливість стосовно різних поколінь має супроводжуватись і справедливістю в межах одного покоління, істотні структурні зрушення виробництва та споживання в світі можуть стати необхідною передумовою будь-якої життєздатної стратегії поступального розвитку [3].

В концепції людського розвитку людина розглядається як засіб збільшення виробництва предметів споживання. І лише на противагу цьому в концепції людського розвитку люди-це ціль, і забезпечення їхнього добробуту без загрози життю майбутніх поколінь є кінцевим і єдиним завданням розвитку.

Людський розвиток може трактуватися і стосовно зростання здібностей людини, її спроможності досягти визначеної мети. В Україні людський розвиток значною мірою стримується низьким рівнем доходів переважної частки наших співгромадян. Адже його недостатній рівень справляє, принаймні два негативних впливи на людський розвиток нашої нації:

1. у першу чергу, він суттєво обмежує доступ молоді до отримання високоякісної сучасної освіти що утруднює її працевлаштування у цілому. Батьки досить часто не мають можливості оплачувати отримання таких знань у

престижних вузах. Особливо це відчувається у розвитку високотехнологічних, інноваційних секторах економіки у котрих, навіть, відносно високі заробітки не забезпечують конче необхідний притік добре підготовлених кадрів;

2. бідність нації не дозволяє забезпечити високоякісне медичне обслуговування громадян і рівень їх здоров'я, котрий дозволить витримувати потужні навантаження трансформаційної економіки.

Інтегральними показниками, які відображають порівняльні можливості людей у всьому світі (різних країн світу) є індекси людського розвитку (ІЛР). З 1990 року ПРООН публікує у щорічних Звітах порівняльні дані про рівень людського розвитку всіх представлених у цих документах країн.

Індекс людського розвитку є спрощеним віддзеркаленням реальності. Проте саме його розрахунки дозволяють побудувати єдину шкалу, на якій за рівнем людського розвитку розміщуються всі регіони України. Використовуючи систему показників ПРООН про-

слідкуємо як змінювалися основні показники людського розвитку з 2002 по 2006 роки.

За побудованим прогнозом людського розвитку України в цілому-його виконано за міжнародною методологією – наша країна має всі підстави розраховувати на входження до групи країн із високим рівнем людського розвитку (табл. 1). Але для цього необхідно істотно змінити соціальну політику.

Для дослідження процесів людського розвитку в світі та в Україні також досить багата статистична база. Це загальні статистичні таблиці з показниками людського розвитку майже всіх країн світу, які містяться у щорічних «Доповідях про людський розвиток».

Людський розвиток розглядається як процес розширення людського вибору, і як досягнутий рівень добробуту людей. Коли ми говоримо про розширення вибору, то маємо на увазі, що фактично цей вибір стосується безкінечно великого кола проблем, які впливають на життя людей, коло це територіально і економічно змінюється.

Таблиця 1

Прогноз індексу людського розвитку України за методологією ПРООН

Показник	Значення показника		Індекс		Стандартні межі показника	
	Звіт 2006 року	Прогноз на 2015 р.	Звіт 2006 року	Прогноз на 2015 р.	Мінімальне значення	Максимальне значення
Очікувана тривалість життя при народженні, років	66,1	69,3	0,69	0,74	25	85
Рівень писемності дорослого населення, %	99,4	99,6	}0,94	}0,96	0	100
Сукупний валовий показник охоплення населення, %	85	90			0	100
ВВП на душу населення, доларів США за пкс	6 394	10836	0,69	0,78	100	40 000
Індекс людського розвитку	X	X	0,774	0,828	0	1

Щодо української національної методики побудови індексу людського розвитку, то це є трирівнева система.

Перша – це інтегральний регіональний індекс людського розвитку (РІЛР).

Другий – загальні індикатори розвитку 9 основних аспектів людського розвитку:

– **демографічний розвиток** регіону порівнює результати минулих та сучасних соціально-демографічних процесів через індикатори народжуваності, смертності та міграції. Хоча народжуваність і смертність належать до основних демографічних процесів, її показники виключені з розрахунку індексу демографічного розвитку, оскільки вони виявилися менш вагомими. Показники очікуваної тривалості життя при народженні та при досягненні 15,45 і 65 років дає точні результати для характеристики можливості розвитку різних поколінь. Міграційний рух населення є стимулятором людського розвитку. Він характеризує мобільність населення в регіоні і його схильність активно вирішувати власні проблеми. Саме міграційні процеси впливають на регіональну варіацію характеристики демографічного розвитку. Високою міграційною привабливістю та високими показниками середньої очікуваної тривалості життя переважає Київ. Проте, низькими показниками середньої тривалості життя та міграційною непривабливістю належить Луганській та Херсонській областям;

– **розвиток регіональних ринків праці** побудований за допомогою показників економічної активності та міри її реалізації, умов та режимів зайнятості. Зайнятість – одна з головних соціально-економічних характеристик. Рівень зайнятості характеризує можливості реалізації людей у сфері праці та відображає економічну ситуацію, яка складається в регіоні. З метою комплексного відображення кількісних і якісних характеристик зайнятості, до блоку включені такі показники, як рівень безробіття, середня тривалість пошуку роботи, частка зайнятих неповний робочий день (тиждень), частка зайнятих, які перебували у вимушених відпустках з ініціативи адміністрації, частка працюючих у несприятливих умовах. Усі ці показники трактуються як десиммулятори людського розвитку. Знову ж таки

найвищий рейтинг належить Києву, завдяки низькому рівню безробіття, високому рівню зайнятості, неповній зайнятості та швидкому працевлаштуванню. Несприятливе становище на ринку праці Запорізької області (27 рейтинг у 2000 р.);

– **матеріальний добробут населення** характеризує показники рівнів доходів, витрат, масштаби розширення населення за доходами. Індикатори бідності об'єднують характеристики рівнів та глибин бідності. За станом добробуту належить першість Києву, що пояснюється, значно вищою, ніж в інших регіонах, середньою зарплатою. Низький рівень матеріального добробуту населення належить Хмельницькій, Херсонській, Житомирській, Тернопільській областям;

– **умови проживання населення України** спираються на характеристики міри забезпеченості житлом, його комфортності та розвитком соціальної інфраструктури (основна мета – надання мешканцям регіону благ та послуг належної якості відповідно до їхніх потреб). Разом з тим, сюди можна включити показники щільності, урбанізації, частки населення у містах зі 100 та більше тисячами населення. За характеристиками умов проживання безумовна першість належить Києву, а другу позицію посідає Севастополь. Найгірші умови проживання населення в західному регіоні, а саме в Рівненській (25-е місце), Івано-Франківській (26-е), Чернівецькій (27-е) областях[1, 275];

– **стан та охорона здоров'я** характеризує ставлення суспільства не лише до проблеми запобігання хворобам, а також в широкому плані до розвитку людини. Низька тривалість життя та висока захворюваність перешкоджають формуванню і реалізації людського потенціалу. Індекс умовного здоров'я населення регіону визначається як частка умовно здорових людей у загальній чисельності населення. За інтегральним індексом стану й охорони здоров'я Київ посідає 17-е місце. Найвищі місця на шкалі належать Кіровоградській, Івано-Франківській та Житомирській областям;

– **рівень освіти населення**. Освіта готує людину до життя, забезпечує їй свободу інтелектуального, професійного та соціального вибору. Освіта населення справляє найбільш по-

мітний вплив на рівень людського розвитку регіону. Регіональна варіація має надзвичайно важливе значення для формування ефективної стратегії розвитку регіону. Перші позиції посідають Київ та Севастополь. Третю та четверту позиції за індексом рівня освіти населення посідають Черкаська та Полтавська області. Останні позиції посідають 4 області-Луганська (27-е місце), Закарпатська (26-е) та Миколаївська (24-е);

– **соціальне середовище** визначається соціальним самопочуттям та соціальною напругою, рівнем соціальної безпеки, соціально-психологічним кліматом у регіоні, тобто злочинністю, алкоголізмом, наркоманією, ризиком захворювань на соціальні хвороби тощо; із затримкою заробітної плати, пенсій, обмеження населення у задоволенні потреб в освіті, культурі тощо. Найгірший стан середовища у Луганській області (26-е місце). Найкраща ситуація в західних регіонах країни – Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька та Івано-Франківська області;

– **екологічна ситуація**. Здоров'я та добробут людини великою мірою залежить від середовища, в якому вона живе. В деяких регіонах залишається дуже високий рівень забруднення навколишнього середовища, що становить серйозну загрозу для життя та здоров'я людини. Найгірша ситуація спостерігається в Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Київ;

– **фінансування людського розвитку** віддзеркалює спрямованість регіональної політики. У сучасних умовах забезпечення розвитку людського потенціалу здебільшого залишається прерогативою держави. І це визначає важливість розробки та здійснення взаємопов'язаних державних та регіональних програм, що стосуються розвитку людського потенціалу. Першість належить Києву, другу позицію посідає м. Севастополь, третю –

АР Крим. Останні позиції посідає Тернопільська (27-е місце), Івано-Франківська (26-е), Чернівецька (25-е), Закарпатська області (24-е).

Третій – характеристика кожного з аспектів людського розвитку регіонів України, що забезпечується використанням 9 загальних індикаторів, яких вище було охарактеризовано.

IV. Висновки. Процес людського розвитку та розширення можливостей людей пов'язані з проблемою розвитку регіональних соціально-економічних систем. Концепція людського розвитку визначає задоволення фізичних і духовних потреб людини, а компоненти індексу людського розвитку відображають основні соціально-економічні процеси, що відбуваються у суспільстві. Людський розвиток в Україні розглядається через трирівневу систему.

На нашу думку, слід акцентувати увагу на 9 основних аспектах людського розвитку, щоб точно визначити причини відставання окремих областей і внести пропозиції для покращення загальних індикаторів розвитку регіонів України.

1. Ліанова Е. М. Ринки праці та соціальний захист / Лібанова Е., Палій О. – К., 2004. – 491 с.

2. Грішнова О.А. Людський розвиток: Навч. Посіб. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.

3. ПРООН. Доклад о развитии человека за 1994 год. – Нью-Йорк, 1994. – 19 с.

4. Людський розвиток в Україні: 2004 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Ліанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 266 с.

5. www.dt.com.

6. www.for-ua.com.

In the article the essence of process human development, is analyzed form conception of human development. There is given a report of the Human Development Index of Ukraine for methodology PROON on 2006 year.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено сутність та значення концепції сталого розвитку, основні цілі, етапи та передумови переходу України до моделі сталого розвитку.

Ключові слова: екологічна криза, деградація довкілля, сталий розвиток, концепція «сталого розвитку», передумови переходу до сталого розвитку.

I. Вступ. Сталий розвиток для будь-якої країни означає задоволення матеріальних і духовних потреб населення; раціональне та екологічнобезпечне господарювання й високоефективне використання природних ресурсів; підтримання сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення і примноження якості довкілля та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва. Тобто, сталим розвитком є процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь [5, 3].

Головною проблемою ХХ – початку ХХІ століття є глобальне загострення екологічної кризи, яка змушує людство кардинально змінити поведінку в процесі життєдіяльності, змінити підходи до освоєння і використання природо-ресурсного потенціалу. Масштаби антропогенного впливу на довкілля досягли свого апогею, незначне їх збільшення загрожує перевищенням потенціалу його самовідновлення. Цей процес є незворотним і може відчутно підірвати основи економічного відтворення та звичні умови життєдіяльності людства [1, 62].

Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України. Відбувалися структурні деформації народного господарства, за яких пере-

вага надавалася розвитку в Україні сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості.

Ці та інші чинники, зокрема низький рівень екологічної свідомості суспільства, призвели до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, повітря і земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва. Такі процеси тривали десятиріччями і призвели до різкого погіршення стану здоров'я людей, зменшення народжуваності та збільшення смертності, а це загрожує вимиранням і біологічно-генетичною деградацією народу України. Винятковою особливістю екологічного стану України є те, що екологічно гострі локальні ситуації поглиблюються великими регіональними кризами. Чорнобильська катастрофа з її довготривалими медико-біологічними, економічними та соціальними наслідками спричинила в Україні ситуацію, яка наближається до рівня глобальної екологічної катастрофи [2, 1].

Україна може забезпечити перехід до стійкого екологічного розвитку тільки в разі ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної модернізації виробництва, використання творчого потенціалу всіх членів суспільства з метою розбудови і процвітання держави.

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Саміт «Планета Земля»), яка ухвалила «Порядок денний на ХХІ століття», за який проголосували керівники 179 країн світу. Проведення конференції і затвердження цього документу стало підсумком багаторічних досліджень. У «Порядку денному на ХХІ століття» було проголошено нову концепцію людства, яка ґрунтується на розумінні тісного взаємозв'язку та необхідності комплексного вирішення економічних, екологічних та соціальних проблем людства [1, 62]. Концепція сталого розвитку економіки визна-

на світовою спільнотою народів домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у ХХІ столітті, стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального і духовного прогресу суспільства [5, 3].

II. Постановка завдання. Метою статті є дослідити значення концепції сталого розвитку для України, а також визначити основні цілі, етапи та передумови переходу України на модель сталого розвитку.

III. Результати дослідження. Концепція сталого розвитку України є першим кроком на шляху включення нашої країни в процес формування стратегії розвитку на нинішнє століття, основні цілі якої сформульовані у цілому ряді міжнародних документів та програм, розроблених під егідою ООН, і стосуються широкого спектру проблем, що охоплюють економічні, суспільні та екологічні сфери діяльності.

Новою парадигмою розвитку українського суспільства, яка є узгодженою з більшістю країн світу, розглядається парадигма сталого розвитку, яку доцільно розуміти не лише в контексті зміни стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання, а як скоординовану глобальну стратегію виживання людства, орієнтовану на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери [4, 4].

Найпоширеніше на сьогодні визначення поняття «сталого розвитку» було запропоноване у звіті комісії Брундтланд «Наше спільне майбутнє». Згідно з ним сталим є такий розвиток, «що задовольняє потреби сьогодення і не перешкоджає можливості прийдешніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Він передбачає забезпечення високого рівня життя для нинішнього та наступних поколінь. Загальноприйнятим вважається твердження про те, що Концепція сталого розвитку охоплює, як мінімум, дві важливі ідеї: [4.5]

- цей розвиток передбачає вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Розвиток буде сталим тільки тоді, коли буде досягнута рівновага між різними факторами, що зумовлюють загальний рівень життя.

- нинішнє покоління має обов'язок перед прийдешніми поколіннями залишити достатні

запаси соціальних, природних та економічних ресурсів для того, щоб вони могли забезпечити для себе рівень добробуту не нижчий, ніж той, що ми маємо зараз.

Ця концепція ставить фундаментальне завдання поєднати динамічний економічний розвиток з наданням рівних можливостей кожному члену суспільства за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів та ліквідації залежності між економічним зростанням та забрудненням довкілля.

В центрі концепції сталого розвитку стоїть людина, оскільки вона сама з її потребами є метою суспільної діяльності, і вона ж є основним фактором досягнення мети. Людина (як ресурс розвитку), з одного боку, є біологічною істотою, з іншого – носієм інтелекту, творцем і споживачем інформації (в широкому розумінні), яка якраз і є невичерпним ресурсом розвитку. Тому надзвичайного значення в суспільстві, яке розвивається на засадах сталого розвитку, набувають освіта, де формується і нарощується цей ресурс, і охорона здоров'я, як галузь, яка забезпечує збереження і відтворення біологічного носія цього ресурсу. Людина, як особливий вид ресурсів, не тільки наділена інтелектом, але й здатна робити вибір. Чим більше можливостей вибору вона має, тим більший рівень свободи панує в суспільстві [4, 5].

Сталий людський розвиток на думку багатьох вчених, – одна з найголовніших складових сталості загального розвитку країни. Оцінка людського розвитку більш інформативна, ніж оцінка, скажімо, рівня доходів для визначення параметрів реального людського процесу, адже добробут населення в найширшому розумінні цього слова є кінцевою метою розвитку. Сучасні уявлення щодо розбудови держави та відповідні програми реформування суспільства, на жаль, будуються ще на старих засадах, тобто в них питання людського розвитку не є пріоритетними. Вони, як і раніше, відсунуті на другий план. В результаті людина, її стан, забезпечення її життєдіяльності не є виміром усіх соціально-економічних та соціально-політичних перетворень.

В основу концепції покладено систему взаємозв'язаних цілей, які повинні забезпечити сталий розвиток суспільства:

- Соціальна справедливість і сталий розвиток – забезпечення рівних можливостей доступу до ресурсів розвитку різних верств населення, задоволення потреб людини впродовж життя без шкоди для майбутніх поколінь задовольняти потреби та розширювати вибір;
 - Освіта та інформація – формування доступної та ефективної освіти для всіх громадян протягом життя. Забезпечення вільного доступу громадян до правдивої інформації щодо різних аспектів суспільного життя;
 - Здоров'я нації та народонаселення – формування якісної та доступної системи охорони здоров'я, яка б забезпечила тривале та здорове життя;
 - Економічне процвітання – перехід до економічно ефективної та екологічно безпечної моделі економіки, орієнтованої на реалізацію розвитку людини. Створення економічних передумов гармонійного розвитку людини, подолання бідності, забезпеченням робочими місцями та підтриманням високого рівня життя.
 - Здорове навколишнє середовище та збереження природи – створення умов для безпечного та здорового проживання людини та збереження екосистем країни;
 - Відповідальне управління – створення нових моделей участі громадян у прийнятті важливих рішень;
 - Сталі місцеві громади – забезпечення можливостей громадянам впливати на прийняття рішень щодо економічних і соціальних питань та природокористування;
 - Міжнародна відповідальність – формування сприятливих умов для реалізації стратегічних цілей розвитку України.
- Метою переходу України до моделі сталого розвитку є забезпечення високої якості життя нинішнього і майбутніх поколінь шляхом збалансованого соціально-економічного і екологічного розвитку, відтворення навколишнього природного середовища, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу країни, забезпечення охорони здоров'я людини, її екологічної та соціальної захищеності. Досягнення цієї мети відповідає культурним і світоглядним цінностям українського народу, в історії та традиціях якого завжди було бережливе ставлення до землі, води, рос-

линного і тваринного світу, природи загалом [3, 18].

Розроблення стратегії сталого розвитку має базуватися на таких основних загальних принципах:

- природні ресурси, потрібно використовувати заощадливо, з урахуванням потреб нинішнього та майбутнього поколінь;
 - екологічно орієнтоване виробництво має бути економічно ефективним;
 - будь-яка антропогенна діяльність має узгоджуватися із законами природи та обмеженнями, які з цих законів випливають;
 - одержаний від господарської діяльності результат не може бути меншим від шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу;
 - усі соціально-економічні перетворення повинні спрямовуватися на утвердження засад гуманізму, демократії і цінностей громадянського суспільства.
- Реалізація принципів сталого розвитку має здійснюватися за етапами:

- Стабілізаційний етап. На цьому етапі необхідно створити передумови переходу до сталого розвитку. Слід зупинити процеси деградації у суспільстві і природі, створити умови для комплексного оздоровлення природного середовища і відтворення природних ресурсів.
- Підготовчий етап. Потрібно здійснити перехід від економіки зростання до економіки розвитку, забезпечити комплексне оздоровлення природного середовища і надати пріоритетне значення відтворенню природних ресурсів, забезпечити умови для створення внутрішнього ринку, домогтися реальної єдності влади і суспільства. Необхідно розробити і застосувати нову політику в галузі освіти і виховання, науки і технологій відповідно до принципів і завдань сталого розвитку.
- Перехідний етап. Потрібно здійснювати системні перетворення в економіці, екологізація суспільно-економічних відносин, технологічне оновлення виробництва. Слід остаточно подолати бідність як соціальне явище.
- Сформований етап. Україна має існувати як повноправний член спільноти розвинених країн світу, що перейшли на засади сталого розвитку.

На різних етапах переходу до сталого розвитку виконання завдань повинно скоординуватись і здійснюватись спільними зусиллями на державному, регіональному та місцевому рівнях, за активної участі наукових, освітніх, виробничих, фінансових, політичних та інших структур громадськості. Загальна стратегія і програми виконання її етапів мають базуватися на еколого-ресурсних, економічних та соціальних складових розвитку, за відповідного інституційного забезпечення [3, 21].

IV. Висновки. Отже, стратегічною метою для України в XXI столітті повинна стати побудова сталого суспільства, головною метою якого є розвиток людини, а головним засобом забезпечення – зростання економіки на сталих засадах.

Відповідно до принципів сталого розвитку має передбачатись реалізація комплексу заходів, спрямованих на збереження життя і здоров'я людини, розв'язання демографічних проблем, викорінювання бідності, зміну структури споживання і зменшення диференціації в прибутках населення.

Перехід до сталого розвитку повинен забезпечувати розв'язання соціально-економічних проблем та збереження сприятливого навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу, а також задоволення потреб теперішніх та майбутніх поколінь. Для вирішення цих проблем необхідно забезпечити

стабілізацію екологічної ситуації; поліпшити стан довкілля за рахунок екологізації економічної діяльності, що дасть змогу забезпечити становлення нової моделі господарювання та поширення екологічно орієнтованих методів управління; впроваджувати енерго- і ресурсоощадні технології та цілеспрямовані зміни структури економіки.

1. Бицюра Ю. До проблеми визначення понять сталого економічного зростання та розвитку. // Економіст. – 2006. – № 5. – С. 62-65.
2. Екологічна криза в Україні // <http://www.grinchuk.lviv.ua>.
3. На меті – сталий розвиток України. // Вісник НАН України. – 2007. – № 2. – С. 44.
4. Пояснювальна записка до проекту Концепції переходу України до сталого розвитку. // <http://gska2.rada.gov.ua>.
5. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України. // Вісник НАН України. – 2002. – № 2. – 9 с.
6. Шевчук В. Глобальна місія України і національна модель сталого розвитку // Економіст. – 2006. – № 1. – С. 62-65.

Conception of sustainable development of Ukraine is the first step on the way of inclusion of our country in the process of forming of strategy of development on present age, the basic aims of which are formulated in the whole row of international documents and programs developed under an aegis UNO, and the wide spectrum of problems, which engulf the economic, public and ecological spheres of activity is touched.

Ціжма Ю.І.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено вплив державного регулювання на структуру зайнятості населення. Наведено шляхи державної політики по досягненню ефективної структури зайнятості населення.

Ключові слова: державна політика, державне регулювання, структура зайнятості населення, структурні зрушення, ефективна структура зайнятості населення.

I. Вступ. Економічна ситуація, яка склалася в Україні, зумовила проблему необхідності створення сучасної і, можливо, в певній мірі альтернативної соціально-економічної структури зайнятості та механізму її регулювання. Структурні процеси сприяють перерозподілу зайнятого населення із відносно відсталих векторів економіки в прогресивні. Система регулювання структури зайнятості передбачає, як правило, застосування адміністративних

методів державної політики зайнятості, які далеко не завжди відповідають інтересам регіонів, колективів, окремих особистостей. Натомість функції регіонального управління зводяться до визначення переліку соціально-економічних проблем, характерних для певного регіону та оцінки рівня пріоритетності в рамках цільового блоку державної регіональної політики.

Ситуація, що склалася у сфері регулювання структури зайнятості населення свідчить про те, що темпи структурної перебудови економіки є недостатніми, а їх вплив на соціально-економічний стан суспільства створює загрозу для економічної безпеки країни. Проблеми державного регулювання структури зайнятості населення частково висвітлювалися у працях провідних українських вчених, таких як С.Бандур, М.Долішній, С.Єрохін, С.Калініна, Є.Качан, А.Колот, О.Кучинська, Л.Лісогор, Ю.Маршавін, В.Онікієнко, Т.Петрова, В.Приймак та ін..

II. Постановка завдання. Метою даної статті є: дослідити основні методи державної політики в сфері забезпечення ефективної структури зайнятості крізь призму державного регулювання.

III. Результати. Реалізація політики зайнятості на етапі ринкової трансформації передбачає активізацію участі держави в регулюванні зайнятості населення [3, 202]. Метою державного регулювання структури зайнятості населення повинно бути, з одного боку, цілковите й ефективне використання трудового та економічного потенціалу регіону, а з іншого – державна політика зайнятості, яка повинна спрямовуватися на збалансування попиту і пропозиції робочої сили, поліпшення гнучкості й ефективності використання трудового потенціалу та запобігати маргіналізації різних соціальних груп на ринку праці. Головні заходи, які проводить держава, повинні забезпечити відповідність структури робочої сили мінливій структурі робочих місць у галузях і сферах діяльності, що формується на основі об'єктивної потреби суспільства у товарах та послугах певних підрозділів народного господарства.

За нових умов зайнятості державна політика структури зайнятості повинна бути тісно

взаємопов'язана із загальним напрямком соціально-економічного розвитку суспільства. У практичній діяльності це означає обов'язкове врахування інтересів ефективної структуризації зайнятості при прийнятті рішень у галузі експортно-імпортової, інвестиційної, податкової, фінансової і демографічної політики, розміщення продуктивних сил, науково-технічних програм, та забезпечення їх коригування. Тому основними напрямками і пріоритетами регулювання структурних зрушень в цих галузях повинні бути регулююча і стимулююча політики, орієнтовані на досягнення всілякими засобами повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості та забезпечення надійного соціального захисту працюючого й непрацюючого населення [6, 4]. Державне регулювання зайнятості, його концепція і політика повинні сприяти оптимізації зайнятості всього економічно активного населення, а не лише тієї його частини, яка залишилась або може залишитись без роботи [1, 113].

Структура зайнятості населення повинна регулюватися на трьох рівнях: державному, регіональному та на рівні підприємства. Для того, щоб політика регулювання процесів зайнятості була ефективною, необхідна максимальна узгодженість дій на всіх рівнях. На державному рівні визначаються мінімальні необхідні нормативи функціонування структури зайнятості населення, її загальні межі.

На регіональному рівні складається програма зайнятості населення, яка б визначала стан структури зайнятості населення, співвідношення попиту і пропозиції робочої сили з урахуванням специфіки кожного регіону. На рівні підприємства – регулювання робочих місць і трудових процесів; планування структури кадрів, професійне навчання та перенавчання у відповідності з потребами вдосконалення і розвитку структури робочих місць підприємства та поставленими перед підприємством цілями.

Але найважливішим рівнем регулювання ринку праці у майбутньому, а отже структури зайнятості, населення повинен стати мезорівень, оскільки макроекономічне регулювання не може охопити місцевих особливостей і традицій зайнятості усіх напрямів економічної активності населення певної території [5, 237].

Проблеми українського ринку праці на всіх рівнях можуть і повинні бути вирішені при активному державному втручанні та здійсненні ефективної політики зайнятості з врахуванням багатого зарубіжного досвіду при умові творчого проектування і застосування всього арсеналу сучасних механізмів регулювання зайнятості [2, 55], проте модель регулювання вітчизняної структури зайнятості населення не повинна копіювати жодну з моделей, що отримали розповсюдження в розвинутих країнах. Звичайно, вона не може не прийняти загальні принципи організації ринку праці, властиві ринковій економіці, але вона повинна бути українською моделлю, що враховує історико-соціальні умови розвитку країни.

На думку С.П. Калініної, для нашої країни найбільш прийнятною є японська модель [1, 130-132], але вона передбачає високий рівень самосвідомості народу і довіру до уряду, щоб він зміг забезпечити закономірну соціальну стабільність. Структурні зміни в японській економіці, обумовлені інтернаціоналізацією економічної діяльності, розвитком інформаційних технологій, демографічними чинниками (старінням населення), призвели до підвищення рівня мобільності робочої сили. Політика зайнятості здійснюється через центри зайнятості префектур, які діють самостійно на своїх територіях і за допомогою таких методів управління, як довічний найм, заробітна плата, пов'язана з вислугою років, організація профспілок на підприємствах, а не в галузі, що дозволяє утримувати безробіття на низькому рівні та досягти ефективної структури зайнятості населення. З іншого боку, вагомим для державного регулювання структури зайнятості населення є досвід Швеції, де була розроблена і прийнята нова модель досягнення повної зайнятості, в якій вагома увага приділялася пріоритетній підтримці галузей, визначених державною програмою престижного розвитку [3, 203-204].

Для реалізації політики зайнятості в Україні, спираючись на світовий досвід розвинутих країн, створено Державну службу зайнятості, діяльність якої фінансується з Державного фонду сприяння зайнятості. На Державну службу зайнятості покладаються такі завдання: аналіз ринку праці, прогнозування попиту та пропо-

зиції на робочу силу, підготовка із зацікавленими організаціями територіальних програм зайнятості населення [7, 138-139], проте формування ефективної структури зайнятості не передбачає.

Щоб досягти повної зайнятості та ефективної її структури потрібно, щоб:

1. ДСЗ сприяла активізації перерозподілу робочої сили відповідно до структурних змін в економіці.

2. ДСЗ відвідувала місцевих працедавців і обговорювала плани щодо майбутньої потреби в робочій силі.

3. Навчальні заклади професійної підготовки незайнятого населення, інформаційно-обчислювальні центри, територіальні та спеціалізовані бюро зайнятості, центри реабілітації населення, підприємства, установи і організації, підпорядковані службі зайнятості формували кадри виключно для забезпечення ефективної структури зайнятості.

4. ДСЗ поліпшила організаційну систему держзамовлення через надання координаційних повноважень Міністерству праці та соціальної політики у визначенні масштабів підготовки фахівців певної спеціалізації та розміщенні державного замовлення по регіонах тощо.

5. ДСЗ ввела в структуру механізму мотивації гнучку систему стимулів та засобів соціального і морально-психологічного характеру.

6. ДСЗ сприяла легальній трудовій міграції структурно безробітних громадян для збереження трудового потенціалу.

Дані ДСЗ залишаються поки що єдиним джерелом регіональних даних безробіття, вакансій та активних заходів політики зайнятості. Бази даних центрів зайнятості повинні володіти різноманітною інформацією про загальну ситуацію на сукупному ринку праці, її динаміку і прогноз на майбутнє. Тому Державній службі зайнятості необхідно налагодити облік робочих місць і запровадити державну звітність про їх наявність і рух, розробляти територіально-галузеві баланси робочих місць та робочої сили.

До переліку найголовніших, з нашої точки зору, соціальних індикаторів (даних), у відповідності з якими має проводитись моніторинг політики в сфері структури зайнятості насе-

лення за допомогою ДСЗ, необхідно віднести: кількість трудових ресурсів; кількість зайнятих в усіх сферах економічної діяльності; кількість зайнятих у галузях економіки; частка зайнятих у секторах економіки за формою власності (державній, колективній, приватній); кількість зайнятих у сфері матеріального виробництва, в тому числі у промисловості, будівництві, сільському господарстві; кількість зайнятих у невиробничій сфері [4, 204].

Державна служба зайнятості та органи державного управління здійснюють державне управління структурою зайнятості двома способами: активним і пасивним.

Надання переваги використанню пасивної політики зайнятості, зорієнтованої, передусім, на виплату допомоги по безробіттю, негативним чином впливає на формування мотивації до праці, сприяє декваліфікації вивільненої робочої сили, ослаблює можливості працевлаштування незайнятих, консервує неефективну структуру зайнятості, та призводить до посилення процесів маргіналізації населення [3, 202], тому вважаємо орієнтацію на пасивну політику зайнятості хибною.

Практика розвинутих країн довела, що ретельно сплановані, добре організовані, та ефективно контрольовані заходи активної політики можуть покращити структуру зайнятості населення. З іншого боку, ефективність таких заходів для країн, в економіках яких відбуваються кардинальні структурні зміни залишається ефективними, якщо вони прийнятні та необхідні.

Проте концепція змішаного регулювання структури зайнятості населення (поєднання активної і пасивної політики структури зайнятості) економічно активного населення спрямована на оптимальне регулювання структури зайнятості населення виявляється найефективнішою.

IV. Висновки. Соціальна направленість макроекономічної політики, на активну участь держави в регулюванні структури зайнятості населення і ринку праці визначається необхідністю поживлення експортно-імпортової,

інвестиційної, податкової, фінансової і демографічної політики, розміщення продуктивних сил, науково-технічних програм, – як умови створення робочих місць нового типу і на цій основі збільшення потреби економіки в робочій силі, в її пріоритетних галузях.

В системі програмних завдань досягнення ефективної зайнятості чільне місце повинна знайти реалізація державної стратегії і політики зайнятості щодо стабілізації попиту на працю. З цією метою в практичній діяльності державних органів необхідно радикально змінити місце проблеми структури зайнятості в системі пріоритетів економічної політики та її регулювання на макrorівні. Вона може бути ефективною лише за умови впровадження відповідних регіональних механізмів регулювання структури зайнятості, які враховували б демоекономічні, соціально-психологічні, господарсько-історичні й культурні традиції кожної територіальної одиниці.

1. *Калініна С.П.* Ринок праці та зайнятість: теоретико-методичний аспект: Монографія. – Донецьк, 2005. – 227с.

2. *Колот А.М.* Еволюція державної політики зайнятості в країнах з розвинутою ринковою економікою. – Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. Випуск 11. – Київ, 2000. – 47-55 с.

3. *Лісогор Л.С.* Формування ринку праці в Україні: Монографія. – Київ, 2003. – С. 202.

4. *Скомарохова О.І.* Система пріоритетів і соціальних індикаторів регулювання зайнятості в Україні. – Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. Випуск 6. – Київ, 1998. – 199-206 с.

5. *Слепко І.І.* Політика регулювання зайнятості молоді в Україні. – Социально-экономические аспекты промышленной политики. Рынок труда и занятость. сб. науч. тр. – Т. 3 / МАН Украины. Институт экономики промышленности; Редкол.: Амоша А.И. (отв. ред.) и др. – Донецк, 2003. – 236-243 с.

6. *Трубич С.Ю., Качан Є.П.* Сучасна парадигма української моделі зайнятості населення. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 35 с.

7. *Хвесик М.А., Горбач Л.М., Пастушенко П.П.* Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2005. – 344 с.

In this article the influence of the state regulates of the employment structure of the population is explored. The ways of the state policy of the achievement of the effective structure of the employment are offered.

ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН КРАЇНИ

У статті визначено причини руйнування трудового потенціалу, пов'язані з недосконалістю сучасних соціально-економічних відносин, що мають місце в нашій країні. Запропоновано напрями вдосконалення соціально-економічних відносин та шляхи вдосконалення трудового потенціалу.

Ключові слова: соціально-економічні відносини, трудовий потенціал, державне регулювання, трудові відносини, соціальна політика.

I. Вступ. В умовах переходу економіки України до ринкових засад питання всебічного дослідження трудового потенціалу, його структури, чинників та рівнів розвитку, кількісної та якісної визначеності є надзвичайно важливим. Необхідною умовою функціонування економіки України є встановлення більш тісної залежності між формуванням ринкових відносин та ефективним використанням матеріальних ресурсів і трудового потенціалу працюючих. Поняття соціально-трудова відносин на сучасному етапі розвитку економіки країни торкається різних аспектів взаємодії працівника, роботодавця і держави. Крім процесу праці, воно охоплює також інші різноманітні сторони трудової діяльності людини, зокрема прийом і звільнення працівників, їх навчання і перенавчання, оплату та якість праці, трудову мотивацію, соціальне забезпечення працюючих тощо. Дослідженню проблеми розвитку соціально-економічних відносин присвячено багато публікацій, зокрема таких вчених як Бандур С., Бажан І., Богиня Д., Долішній М., Заяць Т., Злупко С., Колот А., Новікова О., Шаульська Л. та інші.

II. Постановка завдання. Метою даного дослідження є обґрунтування цілісної наукової концепції реалізації трудового потенціалу, встановлення її основоположних детермінант та визначення сучасних умов розвитку соціально-економічних відносин. Із широкого кола питань проблеми в рамках даної статті

розглянуті лише найважливіші.

III. Результати дослідження. Питання про соціальні результати ринкових трансформацій – одне з найбільш складних як із погляду об'єктивної оцінки, так і ефективного впливу на них. Але саме соціальні індикатори відображають взаємодію макро- і макrorівнів економіки.

Рівень розвитку соціально-економічних відносин безпосередньо визначає шляхи використання трудового потенціалу. Д.П. Богиня вважає, що така ситуація є нестабільною і зумовлюється зниженням попиту на працю, погіршенням параметрів її розвитку [1,24]. Суттєвими недоліками соціально-трудова сфери є: недосконалість нормативно-правової бази регулювання; мала роль профспілок у процесі регулювання соціально-економічних та соціально-трудова відносин; відсутність інформаційного забезпечення та банків даних (як державного, так і регіональних) щодо формування та вдосконалення трудової сфери на різних рівнях.

Трудовий потенціал України на сучасному етапі зазнає негативного впливу цілого ряду чинників, які призводять до руйнувань його параметрів. Експерти визначили, що соціально-економічні умови є головною причиною деградації та руйнування трудового потенціалу [4,18]. Дитинство і юність – важливі періоди розвитку трудового потенціалу, проте на цей час припадають такі негативні фактори, як низький рівень якості освіти і життя. Крім того розвиток соціально-економічних відносин в процесі ринкових перетворень не формує мотивацію населення до здорового способу життя, культури самозбереження, ініціативності до праці серед молоді. В результаті чого серед працюючих спостерігаємо незнання своїх прав та невміння їх захищати, недостатній соціальний захист, низький рівень народжуваності, висока смертності, ігнорування профілактики ряду захворювань, що веде до деградації як нації, так і її трудового потенціалу.

Забезпечення закріплених законодавством прав і гарантій працюючих значною мірою залежить від діяльності профспілок. Проте лише 43% опитаних працівників вважають себе реальними членами профспілок, а близько 42% опитаних взагалі не довіряють їм [2,57-58]. Натомість в Європі профспілки становлять невід'ємну частину будь-якого підприємства і мають високий рівень довіри серед трудового населення, а головне є джерелом покращення життя й умов праці робітників. Тому прагнення України долучитися до світового економічного простору вимагає відходу від існуючих стереотипів. Адже шлях до позитивних змін для працівників, а отже і для підвищення якості трудового потенціалу, повинна створювати саме держава, вдосконалюючи трудове законодавство, оскільки на сучасному етапі дуже часто порушуються права людини, з'являються конфліктні ситуації в процесі праці.

Непоследовність політичних рішень щодо законодавчого забезпечення економічної діяльності, неготовність до використання механізму саморегулювання ринкової діяльності, високий рівень корумпованості державного апарату призвели до збільшення масштабів тіньової діяльності. На думку більшості населення, наявність «тіньової*» економіки в державі є найбільш вагомим причиною поширення «тіньових» відносин у трудовій сфері [3,138-139]. Масштаби тіньового сектору в 2006 році становлять від 20% до 35% ВВП. У сучасній Україні тіньова економіка швидко пристосовується до будь-яких навколишніх змін і, абстрагуючись від недосконалого законодавства, породжує корупцію, організовану злочинність, хабарництво.

Слід відзначити, що саме тіньова економіка була чи не єдиним джерелом доходів значної кількості населення з часів проголошення України незалежною державою. Тому порушення, які чинить «тіньова» економка для багатьох вже стали звичним явищем.

Ще одним недоліком соціально-трудової сфери є відсутність інформації та банків даних як на державному, так і на регіональному рівнях. Маємо на увазі створення банків даних з попитом і пропозицією робочої сили, вимогами стосовно конкретної вакансії, даними про роботодавців. Це значно скоротило б

рівень безробітного населення, адже не всі роботодавці на сьогоднішній день звертаються по допомогу з підбору кадрів до Державної служби зайнятості.

Введення таких інформаційних банків певною мірою скоротило б хабарництво, підкуп при спробі влаштуватися на роботу, і претендувати на певну посаду виключно за своїми інтелектуальними і трудовими здібностями.

Не потрібно також забувати про систему освіти в нашій державі. Адже, беручи до уваги те, що у 2006 році у структурі всіх осіб, котрі навчаються у системі професійної освіти, частка студентів вищих навчальних закладів складала 74%, порівняно з попередніми роками (у 2003 році – 63%) вона суттєво зростає, важко говорити про якість вищої освіти та позитивні характеристики трудового потенціалу молоді. На думку авторів монографії [4,28-29], це зумовлено:

- різким збільшенням кількості студентів, яке відбулося при майже не змінній матеріально-технічній базі, що зменшило забезпеченість студентів навчальними і лабораторними площами;
- зниженням конкурсу серед абітурієнтів, погіршенням відбору молоді у вузи. У більшості приватних вузів конкурс взагалі відсутній, що не забезпечує відбору найбільш талановитої молоді;
- низьким рівнем відсіву студентів, які вчаться на платній основі, але не засвоюють знань, умінь і навичок, передбачених навчальною програмою. Це дає змогу отримати диплом без відповідних знань;
- поширенням у системі вищої освіти корупції та ненормативних стосунків. За результатами опитування викладачів вузів, 77% з них вважають цю проблему дуже серйозною й такою, що потребує більшої уваги;
- низьким рівнем працевлаштування значної частини випускників вузів на роботу за тією спеціальністю, яку здобули під час навчання.

Освіта формує трудовий потенціал. Серед його якісних характеристик перші сходинки посідають професійна компетентність і комп'ютерна грамотність. Без такого рівня освіти різко знижується конкурентоспроможність працівника на ринку праці, по-

гіршується якісний рівень трудового потенціалу країни в цілому, і кожного регіону зокрема.

Проблема здоров'я в наш час стоїть дуже гостро. У населення відсутня мотивація до праці, до здорового способу життя, профілактики та попередження захворювань. Здоров'я людей є першоджерелом для ефективного використання його трудового потенціалу, вмінь і здібностей працівників.

Державне регулювання всього соціально-економічного процесу реалізації трудового потенціалу повинно бути регламентованим і мати послідовний характер втручання.

IV. Висновки. Таким чином, ми можемо сказати, що на сьогоднішній день в Україні склалася негативна ситуація щодо формування, реалізації та збереження трудового потенціалу в сучасному соціально-економічному просторі. Безумовно важко передбачити всі варіанти, які можуть виникати в процесі деградації трудового потенціалу. Проте соціально-економічні умови сучасності вимагають підвищення рівня та якості життя населення, його соціальної захищеності, відновлення мотивації до праці (особливо молоді), до здорового способу життя, подолання демографічної кризи, покращення якості освіти всіх професійних рівнів, профілактики захворювань, забезпечення гідної охорони здоров'я населен-

ня, і насамкінець – підвищення правової грамотності населення і вдосконалення нормативно-правової бази держави.

Перспективами подальшого дослідження є проведення моніторингу формування та реалізації трудового потенціалу областей Галичини.

1. *Богиня Д.П.* Сучасні проблеми соціально-трудова відносин, організації оплати праці та регулювання доходів в Україні //Соціально-економічні аспекти промислової політики. Соціально-трудова відносини у сучасних економічних умовах: 36. *Наук. Праць.* – Т. 1. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2003. – С. 23-31.

2. *Колот А.М.* Соціально-трудова відносини: теорія і практика: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003.

3. *Шаульська Л.В.* Соціально-трудова відносини як чинник розвитку трудового потенціалу. – Актуальні проблеми економіки, № 6, 2005. – С. 136-143.

4. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза: Монографія / О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, Л.В. Шаульська та ін. / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк. 2006. – 208 с.

In this article the reasons of labour potential breakdown caused by the shortcomings of the socio-labour relation in our country. The directions of enhancement of social and labour relations are offered.

Розділ 4. ФІНАНСИ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК. МАРКЕТИНГ

Петруня Ю.Є., Петруня В.Ю.

МАРКЕТИНГОВІ ЕКОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

У статті розглядаються питання екологізації поведінки споживача та її врахування в маркетинговій стратегії підприємства. Аналізуються питання екологічного сегментування, позиціонування, товарної, цінової та комунікаційної політики підприємства. Визначається необхідність та форми економічної відповідальності споживача за деєкологізований попит.

Ключові слова: екологічна стратегія підприємства, екологічне сегментування і позиціонування, деєкологічний попит, екологічний аудит.

I. Вступ. Стратегії підприємств залежать від багатьох факторів. Їх походження пов'язано із внутрішнім та зовнішнім середовищем підприємства. Серед чинників зовнішнього мікросередовища насамперед треба виділити вимоги споживачів. Багато підприємств, як відомо, орієнтуються не тільки на внутрішнього споживача, але й експортують товари, тобто орієнтуються й на зовнішнього споживача. Вимоги як внутрішніх, так і зовнішніх споживачів постійно змінюються, в них формуються нові напрямки і тенденції. Серед найважливіших тенденцій загальносвітового характеру, що насамперед виявляється в економічно розвинених країнах, – поступове підвищення уваги споживачів до екологічності товарів та в цілому до економічних процесів. Це потребує адекватного їх врахування як у внутрішніх, так і в зовнішніх маркетингових стратегічних та тактичних рішеннях підприємств.

II. Постановка завдання. Метою цієї статті є з'ясування механізму екологізації поведінки споживача як його реакції на певні фактори середовища економічної діяльності та споживання, обґрунтування шляхів та інструментів екологізації маркетингової діяль-

ності підприємств на стратегічному та тактичному рівнях.

III. Результати дослідження. Глибинним фактором, який визначає ступінь екологізації поведінки споживача, виступають його потреби. Як зазначається в літературі, «основними категоріями екологічного маркетингу є екологічні потреби і екологічні товари, здатні їх задовольняти» [1]. Серед теорій потреб однією з найвідоміших є теорія потреб А. Маслоу: в ній, зокрема, наводиться певна ієрархія потреб, другим рівнем в якій (після базового) визначаються потреби в безпеці [2, 366-367]. На нашу думку, саме з потребами в безпеці, захищеності життя та здоров'я потрібно пов'язувати виникнення процесу екологізації поведінки споживача (рис. 1).

Саме цей зріз потреб у загальній їх ієрархії повинен розглядатися як визначальний, глибинний компонент появи інтересу споживача до екологізації свого споживання та образу життя в цілому.

Потреби в екологічній безпеці можуть бути визначені як внутрішні спонукальні мотиви людини мати таке навколишнє природне середовище, яке забезпечує її безпечне поточне та перспективне існування як біологічного виду. Ці потреби створюють *інтерес* то інструментів, способів, шляхів її задоволення. Одна з сфер екологічного інтересу людини – *екологічність товарів*, які вона отримує для споживання через систему ринку або на інших умовах. Саме таким шляхом у системі «чорної скриньки» свідомості споживача утворюється чинник уваги до екологічних характеристик тих товарів, які він бажає використовувати для задоволення своїх потреб. Таким чином, екологічність товару, як одна з його властивостей, стає фактором споживачького вибору. Вибір з альтернативних варіантів споживання трансформується в *екологізований (або неекологізований) попит*.

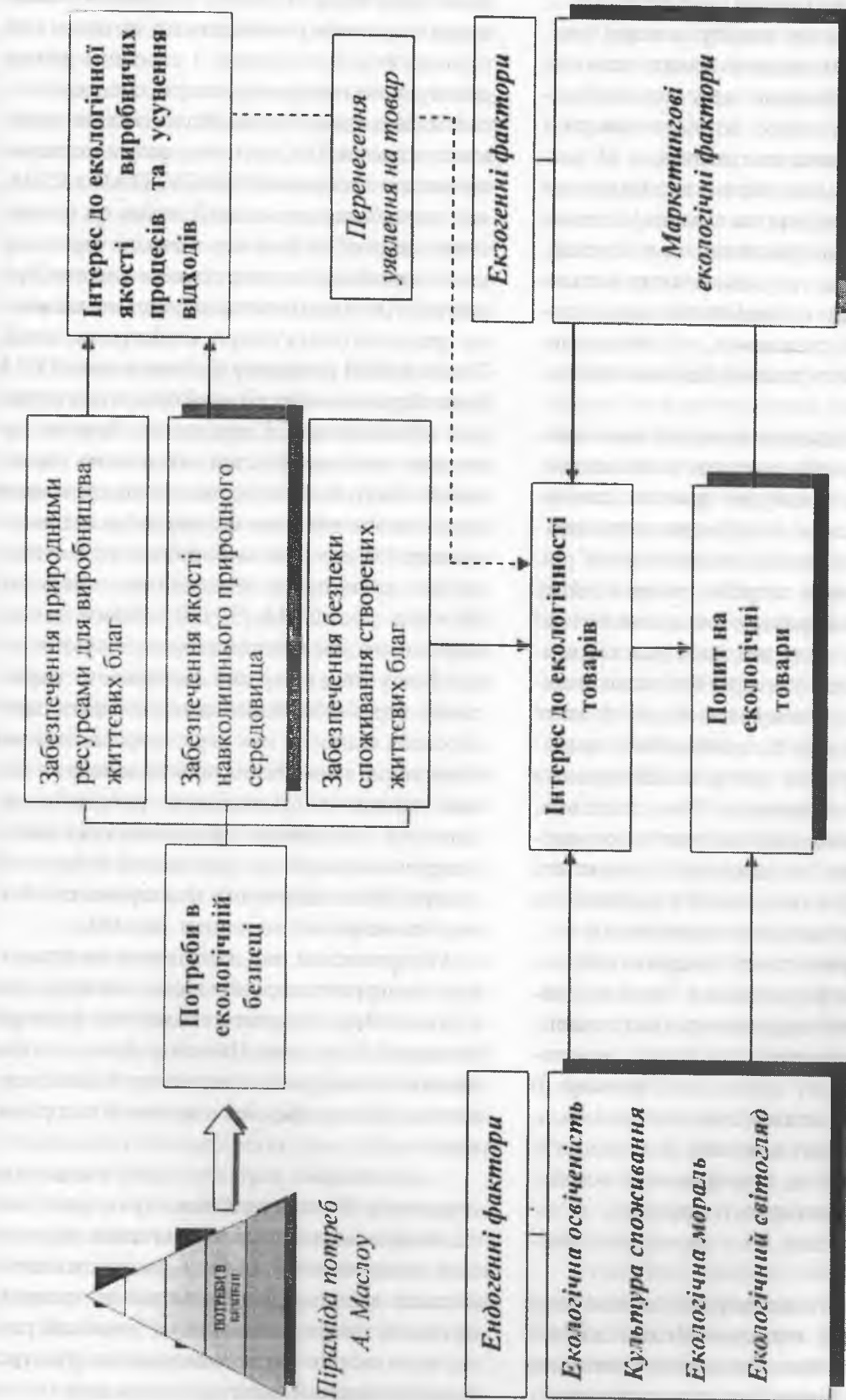

Рис. 1. Процес екологізації поведінки споживача

На нашу думку, не є доцільним вводити в науковий обіг поняття «екологічний попит». У такому словосполученні «екологічний» є визначенням характеру попиту на певні товари, а не сутнісною ознакою попиту на якісь особливі товари. Напевно, не існує «екологічних товарів» як таких. Існують товари з різними екологічними властивостями. Ці властивості вирішальною мірою визначаються технологіями виробництва товарів, а також вимогами до їх використання та утилізації. Тому краще використовувати поняття «екологізації попиту», що є динамічною характеристикою ставлення споживачів, суб'єктів попиту до пріоритетності певних властивостей товарів.

Споживачу в більшості випадків важко визначити серед товарів-конкурентів абсолютно кращий продукт, й тому, як правило, споживачі при співставленні товарів виходять з декількох (або навіть однієї) визначальних рис товарів. Споживачам потрібен товар, який, за їх уявленнями, найкращим чином поєднує ті властивості, які є для них найбільш вагомими. Інші властивості (периферійні) мало цікавлять споживачів, й тому колосальні зусилля якоїсь компанії щодо їх інноваційного вдосконалення можуть не зустріти адекватного відгуку з боку споживачів. Тому доцільно, насамперед, виявити *перелік тих властивостей продукції*, які визначають її значимість для споживачів, в тому числі з'ясувати, чи входять до нього екологічні компоненти.

Інтерес до екологічності товарів в практичному плані трансформується в певні пріоритети екологічності щодо конкретних товарів, тобто можна говорити по певну *пріоритетність галузевої екологізації попиту*. Її важливо виявити; а також *готовність споживачів до додаткових витрат*. Доцільно з'ясувати, по-перше, як сприймається «екологічна» надбавка до вартості продукції, а, по-друге, якою є ступінь його екологічної цінової чутливості.

Щодо цінової еластичності екологічної пропозиції, то тут, якщо виходити зі світової практики, досить чітко спостерігається вплив такого фактору цінової еластичності попиту як дохід споживача, питома вага вартості товару в доходах споживача. В західних країнах

першими суб'єктами попиту на екологізовану продукцію (зокрема, на продовольчі та деякі інші товари) стають споживачі насамперед з високим рівнем доходу, потім до них приєднуються споживачі з середнім рівнем доходу. Хоча при цьому можуть спостерігатися й інші тенденції щодо екологізації поведінки споживачів. Так, достатньо результативно виявилася програма ENERGY STAR в США, яка передбачає державний вплив на споживачів (одночасно й на виробників) через введення спеціального маркування енергозберігаючої, тобто екологізованої в цьому напрямку, продукції (комп'ютери, монітори та іншої). Тільки в 2004 р. завдяки цієї програми в США було збережено енергії, якої було б достатньо для забезпечення 24 млн. домів; було не допущено викидів газів, що викликають парниковий ефект, в обсягах, що є еквівалентними відповідним викидам в атмосферу від експлуатації 20 млн. автомобілів; все це в сукупності дозволило населенню зберегти 10 млрд. дол. США [3, 150]. Таким чином, можливість досягнення еколого-економічного ефекту через систему соціального маркетингу, через встановлення відповідних партнерських відносин між державою та бізнесом означає, що екологізація попиту далеко не завжди залежить від відповідних грошових можливостей споживачів. Екологічна свідомість, довіра споживачів до відповідної інформації можуть бути важливими факторами екологізації економічної поведінки людини.

Підприємство, яке орієнтоване на стратегічну конкурентоспроможність, повинно аналізувати й враховувати екологічні фактори, тенденції їх впливу. На нашу думку, можна виділити *два основних варіанти базової маркетингової екологічної стратегії* підприємства:

– *адаптивна маркетингова екологічна стратегія*. Вона передбачає гнучке реагування підприємства на зміну значення екологічних властивостей товару для споживачів. В таких випадках підприємство не пропонує суттєвих товарно-екологічних інновацій ринку, воно скоріше за все намагається рухатися в своїй товарній політиці синхронно змінам ринку. Підприємство виступає не стільки ініціатором екологічного вдосконалення про-

дукції, скільки імітатором того, що вже зробили в екологічному вдосконаленні продукції інші компанії. Це обережна стратегія, яка не пов'язана з інноваційними діями, з випередженням;

– *експансіоністська маркетингова екологічна стратегія*. Вона є більш ризикованою стратегією, тому що орієнтована на суттєве вдосконалення екологічних властивостей товарної пропозиції, й навіть на створення екологічних товарних інновацій. Підприємство – суб'єкт екологічної товарної пропозиції – певним чином створює ринок (сегмент, нішу) під свою продукцію.

Однією з умов формування попиту на товари, в тому числі екологізовані, є наявність у споживача відповідної інформації – про існування товарів, їх якості. Маркетинг значною мірою будується на комунікаціях. Для експансіоністської маркетингової екологічної стратегії комунікації взагалі набувають вирішального значення. До особливостей *маркетингових екологічних комунікацій можна віднести*:

– в багатьох випадках рівень їх ефективності є вирішальним фактором з точки зору створення або розширення попиту на екологізовані товари;

– орієнтовані насамперед на ті сегменти ринків, які представляють споживачів з високими та середніми доходами;

– намагаються формувати екологічну моду, в багатьох випадках це реально вдається;

– найбільш сприятливо сприймаються споживачами-жінками, що пов'язано, на думку окремих авторів, з їх схильністю через синхронну взаємодію полушарій головного мозку (у чоловіків асинхронне) до інтерактивної взаємодії з продавцями, інтегрування емоційної та інтелектуальної інформації, а також сприймання споживання як самостійного виду діяльності [4];

– мають високий потенціал маніпулювання свідомістю споживачів. Творці комунікацій легко вдаються, як і в за іншими напрямками маркетингових комунікацій, до перебільшення проблем, до односторонніх їх демонстрацій, до упередженості;

– серед маркетингових екологічних комунікаційних інструментів особливого значення набувають неформальні маркетингові ко-

мунікації та інструменти прямого маркетингу, пов'язані з діяльністю продавців.

Маркетингові екологічні комунікації значною мірою відображають визначену стратегію позиціонування товарів та компанії в цілому. В свою чергу позиціонування є відображенням маркетингової стратегії компанії. *Екологічні стратегії позиціонування* можуть будуватися на таких підходах:

– диференціація продукції залежно від її екологічних властивостей («м'яка» екологічна диференціація);

– «екологічний лідер» щодо властивостей продукції;

– системний (незаперечний) «екологічний лідер» (за властивостями продукції, за впливом виробничо-господарських процесів на навколишнє природне середовище);

– екологічно відповідальна компанії щодо ставлення до ресурсів.

Завоювати споживача можна або високою (особливою) якістю, або більш низькою ціною, ніж у конкурентів. Цінова політика на стадії входу товару на ринок виступає на практиці достатньо складним питанням, дуже багато факторів впливають на його вирішення. Один з основних – ступінь ринкової новизни товару. Якщо товар має принципово нові якості, то можна використовувати політику високої початкової ціни, щоб встигнути отримати високі доходи до копіювання товару конкурентами. Надалі можна буде знизити ціну для утримання та залучення покупців.

Для екологізованих товарів можуть бути свої суттєві нюанси в ціновій політиці. На нашу думку, *основними підходами, особливостями цінової політики на екологізовані товари* є такі:

– політика високих цін. Можлива в умовах високого ступеня екологічної новизни товару. Чим вищим є рівень новизни, тим вищою може бути ціна, з якою компанія виходить на ринок.;

– політика помірних цін. Політика високих цін може трансформуватися в політику помірних цін. Конкуренти встигли скопіювати новинку, треба утримувати та поступово розширювати коло клієнтів. Іншою причиною використання такої політики може бути вихід на ринок в ситуації, коли вже є конкуренти.

Головною метою підприємства стає проникнути на ринок та закріпитися на ньому. Помірні або низькі ціни – адекватні засоби.

Важливо правильно сегментувати споживачів. На нашу думку, недостатньо просто виділити споживачів із певним рівнем доходу (наприклад 1000 та вище дол. США на місяць). Можливо доцільно використовувати й поведінкові ознаки, а саме, образ життя, стан здоров'я. Очевидно, що стан здоров'я може стати вагомим фактором у екологізації попиту. Органічні продукти можуть стати дуже важливими для людей, хворих на алергію, харчові розлади тощо. Виходячи з цього, можливо не завжди доречним використовувати такі акценти в позиціонуванні екологізованих товарів, як елітність, унікальність. Можливо треба по-різному позиціонувати екологізовану продукцію для різних сегментів, виділених за рівнем доходу.

Підприємства як правило використовують багатоканальні системи збуту своєї продукції. Ці канали є багаторівневими та можуть бути досить широкими на відповідних рівнях. Як показує аналіз, збут із використанням системи торговельних посередників щодо екологізованої продукції може здійснюватися через: спеціалізовані універсальні екомаркети; систему звичайних (екологічно не спеціалізованих) торговельних закладів.

Географічною особливістю ринку «органічних» продуктів є домінування великих міст. Саме мегаполіси є найбільш привабливими місцями для екологічного маркетингу та екологізованої пропозиції. Це пов'язано в першу чергу з такими обставинами:

- вищий рівень середніх доходів споживачів;
- найвища питома вага споживачів елітного рівня споживання;
- висока загальна кількість споживачів;
- розвиненість комунікаційної інфраструктури, високе охоплення комунікаціями населення;
- виробники віддають перевагу поставкам на ринки з високою щільністю споживачів;
- вищий рівень екологічної освіти, культури споживання та екологічної свідомості споживачів;
- як правило, складна екологічна ситуація,

вищий рівень забрудненості території, щонайменше атмосферного повітря.

Стимулювання попиту на екологізовані товари може відбуватися як традиційними способами, так і нетрадиційними. До перших треба віднести акції, конкурси, пробне споживання продукції та інші. Цінові знижки також можуть використовуватися в системі стимулювання, але більше в рамках якихось короткострокових акцій, тому що в багатьох випадках краще не руйнувати у свідомості покупців розуміння принципу «корисніше – дорожче».

IV. Висновки. Отже нетрадиційні механізми стимулювання екоспоживання значною мірою пов'язані з наданням певних переваг (субсидій) суб'єктам ринкових відносин. Це може бути: надання державою субсидій виробникам певних товарів (наприклад, виробникам електроенергії, які використовують відновлювальні ресурси); встановлення цінних знижок для тих, хто купує прилади, використання яких характеризується найменшою витратою енергоресурсів; надання комунікаційної підтримки виробникам екологізованої продукції.

Роль споживача в економіко-екологічних відносинах не обмежується лише роллю суб'єкта, який формує екологізований попит. Вникає й інший аспект – екологічної відповідальності споживача: на нашу думку, споживач повинен нести відповідальність в тих випадках, коли він формує *декологізований попит*, тобто такий, задоволення якого виробником призводить до негативного впливу на навколишнє природне середовище.

«Екологічно несвідомий суб'єкт попиту – платить» повинен бути таким же практичним принципом організації економічного життя, як і принцип «забруднювач платить». Економічним механізмом реалізації принципу «споживач платить» може бути, на нашу думку, введення спеціального екологічного акцизу, який включається до цін окремих товарів. В такому випадку екологічно не відповідальний споживач буде сплачувати суспільству компенсацію за своє стимулювання нанесення шкоди навколишньому природному середовищу. Споживач повинен розділити тягар економічної відповідальності за нанесення шкоди навколишньому природному середовищу при

виробництві таких товарів чи отриманні відповідних послуг з суб'єктом виробництва. Застосування екологічного акцизу може позитивно впливати на зменшення попиту на такі товари. Таким чином держава реалізує варіант демаркетингу щодо таких товарів.

1. Ілляшенко С., Прокопенко О. Екологічний маркетинг // Економіка України. – 2003. – № 12. – С. 56-61.

2. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основ менеджмента: Пер. с англ. – М.: Дало, 1992. – 702 с.

3. Котлер Ф., Ли Н. Маркетинг для госу-

дарственных и общественных организаций / Пер. с англ. под ред. С.Г. Божук. – СПб.: Питер, 2008. – 384 с.

4. Зуев А.Г., Маслякова Л.А. Маркетинг экомоды // Маркетинг в России и за рубежом. – 2003. – № 3. – С. 125-130.

The questions of ecologization of conduct of user and his account are examined in marketing strategy of enterprise. The questions of ecological segmentation, keeping, commodity, price and of communication policy of enterprise are analysed. A necessity and forms of economic responsibility of user is determined for декологізований demand.

Анісімова О. М., Курська С. Ю.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ВСТУПОМ ДО СОТ

У статті проаналізовано зміни ставок основних податків в Україні у період 1995-2007 рр., наведено ставки акцизного збору станом на 1.07.2007. Проаналізовано структуру податкових надходжень до Державного бюджету у період 2000-2006 рр. Визначено недоліки та позитивні зміни в системі оподаткування України. Проаналізовано процес гармонізації податкового законодавства до норм та вимог СОТ.

Ключові слова: податки, система оподаткування, торговельна система СОТ.

I. Вступ. Вступ України до СОТ є одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України і розглядається як системний фактор розвитку національної економіки та лібералізації зовнішньої торгівлі. Вступ України до СОТ має суттєві переваги:

- збільшення іноземних інвестицій в економіку України;
- зменшення тарифних і нетарифних обмежень доступу українських товарів практично на всі найважливіші товарні ринки розвинених країн світу і відповідно збільшення валютних надходжень від експорту вітчизняної продукції;
- одержання українськими товарами режиму найбільшого сприяння у торговельному просторі всіх країн-членів СОТ;

– можливість захисту інтересів українських виробників згідно з процедурою розгляду торгових спорів Світової організації торгівлі.

– членство України в СОТ є необхідною передумовою започаткування переговорів про створення зони вільної торгівлі та забезпечення поступової інтеграції України до Європейського Союзу;

– вступ до СОТ дозволить уникнути витіснення української продукції з ринку ЄС аналогічною продукцією країн Центральної та Східної Європи;

– приєднання до СОТ призведе до збільшення надходжень до Державного бюджету;

Процес приєднання України до СОТ триває з 1993 року і передбачає:

– узгодження з країнами-членами Робочої групи графіків зниження імпортного мита та режиму доступу до ринку послуг. До Робочої групи з розгляду заявки України про вступ до СОТ входять 42 члени СОТ (враховуючи оновлений склад Європейського Союзу).

– завершення багатосторонніх переговорів з країнами-членами Робочої групи та узгодження проекту Звіту Робочої групи;

– гармонізацію законодавства з нормами та вимогами СОТ.

В частині законодавчого забезпечення процесу вступу України до СОТ Верховною Радою України протягом 2005 та 2006 років було

прийнято 38 Законів України, але це не ліквідувало усі недоліки української законодавчої системи. У зв'язку з цим податкова система України досі має невідповідності до норм та вимог СОТ. Отже, вдосконалення податкової системи України є актуальною проблемою нашого часу.

II. Постановка завдання:

- визначити та класифікувати податки в Україні на 1.04.2007;
- проаналізувати зміни ставок основних податків в Україні у період 1995-2005 рр.;
- проаналізувати структуру податкових надходжень до Державного бюджету у період 2000-2006 рр.;
- визначити недоліки та позитивні зміни в системі оподаткування України;
- проаналізувати процес гармонізації податкового законодавства України до норм та вимог СОТ.

Мета: проаналізувати гармонізація податкового законодавства України до норм та вимог СОТ та визначити шляхи її вдосконалення.

Питання реформування системи оподаткування України досліджували українські науковці В. Андрущенко, Т. Василькова, Г. Василевська, В. Геєць, Л. Демиденко, Т. Єфименко, І. Іголкин, І. Лунін, В. Попович, А. Соколовська, В. Федосов та ін. Проте це питання і досі не втратило актуальності і потребує подальшого дослідження.

III. Результати. Чинна податкова система в цілому сформувалась ще на старті трансформаційного процесу. Вона багато в чому копіювала системи оподаткування країн з розвинутою економікою, належно не враховувала особливості перехідного етапу національної економіки, необхідність здійснення системних заходів щодо створення умов для сталого економічного зростання.

Українській системі оподаткування всього 14 років. Тому назвати її сталою не можна. Кількість щорічних змін до податкових законів вимірюється десятками, а часом і сотнями. На 01.07.2007 р. податковим законодавством України передбачені наступні податки (табл. 1). Отже, за даними табл. 1 в Україні діють 6 загальнодержавних податків, 9 загальнодержавних зборів, 4 загальнодержавних платежі,

4 місцевих податки та 6 місцевих зборів. У таблиці 2 наведена класифікація податків за різними ознаками.

На 2007 р. в Україні існує 4 основних податки, що формують бюджет України:

- податок на додану вартість,
- податок з доходів фізичних осіб,
- податок на прибуток підприємств,
- акцизний збір.

Основним напрямом реформування податкової системи України, починаючи з 1995 р., є зниження податкового навантаження на економіку (табл. 3).

Отже, за даними табл. 3 ставки податків в Україні знизились. У табл. 4 наведені ставки акцизного збору в Україні.

Доходна частина Державного бюджету України формується насамперед за рахунок податкових, неподаткових та інших надходжень. До податкових надходжень відносять:

- податки на доходи і податки на прибуток, податок на збільшення ринкової вартості (податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб),
- податки на власність,
- збори за спеціальне використання природних ресурсів (плата за землю, збір на геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок держбюджету),
- внутрішні податки за товари та послуги (ПДВ, акцизний збір),
- податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції (ввізне мито), інші податки (місцеві податки та збори).

До неподаткових надходжень відносять:

- доходи від власності та підприємницької діяльності;
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу (державне мито, митні збори)
- надходження від штрафів та фінансових санкцій;
- інші неподаткові надходження.

До інших надходжень відносять:

- доходи від операцій з капіталом;
- офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій;
- цільові фонди.

Структура надходжень до Державного бюджету зображена на рис. 1.

Податки, що діють в Україні (2007 р.)*

Загальнодержавні податки	податок на додану вартість
	податок на прибуток підприємств
	податок на доходи фізичних осіб
	податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів
	податок на промисел
	фіксований с/г податок
Загальнодержавні збори	акцизний збір
	збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету
	збір на спеціальне використання природних ресурсів
	збір за забруднення навколишнього природного середовища
	збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства
	єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон України
	збір за використання радіочастотного ресурсу України
збір у вигляді цільової надбавки до затвердженого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності	
Загальнодержавні обов'язкові платежі	державне мито
	плата за землю
	рендні платежі
	плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності
Місцеві податки	комунальний податок;
	податок за використання місцевої символіки;
	податок за торгові місця на ринку;
	податок за спеціально відведені місця для паркування транспортних засобів.
Місцеві збори	рекламний збір;
	готельний збір
	туристичний збір;
	збір за розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг;
	збір за розміщення об'єктів грального бізнесу;
	будівельний збір

* складено за даними [1]

Як ми можемо бачити з рис. 1, у період 2002-2004 рр. частка податкових надходжень у доходах бюджету зменшувалась в середньому на 2,15 % щороку, тоді як неподаткові доходи зростали, внаслідок чого державний вплив на економіку мав більш комерційний характер. У 2005 р. зросли податкові надходження на 4,1% та неподаткові зменшилися на 2,6%. Отже, державний вплив на економіку з 2005 р. почав набувати регулювальний харак-

тер. Інші надходження лише у 2000 р. становили значну частку у бюджеті (10,5%). Починаючи з 2001 р. доля інших надходжень становила вже 3,3% та впродовж наступних років змінювалась (зростала чи зменшувалась) в середньому на 0,5%.

Система оподаткування України розвивається поступово, зміни, які відбулися за роки незалежності, були позитивні:

- кількість податків було зменшено,

Таблиця 2

Класифікація податків**

Класифікаційні ознаки	Класифікаційні податки	Види податків
за рівнем бюджетної системи	загальнодержавні	ПДВ, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок з власників транспортних засобів, податок на промисел, фіксований с/г податок, загальнодержавні збори, загальнодержавні обов'язкова платежі.
	місцеві	місцеві збори та місцеві податки
за суб'єктами оподаткування	податки з юридичних осіб	ПДВ податок на прибуток підприємств, податок з власників транспортних засобів, акцизні збори
	податки з фізичних осіб	ПДВ, податок на доходи з фізичних осіб, податок на промисел, фіксований с/г податок,
за формою оподаткування	пропорційне	усі види загальнодержавних податків (крім податку з власників транспортних засобів), місцеві податки і збори
	прогресивне	податок з власників транспортних засобів
	змішане	державне мито
за способом стягнення	прямі	податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, плата за землю
	непрямі	державне мито, акцизний збір
за змістом суб'єкта оподаткування	податки на прибутки	податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств
	податки на споживання	акцизний збір державне мито
	податки на майно	податок з власників транспортних засобів плата за землю, плата за торговий патент
за системою ціноутворення	податки, відносять на собівартість	місцеві податки та збори, державне мито
	податки, що відраховують з прибутку	податок на прибуток підприємств, плата за землю, податок з власників транспортних засобів

** складено за даними [1]

- податкові ставки знижено,
 - зменшилась кількість звільнень від оподаткування,
 - розширилась база оподаткування,
 - поліпшилось надходження податків.
- Але наряду з позитивними змінами існують значні недоліки у податковій системі України:
- податкова система України має фіскальну спрямованість;

- нормативно-правова база оподаткування є складною неоднорідною та нестабільною;
 - дорогою в адмініструванні;
 - недосконалою є система формування коштів соціального призначення;
 - досі не має єдиного Податкового кодексу.
- У 2002 р. проект Податкового кодексу України був затверджений у другому читанні, але він і досі не прийнятий парламентом;
- недостатньо врегульовано питання опо-

Таблиця 3

Зміни ставок податків в Україні 1995-2007 рр.***

Податки	Роки						
	1995	2000	2003	2004	2005	2006	2007
податок на додану вартість	28%	28%	23%	20%	20%	20%	20%
податок з доходів фізичних осіб	10, 15, 21, 30, 40%			13%	13%	13%	15%
податок на прибуток підприємства	30%	30%	30%	25%	25%	25%	25%

*** складено за даними [2]

Таблиця 4

Ставки акцизного збору в Україні

Товар	Ставка акцизного збору з 01.07.2007
спиртні напої	19 грн. за 1 л 100% спирту
коньяк, бренді	7 грн. за 1 л 100% спирту
вино натуральне,	2,6 грн за 1 л
пиво	0,31 грн за 1 л
сигари	30 грн. за 1000 од.
сигарети без фільтру	5 грн. за 1000 од.
сигарети з фільтром	13 грн. за 1000 од.
тютюн для паління	12 грн. за 1 кг
мотоцикли, мопеди	0,2 € за 1 см ³

даткування доходів від інтелектуальної власності;

– система митно-тарифного регулювання не дозволяє оперативно реагувати на зміни кон'юнктури світових ринків, а також торговельних режимів в інших країнах та структури економіки в Україні;

– діяльність Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Державної митної служби України є недостатньо узгодженою та ефективною.

Отже усі недоліки системи оподаткування України говорять про необхідність її реформування. На цей час вже розроблений проект концепції реформування податкової системи України. Концепція реформування податкової системи України розроблена на період до 2015 року з метою проведення цілісної та системної реформи у сфері оподаткування, виходячи із стратегічної цілі – побудови конкурентоспроможної соціально-орієнтованої ринкової економіки та інтеграції у європейське співтовариство. За роки незалежності в Україні сформовано податкову систему, що за

своїм складом та структурою в цілому є подібною до податкових систем розвинутих європейських країн. Закони, якими регулюється справляння більшості податків, розроблено з урахуванням норм європейського податкового законодавства. Водночас податкова система України будується з урахуванням податкових аспектів СОТ в умовах вступу до неї.

У процесі гармонізації національного законодавства кожна країна – претендент на вступ до СОТ повинна дотримуватися певних правил. Серед таких правил можна виокремити чотири основних, на яких побудовано багатосторонню торговельну систему СОТ:

1. Захист вітчизняної промисловості тільки за допомогою тарифів. Це правило дозволяє країнам захищати внутрішнє виробництво від іноземної конкуренції, за умови що такий захист забезпечується тільки через застосування тарифів, які підтримуються на низькому рівні.

2. Зменшення та скасування тарифів і інших бар'єрів у торгівлі шляхом проведення багатосторонніх переговорів. Тарифні ставки

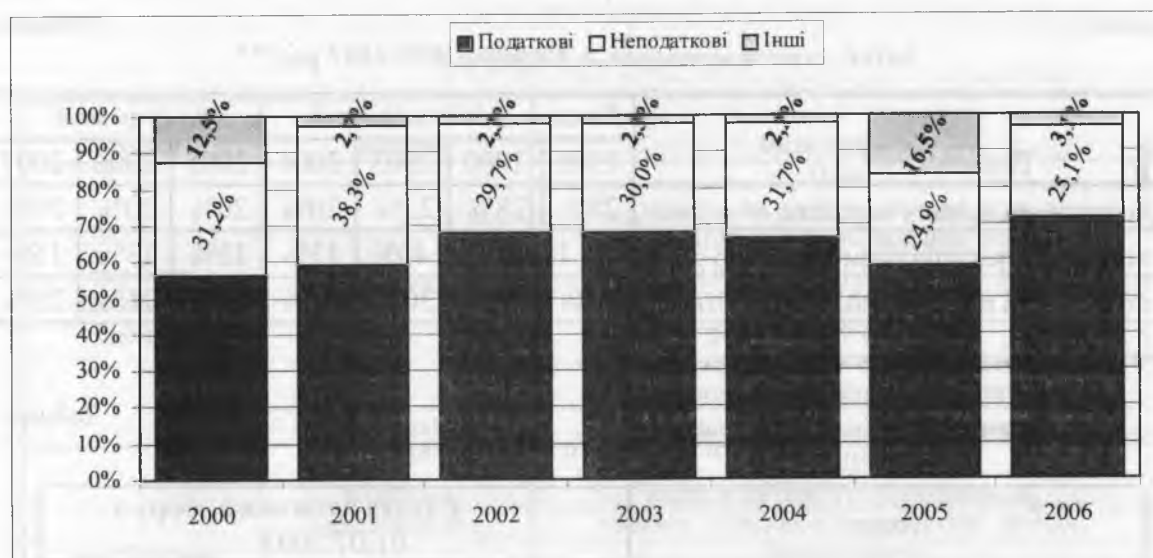

Рис. 1. Структура надходжень до Державного бюджету 2000-2006рр. [4]

та інші зобов'язання, погоджені в ході таких переговорів, наводяться у Розкладі поступок кожної країни. Така країна зобов'язується не застосовувати тарифи або інші мита та збори за ставками, що перевищують ставки, зазначені у її Розкладі.

3. Принцип режиму найбільшого сприяння, який передбачає, що погоджуючись на надання такого режиму, країна-член зобов'язується провадити недискримінаційну політику і не надавати одній країні менш сприятливий режим порівняно з іншими в усіх питаннях, пов'язаних із зовнішньою торгівлею товарами.

4. Правило національного режиму, яке доповнює принцип режиму найбільшого сприяння і вимагає, щоб після сплати мита та інших зборів імпортований товар отримав режим не менш сприятливий, ніж той, що отримують аналогічні товари, вироблені вітчизняними виробниками. Тобто країна не може застосовувати до імпортованих товарів внутрішні податки і збори за ставками, вищими за ставки, що застосовуються до аналогічних вітчизняних товарів.

Слід відзначити, що на сьогодні більшість невідповідностей податкового законодавства України нормам та вимогам угод ГАТТ-СОТ вже усунена завдяки внесенню до нього останнім часом змін, що полягали у скасуванні переваг, наданих для вітчизняних товаровиробників.

Зокрема, Законом від 24.12.2002 „Про вне-

сення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” удосконалено порядок оподаткування податком на прибуток операцій з надання (отримання) фінансової допомоги, упорядковано визначення терміну „звичайна ціна”, запроваджено методи щодо обчислення звичайних цін, розширено перелік груп основних фондів, що підлягають амортизації із одночасною зміною ставок нарахування податкової амортизації, знижено з 1 січня 2004 року ставку податку на прибуток з 30% до 25%.

Закон від 22.05.2003 „Про податок з доходів фізичних осіб” кардинально змінює систему оподаткування доходів громадян, стимулює зростання та легалізацію їх доходів: це, в першу чергу, зменшення ставки оподаткування до 15% (перехідний період терміном три роки – 13%), розширення соціальних пільг та скасування податкових пільг за професійною ознакою [6].

Зокрема, Законом України від 25 березня 2005 року “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” внесено ряд змін до законів України з питань оподаткування, що суттєво змінюють законодавче поле в оподаткуванні за рахунок скорочення податкових пільг.

Змінами до Закону України від 03 квітня 2005 року “Про податок на додану вартість” скасовано надання галузевих пільг для окремих галузей промисловості, зокрема, автомобілебудівної, суднобудівної, космічної, літако-

будівної, а також для підприємств по виготовленню боєприпасів, їх елементів та виробів спецхімії, броньованих бойових машин. Водночас зазначеним Законом запроваджується на 5 років мораторій на надання нових та розширення існуючих пільг по податку на додану вартість.

У новій редакції Закону України “Про податок на додану вартість” передбачено вилучення норм щодо обмеження права підприємств з іноземними інвестиціями на видачу податкового векселя на суму податку на додану вартість при ввезенні товарів на митну територію України [6].

Отже, Законом скасовано пільги з податку на прибуток і ввізного мита для підприємств автомобілебудівної галузі, спеціальні режими оподаткування у вільних економічних зонах, на територіях пріоритетного розвитку, технологічних парках. Що стосується законопроектів, прийняття яких необхідне для приведення українського законодавства у відповідність до норм Світової організації торгівлі, то проблемним питанням у контексті приведення податкового законодавства у відповідність із вимогами положень угод ГАТТ-СОТ залишається існування вищих ставок акцизного збору на імпортовані алкогольні напої, ніж на алкогольні напої вітчизняного виробництва.

Також ключове місце в процесі гармонізації національного податкового законодавства у відповідність до норм та вимог угод ГАТТ-СОТ і виконання обов'язків, узятих на себе українською стороною перед державами-членами ЄС, приділяється прийняттю Податкового кодексу України. На 2007 р. Державною податковою адміністрацією України проводиться робота з відпрацювання стратегічних напрямів розробки проекту Податкового кодексу та підготовки пропозицій щодо його положень. Під час доопрацювання відповідних розділів проекту Кодексу враховуються вимоги приведення їх у відповідність до вимог положень угод ГАТТ-СОТ та основних норм європейського законодавства [1].

Податкова система України має особливості порівняно з податковими системами країн-членів СОТ. У табл. 5 порівняно основні ставки податків в Україні зі ставками податків у деяких країн-членів СОТ.

Отже, за даними таблиці ставка ПДВ в Україні вища ніж у країнах – членів СОТ у середньому на 0,5%. Ставка податку на прибуток у країнах – членах СОТ в середньому становить 28,3%, а отже, є вищою ніж в Україні на 3,3%.

IV. Висновки. У роботі визначено та проведено класифікацію податків, що діють в Україні на 01.07.2007.

1. Проаналізовано зміни ставок основних податків в Україні у період 1995-2007 рр.

2. Наведено ставки акцизного збору на 1.01.2007.

3. Проаналізовано структуру податкових надходжень до Державного бюджету у період 2000-2006 рр.

4. Визначено недоліки та позитивні зміни в системі оподаткування України;

5. Проаналізовано процес гармонізації податкового законодавства до норм та вимог СОТ. Таким чином, з метою гармонізації українського законодавства до вимог та норм СОТ були прийняті Закони України, за допомогою яких було:

– усунуто податкові пільги, що надавались окремим підприємствам промисловості;

– встановлено однакові ставки акцизного збору на вітчизняні та імпортовані транспортні засоби відповідно до принципу національного режиму;

– усунуто звільнення від ПДВ та податку на прибуток, платежів у Державний інноваційний фонд, від ПДВ та митних зборів на імпортовану сировину, матеріалів, обладнання та товарів (не вироблених в Україні), які призначались для використання в межах технологічних парків;

– усунуто пільги у спеціальних економічних зонах та особливі режими для інвестиційної діяльності. Зокрема, всі звільнення від сплати мита на імпортовані товари, ПДВ, акцизних зборів, квот та ліцензій, податку на прибуток, платежів у фонд соціального страхування безробіття, збору у Державний інноваційний фонд та обов'язкового продажу валютних надходжень;

– скасовано додатковий збір при імпорті нафтопродуктів;

– скасовано пільги з податку на прибуток і ввізного мита для підприємств автомобілебу-

Порівняння податкових ставок в Україні та у деяких країнах-членах СОТ [7]

Країна	Ставки податків	
	ПДВ,%	податок на прибуток, %
Україна	20	25
Бельгія	21	34
Чехія	22	31
Данія	25	30
Німеччина	16	39,6
Естонія	18	26
Греція	18	35
Іспанія	16	35
Франція	19,6	35,4
Ірландія	21	12,5
Італія	20	37,3
Кіпр	15	15
Латвія	18	19
Литва	18	15
Люксембург	15	30,4
Угорщина	25	18
Мальта	15	35
Нідерланди	19	34,5
Австрія	20	34
Польща	22	27
Португалія	19	27,5
Словенія	20	25
Словаччина	20	25
Фінляндія	22	29
Швеція	25	28
Великобританія	17,5	30
У середньому в країнах (ЄС-25)	19,5	28,3
У середньому в країнах (ЄС-15)	19,6	29,5
У середньому в країнах (ЄС-10)	19,6	31,9

дівної галузі, спеціальні режими оподаткування у вільних економічних зонах, на територіях пріоритетного розвитку, технологічних парках.

Але все ж таки залишаються деякі невідповідності податкового законодавства до норм та вимог СОТ. Для їх ліквідування треба:

- зрівняти ставки акцизного збору на імпорتنі алкогольні напої та на алкогольні напої вітчизняного виробництва;
- прийняти Податковий кодекс України;
- удосконалити принцип режиму найбіль-

шого сприяння та національного режиму в Україні;

– усунути протекціонізм в застосуванні національних податків, зокрема, акцизного збору, та регулюючих заходів по відношенню до імпортних товарів на користь товарів вітчизняного виробництва.

1. Державний комітет статистики України. Режим доступу: <http://www.sta.gov.ua>
2. www.minfin.gov.ua
3. www.ukrstat.gov.ua

4. www.me.gov.ua
5. www.rada.gov.ua
6. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні у контексті її впливу на розвиток економіки. // Фінанси України. – 2006. – № 1 – С. 65-81.
7. Демиденко Л. М. Оподаткування доходів громадян: досвід США та України. // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 30-33.
8. Іголкин І. В. Податкова реформа як об'єктивна необхідність у зміцненні доходної частини державного бюджету. // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 19-24.

In the article the changes of rates of basic taxes are analysed in Ukraine in the period of 1995-2007, the rates of excise duties are resulted on being in 1.07.2007. The structure of the tax entering is analysed the State budget in the period of 2000-2006. Failings and positive changes are certain in the system of taxation of Ukraine. The process of harmonization of tax legislation is analysed under right and by the requirements of WTO.

Устенко А.О., Малинка О.Я.

ДАЛЕКТИЧНА ІНВЕРСІЯ ПОНЯТЬ “ФАКТОР-ПАРАМЕТР” В ПРОЦЕСІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ СЕС

Запропоновано підхід для створення і практичного застосування концептуально-теоретичних і математично-аналітичних моделей конкретних об'єктів. Отримані результати можуть бути використані при моделюванні економічних процесів (об'єктів), і дають змогу перспективно оцінювати їх техніко-економічні характеристики, здійснювати системний аналіз для пошуку головних факторів успіху, резервів підвищення конкурентоспроможності підприємств і прийняття адекватних управлінських рішень.

Ключові слова: інформатизація управління, системний підхід, фактор, параметр, діалектична інверсія.

I. Вступ. Життєдіяльність економічних суб'єктів (СЕС) формується під впливом різних зовнішніх і внутрішніх факторів різноманітного походження і спрямованості дії, дослідження яких має теоретичний і практичний інтерес і можливе тільки при умові пізнання причинно-наслідкових зв'язків між «входами» – ресурсами, головними процесами, що виконуються, і досягнутими економічними результатами – «виходами», зв'язками «входу» і «виходу» та між СЕС і зовнішнім середовищем через ефективний зворотний зв'язок – розвинуту інформаційно-керуючу систему. Саме так ми уявляємо системний підхід до формування гнучких інформаційних систем.

Науково обгрунтований вибір засобів впливу на об'єкт управління у вигляді незалежних кількісно визначених змінних величин, які мають властивість відображати взагалі сторони відтворювальних процесів, дає змогу оперативно та конкретно оцінити, проаналізувати і розробити заходи щодо їх відповідного вдосконалення і розвитку.

В умовах конкурентного середовища можливості та необхідність застосування математичних методів для аналізу якісного стану суб'єктів господарювання набувають принципового значення, а наукове обгрунтування класифікаторів факторів ефективності забезпечить підвищення якості управлінських рішень при умові підтримки інформаційних систем.

II. Постановка завдання. У сучасних уявленнях щодо даної проблеми немає єдиної думки стосовно понять: «фактор», «елемент системи», «параметр елемента (фактора)»; відсутня єдність мети призначення класифікації факторів і визначення параметрів і, як наслідок, відсутня загальноприйнята методика їх формування. Різні погляди на проблему простежуються у наукових працях (авторів Афанасьєва Е.В., Переверзева М.П., Баззела Р., Кокса Д., Брауна Р., Мільнера Б.З. та ін.), де основою тієї чи іншої класифікації є різні принципи й ознаки. Наукові підходи відрізняються здебільшого ступенем повноти врахування тих чи інших груп факторів, з допомогою яких оцінюється вплив на ефективність СЕС. Дослідники вивчають вплив факторів на техніко-економічні показники (рентабель-

ність, продуктивність тощо), який у такому контексті є критерієм ефективності. По-різному трактують терміни «фактор», «параметр фактора», «показник фактора».

Не виникає сумніву, що саме від поставленої мети буде залежати повнота, ступінь деталізації, структура і методичні підходи. Методи, які використовують дослідники, розробляючи класифікатори факторів і визначаючи їх параметри, а також їх вибір, не завжди чітко визначені та обґрунтовані. Все це ускладнює розробку і здійснення організаційно-методологічної та техніко-технологічної єдності (уніфікації) при створенні сучасних інформаційно-управлінських систем підтримки управлінських рішень в умовах соціально-економічного реформування економіки.

Труднощі ці мають подвійну природу. З одного боку, ми не маємо єдиної концепції (в усякому випадку, в проектувальників сучасних інформаційно-керуючих систем управління) і методологічної стандартизації про те, які фактори (параметри, причинно-наслідкові зв'язки) повинні бути об'єктом цілеспрямованого впливу для досягнення ринкового успіху (мети, максимального ефекту, оптимального управління тощо). З іншого боку, відсутня нормативна база для визначення специфічних (конкретних) функцій і завдань управління об'єктами в ринкових умовах, а це, в свою чергу, приводить до непогодженості уявлень про призначення сучасних інформаційно-керуючих систем управління СЕС.

III. Результати. Формуючи уявлення про поняття «фактор» – «параметр», на наш погляд, особливу увагу необхідно приділяти діалектичному, системному підходу, методу можливої інверсії при дослідженні «фактора» як діалектичної цілісності. Це принципово важливо при закладанні основ архітектурної побудови інформаційно-керуючих систем управління СЕС. Тому при класифікації факторів для вирішення завдань моделювання і факторного аналізу будь-яких об'єктів дослідження слід враховувати ту обставину, що такі інколи запропоновані «фактори», як «засіб впливу...», «вдосконалення...», «зміна...», «впровадження...» тощо, зовсім не є компонентами, факторами системи, а швидше визначають рівень використання, спрямованість впливу тощо.

Головною умовою розробки класифікатора факторів є спільність основних властивостей, ознак деякого класу явищ, речей і відмінність певної сукупності, складу загальних властивостей та ознак від властивостей і ознак іншого класу явищ, речей. Ми не виключаємо, а навпаки, допускаємо можливість аналізу, залежно від контексту і суті об'єкта аналізу в одному випадку як системи, а в другому — як компонента, частини системи. Природно, що в цьому випадку властивості та ознаки цілісності можуть не зберігати властивостей і ознак утворюючих її частин, компонентів. Таким чином, до загальних властивостей та ознак деякого класу явищ, речей можуть належати ті сукупності, які зберігають іманентність цим явищам, речам і постійні в межах даного класу.

Точність визначення вищезгаданих понять – головна умова істинного знання, тому без певної однозначності щодо дефініцій не можна забезпечити коректний обмін інформацією в інформаційних системах. Економічна діяльність є результатом взаємодії ряду виробничих ресурсів, які називаються факторами виробництва. У класичному розумінні – це власність, праця, капітал, земля. З одного боку, фактор – це компонент будь-якого виробничого процесу, якому властива визначена постійна сукупність, склад загальних властивостей, ознак, достатніх для віднесення даних компонентів до певного класу цілісних явищ, речей. З іншого боку, фактор – це явище суспільного рівня, причина, що викликає зміни, джерелом яких є навколишнє середовище (довкілля).

Параметр – це кількісне або якісне вираження міри впливу фактора; певна постійна сукупність, склад властивостей, які піддаються виміру, його ознаки, грані, спектри тощо.

Показник – це мінімальна кількість інформації, яка представляє результат взаємодії факторів, що належать до різних аспектів СЕС і можуть бути інформаційним виразом цієї взаємодії.

Кожен фактор може описуватися одним, кількома, багатьма чи системою параметрів. Параметри фактора можна вимірювати в натуральній, умовно-натуральній, вартісній формах. Вимірювач фактора – це ознака, яка має

кількісне вираження, операційні характеристики (при чому один і той фактор може мати багато вимірювачів).

Але подібно до того, як частину цілісної системи можна розглядати як цілісність, так і параметр, що описує властивості фактора, з певної точки зору можна розглядати як фактор, що характеризується власними параметрами тощо.

Наприклад, на рис.1 подано ілюстрацію діалектичної системної природи, метаморфози понять «фактор» – «параметр», з чого видно, що технологічний процес, насамперед, характеризується кінематикою, рухом, послідовністю багаторазового повторення «елементарних перетворень». Елементарне перетворення ми розуміємо (і це особливо стосується цілеспрямованої діяльності людини) як один пізнаний, досконало вивчений, добре відомий «крок» у русі будь-якого виробничого процесу, незалежно від галузево-технологічних особливостей, що ми конструктивно чітко усвідомлюємо, тобто, іншими словами, ми розуміємо доступну нашому досвіду (знанню) форму об'єкта дослідження, основної частини відрізка руху праці, який потребує безперервного відтворення.

Елементарне перетворення може і мусить бути єдністю керованої та керуючої систем, а також семантично універсальним до впливу можливих змін. Реалізація розглянутих сукупностей (рис.1) повинна стати вирішальною щодо сучасної архітектури інформаційно-керуючих систем СЕС. Кожне елементарне перетворення відбувається при участі та з використанням специфічних основних факторів на «вході» з метою отримання бажаного результату на «виході» (залежно від мети СЕС і її продуктів праці). Технологічний процес, з одного боку, є параметром будь-якої СЕС, а з іншого – сам технологічний процес утворює певну кінематику, сукупність послідовного відтворення елементарних перетворень, що формує його логістику і є параметром виробничого процесу, що в свою чергу в контексті інформатизації потребує параметричного описування. Залежно від мети і рівня ієрархії діалектична інверсія – продуктивний інструмент аналізу, а факторно-параметричний підхід застосовують при конструюванні

уніфікованих інформаційно-керуючих систем управління.

Зазначимо, що фактор сам собою як компонент системи не можна розглядати інакше як цілісну систему, єдиний образ, а будь-яке поєднання факторів-компонентів у діалектичному системному розумінні – як об'єкт дослідження і ефективного управління, бо таке співвідношення може виявитися неорганічним, збитковим.

Стосовно понять «кількість» і «якість» відомо, що вся якісна різниця в природі обумовлюється або на різному фізико-хімічному складі, або кількісних відмінностях, або формах руху (енергії), або на тому й іншому відразу. Не можна змінити якість об'єкта без додавання чи віднімання матерії або енергії, тобто без кількісних змін цього об'єкта. Все, що робить предмет саме таким, відповідним, особливим, відмінним від безмежної кількості інших предметів і є «якість», лише вона відтворюється в унікальних властивостях. Фактор «якість» у свою чергу можна описати і за допомогою параметричних властивостей відповідно до рис. 1 і подати характеристику предмета дослідження в цілому, а кожен її властивість як довільну сторону, грань, фазу тощо знову можна описувати через параметричні параметри. «Кількість» характеризує предмет з боку розвитку або інтенсивності наявних йому властивостей розміру, обсягу, маси тощо, тобто можна її визначати кількісно, чисельно.

Говорячи про проблему вибору факторів ефективності управління СЕС, зауважимо, що вона не є лише суб'єктивним моментом, бо диктується їх природою цілісності, органічного поєднання елементів, кожен з яких у свою чергу має право бути розглянутим як цілісні системи. Тому облік усіх компонентів системи і є критерієм повноти факторів, а продемонстрований підхід на рис. 1 з цієї точки зору можна розглядати як схематичний критерій повноти вибору, меж інформатизації.

На наш погляд, щоб забезпечити повноту та адекватність класифікації факторів ефективності, важливо знати, що поняття «фактор» – це первинна субстанція, що характеризує об'єкт управління і відповідно відображає та конкретизує його суть як соціально-економі-

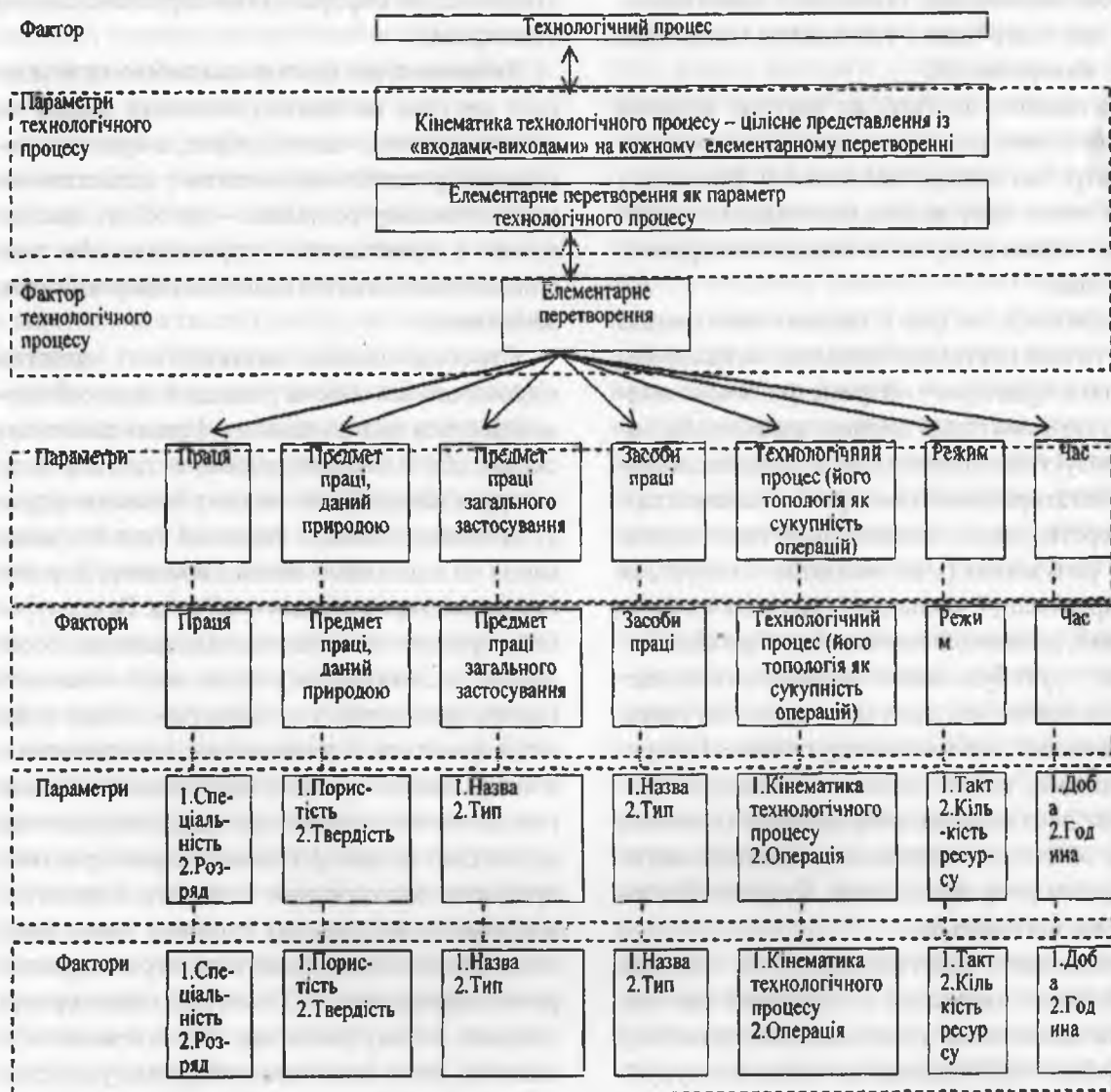

Рис. 1. Діалектична інверсія понять «фактор-параметр» в процесі інформатизації управління СЕС (на прикладі фактору «технологічний процес»)

чне явище. Саме такі дослідження багатовимірної природи «фактора» допомагають науково осмислити і об'єктивно підійти до їх класифікації за видами, місцем виникнення, характером дії тощо. Наше завдання полягає у залученні факторно-параметричного аналізу для проектування інформаційно-управлінських систем підтримки управлінських рішень у ринкових умовах (див. рис. 2).

Така класифікація насамперед має бути системною, де кожен «фактор» як довготривале уявлення відображають, інтерпретують через характерні параметрами, певний їх системний набір при умові здійснення безпосередніх зв'язків між ними. В її основі має бути сукупність встановлених ознак, які визначають

і формують загальну інформаційну місткість факторного класифікатора та розподіляють його елементи за відповідними ієрархічними рівнями. Крім цього, в одному випадку ознаки ідентифікують одноаспектність, і їх можна додатково конкретизувати, а в іншому – розкривати багатогранність і багатовимірність того чи іншого об'єкта. Послідовність інформаційного вибору можна встановлювати довільно, але при реалізації ефективного управління оптимальне розміщення класифікаційних ознак у класифікаторах встановлюють за місцем ієрархії і пріоритетністю (важливістю) інформації щодо вирішення управлінських проблем.

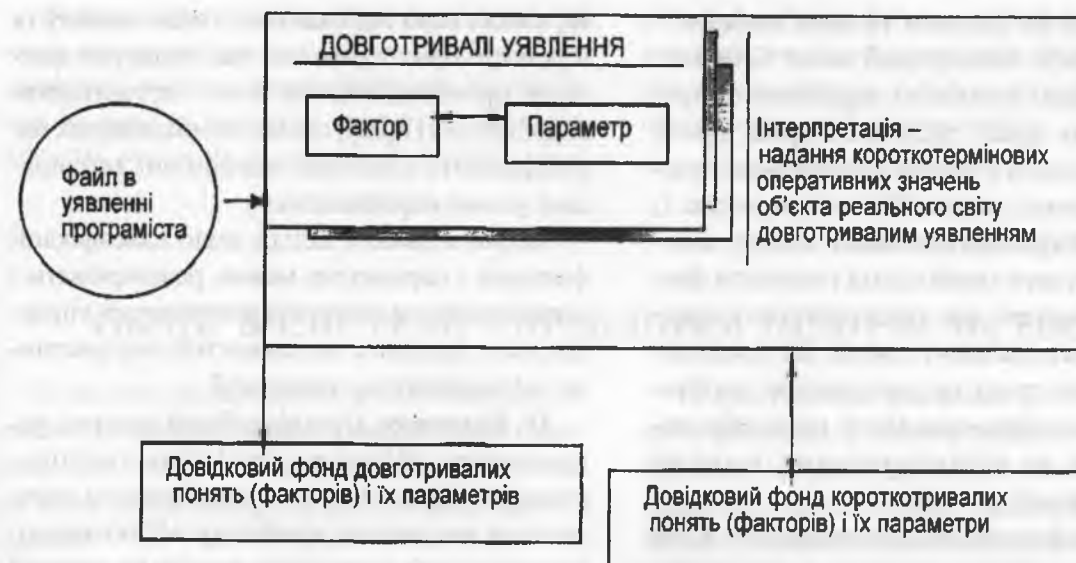

Рис. 2. Факторно-параметричний підхід щодо описування інформаційного фонду в уявленні користувача

Проектуючи системи факторних класифікаторів, доцільно обмежувати їх повноту, встановлюючи до них певні умови. Інформаційні класифікатори – це складова частина комплексу засобів формалізованого описування релевантних даних, без яких не можливо здійснити ефективне використання автоматизованих систем управління і персональних комп'ютерів. Саме вони дають змогу успішно забезпечувати однозначність термінології, ідентифікації та інтерпретації у кодів лексико-граматичної мови інформаційної системи, забезпечують ефективність організації, обробки, зберігання, пошуку та використання інформаційних файлів. Будучи головним засобом формалізації описання і нагромадження інформації, на семантичному рівні вони доступні для користувачів без спеціальної програмної підготовки.

Розглянемо можливий загальний підхід до побудови класифікатора ефективності виробничої організації. Зауважимо, що тут рівні наукового прогресу, матеріально-технічні умови, стан розвитку техніки відіграють вирішальну роль для забезпечення ефективного управління і комерційного успіху.

Проектуючи систему класифікації інформації, доцільно свідомо обмежити її повноту відповідно до конкретної мети дослідження і головних вимог, які встановлюють до факторів і їх параметрів. Фактори повинні відображати особливості об'єкта управління, вимірю-

ватися параметрами, бути керованими і означеними, перебувати у функціональній залежності один від одного тощо. Параметри повинні бути незалежними змінними, що вимірюються кількісно з відповідною точністю, по можливості – керованими, розраховуватися з мінімальним ступенем складності тощо.

Факторно-параметричний підхід дає можливість створення і практичного застосування концептуально-теоретичних і математично-аналітичних моделей конкретних об'єктів, а використання отриманих результатів при моделюванні економічних процесів (об'єктів) дає змогу перспективно оцінювати їх техніко-економічні характеристики, здійснювати системний аналіз для пошуку головних факторів успіху, резервів підвищення конкурентоспроможності підприємств і прийняття адекватних управлінських рішень. Такі дослідження, класифікатори факторів, оцінювання їх адекватними параметрами можна продуктивно використовувати для всебічного аналізу показників і критеріїв з метою побудови інформаційно-керованих моделей, адекватних до реальних динамічних змін при реформуванні економічних процесів.

Для нашого прикладу необхідно враховувати специфіку виробничого процесу, розподіляючи фактори на об'єктивні, які формуються незалежно від нас і стосуються природи і техніки, та суб'єктивні, безпосередньо залежні від людини. Такий підхід поділяє фактори і

параметри на регульовані та нерегульовані.

Методологія класифікації може базуватися на складових елементах виробничого процесу: засобах праці, предметах праці, праці. Саме такий підхід є універсальним щодо будь-яких виробничих систем. Відповідно до рис. 1, що є певним критерієм повноти вибору, можна запропонувати такий підхід і поділити фактори на: природні, що характеризують предмет праці; матеріально-технічні, що представляють засоби праці та технологічні особливості; організаційно-економічні, що відображають працю як цілеспрямовану корисну діяльність людей (рис. 3).

Природні фактори безпосередньо пов'язані з фізико-географічними умовами, в яких відбувається специфічний виробничий процес. Вони визначають потенційні можливості значень показників при даному рівні техніки, технології, організації праці.

Матеріально-технічні фактори пов'язані з технікою і технологією виробництва, «мускулами» процесу праці, які відображають вплив науково-технічного прогресу на ефективність досягнутих результатів. Фактори поділяють на підгрупи: технічні, що характеризують сукупність знарядь праці; технологічні, що відображають сукупність засобів виконання робіт.

Організаційно-економічні фактори визначають організацію виробництва, праці та умо-

ви, в яких вона відбувається, тобто людину та її роботу. Дана група має такі підгрупи факторів: організаційні, пов'язані з організацією виробництва і праці; соціально-економічні, що розкривають суспільно-економічні та соціальні умови виробництва.

Запропонований підхід щодо класифікації факторів і параметрів можна розширювати і доповнювати залежно від поставлених управлінських завдань і можливостей використання інформаційних технологій.

IV. Висновки. Організаційний прогрес, ускладнення об'єктів і суб'єктів господарювання, вплив змінного зовнішнього середовища висувають проблему об'єктивного факторно-параметричного аналізу на значний рівень як інтелектуальне підґрунтя розробки і прийняття якісних управлінських рішень в умовах розвитку інформатизації управління. Факторно-параметричний підхід – один з етапів вирішення цього завдання.

1. Афанасьев Э.В., Ярошенко В.Н. Эффективность информационного обеспечения управления. – М.: Экономика, 1987. – 300 с.

2. Устенко А.О. Економико-организационные проблемы информатизации управления. – Тернопіль, Економічна думка, 2002. – 247 с.

3. Устенко А.О., Малинка О.Я. Организация информационного обеспечения управления производственными процессами (на примере УБР). – Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. – № 1 (10), 2005. – С. 109 – 117.

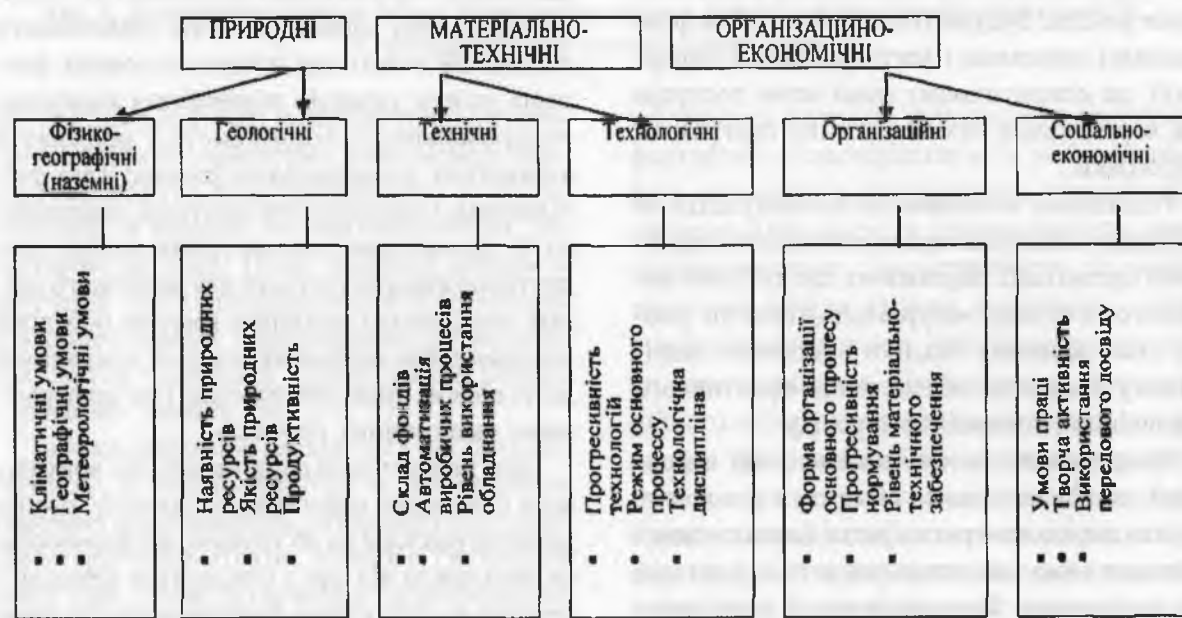

Рис. 3. Класифікатор основних факторів ефективності

We have suggested an approach for creating and using conceptual (theoretical) and mathematical (analytical) models of particular objects; the results can be used in modeling economic processes (objects), and make it possible to estimate their

technical and economic characteristics and to do the systematic analysis for searching the main success factors, the reserves of increasing competitiveness of enterprises, and decision making.

Пилунів Н.І., Пилунів М.І.

ОБЛІК В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті висвітлюється роль обліку в системі управління підприємством і його взаємозв'язок з такими підсистемами управління як планування, контроль, регулювання, аналіз, оцінка.

Ключові слова: управління, управлінські рішення, інформаційне забезпечення, облікова інформація.

I. Вступ. Сучасні умови господарювання вимагають від керівництва підприємства нових підходів до управління. Слід зазначити, що в економічній літературі в більшості дослідників простежується єдність поглядів на теорію управління. Усі вони відзначають взаємодію суб'єктів і об'єктів управління для досягнення поставленої мети за допомогою різних методів і технічних засобів, серед яких вирішальна роль відводиться економічним методам для впливу на об'єкт управління. З точки зору Б.І. Валусьова, управління являє собою систему взаємодії, тобто всі процедури, операції та багато інших дій, які в цілому складають зміст функцій управління, перебувають у нерозривному взаємозв'язку й постійно взаємодіють [1, 6].

Тому вдосконалення системи управління підприємством потребує детального вивчення потоків інформації. Обсяг і зміст потрібної для управління інформації залежить передусім від масштабу важливості рішень, що приймаються, а також від кількості параметрів, які необхідні для управління й тривалості самого управлінського циклу. Одним із визначальних чинників впливу на управлінські рішення та ефективність розвитку підприємства є дослідження проблеми інформаційного забезпечення, зокрема, його ядра – облікової інформації.

II. Постановка завдання. Розвиток системи управління в умовах розвитку ринкових відносин вимагає адекватної системи інформаційного забезпечення. Завданням дослідження є визначення ролі облікової інформації в управлінні, виходячи із різних підходів, які проте однаково концентрують увагу на необхідності вирішення проблем інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень.

III. Результати. Так, зокрема, у дослідженнях М.П. Войнаренка [2, 412–420] пропонується для отримання необхідного інформаційного забезпечення формувати банк інформаційних даних про фактичний стан об'єкта управління та зовнішню інформацію. Зовнішня інформація, у свою чергу, повинна одержуватися з таких джерел: від засновників та інвесторів, від покупців та постачальників, від податкової служби та статистичних органів, а також у вигляді затверджених нормативно-правових актів. Подібну позицію підтримує І. Колос [3, 9], яка запропонувала використовувати для прийняття управлінських рішень такі джерела отримання інформації:

1) звітність підприємства, в якій сконцентрована система показників діяльності підприємства за конкретний звітний період. Згідно з чинним законодавством України обов'язковою для підприємств є фінансова, податкова, статистична звітність, а також оперативна, яка законодавчо не регулюється;

2) первинна документація та реєстри бухгалтерського обліку й оподаткування, в яких міститься інформація про господарські операції, що відбулися на підприємстві за певний звітний період;

3) дані спеціальних обстежень, що проводяться тоді, коли необхідної інформації для розрахунку показника фахівці не можуть отримати з джерел першого та другого рівня.

Можна погодитися з твердженням учених [4, 32] про те, що інформаційне забезпечення управлінської діяльності визначається рядом таких особливостей:

- інформація повинна бути лаконічною, але різною за змістом;
- інформація повинна бути систематичною й оперативною (швидкою);
- формування й надходження інформації має супроводжуватись методологічними рекомендаціями.

Це особливо важливо, тому що в системі управління завжди відчувається недостача спеціальних (довідкових) джерел. Серед великої кількості різновидів управлінської інформації економічна інформація є одним із найважливіших інструментів. Як зазначає Н.М. Лисенко, “вона являє собою сукупність відомостей (даних), які відображають стан, тенденції і напрямки змін та розвитку суб’єкта господарювання і його підрозділів” [5, 63].

Економічна інформація, яка використовується підприємствами для управління та

прийняття ефективних рішень, включає облікову, нормативну, контрольну та планову інформацію (рис. 1).

Сучасний бізнес тісно пов’язаний в першу чергу із використанням такої важливої складової економічної інформації, якою є облікова інформація.

Як зазначає Н.М.Лисенко, “облікова інформація являє собою продукт інформаційної системи та системи управління, які постійно пристосовуються до потреб економіки (суспільства)” [5, 63].

Можна погодитися з твердженням С.В. Івахненкова про те, що ядром економічної інформації є облікова інформація. Це пов’язане з тим, що вона повна, точна, усебічна, достовірна, більш оперативна за будь-яку іншу. Вона моделює як зв’язки підприємства з навколишнім середовищем, так і його внутрішню структуру, дає можливість розподіляти права виконавців та їхню відповідальність за економічну ефективність [6, 13].

В період розвитку ринкових відносин облік

Рис. 1. Облікова інформація в інформаційній системі підприємства

повинен концентрувати таку інформацію, яка б змогла забезпечити прийняття рішень в умовах невизначеності.

Тому для вивчення процесу вибору та прийняття альтернативних рішень найбільш доцільно застосовувати залежно від конкретної ситуації підхід до управління, який заснований на альтернативності досягнення однієї мети під час прийняття або реалізації управлінського рішення. Видається змістовним твердження Н.І. Дорош [7, 342–343] про те, що успіх діяльності будь-якого підприємства залежить від правильності та своєчасності прийняття менеджерами рішень, які значною мірою базуються на якісній бухгалтерсько-обліковій інформації.

Так, зокрема, для облікової інформації є характерними особливості, що впливають із її сутності. До найважливіших слід віднести такі: залежність від об’єкта управління та його галузевої специфіки; застосування первинних та інших документів як основних носіїв вхідних та вихідних даних і результатів їх обробки; переважання текстово-цифрових знаків як форми подання даних, їх великі обсяги з тенденцією до збільшення тощо. Інформація, яка надається особі (керівникові підприємства, служби, відділу або структурного підрозділу), що приймає управлінські рішення, може формуватись двома підходами. Перший підхід – структурний, орієнтується на організаційну структуру підприємства, коли розробка інформаційної системи здійснюється за структурними підрозділами. Недоліком структурного підходу є необхідність постійного контролю за змінами організаційної структури й своєчасним внесенням відповідних змін в інформаційну систему. Другий підхід – функціональний, є більш перспективним, оскільки орієнтований на функцію управління.

У дослідженнях С.В. Івахненкова [6, 28] пропонується класифікація функцій управління:

1. *Планування*, у межах якого визначають мету ринкової діяльності й необхідні для цього засоби, розробляють методи, найбільш ефективні в конкретних умовах.

2. *Організація*, завданням якої є формування структури підприємства, забезпечення її всім необхідним для нормальної роботи: кад-

рами, матеріалами, обладнанням, спорудами, грошовими коштами тощо. Організація спрямована на створення необхідних умов для досягнення поставленої мети.

3. *Мотивація*, що передбачає організацію працівників, спонукаючи їх до ефективної праці, щоб досягти поставленої мети. Для цього впроваджують різноманітне матеріальне та моральне стимулювання, створюють умови для виявлення творчого потенціалу й розвитку працівників.

4. *Контроль*, завдання якого – кількісна та якісна оцінка й облік результатів роботи. Головні інструменти цієї функції – спостереження, перевірка всіх складових діяльності підприємства, облік і аналіз. Контроль є в системі управління елементом зворотного зв’язку. На основі його даних здійснюють корегування прийнятих рішень, планів, норм і нормативів.

5. *Координація* – це функція менеджменту, яка гарантує безперервність дій. Мета координації – досягти узгодженості в роботі всіх ланок організації (підприємства) шляхом установа між ними оптимальних зв’язків (комунікацій). Для цього широко використовують звіти, інтерв’ю, конференції, комп’ютерний зв’язок, засоби радіо- й телемовлення тощо.

В управлінні підприємств існує певна логіка взаємодії функцій управління, яка зумовлена послідовністю процесу прийняття рішень. У теорії управління ще не досягнуто єдності підходів щодо складу функцій. Найбільш поширені, як зазначає Б.І. Валуєв [1, 6], щодо даного питання такі підходи:

- виділення обліку в самостійну функцію;
- об’єднання обліку з фінансовою діяльністю;
- об’єднання обліку з контролем;
- виключення обліку з числа функцій управління;
- виключення обліку зі складу загальних функцій управління (хоча визнають, що він бере участь в управлінському циклі);
- визначення обліку як важливої складової частини в інформаційній системі;
- розгляд обліку як найважливішої функції управління.

Зважаючи на погляди різних учених, які або недооцінюють облік, або перебільшують його

роль в системі управління підприємством, необхідно з'ясувати, чи є облік самостійною функцією управління, чи є загальною, чи можна розглядати його з двох сторін – як функцію управління і як інформаційну систему. Відповіді на такі питання мають важливе теоретичне й методологічне значення. У теоретичному аспекті, зокрема, важливо повно й чітко описати функцію обліку з точки зору вимог управління, відмінностей завдань обліку від завдань, які притаманні іншим функціям управління, у методологічному – необхідно розробити концепцію, яка визначатиме розвиток обліку та вимоги до розвитку всієї системи управління підприємством.

Облік не можна об'єднувати з фінансовою діяльністю чи відносити до інших функцій управління, оскільки він виступає як самостійна функція для будь-якого виду діяльності. Також облік не включає в себе функцію контролю, оскільки такі дві функції органічно взаємопов'язані й чітко взаємодіють як між собою, так і з іншими функціями органічного циклу. Як зауважує В.Т. Макаров, "господарський облік ведеться з метою контролю за господарською діяльністю, а контроль здійснюється за даними, які отримані з господарського обліку, отже облік та контроль – дві частини єдиного цілого, які невід'ємні одна від другої" [8, 28]. У свою чергу функція контролю не включає в себе функцію обліку, оскільки фіксування первинної інформації, її групування, обробка – це є облікові процедури, а суть функції контролю полягає в цілеспрямованій дії на об'єкт, яка передбачає постійне порівняння його запланованих і досягнутих характеристик, виявлення відхилень фактичних величин від нормативних і планових показників [1, 7]. Л.В. Нападовська стверджує, що процес контролю, з одного боку, – це процес визначення відхилень від стандартів, а з іншого – дослідження процесу виконання управлінських рішень та оцінювання досягнутих результатів у процесі їх виконання [9, 239].

У науковій літературі з управління облік часто відносять до спеціальних функцій, які діють паралельно з так званими загальними функціями управління. Так, Н.Д. Байкова [1, 24] вважає, що "основними (загальними) фун-

кціями є: планування, організація, координація, контроль, стимулювання". Такі ж самі або близькі до них загальні функції виділені в ряді робіт інших учених. І. Юргутіс, І. Кравчук [10, 37] розглядають такі функції управління, як планування, мотивація, організація, керівництво, розпорядливість (керування), контроль, комунікація. Подібну позицію підтримують учені М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [11, 48] та інші, які вважають, що до основних функцій управління відносяться планування, організація, мотивація, контроль. М.В. Кужельний пов'язує покращення господарського механізму з удосконаленням таких важливих функцій управління, як планування, організація, регулювання, стимулювання, облік і контроль [12, 142].

Облік у промисловості, як і в інших галузях економіки, ведеться на єдиній для всіх методологічній основі, що дозволяє проводити узагальнення на макроекономічному рівні з метою одержання інформації по міністерствах, галузях, регіонах для проведення економічного аналізу. Це є другою причиною віднесення обліку до числа загальних функцій управління. Слід відзначити появу позитивних тенденцій щодо переосмислення мети обліку. Так, В.Ф. Палій і Я.В. Соколов зазначають, що "мета бухгалтерського обліку – управління господарськими процесами..." [13, 23–24].

Ще в 70-х роках ХХ ст. С.А. Думлер [1, 25] стверджував, що дані обліку займають 78,5% у загальному обсязі інформації про економіко-промислове підприємство. У сучасних ринкових умовах розвитку підприємства ця тенденція зберігає свою дію й облік займає головне місце в інформаційному забезпеченні процесу управління. Саме ця обставина послужила основою для висновку М.Г. Чумаченка про те, що господарський облік необхідно не відносити до функцій управління, а визначати як важливу складову частину інформаційної системи, як інструмент управління зі здійснення зворотного зв'язку між об'єктом управління й управлінською системою [1, 25].

Не применшуючи значення інформації в управлінні економікою, слід зважати на те, що мета управлінської системи полягає не стільки в переробці й передачі інформації, скільки в досягненні необхідного стану на вході й ви-

ході об'єкта управління. Тому розглядати облік як інформаційну систему можна лише за умови, якщо управління розглядається як власне інформаційний процес. Якщо ж під управлінням ми розуміємо процес дії на об'єкт, то буде правильним розглядати облік як функцію управління. Такий висновок в однаковій мірі справедливий для кожної з функцій управління – чи то економічний аналіз, чи планування, які залежно від погляду на управління можуть розглядатися з двох боків, зокрема як функція управління і як інформаційна система. Досліджуючи роль обліку в системі управління підприємством, важливим є розгляд його у взаємозв'язку з іншими функціями управління. Це дасть повне та системне уявлення про його сутність.

Конкретизуючи функцію обліку в загальному циклі управління, В.Г. Швець виділяє чотири функції обліку: інформаційну (забезпечення інформації про фінансовий стан підприємства для потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів), контрольну (контроль збереження та ефективного використання ресурсів, виконання планових завдань, дотримання чинного законодавства, умов угод і контрактів), оціночну (вимір та оцінка ресурсів, визначення вартості й собівартості виробленої продукції та розрахунку результату, діяльності підприємства, його рентабельності) та аналітичну (здійснення економічного аналізу наявності, стану й руху ресурсів із широким залученням економіко-статистичних методів і моделювання та результатів діяльності підприємства) [14, 12]. Таким чином, завданням обліку є своєчасне створення необхідної для системи управління облікової інформації про облікові об'єкти.

У результаті глибокої інтеграції обліку з іншими функціями процесу управління на практиці неможливо визначити коло обов'язків для окремого працівника таким чином, щоб вони відносились лише до якоїсь окремої функції управління без його взаємозв'язку та взаємодії з обліком. З цього випливає, що облікова інформація є основою, матеріальною базою системи управління. У зв'язку з цим хотілось би звернути увагу на те, що систему управління забезпечують планування, контроль, аналіз, регулювання, оцінка для ус-

пісного здійснення діяльності підприємств, а бухгалтерський облік обслуговує всі ці процеси у сфері інформації. З.В. Гуцайлюк укажує, що особливе місце належить бухгалтерському обліку, за допомогою якого формується основний потік техніко-економічної інформації [15, 45].

Місце бухгалтерського обліку в системі управління показано на *рис. 2*.

Бухгалтерський облік складає основу інформаційної системи, від удосконалення якої залежить забезпечення ефективності системи управління підприємством. Розширення меж практичного використання облікової інформації, веде до посилення взаємозв'язку і взаємодії з іншими складовими економічної інформації.

IV. Висновки. Отже, бухгалтерський облік і його продукт, облікова інформація, являють собою ядро інформаційного забезпечення діяльності підприємства, у першу чергу кількісною інформацією таких підсистем управління, як планування, контроль, регулювання, аналіз, оцінка.

Таким чином, облік займає важливе місце в системі управління підприємством, тобто забезпечує на його основі органічний взаємозв'язок і взаємодію з усіма іншими підсистемами управління.

1. *Валуев Б.И.* Проблемы развития учета в промышленности. – М.: Финансы и статистика, 1984. – 215 с.

2. Система обліку в Україні: трансформація до міжнародної практики / За ред. М.П. Войнаренка. – К.: Наукова думка, 2002. – 718 с.

3. *Колос І.* Облікова інформація в управлінні діяльністю підприємства // Школа професійного бухгалтера. – 2004. – 15 лютого. – С. 8–11.

4. Інформація управління соціальними системами: Організаційно-правові питання теорії і практики: Навчальний посібник / В.Д. Павловський, Р.А. Калужний, В.С. Цинбалюк та ін.; За заг. ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калужного. – К.: МАУП, 2003. – 336 с.

5. *Лисенко Н.М.* Облікова інформація в системі управління підприємства (на прикладі житлово-комунального господарства) // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 9(52). – С. 62–68.

6. *Івахненко С.В.* Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту: Навчальний посібник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 349 с.

7. *Дорош Н.І.* Аудит: методологія і організація. – К.: Т-во "Знання" КОО, 2001. – 402 с.

8. *Макаров В.Г.* Теорія бухгалтерського учета. – М.: Финансы и статистика, 1983. – 254 с.

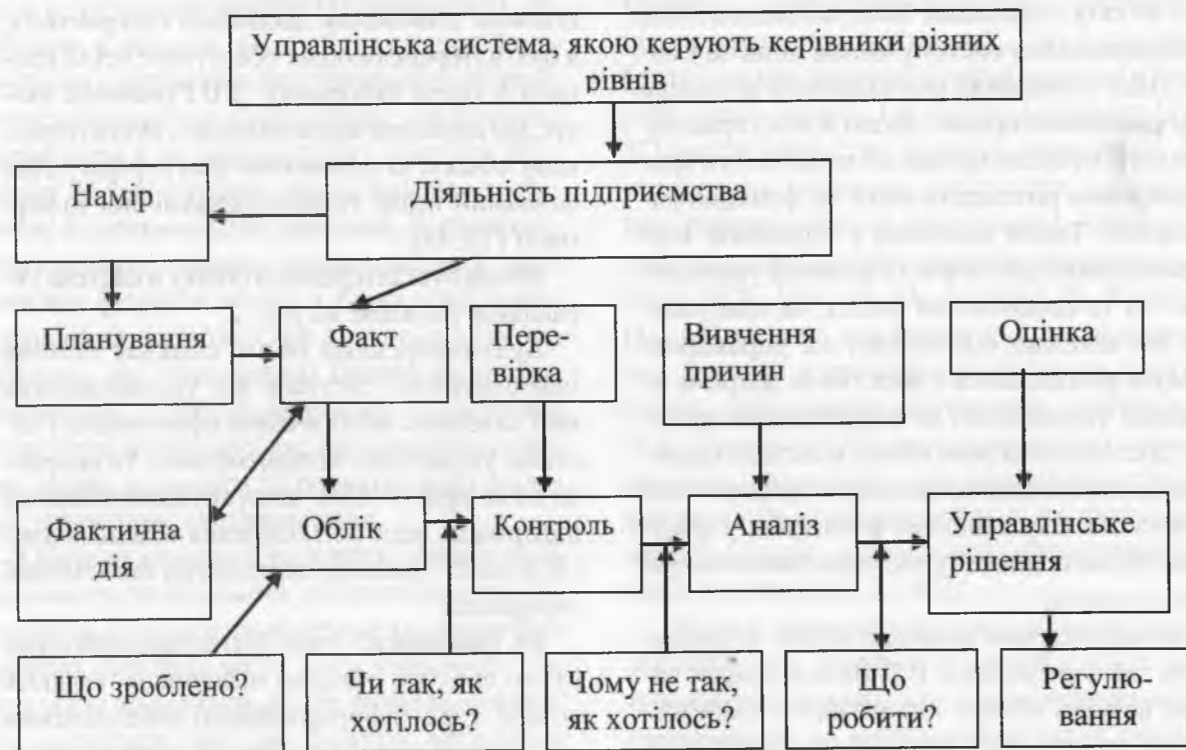

Рис. 2. Місце бухгалтерського обліку в системі управління підприємством

9. Нападівська Л.В. Контроль у системі управління підприємствами // Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник / Відп. ред. О.П.Степанов. – К.: КНЕУ, 2000. – Вип. II–III – С. 238–249.

10. Юргутіс І.А., Кравчук І.І. Основи менеджменту: Навчальний посібник. – К.: Освіта, 1998. – 256 с.

11. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. – М.: Дело, 1998. – 800 с.

12. Кузельський Н.В. Бухгалтерський учет и его контрольные функции. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 215 с.

13. Палий В.Ф., Соколов Я.В. Теория бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 1984. – 279 с.

14. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. – К.: Знання, 2004. – 447 с.

15. Гуцайлюк З. Ще раз про місце і роль управлінського обліку в інформаційній системі господарюючих суб'єктів // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 11. – С. 45–49.

This article studies the importance of accounting in controlling accounting of a company and its connection with its functions such as : planning, controlling, regulation, analyzing, and decision making.

Кропельницька С.О.

ІПОТЕЧНІ ПРОГРАМИ ТА ЇХ РОЛЬ В МОЛОДІЖНОМУ ЖИТЛОВОМУ КРЕДИТУВАННІ

Проведено аналіз світового досвіду іпотечного кредитування. Визначено та обґрунтовано можливість застосування іпотечних моделей у системі молодіжного кредитування в Україні.

Ключові слова: молодіжне кредитування, інвестування, схеми іпотечного житлового кредитування, молодіжна житлова політика, відсоткова ставка.

I. Вступ. Система іпотечного кредитування посідає унікальне місце в національній економіці. По-перше, в даний час іпотечне кредитування в більшості економічно розвинутих країн є не тільки основною формою поліпшення соціально-економічних умов, але й здійснює істотний вплив на економічну ситуацію у країні в цілому. З іншого боку, система іпотечного кредитування являє сьогодні складний механізм, який складається із взаємо-

пов'язаних та взаємозалежних підсистем (ринок нерухомості та операції з купівлі-продажу нерухомості, комплекс операцій з надання та обслуговування іпотечних кредитів, фондовий ринок та операції сек'юритизації іпотечних активів тощо). За рахунок іпотеки здійснюється інвестування реального сектора економіки та збільшення його капіталу і внаслідок цього забезпечується стабільне зростання доходів у різних галузях економіки. Іпотека може стати одним з важливих інструментів створення національної системи заощаджень. При широкому впровадженні іпотечного кредитування в країні збільшаться бюджетні надходження, ефективніше вирішуватимуться житлові питання, зросте відтворення робочої сили та її мобільність. За рахунок управління розгалуженими фінансовими потоками держава має можливість впливати на соціально-економічні процеси в країні.

На сучасному етапі важливим є впровадження зарубіжного досвіду іпотечного кредитування, а також розширення масштабів застосування вже відпрацьованих в Україні фінансово-кредитних механізмів житлового будівництва. Однак проблеми розвитку іпотечного ринку як найважливішої складової всієї фінансово-кредитної системи в силу об'єктивних історичних обставин вивчено недостатньо. Вагомий внесок у розробку деяких проблем іпотечного кредитування останнім часом внесли, передусім, зарубіжні дослідники, зокрема Д. Джонсон, М. Левін, Дж. Шерман, Р. Страйк, Дж. Фрідман, Н. Ордуей. Окремі питання висвітлені й у працях науковців України та інших країн СНД: О. Євтуха, В.Кудрявцева, Н.Косаревої, А.Іванова, С.Кручка, Н.Погорельцевої, В.Лагутіна та ін. Проте наявні роботи мають, як правило, загальний або вузькопрофесійний характер і стосуються тільки окремих елементів іпотечного кредитування.

Аналізу застосування світового досвіду іпотечного кредитування приділяли увагу український вчений О. Рябченко та російський дослідник Ю. Воробйов, однак їх дослідження стосувалися світового досвіду становлення іпотеки. Зазначеній проблемі присвятив ряд статей В. Омельчук, але його статті стосуються аспектів державного управління в сфері іпо-

течного кредитування. Отже, проблема врахування досвіду інших країн, які створили успішно функціонуючий механізм молодіжного іпотечного кредитування, є майже недо-слідженою.

II. Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад механізму молодіжного іпотечного кредитування та ефективності його реалізації на практиці.

III. Результати. Наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. у Німеччині, Англії та США склалися свої національні моделі житлового інвестування будівництва житла з використанням іпотечних схем, спільною ознакою яких була наявність вторинного ринку заставних. На основі них були сформовані сучасні моделі іпотек.

Американську модель можна назвати типовою іпотечною моделлю країн із ринковою економікою. Однак держава активно використовує іпотеку в рамках своєї соціальної політики, у тому числі молодіжної житлової політики. Ще з 60-х років минулого століття молоді сім'ї отримали змогу взяти іпотечний кредит, незважаючи на реальні відсотки, лише під 1% річних (решту виплачує держава). Зовні схема житлової іпотеки США є достатньо простою та зрозумілою для позичальника. Під час придбання житла (окремого будинку чи квартири у власність) середній американець спроможний виплатити одразу 10–20% його вартості. Решта суми береться у кредит. Будівельна чи інша компанія одержує необхідну суму за будинок, а сім'я або окрема особа стає власником житла. У цій ситуації ніколи не надається кредит під будівництво; обов'язковою є наявність предмета застави — конкретного житла. Іпотечний кредит надається на термін до 30 років, протягом яких позичальник зобов'язаний вносити щомісячну плату на погашення кредиту, в іншому випадку на будинок може бути звернуто стягнення. Саме до цього зводиться основний зміст іпотеки. Слід також зазначити, що в США, як і в інших розвинутих країнах Заходу, земельна ділянка та будівля на ній розглядаються як єдине ціле, а їх правова доля завжди вирішується разом [2, 141].

У країнах, де житлове іпотечне кредитування досить розвинуте, існують значні від-

мінності у механізмах фінансування будівництва та купівлі житла для різних категорій громадян. У цьому контексті вирізняється німецька модель житлової іпотеки, де основою первинного ринку житлової іпотечної системи є кредитно-будівельні організації (будівельно-ощадні каси) [3, 122]. У Німеччині вкладники оощадних кас при іпотечному кредитуванні мають ряд переваг порівняно із звичайними позичальниками:

- 1) низька відсоткова ставка за кредит (5% проти 8–9% на вільному ринку капіталу);
- 2) відсутність ризику зміни відсоткової ставки (ставка залишається незмінною незалежно від ринкової кон'юнктури);
- 3) швидке погашення заборгованості (до 12 років).

Важливим є також надання державою гарантій вкладникам таких кас на першому етапі, коли відбувається накопичення вкладником певної суми, обумовленою контрактом. Після акумуляції такої суми вкладник отримує кредит на купівлю житла під його ж заставу, маючи зазначені переваги.

Держава використовує дану схему для реалізації мети своєї молодіжної житлової політики, нараховуючи премію вкладнику, що розраховується як частка від суми власних заощаджень вкладника. Так, у період відновлення країни після 1945 р. премія нараховувалась у розмірі 33% від суми власних заощаджень; на сучасному етапі така премія становить 10%, а в колишній Східній Німеччині – 15%. Описаний механізм реалізується через спеціально створену систему будівельних оощадкас і оощадбанків, через які фінансується близько 70% обсягів житлового будівництва у Німеччині.

Держава відіграє не останню роль у житлових іпотеках розвинутих країн і активно використовує їх у рамках реалізації соціальної політики, у тому числі державної молодіжної житлової політики. Роль держави полягає у тому, що створюється і забезпечується правове поле й економічні умови для функціонування іпотечної системи; забезпечується захист вкладників іпотечних установ: держава сприяє певним групам сімей (у тому числі молодим) у придбанні житла.

Кредити за кордоном видаються строком на 15–30 років. У середньому, необхідно випла-

чувати 30% сукупного доходу сім'ї за місяць. Навантаження, звичайно, суттєве, але сім'я стає учасником іпотечних програм, сплачує 70% вартості житла, потім підключається держава. В європейських країнах, наприклад у Бельгії, держава списує половину суми кредиту і в цьому випадку тільки виграє. По-перше, вирішується житлова проблема; по-друге, іпотечні кошти – це значні інвестиції.

У США держава надає власникам житла податкову знижку шляхом штучного зниження їх оподатковуваних прибутків на суму боргу (з відсотками), які щорічно сплачуються за банківським кредитом за придбаний будинок [4, 60].

В свій час країни з перехідною економікою постали перед значними труднощами як при організації позабюджетного інвестування в житлове будівництво, так і при організації іпотечних схем такого кредитування. Для таких країн за часів адміністративно-командних систем управління економікою характерним було державне фінансування житлового будівництва. При переході до ринкових відносин практично всі постсоціалістичні країни зазнали труднощів у формуванні внутрішніх ринків, у тому числі ринків капіталу, житла, підрядних робіт тощо. Особливих клопотів при формуванні іпотеки в умовах перехідної економіки завдає нерозвинутість фінансової інфраструктури, оскільки саме вона відіграє ключову роль в успішному функціонуванні всіх моделей іпотек.

У процесі вирішення проблеми створення національних житлових іпотек частина постсоціалістичних країн пішла шляхом копіювання діючих моделей іпотечних схем (як правило, німецького варіанта), інша частина перебуває на шляху створення іпотек, застосовуючи для вирішення проблеми житлового інвестування або окремі елементи іпотеки, або відокремлені іпотечні програми універсальних банків. До першої групи належать переважно країни центральної Європи, насамперед Чехія, Угорщина, Польща, до другої – республіки колишнього СРСР.

Одним із найбільш сформованих є іпотечний ринок Чехії [5, 144]. Подібно до німецької іпотечної моделі, на первинному ринку заставних цієї країни діють Будівельні товари-

ства, які використовують програми будівельних заощаджень. Ці програми, по суті, є системою фінансування житлового будівництва, заснованою на цільових житлових заощадженнях. Як і в Німеччині, перевагою програм будівельних заощаджень є можливість доступу вкладників до дешевих кредитів. Мінімальна щорічна сума, яка має вноситися на накопичувальний рахунок, еквівалентна близько 1,5 середньомісячної зарплати. Такі рахунки є дохідними, відсоткова ставка по заощадженнях становить до 25% річних. При вступі у товариство укладається контракт на певну суму для купівлі житла. Кредит видається під 6% за умови накопичення 50% контрактної суми. Середній період до отримання кредиту – близько 5 років [5, 145].

Зазначені програми реалізують 6 чеських банків. Важливим для функціонування чеської житлової іпотеки є те, що у країні існує 9 заставних банків, які мають право випускати облігації, забезпечені заставними, тобто, фактично, таким чином створено вторинний ринок заставних. Крім спеціалізованих банків, згідно з чеським законодавством, іпотечною діяльністю можуть займатися й універсальні банки за наявності відповідної ліцензії, умовою отримання якої є роздільне ведення документації за звичайними та іпотечними операціями.

Таким чином, накопичувальні вклади додатково захищаються від можливих ризиків. Законодавчо існує обмеження, яке вимагає приведення іпотечної діяльності банків у відповідність із діяльністю спеціалізованих іпотечних банків з фіксованою ставкою по іпотечних кредитах. Встановлено також максимальний розмір іпотечного кредиту, який не може перевищувати 70% вартості житла. Стандартний термін кредиту на купівлю житла – 20 років. Держава здійснює підтримку кредитування під заставу нерухомості молодих сімей шляхом надання податкових пільг. Однак, хоч іпотека у Чехії наближається до моделей розвинутих країн, по-справжньому масовою їй заважає стати низький рівень доходів багатьох сімей.

Як свідчить аналіз стану розвитку іпотеки в республіках колишнього СРСР, іпотека там перебуває лише на першому етапі свого роз-

витку. Додатковою перешкодою на шляху становлення житлової іпотеки в цих країнах є відсутність належного правового регулювання іпотечної діяльності. Часто законодавство обмежує можливість повноцінного функціонування вторинного ринку заставних.

Відсутність цілісної іпотечної схеми інвестування у будівництво спостерігається в Росії. Як показав проведений аналіз стану розвитку житлового іпотечного кредитування, у цій країні проблема позабюджетного інвестування у сферу житлового будівництва вирішується кількома шляхами: пайове будівництво з продажем житла в розстрочку; система житлових заощаджувальних програм; регіональні програми з використанням ресурсів місцевих бюджетів; муніципальні житлові облігації; кредитування купівлі житла підприємствами для своїх працівників; система кредитування купівлі житла оощадбанку Російської Федерації; іпотечні програми комерційних банків.

Пайове будівництво з продажем житла в розстрочку, хоч і є засобом залучення коштів житлове будівництво, але не має підстав вважатися іпотечною схемою, оскільки право власності на житло переходить до покупця лише після повної сплати вартості житла.

Системи житлових заощаджень в Росії є, по суті, комбінацією накопичувальних та іпотечних програм і спробами окремих російських банків адаптувати подібні схеми розвинутих країн, насамперед Німеччини. Відносини покупця і банку при такій схемі здійснюються у два етапи. На першому етапі покупець накопичує у банку суму, обумовлену договором, яка є першим внеском при отриманні іпотечного кредиту. Другий етап полягає в отриманні кредиту на купівлю житла під його заставу з подальшою сплатою боргу і відсотків за ним. Але, на відміну від розвинутих країн, у Росії відсутня система державних гарантій житлових накопичувальних вкладів, що збільшує ризик вкладників. Відсутність вторинного ринку заставних суттєво обмежує ресурси банків на такі програми. Такий вид кредитування останнім часом набуває все більшої популярності і стає в більшості банків обов'язковим елементом кредитної діяльності. Це зумовлено тим, що за фактичної відсутності

кредитних історій, накопичувальний етап є єдиним способом для банку вивчити майбутнього позичальника, знижуючи таким чином ризик при наданні кредиту [6, 21].

Своєрідна система іпотечного житлового кредитування склалася в Білорусі. Особливістю її є активна участь держави, чого не спостерігається в інших республіках колишнього СРСР. Схема кредитування передбачає емісійний кредит під 2,5–5% річних на строк до 40 років [7, 162]. Умови отримання такого кредиту стандартні: оплата 10% вартості житла коштами покупця, перебування покупця на обліку в черзі на поліпшення житлових умов, позичальник повинен мати місячний дохід, який удвічі перевищує місячний платіж по кредиту, тобто умови більш як прийнятні. Єдиний спірний момент – емісійна природа кредиту. Існує думка, що ця операція сприятливо впливає на економіку в цілому, оскільки кошти інвестуються в житлове будівництво, а новосели потребуватимуть ряду товарів довгострокового споживання: меблів, побутової техніки тощо. Тому така операція не супроводжується інфляцією [8, 1-2]. З такою думкою навряд чи можна погодитися з огляду на те, що в країні останнім часом спостерігаються інфляційні процеси.

Отже, всі розглянуті схеми іпотечного житлового кредитування (крім білоруської) є малодоступними. Обмеженість бюджетних ресурсів не дає можливості державам з нерозвинутими ринковими економіками запровадити програми пільгового житлового іпотечного кредитування та виступати в ролі гаранта іпотечних вкладів. Відсутність належного розвитку страхового бізнесу практично унеможлиблює страхування діючих іпотечних схем, що підвищує ризики іпотечного кредитування. Через це іпотечні кредити за умов перехідної економіки є дорогими і нетривалими, порівняно з житловими іпотеками розвинутих країн.

З боку держави в ряді зарубіжних країн діє підтримка молодих родин для купівлі квартири у власність або для її будівництва. Зокрема, у Фінляндії використовуються такі заходи: обмежено всі види оподаткування доходів фізичних і юридичних осіб до загального рівня 32%; встановлено парламентом тверді

ставки банківського кредиту на купівлю молодими сім'ями квартир під 3% річних з розстрочкою до 20–25 років; знижену на 25–50% плату (залежно від кількості народжених дітей) за придбані молодими сім'ями квартири. Загальні умови іпотечного кредитування будівництва житла також дуже м'які, банківська ставка становить 3–5% річних, на відміну від середньої ставки на інші види кредитування 9–17%.

Система підтримки молодих громадян у Німеччині полягає в тому, що будівельні ощадкаси укладають із працюючими громадянами договір на фінансування будівництва, на підставі якого майбутній власник житла вносить щомісяця на свій рахунок у будівельній ощадкасі певну суму. Роботодавець на підставі "Закону про 936 марок" щомісяця додає до зарплати 78 марок (936 марок у рік), а держава додає ще 93,6 марки, чи 10% від 936 марок. У такий спосіб накопичується "будівельний капітал". Коли сума накопичується до необхідної (близько 1/3 вартості житла), держава виділяє громадянину 10% вартості житла, а на іншу суму будівельна ощадкаса видає під низький відсоток кредит. Крім цього, після купівлі житла молоді сім'ї, яка має не менше 2 дітей, держава видає їм протягом 8 років після купівлі житла 40 тис. марок у вигляді субсидій на будинок, 24 тис. марок на дітей, 4 тис. марок у вигляді екологічної надбавки і 3,2 тис. марок у вигляді субсидій на енергію [3, 203].

Вивчаючи досвід інших країн, потрібно, у першу чергу, звернути увагу на те, що у країнах із розвинутою ринковою економікою в основному практикується дві моделі житлового кредитування.

Перша – модель депозитного інституту (ощадного банку). Ощадні банки акумулюють свої фонди в основному через вклади, надають іпотечні позички й обслуговують їх, тобто збирають регулярні платежі у рахунок погашення кредитів, ведуть облік, працюють із боржниками. При цьому ощадні банки виступають інвесторами, вони тримають видані кредити у своєму портфелі. У Франції, Німеччині та деяких інших країнах банки мобілізують гроші за допомогою контрактних будзаощаджень. Ця схема замкнута: банки видають

кредити на житло тільки з коштів від контрактів за заощадженнями. Вони мають можливість надавати кредити на більш пільгових умовах, ніж ринкові, тому що сплачують за заощадженнями проценти, нижчі за ринкові. Однорівнева модель складається тільки з первинного ринку іпотеки, коли банки та інші кредитні установи мають високу капіталізацію й традиційно довгострокову структуру депозитів. В однорівневій моделі потреба в залученні банками додаткових джерел фінансування іпотечних кредитів не є критичною.

Друга модель житлового кредитування – незамкнута. Іпотечна компанія не залучає вклади, а фінансує початкові операції з власних коштів і термінових позичок і обслуговує їх. Видавши позичку, наприклад будівельній фірмі, компанія передає цей будинок третій особі – інвестору (сім'ям, комерційним фірмам) за договором або при оформленні цінних паперів на ці іпотечні кредити. Виручені від продажу будинків кошти компанія знову пускає в обіг і видає нові позики. Її прибуток складається зі зборів за надання кредитів та платежів за обслуговування їх. Для дворівневої моделі притаманна наявність як первинного, так і вторинного ринку іпотеки. У дворівневій моделі банки не повинні формувати структуру пасивів за рахунок довгострокових депозитів, а іпотечні кредити надаються за загальноприйнятими стандартами з можливістю їх наступного перепродажу, сек'юритизації або використання як забезпечення для залучення рефінансування, у тому числі шляхом емісії іпотечних цінних паперів.

Зазвичай, в чистому вигляді ці моделі не використовуються в жодній країні світу, але в той же час в Європі віддають більшу перевагу однорівневій моделі, а у Сполучених Штатах Америки більшого поширення набула дворівнева модель.

В Україні прийнятною є як американська схема іпотечного кредитування, що дозволяє створювати дворівневий іпотечний ринок житла, так і традиційна європейська схема, що дозволяє кожній людині із середніми доходами отримати в банку чи в іншій фінансово-кредитній установі кредит, купити за нього квартиру, при цьому використовуючи її як заставу. Слід також розширювати банківське іпо-

течне кредитування, започатковувати створення будівельно-ощадних кас, які добре зарекомендували себе у багатьох країнах Європи та у США. Своє місце у системі іпотечного кредитування мають зайняти кредитні спілки, інвестиційні фонди та інші інститути, що акумулюватимуть кошти населення [1, 22-231].

В Україні зараз у спорудження житла вкладення бюджетних коштів є незначним, тому основними інвесторами виступають громадяни. За оцінками спеціалістів, сьогодні претендувати на участь в програмах іпотечного житлового кредитування можуть від 6 до 15% населення. В середньому забезпечення житлом в Україні становить 20 кв.м на особу, що в 2-3 рази менше, ніж у розвинутих країнах. Громадяни цих країн із середнім достатком змінюють житло 7-8 разів протягом життя, звичайно завдяки отриманню іпотечних кредитів.

На сьогодні найгострішою проблемою є практично відсутність в Україні довгострокового кредитування банками населення. Банки воліють без ризику обертати короткострокові засоби. Заважає наявність великої кількості ризиків для кредиторів, які працюватимуть за програмою іпотечного кредитування на вторинному ринку нерухомості. Зараз банки в основному фінансують операції іпотечного кредитування за рахунок депозитів фізичних осіб, строк яких не перевищує трьох років, а іпотечні кредити надаються тільки від трьох років. Крім того, конкуренція спонукає збільшувати депозитні відсоткові ставки. Все це збільшує процентні ризики та зменшує ліквідність банку. Завищення вартості кредитів, що надаються, значною мірою зумовлюється: високою ціною залучених ресурсів; зростанням інфляції та зниженням ринкової вартості застави; несвоєчасним виконанням кредитних зобов'язань; ризиками, пов'язаними з правовими і судовими труднощами при відчуженні житла – предмета застави, а також із проблематичним виселенням боржника та продажем на торгах предмету застави. Існують складнощі в оцінці платоспроможності позичальника, адже значну частку доходів населення складають неофіційні доходи, які банк повинен враховувати при прийнятті рішення про видачу кредиту. Головна вимога до клієнтів – це їх платоспроможність, на-

явність стабільного джерела доходів. Також у позичальника бажаною є конкурентоспроможна професія (люди професій, пов'язаних з комерційною діяльністю, отримують зарплату незалежно від бюджетного фінансування – це юристи, економісти, менеджери різних рівнів). Оцінка фактичної платоспроможності позичальника є поки що невирішеною проблемою, яка суттєво обмежує можливість розвитку іпотечно-житлового кредитування. При доходах сім'ї менше 1000 доларів у місяць, обслуговувати іпотечний кредит просто нереально. Тому і доступність його в Україні не перевищує 5%.

Обсяги іпотечних кредитів українському населенню можна значно збільшити, шляхом: зниження відсоткових ставок; збільшення терміну кредитування; збільшення розміру кредиту відносно вартості предмету застави; зменшення суми витрат на оформлення кредиту та включення їх в “тіло кредиту”; застосування індивідуальних схем виплати кредитів; розвитку кредитів на первинному ринку; зміни технології розгляду можливості конкретного об'єкту бути предметом застави; застосування страхування ризиків позичальника; надання позичальнику можливості попереднього ознайомлення з кредитними документами для внесення в них узгоджених змін; вдосконалення самого процесу оформлення документів по кредитуванню; попереднього ознайомлення позичальника з технологією реалізації застави при неможливості виплати боргу; застосування технологій, які б виключали необґрунтовані затрати часу на пошуки квартири і втрати завдатку на знайдену квартиру; формування у населення економічної та юридичної культури.

В Україні розмірковують над запровадженням систем рефінансування іпотечного кредитування: яку ж систему взяти за взірць – “американську” чи “німецьку” (європейську)? Слід зазначити, що обидві системи ні теоретично, ні практично не виключають одна одну, а, радше, співіснують як в Німеччині, так і США. Тому в довгостроковій перспективі можна припустити паралельне існування обох систем в країнах, що наразі перебувають у процесі трансформації. Проте, в короткостроковій перспективі варто зосередитися на запрова-

дженні лише однієї з цих систем, що дасть змогу закласти основи фінансування нерухомості. Зважаючи на те, що європейська система відзначається простотою структури як з правової, так і з економічної точки зору, а також з огляду на мінімальні вимоги до обізнаності інвесторів – адже всі фінансові продукти є стандартизованими – варто розпочати запровадження системи рефінансування саме з європейської моделі.

Перспективи розвитку іпотеки в Україні значно залежать від економічного зростання, стабільності цін в національній валюті, удосконалення фінансово-кредитної системи та ринку нерухомості. Іпотечне кредитування – це надійний і перевірений спосіб залучення приватних інвестицій іноземних та вітчизняних інвесторів. Лише надійні гарантії, зокрема застава нерухомості та емісія на її основі іпотечних цінних паперів, дозволять мобілізувати в значних масштабах заощадження населення і спрямовувати їх на інвестування перспективних секторів економіки. Лише в такому разі в Україні можлива поява зарубіжних портфельних інвесторів, які, через придбання іпотечних цінних паперів, здійснюватимуть інвестування української економіки.

IV. Висновки. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що в Україні доцільно запровадити дворівневу систему іпотечного фінансування, сприяючи на початковому етапі розвитку однорівневої системи іпотечного фінансування. Це дозволить прискорити процес формування загальноєфективної соціально-економічної політики, створить передумови для включення соціального житла в Україні в систему міжнародного іпотечного ринку житла.

1. Рябченко О. П. Світовий досвід становлення іпотеки // Економіка України. – 2003. – 1. – С. 23–27.

2. Воробьев Ю., Караваева И., Скробов А. Залоговое кредитование: зарубежный опыт и российская действительность // Вопросы экономики. – 1995. № 11. – С. 12–18.

3. Ламперт Х. Социальная рыночная экономика: германский путь. – М., 1994. – 224 с.

4. Махайлов Е. Ипотечное финансирование в США // США: экономика, политика, идеология. – 1993. – № 1. – С. 33–39.

5. Штольц П. Краткий обзор развития ипотечного рынка в Чехии // Ипотечный рынок в Украине Міжнародн. наук.-практ. конф. “Проблеми розвитку іпотечного

ринку та шляхи їх розв'язання” // Під ред. П. І. Гайдучького. – К., 2002. – С. 144–151.

6. Печатникова С. М. Особенности жилищного ипотечного кредитования в России // Экономика строительства. – 2003. – № 2. – С. 20–32.

7. Евтух А. Т. Ипотечный механизм инвестирования. – Луцк, 2001. – 180 с.

8. Чорнобай А. Новосілля у сьбрів // Будівельна газета. – 1998 – 26 березня – С. 1–2.

The analysis of world experience of the mortgage crediting is conducted. Certainly and grounded possibility of application of mortgage models in the system of the youth crediting in Ukraine.

Криховецька З.М.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БЮРО КРЕДИТНИХ ІСТОРІЙ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовано роль бюро кредитних історій у зниженні кредитних ризиків, розглянуто особливості їх функціонування в Україні та можливості розвитку.

Ключові слова: бюро кредитних історій, кредитна історія, кредитний звіт, позичальник, банк, кредитний ризик.

I. Вступ. Перед фінансовими організаціями постає важлива проблема — безпека надання кредитів. Як же зробити кредитування безпечним та вигідним і для кредиторів, і для позичальників? Безперечно, це комплексне завдання, але істотним етапом у його вирішенні є ефективний аналіз позичальника – максимально об'єктивний, недорогий і зручний, в чому і полягає функція бюро кредитних історій.

У більшості країн світу кредитори постійно обмінюються інформацією про платоспроможність позичальників. Світовий досвід показує, що найбільш ефективний спосіб такого співробітництва – це створення бюро кредитних історій, які акумулюють інформацію про всіх позичальників і представляють її до відома кредиторів.

Кредитна історія – це досье на юридичну чи фізичну особу. Вона містить інформацію про оплату рахунків, повернення позик, виконання умов контрактів, про інші події фінансової сторони життя. Сама по собі кредитна історія – це звичайний електронний файл, що містить інформацію про позичальника і його фінансові дані, які стосуються безпосередньо виконання кредитних зобов'язань. Чим повнішим виявляється таке досье, тим менші

ризика неповернення кредиту і, відповідно, тим вища лояльність фінансистів до позичальника. Перш ніж видати кредит, банки запитують дані з бюро. З часом незаплямована кредитна історія дозволить клієнтам банків отримати великі позики і на найбільш вигідних умовах.

У західних країнах ідея виникнення подібних бюро виникла у зв'язку з шахрайством у банківській сфері. Ризик видачі кредиту організації, яка не повернула кредит іншому банку, існував давно, поки банкіри не здогадалися обмінюватися інформацією про позичальників. Перехід у 60-х роках до „життя в кредит” більшості привело до того, що позичальникам стало вигідно зберігати прозору і позитивну кредитну історію своїх взаємостосунків із кредитними організаціями.

Модель, заснована на принципі „ви дістаєте доступ до інформації за умови, що самі поділитися нею”, прижилася в США. Але правила передачі конфіденційної інформації регулюються етичним кодексом. У нашій країні банківська діяльність не регулюється етичними нормами, тому така модель не діє. Перші кредитні бюро з'явилися на ринку споживчого кредитування. Цей ринок, як і ринок кредитування малого бізнесу, характеризується великою кількістю потенційних позичальників, які прагнуть отримати невеликі позики. Тому індивідуальна оцінка кожного з них вимагає додаткових витрат і не вигідна кредиторам, особливо враховуючи те, що аналіз, заснований на характеристиках позичальника і його кредитній історії, повинен бути достовірним і об'єктивним. Кредитні бюро, що акумулюють інформацію, отриману від бага-

тють кредиторів протягом декількох років, володіють базою даних для формування широкого інформаційного поля і побудови статистичних моделей оцінки ризику.

II. Постановка завдання. Вагомий внесок у дослідження проблем управління кредитними ризиками, зокрема розвитку бюро кредитних історій, зробили зарубіжні та вітчизняні вчені В.Березовик, Р. Беліцький, О.Ганоцький, А. Кияк, Н. Міленко, Л. Наумовські, О. Охріменко, А.Паламарчук, Н. Ремізовська, С. Спіцина, Б.Тімонькін, А.Шпирко та інші. Автори висвітлюють окремі проблеми діяльності і розвитку бюро кредитних історій. Тому постає необхідність подальшого дослідження цих питань. Мета даної роботи – охарактеризувати особливості функціонування бюро кредитних історій, розглянути можливості їх розвитку в Україні.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативні акти України, довідково-інформаційні видання, матеріали науково-практичних конференцій, публікації в засобах масової інформації, інформаційно-аналітичні матеріали дослідних установ, ресурси мережі Інтернет.

III. Результати. В Україні донедавна у вирішенні проблеми легалізації кредитних історій більшою мірою були зацікавлені комерційні банки, оскільки, кредитуючи підприємства, вони підлягали суттєвому ризику, так як їх права як кредиторів слабо захищені. Крім того, незважаючи на те, що фінансові установи уже протягом кількох років вели облік позичальників, часто фінансове минуле клієнта залишалось для них таємницею. Фактично всі ризики залежали від рівня роботи служби безпеки банку. Відомо, що комерційні банки обмінювалися між собою інформацією неофіційно. Але для них така практика була тягарем не тільки тому, що вона суперечить інституту банківської таємниці, але й тому, що служба безпеки обходиться дорого, тоді як у західних країнах питання одержання кредитної історії позичальників не складає труднощів, оскільки будь-який легальний кредит реєструється в кількох незалежних джерелах, страхується і т. ін.

Зважаючи на серйозність такої проблеми й намагаючись хоч би частково знизити кредитні

ризики, у червні 2001р. НБУ прийняв Положення “Про єдину інформаційну систему “Реєстр позичальників”, відповідно до якого забезпечувався облік банківських клієнтів, що мають прострочену заборгованість за кредитами. Активізацію процесу легалізації кредитних історій підприємств шляхом створення кредитних бюро за аналогом західних здійснювали також банки і небанківські установи. Основним мотивом участі банків у створенні бюро кредитних історій (БКІ) став активний їх розвиток у напрямі роздрібних послуг для населення, зокрема – споживчого кредитування, яке пов’язане з високим рівнем ризику виникнення проблемної заборгованості, що й було покликано мінімізувати БКІ, яке б збирало, аналізувало й розповсюджувало серед банків інформацію про позичальників.

Якщо клієнт узяв кредит в одному банку, його мало що зупиняє взяти ще одну позику в іншому. Тому для самих банкірів діяльність бюро стане одкровенням, коли вони побачать, що одні й ті ж клієнти в різних банках залучили десятки кредитів. Роль таких бюро полягає у формуванні бази даних про громадян, які коли-небудь отримували, повертали чи, навпаки, не повертали кредити будь-яким офіційним позичальникам.

Вперше про бюро кредитних історій в Україні заговорили в 2003 році. Тоді у Верховній Раді була створена робоча група, члени якої у вересні того ж року розробили законопроект „Про організацію формування та обігу кредитних історій”. Проте закон був прийнятий через два роки, 23 червня 2005 року, і набув чинності 29 січня 2006 року. Цей закон визначає правові та організаційні засади формування і ведення кредитних історій, права суб’єктів кредитних історій та користувачів бюро кредитних історій, вимоги до захисту інформації, що складає кредитну історію, порядок утворення, діяльності та ліквідації бюро кредитних історій [1]. Його метою є врегулювання суспільних відносин, що виникають у сфері збору, обробки, зберігання, захисту та використання інформації про виконання особами грошових зобов’язань, функціонування інститутів, пов’язаних із обміном інформацією про грошові зобов’язання та із забезпеченням прав

та інтересів суб’єктів кредитної історії. У законі діє більшість норм, реалізованих у США в 1996 році в Законі „Про надання достовірної кредитної інформації” – Fair Credit Reporting Act.

Бюро кредитних історій – юридична особа, виключною діяльністю якої є збирання, оброблення, зберігання, захист, використання інформації, яка складає кредитну історію. В Україні відповідно до чинного законодавства бюро створюються у формі господарського товариства, засновниками якого можуть бути юридичні та фізичні особи. Статутний капітал бюро формується виключно за рахунок грошових коштів засновників бюро і має становити не менше п’яти мільйонів гривень.

Відповідно до вищезгаданого Закону, кредитна історія – це сукупність інформації про юридичну або фізичну особу, що її ідентифікує, відомості про виконання нею зобов’язань за кредитними угодами, інша відкрита інформація. Тобто це дані про те, як клієнт платить за своїми боргами.

Кредитна історія включає таку інформацію:

1. Відомості, що ідентифікують особу:

а) для фізичних осіб: прізвище, ім’я та по батькові; дата народження; паспортні дані; місце проживання; ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків та інших обов’язкових платежів; відомості про поточну трудову діяльність; сімейний стан та кількість осіб, які є в неї на утриманні; номер і дата державної реєстрації, відомості про орган державної реєстрації та основний предмет господарської діяльності фізичної особи – суб’єкта підприємницької діяльності;

б) для юридичних осіб: повне найменування; місцезнаходження; дата і номер державної реєстрації, відомості про орган державної реєстрації; ідентифікаційний код у ЄДРПОУ; прізвище, ім’я та по батькові, паспортні дані керівника і головного бухгалтера; основний вид господарської діяльності; відомості, що ідентифікують власників, які володіють 10 та більше відсотками статутного капіталу юридичної особи.

2. Відомості про грошове зобов’язання суб’єкта кредитної історії:

а) відомості про кредитні угоди та зміни до них (номер та дата укладання угод, сторони, вид угоди);

б) сума зобов’язання за укладеним кредитним договором;

в) вид валюти зобов’язання;

г) строк і порядок виконання кредитного договору;

г) відомості про розмір погашеної суми та остаточна сума зобов’язання за кредитною угодою;

д) дата виникнення прострочення зобов’язання за кредитним договором, його розмір і стадія погашення;

е) відомості про припинення кредитного договору та спосіб його припинення (у тому числі за згодою сторін, в судовому порядку, гарантом тощо);

є) відомості про визнання кредитного договору недійсним і підстави такого визнання.

3. Інформація про суб’єкта кредитної історії, яка складається зі сукупності документованої інформації про особу з державних реєстрів, інших баз даних публічного користування, відкритих для загального користування джерел:

а) наявність заборгованості за податками та обов’язковими платежами;

б) рішення судів, що стосуються виникнення, виконання та припинення зобов’язань за укладеним кредитним договором;

в) рішення судів та органів виконавчої влади, що стосуються майнового стану суб’єкта кредитної історії;

г) інші відомості, що впливають на спроможність виконання власних зобов’язань суб’єктом кредитної історії.

4. Відомості про операції з інформацією, які складають кредитну історію:

а) дата оновлення кредитної історії;

б) найменування користувача, який надав інформацію до кредитної історії, у разі його згоди на це;

в) коментар суб’єкта кредитної історії [1].

Як бачимо, формування кредитної історії відбувається не тільки з даних, що надаються банком-кредитором, але і з відомостей, здобутих бюро з публічних джерел, реєстрів і баз, за винятком тих, що містять державну таємницю.

Згідно з законодавством України, державні органи зобов'язані надавати інформацію про борги клієнта за першим запитом бюро. Це дозволяє скласти максимально повну картину про позичальника. Отримати ж відомості про конкретну людину у бюро кредитних історій можуть тільки банки, небанківські фінансові установи і підприємства, що надають у кредит майно або товари з відстроченням платежу.

Бюро забороняється збирати та зберігати в кредитних історіях інформацію про фізичних осіб щодо їхньої національності, расового та етнічного походження, політичних поглядів, релігійних і філософських переконань, стану здоров'я, членства в партіях та інших громадських організаціях.

Бюро надають інформацію з кредитних історій у формі кредитних звітів. Кредитний звіт є одним із найбільш важливих інформаційних джерел про кредити позичальника та інші історичні дані. Кредитний звіт є підсумковою інформацією, яка характеризує фінансовий стан позичальника, кредитоспроможність і платіжну дисципліну.

У кредитному звіті містяться такі дані: загальна кількість договорів; кількість фінансових установ, які надають інформацію; загальна кількість існуючих договорів; загальна кількість відмовлених заяв; загальна кількість припинених договорів; загальні виплати позичальника; прострочені виплати позичальника (для кредитних карток); овердрафт боржника (для операцій без регулярних виплат); найгірший операційний статус; кількість запитів за останніх 12 місяців та інше.

Технологія роботи бюро кредитних історій така. Кредитори постачають бюро даними про своїх клієнтів. Бюро співставляє їх з інформацією, одержаною з інших джерел (суду, державних реєстраційних та податкових органів і т.ін.), і формує картотеку на кожного позичальника, причому вся інформація, що надходить у кредитну історію, зводиться бюро до певного бала, який визначає, з якою ймовірністю позичальник виплатить наданий йому кредит. Створення такої бази даних є дуже важливим. Це одна з базових систем, яка примусить позичальників турбуватися про свою репутацію. Тому українським громадянам та

підприємствам слід уже тепер зайнятися питаннями формування своїх кредитних історій, адже їм не вдасться залишитися осторонь цього процесу.

Схема роботи банку з БКІ:

1. Клієнт-позичальник звертається в банк за отриманням кредиту.
2. Банк запитує дозвіл позичальника на отримання його кредитної історії з БКІ.
3. Позичальник дає банку письмовий дозвіл.
4. Банк робить запит в БКІ.
5. БКІ формує кредитний звіт і надає його банку.
6. Банк на підставі одержаного звіту ухвалює рішення надати клієнту кредит або відмовити [4].

Правда, не всі позичальники розділяють ентузіазм щодо створення БКІ. Багато кого турбує те, наскільки буде захищена інформація, яка зберігається в кредитних історіях. Тому стимулом для громадян можуть бути 100-процентні гарантії відсутності витоку даних, легальності і якості інформації, яка надається.

Передача та зберігання інформації в бюро є безпечною, оскільки інформаційний обмін відбувається захищеними каналами зв'язку, із застосуванням засобів захисту і криптографії, які використовує в своїй роботі Національний банк України і які рекомендуються Департаментом спеціальних телекомунікаційних систем і захисту інформації СБУ.

Користувачами бюро можуть бути не тільки банки, небанківські фінансові установи, а й інші суб'єкти господарської діяльності, які надають послуги з відстроченням платежу або надають майно в кредит. Зокрема, послугами БКІ уже цікавляться мобільні оператори, які планують надавати позики на користування мобільним зв'язком. Для отримання інформації необхідно укласти з БКІ договір і оплатити вартість послуги. За попередніми даними, одне звернення до бази даних коштуватиме від 2 до 10 гривень. Ціна залежить від обсягу запрошеної користувачем інформації.

У кредитному бюро можна запросити кредитний звіт лише в тому випадку, коли є запит на кредит. Банк тільки тоді може перевірити вашу кредитну історію, коли ви звертаєтесь до нього з проханням про отримання кредиту.

Згідно з Законом України „Про організацію формування та обігу кредитних історій” інформація про те, як позичальник виплачує кредит, потраплятиме в бюро автоматично за умови наявності договору про співпрацю між бюро і банком. Щодо Закону „Про інформацію”, який забороняє збирати відомості про громадянина і надавати їх третім особам без його згоди, то перед оформленням кредиту банки беруть у позичальників письмову згоду про передачу даних у бюро кредитних історій.

У той же час чинне законодавство в рамках Закону України „Про банки і банківську діяльність” дозволяє банкам обмінюватися загальною інформацією про позичальників, необхідною для ухвалення рішень про надання третім особам кредитів і банківських гарантій без яких-небудь дозволів позичальника. Клієнт зможе одержати кредит і в разі відмови надати дозвіл на доступ до його кредитної історії. Але в такій ситуації банк має право відповідним чином врахувати можливі ризики, що, швидше за все, відобразиться на величині процентної ставки.

Згідно із Законом України „Про організацію формування та обігу кредитних історій”, банк зобов'язаний повідомити клієнта, в яке саме бюро „пішла” інформація про нього.

Також залишається питання про порядність самих фінансових організацій. Не „порозумівшись” з якимось банком, клієнт ризикує одержати такий компромат у кредитній історії, що жоден банк не схоче з ним працювати. Тому варто контролювати свої кредитні історії на предмет випадкової або „свідомої помилки”.

Утім, потрапити в „чорний” список ненадійних клієнтів може і добросовісний позичальник. Відбутися це може внаслідок помилки банківських службовців. Запобігти цьому допомагає звичка проглядати власну кредитну історію, щоб упевнитися, чи все в порядку. Згідно з діючим законодавством, кожний позичальник може безкоштовно раз на рік або при відмові у видачі кредиту ознайомитися зі своєю кредитною історією як у банку, так і в бюро. Якщо він помітить помилку в кредитній історії, то її завжди можна виправити. Для цього потрібно написати заяву в Бюро кредитних історій із вказівкою невідповідностей.

У банк, який надав невірну інформацію, буде направлений запит для її перевірки. Визнавши свою неправоту, бюро зобов'язані помилку виправити. Іноді бувають випадки, коли клієнт і банк мають різні думки з приводу однієї й тієї ж ситуації, тобто одну й ту ж ситуацію банк і клієнт трактують по-своєму. Останній має право внести в кредитну історію свій коментар або навіть подати до суду на банк за розповсюдження невірних відомостей.

Незважаючи на те, що дані в досьє на позичальника беруться до 10 років, банкірів якнайбільше цікавлять останні 24 місяці кредитної історії потенційного клієнта. Цей період найбільш яскраво відображає його матеріальне становище. Непоганим доказом того, що позичальник став на шлях виправлення, можуть стати виписки за останні 24 місяці про своєчасну сплату рахунків. Наприклад, за комунальні послуги, мобільний зв'язок, користування кредитною картою і т.ін. Одержавши довідки про погашені рахунки і розміркуючи над відомостями про рівень нинішнього добробуту клієнта, банк може амністувати клієнта, що провинився, і виконати його прохання про новий кредит [3].

Затримка платежу може виникнути в кожного. Наприклад, договір із банком укладений 5-го числа, а зарплату клієнту платять 10-го. Тривалі відраджень або хвороба теж можуть викликати затримку з виплатою. Тому банки вирішили не вносити в кредитне досьє відмітки про затримки платежів на термін менше 30 днів. Банкіри радять: щоб не зіпсувати свою кредитну історію, необхідно своєчасно платити за кредити, частіше заходити в банк або телефонувати для пояснення ситуації з погашенням.

Отже, щоб уникнути неприємностей у майбутньому, краще наперед дізнатися про те, чим загрожує позичальнику передача даних у бюро кредитних історій, а також про те, як контролювати ситуацію й захищати свої права.

Щоб виправити позичальнику кредитну історію, РОДОВІД БАНК радить зробити три нескладні кроки для поліпшення кредитної репутації. Крок перший: необхідно погасити прострочену заборгованість або домовитися про реструктуризацію заборгованості. Крок

другий: відкрити в банку поточний або накопичувальний депозитний рахунок і активно ним користуватися. Крок третій: довести банку, що в житті позичальника настала смуга фінансової стабільності. Для цього фахівці банку рекомендують узяти в банку кредит на невелику суму (від 500 гривень) і вчасно його повернути. Потім слід постаратися узяти в тому ж банку ще один кредит, але вже на більшу суму (1000–2000 гривень) і знову вчасно розрахуватися за узяті в борг засоби. Як показує практика, саме такі дії допоможуть відновити взаємовигідну співпрацю з банком і сформуванню позичальнику хорошу кредитну історію.

За наявності докладної інформації про всі запозичення потенційного позичальника і його кредитну історію банкам легше оцінювати платоспроможність клієнта і застосовувати диференційовану цінову політику.

Якщо добросовісні позичальники одержують у бюро кредитних історій високий кредитний бал, то вони можуть торгуватися з банком і одержувати пільговий кредит чи більш вигідні умови кредитування, а якщо бал зі знаком „мінус” – можуть взагалі відмовити в позиції, причому у всіх банках відразу. За наявності позитивної кредитної історії зниження процентної ставки можливе на 2-3% відносно загальнопропонованої.

Діяльність БКІ сприятиме зниженню банківських ризиків і спрощенню процедури кредитування фізичних осіб. Завдяки цьому банки зможуть диференціювати умови кредитування, адже сьогодні у вітчизняній банківській системі хороший клієнт платить за поганого.

Кредитним установам України варто скористатися досвідом США, де приховати негативний кредитний рейтинг громадянам і організаціям неможливо: широка мережа бюро кредитних історій (більше 2-х тисяч) відстежує практично всі кредити. Ці бюро забезпечують захист американської системи кредитування. Найбільше з них — Experian — має більш ніж 100 млн. кредитних файлів і розглядає понад 35 млн. заявок від понад 100 тисяч абонентів на рік. Клієнтами бюро кредитних історій є банки, ощадні і кредитні організації, універсальні магазини, телефонні, лізингові компанії, оптові постачальники.

Вони знають, що кредитна історія громадянина або організації – хороше мірило їх майбутньої платоспроможності.

За даними Міністерства юстиції України, зараз у нас зареєстровані чотири БКІ: ТЗОВ „Міжнародне бюро кредитних історій (МБКІ)”, створене фінансовою групою ТАС, ісландською компанією Creditinfo Group і Національною асоціацією кредитних спілок; ЗАТ „Перше всеукраїнське бюро кредитних історій (ПВБКІ)”, засноване Асоціацією українських банків, 30 банками і двома страховими компаніями; ТЗОВ „Українське бюро кредитних історій (УБКІ)”, створене Приватбанком і компанією BigOptima; ТЗОВ „Бюро кредитних історій „Російський стандарт” [2; 3]. Особливі сподівання засновники бюро кредитних історій покладають на співробітництво один з одним: чим активніше буде здійснюватися обмін інформацією, тим вигідніше це буде всім учасникам ринку. Але сьогодні існує проблема обміну інформацією між кредитними бюро. В основному, наші кредитні бюро орієнтовані на закритість своєї інформації і доступність її тільки для власників цього бюро. Хоча є окремі спроби перепродажу такого роду інформації між кредитними бюро.

Приватні кредитні бюро є важливим інструментом для зростання підприємств приватного сектора в країнах, ринки яких формуються. Згідно з емпіричним дослідженням, проведеним Світовим Банком на основі опитування 5000 підприємств з усього світу, у країнах, де функціонують приватні кредитні бюро, банківським кредитуванням скористались 40% малих і середніх підприємств, у той час як у країнах, де кредитних бюро немає, за фінансуванням до банків звертались лише 28% підприємств. Як відзначає Н. Міленко, директор програм Міжнародної фінансової корпорації (IFC) з департаменту міжнародних фінансових ринків, „IFC намагається задовольнити надзвичайно велику потребу в кредитних бюро шляхом впровадження передових міжнародних практик кредитної звітності, корпоративного управління та управління ризиками. Формування й використання кредитних звітів підвищує якість кредитних рішень та слугує важливим засобом пом'якшення ризику. Це має особливо велике значення для

України, де за останні п'ять років обсяг наданих приватним сектором кредитів, як відсоток від ВВП, збільшився втричі. Використання такої кредитної інформації дає банкам можливість скоротити час та витрати на обробку кредитної заявки на 25% і більше, а також зменшити показник неповернення кредитів на 40-80%. Це сприятиме підвищенню прибутковості фінансових інституцій та стабільності фінансової системи в цілому. Українські банки лише торік через проблемні кредити не дорахувалися більше мільярда гривень, переклавши свої ризики на плечі чесних позичальників” [5].

Відсоткова ставка кредитування в Україні не знизиться, допоки кредитні бюро перебуватимуть у зародковому стані.

Деякі з кредитних бюро в Україні надають банкам скорингові послуги (оцінку позичальника в балах). 14 грудня 2006 року „Міжнародне бюро кредитних історій” (МБКІ) вперше в Україні представило „Карту експертного скорингу фізичних осіб”. Карта скорингу фізичних осіб – це методологія оцінки ризику кредитора на основі аналізу соціально-демографічних і економічних характеристик позичальника. МБКІ залучило учених і фахівців, які на основі спеціально розроблених експертних процедур визначили важливість тих або інших характеристик в оцінці ризику позичальника. Експертний скоринг МБКІ являє собою „ноу-хау”, створене спеціально для українського ринку. Фахівці усереднили інформацію і визначили важливість різних критеріїв із шести видів кредитів: іпотечного, автомобільного, карткового, овердрафту, кредиту на освіту і споживчого кредиту.

Критерії позичальника – вік, місце роботи, кількість років, які позичальник пропрацював на цьому місці, стать, кількість дітей тощо. І якщо банк хоче одержати скоринг у бюро на певну людину, то в режимі онлайн вводяться критерії в карту, а вона видає оцінку в балах. У майбутньому кількість набраних позичальником балів безпосередньо впливатиме на процентну ставку за кредитом і на лояльність банку до клієнта.

Дана методика рейтингування дозволить банкам ефективно оцінювати ризик позичальників, оптимізувати процеси видачі кредитів

і, зрештою, поліпшити структуру кредитного портфеля. Останні два роки в Україні спостерігається справжній бум роздрібного кредитування. Проте банки, виходячи на ринок роздрібного кредитування, часто не мають ефективних методик відсіювання неплатоспроможних клієнтів, які в майбутньому не повернуть кредит. Дана проблема має комплексний характер. По-перше, включення в кредитний портфель кредиту неплатоспроможному позичальнику спричиняє за собою втрати банком фінансових ресурсів. По-друге, банки, прагнучи компенсувати втрати від таких позичальників, підвищують процентні ставки за кредитами. У результаті платоспроможні позичальники платять за неплатоспроможних. Таким чином, методи оцінки ризику неповернення кредиту мають не тільки економічне, але й соціальне значення. Даний продукт може бути використаний як комерційними банками при розгляді заявок на кредити фізичним особам, так і у разі ухвалення Національним банком України певних рішень для моніторингу якості кредитних портфелів банків.

Звичайно, що кредитне бюро не є організацією, з появою якої повністю вирішуються проблеми кредитних ризиків. Його поява – це, насамперед, ознака нової якості розвитку системи правовідносин, що регулюють кредитний ринок. Проте, як показує світовий досвід, створення бюро кредитних історій приносить потрібний результат:

1. Бюро підвищує рівень відомостей банків чи інших кредиторів про потенційних позичальників і дають можливість більш точно прогнозувати ймовірність повернення позик. Це дозволяє кредиторам ефективно визначати спрямованість і ціну позики, зменшуючи ризик виникнення проблеми несприятливого вибору позичальника, тобто зменшить ризик видачі кредитів.

2. Бюро дає можливість зменшити плату, яку брали би банки зі своїх клієнтів, за пошук інформації, тобто зменшити вартість кредитів (у тому числі процентні ставки) для позичальників. Більш низькі процентні ставки збільшують чистий дохід позичальників і стимулюють їх діяльність.

3. Бюро формує механізм, що дисциплінує позичальників, оскільки у випадку невиконан-

ня зобов'язань погіршується репутація останніх перед потенційними кредиторами, а це позбавить їх можливості одержати позикові кошти чи зробить кредити набагато дорожчими. Даний механізм також підвищує стимул позичальника до повернення позики, зменшуючи ризик недобросовісної поведінки.

Створення бюро кредитних історій – це своєрідні інвестиції в розвиток ринку кредитів, що дозволяють вивести доходи фізичних і юридичних осіб із тіні. Реалізація на практиці цього проекту додасть імпульс розвитку життя в кредит для більшості жителів України.

А поки механізм роботи кредитних історій ще „обкачується”, банкам доводиться знаходити інші важелі вирішення проблем управління кредитними ризиками. Одна з можливостей банку забезпечити себе від неповернення кредиту – страхування фінансових ризиків. Все більше банків і кредитних спілок настійно рекомендують, а в деяких випадках і вимагають страхування. При іпотечному кредитуванні страхування заставного майна є обов'язковою умовою кредитора, хоча цей вид страхування добровільний. Такі вимоги кредитних установ цілком природні, оскільки кредитор бажає максимально знизити ризик неповернення грошей. У разі виникнення проблемної заборгованості банк зобов'язаний сформувавши спеціальний резерв – певну суму, яку він просто заморожує. Для банку це неприємний момент, оскільки він не має можливості розпоряджатися даними грошима. До того ж, банк постійно платить податок на прибуток з нарахованих відсотків, що удвічі збиткове. Списати резерв можливо тільки при спробах банку стягнути борг у судовому порядку, тому банки і судяться з боржниками – не стільки заради стягнення боргу, скільки заради отримання можливості списати резерв.

IV. Висновки. Кредитні історії стають зв'язуючою ланкою між позичальниками і українськими банками. Причина необхідності формування кредитних історій – оптимізація ризиків банківських установ. Видача кредиту на пряму пов'язана з ризиками, отже, банки захищаються від зростання проблемних кредитів у кредитних портфелях. До того ж, це може бути механізмом здешевлення кредитних продуктів для позичальника, репутація

якого бездоганна з погляду ризиків для банку. Функціонування кредитних бюро в Україні забезпечить:

- 1) зниження кредитних ризиків кредитних установ;
- 2) зростання обсягів кредитування;
- 3) підвищення ліквідності банківських активів;
- 4) розширення доступу громадян і малого бізнесу до кредитних ресурсів за рахунок диференційованих чи нижчих кредитних ставок;
- 5) збільшення купівельної спроможності громадян;
- 6) підвищення довір'я до банківської системи;
- 7) економічне зростання в масштабах країни.

На сьогоднішній день кредитні історії – це поки що лише перспективний важіль впливу на позичальників. Хоча за ними – майбутнє, тому вже зараз варто поклопотатися, щоб не „потрапити в історію”. Адже різні види споживчого кредитування набирають обертів. Зовсім скоро ми, як і громадяни Західної Європи і США, теж „житимемо в борг”. І отримання різних кредитів у значних обсягах буде досить актуальним, користуватиметься великим попитом. Основними шляхами подальшого розвитку кредитування в Україні є вдосконалення законодавчої бази; навчання споживачів щодо користування кредитом, а також щодо важливості формування ними позитивної кредитної історії; розвиток внутрішніх скорингових систем банків, використання скорингових послуг бюро кредитних історій.

1. Закон України „Про організацію формування та обігу кредитних історій” від 23 червня 2005р. № 2704 – IV.

2. Перелік бюро кредитних історій. – <http://www.minjust.gov.ua/0/8840>.

3. Бюро кредитних історій: «большой брат» следит за тобой. – <http://banker.ua/articles/mortgage/2007/08/08/1180425993>.

4. <http://www.leasing.org.ua/ua/news/?pid=676>.

5. В Україні відбулася Міжнародна конференція з питань діяльності бюро кредитних історій. – <http://www.uabanker.net/daily/2006/09/092906-1320/shtml>.

In work role of existence in Ukraine of bureau of credit histories for the decline of credit risks is grounded, the features of their functioning and possibilities of development are considered.

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті здійснено аналіз інвестиційної ситуації в економіці областей Карпатського регіону впродовж останнього часу (2000-2006 рр.) і виявлено тенденції та динаміку її розвитку, а також визначено пріоритети промислово-інвестиційної політики.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, структура капіталовкладень, промисловий потенціал, види економічної діяльності, динаміка економічного розвитку.

I. Вступ. В умовах ринкової економіки інвестиційне забезпечення динамічного розвитку регіону є пріоритетним в структурі факторів, що впливають на параметри розвитку промислового потенціалу та визначають його економічну перспективу. Основною умовою ефективного розвитку промислового потенціалу на макро- та мікрорівні є активізація інвестиційної діяльності, що потребує удосконалення економічного механізму залучення та ефективного використання інвестицій у промисловості. Механізм регулювання інвестиційних процесів охоплює широке коло питань, що часто трактуються без урахування специфічних умов становлення ринкової економіки. Перехід до ринкової економіки обумовлює необхідність мобілізації власних коштів підприємств, залучених і кредитних фінансових ресурсів на відновлення промислового виробництва.

Найбільш істотними інвестиційними джерелами, як показує досвід країн з ринковою економікою, є амортизаційний фонд, банківські кредити, залучені кошти. Проте для активізації цих джерел необхідно врахувати умови становлення ринкової економіки в Україні. Вирішення проблем інвестування неможливе без створення ефективного механізму формування внутрішнього інвестиційного потенціалу, активізації всіх можливих інвестиційних джерел, який передбачає створення сприятли-

вих для капіталовкладень економічних, організаційних, законодавчих та інформаційних умов.

Дослідженням багатоаспектних проблем інвестиційної діяльності, відтворювальних процесів та оновлення виробництва займалися Р.З. Акбердін, В.Ф. Беседін, Є.І. Бойко, В.М. Геєць, М.І. Долішній, А.С. Ємельянов, Д. Комінгс, О.А. Кузнецов, В.Ф. Спірін, Д.Н. Хайман.

II. Постановка завдання. Актуальність проблеми інвестування на сучасному етапі зумовлена першочерговою увагою уряду до поліпшення інвестиційного клімату як в державі в цілому, так і в регіонах. Прикарпаття, що неухильно поживляє інвестиційну діяльність, активно створює умови для зростання надходжень капітальних вкладень в економіку регіону й, зокрема, промисловість.

Інвестиційна привабливість Прикарпаття в тому, що це – перспективний та потужний промислово-аграрний регіон з розвиненою інфраструктурою та наявністю сприятливих умов для ефективного освоєння інвестицій. Впровадження регіональної інвестиційної політики реалізується через «Програму розвитку інвестиційної діяльності області на період до 2011 року», основою якої є система заходів, виконання яких забезпечить сприятливі умови для надходження інвестицій в економіку області. Мета праці – проаналізувати стан інвестиційного клімату в регіоні та визначити найважливіші завдання промислового інвестування.

Регіональна структура капіталовкладень є одним із індикаторів ділової активності потенційних інвесторів і повинна враховуватись шляхом вирівнювання рівнів розвитку окремих регіонів, надання пріоритетності в регіональному розвитку тим підприємствам та галузям, які мають більшу спроможність до формування інвестиційних ресурсів, а в товарному виробництві – експортну орієнтацію.

За економічними можливостями та обсягами залучених інвестицій Івано-Франківщина поступається лише Львівській області та займає друге місце серед областей західного регіону (див. табл. 1). [4,156-157]

Українські інвестори впроваджують низку перспективних проектів у туристичній галузі, паливно-енергетичному комплексі, деревообробці та інших галузях, зокрема на таких підприємствах, як ТОВ «Скорзонера», ВАТ «Нафтохімік Прикарпаття», ТОВ «Уніплит» та багатьох інших. Постійно зростаючі кошти населення вкладаються у зелений туризм, будівництво, сферу послуг та інші види економічної діяльності.

III. Результати. Аналіз стану інвестиційної діяльності у промисловості показав, що впродовж 2000-2006 рр. в області спостерігався приріст обсягів інвестицій в основний капітал проти попереднього року, за винятком 2005 р. [4,160].

Статичні дані, які відображені у табл. 2, свідчать, що у 2006 р. на розвиток економіки спрямовано 3306,5 млн. грн. капітальних інвестицій. Переважну частку з них (79,2%) становили інвестиції в основний капітал (у капітальне будівництво і придбання машин та об-

ладнання), значну частку (17,4%) – витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта (капітальний ремонт). За рахунок усіх джерел фінансування освоєно 2620,0 млн. грн. інвестицій в основний капітал (капітальних вкладень).

У 2006 р. порівняно з 2000 р. обсяги інвестицій в основний капітал зросли вдвічі, порівняно з 1995 на 11,4%, але не досягли рівня 1990 р. на 4,1% (див. графік «Динаміка індексів обсягів інвестицій в основний капітал (у відсотках)»):

Основним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал залишається власні кошти підприємств та організацій, проте частка їх з року в рік зменшується. Отже, протягом останніх років структура інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування зазнала змін. Так, частка власних коштів проти 2000 р. зменшилася на 25,7%, хоча залишається найбільш вагомою (50,2%).

Сталою є тенденція значного зростання частки вкладень, освоєних за рахунок кредитів банків та інших позик з 0,3% у 2000 р. до 19,3% у 2006 р. За рахунок цих вкладень у 2006 р. освоєно 507 млн. грн інвестицій в основний капітал.

Таблиця 1

Динаміка регіональної структури капіталовкладення

	Обсяг інвестицій в основний капітал	У % до загального обсягу	2006 у % до 2005	Довілково 2005 у % до 2004
Україна	125253,7	100,0	119,0	101,9
Закарпатська	2018,5	1,6	154,8	81,1
Івано-Франківська	2620,0	2,1	135,4	86,6
Львівська	5875,5	4,7	110,7	107,6
Тернопільська	1213	1,0	119,85	116,5
Чернівецька	1451,4	1,2	166,0	93,0

Таблиця 2

Основні показники інвестиційної діяльності економіки

	2000	2002	2003	2004	2005	2006
Інвестиції в основний капітал у фактичних цінах, млн. грн.	604,9	953,9	1130,1	1588,9	1683,4	2620,0
Індекси інвестицій в основний капітал (відсотків до попереднього року)	159,7	106,7	113,7	121,7	86,6	135,4

Важливим завданням при аналізі стану інвестицій є врахування їх структури за джерелами фінансування. Це дає змогу визначити як можливості залучення інвестицій, так і джерела, на яких має першочергово базуватися економічний розрахунок та прогноз. Структуру інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування подано в діаграмі.[1, 5]

Структура інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування.

Нестабільною впродовж останніх років була динаміка вкладення коштів іноземними інвесторами. Найбільшою була їх частка (8,5%) у 2002 р., найменшою (0,1%) – у 2001 р., у 2006 р. вона склала 3,7%.

У відтворювальній структурі інвестицій в основний капітал значно переважають витрати на технічне переоснащення і реконструкцію діючих підприємств, зокрема, переробній промисловості (62,8%). У структурі інвестицій в основний капітал у 2006р. переважали витрати на будівельні і монтажні роботи (42,1% до загального обсягу).

Стабільно зростає приріст обсягів інвестицій спостерігався у розвиток більшості видів економічної діяльності. Значну частку усіх обсягів інвестицій спрямовано у промис-

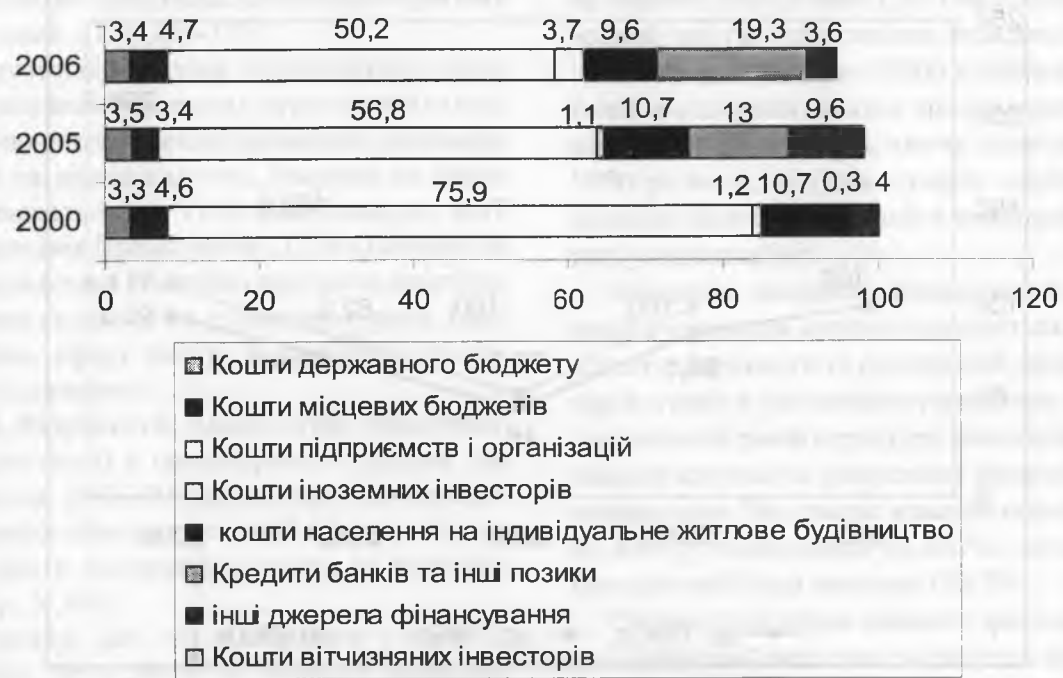
ловість (36,5%). На жаль, розподіл їх є нерівномірним. Позитивною тенденцією є нарощування обсягів виробництва: у 2006 в структурі реалізованої промислової продукції найбільша частка належала підприємствам переробної промисловості (59%) та виробництву та розподіленню газу та води (33,6 %) (див.:).

Аналіз статистичних даних показує, що у 2006 р. у розвиток промисловості області було спрямовано 956,2 млн. грн капіталовкладень, що перевищило рівень попереднього року на 46,8% [4,162].

У загальному обсязі інвестицій у промисловість переважає переробна (61,4%), де обсяги освоєних коштів порівняно з 2005 р. зросли у 1,9 раза. Переробна промисловість відзначається багатогалузевою структурою; у ній провідні місця за обсягами реалізації належать підприємствам з виробництва продуктів нафтоперероблення (19,5%), хімічної і нафтохімічної промисловості (11,7%), виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції (6,4%), оброблення деревини та виробництва виробів з неї (6,3%), виробництва харчових продуктів, напоїв (6%).

Позитивна динаміка виробництва у 2004-2006 рр. спостерігалася в роботі підприємств

Структура інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування (у відсотках)

Темпи росту продукції та інвестицій в основний капітал у промисловості області (у % до попереднього року)

із оброблення деревини та виробництва виробів з неї. Приріст продукції у 2004 р. проти попереднього року склав 45,3%, у 2005 – 32,2%, у 2006 р. – на 7,9%.

У хімічній і нафтохімічній промисловості динаміка виробництва була нестабільною: 2004 р. приріст продукції становив 9,9%, починаючи з червня 2005 р. спостерігалось зниження обсягів на 14,7% у 2006 р. відставання вдалося подолати та досягти приросту продукції на 13,1%.

Підприємства хімічної і нафтохімічної промисловості займають значну питому вагу в обсязі реалізованої промислової продукції області, яка впродовж 2004-2006 рр. становила від 12 до 18%.

IV. Висновки. В області в основному забезпечено виконання прогностичних показників Програми розвитку промисловості області на 2004-2011 роки заходів.

Аналіз інвестиційної діяльності регіону показав, що у 2006 році на відміну від попереднього року досягнуто позитивної динаміки приросту обсягів інвестицій в основний капітал. Найбільш активно інвестується розвиток промисловості.

У покращенні інвестиційного клімату, як свідчить аналіз, потрібно розраховувати на власний (в тому числі регіональний) ресурс, але й активно працювати з іноземними інвесторами, створюючи на Прикарпатті особливо

привабливі умови для їх роботи. Це завдання може бути успішно вирішене через співпрацю, з одного боку, підприємств різних форм власності, а з іншого, – через взаємодію влади та підприємництва.

Основною умовою стабілізації і подальшого стійкого розвитку економіки регіону є підйом інвестиційної активності у промисловості, що потребує пошуку, залучення та акумуляції фінансових ресурсів для виконання інвестиційних програм та проектів.

1. Інвестиційне забезпечення економіки Івано-Франківщини у 2006 році / Головне управління статистики в Івано-Франківській обл. Івано-Франківськ, 2007р. – 16 ст.

2. Програма розвитку інвестиційної діяльності в Івано-Франківській області на період до 2011 року. Рішення обласної Ради від 29.12.2006. – № 16 – 7/2006 р. – 103 с.

3. Програма розвитку промисловості області на 2004-2011 рік. Рішення обласної Ради від 14.09.2004. – № 449 – 12/2004 р. – 110 с.

4. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2006 р./ Головне управління статистики в Івано-Франківській обл./ За ред. М.М. Колібрівського – Івано-Франківськ, 2007 р. – 502 ст.

In the article the analysis of investment situation is carried out in the economy of region of Prikarpatyk during for (2000-2006) some time past and found out tendencies and dynamics of its development, and also certainly priorities of industrially investment policy.

Левандівський О.Т.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Узагальнюються проблеми інвестиційних процесів в Україні, обґрунтовується теза щодо принципової нерівнозначності впливу різних видів інвестицій на економічне зростання. Висувається пропозиція доповнити класифікацію інвестиційних вкладень з погляду стимулювання ними економічної активності в країні.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційний процес, портфельні інвестиції.

I. Вступ. У багатьох публікаціях і дисертаціях натрапляємо на твердження, що пробле-

ма, якій присвячується те чи інше дослідження, «недостатньо охоплена увагою економічної науки». Стосовно питань, пов'язаних з інвестиціями, для такого твердження нема ніяких підстав – питання, пов'язані з ними не лише активно дебатуються в науковому середовищі, але й жваво обговорюються громадськістю, їм присвячується значна частина рішень виконавчої і законодавчої влади. Питанням інвестиційної діяльності присвячено не лише величезний масив статей у фахових часописах і наукових збірниках, але й значна кількість монографічних досліджень в Україні

[6; 9; 11; 12; 15; 17; 26; 19; 22; 24; 26; 31; 35].

З інвестиційної проблематики вже в новому столітті українськими науковцями захищено ряд докторських дисертацій з різних напрямків економічної науки [7; 10; 18; 21; 33; 34]. Стосовно наукового доробку, то варто вказати на значний обсяг літератури з цього питання і в близькій для нас Російській Федерації [1; 2; 4; 5; 13; 23].

II. Постановка завдання. Показово, що інвестиційна проблематика серед науковців не вважається надто дискусійною. Абсолютна більшість фахівців визнають обсяг інвестицій найважливішою передумовою економічного зростання, одноставно визначають цей обсяг як вкрай незадовільний протягом усіх років української незалежності, хоч уже вісім років наша держава впевнено тримається на висхідній стадії економічного циклу, темпи зростання ВВП навіть при значній нерівномірності за роками поступаються лише «азійським тиграам» і утримують Україну у верхніх рядках рейтингу економічної активності серед розвинутих країн світу.

У теорії фінансових ринків під інвестиціями розуміють не вкладення у матеріальне виробництво чи хоча б збільшення будь-якого уречевленого майна, а будь-які грошові вкладення, здійснені заради отримання прибутку, тобто так, як його розуміють у західній літературі: «...Інвестиції (від лат. *investio* — одягаю) означають довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі народного господарства всередині країни та за її межами з метою привласнення прибутку» [16].

III. Результати. Загальновизнано, що інвестиції є основою економічного зростання, причому не лише прямі вкладення у виробничий сектор, але також і інвестиції у сферу нематеріального виробництва, причому «загальносвітова тенденція полягає в тому, що значення їх надалі в нарощуванні економічного потенціалу зростає»[28]. Як спеціально підкреслюється, було б неправильно пов'язувати зростання національного доходу тільки з виробничими інвестиціями, хоча очевидно, що вони безпосередньо визначають збільшення виробничих потужностей і випуску продукції [3]. Що ж стосується власне виробництва, то інвестиції складають матеріальну й інтелектуальну основу його розвитку[28].

Фактично, інвестицією вважається будь-яке вкладення коштів, якщо воно принесе прибуток їх власникові, не пов'язуючи його з тими наслідками, які має реальне втілення цих вкладень для економіки в цілому.

Це розуміння прямо впливає з основного мотиву учасників сучасної ринкової економіки – прагнення до отримання прибутку. Його не можна вважати чимось новим для науки, ще К. Маркс з притаманною йому категоричністю і чіткістю формулювань писав: «Капіталізується кожний регулярно повторюваний дохід, причому його нараховують за середньою процентною ставкою як дохід, який приносив би капітал, наданий у позику з таким процентом»[25]. При цьому нещадний критик капіталізму просто вказував на це явище як на загальновідомий факт, що не потребує додаткових пояснень.

Тобто, для самого інвестора загальне спрямування і конкретний об'єкт інвестиційного вкладення не має значення — його цікавить лише отримання прибутку, зрозуміло, за умови прийняттого ступеня ризику.

Однак це зовсім не означає, що виключно такою метою – стимулювати будь-які інвестиції – має керуватися держава у своїй інвестиційній політиці, тим більше — підпорядковувати цьому стимулюванню свою економічну політику.

Між тим, є певні підстави вважати, що прагнення до отримання інвестицій за будь-яку ціну займає надто важливе місце у формування державної економічної стратегії в Україні. Більше того, воно конкретизується у відвертому випрохуванні інвестиційних коштів з-за кордону, які нібито єдині здатні вивести нашу країну на світовий рівень економічної могутності й добробуту.

Показовим доказом поширеності цього уявлення є твердження, сформульоване в одній з численних кандидатських дисертацій з інвестиційної проблематики: «...Піднесення технологічного рівня вітчизняного виробництва, забезпечення конкурентоспроможності національної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, збільшення експортного потенціалу країни без широкомасштабного залучення капіталу з-за кордону просто неможливе»[14].

Подібні сподівання можна характеризувати не інакше, як наївність. Інвестиції, як і кредити, в ринкових умовах зовсім не є «благодійною допомогою». Воникладаються для того, щоби отримати прибуток – і ніякої іншої мети немає, тим більше – підтримувати потенційного конкурента. Треба розуміти, що коли капітал вивозять з благополучної багаті країни в нерозвинуту і бідну, то роблять це лише з міркувань вигоди. Фінансова теорія з цього приводу має величезний теоретичний доробок, в якому до найменших тонкощів враховано співвідношення ризику і дохідності у всіх мислимих ситуаціях.

Сподівання виключно на зарубіжну допомогу виникли ще в радянські часи. Незадовго до остаточного розпаду СРСР Указом Президента СРСР «Про іноземні інвестиції в СРСР» від 26 жовтня 1990 р. було закладено перші підвалини для залучення в країну іноземних коштів, а саме:

- можливість створення як спільних підприємств, так і підприємств зі 100-відсотковою участю іноземного капіталу;
- можливість портфельних інвестицій шляхом придбання акцій та інших цінних паперів радянських підприємств іноземними інвесторами;
- можливість довгострокової оренди майна та землі іноземними інвесторами;
- надання іноземним інвестиціям не менш сприятливого режиму, ніж для інвестицій вітчизняних юридичних та фізичних осіб;
- можливість вільного реінвестування прибутку іноземних інвесторів, отриманого в радянських карбованцях, а також можливість його переведення за кордон.

З метою активізації інвестиційної діяльності за участю іноземних інвесторів передбачалася можливість створення зон спільного підприємництва. Ці положення знайшли своє відображення у законодавстві пізніше.

10 грудня 1990 р. Верховною Радою СРСР були прийняті Основи законодавства про інвестиційну діяльність в СРСР. У них було визначено коло можливих суб'єктів інвестиційної діяльності (ст. 4), встановлено основний правовий документ, який мав регулювати взаємовідносини між суб'єктами інвестиційної діяльності – договір (угода) (ст. 7), перед-

бачено положення про гарантії прав інвесторів та захист інвестицій. Саме в цьому законодавчому акті вперше було передбачено, що інвестиції не можуть бути безкоштовно націоналізовані, щодо них не можуть бути застосовані заходи, рівні за наслідками націоналізації. Радянським Союзом були укладені й ратифіковані 14 двосторонніх договорів про сприяння та захист іноземних інвестицій (з Фінляндією, Бельгією та Люксембургом, Великою Британією, ФРН, Францією, Нідерландами, Канадою, Італією, Австрією, КНР, Іспанією, Швейцарією, Туреччиною, Республікою Корея). Однак до розпаду СРСР іноземні інвестиції в радянську економіку, як і слід було очікувати, не полилися «нестримним потоком».

Не відбулося цього і в незалежній Україні. Однак за всі роки незалежності не можна знайти жодного значимого проекту українського уряду або політичної програми, які б не передбачали надію на іноземні інвестиції та сподівання на їх вирішальну роль у справі розвитку вітчизняної економіки. Іноді складається враження, що залучення іноземних інвестицій – не засіб для вирішення актуальних проблем української економіки, а самостійна мета, настільки важлива, що для її досягнення варто навіть поступитися національними інтересами. На початку 90-х років в нашій державі була оцінена потенційна місткість вітчизняного інвестиційного ринку. Були сподівання, що Україна за перші 8–10 років незалежності отримає 40–50 млрд. дол. зарубіжних інвестицій, освоєючи по 5–8 млрд. дол. щорічно. Очікувалося, що відношення інвестицій до ВВП щороку становитиме не менше 25%. Очікувалося, що відношення обсягу іноземного інвестування до ВВП буде не меншим за 5% щороку (насправді цей показник фактично не піднімався вище 2%).

Вже в перші роки незалежності було висунуто ідею створення спеціальних (вільних) зон на території України, де іноземним інвесторам забезпечувався б максимально сприятливий режим. Термін дотримання пільг для областей (регіонів) у ВЕЗ мав складати від 50 до 100 років. Щоб вони стали українськими Сінгапурами, найближчі десять років іноземний капітал мав залучатися в обсязі щонайменше 70–100 млрд. дол. США [30]. Вільні

зони виникли дещо пізніше, а вже в 1991 р. було прийнято Закон «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10 вересня 1991 р., третім за чергою в числі законодавчих рішень парламенту незалежної України, перший — економічного спрямування. 13 березня 1992 р., було затверджено більш детально розписаний Закон України «Про іноземні інвестиції», що надавав спільним підприємствам ще більші пільги.

Сподіваючись на іноземні інвестиції, в Україні мали на думці залучати їх на тих же умовах, що і розвинуті країни, тобто на довгі терміни під низькі проценти. Ніхто навіть не пробував з'ясувати, чи побажають світові інвестори піти на ризик вкладення у країну, яка ще не показала себе як демократична і прогнозована. З 1992 р. і до сьогодні сукупно в Україну надійшло трохи більше 21 млрд. дол. США іноземних інвестицій, на душу населення — близько 440 дол. У Росії цей показник складає 798 дол., у Польщі — 2 тис. дол., у Німеччині — 8 тис. дол. Водночас сума витоку того ж іноземного капіталу з України за 15 років склала 12,9 млрд. дол., тобто на кожні три інвестованих долари один вивозиться [20].

Ретельний аналіз стану іноземного інвестування в Україні стане предметом іншої статті, а загалом слід нагадати, що, за даними Держкомстату, його частка склала протягом останніх років не більше 3–4 % реальних інвестицій, причому в основному спрямовувалося не в ті сфери, де могло б сприяти дійсному технологічному оновленню вітчизняного продуктивного потенціалу, а у повній відповідності з фундаментальними ринковими засадами — у найбільш прибуткові. Причому у цей обсяг включено надходження від продажу іноземцям українських підприємств і банків — але ж у цих випадках взагалі не відбулося інвестиційних вкладень в українську економіку, її активи залишилися тими ж, що й були. Той факт, що економіка нашої держави з 2000 р. перебуває у стані економічного зростання, має інвестиційною основою не зовнішні надходження, а переважно власні ресурси. Хоча міграційний капітал теж займає провідне місце в українській економіці.

Однак, головним залишається те, що структура вкладень не відповідають потребам ук-

раїнської економіки. Інвестиції в усіх випадках мають сприяти прогресивним зрушенням у структурі народного господарства, а в нашій державі вони, навпаки, поглиблюють нагромаджені ще за часів планово-директивного господарювання диспропорції. Як відзначав свого часу міністр промислової політики України В. Шандра, в нашій державі «...структура промисловості за своїми технологічними укладами не працює на користь розвитку високих технологій. Підприємства третього, далеко не передового, технологічного укладу виробляють 57% загального обсягу продукції промисловості, а їхня частка в інвестиціях становить 75%. Підприємства четвертого, вищого, технологічного укладу виробляють 38% продукції, проте їхня частка в інвестиціях — 20%. Структура інвестицій, яка існувала, не лише не сприяла прогресивним зрушенням, а навпаки, погіршувала структуру економіки. Вона забезпечувала переважні умови для розвитку підприємств нижчого, третього, технологічного укладу й обмежувала розвиток підприємств більш високого, четвертого» [29].

Отже, головне в інвестиційній політиці держави — не просто залучення коштів за будь-яку ціну, а розумне їх спрямування. Як справедливо вказувалося фахівцями, «Інвестиції потрібно здійснювати не будь-якою ціною, а лише з виважених, розумних позицій... не можна відривати умови, що склалися в державі для інвестування, від умов власне господарювання. Образно кажучи, не варто всі зусилля спрямовувати на підготовку нових земельних площ та посівів, не дбаючи про те, як зростатиме посіяне» [6, 7-8].

Перш за все, необхідно чітко визначитися із прерогативами інвестиційної політики — поставити вкладення у безпосереднє виробництво на чільне місце у державній політиці. Адже сьогодні в Україні вкладення в реальний сектор економіки мало привабливі як для банківського капіталу, так і для іноземних інвесторів. Потенційні інвестори надають перевагу вкладанню коштів у дохідніші й надійніші фінансові активи, в тому числі у цінні папери. Перед державою стоїть потреба усунення штучних переваг банківського капіталу над промисловим. Кредитна і процентна політика, методи фінансування дефіциту бюджету по-

винні підтримувати норму прибутку у сфері банківських, валютних і спекулятивних операцій не вище від середньої норми прибутку, зафіксованої у промисловості [8].

Україні потрібна національна програма інвестицій, що поєднає зусилля держави і бізнесу. Це складна, клопітка і дорога справа, що потребує декількох років і фінансових витрат на саме її створення. Необхідно просуватися в напрямі збалансованого розвитку елементів ринково, фондово та програмно орієнтованих інвестиційних процесів. Першочерговим завданням регулювання інвестиційного процесу має бути створення умов для прибуткового функціонування діючих підприємств, що має сприяти поживленню активності передусім вітчизняного інвестора. Лише після цього можна очікувати збільшення надходжень зовнішніх інвестицій.

Суттєве значення для активізації інвестиційного процесу має загальний правовий та економічний клімат у державі для функціонування підприємництва, який на сьогодні слід розцінити як незадовільний — не так у частині браку пільг, як з погляду нестабільності законодавчої бази та дотримання чинних правових норм не вибірково, а всіма учасниками правовідносин, перш за все — державними органами управління. Необхідно прийняти новий закон про державну підтримку і стимулювання інвестиційної діяльності в Україні, у якому, зокрема, визначити пріоритетні напрямки інвестиційної діяльності, механізми стимулювання залучення інвестицій, підвищення гарантій прав інвесторів.

Закон має передбачати спрощення порядку одержання інвесторами дозвільних документів, необхідних для реалізації інвестиційних проектів, спростити порядок державної реєстрації іноземних інвестицій, механізм сертифікації продукції, а також встановити адміністративну відповідальність посадових осіб за дії чи бездіяльність, наслідком яких є виникнення перешкод і погіршення умов здійснення в Україні інвестиційної діяльності. Варто підняти питання про доцільність розробки Інвестиційного кодексу України.

Законодавчі нововведення матимуть бажані наслідки за умови поліпшення загального клімату для підприємництва і створення умов для

дійсно вільної конкуренції, де головним критерієм стане ефективність функціонування на цілком ринкових засадах. Насамперед йдеться про необхідність повної відмови від практики підтримки неефективних підприємств. Фінансову допомогу, якщо вже вона потрібна, слід спрямовувати виключно на їхню реструктуризацію та закриття. Слід би взагалі скасувати податки на інвестовану частку прибутку, хоч сьогодні, без залучення нових джерел наповнення бюджету, це поки що проблематично. Але доцільно дозволити підприємствам, незалежно від їхнього розміру та кількості зайнятих, зараховувати до виробничих витрат хоч би 50% від вартості придбаного обладнання.

Для банківського сектору економіки варто запровадити знижену ставку оподаткування прибутку (15–18%), отриманого від інвестиційного та лізингового кредитування. Це дало б змогу суттєво поліпшити структуру кредитного портфеля комерційних банків за термінами позик і частково зняти проблему високих процентних ставок. У сфері стимулювання прогресивних інноваційних проектів позитивний вплив мало б зменшення розміру оподаткованого прибутку на 100% вартості нововведеного прогресивного обладнання. Враховуючи, що реальні інновації сьогодні складають незначну частку інвестицій, це не завдасть суттєвої шкоди бюджетним надходженням, але дещо посилить прагнення до впровадження дійсних досягнень науково-технічного прогресу.

Додатковим стимулом поживлення інвестиційної діяльності могло б стати створення Національного інвестиційного банку (НІБ). Світовий досвід пропонує кілька можливих варіантів формування капіталу такої фінансової інституції. Наприклад, Державний інвестиційний банк, створений у Японії, формував свої ресурси шляхом резервування в ньому (паралельно із резервами в Центральному банку) частини коштів комерційних банків. Обмежуючи кредитний потенціал комерційних банків, уряд отримував необхідні для підтримки інвестиційних проектів кошти. Промисловий кредитний банк у Німеччині було створено за рахунок разових відрахувань промислових підприємств. Отримані ресурси

(1 млрд. нім. марок) спрямовувались на фінансування проектів у вугільній та металургійній промисловості й електроенергетиці.

У справі залучення інвестицій більше ініціативи мають взяти на себе регіони, яким цілком під силу самостійно вирішити деякі проблеми підвищення конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості. Так, саме з місцевої ініціативи можна на базі вищих навчальних закладів створити наукові інноваційні центри для проведення досліджень і впровадження розробок на базі наявних регіональних потужностей; розробити і впровадити механізм виробництва в кожному регіоні високотехнологічних товарів, використовуючи з цієї метою потужності підприємств колишнього ВПК, що простоюють; використовуючи досвід економічно розвинених країн, упровадити механізми об'єднання зусиль підприємств різноманітних форм власності для виробництва високотехнологічних товарів народного споживання і виробничо-господарського призначення.

IV. Висновки. Таким чином, пріоритетним видом інвестицій мають бути визнані виробничі капітальні вкладення. Власне, ця теза відома ще з марксистських часів, її просто варто відновити у суспільній свідомості. Водночас необхідно переглянути ставлення до тих видів вкладень, які в радянські часи відсувались на задній план лише з тієї причини, що вони не були виробничими інвестиціями у буквальному розумінні.

1. Абрамов С.И. Инвестиционное. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2000. – 440 с.
2. Андрианов Б.Д. Россия: экономический и инвестиционный потенциал. – М.: Экономика, 1999. – 662 с.
3. Антипов А.Н., Козаченко А.В., Дибнис Г.И. Инвестиционный процесс на промышленных предприятиях: состояние и перспективы. – Луганск: СУДУ, 1999. – 220 с.
4. Бард В.С. Инвестиционные проблемы российской экономики. – М.: Экзамен, 2000. – 384 с.
5. Боди З. Принципы инвестиций / З. Боди, А. Кейн, Маркус Алан Дж. – 4-е изд. – М.: Вильямс, 2002. – 984 с.
6. Борщ Л.М. Инвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи. – К.: Знання, 2002. – 318 с.
7. Борщ Л.М. Стратегія інвестиційного зростання економіки в умовах ринкової трансформації: Автореф. докт. дисерт. спец. 08.00.01 – економічна теорія. – К.: КДУ ім. Т. Шевченка, 2002 р.

8. Власюк О.С. Иноземні інвестиції та національний капітал: парадигма взаємодії // 36. наук, статей. – К.: Сатсанга, 2001. – С. 34.

9. Вовчак О.Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні. – Л.: Вид-во Львів, комерційної академії, 2005. – 544 с.

10. Вовчак О.Д. Державне регулювання банківської інвестиційної діяльності в Україні: Автореф. докт. дисерт. спец. 08.02.03 — організація управління, планування та регулювання економіки. – Л.: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006.

11. Гаврилюк О.В. Иноземні інвестиції. – К.: Інститут світової економіки і міжнар. відносин НАН України, 1998. – 202 с.

12. Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семноженко В.П. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.

13. Гитман ЛДж., Джонс М.Д. Основы инвестирования. + Руководство по изучению. – М.: Дело, 1999. – 1008 + 192 с.

14. Гнатюк Н.І. Спільне підприємництво в умовах ринкової трансформації економіки України: Автореф. канд. дисерт. – Л., 1999. – С. 3.

15. Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. – К.: Наук, думка, 1998. – 390 с.

16. Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т. 1 / Під ред. С.В. Мочерного. – К., 2000. – С. 630.

17. Кваснюк Б.С., Кирєєв С.І., Мар'єнко А.В., Мар'єнко О.Л., Болховітінова О.Ю. Національні заощадження та економічне зростання / НАЛ України; Інститут економічного прогнозування. – К.: МП Леся, 2000. – 304 с.

18. Ковтун Н.В. Методологія та організація статистичного дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: Автореф. докт. дисерт. спец. 08.03.01 – статистика. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2006.

19. Ковтун Н.В. Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: теорія, методологія, практика. – К.: ІМЕКС, – 2005. – 418 с.

20. Коляденко В. (голова інвестиційної ради Українського національного комітету Міжнародної торговельної палати) «Україні потрібно як мінімум \$80 млрд. інвестицій» // <http://www.ukrbusiness.com.ua/index.php?news=5016>

21. Косова Т.Д. Інституціональна модель фінансування інвестиційного процесу: Автореф. докт. дисерт. спец. 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг, кредит. – Д.: Інститут економіки промисловості НАН України, 2006.

22. Косова Т.Д. Становлення інституціональних інвесторів в Україні: проблеми теорії та практики. – Д.: ІЕП НАН України, 2004. – 296 с.

23. Лимитовский М.А. Инвестиции на развивающихся рынках. – М.: ДеКА, 2002. – 464 с.

24. Лукінов І., Герасимчук М., Коломійцев В., Пасхавер Б., Бажал Ю. Концепція інвестиційної політики України / НАН України; Інститут економіки. – К., 1997. – 84 с.

25. Маркс К., Энгельс Ф. Твори. – 2-ге вид. – Т. 25. – 4.2. – С. 8.

26. Мертенс А. Инвестиции: Курс лекций по современ. фин. теории. – К.: Киев, инвестиц. агентство, 1997. – 415 с.

27. Музиченко А.С. Инвестиційний процес в умовах трансформації економіки. – К.: Наук, світ, 2001. – 70 с.

28. Ніколенко Ю.В., Діденко М.М., Шегда А.В., Діденко О.М., Ігнатєв М.П. Основы економічної теорії: Підручник: У 2 кн. / Ю.В. Ніколенко (ред.). – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1998. – Кн. 2: Підприємництво, маркетинг, менеджмент: Відтворення в національному та світовому господарстві. – 272 с.

29. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України, 05.08.2005 http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/artikl?art_id=19606546&cat_id=35884.

30. Савельєв Е. Теория инвестиций переходных экономик и интеграционные процессы: поиск моделей для Украины // http://science.uazone.net/economics/saveljev/works/invest_e.html.

31. Пересада А.Л. Інвестиційний процес в Україні. – К.: Лібра, 1998. – 389 с.

32. Пересада А.Л. Управління інвестиційним процесом. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.

33. Попова Г.Ю. Стратегія зниження ризиків інвестиційної діяльності: Автореф. докт. дисерт. спец. 08.02.03 – організація управління, планування та регулювання економікою. – Х.: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2006.

34. Туріянська М.М. Концептуальні засади формування джерел інвестиційних ресурсів України: Автореф. докт. дисерт. спец. 08.01.01 – економічна теорія. – Д.: Донецький національний університет Міністерства освіти і науки України, 2006.

35. Френклін Рут Р., Філіпенко А. Міжнародна торгівля та інвестиції: Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 744 с.

The problems of investment processes are being generalised; the idea pertaining the principle of non-equipollency of the influence of various kinds of investments on economic growth is being substantiated. The proposition is made as to supplementing the classification of investments from the point of view of their role in stimulating economic activity in the state.

Шкроміда В.В.

ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ВІДОБРАЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто принципи формування фінансових потоків на підприємстві у процесі здійснення господарської діяльності і наведено особливості їх відображення в обліку та при складанні фінансової звітності.

Ключові слова: фінансові потоки, бухгалтерський баланс, фінансова звітність, фінансово-майновий стан підприємства.

I. Вступ. В сучасних умовах підприємництва безперервний процес виробництва та функціонування підприємства в цілому є неможливим без фінансової підтримки. Пошук резервів фінансових ресурсів, ефективно розміщення та оцінка їх потоків є важливим завданням зі сторони керівництва суб'єкта господарювання для реалізації поставлених виробничих програм та стратегічних напрямків розвитку. Фінансові потоки підприємства є самостійним та за охопленням масштабним поняттям, що вимагає в процесі управління значної уваги, оскільки саме вони характеризують механізм циркуляції фінансових ресурсів в процесі відтворення та визначають ключові

параметри фінансового стану суб'єкта господарювання.

Постійну увагу у напрямку вдосконалення аналізу і дослідження структурних змін у фінансових потоках та фінансово-майновому стані підприємства приділяють у своїх працях ряд вчених, а саме Крейніна М.Н., Ізмайлова О.В., Ковалев В.В., Мних Є.В., Сайфулін А.С., Шеремет А.Д. і ін., та ряд зарубіжних вчених – Бірман Г., Рішар Ж., Уотшем Т., Шмідт С. і ін. [1, 2].

II. Постановка завдання. Для одержання відповідної інформації про фінансові потоки необхідно виділити їх в складі об'єктів бухгалтерського обліку, визначити напрям документообороту облікових регістрів та розробити методику їх реєстрації, накопичення та обробки з метою прийняття ефективних управлінських рішень. У зв'язку з цим необхідно вивчити основні засади ведення обліку на підприємстві і формування даних про фінансові потоки з врахуванням їх властивостей та подальше відображення у фінансовій звітності.

III. Результати. Бухгалтерський фінансовий облік являється основним джерелом

інформації про фінансово-майновий стан будь-якого суб'єкта господарювання та сторони його фінансової і економічної діяльності. Традиційно до облікових об'єктів відносяться активи, зобов'язання, власний і залучений капітал, витрати доходу та фінансові результати діяльності даного підприємства. Структура і кількість вказаних об'єктів чітко пов'язані з складом показників фінансової звітності, який, в свою чергу, залежить від інформаційних потреб її потенційних користувачів. Поділ користувачів на внутрішніх і зовнішніх зумовлений принципом доступу до фінансової інформації підприємства і їх інтересів та класифікацією користувачів фінансової звітності в Україні.

До внутрішніх користувачів, в першу чергу, необхідно віднести правління та учасників (акціонерів) підприємства, тобто його власників. Їхні інтереси зосереджені у максимізації прибутку, зміцнення матеріально-технічної бази, покращення фінансово-майнового стану та забезпечення стабільного росту економічного потенціалу власного підприємства. Наступними внутрішніми користувачами є апарат управління (адміністрація підприємства), мета яких є забезпечення стабільного фінансового стану і стійкої фінансово-господарської діяльності, в результаті чого їх інтересують всі аспекти фінансового аналізу.

Зовнішніх користувачів умовно можна класифікувати на користувачів з прямим фінансовим інтересом, з непрямим і без фінансового інтересу. Це залежить від поставленої мети, об'єкту конкретних інтересів груп користувачів, тобто важливості того чи іншого аспекту фінансово-господарської діяльності підприємства та доступу до обліково-аналітичної інформації.

Специфікою фінансової звітності є періодичність її складання і, відповідно, наявність конкретного періоду, протягом якого відображається інформація про об'єкти у вигляді її основних показників. Відповідно, в звітності зображена не вся інформація про зміни об'єктів в процесі господарювання, а тільки та її частина, яка показує кінцеві зміни між одною та другою звітними датами. В першу чергу це стосується бухгалтерського балансу підприємства, який своєрідно являється "фо-

тографією фінансово-майнового стану підприємства у конкретний момент часу". Також в інших звітних формах під розумінням кожного показника являється сукупність змін, що відбулися за конкретний період, які не завжди мають однаковий характер та значимість, можуть збільшуватись і одночасно зменшуватись, а також розподіляться за періодами в розрізі відомих частин умовності.

У зв'язку з цим важливим теоретичним моментом бухгалтерського обліку є включення в склад його об'єктів тих господарських процесів і складових їх операцій, які здійснюють зміни в майновому стані, джерелах, витратах, доходах і фінансових результатах роботи підприємства. Вказана частина облікових об'єктів не може бути відображена в фінансовій звітності з певних причин. По-перше, фінансова звітність характеризується достатньо високим рівнем структуризації даних та не може і не повинна бути деталізована до рівня окремих господарських фактів. По-друге, господарська операція являється специфічним об'єктом, який з двосторонньою і динамічною природою відображає процес зміни як мінімум в двох облікових об'єктах і досить важко описується конкретним синтетичним показником. Саме господарські процеси в розрізі окремих операцій є основними об'єктами облікової реєстрації і записуються формальними засобами бухгалтерського обліку. Виключити їх із складу облікових об'єктів було б неправильно, оскільки кожна господарська операція являє собою не тільки кількісні зміни в окремих активах, пасивах, витратах і доходах, але й несе економічний зміст ціле напружених дій або результатів вказаних подій.

Таким чином, об'єкти обліку умовно можна поділити на дві основні групи. Об'єкти першої групи входять в склад показників фінансової звітності, які характеризують величину і склад активів, зобов'язань, капіталу, витрат, доходів, надходжень і видатків грошових засобів на звітну дату (за звітний період). Другою групою є група об'єктів, яка може бути визначена в розрізі змін і переливань в об'єктах першої групи в процесі кругообігу засобів господарювання. Дані об'єкти не входять самостійно у фінансові звіти, проте вони визначають динаміку їх даних.

На нашу думку, в загальному розумінні фінансовим потоком являється цільове направлення і рух фінансових ресурсів господарського суб'єкта.

Оскільки фінансові ресурси є в певній мірі абстрактним поняттям, а бухгалтерський облік традиційно оперує з більш конкретними і чітко визначеними об'єктами, ми вважаємо за необхідне розгляд трактування фінансових ресурсів в обліковому контексті. Для цього важливо виділити окремі принципіві моменти. Фінансові ресурси господарських суб'єктів формуються в процесі розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту та відображають різноманітні надходження в їх операційну, фінансову і інвестиційну діяльність. Дані надходження можуть мати різні форми, характер і організаційно-правові умови формування. На нашу думку, їх можна умовно поділити на надходження із зовнішніх джерел (різні вклади, заборгованості та ін.) і надходження, які відбуваються в результаті здійснення оборотів господарських засобів в процесі операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства.

Фінансові ресурси забезпечують процеси простого і розширеного відтворення, тобто фінансують діяльність господарського суб'єкта незалежно від прибутковості його діяльності і, відповідно, можливостей розширення матеріально-технічної бази. Фінансові ресурси можуть мати грошову і не грошову форму, і відповідно володіти здатністю мобілізації і іммобілізації. Важливо відмітити, що умовою їх виникнення логічно вважати грошове вираження (а не грошову форму) дольових часток учасників процесу відтворення у виготовленому продукті. Наприклад, надходження виручки від реалізації і визнання доходу в обліку може бути і не пов'язане з рухом грошових засобів (наприклад, взаємозалік заборгованості, здійснення бартерних операцій і ін.). Надходження у вигляді внесків до статутного капіталу також може мати не грошову форму. Тому прихід грошових засобів не є безумовною ознакою виникнення фінансових ресурсів, а являється можливістю його вираження у грошовій формі.

Таким чином, фінансові ресурси втілюються у визначену матеріально-предметну форму, яка постійно міняється і переходить з од-

ного стану в другий. Спільним для цієї форми є те, що вона або вже втілює в собі економічні вигоди (активи), або буде їх втілювати у майбутньому (витрати як потенційні активи). Окрім того, якщо фінансові ресурси використовуються на погашення певних зобов'язань, то вони також можуть в певній мірі вважатися носієм економічних вигод, оскільки зменшують майбутні витрати інших наявних у підприємства засобів (наприклад, одержаний дохід виражається у вигляді зменшення зобов'язань на основі отриманих авансів). Перелічені форми можна вважати свого роду напрямками вкладення фінансових ресурсів підприємства.

Відповідно джерелами формування ресурсів вважаємо те, що фінансує напрямки вкладення наявних засобів (форми існування фінансових ресурсів). Сюди відносимо власний капітал (за мінусом прибутку звітного періоду), всі види зобов'язань і доходи підприємства. Бухгалтерський баланс не може дати повного відображення про фінансові ресурси підприємства, оскільки необхідно враховувати, що сам баланс має певні особливості та протиріччя. Умовність бухгалтерського балансу. Як відомо, баланс складається на певний момент часу, іншими словами формується "фотографія" між двома конкретними датами, на основі якої спостерігаються зміни, а не рух активів та капіталу, тобто видно статичку замість динаміки. Це означає, що ми маємо детальну інформацію про залишки на рахунках бухгалтерського обліку, а про обороти, які відбулися по даних рахунках, інформація "втрачається".

Виходячи з цього, висновки про фінансово-майновий стан підприємства на основі аналізу балансу за звітний період можуть бути тільки поверхневими, оскільки надто великий звітний період (півріччя, рік), і до уваги приймається тільки початкова та кінцева дата. Отже, аналіз не охоплює фінансово-економічний стан підприємства між цими датами, оскільки інформації як такої у звітному балансі не існує.

Специфічність бухгалтерського балансу. Будь-яка господарська операція в бухгалтерському обліку оформляється кореспонденцією рахунків (проводкою), потім формуванням дебетових і кредитових оборотів, та в резуль-

таті – активу і пасиву. Відбувається процес відокремлення форми від змісту, тобто наявних активів від джерел їх утворення (капіталу). Доступними є активи – їх склад, структура та розміщення. Щодо пасивів підприємства проблематичним є питання власного і позичкового капіталу та де вони знаходяться.

Обмеженість балансу. Дані бухгалтерського балансу характеризують фактичний фінансово-економічний стан господарюючого суб'єкта в певний момент часу. Проте у проведенні оцінки стану справ на підприємстві і його майнової незалежності важливим є поділ на власне і позикове майно у розрізі їх різновидності. Тобто в активі відображається тільки перелік оборотних і необоротних засобів, проте щоб прив'язати відповідний вид майна з конкретним джерелом фінансування є неможливим.

Звідси випливає, що певний вид активів не пов'язаний з конкретним видом капіталу, тому бухгалтерський баланс односторонньо інформує своїх користувачів про фінансово-економічний стан підприємства.

Умовність підсумку (валюти) балансу. З балансу неможливо прослідкувати із-за яких чинників відбулися зміни у валюті балансу. Для їх визначення необхідне залучення додаткової (нетрадиційної) інформації або застосування передбачених для цього конкретних прийомів фінансового аналізу.

IV. Висновки. З вищеведеного ми бачимо, що бухгалтерський баланс є специфічний, умовний та, на нашу думку, потребує належного опрацювання складності та недоступності, яке призведе до спрощення у визначенні оцінки наявних фінансових ресурсів підприємства, складу і структури їх розміщення та джерел формування, а також виявлення на-

прямків руху фінансових потоків. Для цього ми вважаємо потрібна, перш за все, певна реструктуризація статей балансу, яка б відповідала вимогам і завданням, що ставляться до проведення такого роду аналітичних процедур. По-перше, як уже зазначалося, бухгалтерський баланс по своїй природі є статичний, а фінансові ресурси знаходяться в постійному русі, тому для характеристики процесу їх формування і розміщення необхідно досліджувати зміни в структурі балансових об'єктів. По-друге, в баланс не включаються доходи і витрати, які розглядаються, відповідно, як джерела і форми розміщення фінансових ресурсів. Якщо доповнити класичний бухгалтерський баланс витратами (в активі) і доходами (в пасиві), то в його правій частині будуть зображені всі джерела, які забезпечують надходження фінансових ресурсів у підприємство, а в лівій – та форма розміщення, в яку вони втілені в даний момент часу. Валюта такого роду балансу буде показувати загальну величину одержаних і, відповідно, вкладених фінансових ресурсів даного підприємства на конкретний момент часу. Даний показник можна визначати як фінансовий потенціал підприємства і застосовувати в аналітичних цілях.

1. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560 с.

2. Ришар Ж. Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия / Пер. с франц. / Под ред. Л.П. Белых. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 375 с.

The principles of enterprise " financial flows forming in the process of economic activity realization are considered. Particular features of its representation in accounting and during the process of financial accounts are mentioned.

Косаревич О.П.

БЮДЖЕТ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Стаття присвячена бюджетній самостійності місцевих бюджетів в Україні. У статті розглянуто механізм формування бюджету розвитку для реалізації програми соціально-економічного розвитку територій, зміцнення матеріальної бази регіону.

Ключові слова: місцевий бюджет, поточний бюджет, бюджет розвитку, план розвитку інфраструктури.

I. Вступ. Важливою передумовою побудови демократичної держави є фінансова неза-

лежність органів місцевого самоврядування. Фінансовий бік незалежності місцевих органів влади є визначальним. Від фінансових можливостей залежать у кінцевому підсумку їх реальні владні функції. Сукупність фінансової незалежності місцевих органів влади характеризує незалежність держави в цілому, потенційні можливості її економічного розвитку, рівень демократичних прав і свобод громадян. Держава не може успішно розвиватися та економічно процвітати, не даючи гарантій фінансової незалежності місцевим органам влади. Це об'єктивна необхідність формування нових економічних відносин.

Фінансову незалежність місцевого самоврядування треба розглядати насамперед як економічний простір для його діяльності у межах певної території на принципах економічної ефективності та доцільності. Реальність економічної, у тому числі фінансової незалежності органів місцевого самоврядування можлива за дотримання таких принципів:

– місцеві органи влади потребують значних власних джерел доходів, що відповідають їх повноваженням;

– будь-яке рішення, що приймається органами законодавчої чи виконавчої влади, якщо воно передбачає проведення певних витрат, повинно обґрунтуватися розрахунками про обсяги фінансування з одночасним виділенням джерел фінансування;

– широка участь підприємницьких структур, які розміщені на даній території, у фінансовому забезпеченні надання послуг віднесених до компетенції місцевих органів влади.

Фінансове забезпечення економічного і соціального розвитку певної території потребує координації всієї системи фінансових ресурсів. Необхідно створити єдину систему фінансової інформації, в основу якої мають бути покладені балансові рахунки з визначенням обсягу фінансових ресурсів регіону і напрямків їх використання. На базі цієї системи повинен бути побудований ефективний механізм, що забезпечував би формування реальної та достатньої фінансової бази відповідних територій і служив би регулятором розподільчих процесів в умовах ринкових відносин.

II. Постановка завдання. Метою дослідження є проблеми формування місцевих бюджетів, серед яких – формування бюджету розвитку, ресурси якого спрямовуються на розбудову місцевої соціальної та виробничої інфраструктури.

III. Результати. Прийняття в 1996 році Конституції України (ст.142), закріплення в ній інституту місцевого самоврядування та його матеріальної та фінансової основи обумовило необхідність невідкладного практичного розв'язання проблем становлення місцевих фінансів, організації фінансової системи на принципово нових засадах, що слід підкреслити особливо. Адже місцеві фінанси є тільки у країнах, які взяли за основу модель «відносної автономії», тобто якщо держава визнає право на автономію місцевих органів влади, якщо вона розмежовує функції та завдання, що покладаються на центр і території [1].

Прийняття Бюджетного кодексу України, котрий визначає нову систему міжбюджетних відносин на основі подальшої децентралізації функцій і повноважень між різними рівнями органів влади та наближення суспільних послуг до місця їх безпосереднього споживання, посилення ролі місцевого самоврядування через запровадження прозорості та стабільної системи взаємовідносин між державним та місцевими бюджетами дозволив залучити активність територіальних громад до наповнення бюджетів, і в першу чергу на видатки, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів. З прийняттям Бюджетного кодексу знайшло своє відображення одне з концептуальних положень місцевого самоврядування — закріплення джерел доходів для здійснення органами місцевого самоврядування власних повноважень (доходи, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів).

У відповідності із Європейською Хартією Самоврядування (ст. 3), «місцеве самоврядування означає право та здатність місцевих органів влади в межах закону керувати суттєвою часткою громадських справ на свою власну відповідальність та в інтересах місцевого населення. Це право повинно реалізовуватися радами чи зборами, які складаються із

членів, вільно обраних таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права, і які (ради чи збори) можуть мати підконтрольні собі виконавчі органи...»[4]. Найбільш значущою ідеєю цієї концепції є те, що права та здатність повинні бути жорстко пов'язані між собою, а саме, усі права, що відносяться до самоврядування повинні відображатися в реальних можливостях виконання державних завдань.

Місцеві самоврядування в Україні зараз користуються значною свободою у вирішенні питань про те, скільки коштів витратити на ту чи іншу статтю функціональної класифікації. Бюджетний кодекс пропонує продовжувати цю практику на тій підставі, що посадові особи місцевих органів влади чіткіше можуть окреслити видаткові потреби своїх громадян, ніж центральні органи. Тож трансферти є нецільовими (дотація вирівнювання) і не обмежуються жодними умовами. Це положення Бюджетного кодексу відповідає статті 9 Європейської Хартії про місцеве самоврядування, яка встановлює: «Трансферти по можливості не мають бути зарезервовані на фінансування заздалегідь визначених проектів. Надання трансфертів не повинно позбавляти місцеві органи влади однієї з основних свобод – на свій розсуд проводити політику в межах своєї власної юрисдикції» [4].

Окрім того, реалізуючи положення статті 143 Конституції України та статті 63 «Закону про місцеве самоврядування» [3], Бюджетний кодекс надає місцевій владі дієвий важіль у здійсненні довгострокової програми соціально-економічного розвитку. Йдеться про механізм формування та виконання бюджету розвитку місцевого самоврядування. Ресурси цього бюджету спрямовуються на розбудову місцевої соціальної та виробничої інфраструктури (доріг, сфери обслуговування тощо). Тобто, формується майбутній профіль ефективної діяльності міста чи району – туризм, транспортні перевезення тощо, а отже, створюється такий необхідний ринок праці. Звичайно, найефективніше це зробити пліч-о-пліч з малим та середнім бізнесом. Підприємці, зрештою, і підказують бажаний напрямок розвитку, вкладаючи кошти чи виступаючи виконавцями замовлень.

Отже, Бюджетний кодекс закладає підвалини для нової стратегічної політики органів місцевого самоврядування. Ця політика тісно пов'язана з підтримкою і розвитком підприємницької діяльності – малого і середнього бізнесу, як ключового елементу в економічному піднесенні територіальної громади.

Статтею 71 Бюджетного кодексу України визначено конкретні джерела формування бюджету розвитку місцевих бюджетів та напрями, за якими можуть витратитися його кошти [2].

Надходження до бюджету розвитку місцевих бюджетів включають:

– кошти від відчуження майна, яке знаходиться у комунальній власності, в тому числі від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення;

– надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади;

– кошти від повернення позик, які надавалися з відповідного бюджету до набрання чинності цим Кодексом, та відсотки, сплачені за користування ними;

– кошти, які передаються з іншої частини місцевого бюджету за рішенням відповідної ради;

– запозичення, здійснені у порядку, визначеному Кодексом та іншими законами України (крім випадку, передбаченого статтею 73 Кодексу);

– субвенції з інших бюджетів на виконання інвестиційних проектів.

До витрат бюджету розвитку місцевих бюджетів належать:

– погашення основної суми боргу відповідно Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування (крім боргу, що утворюється за умовами, визначеними статтею 73 цього Кодексу);

– капітальні вкладення;

– внески органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у статутні фонди суб'єктів підприємницької діяльності.

Поточний бюджет покриває щоденні витрати на надання послуг, в той час як бюджет розвитку фінансує нерутинні витрати на роз-

виток інфраструктури, громадські споруди, обладнання, викуп земельних ділянок. Розвиток інфраструктури стосується публічних інвестицій, як - от шляхів, водозливів, водогону та каналізації, очисних споруд, зовнішнього освітлення, утилізації твердих побутових відходів, нових транспортних маршрутів.

З-поміж цих чотирьох видів публічних інвестицій, розвиток інфраструктури є найважливішим для найбільшої кількості людей. Всі отримують користь від добрих шляхів, водозливів, водогону і каналізації, та освітлення вулиць.

Розвиток інфраструктури не лише вдосконалює якість життя, але й створює чимало передумов для діяльності підприємств. Добрі шляхи скорочують витрати і підвищують швидкість доставки виробів, даючи змогу продавати їх на регіональних та національних ринках. Якщо підприємства здатні розширити свої ринки збуту, вони можуть повністю використовувати свої потужності та обладнання, що підвищує їх продуктивність. Вигоди від побудови громадських споруд, придбання обладнання менш вагомі та очевидні, проте не менш важливі. Новий будинок реєстрації актів громадянського стану чи палац творчості для дітей та юнацтва може стати гордістю громади; а придбання обладнання для лікарні чи комп'ютерних класів для школи забезпечить якісно новий рівень послуги, крім цього підвищить вартість майна. Капіталовкладення в енергозберігаючі технології заощадять кошти.

Для прикладу, більшість урядів у США розрізняє інвестиційні і поточні видатки. Уряди на рівні штатів і місцевого самоврядування відокремлюють інвестиційні і поточні видатки з кількох причин. По-перше, капіталовкладення часто фінансують з разових, цільових джерел. Відокремлення статей на придбання капітального обладнання сприяє тому, що доходи з цільовим призначенням на капітальне обладнання справді витрачають на ці потреби. Другою причиною відокремлення бюджету розвитку і поточного бюджету є відмінність у процесах ухвалення рішень. Підготовка бюджету розвитку включає підготовку переліку проектів, потім їх ранжування: всі проекти – або майже всі – порівнюють

один з одним. За мірою фінансування і виконання проектів, до переліку додають нові програми, і процес повторюється. За винятком складання бюджету за пріоритетами, програми не порівнюють одні з одними і не ранжують; програми як правило тривають щороку, то ж нема великої потреби готувати перелік програм і визначати їх пріоритетність.

Третьою причиною окремого процесу складання бюджету розвитку є те, що його часові рамки відмінні від графіку поточного бюджету. У поточному бюджеті все відбувається протягом одного бюджетного року: інвестиційні проекти, навпаки, можна планувати і здійснювати роками. Далекосяжні планування і перегляд потрібні з кількох причин. По-перше, будь-які помилки в інвестиційному проекті можна виправити лише чималим коштом. Помилку в поточному бюджеті можна виправити протягом року, або переглянути наступного року. По-друге, інвестиційні проекти – особливо з розвитку інфраструктури – тяжіють до координації, вимагають пильної уваги до послідовності дій. Наприклад, проекту заміни дорожнього покриття може передувати заміна труб водогону і каналізації.

Графіки виконання цих двох бюджетів також різняться, бо капіталовкладення часто відбуваються нерівномірно. Бюджет розвитку дозволяє органам влади планувати далеко наперед порівняно з поточним бюджетом, що дозволяє заощаджувати кошти на великі програми або розподіляти витрати на них більш рівномірно на період у кілька років. Нарешті, інвестиційні проекти, які часто потерпають від змін замовлень надмірних витрат, потребують щільнішого нагляду, ніж постійні програми. Окремий бюджет розвитку заохочує пильний нагляд за виконанням проекту; крім того, це дає можливість вести окремий облік інвестиційних проектів, що сприяє здійсненню контролю за рівнем витрат.

IV. Висновки. Проаналізувавши процес формування та виконання місцевих бюджетів, зокрема бюджету розвитку, можна сказати, що місцеві бюджети – це не просто балансові розрахунки доходів і витрат, які мобілізуються і витрачаються на відповідній території, а й важлива фінансова категорія, основу якої становить система фінансових відносин, що скла-

дається між місцевими та державним бюджетами, а також усередині сукупності місцевих бюджетів. Місцеві бюджети є головним каналом доведення до населення кінцевих результатів суспільного виробництва, спрямованих на суспільне споживання. Саме через них суспільні фонди споживання розподіляються в територіальному розрізі, тобто між окремими адміністративно-територіальними одиницями і соціальними групами населення. Крім того, саме з місцевих бюджетів фінансується розвиток галузей виробничої сфери, в першу чергу місцевої промисловості і комунального господарства.

Основою нової моделі формування місцевих бюджетів мало б стати посилення зацікавленості органів місцевого самоврядування у зростанні власних доходів. Актуальним є пошук додаткових джерел до бюджетів усіх рівнів, які б стимулювали збільшення обсягів виробництва, валової доданої вартості, залучення інвестицій, збільшення рівня доходів населення відповідно до інноваційного напрямку економічного розвитку.

Пріоритетним щодо реформування є визначення оптимального розподілу податків між рівнями бюджетів та їх спрямування до доходів місцевого бюджету: з метою інноваційно-інвестиційного розвитку територій закріпити за місцевими бюджетами частку надходжень податку на прибуток підприємств до обласних та районних бюджетів. Закріплення таких надходжень за відповідними бюджетами сприятиме соціальному розвитку та створюватиме економічну активність в регіонах.

З метою економного та ефективного використання коштів субвенцій капітального характеру, створення умов для співфінансування регіональних програм, спрямованих на соціально-економічний розвиток територій, пропонується створювати Державний та місцеві фонди регіонального розвитку. Тому необхідно в подальшому підвищувати інвестиційну складову місцевих бюджетів та удосконалювати інституційні засади формування видаткової частини місцевих бюджетів з метою посилення інноваційного розвитку територій.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

2. Бюджетний кодекс України. – К.: Велес, 2004. – 64 с.

3. Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.97 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – С. 170.

4. Європейська хартія про місцеве самоврядування, ратифікована Законом України «Про ратифікацію Європейської хартії про місцеве самоврядування» від 15.07.97 № 452/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 38. – С. 249.

5. Концепція реформування місцевих бюджетів // www.afu.org.ua

6. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / За редакцією О.В. Турчинові і Ц.Г. Огня. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 320 с.

The article is devoted budgetary independence of local budgets in Ukraine. In the article the mechanism of forming of budget of development is considered for realization of the program of socio-economic development of territories, strengthening of financial base of region.

Калашнікова Л.Г.

СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто процес становлення недержавного пенсійного забезпечення в Україні, його соціальну значимість, джерела формування, регіональне розміщення, тенденції та перспективи розвитку у контексті реформування вітчизняної пенсійної системи.

Ключові слова: соціальна політика, соціальний захист, пенсійна система, недержавні

пенсійні фонди, недержавне пенсійне забезпечення.

I. Вступ. В структурі соціального захисту населення важлива роль належить пенсійним системам як державної, так і недержавної форм. Соціальна значимість пенсійної системи визначається тим, що вона захищає життєво важливі інтереси майже 14 млн. українсь-

ких громадян – пенсіонерів, інвалідів та членів родин, що втратили годувальника.

Система пенсійного забезпечення населення України на сучасному етапі має ряд складних проблем. Серед найважливіших слід відзначити: значне навантаження на працюючу частину населення і на бюджет країни; недостатні обсяги страхових внесків для пенсійного забезпечення; низький рівень державної пенсії; невідповідність розміру пенсії трудовому внеску на протязі працездатного періоду при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення; значні переваги та пільги в пенсійному забезпеченні для окремих категорій працівників.

Сучасне економічне становище країни зумовило нестабільний фінансовий стан підприємств, який спричинив невчасну сплату внесків на пенсійне забезпечення і використання страхових внесків на фінансування окремих видів виплат, не пов'язаних з трудовою діяльністю. В значній мірі ці проблеми пояснюються недоліками діючої системи пенсійного забезпечення, відсутністю організаційно-економічного механізму її реформування та нерозвиненістю недержавних форм. [1,438-441] У зв'язку з цим необхідно здійснювати заходи для підтримки і розвитку діяльності недержавних пенсійних форм, які покликані перенести тягар піклування про забезпечення нині працюючих після виходу їх на пенсію з держави на плечі самих працюючих і їхніх роботодавців. [2,277-280]

Проблеми пенсійного забезпечення, переважно його недержавного сектора, в різноманітних господарських і фінансово-економічних системах є предметом наукового дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів. Серед них слід відмітити зарубіжних авторів: В.Берга, А.Вагнера, Е.Девіса, Г.Кларка, С.Фішера, В.Роїка, В.Дубровського і вітчизняних: Грішнову О., Колота А., Леонова Д., Лібанову Е., Макарову О., Нечай Г., Новікова В., Федоренка А., Ткача О., а також ряд інших авторів. Актуальність теми дослідження визначається тим, що назріла необхідність глибокого аналізу недержавного пенсійного забезпечення, як особливого учасника економічних відносин соціально орієнтованої ринкової економіки, покликаної бути

одним з найважливіших елементів соціального захисту населення.

II. Постановка завдання. З метою вивчення, як система недержавного пенсійного забезпечення впливає на рівень соціального захисту населення, слід проаналізувати її сучасний стан і визначити головні напрями її подальшого результативного розвитку. Предметом дослідження є соціально-економічні відносини, які складаються в процесі соціального захисту населення, на основі виникнення і розвитку недержавних форм. Об'єктом дослідження виступають недержавні пенсійні фонди як один із інститутів соціального захисту непрацюючої частини населення.

III. Результати. Недержавні пенсійні фонди (НПФ) – це інститути добровільного пенсійного страхування, які залучають на добровільних засадах внески фізичних і юридичних осіб з метою формування фонду пенсійних накопичень, з якого здійснюються додаткові пенсійні виплати учасникам фонду, що дозволяє підвищити рівень пенсійного забезпечення громадян.

Джерелом формування НПФ є кошти підприємств, установ, громадських організацій, домогосподарств. Недержавні пенсійні фонди, є суттєвим додатком до державних пенсійних фондів в багатьох країнах світу і займають важливе місце в системі соціального захисту населення. Досвід зарубіжних країн дозволяє зробити висновок про масовий розвиток недержавного пенсійного забезпечення як необхідного етапу еволюції економічної системи, розвиток якого суттєво відбивається на стані економіки країни. Фінансові і правові механізми цієї форми соціального захисту людей дозволяють проводити додаткове пенсійне страхування за допомогою професійних (колективно-галузевих), корпоративних (колективних на рівні підприємства) та індивідуальних (особистих) пенсійних планів.

Зарубіжний досвід показує доцільність побудови соціального захисту на основі багатосторонньої відповідальності за матеріальний добробут людей: на рівні держави, підприємства та самого працівника. Виходячи з цього, в багатьох країнах світу створилася трьохрівнева пенсійна система. В розвинених країнах світу недержавні пенсійні фонди спочатку ви-

никли на основі доходів найманих працівників і самозайнятого населення з високим рівнем заробітної плати та доходів, які б не підлягали обов'язковому пенсійному страхуванню. Пізніше цей процес викликав інтерес у працівників із середнім рівнем заробітної плати, які побачили вигідність у додаткових формах корпоративного і особистого страхування в забезпеченні гідної старості.

Нові перспективи для розвитку НПФ відкрилися для багатьох індустріально розвинених країн світу після другої світової війни внаслідок значного покращення якості життя і відчутно високих темпів зростання заробітної плати, яким на жаль не відповідало підвищення державних пенсій. У зв'язку з цим був розроблений механізм обмеження верхньої межі заробітку, з якого збиралися пенсійні внески в НПФ і встановлювалися розміри пенсії. Використання такого механізму було пов'язане з необхідністю обмеження фінансового навантаження на страховика з однієї сторони, а з іншої – розподілу пенсійних ресурсів між застрахованими з різними доходами. Одночасно ця форма регулювання фінансового навантаження і розмірів пенсій не дозволяла групам населення з високими доходами отримувати відповідні їхньому заробітку пенсії. В кінцевому результаті зростання заробітної плати і неможливість при цьому заробляти гідну пенсію за допомогою державної пенсійної системи і спричинили динамічний розвиток НПЗ в індустріально розвинених країнах в другій половині ХХ ст.

Слід відмітити, що НПФ є не тільки важливим інститутом доходів населення, а й виступають досить великим інвестиційним ресурсом. Так, наприклад величина накопичень за рахунок НПФ в ряді країн Європи (Нідерланди, Великобританія, Швейцарія) відповідає обсягам національних ВВП. Місце і роль НПФ в різних країнах визначається рядом факторів, з яких найважливішими є економічні і правові передумови їхнього розвитку. В стратегічному плані це залежить від державної політики з формування умов для становлення і функціонування НПФ.

Загальна відповідальність держави за організацію, ефективне і надійне функціонування НПФ заснована на правах людини в галузі со-

ціального забезпечення. Практичні засоби впливу держави на інститути недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) залежать від національних традицій, рівнів економічного, правового і соціального розвитку тієї чи іншої країни. При цьому, за міжнародними нормами, така відповідальність виходить за рамки простого прийняття законодавчих актів. Держава повинна здійснювати ряд важливих функцій з управління НПФ, які шляхом правових засобів були визначені як добровільні або обов'язкові для працівників і роботодавців.

Основна мета НПФ – це гарантування відповідних рівнів доходів для пенсіонерів, що особливо важливо в умовах реформ, які пов'язані з сучасними економічними і демографічними факторами. Найбільшого поширення набули НПФ в індустріальних країнах з високими рівнем доходів населення: Великобританії, США, Нідерландах, Бельгії, Швеції, Швейцарії, Франції, Японії. Поширення НПЗ (як колективного, так і індивідуального) залежить в першу чергу від рівня забезпечення, яке здійснюється державними програмами. Чим нижчий відносний рівень пенсійного забезпечення, тим більшого значення набувають додаткові системи (наприклад, у Великобританії) і навпаки (в Німеччині). Деяке виключення становлять такі країни, як Нідерланди і Швеція з високими показниками коефіцієнта заміщення і майже повним (більш як 90%) охопленням працівників професійними пенсійними програмами, які формально не мають обов'язкового характеру.

Досвід функціонування НПФ в Україні свідчить про те, що для їх становлення і повноцінного розвитку ще потрібно прикладати дуже багато зусиль. Це пов'язано з рядом об'єктивних чинників, серед яких дуже важливим є значне постаріння населення, а прогнози покращення такого становища в найближчі роки невтішні. Так, на 100 чоловік працездатного населення в Україні припадає 70 непрацездатних. Серед працездатного населення певна частина його – це безробітні, а ще одна частина працює за межами країни. Наразі на додаткове пенсійне забезпечення можуть розраховувати працівники великих підприємств, фінансово-промислових груп і банків. Діючі

фонди обслуговують всього 1,12% від загального числа працездатного населення. Динаміка їх розвитку на протязі останніх років в значній мірі визначається випереджаючим зростанням найбільших фондів. Перші недержавні пенсійні фонди в Україні були створені в 1992 році. Послуги недержавного пенсійного забезпечення надаються пенсійними фондами, створеними відповідно до норм Закону України „Про недержавне пенсійне забезпечення” та пенсійними фондами, які розпочали роботу на початку 90-х років і зараз перебувають у стані реорганізації відповідно до законодавства України. [3]

З 1 січня 2004 року в Україні запроваджена змішана система пенсійного забезпечення, яка включає три рівні:

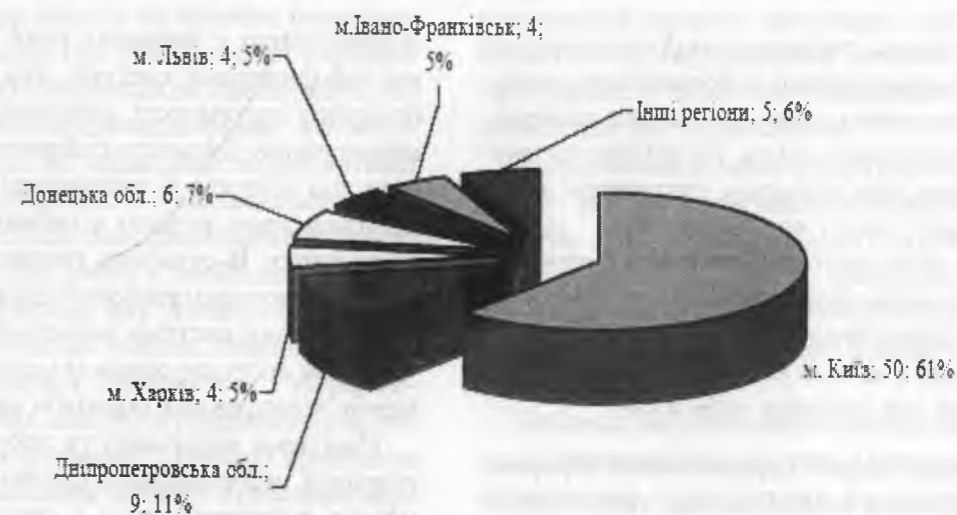
перший рівень – загальнообов'язкова солідарна система пенсійного страхування, що фінансується за рахунок коштів Пенсійного фонду і передбачає встановлення розмірів пенсій у порядку та на умовах згідно із відповідним законодавством;

другий рівень – складова загальнообов'язкової системи пенсійного страхування, яка ґрунтується на принципі накопичення коштів застрахованих осіб у загальнообов'язковому Накопичувальному пенсійному фонді з подальшим їх інвестуванням для отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб і здійснення пенсійних виплат за

рахунок коштів цього фонду згідно з відповідним законодавством;

третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат за рахунок відрахувань на недержавне пенсійне страхування та інвестиційного доходу, нарахованого на пенсійні виплати, у порядку та на умовах згідно з відповідним законодавством.

У системі недержавного пенсійного забезпечення має місце тенденція збільшення кількості надавачів послуг у цій сфері. Так, станом на 01.07.2007 р. до державного реєстру фінансових установ внесено інформацію про 82 недержавних пенсійних фондів, з яких 65 – відкритих, 10 – корпоративних та 7 корпоративних недержавних пенсійних фондів. [4] Неоднозначним і нерівномірним є територіальний розподіл недержавних пенсійних фондів в Україні. Найбільша кількість НПФ та суб'єктів інфраструктури, що їх обслуговує, зареєстрована в м. Києві – 50 з 82. Решта розміщена в регіонах (Дніпропетровська обл. – 9, Донецька обл. – 6, Харків – 4, Львів – 4, Івано-Франківськ – 4, Сімферополь – 2, Суми – 1, Черкаси – 1, Херсон – 1), питома вага яких зображена на на Рис. 1 [4].

Мал. 1. Розміщення фондів за регіонами станом на 01.07.07

Станом на кінець першого півріччя 2007 року Державної комісією з регулювання ринків фінансових послуг видано 36 ліцензій на провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів.

Згідно з інформацією Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України станом на кінець першого півріччя 2007 року видано 218 ліцензій на здійснення діяльності з управління активами, з яких право на управління активами недержавних пенсійних фондів отримало 44 компанії з управління активами (КУА). Серед них 16 компаній надають послуги більше ніж одному фонду.

Ліцензії на здійснення депозитарної діяльності зберігача отримали 79 банків.

IV. Висновки. Таким чином, зарубіжний досвід свідчить, що формування повноцінного НПЗ, яке забезпечує багатьом верствам населення країни суттєву надбавку до пенсії, має вагомі результати, але для України – це завдання майбутнього.

Для його реалізації необхідно провести ряд організаційних питань і прийняти ряд законів за такими напрямками:

– формування інфраструктури, яка б за-

безпечила економічну стійкість і надійність роботи фондів.

– створення економічних стимулів для роботодавців і працівників з метою формування додаткових пенсійних накопичень;

– забезпечення системного характеру розвитку НПФ.

Необхідними умовами для реалізації таких напрямків повинно стати вирішення проблеми підвищення і оптимізації доходів населення, зниження необґрунтованої диференціації заробітної плати, підвищення відповідності розмірів пенсії величині заробітної плати.

1. Лібанова Є., Палій О. «Ринок праці та соціальний захист» Навч. посібник із соціальної політики. К.: В-во Соломії Павличко «Основи», 2004, с. 438-441.

2. Макарова О.В. Державні соціальні програми: теорія, методика розробки та оцінки // дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К., 2004, с. 277-280.

3. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV від 09.07.2003.

4. www.dfp.gov.ua

This article reveals the process of the development of private pension security in Ukraine, forming source, tendencies and prospects in the context of reforming the native pension system.

Романчукевич М.Й.

МОДЕЛЮВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Розроблена структурно-функціональна модель маркетингової інформаційної системи підприємства з використанням експертно-психологічного модуля. На відміну від існуючих, вона має модульну структуру як по «вертикалі», так і по «горизонталі», що забезпечує можливість поетапного її впровадження, дозволяє врахувати психологічні особливості користувачів та експертів і може працювати в кількох режимах з врахуванням технічних та правових обмежень.

Ключові слова: маркетингова інформаційна система підприємства, структурно-функціональна модель, експертно-психологічний модуль, модульна структура.

I. Вступ. Однією з важливих умов прийняття ефективних управлінських рішень на

підприємствах є наявність такої маркетингової інформаційної системи, яка, виходячи з принципу системності, дозволила б поєднати маркетингову діяльність підприємства в єдине ціле, що сприяло б оптимізації управління підприємством загалом в умовах невизначеності ринку. В сучасних умовах неможливо уявити ефективно працююче підприємство без впровадженої системи маркетингової інформації, яка виступає одним із основних інструментів конкурентної боротьби на ринку.

Проблеми інформації та побудови маркетингових інформаційних систем на підприємствах досліджувалися у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: Алачевої Т.І., Баззела Р.Д., Близнюка С.В., Бучацької І.О., Ваніфатової М.М., Войчака А.В., Голубкова Є.П., Єжової Л.Ф., Котлера Ф.,

Полторака В.А., Серкутан Т.В., Старостіної А.О., Черчілля Г.А., Чубукової О.Ю. та ін. Разом з тим низка аспектів як теоретико-методологічного, так і прикладного характеру залишилися поза увагою дослідників. Зокрема, це проблеми, пов'язані зі специфікою українського ринку, що породжує низку чинників, які перешкоджають розвитку та впровадженню систем маркетингової інформації на підприємствах [1]. До них належать як об'єктивні (нерозвиненість ринку, інформаційна непрозорість ринку), так і суб'єктивні чинники (бюджетні та внутрішньоорганізаційні обмеження). Саме тому інформація, яка надходить до діючих на підприємствах маркетингових інформаційних систем, є неякісною, викривленою, недостовірною, що, в свою чергу, ускладнює процеси її обробки та аналізу. На базі такої інформації важко приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Окрім того, весь процес прийняття управлінських рішень ускладнюється ще й певними психологічними аспектами сприйняття інформації менеджерами, що впливає на якість та ефективність цих рішень. Дані питання досліджували зарубіжні вчені, зокрема, Акерлоф Дж., Бернуллі Д., Ерроу К., нобелівські лауреати Канеман Д., Сміт В. Тверські А. Вітчизняними вченими дані проблеми майже не розглядалися.

II. Постановка завдання. В наші дні діяльність підприємств передбачає необхідність постійного збору, аналізу та обробки маркетингової інформації про різні аспекти ринкової діяльності, що стосуються як зовнішнього, так і внутрішнього середовища фірми, для координації, оцінки та управління маркетингової діяльністю підприємств з метою досягнення поставлених цілей. Володіння маркетинговою інформацією про ринок є необхідною, але не достатньою умовою для успішного розвитку компанії в сучасних умовах. Інформація повинна вироблятися, оброблятися і зберігатися таким чином, щоб бути придатною для подальшого використання в процесі прийняття рішень. Це завдання вирішує створення маркетингової інформаційної системи, що на регулярній основі організує пошук, зберігання та обробку даних всередині підприємства. Маркетингова інформаційна система є один з

основних інструментів підтримки конкурентної переваги фірми на ринку.

Наявність інформації є необхідною, але недостатньою умовою для прийняття правильного управлінського рішення. Важливу роль у формуванні систем маркетингової інформації відіграє людський чинник. Звичайно, систематичний збір та аналіз інформації має велике значення для забезпечення якості управлінських рішень, однак при цьому не слід забувати про те, що навіть найповніша інформація не завжди призводить до цього, оскільки інформація творчо інтерпретується людиною. В процесі становлення інформаційного суспільства і в бізнесі актуалізується проблема психологічного сприйняття інформації менеджерами. Тому метою даного дослідження є моделювання маркетингової інформаційної системи підприємства з використанням експертно-психологічного модуля, яка зможе вирішувати вище зазначені завдання.

III. Результати. Формування маркетингової інформаційної системи (МІС) для підприємств слід здійснювати з використанням модульного підходу для її проектування та впровадження. Суть запропонованого нами модульного підходу полягає в тому, що вся система складається з окремих модулів, блоків або програм, кожен з яких відповідає за конкретну сферу комерційної діяльності підприємства та має свій набір засобів і функцій. Підприємства можуть впроваджувати даний програмний продукт частинами, що робить маркетингову інформаційну систему високо-ефективною з точки зору економічного, поступового використання коштів.

Запропонована нами структурно-функціональна модель маркетингової інформаційної системи (рис. 1) має модульну структуру як по «горизонталі», так і по «вертикалі». Така структура уможливує поступове впровадження системи або окремих її модулів (якщо в цьому є потреба).

Основою запропонованої моделі маркетингової інформаційної системи є база даних, яка складається з конкретних функціонально-інформаційних блоків (модульність по «горизонталі»), а саме: дослідження макросередовища підприємства; дослідження кон'юнктури ринку; дослідження поведінки споживачів;

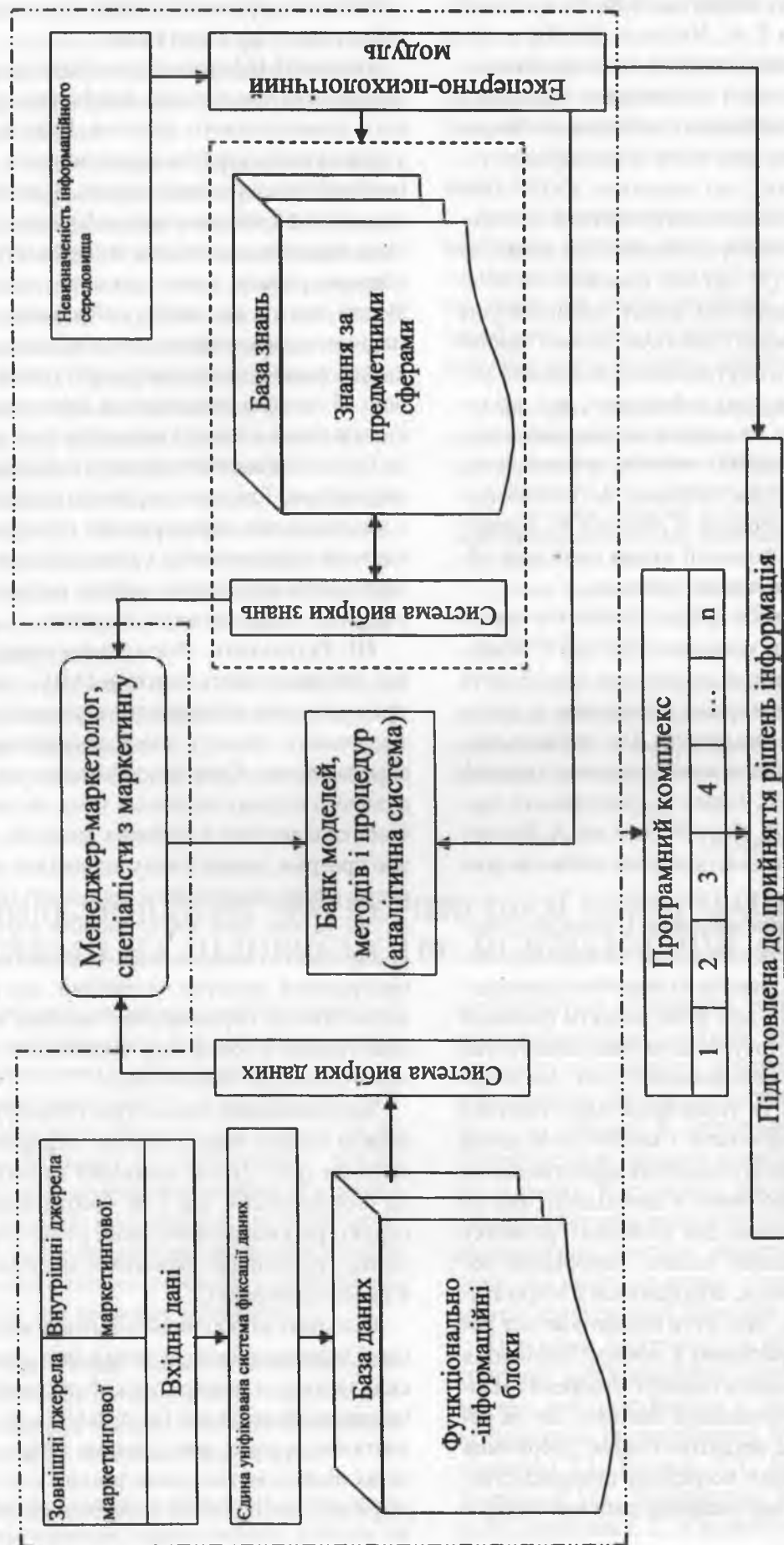

Рис. 1. Структурно-функціональна модель маркетингової інформаційної системи з використанням експертно-психологічного модуля

дослідження посередників; дослідження постачальників; дослідження конкурентів; дослідження внутрішніх можливостей підприємства. Кількість та наповненість цих блоків може змінюватись в залежності від змін в зовнішньому та внутрішньому середовищах підприємства. Структура бази даних підприємства повинна бути зручною для раціонального зберігання та періодичного оновлення інформації.

В єдиній уніфікованій системі фіксації даних відбувається первинна обробка інформації, що надходить від різних джерел маркетингової інформації, яка передбачає класифікацію, структурування, систематизацію, кодування, оновлення (актуалізацію) інформації. Серед вимог до даного модуля (блоку) можна визначити автономне від інших систем МІС оновлення інформації та перетворення її у формат бази даних.

В базі знань експертно-психологічного модуля, який є складовою, в свою чергу, маркетингової інформаційної системи підприємства, зберігаються знання за предметними сферами діяльності підприємства (модульність по «горизонталі»), формуються та зберігаються нові знання, які є продуктом творчої діяльності експертів. База знань є інструментом виконання принципу експертного відслідковування інформаційної достатності. В системах вибірки даних та знань відбувається відбір відповідних функціонально-інформаційних блоків даних та знань за відповідними предметними сферами діяльності підприємства, необхідних для вирішення поставлених менеджером-маркетологом завдань.

В банку моделей, методів та процедур (аналітична система) відбувається підстановка даних та знань в правила та видача результату програмного комплексу маркетингової інформаційної системи. За допомогою аналітичної системи можна проводити систематичний аналіз усіх сфер діяльності підприємства. Необхідно, щоб вона була єдиною для досягнення будь-яких цілей і завдань підприємства, а також враховувала невизначеності та викривлення маркетингової інформації, які виникають в процесі її проходження каналами передачі. Ефективне накопичення, структуру-

вання та зберігання маркетингової інформації забезпечує її якісний маркетинговий аналіз, що відображає взаємозв'язок між вертикальними блоками маркетингової інформаційної системи. Для того, щоб полегшити обробку та аналіз маркетингової інформації, необхідно, щоб інформація мала цілісний характер, зберігалась в єдиній комп'ютеризованій базі даних або базі знань підприємства, щоб в будь-який момент можна було отримати доступ до потрібних даних і, відповідно, провести їх аналіз.

Банк методів, моделей та процедур містить відповідні програми обробки та аналізу даних і знань, що є алгоритмами перетворення даних в цінну маркетингову інформацію у зручному для використання форматі, яка надається менеджерам і спеціалістам відповідних підрозділів підприємства для прийняття оптимальних управлінських рішень. В даному банку переважно мають використовуватись кількісні і комбіновані методи. Зокрема, це можуть бути конкретні регресійно-кореляційні моделі, які дають можливість прогнозувати прибуток, собівартість, обсяги виробництва та реалізації продукції, ступінь взаємодії попиту та пропозиції на дану продукцію, вплив обсягу і складу пропозиції товарів на обсяг і структуру товароруку або збуту, формування товарних запасів на деякі види продукції, які мають певний термін зберігання (придатності), а також моделі, які дають можливість розрахувати ціну товару, розробити бюджет маркетингу, асортиментну і номенклатурну політику, систему каналів збуту тощо.

Вище перераховані нами системні модулі формують програмний комплекс маркетингової інформаційної системи підприємства, який також має модульний характер (на рис. 1 цифри 1,2,3,4,...,n – це модулі) та складається з прикладних комп'ютеризованих програм (пакетів), суть яких полягає у перетворенні даних і знань в підготовлену до прийняття управлінських рішень інформацію у відповідності з необхідними методами та моделями. Вартість такого програмного комплексу залежатиме від кількості впроваджених програмних модулів, а також від їх якісних характеристик. Програмний комплекс надає підтримку таким основним управлінським завданням

підприємства, як управління відносинами з клієнтами або споживачами (CRM), оперативне планування і логістика, управління збутом, планування і управління виробництвом, спеціалізовані рішення, ціноутворення, умови продаж, оперативне управління роботою торгових агентів тощо. Крім того даний програмний комплекс буде сумісний з загальною інформаційною системою підприємства, яка міститиме модулі планування і управління фінансами підприємства, управління проектами, управління постачанням (склад сировини та матеріалів), управління персоналом, бухгалтерський облік, системне адміністрування.

Запропонована нами маркетингова інформаційна система (рис. 1) може видавати інформацію у вигляді інформаційно-довідкової, аналітичної (про стан кон'юнктури ринку, конкурентів, споживачів тощо), прогнозних розробок, багатоваріантних рішень щодо стратегії подальшого розвитку підприємства в цілому або окремих його сфер діяльності, що є базою для прийняття управлінських рішень. Дана система може працювати в кількох режимах з врахуванням технічних та правових обмежень, а саме: інформаційно-довідковому режимі (видача довідок без зміни вхідних даних, які зберігаються у файлах); режимі сортування і групування (на основі об'єднання даних за низкою ознак); аналітичному режимі (видача аналітичної інформації за результатами обробки даних); розрахунковому режимі (виконання розрахункових процедур за наперед введеними формалізованими залежностями і моделями); режимі порад (видача кількох рішень, отриманих на основі застосування комплексу методів: формалізованих та інтуїтивних, евристичних); оптимізаційному режимі (видача найкращого рішення на основі застосування системи моделей і процедур); навчального режимі.

Одним з важливих модулів (рис. 2) запропонованої нами структурно-функціональної моделі маркетингової інформаційної системи є експертно-психологічний модуль, який складається з двох частин, а саме маркетингової експертної системи та психологічного блоку, що дозволяють мінімізувати невизначеність, яка є характерною ознакою будь-якого ринку, і що, в свою чергу, покращить якість управлі-

нських рішень на рівні підприємства.

Маркетингова експертна система є набором спеціальних комп'ютерних програм, які базуються на системному акумулюванні узагальнень та аналізу знань висококваліфікованих спеціалістів-експертів для використання їх у процесі вирішення завдань у сфері маркетингу [2]. Що стосується психологічної частини пропонованого модуля маркетингової інформаційної системи, то тут слід зазначити, що поведінка людей в процесі прийняття ділових рішень в умовах невизначеності вимагає глибоких психологічних інтерпретацій. В багатьох ситуаціях люди просто не здатні аналізувати альтернативи і змушені спиратись у своїх рішеннях на евристичні методи або на метод «проб та помилок».

В кінці XX та на початку XXI ст. вченими-дослідниками [3] було проведено ряд експериментів і виявлено, що люди не завжди здатні на раціональні вчинки та раціональне мислення; вони поводять себе не стільки у відповідності з розрахунком власної вигоди, скільки під впливом емоцій, страхів, стереотипів, забобонів тощо. Зокрема, поведінка людей, які приймають управлінські рішення та роблять певний економічний вибір, ускладнюється такими чинниками, як евристика репрезентативності (рішення приймаються миттєво, інтуїтивно, всупереч логіці, на основі стереотипів, не враховуючи іншу корисну інформацію), нетранзитивність і нераціональність вибору внаслідок емоційного сприйняття інформації (рішення менеджерів можуть різнитися в залежності від формулювання умов, які склались на ринку), психологічний закон малих чисел (люди бачать закономірності там, де їх немає) та вплив на прийняття рішення актуальності та емоційної наповненості інформації (більша імовірність настання подій присвоюється тим подіям, котрі краще вилучаються з пам'яті, що спонукає менеджерів приймати евристичні рішення).

Тільки усвідомлюючи існування вище перерахованих чинників, їх дію, можна уникнути необгрунтованості управлінських рішень, мінімізуючи їх вплив на психологію людини, що приймає рішення або робить певний економічний вибір. Психологічний блок запропонованого модуля, на нашу думку, повинен

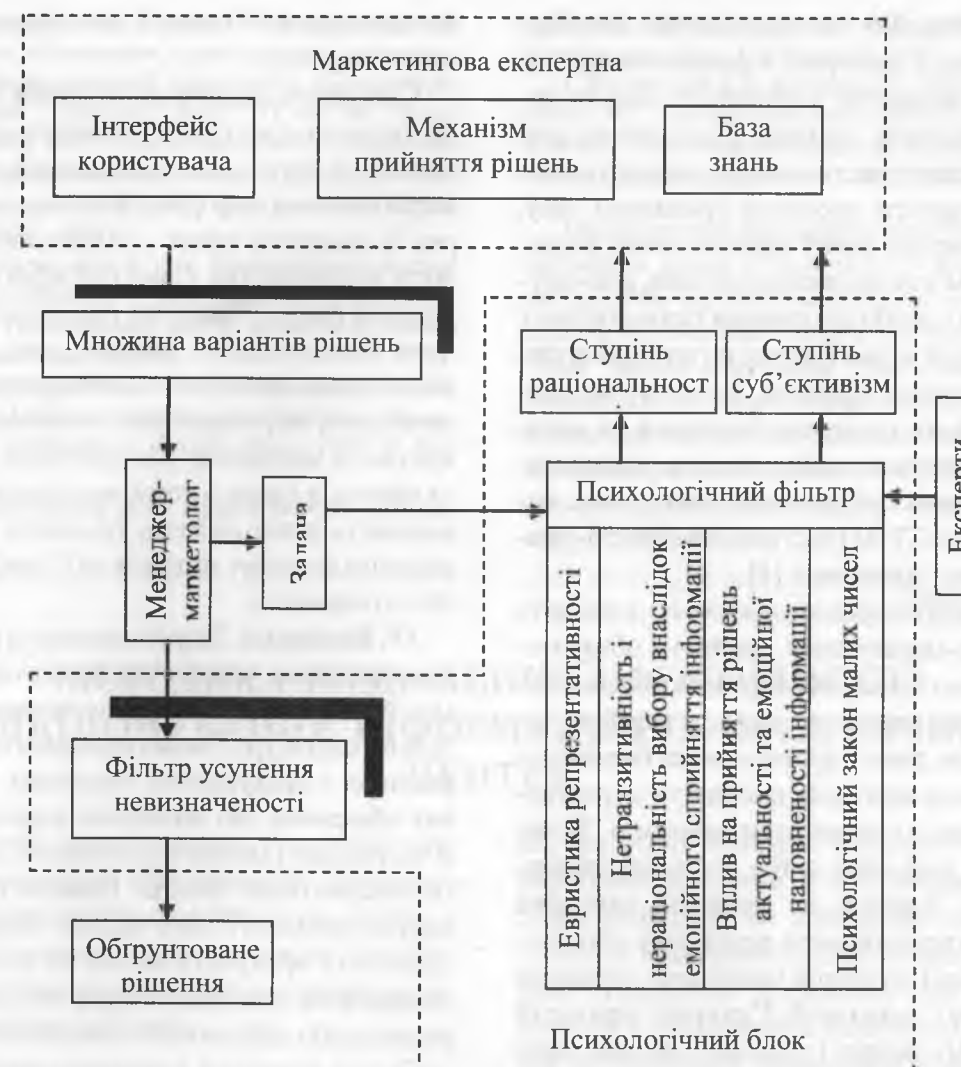

Рис. 2. Експертно-психологічний модуль структурно-функціональної моделі маркетингової інформаційної системи підприємства

складатись з двох фільтрів: психологічного фільтра та фільтра усунення невизначеності при прийнятті рішень. Дія першого базується на врахуванні впливу на поведінку людей вищезгаданих чинників (рис. 2). Ми пропонуємо застосовувати даний фільтр як до користувачів системи (маркетологів, менеджерів тощо), так і до експертів, які наповнюють базу знань.

На початку роботи менеджера-маркетолога, зокрема, після постановки ним завдання перед маркетинговою інформаційною системою, психологічний фільтр дозволить визначити ступінь раціональності користувача. Це може проявлятися у неоднозначності вибору ним джерела інформації з бази даних МІС, наприклад, щодо місткості ринку, основних показників діяльності конкурентів, обсягів та структури збуту продукції тощо. Щодо ек-

спертів, то дія фільтра проявиться у визначенні ступеня суб'єктивізму експерта, обумовленого тими ж чинниками. Даний ступінь можна буде враховувати як коефіцієнт вагомості думки експерта при наповненні бази знань, що дозволить відкидати найсуб'єктивніших експертів.

Реалізацію психологічного фільтра ми пропонуємо здійснювати у вигляді тестів. В розвинених країнах використання тестових систем протягом тривалого часу є найважливішим етапом у прийнятті рішення чи то стосовно оцінювання знань учнів, чи то стосовно працевлаштування. Даний спосіб дозволяє з досить високим ступенем визначити рівень оцінюваних параметрів. На нашу думку, використання тестових систем у запропонованій нами системі дозволить визначити ступінь раціональності та суб'єктивізму аналізованих

фахівців. Розробку тестових систем потрібно здійснювати у співпраці з фахівцями-психологами, враховуючи особливості даного аспекту діяльності системи. Проблемою при реалізації даних тестів може бути відсутність їх апробованості протягом тривалого часу, однак, по-перше, даний недолік можна усувати протягом впровадження системи, а по-друге, будь-які спроби врахування психологічних особливостей користувачів позитивно вплинуть на результати роботи. За основу ми пропонуємо брати тести, що базуються на методиці семантичного диференціалу, діагностики РСК (рівень суб'єктивного контролю), методиці Елліса ТРІМ (тест раціональності-іраціональності мислення) [4].

Фільтр усунення невизначеності дозволить менеджеру-маркетологу прийняти обгрунтоване рішення з множини варіантів рішень, запропонованих маркетинговою експертною системою. Дія даного фільтра може базуватись на врахуванні критеріїв прийняття маркетингових рішень в умовах невизначеності [5], що дозволить здійснити вибір оптимальної альтернативи. Зокрема, це: критерій максіміна (принцип гарантованого результату або критерій Вальда); критерій максімакса (принцип оптимізму); критерій Гурвіца; критерій мінімаксного ризику (принцип Севіджа); критерій Лапласа.

Якісний ефект від використання запропонованої нами структурно-функціональної моделі маркетингової інформаційної системи підприємствами можна досягти через такі напрями дій: забезпечення можливості зберігання і всебічного аналізу великих обсягів інформації без значних затрат праці працівників відділів маркетингу, збуту чи комерційного відділу; скорочення часу і затрат праці на розробку експертизи про стан ринку і формування стратегії маркетингу; скорочення кількості працівників і зменшення розміру постійних витрат на оплату праці; скорочення обсягів рутинної роботи по обробці інформації; координація роботи між різними підрозділами підприємства; вивільнення часу для творчої роботи по прийняттю рішення менеджером-маркетологом; підвищення якості маркетингових програм за рахунок використання знань високо кваліфікованих експертів; полегшення розроб-

ки комплексної стратегії поведінки підприємства на ринку.

Сукупність зазначених напрямів досягнення якісного ефекту від використання запропонованої структурно-функціональної моделі маркетингової інформаційної системи створює її основний ефект – підвищення керованості підприємства. Саме цей ефект дає найбільший приріст прибутку підприємства, саме йому слід приділяти основну увагу. Як правило, низька ефективність використання маркетингової інформаційної системи відображається в неповному використанні її якісного ефекту, а також в тому, наскільки функціональність даної системи (кількість та якість модулів) скуповує витрати на її придбання та обслуговування.

IV. Висновки. Запропонована структурно-функціональна модель маркетингової інформаційної системи має різнонаправлену модульну структуру і може працювати в кількох режимах з врахуванням технічних та правових обмежень, що дозволить впроваджувати її частинами з метою поступового, економного використання коштів. Використання експертно-психологічного модуля даної моделі дозволить врахувати вплив психологічних чинників на поведінку людей, які приймають рішення або здійснюють певний економічний вибір, що дозволить визначити ступінь раціональності користувача системи та ступінь суб'єктивізму експертів.

Дана модель має низку переваг, а саме: модульна структура як по «горизонталі», так і по «вертикалі» дає можливість поетапного впровадження окремих блоків (модулів) системи; дозволяє зберігати, обробляти та аналізувати дані різних сфер діяльності підприємства; може використовуватись будь-якими виробничими підприємствами різних галузей промисловості, легко трансформується під їх специфіку; дає можливість вирішувати широкий спектр завдань не тільки відділу маркетингу, збуту чи комерційного відділу, але й відділу виробничих запасів, складу сировини і матеріалів, бухгалтерії тощо.

1. Сохацька О.М., Романчукевич М.Й. Побудова маркетингової інформаційної системи: українська специфіка // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – № 3 (33). – С. 330-339.

2. Балабанова Л.В., Алачева Т.И. Информационное обеспечение обоснования управленческих решений в условиях маркетинговой ориентации предприятия: Монография. – Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановського, 2003. – 143 с.; Близнюк С.В. Маркетинг в Україні: проблеми становлення та розвитку. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2004. – 400 с.

3. Иррациональность лиц, принимающих решения / <http://www.riskland.ru/lib/kahneman.shtml>; Канеман Д., Тверски А. Рациональный выбор, ценности и фреймы // Психологический журнал. – 2003. – № 4. – С. 31-42; Kahneman D., Tversky A. The simulation heuristic. // Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases. New York: Cambridge University Press, 1982. P. 201-208.

4. Райгородский Д.Я. Практическая психоди-

агностика. Методики и тесты. Учеб. пособие. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2002. – 672 с.

5. Вітлінський В.В., Верченко П.І., Сігал А.В., Наконечний Я.С. Економічний ризик: ігрові моделі: Навч. посібник / Київський національний економічний ун-т / В.В. Вітлінський (ред.). – К.: КНЕУ, 2002. – 446 с.

The structurally functional model of the marketing informative system of enterprise is developed with the use of the expertly psychological module, unlike existing, has a modular construction both for vertical "lines" and on a horizontal "line", which provides possibility of its stage-by-stage introduction, allows to take into account the psychological features of users and experts and can work in a few modes taking into account technical and legal limitations.

Логутова Т. Г.

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЦЕНТРУ

У статті запропоновано розроблену методику визначення ефективності функціонування інформаційно-аналітичного центру в організаційно-економічному механізмі державного управління інноваційним розвитком господарюючого суб'єкта.

Ключові слова: ефективність, інформаційний аналітичний центр, виробнича функція.

I. Вступ. Україна за 15 років незалежного існування пройшла багато етапів вдосконалення інноваційного розвитку національної промисловості, але проблема створення організаційно-економічного механізму державного управління інноваційною діяльністю господарюючих суб'єктів не втратила своєї актуальності і в теперішній час. Це обумовлено необхідністю здійснення ринкової трансформації економіки, а, отже, необхідністю функціонування механізму, об'єднуючого методи залучення інвестиційного капіталу і раціонального його використання на основі розроблених державних програм.

Світовий досвід свідчить про існування різноманітних форм впровадження наукових розробок у виробництво: це бізнес-інкубато-

ри, венчурні компанії, науково-технічні та виробничі програми. Тобто механізм управління інноваційною діяльністю має свої національні особливості та визначається державною стратегією. Державна стратегія формується з урахуванням політичної, економічної та соціальної обстановки в країні. Тому при спільності мети, кожна окремо взята країна вибирає свій шлях інноваційного розвитку. Суттєвою є організація взаємодії таких суб'єктів як держава-регіон-підприємство. Оскільки підприємство є саме тим господарюючим суб'єктом, на якому й здійснюються інноваційні перетворення, їх діяльність необхідно розглядати у складі регіону або території, на якій підприємство функціонує. Організаційно-економічний механізм державного управління інноваційним розвитком господарюючого суб'єкта є складною системою взаємодії елементів, які його складають. [1]. Кожний з елементів механізму виконує певну функцію. Таким чином, досягнення максимального ефекту від функціонування механізму можливо при ефективній роботі кожної складової частини.

II. Постановка завдання. Розглянемо взаємодію складових ланок державного механізму інноваційного розвитку регіону. Складо-

вими частинами такого механізму є: загальний центр управління інноваційно-інвестиційною діяльністю господарюючого суб'єкта, фінансова служба, функціональні служби, зарубіжні і вітчизняні інвестори, міжнародні фінансово-кредитні організації, інформаційно-аналітичний центр, внутрішні і зовнішні користувачі, тобто відповідно реципієнти і функціональні учасники інноваційно-інвестиційних процесів.

Інформаційний аналітичний центр (ІАЦ) є однією з складових частин, в якій нагромаджується і аналізується інформація про інвесторів, реципієнтів, інвестиційних проектах з метою подальшої видачі аргументованих висновків запрошуючим суб'єктам. Отже, ІАЦ можна вважати лімітуючою ланкою в системі механізму державного управління інноваційним розвитком, ефективність роботи якого визначає ефективність роботи механізму в цілому. Метою роботи є розробка методу визначення ефективності функціонування ІАЦ в організаційно-економічному механізмі державного управління інноваційним розвитком господарюючого суб'єкта.

III. Результати. Визначення ефективності функціонування кожного окремого елемента механізму не завжди можливо, навіть при явній його необхідності і корисності. У функціонуванні організаційно-економічного механізму важливий синергетический ефект, отримання якого можуть забезпечити всі його елементи в комплексі. В статті була зроблена спроба розробки методу визначення ефективності функціонування ІАЦ як одного з елементів механізму, оскільки передбачається, що ІАЦ працюватиме як госпрозрахункова одиниця.

Для визначення ефективності функціонування ІАЦ в механізмі інноваційного регулювання господарюючого суб'єкта скористаємося виробничою функцією Кобба-Дугласа [2, 3, 4]:

$$P = DL^\alpha K^\beta \quad (1)$$

де L – витрати праці

D – витрати капіталу

α , а і β – позитивні константи, причому α і β не перевищують одиницю.

Розглянемо основні властивості функції Кобба-Дугласа.

1. Функція Кобба-Дугласа є однорідною функцією $\alpha + \beta$ ступеня. Якщо $\alpha + \beta = 1$, то має місце постійна віддача від масштабу виробництва. Якщо $\alpha + \beta < 1$, то має місце спадаюча віддача від масштабу виробництва. Якщо $\alpha + \beta > 1$, то має місце зростаюча віддача.

2. Гранична норма технологічного заміщення працею капіталу пропорційна капіталоозброєності праці:

$$MRTS_{L,K} = \frac{\alpha}{\beta} \cdot \frac{K}{L} \quad (2)$$

3. Еластичність заміщення рівна одиниці, тобто для збільшення граничної норми технологічного заміщення на 1% капіталоозброєність праці повинна бути збільшена на 1%.

4. Рівноважний (максимальний) випуск досягається, якщо витрати праці і капіталу зв'язані співвідношенням:

$$K = \frac{\beta w}{\alpha r} L \quad (3)$$

де w – ціна праці, r – ціна капіталу. Приведена формула задає лінію оптимального зростання.

5. Еластичність виробничої функції по праці дорівнює α еластичність по капіталу дорівнює β :

$$E_L = \frac{\Delta P}{\Delta L} \cdot \frac{L}{P} = \alpha \quad (4)$$

$$E_K = \frac{\Delta P}{\Delta K} \cdot \frac{K}{P} = \beta \quad (5)$$

Це означає, що при збільшенні витрат праці на 1%, при незмінних витратах капіталу, випуск збільшиться на α %, а при збільшенні витрат капіталу на 1% при незмінних витратах праці, він збільшиться на β %. Звідси витікає, що коефіцієнт α характеризує «роль» праці у виробництві, а коефіцієнт β «роль» в ньому капіталу.

6. В окремому випадку, коли граничні продукти праці і капіталу залежать від капіталоозброєності праці.

$$MP_L = D\alpha \left(\frac{K}{L}\right)^{1-\alpha} \quad (6)$$

Розглянемо модель розвитку виробництва Р. Солоу [5], в якій випуск задається виробничою функцією Кобба-Дугласа з постійною віддачею від масштабу виробництва (7):

$$P = DL^\alpha K^{1-\alpha} \quad (7)$$

Припущення моделі наступні:

1. Частина проведеного продукту йде на заробітну платню працівників підприємства (споживання), а частина, що залишилася, – на придбання капіталу (заощадження, інвестиції), причому інвестиції (I) складають фіксовану частину випуску. Частка інвестицій у випуску називається нормою заощаджень і позначається через ϕ (8):

$$I = \phi \cdot P \quad (8)$$

2. Амортизація (засоби на відновлення зношеного капіталу) складають фіксовану частку капіталу. Ця частка називається нормою амортизації і позначається через μ :

$$\Phi = \mu \cdot K \quad (9)$$

Приріст капіталу є різниця між величиною інвестицій і амортизацією.

3. Обсяг праці (чисельність персоналу підприємства), що витрачається, зростає щорічно на свою λ -частину.

4. Умова динамічної рівноваги підприємства полягає в рівності темпів зростання обсягів праці і капіталу, що витрачається. Ця умова виходить з властивості однорідності виробничої функції Кобба-Дугласа.

Доведено, що характер наближення підприємства до стану динамічної рівноваги залежить від початкової капіталоозброєності праці і її стаціонарного значення, яке дорівнює

$$k^* = \left(\frac{\phi \cdot D}{\mu + \lambda}\right)^{\frac{1}{\alpha}} \quad (10)$$

Якщо початкове значення капіталоозброєності праці більше стаціонарного значення, то з часом вона прагнучиме його, убуваючи. Якщо початкове значення капіталоозброєності менше стаціонарного значення, то вона прагнучиме його, зростаючи (рис. 1).

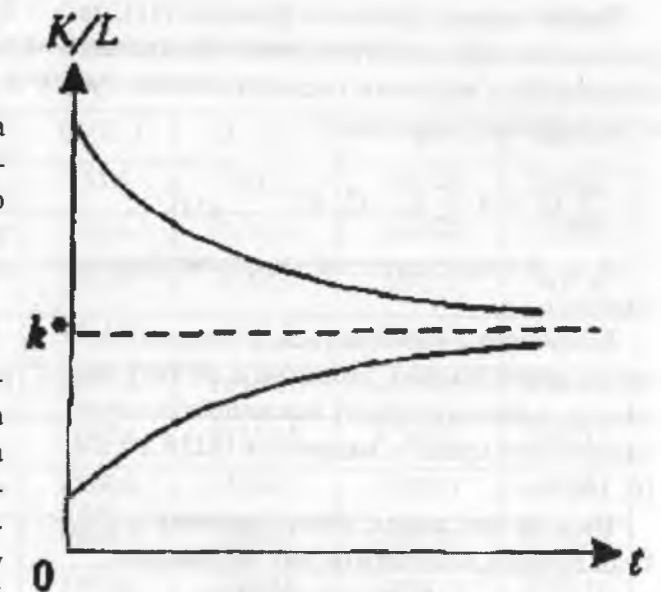

Рис. 1. Залежність капіталоозброєності від праці і часу

Обсяг споживання (фонд заробітної платні) в умовах динамічної рівноваги підприємства може регулюватися зміною норми заощаджень. «Золоте правило» накопичення полягає в тому, що максимальний обсяг споживання досягається при нормі заощаджень, рівній $1-\alpha$. Таким чином, чим більше роль капіталу у виробництві, тим більша частина випуску повинна інвестуватися для досягнення максимального споживання.

Проведений автором аналіз показав, що наведена функція найбільш точно відображає характер діяльності інформаційно-аналітичного центру. Для визначення економічної ефективності його функціонування доцільно модифікувати класичну формулу (1):

Хай Q_i – фінансовий результат i -го проекту, тоді фінансовий результат n проектів – $\sum_{i=1}^n Q_i$

K_i – вартість реалізації i -го проекту, тоді сума вартості n проектів – $\sum_{i=1}^n K_i$.

L_i – трудовитрати i -го проекту, тоді трудовитрати n проектів – $\sum_{i=1}^n L_i$

e^{zt} – чинник, що відображає вплив технічного прогресу в запропонованому проекті.

Таким чином, отримали функцію (11), за допомогою якої можна визначити економічну ефективність крупного господарюючого суб'єкта (регіону, території)

$$\sum_{i=1}^n Q_i = A \cdot \sum_{i=1}^n K_i^{\alpha} \cdot L_i^{\beta} \cdot e^{z \cdot t} \quad (11)$$

A, α, β – константи, що не перевершують одиницю.

Коефіцієнт z визначається за кожним проектом індивідуально, виходячи з об'єкту виходу, тобто сукупності інноваційних ознак конкретного проекту, наданого в ІАЦ $0 \leq z \leq 4$ [6, 14].

На підставі даних, представлених в [5], були вибрані коефіцієнти, які дорівнюють:

$$\alpha = 0,9749; \beta = 0,2399$$

Коефіцієнт $A = 0,001$ – це розмір комісійного платежу, одержуваного центром за послуги.

Про чинник $e^{z \cdot t}$ необхідно сказати особливо. Як вже було відзначено, значення інноваційної складової Z визначається аналітиками інформаційного центру на основі існуючої інструкції. Встановлено, що залежно від значень Z при однакових фінансових вкладеннях з різних джерел фінансування може бути отриманий різний результат. По логіці величина ефекту від упровадження інноваційного проекту пропорційна вкладеним засобам. Проте, розрахунки свідчать про те, що Z впливає на визначення пріоритетності при виборі фінансових джерел для інновацій. Так, наприклад, якщо узяти статистичні дані 2005 р. по Донецькій області, то банківські кредити склали 11,709 млрд. грн., а власні засоби підприємств -8,928 млрд. грн.

Для умови досягнення однакового ефекту від вкладення цих засобів в який-небудь проект, той, що інноваційна складова Z визначається таким чином:

$$11,709 \cdot L \cdot e^0 = 8,928 \cdot L \cdot e^z$$

$$1,31 = e^z$$

$$Z = 0,27$$

t – це період за який розраховується ефективність.

Для використання моделі (12) в розрахунках необхідно визначити розмір трудовитрат фахівців інформаційного центру L .

Трудовитрати при виконанні робіт по дослідженню інноваційно-інвестиційних проектів з використанням програмного забезпечення складають 0,2 люд/час. За даними Міністерства праці і соціальної політики України число робочих днів в 2006 р. складає 250 днів. Отже, трудовитрати інформаційного центру (5 чоловік) складають:

$$250 \cdot 0,2 \cdot 8 \cdot 5 = 2000 \text{ годин/рік.}$$

Таким чином, визначивши всі необхідні параметри, можливо розрахувати очікувану ефективність функціонування інформаційного центру. В результаті отримали наступну модель визначення ефективності роботи ІАЦ:

$$\sum_{i=1}^n Q_i = 0,001 \cdot \sum_{i=1}^n K_i^{0,9749} \cdot L_i^{0,2399} \cdot e^{z \cdot t} \quad (12)$$

Проаналізуємо отриману модель.

1. Досліджувана функція є однорідною функцією. Робота центру відбувається із зростаючою віддачею від масштабу виробництва, оскільки $0,9749 + 0,2399 = 1,2148 > 1$.

2. Гранична норма технологічного заміщення працею капіталу пропорційна капіталоозброєності праці складає 4,0637.

3. Еластичність заміщення дорівнює одиниці, тобто для збільшення граничної норми технологічного заміщення на 1% капіталоозброєність праці повинна бути збільшена на 1%.

4. При збільшенні витрат праці на 1%, при незмінних витратах інвестицій, фінансові результати збільшаться на 0,9749%, а при збільшенні витрат інвестицій на 1% при незмінних витратах праці він збільшиться на 0,2399%.

В таблиці 1 наведені результати розрахунків економічної ефективності функціонування центру від аналізу проектів з різною вартістю реалізації (K) і різними значеннями інноваційної складової (Z).

Ця система була вирішена в матричному вигляді, за допомогою зворотної матриці.

Результати розрахунку свідчать про те, що при однаковій вартості реалізації інвестиційних проектів власне як ефективність від впровадження самого проекту, так і ефект, отриманий інформаційно-аналітичним центром від аналізу цього проекту збільшується з збільшенням інвестиційної складової Z .

З цього витікає, що працівники інформаційно-аналітичного центру зацікавлені у ви-

Результати розрахунків ефективності функціонування інформаційно-аналітичного центру, грн.

№	K	L	z ₁	z ₂	z ₃	z ₄	Q ₁ (Z ₁)	Q ₂ (Z ₂)	Q ₃ (z ₃)	Q ₄ (Z ₄)
1	10000	2000	1	2	3	4	133,6	363,2	987,2	2683,5
2	20000	2000	1	2	3	4	262,6	713,8	1940,3	5274,4
3	30000	2000	1	2	3	4	389,9	1059,9	2881,0	7831,4
4	100000	2000	1	2	3	4	1261,0	3427,7	9317,5	25327,7
5	500000	2000	1	2	3	4	6055,3	16460,1	44743,1	121624,4
6	1000000	2000	1	2	3	4	11901,8	32352,4	87942,9	239053,5
7	2000000	2000	1	2	3	4	23393,0	63588,7	172852,1	469860,7
8	3500000	2000	1	2	3	4	40366,7	109728,1	298272,0	810787,3
9	4000000	2000	1	2	J	4	45979,0	124984,0	339741,7	923513,6
10	5000000	2000	1	2	3	4	57152,8	155357,4	422305,2	1147944,5
СУМА							186895,7	508035,3	1380983,0	3753901,0

борі найбільш передових, запитаних проектів з високим значенням інвестиційної складової.

IV. Висновки. Запропонована модель розрахунку економічної ефективності функціонування ІАЦ дозволила з певним ступенем об'єктивності розрахувати ефективність роботи центру і підтвердила раціональність функціонування цього елемента в організаційно-економічному механізмі управління інноваційним розвитком господарюючих суб'єктів.

Отримані суми передбачуваного економічного ефекту свідчать про існування реальної можливості функціонування ІАЦ на госпрозрахунковому принципі і принципі незалежності його від бюджетного фінансування.

1. Логутова Т.Г. Организационно-экономический механизм государственного управления иннова-

ционным развитием региона. Монография. – Мариуполь: ПДТУ, 2006. – 351 с.

2. Косік А.Ф., Гронтковська Г.Е. Мікро-економіка. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 416 с.

3. Селищев А.С. Микроэкономика. – СПб.: Питер, 2003 – 448 с.

4. Симкина Л.Г., Корнейчук Б. В. Микроэкономика. – СПб.: Питер, 2003. – 432 с.

5. Замков О.О., Толстопятенко А.В., Черемных Ю.Н. Математические методы в экономике. – М.: МГУ им. Ломоносова, 1999. – 368 с.

6. Инструкция по определению размера вознаграждения за изобретения и рационализаторские предложения, не создающие экономии. – М.: ВНИИПИ, 1983 – 20 с.

In the article is offered a developed method of exposing the functioning efficiency of the information – analytical center in organizational-economic mechanism of the state administration of innovative development of the ruling subject.

Дмитрієва О.А.

КОШТИ НАСЕЛЕННЯ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ЗАЛУЧЕНИХ КОШТІВ

У статті висвітлено теоретичні і практичні питання депозитної політики комерційних банків України за умов трансформації ринку і формування національної монетарної системи. Визначено роль і значення залучених коштів населення для ефективного фун-

кціонування банківських установ. Показано цю взаємозалежність від стабільності монетарного ринку в Україні.

Ключові слова: комерційні банки, депозитна політика, ринок, депозитна структура, обов'язкові вклади.

I. Вступ. Специфіка діяльності банківської системи полягає в тому, що умовою ефективною її роботи як особливого суб'єкта господарювання є створення відповідної ресурсної бази. Найбільшу питому вагу в ресурсній базі мають залучені кошти, тобто сукупність грошових коштів, які надходять в розпорядження банку з різних джерел і використовуються для здійснення активних операцій.

Залучені кошти можна підрозділити на три групи:

1. Поточні зобов'язання («гарячі гроші») – це кошти на вимогу, які можуть бути зняті з рахунків без попередження. До них відносяться також міжбанківські кредити та кредити «овернайт».

2. Мінливі зобов'язання – це кошти, значна частина яких може бути отримана в банку у будь-який час, або їх повна сума залишається на рахунках. Враховуються як кошти до 7 днів.

3. Стабільні зобов'язання – це строкові вклади та депозити.

У структурі залучених коштів значне місце займають депозити фізичних осіб.

II. Постановка завдання. Мета дослідження депозитів фізичних осіб як основного елементу ресурсної бази комерційного банку – показати залежність зростання обсягів заощаджень від макроекономічних показників.

III. Результати. У науковій літературі поняття «депозитних коштів» використовується досить часто. Значну увагу питанням депозитів, депозитній політиці банків уділяли такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені як А. Маршал, Г. Айленбергер, А. Сміт, І. Лютий, О. Васюренко, М. Савлук, О. Заруба, Р. Коцовська.

Однак питанням вивчення окремих аспектів депозитної політики комерційних банків з урахуванням макроекономічних показників в літературі приділяється недостатньо уваги.

Депозити фізичних осіб є найбільш надійним ресурсом як джерело фінансування довгострокових потреб економіки та найбільш значущим регульованим джерелом ресурсів банку.

Важливість даного джерела для ресурсної бази банківської системи підтверджується динамікою депозитів.

Нижче оцінюється зростання депозитів фізичних осіб порівняно із зростанням вкладів юридичних осіб у банківській системі в цілому за станом на 01.01.2007 р. Використовується структура вкладів фізичних і юридичних осіб в Україні в динаміці, показана на *рис. 1* і *рис. 2*.

На 01.01.2007 р. строкові депозити складають 77% вкладів фізичних осіб або 81850 млн.

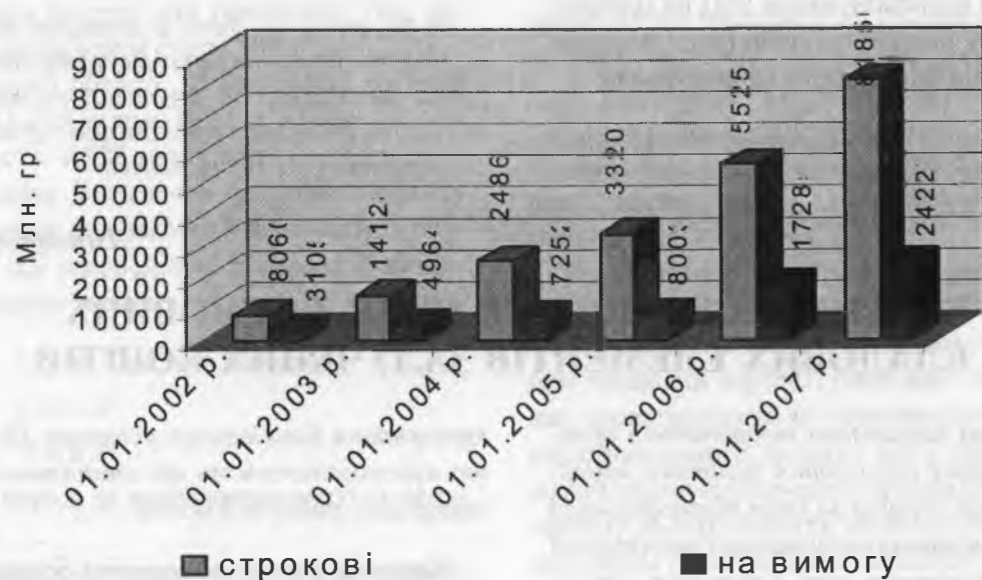

Рис. 1. Динаміка вкладів фізичних осіб

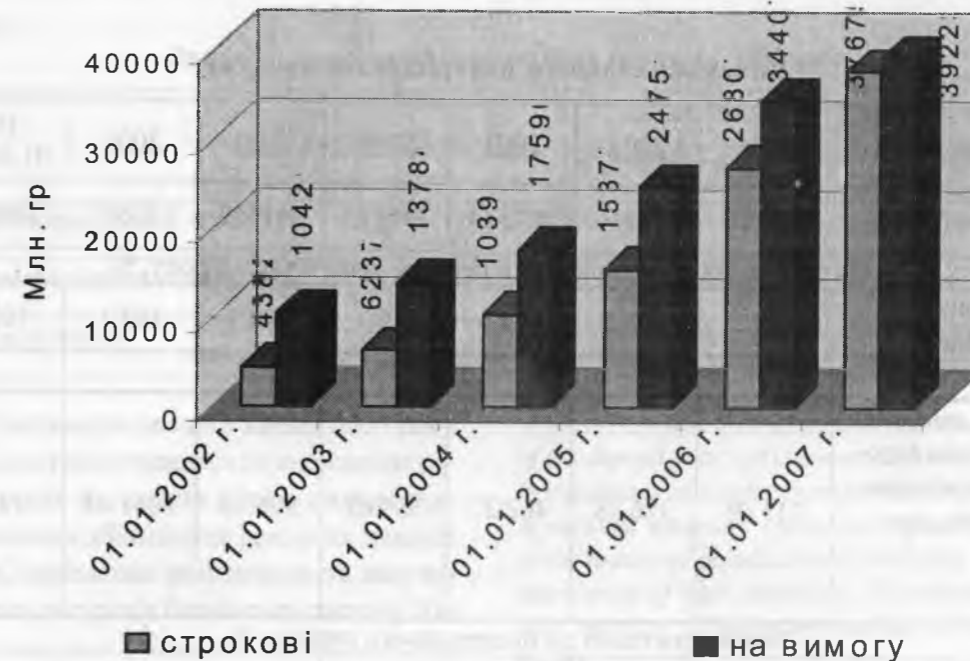

Рис. 2. Динаміка вкладів юридичних осіб

грн., збільшившись за останні п'ять років на 5%. Це зростання стало можливим у зв'язку з підйомом економіки України, і, як наслідок, стабілізацією банківської системи в цілому, зокрема, за рахунок збільшення власного капіталу.

Вклади юридичних осіб теж збільшуються в динаміці. Але впродовж п'яти років значно міняється структура цих вкладів. Якщо в 2002 році кошти на вимогу більш ніж в два рази переважали строкові депозити, то на даний момент їх співвідношення практично зрівнялося. Таким чином, частка коштів на поточних рахунках юридичних осіб скоротилася з 70% до 51% і на 01.01.2007 роки їх величина склала 39223 млн. грн.

Таким чином, депозити фізичних осіб в 1,4 рази перевищують депозити суб'єктів господарювання, зокрема строкові – в 2 рази.

На розмір депозитів населення, тобто намір розмістити кошти в банку без ризику їх втрати, впливає стабілізація економічних процесів в Україні, яка, зокрема, характеризується стабільною динамікою зростання ВВП.

Розглянемо динаміку зростання валового внутрішнього продукту за період з 2001 по 2007 рік, пов'язавши її з темпами зростання середньомісячної заробітної плати (*табл. 3*).

Заробітна плата в умовах ринкової економіки є макроекономічною категорією, яка формує платоспроможний попит населення, виз-

начає структуру та динаміку виробництва, регулює зайнятість населення.

У структурі грошових доходів населення основну роль відіграє оплата праці, яка складає 45,8 % загальних доходів. Для порівняння, оплата праці в 2001 році складала 42,5 %. Дані свідчать про стабільне зростання реальної заробітної плати (*табл. 4*).

Як видно з аналізу, темпи зростання середньомісячної номінальної заробітної плати не відстають від темпів зростання валового внутрішнього продукту. Але рівень середньої номінальної заробітної плати в цілому по Україні достатньо низький, що характеризується таким показником як частка заробітної плати у валовому внутрішньому продукті. Так, в країнах Європейського Співтовариства частка заробітної плати у ВВП складає в середньому 65%, тоді як на Україні – 9,3%. (*табл. 4*).

На наш погляд, існуючий розрив, який відрізняє Україну від розвинених країн за таким важливим макроекономічним показником як частка заробітної плати у валовому внутрішньому продукті, не додає великого оптимізму банкірам і тому вони шукають інші джерела ресурсів, зокрема зовнішні, які мають вартісні переваги перед внутрішніми, що за відсутності обмежень зовнішніх запозичень з боку Національного банку України може привести до втрати внутрішнього інвестора.

Таблиця 3

Динаміка валового внутрішнього продукту

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	На 01.04.07
ВВП, млн. грн.	204190	225810	267344	345113	441452	537667	580680
Темпи зростання до відповідного періоду попереднього року, %							
у порівнянних цінах	109.2	105.2	109.6	112.1	102.7	107.1	108,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн.							
	311.08	376.38	462.27	589.62	806.19	1041.44	1161
Темпи зростання до попереднього періоду, %							
до середньомісячної зарплати за попередній рік	135.2	121.0	122.8	127.5	136.7	129.2	111,5

Доходи і витрати населення

Таблиця 4

Доходи і витрати населення	Січень - березень 2007 р., млн. грн.	темп росту
Доходи населення		
Заробітна плата	53821	108,4
Прибуток і змішаний дохід	10787	103,7
Доходи, отримані від власності	3328	116,4
Соціальна допомога й інші отримані поточні трансферти	49686	107,7
Всього доходів	117622	107,9
Витрати населення		
Придбання товарів і послуг	99826	111,5
Доходи від власності, сплачені	3138	113,9
Поточні податки на доходи, майно й інші сплачені поточні трансферти	9483	119,2
Накопичення нефінансових активів	614	x
Приріст фінансових активів, в т.ч.	4561	49,9
- приріст грошових вкладів і заощаджень в цінних паперах	10123	108,7
- заощадження в іноземній валюті	1859	41,6
- позики отримані, за винятком погашених	-10994	x
Всього витрат	117622	107,9
Наявний дохід	87400	105,2
Заощадження	5175	45,8

Середній відсоток зростання заощаджень в різній формі складає з початку року 45,8%, тоді як зростання депозитів населення – 9,6% (таблиця 5)

IV. Висновки. Вирішальне значення на перспективу для розвитку депозитів фізичних осіб як основного елементу ресурсної бази банків має показник зростання реальних доходів на-

Таблиця 5

Динаміка зростання депозитів за березень 2007 року

	% зростання з початку року	Сума млрд.грн.
Депозити юридичних осіб	0,8	77526
Депозити фізичних осіб	9,6	116276
Всього депозитів	5,9	193802

селення. Як показує аналіз з квітня 2006 року зберігається стійка тенденція до зменшення реальних доходів населення. Отже, нині гостро стоїть проблема збільшення реальних доходів населення, вирішення якої дозволить залучити додаткові ресурси в банківську систему України.

In article some theoretical and practical questions of the deposit policy of commercial banks of Ukraine in conditions of market transformation and forming of national monetary system are explored. Part and place means of population in providing of effective functioning of bank institution. This interdependence with stability of monetary market in Ukraine are shown.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Семенов Василь Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри регіональної економіки та екології Одеського державного економічного університету.

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Карлін Микола Іванович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри державних фінансів Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Чайковський Роман Йосипович – аспірант кафедри країнознавства і міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Гречаник Василь Петрович – кандидат технічних наук, професор кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Васильченко Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Новак Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України (м. Київ).

Калашнікова Євгенія Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Стефанишин Богдан Миколайович – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Газуда Михайло Васильович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки, менеджменту і маркетингу Ужгородського національного університету.

Щербина Ірина Федорівна – науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України (м. Київ).

Гречаник Наталія Юрївна – асистент кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кондур Оксана Созонтівна – заступник декана економічного факультету, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри економічної кібернетики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Майзель Сергій Петрович – генеральний директор ріелттерської компанії «Прикарпатський дім», член Ради асоціації фахівців з нерухомості України.

Юрчишин Оксана Юрївна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ковтун Наталія Сергіївна – головний спеціаліст кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ).

Коляда Світлана Петрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ).

Літовченко Богдан Васильович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ).

Романюк Дмитро Михайлович – студент IV курсу економічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Сус Тарас Йосипович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Якубів Валентина Петрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Лендел Михайло Андрійович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Української академії аграрних наук, завідувач кафедрою міжнародних відносин Ужгородського національного університету.

Готько Наталія Михайлівна – аспірант кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету.

Копчак Юрій Степанович – заступник декана економічного факультету, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Шеленко Діана Іванівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мегедин Наталія Романівна – магістр кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Машика Юрій Вікторович – старший викладач кафедри менеджменту Закарпатського державного університету.

Кучер Станіслав Федорович – старший викладач кафедри економіки і менеджменту Академії управління і інформаційних технологій «APIU».

Левада Денис Олександрович – асистент Мелітопольського державного педагогічного університету.

Угрин Марія Василівна – старший викладач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мацола Михайло Михайлович – заступник декана економічного факультету, старший викладач кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Цигилик Іван Іванович – кандидат економічних наук, професор кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Морицян Віра Федорівна – асистент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Морицян Орест Миронович – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Купчак Володимир Романович – голова правління ЗАТ «Івано-Франківськгаз», старший викладач кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (за сумісництвом).

Брович Олена Сергіївна – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мельник Надія Богданівна – асистент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Федорняк Людмила Степанівна – аспірант кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Писар Надія Богданівна – аспірант кафедри економічної кібернетики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Романюк Михайло Дмитрович – доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету, завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Калашніков Геннадій Дмитрович – старший викладач кафедри іноземної мови для зовнішньоекономічної діяльності Тернопільського національного економічного університету.

Гришнова Олена Антонівна – доктор економічних наук, професор кафедри теоретичної і прикладної економіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Василик Алла Володимирівна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кривий Михайло Володимирович – заслужений економіст України, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мацола Соломія Миколаївна – асистент кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Левін Павло Борисович – кандидат економічних наук, докторант Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України. (м. Київ).

Юрчишин Ірина Іванівна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Романюк Тарас Михайлович – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Михайлюк Антоніна Василівна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Татунчак Ярослава Іванівна – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Репела Надія Петрівна – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Боборикін Сергій Володимирович – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Сікерко Людмила Петрівна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Романюк Віта Петрівна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ціжма Юрій Іванович – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ціжма Оксана Анатоліївна – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Петруня Юрій Євгенович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедрою менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ).

Петруня Віра Юріївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри менеджменту національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ).

Анісімова Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри економічної теорії Приазовського державного технічного університету.

Курська Світлана Юріївна – студентка III-го курсу економічного факультету Приазовського державного технічного університету.

Устенко Андрій Олександрович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри управління виробництвом Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Малинка Оксана Ярославівна – асистент кафедри управління виробництвом Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Пилипів Надія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Пилипів Марія Ігорівна – студентка III курсу економічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кропельницька Світлана Орестівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Криховецька Зоряна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Барчук Валентина Петрівна – старший викладач кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Левандівський Омелян Тарасович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Шкроміда Віталій Васильович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Косаревич Оксана Петрівна – асистент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Калашнікова Людмила Геннадіївна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Романчукевич Мар'яна Йосипівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу Івано-Франківського інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.

Логутова Тамара Григорівна – кандидат технічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів і банківської справи Приазовського державного технічного університету.

Дмитрієва Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Севастопольського національного технічного університету.

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Семенов В.Ф. Міжрегіональні диспропорції та регіональний розвиток	3
Баланюк І.Ф. Програмне забезпечення розвитку соціальної інфраструктури на селі	8
Карлін М.І., Чайковський Р.Й. Шляхи боротьби з тіньовою економікою в Західному прикордонному регіоні України	12
Гречаник В.П., Васильченко С.М. Сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму: Україна і світ	17
Новак І.М. Сучасні тенденції розвитку соціального діалогу	29
Калашнікова Є.Д., Стефанишин Б.М. Продовольче забезпечення регіону за умов трансформаційної економіки	33
Газуда М.В. Трансформаційні етапи становлення агропромислового виробництва регіону	38
Щербина І.Ф. Методологічні підходи до розрахунку регіонального індексу фінансування людського розвитку	45
Гречаник Н.Ю., Кондур О.С., Майзель С.П. Метод цінового аналізу ринку житла (на прикладі Івано-Франківська)	52
Юрчишин О.Ю. Формування та розвиток середнього класу населення в умовах трансформації економіки	56
Ковтун Н.С., Коляда С.П., Літовченко Б.В. Еволюція підходів до управління людськими ресурсами та її прояв у діяльності митних органів	59
Романюк Д.М. Диференціація населення за заробітною платою: галузевий та регіональний аспекти	65
Сус Т.Й. Органічне землеробство та зайнятість сільського населення регіону	71
Якубів В.М. Ефективний сільський розвиток – пріоритет аграрної політики держави	76

**Розділ 2. ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ГАЛУЗЕЙ
ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ**

Лендел М.А., Готько Н.М.

Вплив структурних змін і нових форм господарювання в АПК регіону
на використання соціальних ресурсів села 81

Копчак Ю.С.

Розробка моделі прогнозування неплатоспроможності підприємств 83

Шеленко Д.І., Мегедин Н.Р.

Підвищення системності розвитку сільськогосподарських підприємств 93

Газуда М.В., Машика Ю.В.

Особливості відтворення населення в областях Карпатського регіону 102

Кучер С.Ф.

Зовнішньоекономічна стратегія приморського міста 107

Левада Д.О.

Проблеми формування і використання регіонального ринку праці
(на прикладі Запорізької області) 110

Угрин М.В.

Розвиток малих підприємств регіону: сучасний стан та тенденції 113

Мацола М.М.

Соціально-економічні передумови формування людського капіталу
в сільській місцевості 117

Цигилик І.І., Морицян В.Ф., Морицян О.М.

Економічний аналіз на підприємстві в системі
внутрішнього економічного механізму 120

Купчак В.Р.

Демоекономічні показники в туристичній індустрії 124

Брович О.С.

Екологізація діяльності промислових підприємств регіону:
сучасний стан, методичні підходи 129

Мельник Н.Б.

Особливості диверсифікації виробництва в сільському господарстві
на пореформеному етапі його розвитку 134

Федорняк Л.С.

Методи планування управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств 141

Писар Н.Б.

Дослідження поведінки логістичної системи підприємства
за умов динамічного зовнішнього середовища 150

Розділ 3. СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ДЕМОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

Романюк М.Д., Калашніков Г.Д.

Якість економічної освіти та шляхи її підвищення
у контексті сучасних глобалізаційних процесів 154

Гришнова О.А., Василик А.В.

Організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією
трудової діяльності 159

Кривий М.В., Мацола С.М.

Ринок праці Івано-Франківщини: гендерні особливості 167

Левін П.Б.

Економіко-організаційні основи удосконалення
функціонування охорони здоров'я у XXI столітті 172

Юрчишин І.І.

Соціальна політика та соціалізація економіки України: деякі аспекти та проблеми 179

Романюк Т.М.

Міждержавна міграція населення України як чинник впливу на стан
людського капіталу 183

Михайлюк А.В.

Оцінка якісних характеристик розвитку трудового потенціалу регіонів України 189

Татунчак Я.І.

Особливості освітньої та професійно-кваліфікаційної підготовки
сільської молоді Прикарпаття в сучасних умовах 194

Репела Н.П.

Передумови та чинники розвитку трудової міграції в Україні 198

Боборикін С.В.

Гнучкість ринку праці: системний підхід 202

Сікерко Л.П.

Сутність процесу людського розвитку 206

Романюк В.П.

Особливості переходу України до концепції сталого розвитку 212

Ціжма Ю.І. Особливості формування політики в сфері державного регулювання структури зайнятості населення	215
Ціжма О.А. Трудовий потенціал як невід'ємна складова соціально-економічних відносин країни	219
Розділ 4. ФІНАНСИ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК. МАРКЕТИНГ	
Петруня Ю.Є., Петруня В.Ю. Маркетингові екологічні стратегії підприємства у контексті міжнародних економічних тенденцій	222
Анісімова О.М., Курська С.Ю. Вдосконалення податкової системи України у зв'язку зі вступом до СОТ	227
Устенко А.О., Малинка О.Я. Діалектична інверсія понять "Фактор-параметр" в процесі інформатизації управління СЕС	235
Пилипів Н.І., Пилипів М.І. Облік в системі управління підприємством	241
Кропельницька С.О. Іпотечні програми та їх роль в молодіжному житловому кредитуванні	246
Криховецька З.М. Особливості функціонування та розвитку бюро кредитних історій в Україні	253
Барчук В. П. Інвестиційна діяльність як пріоритетний напрямок підвищення ефективності використання промислового потенціалу	261
Левандівський О.Т. Особливості та тенденції розвитку інвестицій в Україні	265
Шкроміда В.В. Облікові аспекти відображення фінансових потоків підприємства	271
Косаревич О.П. Бюджет розвитку місцевих бюджетів	274
Калашнікова Л.Г. Становлення та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні	278

Романчукевич М.Й. Моделювання маркетингової інформаційної системи на підприємстві: психологічні аспекти	282
Лозутова Т.Г. Методика визначення ефективності функціонування інформаційно-аналітичного центру	289
Дмитрієва О.А. Кошти населення як один з основних складових елементів залучених коштів	293
Відомості про авторів	298

30,00

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВІСНИК
Прикарпатського університету імені Василя Стефаника

НБ ПНУС

761843

ЕКОНОМІКА
Випуск 6

Адреса редакційної колегії:
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Економічний факультет Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника. Тел.: 59-60-13.

Ministry of Education of Ukraine
Precarpathian national University named after Vasyl Stefanyk

NEWSLETTER
Precarpathian University named after Vasyl Stefanyk

ECONOMY
Issue VI

Publishers' address: 76025, Ivano-Frankivsk, Shevchenko Str., 57
Economic department of Precarpathian national University named
after Vasyl Stefanyk Ukraine. Tel: 59-60-13

Відповідальність за достовірність фактів, посилань, статистичних даних несуть автори статей. Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього вісника посилання на авторів і видання є обов'язковим.

Старший редактор: *Євгенія КАЛАШНІКОВА*
Літературний редактор: *Степан ХОРОБ*
Комп'ютерна обробка: *Орест МОРИЦАН*
Комп'ютерний оригінал-макет: *Ярослава КОРОЛЬ*
Коректор: *Віта Тимків*

Друкується українською мовою.
Реєстраційне свідоцтво КВ №435.

Здано до набору 20.02.2008. Підп. до друку 15.04.2008. Папір. офсетний
Гарнітура «Times New Roman». Ум. друк. арк. 35,8.
Тираж 750 прим. Зам. 272.

Видавництво «Плай»
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Степана Бандери, 1
Тел. 71-56-22

ІБ ЛНУС

761843

Івано-Франківськ
«Плай»